

صنعت و دانشگاه

نشریه علمی جمعیت ایرانی پیشبرد ارتباط صنعت و دانشگاه

سال پانزدهم، شماره ۵۵ و ۵۶، بهار و تابستان ۱۴۰۱

هیأت تحریریه:

دکتر بهروز کریمی (استاد): دانشگاه صنعتی امیرکبیر

دکتر سعید یعقوبی (دانشیار): دانشگاه علم و صنعت

دکتر قاسم رمضان پورنرگسی (دانشیار): سازمان پژوهشهای علمی و صنعتی ایران

دکتر حسن ظهور (استاد): دانشگاه صنعتی شریف

دکتر فتح الله مضطرزاده (استاد): دانشگاه صنعتی امیرکبیر

دکتر سیداحمد معتمدی (استاد): دانشگاه صنعتی امیرکبیر

دکتر علیرضا جهانگیریان (دانشیار): دانشگاه صنعتی امیرکبیر

دکتر حسین سالارآملی (استاد): دانشگاه صنعتی امیرکبیر

دکتر حجّت الله حاج حسینی (استادیار): سازمان پژوهشهای علمی و صنعتی ایران

دکتر علی محمد کیمیاگری (دانشیار): دانشگاه صنعتی امیرکبیر

صاحب امتیاز: جمعیت ایرانی پیشبرد ارتباط صنعت و دانشگاه

مدیر مسئول: دکتر مسعود شفیعی

سردبیر: دکتر فتح الله مضطرزاده

مدیر اجرایی: دکتر محمد علی نعمتی

کارشناس: سمیه آهاری

هیأت مدیره:

دکتر مسعود شفیعی (رئیس)

دکتر فرامرز خالقی (نایب رئیس)

مهندس محسن خدابخشی (خزانه‌دار)

دکتر محمدرضا حمیدی زاده

دکتر سعید قاضی مغربی

دکتر رضا مهدی

دکتر سیدعطاءالله سینایی

دکتر اصغر زمانی

دکتر محمدعلی نعمتی

مهندس مهندس علی کیانی

مهندس امیر شهاب شاهمیری

دکتر ابوالفضل لطفی (علی البدل)

دکتر حمیدرضا امیری نیا (علی البدل)

مهندس عباس شعری مقدم (بازرس)

مهندس امیرعباس شفیعی اردستانی (بازرس)

براساس نامه شماره ۸۴/۲۱۹ مورخ ۱۳۸۶/۷/۱۰ دفتر امور پژوهشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و بیانیه رأی کمیسیون بررسی نشریات علمی کشور در تاریخ ۱۳۸۶/۶/۳۱، درجه علمی - ترویجی به این فصلنامه اعطا شده است.

آدرس: تهران، خیابان حافظ، دانشگاه صنعتی امیر کبیر، ساختمان

ابوریحان، طبقه ۶ اتاق ۶۱۲

تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۸۵۸۵۶ تلفکس: ۰۲۱-۶۶۴۹۵۴۳۳

پست الکترونیک: Sanat-daneshgah@yahoo.com

وب سایت: www.jiu.ir

فهرست

- بررسی علل جامعه شناختی گرایش به استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی (مورد ۱ مطالعه: جوانان زاهدانی)
سعید محمدی صادق، حسین ابراهیم زاده آسمین
- ۲۵ ▪ شناسایی عوامل مؤثر بر مدرک‌گرایی در نظام آموزش عالی ایران
نسرین کریمی‌اصل، حمیدرضا آراسته، کامران محمدخانی، مصطفی اجتهادی
- ۴۷ ▪ تبیین عوامل اجتماعی اخلاق کار (مورد مطالعه: اعضای هیات علمی دانشگاه‌های شهر تهران)
اباذر اشتری مهرجردی
- ۵۹ ▪ زمینه‌ها و مؤلفه‌های تحول خواهی در آثار میرزا فتحعلی آخوندزاده
علی صادقی، فیروز راد، حسین آقاجانی مرساء
- ۷۹ ▪ تحلیل حقوقی- جامعه شناختی جرم شناختی بزه‌کاری کودکان خیابانی (از خانواده تا جامعه و صنعت)
زهرآ آقابابا، فهیم مصطفی‌زاده، علیرضا محمدبیک
- ۹۳ ▪ علت‌شناسی جرایم ربایات‌ها: با تأکید بر نظریه انتخاب عقلانی)
محبوب افراسیاب، کامران شیرزاد
- تاثیر شاخص‌های اقتصادی بر توسعه صنعت گردشگری روستایی بخش رودبار قصران ۱۱۱
معصومه نظری
- ۱۲۹ ▪ حاکمیت شایستگان، شایسته‌سالاری و تمدن نوین اسلامی
محمد مهدی انصاری
- از قصد تارفاتر مصرف‌کننده؛ بررسی نقش تعدیلگر ریسک زیبایی‌شناسی و ریسک ۱۵۳
اقتصادی درک شده
امید بهبودی، زهرا محمدزاده، طیبه رضانی
- استفاده از مقادیر فازی در روش نهنگ برای حل مسئله مکان‌یابی جایگاه‌های ۱۷۳
ترمینال
مهدی فضل، حسن حسین‌زاده
- ۱۸۷ ▪ استراتژی‌ها و تحولات اکوسیستم اینترنت همه چیز در مالزی
سیدامید آذرکسب، سیدحسین خواسته
- ۲۰۵ ▪ مدل موانع تاب‌آوری زنجیره تأمین فرش ماشینی
اسماعیل مزروعی نصرآیادی، امیرحسین فلاحی‌نژاد
- ۲۲۳ ▪ راهنمای نگارش مقالات
- ۲۲۵ ▪ معرفی جمعیت
- ۲۲۷ ▪ فرم اشتراک نشریه
- ۲۲۸ ▪ فرم آگهی
- ۲۲۹ ▪ فرم درخواست عضویت حقیقی و حقوق جمعیت

Investigating the Sociological Causes of the Tendency to Use Mobile Social Networks

* Saeed Mohammadi Sadegh ** Hossein Ebrahimzadeh Asmin

* Assistant Professor, Department of Social Sciences, University of Sistan and Baluchistan, Zahedan, Iran. sms@lihu.usb.ac.ir

** Associate Professor, Department of Social Sciences, University of Sistan and Baluchistan, Zahedan, Iran. h.ebrahim@lihu.usb.ac.ir

Received: 31.05.2023

Accepted: 11.07.2023

P.01-24

Abstract

Social networks have a significant impact on the collective and individual lives of people, and the amount and scope of their use increases every day. Social factors are among the most decisive factors in the field of using these types of networks. Therefore, in this research, an attempt has been made to study the effect of these types of factors including family, friends, relatives, ethnicity, media and social base on the use of social networks and its effect on the interpersonal and family relationships of Zahedan youth.

The method of this research is the survey and the method of gathering information using a structured interview-based questionnaire tool, and the sample size is 300 people. In order to extract the data of this research from spss software and to analyze the data from the statistical tests of analysis of variance, the correlation coefficient was used for the intensity of the link between the variables along with the significance level of the test (sig). This research aims to answer the questions of how much the youth of Zahedan use mobile social networks? And what are the social factors affecting the use of these mobile social networks by the youth of Zahedan. The results of this research showed that:

49% of respondents use mobile social networks.

Social factors such as: interpersonal relationships, family and family relationships, etc. can predict a total of 88.2% of the variance of the dependent variable, i.e. the use of mobile social networks.

Keywords: Mobile social networks, Social factors, Family relationships, Interpersonal relationships

Corresponding Autho: Hossein Ebrahimzadeh Asmin - H.ebrahim@lihu.usb.ac.ir

Introduction

Introduction

●Statement of the problem

We live in the age of networks. Our lives are connected with social networks. Interwoven and interconnected communication networks have affected all fields, meanings and concepts and everything in general. Network communication as "the basis of human communication activity" is transforming all human communication. It makes the world local and the environment universal.

Mobile social networks such as Telegram, Instagram, WhatsApp and IMO have been welcomed by more and more people in Iran, and very soon they have become one of the important places to make friends, a place to talk and interact with old friends and fellow students, as well as a place to express and They have become expressions of political tendencies. Therefore, the study of these social networks will be helpful in understanding what tools and how users expressed themselves in social networks at different times, and also explaining how the public domain intended by Habermas is formed in social networks at different times. . The virtual space is a vast and complex world in which different groups and people with different tendencies, beliefs and convictions live.

●Objective:

Determining social factors affecting the use of mobile social networks by Zahedan youth.

●Research questions

The main question

What social factors have caused Zahedan youths to turn to mobile social networks?

Sub questions

1. What groups are the respondent's members of in mobile social networks?
2. To what extent do respondents use mobile social networks?
3. What is the type of activity of respondents in mobile social networks?
4. What are the contents of social networks according to respondents?
5. What is the opinion of the respondents about non-normative and unconventional content in social networks?
6. What are the most important advantages of social networks according to respondents?
7. What personal social characteristics (age, gender, education, income and occupation) do the respondents have in their tendency towards social networks?
8. What are the goals and functions of social networks according to the respondents?
9. What are the consequences and harmful effects of social networks?

●Research background

Bahmani (2013), in a research conducted at the Broadcasting Research Center in order to investigate the spread of mobile social networks among Tehrani citizens and the style of use of its users, showed that 50.6% of users are mostly fans of "Jok, Latifah and Humor" content. 30% are "social and cultural", 27% are "literary and artistic" and 19.5% are "psychology and educational teachings". 50.9% of users usually do not send "political and economic" content, 16.4% "environmental and urban issues", 15.3% "jack, jokes and humor" and 14.2% "religious and moral" content to others.

3. Methodology

The current research uses descriptive-post-event-comparative survey method.

Statistical population of the research and sample size:

The statistical population of this study is young people living in the urban areas of Zahedan. The number of young people living in Zahedan is 337,135 people. The sample size was calculated using Cochran's formula of 384 people.

And in order to implement the questionnaire at the city level, using the three-stage cluster method, the questionnaire has been completed from the selected samples.

Data analysis methods and tools: to analyze data using descriptive and inferential statistics methods. The reason for choosing socio-statistics is their availability and ability to answer research questions and use social networks.

4. Research findings:

The status of using mobile social networks

49% of respondents use mobile social networks; In such a way that 33.7% of the respondents use the social network "Telegram", 9% use the social network "WhatsApp", 6% use the social network "Instagram" and 0.3% use the social network "Line". 51% do not use mobile social networks "at all".

Table 1- Status of using mobile social networks

percent	frequency	answers
33/7	129	telegram
9	35	What's app
6	23	inestagram
0/3	1	line
51	196	No use
100	384	total

In total, about 88.2% of the variance of the dependent variable of using mobile social networks is explained by all variables, and only 11.8% is related to the amount of error (unknown factors).

Table 2- Distribution of direct effects on the dependent variable

(β)direct effects	Variable name
0/198	Intra personal terms
0/258	Increase awareness,data,content
0/286	Social problems,cultural,economy and political
0/273	Family and terms
0/323	Hygiene and personal health

5. Conclusion

The increase in the number of Internet users has been evident in previous years. So that the number of internet users in Iran increased by 17.5% last year. According to the announced indicators, the number of Internet users in Iran in 2015 was about 53.23 percent of the country's population, equal to 42,544,753 people. This amount has grown by 17.5% compared to 2014. In March 2014, the number of internet users in the country was equal to 45.3% of the country's population, equivalent to 36 million 206 thousand 600 people; Therefore, 6 million 337 thousand 953 people were added to the Internet users in Iran only in 2014-2015. (Monitoring Portal of Iranian Intelligence Society, April 1996).

In spite of all its advantages, virtual space has imposed a series of concerns on families. Excessive use of the Internet can cause problems for families, such as affecting interpersonal and family relationships in a negative way and increasing incompatibilities and increasing divorce, increasing mistrust and lying between family members, reducing verbal and face-to-face communication, reducing communication between parents and Children and escape from responsibility. In order to prevent and reduce social damage in the cyberspace, solutions have been proposed that can be effective if implemented in a timely and appropriate manner.

6. References used in the extended abstract

- Bahmani, Mehrzad, (2013); "Investigation of the spread of mobile social networks among Tehrani citizens and the usage style of its users", sound and visage Research Center.

بررسی علل جامعه شناختی گرایش به استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی (مورد مطالعه: جوانان زاهدانی)

*** سعید محمدی صادق

*** استادیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران sms@lihu.usb.ac.ir

*** دانشیار، گروه علوم اجتماعی دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران h.brahim@lihu.usb.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۱۰

صص: ۱-۲۴

چکیده

شبکه‌های اجتماعی تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر زندگی جمعی و فردی انسان‌ها دارند و هر روز بر میزان و دامنه استفاده از آنها افزوده می‌شود. عوامل اجتماعی جزء عوامل بسیار تعیین کننده‌ای در زمینه استفاده از این نوع شبکه‌ها هستند. بنابراین، در این پژوهش تلاش شده است بر تأثیر این نوع عوامل از جمله خانواده، دوستان، خویشان، قومیت، رسانه و پایگاه اجتماعی بر استفاده از شبکه‌های اجتماعی و تأثیر آن بر روابط بین فردی و خانوادگی جوانان زاهدانی پرداخته شود.

روش این پژوهش، پیمایش و نحوه گردآوری اطلاعات با استفاده از ابزار پرسشنامه مبتنی بر مصاحبه ساخت یافته است و حجم نمونه ۳۰۰ نفر می باشد. جهت استخراج داده‌های این پژوهش از نرم‌افزار SPSS و برای تحلیل داده‌ها از آزمون‌های آماری آنالیز واریانس، ضریب همبستگی برای شدت پیوند بین متغیرها به همراه سطح معنی‌داری آزمون (sig) استفاده گردید. این تحقیق در پی پاسخگویی به سؤالات میزان استفاده جوانان زاهدانی از شبکه‌های اجتماعی موبایلی چقدر است؟ و عوامل اجتماعی مؤثر بر استفاده جوانان زاهدانی از این شبکه‌های اجتماعی موبایلی کدامند می باشد. نتایج بدست آمده از این پژوهش نشان داد که ۴۹ درصد پاسخگویان از شبکه‌های اجتماعی موبایلی استفاده می‌کنند؛ به نحوی که ۳۳/۷ درصد پاسخگویان از شبکه اجتماعی «تلگرام»، ۹ درصد از شبکه اجتماعی «واتس آپ»، ۶ درصد از شبکه اجتماعی «اینستاگرام» و ۰/۳ درصد از شبکه اجتماعی «لین» استفاده می‌کنند. ۵۱ درصد «اصلاً» از شبکه‌های اجتماعی موبایلی استفاده نمی‌کنند.

عوامل اجتماعی‌ای از قبیل: روابط بین فردی، خانواده و روابط خانوادگی، بهداشت و سلامت فردی، آموزه‌های تربیتی و اخلاقی، افزایش آگاهی، اطلاعات و محتوا و مسائل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی می‌توانند در مجموع ۸۸/۲ درصد واریانس متغیر وابسته یعنی استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی را پیش‌بینی نمایند.

واژه‌های کلیدی: شبکه‌های اجتماعی موبایلی، عوامل اجتماعی، روابط خانوادگی، روابط بین فردی، مسائل اجتماعی فرهنگی، اقتصادی و سیاسی.

نوع مقاله: علمی

۱- مقدمه

دور و خدمات تلفن بین‌المللی از طریق اینترنت جای اشکال سنتی را خواهد گرفت. در مباحث آسیب‌شناختی نهاد خانواده، یکی از محورهای مهم، بررسی آسیب‌های ناشی از تحولات خانواده است. تحولاتی که خود منشأ بروز دگرگونی‌هایی عمیق و اساسی در نوع روابط و

فضای مجازی، جهان جدیدی خلق کرده است. خوش‌بینان به اثرات این فضا می‌گویند در این جهان جدید که آن را جامعه اطلاعاتی نامیده‌اند، آزادی‌های فکری، تحقیقاتی، آموزشی، تفریحی و شغلی رو به رشد خواهد بود و تجارت الکترونیک، خدمات بهداشتی و پزشکی راه

اجتماعی با خلق محیط‌های دوستانه امکان برقراری ارتباط و وفاق در زندگی اجتماعی را برای کاربران خود به ارمغان آورده‌اند.

شبکه‌های اجتماعی موبایلی نظیر تلگرام، اینستاگرام، واتس‌آپ و ایمو با استقبال فزاینده‌ای در ایران روبه شده‌اند و خیلی زود به یکی از مکان‌های مهم برای دوست‌یابی، محلی برای گفتگو و تعامل با دوستان قدیمی و هم‌دانشگاهی‌ها و همچنین مکانی برای بیان و ابراز گرایش‌های سیاسی تبدیل شده‌اند. بنابراین مطالعه این شبکه‌های اجتماعی در درک این موضوع که کاربران در زمان‌های مختلف با چه ابزارهایی و چگونه خود را در شبکه‌های اجتماعی ابراز می‌کردند و نیز تبیین این موضوع که حوزه عمومی مورد نظر هابرماس در زمان‌های متفاوت در شبکه‌های اجتماعی چگونه شکل می‌گیرد راه‌گشا خواهد بود. فضای مجازی دنیای وسیع و پیچیده‌ای است که گروه‌ها و افراد مختلف با گرایش‌ها، باورها و اعتقادات گوناگون در آن زندگی می‌کنند. واژه «زندگی» در این فضا به اشتباه به کار نرفته است چرا که این دنیا توأمان و همگام با دنیای واقعی و شاید بیشتر بر وجود آدمی و باورهایش اثر می‌گذارد. فضای مجازی مکانی است که فرد می‌تواند فعالیت‌های دنیای واقعی خود را وارد کند. از خصوصیات بارز این فضا بی‌مکانی و بی‌زمانی است. از بین رفتن فاصله مکانی و افزایش بی‌سابقه توان انسان‌ها برای مبادله و مراوده با یکدیگر فرایند هویت‌یابی جمعی افراد را دگرگون کرده است.

به دلیل شرایط بسته سیاسی در ایران و فعال نبودن و مشارکت پایین مردم در عرصه‌های عمومی، مطالعه شبکه‌های اجتماعی مجازی به عنوان فضایی در خدمت کاربران ایرانی که در آن مشارکت فعالی دارند و به تبادل اطلاعات و ارتباطات خود در زمینه‌های متنوعی مانند مذهبی، اجتماعی، سیاسی و... در این عرصه می‌پردازند و صفحات شخصی افراد عضو و عضویت آنها در گروه‌ها و استفاده از برنامه‌های موجود در این شبکه‌های اجتماعی نشان‌دهنده علایق و سلیق افراد در زمینه‌های متنوع است. این مطالب که فراگیری این پدیده در ایران را به خصوص در زاهدان نشان می‌دهد می‌تواند جزء دغدغه‌های اصلی برای دست‌اندرکاران قرار گیرد که در آینده این سیل هجوم جوانان به شبکه‌های اجتماعی به خصوص موبایلی چه تغییراتی در روند مسایل سیاسی، اقتصادی،

ارزش‌های خانوادگی می‌باشند. استفاده بیش از اندازه از اینترنت و نرم‌افزارهای پیام‌رسان موبایلی می‌تواند مشکلاتی را برای خانواده‌ها به وجود آورد از جمله تأثیر منفی بر روابط خانوادگی و افزایش ناسازگاری‌ها و بالا رفتن احتمال طلاق، افزایش بی‌اعتمادی و دروغ‌گویی بین اعضای خانواده، کاهش ارتباط‌های کلامی و چهره‌به‌چهره و کاهش ارتباط بین والدین و فرزندان و فرار از مسئولیت‌پذیری.

۲- بیان مسأله

ما در عصر شبکه‌ها زندگی می‌کنیم. زندگی ما با شبکه‌های اجتماعی پیوند خورده است. شبکه‌های ارتباطاتی در هم تنیده و به هم پیوسته تمامی حوزه‌ها، معانی و مفاهیم و به طور کلی همه چیز را تحت تأثیر قرار داده‌اند. ارتباطات شبکه‌ای به مثابه «اساس فعالیت ارتباطی انسان» در حال دگرگون ساختن همه ارتباطات انسانی است. جهان را بومی و بوم را جهانی می‌کند. این شبکه‌ها نیاز ما به دوست‌یابی، اطلاع‌رسانی، تبادل اطلاعات و نظرات را تأمین می‌کنند. اصطلاح «شبکه‌های اجتماعی» زیر مجموعه رسانه‌های اجتماعی قرار می‌گیرد. رسانه‌های اجتماعی، مفاهیمی کلان هستند که به واسطه پیدایی شبکه‌های جدید ارتباطی چون اینترنت و تلفن همراه پدید آمده‌اند. شبکه‌های اجتماعی به علت بی‌مکانی حاکم بر اینترنت، بر علایق افراد و گروه‌ها بنیان نهاده شده‌اند. در واقع شبکه‌های اجتماعی بر پایه مشارکت همگانی بنا شده‌اند. این وب‌سایت‌های شبکه اجتماعی با فراهم کردن انگیزه و هدف برای فعالیت در رسانه‌ای که پیش از این جذابیت کمی داشته، به طور فزاینده‌ای افراد را به دنیای آنلاین می‌کشند. عمده‌ترین محورهای این تکنولوژی‌های جدید رسانه‌ای استفاده همزمان از امکانات آنلاین و دیجیتال در ارتباط با مخاطب است. در این ارتباط جدید، رفتار مخاطب در برابر رسانه هم دچار دگرگونی شده و از مخاطب منفعل به مخاطب فعال تبدیل می‌شود. این رابطه دو سویه باعث ایجاد ساختاری نوین در نسل جدید رسانه‌ها می‌شود. در نسل جدید رسانه‌ها، برنامه‌ها علاوه بر «ارائه خطی» دارای خاصیت «گزینه‌ش» از طرف مخاطب نیز است.

وب‌سایت‌های شبکه اجتماعی تبدیل به پدیده‌ای جهانی شده‌اند و اجتماعاتی مانند تلگرام، اینستاگرام و واتس‌آپ میلیون‌ها نفر کاربر در ایران دارند. این شبکه‌های

۳. دستیابی به نوع فعالیت پاسخگویان در شبکه‌های اجتماعی موبایلی

۴. شناخت محتوای شبکه‌های اجتماعی از نظر پاسخگویان

۵. دستیابی به نظر پاسخگویان در مورد مطالب غیر هنجاری و غیر عرفی در شبکه‌های اجتماعی

۶. دستیابی به مهمترین مزیت شبکه‌های اجتماعی از نظر پاسخگویان

۷. دستیابی به علل گسترش شبکه‌های اجتماعی موبایلی در بین پاسخگویان

۸. دستیابی به ویژگی‌های فردی اجتماعی پاسخگویان (سن، جنس، تحصیلات، در آمد و شغل) جهت گرایش به شبکه‌های اجتماعی

۹. شناسایی اهداف و کارکردهای شبکه‌های اجتماعی

۱۰. شناسایی پیامدها و آثار مخرب شبکه‌های اجتماعی

۵- ضرورت پژوهش

شبکه‌های اجتماعی از مهم‌ترین و مدرن‌ترین ابزار رسانه‌های عصر حاضر هستند. نقش جدی پایگاه‌های اجتماعی در اطلاع‌رسانی سریع و گسترده و تاثیرگذاری آنها بر جوامع، جایگاه ویژه‌ای را برای این دسته از پایگاه‌ها به وجود آورده است. مسأله اصلی اینجاست که با وجود تمامی مزایا و معایبی که در کاربرد شبکه‌های اجتماعی مطرح است باید اذعان داشت که بسیاری از جنبه‌های فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی هنوز ناشناخته و پنهان مانده است. از این منظر شناخت و درک شبکه‌های اجتماعی از مهمترین گام‌هایی است که برای استفاده حداکثری از ظرفیت رسانه‌های اجتماعی در جهت منافع جامعه می‌توان برداشت. با وجود قابلیت‌های گسترده شبکه‌ها این موضوع مهم و پدیده نو در کشور ما مورد غفلت واقع شده است. با توجه به اهمیتی که شبکه‌های اجتماعی مجازی به خصوص موبایلی در پیشبرد اهداف دارند بررسی چالش‌ها و آسیب‌های این شبکه‌ها در استان زاهدان که دارای قومیت و بیشترین مذهب اهل سنت امری ضروری است امری ضروری تا در یابیم جوانان زاهدانی نیازهای خود را در زمینه‌های مختلف «تفریح و سرگرمی»، «آگاهی از اخبار و تحلیل‌های سیاسی»، «مباحث قومیتی»، «موضوعه‌ای هنری و فرهنگی» و... تا چه حد از طریق شبکه‌های اجتماعی موبایلی مرتفع می‌کنند؟ و این شبکه‌ها چه تاثیری در

فرهنگی، اجتماعی و به خصوص بهداشت روانی و فردی افراد ایجاد خواهد کرد. لذا سعی بر آن است که به بررسی علل و عوامل اجتماعی گرایش جوانان زاهدان به شبکه‌های اجتماعی موبایلی پرداخت تا بتوان برای آینده برنامه‌ریزی علمی و راهکارهای عملی جهت آسیب‌های ایجاد شده از این شبکه‌ها ارائه داد.

۳- سؤال‌های پژوهش

سؤال اصلی

چه عوامل اجتماعی سبب گرایش جوانان زاهدانی به شبکه‌های اجتماعی موبایلی شده است؟

سؤال‌های فرعی

۱. پاسخگویان در چه گروه‌هایی در شبکه‌های اجتماعی موبایلی عضو هستند؟

۲. تا چه میزان پاسخگویان از شبکه‌های اجتماعی موبایلی استفاده می‌کنند؟

۳. نوع فعالیت پاسخگویان در شبکه‌های اجتماعی موبایلی چیست؟

۴. شبکه‌های اجتماعی از نظر پاسخگویان چه محتوایی دارند؟

۵. نظر پاسخگویان در مورد مطالب غیرهنجاری و غیرعرفی در شبکه‌های اجتماعی چیست؟

۶. مهمترین مزیت‌های شبکه‌های اجتماعی از نظر پاسخگویان چیست؟

۷. در گرایش به شبکه‌های اجتماعی پاسخگویان از چه ویژگی‌های فردی اجتماعی (سن، جنس، تحصیلات، در آمد و شغل) برخوردارند؟

۸. اهداف و کارکردهای شبکه‌های اجتماعی از نظر پاسخگویان چیست؟

۹. پیامدها و آثار مخرب شبکه‌های اجتماعی چیست؟

۴- اهداف پژوهش

هدف اصلی

تعیین عوامل اجتماعی مؤثر بر استفاده جوانان زاهدانی از شبکه‌های اجتماعی موبایلی.

اهداف فرعی

۱. دستیابی به میزان عضویت افراد در شبکه‌های اجتماعی موبایلی

۲. دستیابی به میزان استفاده پاسخگویان از شبکه‌های اجتماعی موبایلی

مفهوم فردگرایی شبکه‌ای را بری ولمن^۱ (۲۰۰۱)، بنیان نهاده است. به نظر وی، جامعه از شکلی از سازمان اجتماعی که ما به آن تعلق داشته‌ایم و در آن با گروه‌های کوچک به هم پیوسته و متجانس در تعامل بوده‌ایم، به شکلی که ما در آن به صورت فردی و با افراد مجزا، مستقل از تعلق آنان به گروه‌های اجتماعی، تعامل داریم، تغییر کرده است. افراد در خانواده به دنیا می‌آیند، در محله زندگی می‌کنند و در شرکت‌ها به کار می‌پردازند. در گذشته تعاملات اجتماعی آنها به این لایه‌های اجتماعی محدود بود و باید در این لایه‌ها با هم ارتباط برقرار می‌کردند، آشنا می‌شدند و وابستگی‌های نزدیک و یا دور اجتماعی پیدا می‌کردند.

۷- تعریف نظری و عملی متغیرهای مستقل و وابسته

متغیر وابسته: شبکه‌های اجتماعی موبایلی

شبکه اجتماعی مجازی، خدمات آنلاین هستند که به افراد اجازه می‌دهند در سیستمی مشخص و معین، پروفایل شخصی خود را داشته باشند، خود را به دیگران معرفی کنند، اطلاعاتشان را به اشتراک بگذارند و با دیگران ارتباط برقرار کنند. از این طریق افراد می‌توانند هم ارتباطشان با دیگران را حفظ کنند و هم ارتباطهای اجتماعی جدیدی را شکل دهند. در واقع، شبکه‌های اجتماعی برای افزایش و تقویت تعاملات اجتماعی در فضای مجازی طراحی شده‌اند. به طور کلی، از طریق اطلاعاتی که بر روی پروفایل افراد قرار می‌گیرند، مانند عکس کاربر، اطلاعات شخصی و علایق (که همه اینها اطلاعاتی را در خصوص هویت فرد فراهم می‌آورد) برقراری ارتباط تسهیل می‌شود. کاربران می‌توانند پروفایل‌های دیگران را ببینند و از طریق برنامه‌های کاربردی مختلف مانند ایمیل و چت با یکدیگر ارتباط برقرار کنند.

خانواده: کهن‌ترین و اصیل‌ترین نهاد اجتماعی است که اعضای آن در تعامل با یکدیگر وظیفه رشد و تکامل را بر عهده دارند [۳۴].

قومیت: قومیت به دیدگاه‌ها و شیوه‌های عمل فرهنگی که اجتماعی معینی از مردم را متمایز می‌کند، اطلاق می‌شود. اعضای گروه‌های قومی، خود را از نظر فرهنگی متمایز از گروه‌بندی‌های دیگر در جامعه می‌دانند و دیگران آنها را همین گونه در نظر می‌گیرند [۴۵].

نگرش و رفتار جوانان در مسائل اجتماعی و فرهنگی دارد لذا ضروری است که به بررسی نظرات و دیدگاه‌های جوانان در این زمینه پرداخته شود.

۶- تعریف مفاهیم

شبکه اجتماعی

از گروه‌هایی عموماً فردی یا سازمانی تشکیل شده که از طریق یک یا چند نوع از وابستگی‌ها به هم متصل‌اند و در بستر یک جامعه اطلاعاتی پیچیده، کارکرد مؤثر شبکه همگرا را تصویر می‌کنند و موفقیت و محبوبیت روزافزون آنها به دلیل داشتن رنگ و بوی اجتماعی است [۵۵].

جامعه شبکه‌ای

جامعه شبکه‌ای جامعه‌ای است که در آن ترکیبی از شبکه‌های اجتماعی و شبکه‌های رسانه‌ای، مبانی و ساختارهای کلیدی جامعه را در هر سه سطح فردی، سازمانی و اجتماعی شکل می‌دهد. به اعتقاد وی جامعه به طور فزاینده سازمان‌دهی می‌شود و ارتباطات خود را تغییر می‌دهد و این تغییر به واسطه فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات محقق شده است. بدین ترتیب، ارتباطات چهره به چهره افراد به ارتباطات مجازی از طریق شبکه‌های رسانه‌ای اجتماعی تغییر کرده است.

تعریف مفهومی موضوع

مفهوم شبکه اجتماعی، مبتنی بر تغییرات اجتماعی بسیاری می‌باشد که از طریق فناوری ایجاد شده است. یک بُعد اصلی این تغییر، ایجاد شرایط جدید فناورانه است که طی آن، فناوری‌های ارتباطی (از جمله اینترنت و تلفن‌های همراه) شکل‌گیری اشکال جدیدی از سازمان‌های اجتماعی و تعاملات اجتماعی را بر پایه شبکه‌های الکترونیکی میسر می‌کنند. فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، دلیل تغییرات اجتماعی نیستند اما زیرساخت‌هایی را برای امکان‌پذیر ساختن تغییر به وجود می‌آورند زیرا ارتباطات لازم را برای شکل‌گیری اشکال جدید محصولات، مدیریت سازمان و جهانی شدن فعالیت‌های اقتصادی فراهم می‌سازند. یک بُعد مهم دیگر شبکه اجتماعی، انتقال فرهنگ به ارتباطات نمادین و به سازمان اطراف سیستم الکترونیکی یکپارچه ارتباطات و سرگرمی است.

1 .Barry Wellman

هزینه زیاد، عرضه و استفاده می‌شود! در رتبه‌بندی نت ایندکس در رابطه با سرعت دانلود اینترنت موبایل، ایران در جایگاه ۹۸ از میان ۱۱۴ کشور جهان قرار دارد، مصر، بوسنی، اندونزی و فلسطین در این رده‌بندی بالاتر از ایران قرار گرفته‌اند. بر اساس این گزارش ایران در میان ۲۰۰ کشور جهان از نظر سرعت دانلود اینترنت پهن باند در رتبه ۱۴۷ قرار دارد.

مک لوهان معتقد بود که تحت تأثیر وسایل ارتباط الکترونیکی، انسان‌ها وارد مرحله جدیدی از زندگی اجتماعی می‌شوند، این وسایل جدید به انحصار ارتباط چاپی پایان می‌دهد و بیان شفاهی و ادراک سمعی را احیاء می‌کند. اکنون تحت تأثیر وسایل الکترونیکی در راه ایجاد چنین جامعه‌ای طرز زندگی، نظام آموزشی، ادبیات، هنرها و به‌طور کلی همه نظام فرهنگ انسانی دگرگون شده است [۲۶].

رسانه‌ها را بسیاری، به‌درستی ابزار فرهنگی می‌دانند، زیرا از بطن فرهنگ برمی‌خیزند، با توجه به هر فرهنگ کاربردی متمایز می‌یابد و سپس بر جامعه تأثیر می‌گذارد. از طریق همین ابزار تهاجم فرهنگی صورت می‌پذیرد و ملل ضعیف عالم با فرهنگ کشی یا حذف مبانی خویش مواجه می‌شوند [۲۶].

پیام‌هایی که از رسانه‌ها (مانند اینترنت) پخش می‌شوند گاه در تعارض با ارزش‌ها و هنجارهای موجود در خانواده قرار می‌گیرد و موجب سر برآوردن چشم‌داشت‌هایی می‌شود که طرف مقابل از نظر فرهنگی و تربیتی قصد برآورده نمودن آن را ندارد زیرا پذیرش انتظارات جدید طرف مقابل و عمل به آن‌ها را به‌نوعی زیر سؤال بردن ارزش‌ها و هنجارهای پذیرفته شده خود می‌داند و آن‌ها را در تقابل با فرهنگ خود می‌بیند که این امر خود می‌تواند زمینه‌ساز بروز بحران‌های خانوادگی شود ([۴۴]).

۹- روش پژوهش

پژوهش حاضر از روش پیمایشی توصیفی- پس رویدادی -مقایسه‌ای استفاده می‌کند.

جامعه آماری: جوانان زاهدانی ساکن در مناطق شهری زاهدان

حجم نمونه: با استفاده از فرمول کوکران

۱. اینترنت سایت رویکرد اقتصادی ۱۳۹۴/۰۶/۱۸.

برای تشخیص دادن گروه‌های قومی مختلف از یکدیگر می‌توان به ویژگی‌های مختلفی اشاره کرد. رایج ترین آنها عبارتند از:

زبان، تاریخ یا تبار، مذهب، نوع پوشش و نحوه آرایش.

دوستان: جمع دوست است اما گاه به معنی مفرد استعمال می‌شود (لغت‌نامه دهخدا)

خویشان: [خوی/خی] خویش، اقارب، اقوام، منسوبان. (لغت‌نامه دهخدا)

جدول ۱- متغیرهای پژوهش، مقیاس متغیرها و نوع

متغیرها

نوع متغیر	مقیاس	نام متغیر	
مستقل	ترتیبی	خانواده و روابط خانوادگی	متغیرهای مستقل و وابسته
مستقل	ترتیبی	روابط بین فردی	
مستقل	ترتیبی	بهداشت و سلامت فردی	
مستقل	ترتیبی	آموزه‌های تربیتی و اخلاقی	
مستقل	ترتیبی	افزایش آگاهی، اطلاعات و محتوا	
مستقل	ترتیبی	مسائل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی	
وابسته	فاصله‌ای	میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی	متغیرهای جمعین شناختی
مستقل	اسمی	جنس	
مستقل	فاصله‌ای	سن	
مستقل	ترتیبی	تحصیلات	
مستقل	اسمی	وضعیت تأهل	
مستقل	اسمی	قومیت	
مستقل	اسمی	شغل	

۸- رسانه‌های نوین و تأثیرات آن‌ها

رواج گوشی‌های هوشمند تلفن همراه و شبکه‌های اجتماعی موبایلی، سبک و میزان استفاده از اینترنت را در ایران تغییر داده و به میان همه اعضای خانواده برده است. این در حالی است که اینترنت در ایران با سرعت پایین و

۱۱- پژوهش‌های انجام شده در ایران

زنگویی و سام‌بند، (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «بازنمایی هویت مجازی دانشجویان شهر تهران در شبکه‌های اجتماعی مجازی» تلاش کرده‌اند با بهره‌مندی از روش تحلیل محتوا، چگونگی بازنمایی هویت مجازی را مورد بررسی قرار دهند. در این تحقیق که با یک دست‌ورالعمل، کدگذاری شده متشکل از ۲۰ متغیر تنظیم شده، پروفایل ۳۸۴ نفر به عنوان نمونه با استفاده از فرمول کوکران و روش نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شده‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد؛ میان متغیرهای جنس و وضعیت تأهل و تعداد و محتوای بارگذاری شده و رعایت حجاب اسلامی در عکس‌های بارگذاری شده، رابطه وجود دارد. بازنمایی هویت مجازی به تفکیک دو متغیر جنس و وضعیت تأهل متفاوت است.

بشیر و افراسیابی (۱۳۹۱) در پژوهش خود با عنوان «شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی جوانان» با بهره‌مندی از روش پیمایش و پرسشنامه اینترنتی، به این نتیجه رسیدند که میان عضویت در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و نحوه اختصاص وقت به دیگر فعالیت‌های اجتماعی، ارتباط هست. همچنین عضویت در این شبکه‌های اجتماعی با مقوله‌هایی مانند شیوه ارتباط با جنس مخالف و محاورات اعضا در محیط بیرونی، ارتباط وجود دارد. بنابراین می‌توان گفت، میان عضویت در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی جوانان ارتباط وجود دارد.

بهمنی (۱۳۹۳)، در پژوهشی که در مرکز تحقیقات صداوسیما به‌منظور بررسی میزان گسترش شبکه‌های اجتماعی موبایلی در بین شهروندان تهرانی و سبک استفاده کاربران آن انجام گردید، نشان داد که ۵۰/۶ درصد از کاربران، بیشتر طرفدار محتواهای «جک، لطیفه و طنز»، ۳۰ درصد «اجتماعی و فرهنگی»، ۲۷ درصد «ادبی و هنری» و ۱۹/۵ درصد «روانشناسی و آموزه‌های تربیتی» هستند. ۵۰/۹ درصد از کاربران، معمولاً محتواهای «سیاسی و اقتصادی»، ۱۶/۴ درصد «محیط‌زیست و مسائل شهری»، ۱۵/۳ درصد «جک، لطیفه و طنز» و ۱۴/۲ درصد «مذهبی و اخلاقی» را به دیگران ارسال نمی‌کنند.

و جهت اجرای پرسشنامه در سطح شهر با استفاده از روش خوشه‌ای سه مرحله‌ای از نمونه‌های منتخب پرسشنامه تکمیل شده است.

روش‌ها و ابزار تجزیه و تحلیل داده‌ها: برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از دو روش آمار توصیفی و استنباطی.

دلیل انتخاب جامعه آماری: در دسترس بودن و توانایی آنان در پاسخ به سؤال‌های پژوهش و استفاده از شبکه‌های اجتماعی است.

۱۰- پیشینه پژوهش

پژوهش‌های انجام شده در جهان

تاکنون در خارج از ایران، روی شبکه‌های اجتماعی مجازی و الگوی استفاده نوجوانان از این شبکه‌ها پژوهش‌های فراوانی انجام گرفته است. در این جا برای پرهیز از طولانی شدن مطلب به چند مورد از این پژوهش‌ها اشاره می‌شود.

۱. یافته‌های پژوهشی تیلر (۲۰۱۲) نشان می‌دهد که شبکه‌های اجتماعی مجازی در ترکیب با نفوذ قدرت‌های غربی، حرکتی را به سوی همگن سازی جهان آغاز کرده‌اند که سبب ایجاد تضاد و ستیز در جهان و حرکت برخی ملت‌ها به سوی شکست و تضعیف هویت ملی و سنت‌ها شده است. همچنین وی معتقد است که به واسطه این شبکه‌های اجتماعی مجازی، افراد قابل توجهی در سراسر دنیا در تعامل با یکدیگر قرار گرفته و با فرهنگ و عقاید بیگانه روبرو شده و در خصوص از دست دادن هویت‌های ملی و دینی‌شان احساس خطر کرده‌اند.

۲. (اسمیت، ۲۰۱۱)، نتایج پیمایشی که در سال ۲۰۱۱ از سوی مؤسسه پیو با عنوان «آمریکایی‌ها در شبکه‌های اجتماعی چه می‌کنند؟» انجام شد، نشان می‌دهد که کاربران شبکه‌های اجتماعی بیشتر از این رسانه‌ها به عنوان ابزارهای اجتماعی بهره می‌برند. نتایج همچنین حاکی از این است که ۶۷ درصد از کاربران برای حفظ ارتباط با دوستان از رسانه‌های اجتماعی استفاده می‌کنند، ۶۴ درصد ارتباط با خانواده، ۵۰ درصد تماشای محتوای صفحه دوستان، ۱۴ درصد اتصال به دیگران به منظور سرگرمی، ۹ درصد شکل‌گیری دوستی‌های جدید، ۵ درصد خواندن دیدگاه‌های مشاهیر و ۳ درصد پیگیری روابط عاشقانه را دلیل اصلی استفاده از شبکه‌های اجتماعی بیان کرده‌اند.

۱۲- نظریه ارتباطی فضای مجازی

نظریه دو فضایی شدن جهان، به‌عنوان چارچوب نظری این پژوهش در نظر گرفته‌شده که به‌اختصار به آن اشاره می‌شود.

- دو فضایی شدن جهان، مهم‌ترین تحول ساختاری در مسیر زندگی به‌طور عام و خانواده به‌طور خاص، دو فضایی شدن جهان و یا ظهور پارادایم ارتباطی جدیدی به نام دوج جهانی شدن است. مطالعه خانواده تحت تأثیر فضای مجازی و دو جهانی شدن امری ضروری است، زیرا امروزه عرصه‌های تخصصی همچون پژوهش نیز در این بستر قابل‌مطالعه‌اند. با به وجود آمدن فضای مجازی و پیدایش روش‌های جدید انجام تحقیقات، بازنگری در مفاهیم علوم اجتماعی و نیز روش‌های تحقیقات ضروری شده است [۳۴]. دو فضایی شدن جهان پیامدهای جدی را در

خصوص ارزش‌های اخلاقی خانواده داشته است که می‌توان آن را در دو سطح پیامدهای فوری و پیامدهای آینده و ماندگار بررسی کرد. تکثر فرهنگی و تجزیه ارتباطی دو پیامد فوری فضای مجازی در خانواده است. نسبت‌گرایی دینی، توسعه احساس فقر، کاهش واقعیت‌گرایی، از بین رفتن جهت زندگی و توسعه افراطی سکولاریسم و بنیادگرایی دینی پیامدهای ماندگار فضای م ۱۳- جازی است [۴۴].

۱۳- چهارچوب نظری

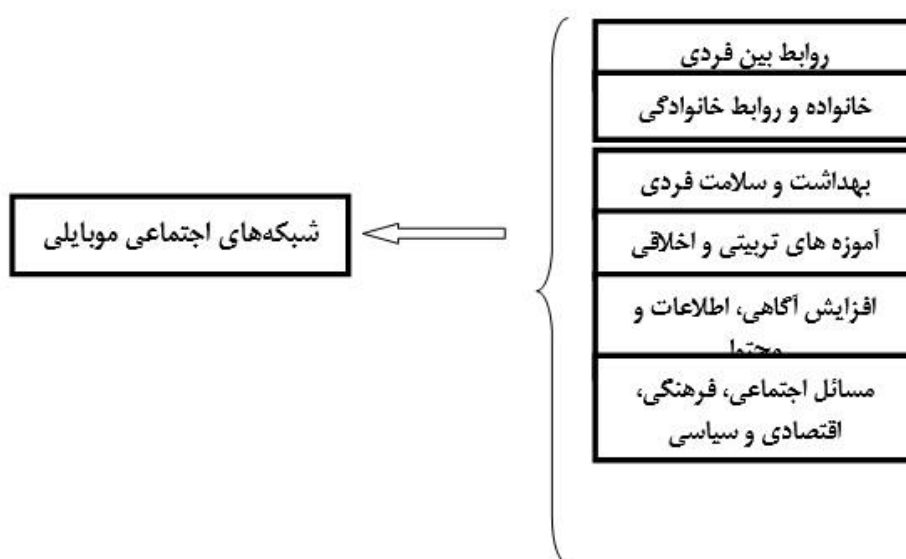
در این قسمت، با توجه به دیدگاه‌های مطروحه و تجربیات و مطالعه‌های مقدماتی پژوهش، برخی از نظریات و مفاهیم مرتبط با آن را که در کار تحلیل عوامل اجتماعی مؤثر بر استفاده جوانان زاهدانی از شبکه‌های اجتماعی اینترنتی، رادرچارچوب جدول زیر نشان می‌دهیم.

جدول ۲. نظریه پردازان، نظریه‌ها و نتایج

نظریه پرداز یا محقق	نظریه	نتایج
گیدنز	فعالیت‌های انسانی تنها به وسیله کنشگران پدید نمی‌آیند بلکه از طریق راه‌هایی که کنشگران برای ابراز وجودشان در پیش می‌گیرند پیوسته باز ایجاد می‌شوند. عوامل اجتماعی از طریق فعالیت‌هایشان شرایطی را ایجاد می‌کنند که این فعالیت‌ها را امکان‌پذیر می‌کند.	افزایش سابقه کاربری کاربران در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی میزان ارتباطات غیرعینی (مجازی) آنها را افزایش می‌دهد.
مک لوهان و دانیل بل	اینترنت دنیای تازه‌ای است که در تعارض با دنیای قدیمی است و در آن دنیای مجازی (فضای سایبری) به تدریج جایگزین دنیای واقعی خواهد شد.	ارتباطات غیرعینی (مجازی) آنها را افزایش می‌دهد.
دل	اینترنت سبب تنبلی‌های جسمی و کم تحرکی شده و تلاش برای برقراری روابط با دیگران را در دنیای واقعی کاهش و منجر به انزوای اجتماعی می‌شود.	افزایش میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و یا سایر امکانات اینترنت موجب کاهش انزوای اجتماعی می‌گردد.
ساندرز	افرادی که بیشتر از اینترنت استفاده می‌کنند ارتباط کمتری با مادر و دوستان خود دارند	افزایش سابقه کاربری کاربران در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی میزان ارتباطات خانوادگی آنها کاهش می‌یابد.
والدهال (تئوری ارتباط جمعی)	اثرات درازمدت بیش از اثرات کوتاه مدت مورد توجه قرار می‌گیرد، یا به نوعی اگر از یک پیام به طور طولانی مدت استفاده شود تأثیر آن پیام بیشتر است.	افزایش گمنامی کاربران در شبکه‌های اجتماعی موجب افزایش غلبه بر تنهایی می‌گردد.
جواهری و باقری	استفاده از اینترنت، مرز منزل و محل کار را در هم می‌شکند و موجب انتقال کار به خانه می‌شود لذا افراد به جای ارتباط با خانواده، دوستان و سایر فعالیت‌ها، مشغول انجام کاری خاص می‌شوند.	افزایش گمنامی کاربران در شبکه‌های اجتماعی موجب افزایش غلبه بر تنهایی می‌گردد.
توکلی	کاربران این شبکه‌ها به دلیل گمنامی، تعاملات اجتماعی خود را کنترل کرده و با روابط دوستانه خود مهارت‌های اجتماعی تازه‌ای کسب نموده و از این طریق اضطراب اجتماعی خود را کاهش داده و بر تنهایی خود غلبه می‌نمایند.	افزایش گمنامی کاربران در شبکه‌های اجتماعی موجب افزایش غلبه بر تنهایی می‌گردد.

روابط اجتماعی کاربران بیش از روابط اجتماعی کاربران غیراجتماعی است.	درصد زیادی از کاربران اینترنت، به اشتراک مطالبی چون فایل‌های ویدئویی، عکس و متن (درسی و غیردرسی) می‌پردازند. درصدی نیز صاحب وبلاگ هستند و اینترنت را به تلویزیون و سینما ترجیح می‌دهند. همچنین کاربران برای یافتن سایت‌های سرگرمی، ارسال فوری پیام، دریافت اطلاعات برای سرگرمی‌های خاص فردی، استفاده از اخبار، چت یا گپ اینترنتی، دانلود موسیقی و خرید آنلاین نیز از اینترنت استفاده می‌کنند.	مؤسسه پژوهشی پیو
--	---	------------------

۱۴- مدل مفهومی:

۱۵- یافته‌های پژوهش:

روش گردآوری اطلاعات

روش گردآوری اطلاعات در این تحقیق مصاحبه حضوری با فرد پاسخگو (نمونه انتخابی) و پرس و جوی شخصی است. محقق، نمونه‌های خود را با واحد فرد با مراجعه به بلوک‌های مسکونی مطابق با نمونه سیستماتیک مشخص شده از فهرست بلوک‌های مناطق مسکونی شهر زاهدان انتخاب کرده و پس از انجام مرحله گردآوری اطلاعات، کار کنترل و بازبینی پرسشنامه با دقت و جدیت انجام شده است.

۱۶- ابزار گردآوری اطلاعات

ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش، انحصاراً پرسشنامه ساخت‌دار و محقق ساخته (با تلفیقی از انواع سؤال‌های باز بسته) است. پرسشنامه‌ها پس از تکمیل و بازبینی به مرحله کدگذاری و ورود اطلاعات وارد شده و در نهایت، استخراج توسط نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۳ انجام شده و داده‌ها در این نرم‌افزار مورد پردازش و تحلیل قرار گرفته‌اند.

۱۷- جامعه آماری تحقیق و حجم نمونه:

جامعه آماری این مطالعه جوانان ساکن در مناطق شهری زاهدان است. تعداد جوانان ساکن در شهر زاهدان ۳۳۷۱۳۵ نفر است. و حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۴ نفر محاسبه گردید.

۱۸- یافته‌های توصیفی

وضعیت استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی

۴۹ درصد پاسخگویان از شبکه‌های اجتماعی موبایلی استفاده می‌کنند؛ به نحوی که ۳۳/۷ درصد پاسخگویان از شبکه اجتماعی «تلگرام»، ۹ درصد از شبکه اجتماعی «واتس آپ»، ۶ درصد از شبکه اجتماعی «اینستاگرام» و ۰/۳ درصد از شبکه اجتماعی «لین» استفاده می‌کنند. ۵۱ درصد «اصلاً» از شبکه‌های اجتماعی موبایلی استفاده نمی‌کنند.

۴۹ درصد پاسخگویان از شبکه‌های اجتماعی موبایلی استفاده می‌کنند؛ به نحوی که ۳۳/۷ درصد پاسخگویان از شبکه اجتماعی «تلگرام»، ۹ درصد از شبکه اجتماعی «واتس آپ»، ۶ درصد از شبکه اجتماعی «اینستاگرام» و

جدول ۵. مدت استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی به دقیقه

مدت (دقیقه)	فراوانی	درصد
۳۰ دقیقه و کمتر	۱۹	۱۰/۲
۳۱-۶۰ (دقیقه)	۳۷	۱۹/۷
۶۱-۱۲۰ (دقیقه)	۵۷	۳۰/۶
۱۲۱-۱۸۰ (دقیقه)	۴۰	۲۱/۱
۱۸۱ دقیقه و بیشتر	۳۵	۱۸/۴
جمع	۱۸۸	۱۰۰

پیگیری اخبار و مسائل روز کشور از سوی کاربران شبکه‌های اجتماعی موبایلی ۵۱/۷ درصد کاربران شبکه‌های اجتماعی از «صداوسیما»، ۳۸/۸ درصد از «تلگرام، وایبر، واتس آپ و ...»، ۳/۴ درصد از «ماهواره»، ۲/۷ درصد از «دوستان و آشنایان» و ۰/۷ درصد از «سایت‌های خبری اینترنتی» برای پیگیری اخبار و مسائل روز کشور استفاده می‌کنند. ۲/۷ درصد کاربران در خصوص منبع پیگیری اخبار و مسائل روز کشور پاسخی نداده‌اند.

جدول ۶. پیگیری اخبار و مسائل روز کشور از سوی

کاربران شبکه‌های اجتماعی

پاسخ‌ها	فراوانی	درصد
صداوسیما	۹۸	۵۱/۷
تلگرام، وایبر، واتس آپ و ...	۷۳	۳۸/۸
ماهواره	۶	۳/۴
دوستان و آشنایان	۵	۲/۷
سایت‌های خبری اینترنتی	۱	۰/۷
بی‌پاسخ	۵	۲/۷
جمع	۱۸۸	۱۰۰

۲۱- موقعیت‌های استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی در بین کاربران

۷۶/۹ درصد کاربران شبکه‌های اجتماعی در «اتوبوس، تاکسی، زمان‌های انتظار و ...»، ۱۳/۶ درصد در «محل کار» و ۶/۸ درصد در «مدرسه و دانشگاه» از شبکه‌های اجتماعی موبایلی استفاده می‌کنند.

۳/۰ درصد از شبکه اجتماعی «لین» استفاده می‌کنند. ۵۱ درصد «اصلاً» از شبکه‌های اجتماعی موبایلی استفاده نمی‌کنند.

جدول ۳. وضعیت استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی

پاسخ‌ها	فراوانی	درصد
تلگرام	۱۲۹	۳۳/۷
واتس آپ	۳۵	۹
اینستاگرام	۲۳	۶
لین	۱	۰/۳
استفاده نمی‌کنم (اصلاً)	۱۹۶	۵۱
جمع	۳۸۴	۱۰۰

۱۹- دلایل استفاده نکردن از شبکه‌های اجتماعی موبایلی

دلایل غیرکاربران برای استفاده نکردن از شبکه‌های اجتماعی (۵۱ درصد از کل پاسخگویان)؛ به ترتیب عبارتند از: «عضو این شبکه‌ها نبودن» (۴۲/۵ درصد)، «وقت نداشتن» (۳۵/۹ درصد)، «نحوه کار با آنها را بلد نبودن» (۱۰/۵ درصد)، «گوشی ساده داشتن» (۷/۲ درصد) و «علاقه نداشتن» (۳/۹ درصد).

جدول ۴. دلایل استفاده نکردن از شبکه‌های اجتماعی

موبایلی

پاسخ‌ها	فراوانی	درصد
عضو این شبکه‌ها نبودن	۸۳	۴۲/۵
وقت نداشتن	۷۰	۳۵/۹
نحوه کار با آنها را بلد نبودن	۲۱	۱۰/۵
گوشی ساده داشتن	۱۴	۷/۲
علاقه نداشتن	۸	۳/۹
جمع	۱۹۶	۱۰۰

۲۰- مدت استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی در بین کاربران

۱۰/۲ درصد کاربران شبکه‌های اجتماعی «۳۰ دقیقه و کمتر»، ۱۹/۷ درصد «۳۱-۶۰ دقیقه»، ۳۰/۶ درصد «۶۱-۱۲۰ دقیقه»، ۲۱/۱ درصد «۱۲۱-۱۸۰ دقیقه» و ۱۸/۴ درصد «۱۸۱ دقیقه و بیشتر» روزانه از شبکه‌های اجتماعی موبایلی استفاده می‌کنند. میانگین استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی در میان کاربران این شبکه‌ها ۲ ساعت ۲۷ دقیقه در روز است.

جدول ۷. موقعیت‌های استفاده از شبکه‌های اجتماعی

موبایلی در بین کاربران

پاسخ‌ها	فراوانی	درصد
اتوبوس، تاکسی، زمان‌های انتظار و ...	۱۵۰	۷۹/۶
محل کار	۲۵	۱۳/۶
مدرسه و دانشگاه	۱۳	۶/۸
جمع	۱۸۸	۱۰۰

۲۲- روابط بین فردی

شاخص روابط بین فردی از میزان موافقت/مخالفت کاربران شبکه‌های اجتماعی با گزاره‌هایی درباره شبکه‌های اجتماعی موبایلی حاصل شده است. میزان موافقت (درصد کاملاً موافق یا موافق) کاربران با این گزاره‌ها عبارت‌اند از: «شبکه‌های اجتماعی سبب ارتباط راحت‌تر با دیگران

می‌شود» (۹۲/۵ درصد)، «شبکه‌های اجتماعی سبب برقراری ارتباط بیشتر با دیگران می‌شود» (۸۵/۷ درصد)، «شبکه‌های اجتماعی صله رحم را از بین می‌برد» (۶۸/۷ درصد)، «شبکه‌های اجتماعی موجب منزوی شدن افراد می‌شود» (۶۳/۳ درصد)، «شبکه‌های اجتماعی روابط اجتماعی میان مردم را تقویت می‌کند» (۵۵/۸ درصد) و «شبکه‌های اجتماعی باعث افزایش دوستی‌های سالم می‌شود» (۵۵/۷ درصد). با هم جهت کردن گزاره‌ها و دوباره دسته بندی کردن، شاخص روابط بین فردی در یک طیف ۴ درجه‌ای حاصل می‌شود. در این شاخص (روابط بین فردی) ۵۹/۹ درصد کاربران «کاملاً موافق یا موافق» و ۴۰/۱ درصد کاربران «مخالف یا کاملاً مخالف» با گزاره‌های روابط بین فردی هستند.

جدول ۸. میزان موافقت/مخالفت کاربران با گزاره‌هایی درباره شبکه‌های اجتماعی موبایلی در شاخص روابط بین فردی

میانگین	جمع	کاملاً مخالف	مخالف	موافق	کاملاً موافق	کمیت	میزان موافقت/مخالفت
							گزاره‌ها (جملات)
۲/۵۹	۱۸۸	۵	۷۸	۹۵	۱۰	تعداد	شبکه‌های اجتماعی باعث افزایش دوستی‌های سالم می‌شود.
	۱۰۰	۲/۷	۴۱/۵	۵۰/۳	۵/۴	درصد	
۲/۵۶	۱۸۸	۶	۷۷	۹۹	۶	تعداد	شبکه‌های اجتماعی روابط اجتماعی میان مردم را تقویت می‌کند.
	۱۰۰	۳/۴	۴۰/۸	۵۲/۴	۳/۴	درصد	
۲/۸۱	۱۸۸	۶	۶۳	۷۹	۴۰	تعداد	شبکه‌های اجتماعی موجب منزوی شدن افراد می‌شود.
	۱۰۰	۳/۴	۳۳/۳	۴۲/۲	۲۱/۱	درصد	
۳/۰۴	۱۸۸	۰	۲۷	۱۲۶	۳۵	تعداد	شبکه‌های اجتماعی سبب برقراری ارتباط بیشتر با دیگران می‌شود.
	۱۰۰	۰	۱۴/۳	۶۷/۳	۱۸/۴	درصد	
۲/۹۰	۱۸۸	۵	۵۴	۸۴	۴۵	تعداد	شبکه‌های اجتماعی صله رحم را از بین می‌برد.
	۱۰۰	۲/۷	۲۸/۶	۴۴/۹	۲۳/۸	درصد	
۳/۰۵	۱۸۸	۰	۱۴	۱۵۱	۲۳	تعداد	شبکه‌های اجتماعی سبب ارتباط راحت‌تر با دیگران می‌شود.
	۱۰۰	۰	۷/۵	۸۰/۳	۱۲/۲	درصد	
۲/۶۰	۱۸۸	۱۵	۶۰	۹۹	۱۴	تعداد	شاخص روابط بین فردی
	۱۰۰	۸/۱	۳۲	۵۲/۴	۷/۵	درصد	

۲۳- خانواده و روابط خانوادگی

ازدواج جوانان آسیب می‌رساند» (۶۴درصد) و « شبکه‌های اجتماعی آمارطلاق را افزایش می‌دهد» (۷۴/۹درصد). با هم جهت کردن گزاره‌ها و دوباره دسته بندی کردن، شاخص خانواده و روابط خانوادگی در یک طیف ۴ درجه‌ای حاصل می‌شود. در این شاخص (خانواده و روابط خانوادگی) ۶۱/۹درصد کاربران «کاملاً موافق یا موافق» و ۳۸/۱درصد کاربران «مخالف یا کاملاً مخالف» با گزاره‌های خانواده و روابط خانوادگی هستند.

شاخص خانواده و روابط خانوادگی از میزان موافقت/ مخالفت کاربران شبکه‌های اجتماعی با گزاره‌هایی درباره شبکه‌های اجتماعی موبایلی حاصل شده است. میزان موافقت (درصد کاملاً موافق یا موافق) کاربران با این گزاره‌ها عبارت‌اند از: «شبکه‌های اجتماعی موجب تزلزل بنیان خانواده و اعضای آن می‌شود» (۵۵/۸درصد)، «شبکه‌های اجتماعی باعث از بین رفتن حریم و احترام در خانواده می‌شود» (۵۲/۴درصد)، «شبکه‌های اجتماعی به

جدول ۹. میزان موافقت/مخالفت کاربران با گزاره‌هایی درباره شبکه‌های اجتماعی موبایلی در شاخص خانواده و روابط خانوادگی

میانگین	جمع	کاملاً مخالف	مخالف	موافق	کاملاً موافق	کمیت	میزان موافقت/مخالفت
							گزاره‌ها (جملات)
۲/۶۷	۱۸۸	۱۵	۶۸	۶۸	۳۷	تعداد	شبکه‌های اجتماعی موجب تزلزل بنیان خانواده و اعضای آن می‌شود.
	۱۰۰	۸/۲	۳۶/۱	۳۶/۱	۱۹/۷	درصد	
۲/۶۱	۱۸۸	۹	۸۱	۷۳	۲۵	تعداد	شبکه‌های اجتماعی باعث از بین رفتن حریم و احترام در خانواده می‌شود.
	۱۰۰	۴/۸	۴۲/۹	۳۸/۸	۱۳/۶	درصد	
۲/۷۳	۱۸۸	۴	۶۴	۹۸	۲۲	تعداد	شبکه‌های اجتماعی به ازدواج جوانان آسیب می‌رساند.
	۱۰۰	۲	۳۴	۵۲/۴	۱۱/۶	درصد	
۲/۹۰	۱۸۸	۵	۴۲	۱۰۶	۳۵	تعداد	شبکه‌های اجتماعی آمارطلاق را افزایش می‌دهد.
	۱۰۰	۲/۷	۲۲/۴	۵۶/۵	۱۸/۴	درصد	
۲/۷۳	۱۸۸	۸	۶۴	۸۷	۲۹	تعداد	شاخص خانواده و روابط خانوادگی
	۱۰۰	۴/۱	۳۴	۴۶/۳	۱۵/۶	درصد	

۲۴- بهداشت و سلامت فردی

جهت کردن گزاره‌ها و دوباره دسته بندی کردن، شاخص بهداشت و سلامت فردی در یک طیف ۴ درجه‌ای حاصل می‌شود.

در این شاخص (بهداشت و سلامت فردی) ۷۳/۵درصد کاربران «کاملاً موافق یا موافق» و ۲۶/۵درصد کاربران «مخالف یا کاملاً مخالف» با گزاره‌های بهداشت و سلامت فردی هستند. میانگین شاخص بهداشت و سلامت فردی در بین کاربران ۲/۹۳ است.

شاخص بهداشت و سلامت فردی از میزان موافقت/مخالفت کاربران شبکه‌های اجتماعی با گزاره‌هایی درباره شبکه‌های اجتماعی موبایلی حاصل شده است. میزان موافقت (درصد کاملاً موافق یا موافق) کاربران با این گزاره‌ها عبارت‌اند از: «شبکه‌های اجتماعی برای سلامتی (چشم) ضرر دارد» (۹۰/۵درصد)، «شبکه‌های اجتماعی باعث کم تحرکی می‌شود» (۸۴/۴درصد)، «شبکه‌های اجتماعی موجب آسیب فکری و اخلاقی می‌شود» (۷۰/۱درصد)، «شبکه‌های اجتماعی باعث آسیب‌های مغزی و آلزایمر می‌شود» (۶۶/۷درصد) و «شبکه‌های اجتماعی باعث بلوغ زودرس می‌شود» (۵۴/۵درصد). با هم

جدول ۱۰. میزان موافقت/مخالفت کاربران با گزاره‌هایی درباره شبکه‌های اجتماعی موبایلی در شاخص بهداشت و سلامت فردی

میانگین	جمع	کاملاً مخالف	مخالف	موافق	کاملاً موافق	کمیت	میزان موافقت/مخالفت گزاره‌ها (جملات)
۳/۳۲	۱۸۸	۰	۱۸	۹۲	۷۸	تعداد	شبکه‌های اجتماعی برای سلامتی (چشم) ضرر دارد.
	۱۰۰	۰	۹/۵	۴۹	۴۱/۵	درصد	
۳/۱۲	۱۸۸	۱	۲۸	۱۰۵	۵۴	تعداد	شبکه‌های اجتماعی باعث کم تحرکی می‌شود.
	۱۰۰	۰/۷	۱۵	۵۵/۸	۲۸/۶	درصد	
۲/۸۴	۱۸۸	۵	۵۱	۱۰۰	۳۲	تعداد	شبکه‌های اجتماعی موجب آسیب فکری و اخلاقی می‌شود.
	۱۰۰	۲/۷	۲۷/۲	۵۲/۱	۱۷	درصد	
۲/۷۸	۱۸۸	۴	۵۹	۱۰۰	۲۵	تعداد	شبکه‌های اجتماعی باعث آسیب‌های مغزی و آلزایمر می‌شود.
	۱۰۰	۲	۳۱/۳	۵۲/۱	۱۳/۶	درصد	
۲/۶۰	۱۸۸	۵	۸۱	۸۷	۱۵	تعداد	شبکه‌های اجتماعی باعث بلوغ زودرس می‌شود.
	۱۰۰	۲/۷	۴۲/۹	۴۶/۳	۸/۲	درصد	
۲/۹۳	۱۸۸	۲	۴۷	۹۸	۴۱	تعداد	شاخص بهداشت و سلامت فردی
	۱۰۰	۱/۳	۲۵/۲	۵۱/۷	۲۱/۸	درصد	

۲۵- آموزه‌های تربیتی و اخلاقی

می‌برد» (۷۶/۹ درصد)، «شبکه‌های اجتماعی باعث رواج فضای دروغ‌گویی و نیرنگ می‌شود» (۷۷/۶ درصد)، «شبکه‌های اجتماعی موجب تضعیف اعتقادات جوانان می‌شود» (۶۱/۲ درصد). با هم جهت کردن گزاره‌ها و دوباره دسته بندی کردن، شاخص آموزه‌های تربیتی و اخلاقی در یک طیف ۴ درجه‌ای حاصل می‌شود. در این شاخص (آموزه‌های تربیتی) ۷۰/۷ درصد کاربران «کاملاً موافق یا موافق» و ۲۹/۳ درصد کاربران «مخالف یا کاملاً مخالف» با گزاره‌های آموزه‌های تربیتی و اخلاقی مطرح شده هستند. میانگین شاخص آموزه‌های تربیتی و اخلاقی در بین کاربران ۲/۸۸ است.

شاخص آموزه‌های تربیتی و اخلاقی از میزان موافقت/مخالفت کاربران شبکه‌های اجتماعی با گزاره‌هایی درباره شبکه‌های اجتماعی موبایلی حاصل شده است. میزان موافقت (درصد کاملاً موافق یا موافق) کاربران با این گزاره‌ها عبارت‌اند از: «شبکه‌های اجتماعی احساس پوچی و بی‌هدفی را در بین جوانان افزایش می‌دهد» (۵۵/۷ درصد)، «شبکه‌های اجتماعی باعث گسترش بی‌حجابی و بی‌عفتی می‌شود» (۷۲/۸ درصد)، «شبکه‌های اجتماعی تأثیر منفی در تربیت نوجوانان دارد» (۸۲/۳ درصد) و «شبکه‌های اجتماعی توقع جوانان را بالا

جدول ۱۱. میزان موافقت/مخالفت کاربران با گزاره‌هایی درباره شبکه‌های اجتماعی موبایلی در شاخص آموزه‌های تربیتی

و اخلاقی

میانگین	جمع	کاملاً مخالف	مخالف	موافق	کاملاً موافق	کمیت	میزان موافقت/مخالفت گزاره‌ها (جملات)
۲/۶۰	۱۸۸	۹	۷۴	۸۸	۱۷	تعداد	شبکه‌های اجتماعی احساس پوچی و بی‌هدفی را در بین جوانان افزایش می‌دهد.
	۱۰۰	۴/۸	۳۹/۵	۴۶/۹	۸/۸	درصد	
۲/۹۶	۱۸۸	۶	۴۵	۸۷	۵۰	تعداد	شبکه‌های اجتماعی باعث گسترش بی‌حجابی و بی‌عفتی می‌شود.
	۱۰۰	۳/۴	۲۳/۸	۴۶/۳	۲۶/۵	درصد	

۳/۰۴	۱۸۸	۳	۳۱	۱۱۱	۴۳	تعداد	شبکه‌های اجتماعی تأثیر منفی در تربیت نوجوانان دارد.
	۱۰۰	۱/۴	۱۶/۳	۵۹/۲	۲۳/۱	درصد	
۲/۹۰	۱۸۸	۳	۴۱	۱۱۶	۲۸	تعداد	شبکه‌های اجتماعی توقع جوانان را بالا می‌برد.
	۱۰۰	۱/۴	۲۱/۷	۶۱/۹	۱۵	درصد	
۲/۹۸	۱۸۸	۳	۴۰	۱۰۳	۴۲	تعداد	شبکه‌های اجتماعی باعث رواج فضای دروغ‌گویی و نیرنگ می‌شود.
	۱۰۰	۱/۴	۲۱/۱	۵۵/۱	۲۲/۵	درصد	
۲/۷۸	۱۸۸	۶	۶۷	۷۷	۳۸	تعداد	شبکه‌های اجتماعی موجب تضعیف اعتقادات جوانان می‌شود.
	۱۰۰	۳/۴	۳۵/۴	۴۰/۸	۲۰/۴	درصد	
۲/۸۸	۱۸۸	۵	۵۰	۹۷	۳۶	تعداد	شاخص آموزه‌های تربیتی و اخلاقی
	۱۰۰	۲/۸	۲۶/۵	۵۱/۷	۱۹	درصد	

(۸۷ درصد)، «شبکه‌های اجتماعی سبب بالا رفتن اطلاعات علمی می‌شود» (۸۷ درصد) و «شبکه‌های اجتماعی سبب بالا رفتن آگاهی سیاسی می‌شود» (۸۵ درصد). با هم جهت کردن گزاره‌ها و دوباره دسته بندی کردن، شاخص افزایش آگاهی، اطلاعات و محتوا در یک طیف ۴ درجه‌ای حاصل می‌شود. در این شاخص (افزایش آگاهی، اطلاعات و محتوا) ۸۹/۸ درصد کاربران «کاملاً موافق یا موافق» و ۱۰/۲ درصد کاربران «مخالف یا کاملاً مخالف» با گزاره‌های افزایش آگاهی، اطلاعات و محتوا هستند. میانگین شاخص افزایش آگاهی، اطلاعات و محتوا در بین کاربران ۳/۰۶ است.

۲۶- افزایش آگاهی، اطلاعات و محتوا

شاخص افزایش آگاهی اطلاعات و محتوا از میزان موافقت/ مخالفت کاربران شبکه‌های اجتماعی با گزاره‌هایی درباره شبکه‌های اجتماعی موبایلی حاصل شده است. میزان موافقت (درصد کاملاً موافق یا موافق) کاربران با این گزاره‌ها عبارت‌اند از: «شبکه‌های اجتماعی سبب دسترسی راحت به محتواهای مورد علاقه می‌شود» (۹۴/۶ درصد)، «شبکه‌های اجتماعی سبب به روز رسانی اطلاعات می‌شود» (۹۲/۵ درصد)، «شبکه‌های اجتماعی سبب دسترسی به محتواهای مورد علاقه می‌شود» (۹۱/۱ درصد)، «شبکه‌های اجتماعی سبب بالا رفتن آگاهی می‌شود»

جدول ۱۲. میزان موافقت/ مخالفت کاربران با گزاره‌هایی درباره شبکه‌های اجتماعی موبایلی در شاخص افزایش آگاهی، اطلاعات و محتوا

گزاره‌ها (جملات)	میزان موافقت/مخالفت	کمیت	کاملاً موافق	موافق	مخالف	کاملاً مخالف	جمع	میانگین
شبکه‌های اجتماعی سبب بالا رفتن آگاهی می‌شود.	تعداد	۳۶	۱۲۸	۲۱	۳	۱۸۸	۳/۰۵	
	درصد	۱۹	۶۸	۱۱/۶	۱/۴	۱۰۰		
شبکه‌های اجتماعی سبب دسترسی به محتواهای مورد علاقه می‌شود.	تعداد	۵۰	۱۲۱	۱۷	۰	۱۸۸	۳/۱۸	
	درصد	۲۶/۵	۶۴/۶	۸/۹	۰	۱۰۰		
شبکه‌های اجتماعی سبب بالا رفتن اطلاعات علمی می‌شود.	تعداد	۳۶	۱۲۸	۲۳	۱	۱۸۸	۳/۰۵	
	درصد	۱۹	۶۸	۱۲/۲	۰/۷	۱۰۰		
شبکه‌های اجتماعی سبب بالا رفتن آگاهی سیاسی می‌شود.	تعداد	۱۹	۱۴۱	۲۸	۰	۱۸۸	۲/۹۵	
	درصد	۱۰/۲	۷۴/۸	۱۵	۰	۱۰۰		
شبکه‌های اجتماعی سبب به روز رسانی اطلاعات می‌شود.	تعداد	۲۳	۱۵۱	۱۴	۰	۱۸۸	۳/۰۵	
	درصد	۱۲/۲	۸۰/۳	۷/۵	۰	۱۰۰		
شبکه‌های اجتماعی سبب دسترسی راحت به محتواهای مورد علاقه می‌شود.	تعداد	۲۸	۱۵۰	۱۰	۰	۱۸۸	۳/۱۰	
	درصد	۱۵	۷۹/۶	۵/۴	۰	۱۰۰		
شاخص افزایش آگاهی، اطلاعات و محتوا	تعداد	۳۲	۱۳۷	۱۸	۱	۱۸۸	۳/۰۶	
	درصد	۱۷	۷۲/۸	۹/۵	۰/۷	۱۰۰		

موجب افزایش بیکاری می‌شود» (۷۰ درصد) و «شبکه‌های اجتماعی باعث عقب ماندن از درس و پیشرفت می‌شود» (۶۸ درصد). با هم جهت کردن گزاره‌ها و دوباره دسته بندی کردن، شاخص مسائل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی در یک طیف ۴ درجه‌ای حاصل می‌شود. در این شاخص (مسائل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی) ۷۴/۲ درصد کاربران «کاملاً موافق یا موافق» و ۲۵/۸ درصد کاربران «مخالف یا کاملاً مخالف» با گزاره‌های مسائل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی هستند. میانگین شاخص افزایش آگاهی، اطلاعات و محتوا در بین کاربران ۲/۹۴ است.

۲۷- مسائل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی
شاخص مسائل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی از میزان موافقت/مخالفت کاربران شبکه‌های اجتماعی با گزاره‌هایی درباره شبکه‌های اجتماعی موبایلی حاصل شده است. میزان موافقت (درصد کاملاً موافق یا موافق) کاربران با این گزاره‌ها عبارت‌اند از: «شبکه‌های اجتماعی وقت‌گیر است» (۸۲/۸ درصد)، «شبکه‌های اجتماعی اعتیادآور است» (۷۸/۳ درصد)، «شبکه‌های اجتماعی مسئولان و دست‌اندرکاران را به چالش می‌کشد» (۷۴/۱ درصد)، «شبکه‌های اجتماعی باعث حک شدن اطلاعات شخصی کاربران می‌شود» (۷۲/۷ درصد)، «شبکه‌های اجتماعی

جدول ۱۳. میزان موافقت/مخالفت کاربران با گزاره‌هایی درباره شبکه‌های اجتماعی موبایلی در شاخص مسائل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی

میانگین	جمع	کاملاً مخالف	مخالف	موافق	کاملاً موافق	کمیت	میزان موافقت/مخالفت
							گزاره‌ها (جملات)
۳/۱۰	۱۸۸	۵	۲۸	۹۹	۵۶	تعداد	شبکه‌های اجتماعی وقت‌گیر است.
	۱۰۰	۲/۷	۱۵	۵۲/۴	۲۹/۹	درصد	
۳/۱۵	۱۸۸	۴	۳۷	۷۴	۷۳	تعداد	شبکه‌های اجتماعی اعتیادآور است.
	۱۰۰	۲	۱۹/۷	۳۹/۵	۳۸/۸	درصد	
۲/۸۳	۱۸۸	۱۱	۴۹	۸۸	۴۰	تعداد	شبکه‌های اجتماعی باعث عقب ماندن از درس و پیشرفت می‌شود.
	۱۰۰	۶/۱	۲۵/۹	۴۶/۹	۲۱/۱	درصد	
۲/۸۸	۱۸۸	۴	۵۲	۹۵	۳۷	تعداد	شبکه‌های اجتماعی موجب افزایش بیکاری می‌شود.
	۱۰۰	۲	۲۷/۹	۵۰/۳	۱۹/۷	درصد	
۲/۸۶	۱۸۸	۳	۴۶	۱۱۴	۲۵	تعداد	شبکه‌های اجتماعی مسئولان و دست‌اندرکاران را به چالش می‌کشد.
	۱۰۰	۱/۴	۲۴/۵	۶۰/۵	۱۳/۶	درصد	
۲/۸۰	۱۸۸	۳	۴۹	۱۱۹	۱۷	تعداد	شبکه‌های اجتماعی باعث حک شدن اطلاعات شخصی کاربران می‌شود.
	۱۰۰	۱/۴	۲۵/۹	۶۳/۹	۸/۸	درصد	
۲/۹۴	۱۸۸	۵	۴۳	۹۹	۴۱	تعداد	شاخص مسائل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی
	۱۰۰	۲/۷	۲۳/۱	۵۲/۴	۲۱/۸	درصد	

«علمی»، ۱۰/۲ درصد از محتوای «فرهنگی-اجتماعی» و ۹/۵ درصد از محتوای «خبر و مسائل سیاسی» شبکه‌های اجتماعی موبایلی استفاده می‌کنند. نتایج تفصیلی در جدول و نمودار آمده است.

۲۸- موضوع‌های محتوای مورد استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی در بین کاربران
۳۲/۷ درصد کاربران شبکه‌های اجتماعی از محتوای «جوک، لطیفه، طنز و سرگرمی»، ۱۶/۳ درصد از محتوای «علاقه شغلی و سلیقه شخصی»، ۱۲/۹ درصد از محتوای

جدول ۱۴. موضوع‌های محتوای مورد استفاده از

شبکه‌های اجتماعی موبایلی در بین کاربران

پاسخ‌ها	فراوانی	درصد
جوک، لطیفه، طنز و سرگرمی	۶۱	۳۲/۷
علائق شغلی و سلیق شخصی	۳۱	۱۶/۳
علمی	۲۴	۱۲/۹
مسائل فرهنگی-اجتماعی	۱۹	۱۰/۲
خبر و مسائل سیاسی	۱۸	۹/۵
ادبی و هنری	۱۷	۸/۸
سلامت، بهداشت و محیط زیست	۹	۴/۸
دینی- مذهبی و اخلاقی	۵	۲/۷
آموزه‌های تربیتی	۴	۲
جمع	۱۸۸	۱۰۰

جدول ۱۶. امکانات مورد استفاده از شبکه‌های اجتماعی

موبایلی در بین کاربران

پاسخ‌ها	فراوانی	درصد
شنیدن و خواندن محتوا (ادبی، هنری، مذهبی، علمی، لطیفه و ...)	۱۰۵	۷۱/۴
ارسال پیامک و گفتگو با افراد	۶۹	۴۶/۹
دیدن عکس	۵۶	۳۸/۱
دسترسی به افراد	۱۶	۱۰/۹
به اشتراک‌گذاری محتوا	۱۶	۱۰/۹
تماس تلفنی یا پیام صوتی	۱۲	۸/۲
راه‌اندازی گروه، کانال و ...	۱۱	۷/۵
اطلاعات و محتواهای بین‌المللی	۲	۴/۸
جمع	*	*

۳-۱ میزان موافقت/مخالفت کاربران شبکه‌های

اجتماعی با گزاره‌هایی درباره شبکه‌های اجتماعی

موبایلی

۸۷/۸ درصد پاسخگویان با گزاره «فعالیت در شبکه‌های اجتماعی گاهی باعث دردسر و سوءتفاهم می‌شود (مثل انتشار اطلاعات شخصی کاربران به نفع خود استفاده می‌کنند)»، ۶۶ درصد با گزاره «معمولاً بدون برنامه‌ریزی سراغ شبکه‌های اجتماعی می‌روم»، ۶۴/۶ درصد با گزاره «به طور کلی از فعالیت در شبکه اجتماعی رضایت دارم»، ۶۴ درصد با گزاره «به نظر می‌رسد صاحبان شبکه‌های اجتماعی از اطلاعات شخصی کاربران به نفع خود استفاده می‌کنند»، ۶۴ درصد با گزاره «نظراتم را در خصوص مسائل و مشکلات جامعه، به صورت شفاف و صریح در شبکه‌های اجتماعی مطرح می‌کنم» و ۶۳/۹ درصد با گزاره «فعالیت در شبکه‌های اجتماعی سبب آزادی عمل و کنترل شخصی و اراده فردی می‌شود» کاملاً موافق یا موافق هستند. در حالی که، ۷۰/۸ درصد با گزاره «برایم پیش آمده که در فعالیت‌های اجتماعی که در شبکه‌های اجتماعی دعوت می‌شوم، شرکت کنم» و ۶۴/۶ درصد با گزاره «ترجیح می‌دهم که اطلاعات شخصی من در اختیار گردانندگان شبکه‌های اجتماعی خارجی قرار گیرد تا داخلی» کاملاً مخالف یا مخالف هستند.

۲۹- نحوه حضور کاربران در شبکه‌های اجتماعی موبایلی

۵۹/۸ درصد کاربران شبکه‌های اجتماعی با «نام و هویت اصلی»، ۲۵/۲ درصد «گاهی با هویت مشخص و گاهی ناشناس» و ۱۵ درصد با «هویت ناشناس» در شبکه‌های اجتماعی موبایلی حضور پیدا می‌کنند.

جدول ۱۵. نحوه حضور کاربران در شبکه‌های اجتماعی موبایلی

پاسخ‌ها	فراوانی	درصد
با نام و هویت اصلی	۱۱۲	۵۹/۸
گاهی با هویت مشخص و گاهی ناشناس	۴۸	۲۵/۲
با هویت ناشناس	۲۸	۱۵
جمع	۱۸۸	۱۰۰

۳۰. امکانات مورد استفاده از شبکه‌های اجتماعی

موبایلی در بین کاربران

۷۱/۴ درصد کاربران شبکه‌های اجتماعی از امکان «شنیدن و خواندن محتوا»، ۴۶/۹ درصد از امکان «ارسال پیامک و گفتگو با افراد»، ۳۸/۱ درصد از امکان «دیدن عکس»، ۱۰/۹ درصد از امکان «دسترسی به افراد»، ۱۰/۹ درصد از امکان «به اشتراک‌گذاری محتوا»، ۸/۲ درصد از امکان «تماس تلفنی یا پیام صوتی»، ۷/۵ درصد از امکان «راه‌اندازی گروه، کانال و ...» و ۴/۸ درصد از امکان «اطلاعات و محتواهای بین‌المللی» شبکه‌های اجتماعی موبایلی استفاده می‌کنند.

*. چون هر کاربر می‌توانسته به بیش از یک مورد اشاره کند جمع‌درصدها بیش از ۱۰۰ است.

جدول ۱۷. میزان موافقت/ مخالفت پاسخگویان با گزاره‌هایی درباره شبکه‌های اجتماعی موبایلی

میزان موافقت/مخالفت	مبنا	کاملاً موافق	موافق	مخالف	کاملاً مخالف	جمع	گزاره‌ها (جملات)
تعداد	۳۳	۸۷	۶۳	۵	۱۸۸	به نظر می‌رسد صاحبان شبکه‌های اجتماعی از اطلاعات شخصی کاربران به نفع خود استفاده می‌کنند.	
درصد	۱۷/۷	۴۶/۳	۳۳/۳	۲/۷	۱۰۰		
تعداد	۳۳	۱۳۲	۲۳	۰	۱۸۸	فعالیت در شبکه‌های اجتماعی گاهی باعث دردسر و سوء تفاهم می‌شود (مثل انتشار اطلاعات خصوصی مانند عکس، شماره موبایل و ...).	
درصد	۱۷/۷	۷۰/۱	۱۲/۲	۰	۱۰۰		
تعداد	۶	۱۱۵	۵۸	۹	۱۸۸	به طور کلی از فعالیت در شبکه اجتماعی رضایت دارم.	
درصد	۳/۴	۶۱/۲	۳۰/۶	۴/۸	۱۰۰		
تعداد	۲۰	۱۰۰	۶۳	۵	۱۸۸	نظراتم را در خصوص مسائل و مشکلات جامعه، به صورت شفاف و صریح در شبکه‌های اجتماعی مطرح می‌کنم	
درصد	۱۰/۹	۵۳/۱	۳۳/۳	۲/۷	۱۰۰		
تعداد	۱۳	۱۱۱	۵۹	۵	۱۸۸	معمولاً بدون برنامه‌ریزی سراغ شبکه‌های اجتماعی می‌روم.	
درصد	۶/۸	۵۹/۲	۳۱/۳	۲/۷	۱۰۰		
تعداد	۴	۱۱۶	۶۴	۴	۱۸۸	فعالیت در شبکه‌های اجتماعی سبب آزادی عمل و کنترل شخصی و اراده فردی می‌شود.	
درصد	۲	۶۱/۹	۳۴	۲	۱۰۰		
تعداد	۵	۶۱	۸۱	۴۱	۱۸۸	ترجیح می‌دهم که اطلاعات شخصی من در اختیار گردانندگان شبکه‌های اجتماعی خارجی قرار گیرد تا داخلی.	
درصد	۲/۷	۳۲/۷	۴۲/۹	۲۱/۸	۱۰۰		
تعداد	۴	۵۱	۹۷	۳۶	۱۸۸	برایم پیش آمده که در فعالیت‌های اجتماعی (گروه‌هایی، شرکت در مراسم خاص و ...) که در شبکه‌های اجتماعی دعوت می‌شوم، شرکت کنم.	
درصد	۲	۲۷/۲	۵۱/۸	۱۹	۱۰۰		

معتقدند از «تبلیغ علیه نظام سیاسی کشور» و ۲۲/۴ درصد معتقدند از «نشر مطالبی در مخالفت با عقاید مذهبی» در شبکه‌های اجتماعی موبایلی بایستی جلوگیری و محدودیت در این باره اعمال شود. ۵/۴ درصد کاربران معتقدند «هیچ محدودیتی نباید ایجاد شود».

۳۲- نظر کاربران شبکه‌های اجتماعی موبایلی در باره اعمال محدودیت در محتوای شبکه‌های اجتماعی
۴۴/۲ درصد کاربران شبکه‌های اجتماعی معتقدند از «نشر مطالب توهین به اقلیت قومی و مذهبی»، ۲۷/۹ درصد

جدول ۱۸. نظر کاربران درباره اعمال محدودیت در محتوای شبکه‌های اجتماعی موبایلی

پاسخ‌ها	فراوانی	درصد
نشر مطالب حاوی توهین به اقلیت قومی و مذهبی	۸۴	۴۴/۲
تبلیغ علیه نظام سیاسی کشور	۵۲	۲۷/۹
نشر مطالبی در مخالفت با عقاید مذهبی	۴۲	۲۲/۴
هیچ محدودیتی نباید ایجاد شود	۱۰	۵/۴
جمع	۱۸۸	۱۰۰

رگرسیون‌ی روش مرحله به مرحله در سطح معنی‌داری ۵ درصد دارای ۵ مرحله می‌باشد. برطبق این جدول ضریب رگرسیون چند متغیره در مرحله پنجم ۰/۹۳۹ است ($R=0/939$).

ضریب تعیین در این مرحله نشان می‌دهد با ۵ متغیر عوامل اجتماعی روابط بین فردی، خانواده و روابط خانوادگی، بهداشت و سلامت فردی، افزایش آگاهی، اطلاعات و محتوا، آموزه‌های تربیتی و اخلاقی، مسائل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی در مجموع ۸۸/۲ درصد واریانس متغیر وابسته (یعنی استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی) را پیش‌بینی نمود. در جدول میزان سهم متغیرهای عوامل روابط بین فردی، خانواده و روابط خانوادگی، بهداشت و سلامت فردی، افزایش آگاهی، اطلاعات و محتوا، آموزه‌های تربیتی و اخلاقی، مسائل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی در معادله، در تبیین واریانس متغیر وابسته یعنی میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی در ۵ مرحله به ترتیب براساس میزان اثرگذاری نشان داده شده است. بیشترین میزان تأثیر مربوط به متغیر روابط بین فردی و کمترین میزان تأثیر مربوط به متغیر بهداشت و سلامت فردی در بین پاسخگویان است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت هرچه پاسخگویان اهمیت بیشتری به عامل اجتماعی خانواده و روابط خانوادگی می‌دهند بر میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی افزوده می‌شود. ضمن اینکه عامل آموزه‌های تربیتی و اخلاقی بر میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی تأثیری ندارد و از مدل خطی خارج می‌شود.

۳۳- نظر کاربران درباره بهترین سیاست در برابر فعالیت شبکه‌های اجتماعی موبایلی

از نظر کاربران شبکه‌های اجتماعی بهترین سیاست در قبال فعالیت شبکه‌های اجتماعی موبایلی عبارت‌اند از: «فعالیت شبکه‌ها مجاز باشد اما برخی محتواها محدود شود» (۶۶ درصد)، «شبکه‌های اجتماعی بومی ایجاد شود» (۴۰/۹ درصد) و «کاملاً آزاد گذاشتن شبکه‌های اجتماعی موبایلی» (۱۹ درصد). ۱۰/۹ درصد کاربران معتقد به «فیلتر شدن» شبکه‌های اجتماعی موبایلی هستند.

جدول ۱۹. نظر کاربران درباره بهترین سیاست در برابر شبکه‌های اجتماعی موبایلی

درصد	فراوانی	پاسخ‌ها
۶۶	۱۲۴	فعالیت شبکه‌ها مجاز باشد اما برخی محتواها محدود شود
۴۰/۸	۷۷	شبکه‌های اجتماعی بومی ایجاد شود
۱۹	۳۶	کاملاً آزاد بگذارند
۱۰/۹	۲۰	کلاً فیلتر شود
*	*	جمع

۳۴- یافته‌های تحلیلی

تحلیل چند متغیره

رگرسیون چند متغیری روش تحلیل نیرومندی است برای تحلیل متغیرهای مستقل در تغییرات متغیر وابسته و معمولاً برای متغیرهای فاصله‌ای است.

ارزیابی اثرات جمعی متغیرهای عوامل اجتماعی و استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی به روش گام به گام (Stepwise)

نتایج به دست آمده از جدول نشان می‌دهد که معادله

جدول ۲۰. توزیع ضریب همبستگی، ضریب تعیین و آزمون F عوامل مؤثر بر میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی (روش گام به گام) (Stepwise)

نام متغیرها	R	میزان افزایش R از یک مرحله به مرحله دیگر	R ²	میزان افزایش R ² از یک مرحله به مرحله دیگر	آزمون F	Sig
روابط بین فردی	۰/۸۲۴		۰/۶۸۰		۶۹۷/۵۵۶	۰/۰۰۰
افزایش آگاهی، اطلاعات و محتوا	۰/۸۹۵	۰/۰۷۱	۰/۸۰۰	۰/۱۲۰	۱۹۸/۴۲۳	۰/۰۰۰
مسائل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی	۰/۹۱۹	۰/۰۲۴	۰/۸۴۵	۰/۰۴۵	۹۴/۰۱۵	۰/۰۰۰
خانواده و روابط خانوادگی	۰/۹۳۴	۰/۰۱۵	۰/۸۷۳	۰/۰۲۸	۷۱/۵۷۶	۰/۰۰۰
بهداشت و سلامت فردی	۰/۹۳۹	۰/۰۰۵	۰/۸۸۲	۰/۰۰۹	۲۶/۶۱۷	۰/۰۰۰

*. چون هر کاربر می‌توانسته به بیش از یک مورد اشاره کند جمع درصدها بیش از ۱۰۰ است.

جدول ۲۱. توزیع اثرات مستقیم بر متغیر وابسته

نام متغیرها	اثرات مستقیم (β)
روابط بین فردی	۰/۱۹۸
افزایش آگاهی، اطلاعات و محتوا	۰/۲۵۸
مسائل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی	۰/۲۸۶
خانواده و روابط خانوادگی	۰/۲۷۳
بهداشت و سلامت فردی	۰/۳۲۳

۳۶- نتیجه‌گیری و تحلیل نهایی

افزایش تعداد کاربران اینترنت در سال‌های قبل مشهود بوده است. به طوری که سال قبل ۱۷/۵ درصد به تعداد کاربران اینترنت در ایران افزوده شده است. بر اساس شاخص‌های اعلام‌شده، تعداد کاربران اینترنت ایران در سال ۹۵ حدود ۵۳/۲۳ درصد جمعیت کشور برابر با ۴۲ میلیون و ۵۴۴ هزار و ۷۵۳ نفر بوده است. این میزان نسبت به سال ۹۴ رشد ۱۷/۵ درصدی داشته است. اسفندماه سال ۹۴، تعداد کاربران اینترنت در داخل کشور برابر با ۴۵/۳ درصد جمعیت کشور معادل ۳۶ میلیون و ۲۰۶ هزار و ۶۰۰ نفر بود؛ بنابراین ۶ میلیون و ۳۳۷ هزار و ۹۵۳ نفر تنها در سال ۹۴ تا ۹۵ به کاربران اینترنت در ایران افزوده شدند. (درگاه پایش جامعه اطلاعاتی ایران فروردین ۹۶).

فضای مجازی علی‌رغم همه مزیت‌هایی که دارد یکسری دغدغه‌ها و نگرانی‌هایی را بر خانواده‌ها تحمیل نموده است. استفاده بیش‌ازاندازه از اینترنت می‌تواند مشکلاتی را برای خانواده‌ها به وجود آورد از جمله تأثیر بر روابط بین فردی و خانوادگی به صورت منفی و افزایش ناسازگاری‌ها و بالا رفتن طلاق، افزایش بی‌اعتمادی و دروغ‌گویی بین اعضای خانواده، کاهش ارتباط‌های کلامی و چهره به چهره کاهش ارتباط بین والدین و فرزندان و فرار از مسئولیت. به‌منظور پیشگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی در فضای مجازی راهکارهایی مطرح‌شده‌اند که در صورت اجرای به‌موقع و مناسب می‌توانند ثمربخش واقع شوند.

بنابر این معادله خط رگرسیون میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی در بین جوانان زاهدانی به صورت زیر است:

$+ (افزایش آگاهی، اطلاعات و محتوا) (۰/۲۵۸) + (روابط بین فردی) (۰/۱۹۸) + ۶/۸۲۸ =$ استفاده از شبکه اجتماعی موبایلی $+ E (بهداشت و سلامت فردی) (۰/۳۲۳) + (خانواده و روابط خانوادگی) (۰/۲۷۳) + (مسائل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی) (۰/۲۸۶) +$

۳۵- تحلیل مسیر:

تحلیل مسیر شیوه‌ای در تحلیل و ارائه نتایج است که بر تکنیک رگرسیون استوار است و برای آزمون مدل‌های علی بکار می‌رود و مستلزم تنظیم مدلی به صورت علی است، در تحلیل مسیر از ضرایب تعیین استفاده می‌شود. از این رو می‌توان میزان مناسب بودن مدل را ارزیابی کرد و با استفاده از ضرایب بتا (β) مقدار اثر هر متغیر را تعیین کرد. در تحلیل مسیر دو شرط اساسی برای رسم نمودار لازم است که عبارت‌اند از: نظم علی و بستگی علی (دواس، ۱۳۷۶: ۲۲۲) که هر دو در این تحقیق رعایت شده است.

در این تحقیق برای ارزیابی میزان تناسب و اثر متغیرهای مستقل مدل نسبت به هم و نسبت به متغیر وابسته (استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی در بین جوانان زاهدانی) از تحلیل مسیر استفاده شده است. همان طور که در جدول مشاهده می‌شود در بین متغیرهای مستقل مؤثرترین اثر در مجموع (مستقیم و غیر مستقیم) مربوط به متغیر عامل اجتماعی روابط بین فردی ($\beta = -۰/۱۹۸$) و کمترین اثر مربوط به متغیر بهداشت و سلامت فردی ($\beta = ۰/۳۲۳$) است.

در مجموع حدود ۸۸/۲ درصد واریانس متغیر وابسته استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی توسط کلیه متغیرها تبیین می‌شود و تنها ۱۱/۸ درصد به کمیت خطا (عوامل ناشناخته) مربوط می‌شود.

منابع

۱. آذرخش، محمود. "اختلال اعتیاد به اینترنت". *فصلنامه معنا*، شماره ۱۶، زمستان (۱۳۸۲).
۲. آزادارمکی، تقی، و یحیی امامی. "تکوین حوزه عمومی و گفت‌وگوی عقلانی". *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ۵، ۱. (۱۳۸۳).
۳. ابراهیم‌پور کومله، سمیرا، و کامیان خرابی، "آسیب‌های نوپدید". *شبکه‌های اجتماعی مجازی در کمین خانواده‌ی ایرانی*، اینترنت.
۴. ابری، انسیه. "فضای مجازی عرصه ظهور خلاقیت". *اولین اجلاس ملی خلاقیت شناسی مهندسی و مدیریت نوآوری ایران* (۱۳۸۷).
۵. استیون، "خرد، عدالت و نوگرایی". ترجمه محمد حریری/کبری، تهران. قطره (۱۳۸۰).
۶. احمدی، جمشید. *اینترنت، قاره ششم جهان جدید*، اینترنت. (۱۳۹۳).
۷. استوری، جان. "مطالعات فرهنگی درباره فرهنگ عامه". ترجمه حسین پاینده، نشر آگه، ۱۳۸۶.
۸. اسفندیار، سرور، "خانواده در کوچه پس کوچه‌های اینترنت". اینترنت (۱۳۹۳).
۹. اکبری، ابوالقاسم. و مینا اکبری. "آسیب‌شناسی اجتماعی". تهران. انتشارات رشد و توسعه (۱۳۹۰).
۱۰. احمدوند، علی‌محمد. و امیر مسعود عطایی. "نقش فناوری اطلاعات در سیستم پلیس و فضاهای مجازی جرائم با رویکردی راهبردی، دومین کنفرانس مدیریت فناوری اطلاعات و ارتباطات". (۱۳۸۵).
۱۱. اینترنت. "علل و عوامل پیدایش آسیب‌های اجتماعی، به‌ویژه در میان نوجوانان و جوانان". سایت تبیان. (۱۳۹۳).
۱۲. باتامور، بی. تی، جامعه‌شناسی. ترجمه سیدحسن منصور، تهران: انتشارات فرانکلین، ۱۳۵۷.
۱۳. باقری، مجتبی. "اوقات فراغت، بازی، ورزش: سه دنیای متفاوت، سایت انسان‌شناسی و فرهنگ".
۱۴. بزرگوری، رسول. "واگذاری چیستی اخلاق در شهر الکترونیکی". *دومین کنفرانس بین‌المللی شهر الکترونیک*. (۱۳۸۸).
۱۵. بهمنی، مهرزاد. "نظرسنجی از شهروندان ۱۵ تا ۴۰ ساله تهرانی درباره عضویت در شبکه‌های اجتماعی مجازی و نحوه تعامل با آن‌ها". *مرکز تحقیقات صداوسیما* (۱۳۹۱).
۱۶. بهمنی، مهرزاد. "مطالعه پنداشت‌ها و برداشت‌های موجود در جامعه درباره شبکه‌های اجتماعی با روش کیو". *اداره کل پژوهش‌های اجتماعی و سنجش برنامه‌ای، مرکز تحقیقات صداوسیما*، (۱۳۹۲).
۱۷. بهمنی، مهرزاد. "بررسی میزان گسترش شبکه‌های اجتماعی موبایلی در بین شهروندان تهرانی و سبک استفاده کاربران آن". *مرکز تحقیقات صداوسیما*. (۱۳۹۳).
۱۸. پایا، علی. "فناوری، فرهنگ و اخلاق". تهران، پژوهشگاه فرهنگ و ارتباطات. (۱۳۸۷).
۱۹. پیوزی، م. یورگن‌هابرماس. ترجمه احمد تدین: هرمس. (۱۳۷۹).
۲۰. حسین‌زاده، مجید. "ویژه‌نامه نوروزی روزنامه خراسان". فروردین. (۱۳۹۴).
۲۱. حقیقی، مهرداد. "مجازی‌سازی راهکاری برای آینده". *دومین کنفرانس بین‌المللی شهرداری الکترونیکی*. (۱۳۸۸).
۲۲. دیلمقانی، میترا. و رضا ثانی. "شهروند الکترونی در عصر اطلاعات". *فصلنامه رسانه*، سال ۱۴ شماره ۳ پاییز (۱۳۸۲).
۲۳. ذوالقدر، حسین. و مرتضی قاسم‌زاده عراقی. *رسانه‌های اجتماعی در جهان مجازی*. تهران، زیتون سبز، چاپ اول. (۱۳۹۲).
۲۴. ربویر، کلود. "درآمدی بر انسان‌شناسی". ناصر فکوهی، تهران، نی: ۲۵۳. (۱۳۷۹).
۲۵. زنگویی، فرنوش. و میثم سام‌بند. "بازنمایی هویت مجازی دانشجویان شهر تهران در شبکه‌های اجتماعی مجازی مطالعه موردی". *فصلنامه تخصصی مطالعات جوان و رسانه*. شماره سیزدهم. بهار ۱۳۹۳.
۲۶. ساروخانی، باقر. "جامعه‌شناسی ارتباطات". تهران، انتشارات اطلاعات. (۱۳۷۹).
۲۷. سعدی‌پور، اسماعیل. "بررسی اثرات اینترنت بر خانواده‌های دارای فرزند نوجوان". *پژوهش‌های ارتباطی*، سال بیستم، شماره ۷۶ زمستان. (۱۳۹۲).
۲۸. شاهنوشی، مجتبی. و محمدرضا تاجی. "تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی جوانان شهرستان شهرکرد". *فصلنامه مطالعات ملی*. سال سیزدهم. شماره سوم. (۱۳۹۱).

- شهروند مسئول.
۴۳. کرمشایی، فائزه؛ پناهی، امین؛ صادق نیا، احمد و زیدی، یاسر. "بررسی اعتیاد به اینترنت و فضاهای مجازی در بین جوانان و نوجوانان". *همایش ملی صنایع فرهنگی نقش آن در توسعه پایدار*. (۱۳۹۰).
۴۴. گونتر بری و مگ الر. "کودک و تلویزیون". ترجمه نصرت فتن، تهران، سروش. (۱۳۸۰).
۴۵. گیدنز، آنتونی. "درآمدی بر جامعه‌شناسی". مترجم منوچهر صبوری کاشانی، تهران، نشرنی. (۱۳۸۶).
۴۶. وثوقی، منصور و علی‌اکبر نیک‌خلق. "مبانی جامعه‌شناسی". تهران، خردمند. چاپ یازدهم. (۱۳۷۶)؛ ۱۲۶-۱۲۷. (۱۳۷۶).
۴۷. مهدی‌زاده، سیدمحمد. "نظریه‌های رسانه: اندیشه‌های رایج و دیدگاه‌های انتقادی" تهران. نشر همشهری، چاپ دوم. (۱۳۹۱).
۴۸. هدفیلد، ژ. آ. "اخلاق و روان‌شناسی". ترجمه علی پرویز، تهران. انتشارات علمی فرهنگی. (۱۳۶۶)؛
۴۹. یاسمی‌نژاد، عرفان، اکرم آزادی، و محمدرضا امویی. "فضای مجازی، امنیت اجتماعی، راهبردها و استراتژی‌ها". *همایش ملی صنایع فرهنگی نقش آن در توسعه پایدار*. (۱۳۹۱).
50. Greenfield, P.M. "Inadvertent Exposure to Pornography on the Internet: Implications for Peer-to-Peer File Sharing Networks for Child Development and Families". *Applied Developmental Psychology*. 25. (2004). 741-750.
51. Horst, H., Families. I., Mizuko H. Horst, M. Bitanti, D. Boyd, S. Herr, P.G. Lange et al. "Hanging Out, Messing Around, Geeking Out: Living and Learning With New Media. Boston: MIT Press." (2008).
52. Hughes, T.R. and Hans, J.G. "Computers, the internet and families. *Journal of Family Issues*." 22. 776-790.
53. Kennedy, T.L.M.; Smith, A.; Wells. "A.T. & Wellman, B. *Networked Families*. Washington, DC: Pew Internet and American Life Project." (2001).
54. Kiesler, S.; Zdaniuk, B.; Lundmark, V. & Kraut, R. *Troubles with the internet: "the dynamics of help at home. Human-*
۲۹. شهبابی، محمود. و بیات قدسی. "اهداف و انگیزه‌های عضویت کاربران در شبکه‌های اجتماعی مجازی (مطالعه درباره جوانان شهر تهران)". *مطالعات فرهنگ و ارتباطات*. دوره ۲۰، شماره ۱۳. ۸۶-۶۱. (۱۳۹۱).
۳۰. صبوری‌خسروشاهی، حبیب. "بررسی آسیب‌های اجتماعی اینترنت". *دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی*. (۱۳۸۶).
۳۱. ضیایی پرور، حمید. "آسیب‌شناسی نسل اینترنت". *اینترنت سایت خبرنگار*. (۱۳۸۲).
۳۲. عاملی، سعیدرضا. "شبکه‌های علمی مجازی". تهران، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی. (۱۳۸۸)
۳۳. عاملی، سعیدرضا. "مطالعات جهانی‌شدن". تهران، انتشارات سمت. (۱۳۹۰).
۳۴. عاملی سعیدرضا و دیگران. "فضای مجازی ملاحظات اخلاقی و حقوقی و اجتماعی". تهران، انتشارات دانشگاه تهران. (۱۳۹۰).
۳۵. عاملی، سعیدرضا. و حسین حسینی. "دو فضای شدن آسیب‌ها و ناهنجاری‌های فضای مجازی: مطالعه تطبیقی سیاست‌گذاری‌های بین‌المللی". *فصلنامه تحقیقات فرهنگی*، دوره پنجم، شماره اول. (۱۳۹۱).
۳۶. فخریان، فرزانه. "روش کنترل و هنجار سازی مثبت برای استفاده از فضای مجازی در ایران". *همایش ملی صنایع فرهنگی و نقش آن در توسعه پایدار*. (۱۳۹۰).
۳۷. قرائی مقدم، امان‌الله. «مبانی جامعه‌شناسی»، تهران، ابجد، ص ۱۶۲. (۱۳۷۴).
۳۸. قربانی، عزیز الله. نظرسنجی "بررسی چگونگی ارتباط شهروندان تهرانی با اعضای خانواده‌شان". مرکز تحقیقات صداوسیما. (۱۳۹۳).
۳۹. قلی‌زاده، آذر. مبانی جامعه‌شناسی، کاشان، محتشم. ۷۴. (۱۳۷۴).
۴۰. قلی‌زاده، آذر. و زهرا خسروی. "چالش‌های فرهنگی فناوری‌های نوین ارتباطی، همایش ملی صنایع فرهنگی و نقش آن در توسعه پایدار". *دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه* ۱۷ و ۱۸ اسفند ۱۳۹۰.
۴۱. کفاشی، مجید. "آثار نظم و تضاد خانواده بر خشونت علیه کودکان". *فصلنامه پژوهش اجتماعی*، سال سوم، شماره ۶. (۱۳۸۹).
۴۲. کشتی‌آرای، نرگس و اکبریان، اکرم (۱۳۹۰)؛ «عصر مجازی و چالش‌های پیش‌رو»، اولین کنفرانس بین‌المللی

- Divisions." *Sociology*, 42 (2008). 635-652.
63. Watt, D. and White, J.M. "Computers and the Family life: a Family Developmental Perspective." *Journal of Comparative Family Studies*. (1994).
۶۴. ثقفی، فاطمه و دیگران. شبکه‌های اجتماعی بستر نظارت، نشریه دانشگاه علم و صنعت ایران (دسترسی در www.iust.ac.ir ۱۳۹۳/۰۸/۲۰).
۶۵. رفعت‌جاه، مریم. "اوقات فراغت و نیازهای مردم." سایت انسان‌شناسی و فرهنگ.
۶۶. رفعت‌جاه، مریم. "پیشینه تاریخی فراغت." سایت انسان‌شناسی و فرهنگ.
۶۷. رفعت‌جاه، مریم. "تأثیر جنسیت بر اوقات فراغت." سایت انسان‌شناسی و فرهنگ.
۶۸. رفعت‌جاه، مریم. "دختران جوان و اوقات فراغت." سایت انسان‌شناسی و فرهنگ.
۶۹. رفعت‌جاه، مریم. "عوامل تأثیرگذار بر زمان و فضای فراغت." سایت انسان‌شناسی و فرهنگ.
۷۰. کیانی، یلدا. "از قاهره تا لندن، تأثیر شبکه‌های مشابه و نتایج متفاوت، بازبایی شده در تاریخ ۱۳۹۳/۰۷/۱۰ از: <http://www.DW-world.DE>."
۷۱. قیاسی، مجید. اینترنت، خانواده، جهانی شدن (درون شبکه‌ای)، مجله مجازی. www.majazi.m.com (۱۳۸۶).
- Computer Interaction" 15. 322-351. (2000).
55. Lee, S.J. and Chae, Y.G. "Children's Internet use in a Family Context: Influence on Family Relationships and Paternal Mediation." *Cyber Psychology and Behavior*. 10. 2. (2007). 640-644.
56. Mathews, G. "Global Caiture, Individual Identity: Searching and Informatics." 23. (2000).316-331.
57. Murali, V., and George. S. "Lost online: an overview of internet addiction." *Advance in psychiatric treatment* (2007).
58. Park, s.k. Jae, Kim, j. y & Cho, C. B. (2008). Prevalence of internet addiction and correlations with family factors among South Korean adolescents. *Adolescence*,
59. Rosen, L.D. Me, MySpace, and I: "Parenting the Net Generation. London: Palgrave Macmillan. (2007).
60. Wolak, J.; Mitchell, K.J. and Finkelhor, D. "Escaping or Connecting? Characteristics of Youth Who Form Close Online Relationships." *Journal of Adolescence*. 26. (2003). 105-119.
61. Yates, S.J. and Lockley, E. "Moments of Separation: Gender." Not so (2008).
62. Wajcman, J.; Bittman, M. and Brown, J.E. "Families Without Borders: Mobile Phones, Connectedness and Work Home

The Identification of The Factors Affecting Credentialism in the Higher Education System of Iran

*Nasrin KarimiAsl **Hamidreza Arasteh ***Kamran Mohammadkhani
**** Mostafa Edjtehadi

* phhd candidate in the field of higher education management ·Department of Higher Education Management, Faculty of Management and Economics, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. nasrin.karimiasl@gmail.com
** Professor, Department of Educational Management, Faculty of Management, Kharazmi University, Tehran, Iran. arasteh@khu.ac.ir
*** Associate Professor, Department of Higher Education Management, Faculty of Management and Economics, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. k.kamran@srbiau.ac.ir
**** Associate Professor, Department of Sociology, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. m-edjtehadi@sbu.ac.ir

Received: 26.09.2023

Accepted: 07.01.2024

P.25-46

Abstract

The purpose of this research was to identify the factors influencing degree orientation in the country's higher education. The research method is the qualitative content analysis method of the document analysis type, and it is classified in the field of applied research. The statistical population of the research included research articles related to degree orientation in the country's higher education. The number of 15 articles in the 20-year period from 1380 to 1400 was selected using the purposeful sampling method. After selecting the research articles, in order to analyze the qualitative data obtained from the analysis of the research documents, open coding and axial coding and selective encoding were used. In the first stage 330 concepts were identified. In the second stage, all the identified concepts were classified into 24 more general components and finally the factors affecting degree orientation in the higher education system can be divided into 3 main categories of political and structural conditions (6 components), the country's scientific and educational environment (10 components) and social and cultural conditions (8 components) were classified. Some of those factors are rooted in the educational system and the scientific environment of the country, as well as the structure and function of the university and the management methods of the university. One part is rooted in the structural and political system and is caused by the functional bias of the trustee and government institutions, and the other part is rooted in the social and cultural system.

Keywords: Degree orientation, Central degree, Content analysis, Universities, Higher education system.

Corresponding Autho: Hamidreza Arasteh - Arasteh@khu.ac.ir

Introduction

According to experts, certification has become the norm in the country, and continuing to move in this direction will plunge higher education into a fatal quality crisis. On the other hand, the review of the conducted studies shows that the components of reducing degree orientation in the country's higher education system have not been comprehensively identified so far; Because the previous researches, each from a specific dimension, have dealt with degree orientation in the university, and the role of each of these researches in identifying the factors affecting degree orientation and its consequences is important in its own place, but reducing degree orientation requires identifying all the influencing factors. It is comprehensive.

Methodology

The purpose of this research was to examine the methodology of previous researches and to identify the factors influencing degree orientation in the country's higher education system using the content analysis method. The research method used in this research is the qualitative content analysis method of the document analysis type, and in terms of the nature of the descriptive-analytical research, and in terms of the purpose, it is classified in the field of applied research. The statistical population of the research included research articles related to degree orientation in the country's higher education. The number of 15 articles in the 20-year period from 1380 to 1400 was selected using the purposeful sampling method.

Findings

The results showed that the phenomenon of document orientation is the product of many factors and variables that are involved in its appearance. Some of those factors are rooted in the educational system and the scientific environment of the country, as well as the structure and function of the university and the management methods of the university. One part is rooted in the structural and political system and is caused by the functional bias of the trustee and government institutions, and the other part is rooted in the social and cultural system. The social values and beliefs of the society as well as the existing cultures in the country cause people to have certain mental backgrounds in the field of further education and tend towards degree orientation.

Curriculum inefficiency, weak management and quality of universities have the most frequency among the scientific and educational environment factors affecting students' degree orientation. It can be said that the degree orientation of students will be realized when the structure and management methods of universities change, and therefore it depends on the change of curricula and emphasis on skill training, management methods of universities and related results. Political and structural factors refer to the political structures of the country and the existing policies in the country, which should be moved in a direction to reform the economic structure of the country and its administrative structure in order to reduce credentialism in the society. So that the chain of growth and development of the country changes and grows. Also, a kind of mutual relationship between degree on one hand and social prestige and prestige on the other hand, economic and social rights and cultural status, etc., plays an effective role in intensifying this trend, because with a wrong view in the unconscious society, just having a degree is a symbol of success, ability and it is considered culture. In this regard, there is a need to make fundamental changes in the social system, the attitude of the society and people in the field of university and education in the society, and the system and its parameters should move towards a specialized, high-quality and result-oriented system.

Conclusions

The findings show that the weak educational performance of universities on the one hand and the mismanagement of university administrators and managerial weakness in universities and lack of attention to innovation in different disciplines, failure to change academic disciplines in accordance with the needs of society, successive changes of administrators with conflicting views and functions, lack of use From the good entrance selection criteria, the ease of admission and the

lack of scientific and research qualifications of those accepted, the unregulated growth and without university rules, etc., all caused the university to face problems; Based on this, it is suggested that the university management, by changing the educational structures and processes in the university and changing the university policies towards quality, will create a dynamic, stimulating and productive university for the society. At the same time, the higher education system should be designed in such a way that professors are hired in a competitive environment so that everyone can find their true position.

Also, the findings show that the lack of economic, political and investment security in the country, the lack of the economy's need for higher education, and macro components of the country such as sanctions, the dependence of the economy on oil in the country are among the factors that affect the degree orientation in the country's higher education system. For this purpose, by amending employment laws and revising jobs and creating job descriptions and conditions for job certification, the role of components other than degrees can be increased in the country, and on the other hand, attention should be paid to people's capabilities, including experience, skills, and expertise. Also, by updating the qualifications of people and changing the criteria of qualifications in the society, they should determine their growth and progress. With the elimination of government monopoly, increase of recruitments outside the government, increasing the power of the country's administrative system and employees' knowledge, and preventing extensive corruption in the country's administrative system, creating efficient and effective jobs in the country, and eliminating parallel work in the country, it is possible to reform the administrative structure in the country. The country had hope and by reforming the administrative structure, we can hope to reform the process of document orientation in the society.

With cultural reform, it is also possible to create a platform for the right cultures such as contentment, value of work and activity and effort in the society; Not imitating others and not wanting to be the same color as the crowd, we will have independent, opinionated and mentally controlled people in the society. By creating employment and facilitating marriage, other components such as the only solution, temporary solution, escape from family blame, and freedom from family and home and education as entertainment will also be corrected and the society will return to the right track.

References

1. Adams, John E. (1997). A Study to Determine the impact of a percal- lege intervention on early adolescent asparition& motivation for College West Virjnia. Black Sburg, virjnia.
2. Albert, Cecilia . (۲۰۰۰) . "Higher education demand in Spain: The influence of labour market signals and family background". Higher education. Vol. ۴۰.No ,۲. 162-197.
3. Altbach, P.G. (1999). The logic of mass higher education. Tertiary education and management.5. 107-124.
4. Colbeck, C.(2005). Creating an Academic Identity, Pensilvania. Pensilvaniya University Press.
5. Collinson, Patrick. (2016).More than a third of UK graduates regret attending university .<https://www.theguardian.com>.
6. Contreras, Alan. Gollin, George.(2009). The Real and the Fake: Degree and Diploma Mills. Change. 41.2. pp. 36-43.
7. Elliot , Larry (2016). Huge increase in number of graduates 'bad for UK economy'. CIPD.
8. Enders, J. (۲۰۰۴). Higher education, internationalization, and the nation-state: Recent developments and challenges to governance theory. Higher Education, ۴۷, ۳۶۱-۳۸۲.
9. GÖLPEK, F. & Çiftçioglu, N. (2014). Socio-Economic Factors in Demand for Higher Education: Sample of Gaziantep Province. International Journal of Business and Social Science.5(1). 121-134.
10. Gould, Julie.(2015). How to build a better PhD. NATURE ,VOL 528. 22-25.
11. G reen, Francis. Henseke, Golo. (2017).Cross-National Deployment of “Graduate Jobs”: Analysis

- Using a New Indicator Based on High Skills Use.," Research in Labor Economics, in: Solomon W. Polachek & Konstantinos Pouliakas & Giovanni Russo & Konstantinos Tatsiramos (ed.), Skill Mismatch in Labor Markets, volume 45, pages 41-79,
12. Grolleau, Gilles. Lakhal, Tarik. MzoughiAn, Naoufel. (2008).An Introduction to the Economics of Fake Degrees. Journal of Economic Issues. 42. 3. 673-693.
 13. Habibi, Nader (2015). "Iran's Crisis of Overeducation: Causes and Ramifications", Middle East policy Brief Series, Crown Center for Middle East Studies, February 2015, No. 89.
 14. Habibi, Nader.(2017). Higher Education Policies and Overeducation in Turkey. European Journal of Higher Education.7.4. 440-449.
 15. Healy, Joshua. (2015). Graduating into a weak job market: why so many grads can't find work. www.shutterstock.com.au.
 16. Henkel, Mary. (2005). "Academic identity and autonomy in a changing policy environment." Higher education .49.1-2: p159.
 17. Henkel, Mary. (2007). "Can academic autonomy survive in the knowledge society? A perspective from Britain." Higher Education Research & Development. 26.1: p89.
 18. <https://www.aviva.com>
 19. Humphreys, Debra. (2010). Should All Students Go to College? The Media Obsession with the Wrong Question.
 20. Hyman, M.R & Hu, J.(2005).Assessing faculty beliefs about the importance of various marketing job skills. Journal of Education for Business. Vol 81. 3-18.
 21. Imka, Megan (2009). Explaining Credentialism in Higher Education Using Robert Park and Karl Marx. Institution: Ohio Northern University.
 22. Institute for Research and Planning in Higher Education. (2011). Statistics of Education Report, various years (persion).
 23. Jaeger, Mads Meier & Anders Holm. (۲۰۰۳-2005).Which Background Factors Matter more in Intergenerational Educational Attainment: Social Class, Cultural Capital of Cognitive Ability? A Random Effects Approach. CAM (Centre for Applied Microeconometrics), Institute of Economics, University of Copenhagen.
 24. Kraak, A. (2000). Changing Modes New Knowledge Production and its Implications for Higher Education in South Africa. Human Sciences Research Council (HSRC).
 25. Lea, S. (2009), "Factors That Influence Students' Desiers to Attend Higher Education", Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for Tthe Degree Doctor of Education Seton Hall University.
 26. Lee, Yen Nee.(2017).Rethinking Singapore's education: from emphasis on grades to constant retraining of workers.<https://www.cnbc.com>.
 27. Liaghati, H., Yazdi, M. and Mobarghaee Dinan, N. (2017). Analytical Investigation of Environmental Higher Education Status in Iran, Environmental Education and Sustainable Development Journal. 5(4), 63- 75.
 28. Lotka ,A.j.(1996). "The frequency distribution of scientific productivity", Journal of the Washington academy of scinces, Vol.16,No,12.318.
 29. Mayhew, Ken. Deer, Cécile. Dua, Mehak. (2004). The Move to Mass Higher Education in the UK: Many Questions and Some Answers. Oxford Review of Education.Vol. 30. No. 1. Special Issue: Business, Education and Vocationalism (Mar., 2004). pp 65-82."
 30. Mohamedbhai, G. (2008). The Effects of Massification on Higher Education in Africa. Association of African Universities. Available at: <http://www.aau.org/sites/default/files/announce/docs/massification.pdf>
 31. Shin, J.C. & G. Harman .(2009). New Challenges for Higher Education: Global and Asia-Pacific Perspectives. Asia Pacific Education Review.10. 1- 13.
 - 32.UNESCO (2014). Global flow of tertiary level students. Retrieved from <http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/international-student-flowviz.aspx>

شناسایی عوامل مؤثر بر مدرک‌گرایی در نظام آموزش عالی ایران

* نسرین کریمی‌اصل * حمیدرضا آراسته * کامران محمدخانی * مصطفی اجتهادی *
* دانشجوی دکتری مدیریت آموزش عالی، گروه مدیریت آموزش عالی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، واحد علوم و تحقیقات،

دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران nasrin.karimiasl@gmail.com

* استاد، گروه مدیریت آموزشی، دانشکده مدیریت، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران arasteh@khu.ac.ir

*** دانشیار، گروه مدیریت آموزشی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران

k.kamran@srbiau.ac.ir

*** دانشیار، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران m-edjtehadi@sbu.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۱۰

صص: ۲۵-۴۶

چکیده

هدف این پژوهش شناسایی عوامل مؤثر بر مدرک‌گرایی در نظام آموزش عالی کشور است. روش پژوهش مورد استفاده روش تحلیل محتوای کیفی از نوع تحلیل محتوای مقوله‌ای و از نظر هدف در حیطه پژوهش‌های کاربردی طبقه‌بندی می‌شود. جامعه آماری پژوهش شامل مقالات پژوهشی مرتبط با مدرک‌گرایی در حوزه آموزش عالی کشور است. تعداد ۱۵ مقاله داخلی در دوره زمانی ۲۰ ساله مربوط به سالهای ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۰، با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. پس از انتخاب مقالات پژوهشی به منظور تحلیل داده‌های حاصل از تحلیل اسناد پژوهشی از کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی استفاده شد، در مرحله اول (کدگذاری باز) تعداد ۳۳۰ مفهوم شناسایی شد. در مرحله دوم تمام مفاهیم شناسایی شده در ۲۴ مؤلفه کلی‌تر طبقه‌بندی شدند و در نهایت در ۳ مقوله اصلی شامل شرایط سیاسی و ساختاری (۶ مؤلفه)، محیط علمی و آموزشی کشور (۱۰ مؤلفه) و شرایط اجتماعی و فرهنگی (۸ مؤلفه) طبقه‌بندی شدند.

نتایج نشان داد که پدیده مدرک‌گرایی محصول عوامل فراوانی است که در بروز و ظهور آن دخالت دارند. بخشی از آن عوامل ریشه در نظام آموزشی و محیط علمی کشور و همچنین ساختار و کارکرد دانشگاه و شیوه‌های مدیریت دانشگاه دارد. بخشی در نظام ساختاری و سیاسی ریشه دارد و ناشی از کژکارکردی نهادهای متولی و دولتی است. بخشی دیگر، ریشه در نظام اجتماعی و فرهنگی دارد. ارزش‌های اجتماعی و باورهای جامعه و همچنین فرهنگ‌های موجود در کشور سبب می‌شود تا افراد پیش‌زمینه‌های ذهنی خاصی در زمینه ادامه تحصیل داشته باشند و به مدرک‌گرایی گرایش پیدا کنند.

واژه‌های کلیدی: مدرک‌گرایی، مدرک محوری، تحلیل محتوا، دانشگاه‌ها، نظام آموزش عالی.

نوع مقاله: علمی

۱- مقدمه

فکری و فرهنگی جامعه برای برخورداری از روش‌ها و فناوری‌های نو نیز فراهم شده است. از این نظر، آموزش عالی را می‌توان موثرترین روش سرمایه‌گذاری در منابع انسانی، اجتماعی و اقتصادی لازم برای توسعه ملی نگرش و مهارت‌ها و زمینه‌های فرهنگی دانست که با آموزش، دانش‌افزایی و ارتقاء فراهم می‌سازد. نقش آموزش عالی چه

پیدایش دانشگاه‌ها با هدف کسب دانش و دستیابی به حقایق هستی، منشاء بروز تحولات بسیاری در جوامع انسانی بوده است. آموزش عالی با تخصصی‌شدن و تربیت نخبگان جامعه در شاخه‌های مختلف دانش بشری همراه بوده است. با گسترش دانشگاه‌ها نه تنها نیروی انسانی مورد نیاز جامعه تربیت شده‌اند، بلکه زیر ساخت‌های

نویسنده عهده‌دار مکاتبات: حمیدرضا آراسته Arasteh@khu.ac.ir

متخصص صنعتی بود و به همین جهت آموزش عالی در این حوزه ایجاد شد. بنابراین دانشگاه‌ها بر اساس نیازهای کشورهای غربی به وجود آمد و افراد می‌دانستند برای چه چیزی تحصیل می‌کنند. اما در ایران وضعیت متفاوت بود زیرا وقتی دانشگاه در ایران دایر شد، فلسفه آن خیلی مشخص نبود که برای کدام هدف قرار است در این رشته‌ها نیرو تربیت شود و تنها در پزشکی نیاز آن احساس می‌شد. لذا مدرک-گرایی در جامعه اهمیت زیادی پیدا کرد و عناوین دانشگاهی تبدیل به ارزش شدند و در نتیجه خود آموزش عالی تبدیل به کالا شد و در چنین شرایطی، دانشجویان حاضر بودند پول تحصیل در دانشگاه را پرداخت کنند.

هدف از ورود به دانشگاه برای بخش عمده‌ای از دانشجویان نه تحصیل و کسب علم و آموزش، بلکه دریافت مجوز استفاده از منافع است که باعث مدرک‌گرایی شده است. در واقع با نگاه دقیق به این موضوع مشخص می‌شود که اگر بحث اعطای مدرک در سیستم آموزش عالی مطرح نبود و صرفاً موضوع آموزش و پژوهش مطرح بود، خیلی از متقاضیان ورود به آموزش عالی تمایلی به ادامه تحصیل نداشتند و یا اگر به جای مدرک تحصیلی، موارد دیگری در دستیابی به منافع مطرح بود نیز همین اتفاق تکرار می‌شد [۷].

زمانی که جامعه بر کسب مدرک و مدرک‌گرایی تأکید می‌کند و یا زمانی که داشتن مدرک به عنوان یک ارزش غالب در می‌آید و افراد مطابق ارزش‌های جامعه در صدد گرفتن مدرک برمی‌آیند، در چنین شرایطی افراد از هر راه ممکن در پی مدرک، چه از راه مشروع و چه نامشروع مبادرت می‌ورزند. مثلاً ممکن است درصدد گرفتن مدرک تحصیلی غیر از مدرسه در آموزشگاه غیر مجاز و یا خریدن و جعل مدرک برآیند [۲۰].

طبق آخرین گزارش‌ها، ایران ۵ برابر کشورهای پیشرفته دنیا دانشگاه دارد. در واقع در ایران ۲ هزار و ۶۴۰ دانشگاه وجود دارد در حالی که دو کشور پرجمعیت آسیایی یعنی چین و هند در رده‌های پایین‌تری قرار دارند. بر این اساس چین تنها ۲ هزار و ۴۸۱ و هند هزار و ۶۲۰ دانشگاه دایر کرده است. گزارش مؤسسه اسپانیایی «CISC» نشان می‌دهد تعداد دانشگاه‌ها در اغلب کشورهای پیشرفته جهان زیر ۵۰۰ دانشگاه است؛ به طوری که آلمان ۴۱۲، انگلیس ۲۹۱، کانادا ۳۲۹، ایتالیا ۲۳۶ و هلند ۴۲۳ دانشگاه دارد. این تعداد دانشگاه در ایران حدود ۵ هزار میلیارد تومان از بودجه کل کشور را می‌بلعد و نزدیک به ۵۰ درصد از جمعیت بیکار کشور را تولید می‌کند. علاوه بر این بر اساس اعلام سازمان

در کشورهای پیشرفته و چه در کشورهای تازه صنعتی شده و در حال توسعه، چشمگیر و بی‌بدیل ارزیابی می‌شود [۱۹]. در محیط اقتصاد جهانی به شدت متغیر، اهمیت اجتماعی و اقتصادی به یکی از ملاحظات اصلی آموزش عالی در بسیاری از کشورهای جهان تبدیل شده است. دانشجویان تمایل زیادی به کسب آن دسته از تجارب آموزشی دارند که ارتباط مستقیمی با علایق و اهداف فردی یا حرفه‌ای، به خصوص در امکان اشتغالشان داشته باشد. در عین حال، تقاضاهای جدید از آموزش عالی در بسیاری از کشورها توجیه اهمیت اجتماعی و اقتصادی این بخش در خدمت به جامعه را بیش از پیش با اهمیت کرده است. در این راستا، بسیاری از دانشگاه‌ها به سمت ارائه انواع برنامه‌های دانشگاهی کاربردی و حرفه‌ای رفته‌اند که متقاضیان زیادی داشته و با رشد اقتصادی نیز ارتباط دارد [۲۵] و [۲۸].

آموزش عالی هرگز برای آینده جهان در حال پیشرفت به اندازه امروز مهم نبوده است. گرچه آموزش عالی نمی‌تواند توسعه سریع اقتصادی را تضمین کند، اما واقعیت این است که نگهداری و بقای پیشرفت بدون آموزش عالی نیز ناممکن است؛ چرا که آموزش عالی به جامعه کمک می‌کند تا به روشی پایدار، توسعه پیدا کند. به عبارتی دیگر، نقش آموزش عالی، تربیت نیروی انسانی متخصص مورد نیاز جامعه، ترویج و ارتقای دانش و فراهم نمودن زمینه مساعد برای توسعه کشور است [۴۹]. تخصصی شدن در رشته‌های علوم مختلف امروزه یک ضرورت و پاسخگوی نیازهای زمان است، پس اصل مدرک، یک موضوع عقلایی است و اشکالی ندارد. بالطبع وقتی رشته‌ها تخصصی می‌شود، گواهینامه‌ها هم متعدد می‌شود که در واقع اصل وجود این مدرک و گواهینامه؛ امر معقولی است.

در جوامع توسعه‌یافته، تأکید بر تخصص‌گرایی، تضمین‌کننده‌ی حسن انجام کار در زیر شاخه‌های مختلف علوم است که از منظر کارکردگرایی امری پسندیده و مطلوب به شمار می‌رود. اما همزمان با تأکید جوامع توسعه‌یافته بر تخصص‌گرایی، در پاره‌ای از جوامع در حال توسعه از جمله ایران نیز تغییر شکل در معرفت‌شناسی علمی، خود را در قالب «مدرک‌گرایی» نشان داد [۱].

در غرب ابتدا علم جدید ایجاد شد و به دنبال آن فناوری به وجود آمد و پس از آن صنایع رشد کرد و صنایع نیز نیازمند

1. Abach
2. Gibbons
3. Liaghati

۲- مبانی نظری و پیشینه:

مدارک علمی و تحصیلی برای اولین بار در قرن نوزدهم به منظور نکوداشت شایستگی‌های حرفه‌ای، طبقه‌بندی و قشربندی افراد به‌ویژه در گزینش افراد برای استخدام مدرک مورد استفاده قرار گرفت (بون، ۱۹۹۷) و به تدریج مدرک‌گرایی بحرانی را در جهان ایجاد کرد و جوامعی با این ویژگی‌ها را «جامعه مدرک‌گرا» و وضعیت و الگوی حاکم بر چنین جوامعی را مدرک‌گرایی یا مدرک‌مداری نامیده می‌شود. اگر چه اصل وجود مدرک امری ضروری و عقلایی است اما وقتی به صورت منزلت، پرستیژ اجتماعی، حقوق اقتصادی درآید و با وضعیت امرار معاش و شغل آحاد جامعه گره بخورد به شکل تب مدرک‌گرایی در جامعه نمایان خواهد شد.

برخی مدرک‌گرایی را اصطلاحی می‌دانند که رشد نسبت دارندگان مدارک تحصیلی خصوصاً مدارک تحصیلی عالی را توصیف می‌کند. در این دیدگاه مدرک‌گرایی نه به عنوان یک بحران و مسأله اجتماعی، بلکه به عنوان یک واقعیت طبیعی و پدیده اجتماعی تلقی می‌شود. طرفداران این برداشت، مدارک تحصیلی و دارندگان مدارک تحصیلی را به عنوان سرمایه اجتماعی تلقی کرده و به نوعی از مدارک تحصیلی و دارندگان آن‌ها به عنوان ابزارهای توسعه یاد می‌کنند. برخی دیگر مدرک‌گرایی را در ارتباط با عواملی مثل بازار کار، موقعیت و موفقیت شغلی، اقتصادی و نظایر آن مورد بررسی قرار می‌دهند. در این دیدگاه مدرک‌گرایی وضعیتی را توصیف می‌کند که در آن، مدارک تحصیلی برای غربال کردن و گزینش داوطلبان هر شغل مورد استفاده قرار می‌گیرد. «کالینز» نیز مدرک‌گرایی را باوری می‌داند که در آن درجات و مدارک تحصیلی معیار و مقیاس ارزیابی افراد قرار می‌گیرد. بر این اساس، چنین به نظر می‌رسد که پیوستگی مدارک تحصیلی با عملکردهای اقتصادی و پیامدهای اجتماعی از مفروضات اساسی برداشت دوم از مدرک‌گرایی است. با این اوصاف، به نظر می‌رسد جامعه ایران در نوعی وضعیت دوگانه یا بحران مدرک قرار گرفته که برداشت‌های متفاوت از پدیده مدرک‌گرایی را شامل می‌شود [۲].

با اشاره به اینکه گرفتن مدرک ممکن است به دو صورت مدرک‌گیری یا مدرک‌گرایی باشد، فرق‌های این دو باب باید مشخص شود که ارزشی یا ضدارزشی بودن آنها ثابت شود.

سنجش آموزش کشور در سال ۸۰، حدود دو میلیون و ۲۰۰ هزار نفر در کنکور شرکت کرده‌اند که این جمعیت به ۸۰۰ هزار نفر در سال ۹۵ کاهش یافته است؛ این در حالی است که برخی کشورهای اروپایی نظیر نروژ، سوئد، دانمارک، فنلاند و... کمتر از صد دانشگاه باکیفیت تأسیس کرده‌اند. در همین راستا اگر حوزه‌های علمیه را هم به لیست دانشگاه‌های ایران اضافه کنیم می‌توان گفت ایران بزرگ‌ترین تولیدکننده مدرک تحصیلی است.

موضوع مدرک‌گرایی در سیستم‌های آموزش عالی، یکی از معضلات و دغدغه‌های مدیران دانشگاه‌هاست و این پدیده سال‌های زیادی است که گریبانگیر نظام آموزشی و بخصوص آموزش عالی کشور شده که در مراحل بعدی، تبعات آن بر سیستم‌های اقتصادی، اجتماعی به وضوح قابل مشاهده است. با اینکه تاکنون در هیچ یک از ادوار گذشته از مدرک‌گرایی دفاع نشده و همیشه به‌عنوان یک پدیده نکوهید بوده، ولی اینکه چرا تاکنون این موضوع ادامه داشته و هر روز هم نسبت به گذشته وضعیت بدتری پیدا می‌کند به‌عنوان یک پدیده قابل بررسی است، چرا که این پدیده یکی از اصلی‌ترین دلایل کاهش اعتبار مدارک تحصیلی و کاهش کیفیت آموزش است [۷].

در این ساختار جدید، اخذ مدرک بدون توجه به تجربه و تخصص فرد، ملاک اصلی ورود به حرفه و ارتقاء شغلی در نظر گرفته شده که نه تنها به تخصصی شدن امور منجر نمی‌شود، بلکه سیستم اجتماعی را با انبوهی از فارغ التحصیلان بیکار سرخورده و ناکام و مصرف‌کننده‌ی صرف مواجه کرده است [۱].

بنا به اظهار صاحب‌نظران، متأسفانه مدرک‌گرایی در کشور به امر عادی تبدیل شده‌است و ادامه‌ی حرکت در این مسیر، آموزش عالی را در یک بحران کیفیتی مهلک غوطه‌ور خواهد ساخت. از طرف دیگر، بررسی مطالعات انجام‌یافته نشان می‌دهد که تاکنون مؤلفه‌های کاهش مدرک‌گرایی در نظام آموزش عالی کشور، به‌طور جامع شناسایی نشده است؛ چرا که پژوهش‌های قبلی، هرکدام از بعدی خاص به مدرک‌گرایی در دانشگاه پرداخته‌اند که نقش هریک از این پژوهش‌ها در شناسایی عوامل مؤثر بر مدرک‌گرایی و پیامدهای آن، در جای خود اهمیت دارد؛ اما کاهش مدرک‌گرایی نیازمند شناسایی همه عوامل تأثیرگذار به صورت جامع است.

1. Buon
2. øllins

در این راستا، مایکل سندل استاد دانشگاه فلسفه سیاسی هاروارد بیان می‌کند با آغاز دهه ۱۹۹۰ تا کنون به نظر می‌رسد عده زیادی از دانشجویان بیش از پیش به این باور رسیده‌اند که موفقیت‌شان نتیجه تلاش خودشان بوده؛ این باور عمومی و انگیزشی که با سخت کوشی و تلاش مداوم در تحصیل و گرفتن مدرک مطمئناً به یک رفاه اجتماعی و تحرک اجتماعی رو به بالا خواهد رسید، در جامعه تثبیت شده است و همگان به آن ایمان دارد. چون سیاست اکثر کشورها به بازنده‌ها و شکست خورده‌ها در طبقه پایین اهمیتی نمی‌دهد و شکست آن‌ها را دلیل بر کمبود دانش می‌دانند همانطور که موفقیت خود را دلیل تلاش و شایستگی خودشان می‌دانند.

این دیدگاه سیاسی و فرهنگی در جامعه می‌گوید: که با گرفتن مدرک تحصیلی و یا تحصیل در یک دانشگاه معتبر کم شدن فاصله‌های طبقاتی و شایسته‌سالاری اصیل محقق می‌شود. یک راه ساده که کشورها، به نظر خود یک فضای کاملاً برابر را برای همگان، چه فقیر و چه غنی و با هر نژاد و مذهبی آماده کرده‌اند که در این بستر به ظاهر عدالت محور همه فقط با تکیه بر تلاش خود این مسیر را طی کنند و به موفقیت برسند. در تحقیقاتی که در انگلیس، هلند، بلژیک، آمریکا و خیلی از کشورهای دیگر انجام شده، دریافته‌اند افرادی که دارای تحصیلات پایین هستند از بقیه قشرها مانند: مسلمانان اقلیت‌ها، سیاه پوستان، افراد فقیر، چاق، نابینا و ... بیشتر مورد تنفر هستند [۲۷].

در بررسی پیشینه پژوهش مرتبط با موضوع مورد تحقیق با دو گروه پژوهش سروکار داریم. بخش عمده تحقیقات انجام شده در این خصوص به بررسی پدیده و بحران مدرک‌گرایی می‌پردازند. در این حوزه می‌توان به نتایج تحقیقات آقا علیزاده کلخوران و ساروخانی (۱۳۹۸) اشاره کرد که مهمترین عوامل اجتماعی مؤثر بر مدرک‌گرایی را به ترتیب قوانین استخدامی کشور، نظام آموزشی، تمایل به کسب منزلت و سرمایه اجتماعی، یافتن هویت متمایز، فشارهای محیطی، رسانه‌های جمعی، چشم و همچشمی و مد گرایی، تظاهر و خودنمایی، جذابیت‌های محیطی بیان می‌کنند و همچنین ضرورت تغییرات زیرساختی قوانین و ساختار آموزشی به منظور گسترش تخصص‌گرایی و شایسته‌سالاری و کاهش مدرک‌گرایی در کشور را متذکر شدند.

در مدرک‌گیری مکشوف اصل است و کاشف فرع، خود حقیقت علم و کمال انسانی اصل و کاشف از آن و آن سندی که از آن ارائه می‌شود فرع است یا به تعبیری دیگر تابع است اما در مدرک‌گرایی حقیقت کاملاً برعکس است، کاشف اصل و مکشوف فرع است یعنی جایگاه ارزشی آنها برعکس می‌شود. مدرک‌گیری در راستای علم زایی است یعنی در راستای زایش و تولید علم است. در مدرک‌گرایی فرایند عکس مدرک‌گیری است، اولاً مکشوف فرع و کاشف اصل است و ثانیاً در جهت علم زدایی است نه علم زایی، علم زدایی یعنی تبدیل علم به اطلاعات پراکنده، کسی که هم و غم او گرفتن مدرک و سند است به صورت طبیعی علم او تبدیل به اطلاعات پراکنده خواهد شد که هم از عمقش کاسته خواهد شد و هم نظم و انسجامش را از دست خواهد داد و تبدیل به اطلاعات عمومی خواهد شد.

در ارتباط با مدرک‌گرایی در محافل علمی دنیا دو نظر وجود دارد: بعضی مدرک‌گرایی را مثبت تلقی می‌کنند و معتقدند تولید مدارک بالا و تخصصی در سطح کلان می‌تواند به پیشرفت و توسعه اقتصادی کمک کند. نتیجه این امر، ارتقای رفاه فردی، موقعیت اجتماعی و اقتصادی افراد و جامعه است. برخی دیگر مدرک‌گرایی را منفی ارزیابی می‌کنند و بر این باورند که اگر تنها معیار پاداش-دهی مدرک قرار داده شود، از دیگر پتانسیل‌های افراد در نظام پاداش‌دهی چشم‌پوشی شده است.

لذا، در رابطه با مفهوم مدرک‌گرایی دو دیدگاه وجود دارد:

۱. برداشت مثبت از مفهوم مدرک‌گرایی: در این برداشت مدرک‌گرایی، رشد دارندگان مدرک تحصیلی، خصوصاً مدارک در سطح آموزش عالی را توصیف می‌کند. در این مفهوم مدرک‌گرایی به عنوان نوعی سرمایه اجتماعی و انسانی تلقی می‌شود [۲۸].

۲. برداشت منفی از مفهوم مدرک‌گرایی: طبق این برداشت، مدرک‌گرایی وضعیتی را توصیف می‌کند که مدرک تحصیلی در طبقه‌بندی و گزینش داوطلبان هر شغل مورد استفاده قرار می‌گیرد. بر اساس این برداشت مدرک‌گرایی به عنوان عنصری غیرتولیدی قلمداد شده که کارکرد اصلی آن غربال کردن افراد می‌باشد. طبق این برداشت شرایط کار خاص و گزینش نیز خاص می‌شود ولی شرایط حرفه‌ای و علمی آن تغییر نمی‌یابد. این تعریف از مدرک‌گرایی در ارتباط با شرایط اقتصادی، بازار کار و پیامدهای اجتماعی می‌باشد [۲۸].

دسته دوم تحقیقات انجام‌شده در این زمینه تحقیقاتی هستند که به بررسی انگیزه‌های ورود افراد به دانشگاه‌ها می‌پردازند که به طور غیرمستقیم به عوامل مؤثر بر مدرک‌گرایی اشاره می‌کنند. در این زمینه می‌توان به مطالعه‌ی انجام‌شده توسط [۱۱] اشاره کرد که از انگیزه‌های ورود زنان به دانشگاه، آگاهی نسبت به حقوق خود، ارتقاء منزلت اجتماعی، جلب مشارکت اجتماعی، افزایش سطح توقع زنان، جاذبه دانشگاه، مقوله مدرک‌گرایی و گستره دامنه‌ی انتخاب همسر را نام می‌برد.

[۱۸] انگیزه‌های دانشجویان برای ورود به دوره‌ی آموزش کاردانی علمی-کاربردی را در شش عامل شغلی و فردی، آموزشی - مؤسسه‌ای، فشار اجتماعی و تبلیغات رسانه‌ای، اصرار و توصیه دوستان و والدین، ورود به دانشگاه و کسب مدرک تحصیلی و محدودیت اقتصادی و شهریه مناسب تحصیلی را دسته‌بندی کرده‌است و نتایج حاکی از این است که عامل شغلی و فردی مهمترین عامل مؤثر در ورود دانشجویان می‌باشد. همچنین وی توجه به ارتقای دانش و مهارت‌های شغلی و رفع نیازهای فردی دانشجویان در اصلاح و بازبینی برنامه درسی این دوره را پیشنهاد داده است.

نتایج بدست‌آمده از تحقیقات ظهیری‌نیا و بهروزیان (۱۳۹۱) نشان می‌دهند که انگیزه‌های اقتصادی - سیاسی (عاملی مهم برای پسران) و پایگاه اقتصادی و اجتماعی، ازدواج و جاذبه محیط دانشگاه در بین دختران به نسبت پسران عوامل مهمتری برای ادامه تحصیل (ورود به دانشگاه) می‌باشد.

سفیری (۱۳۸۵) دلایل روی آوردن زنان به تحصیلات دانشگاهی را انگیزه اشتغال و کسب درآمد و سپس انگیزه‌های دیگری مانند منزلت اجتماعی و ازدواج مطرح کرد. همچنین وی نشان داد اثرات تحصیلات عالی زنان در حوزه‌های فردی_خانوادگی مشهود، ولی در سطح اجتماعی نامشهود است و با ورود دختران به دانشگاه تمایل به جنس مخالف افزایش می‌یابد و میزان آزادی زنان برای انتخاب همسر افزایش می‌یابد در کل ورود زنان به دانشگاه مانند هر پدیده اجتماعی دیگر، یک پدیده دو لبه است که هم می‌تواند فرصت قلمداد شود و هم در برخی جنبه‌ها تهدید به شمار آید و موجب رواج مدرک‌گرایی در جامعه گردد.

از سوی دیگر هنکه (۲۰۰۹) معتقد است تغییرات اقتصادی، سیاسی و جمعیتی اوایل قرن بیستم باعث شد که هویت دانشگاهی و رابطه آن با دولت نیاز به بازبینی مجدد داشته باشد و آموزش عالی خود یک ابزار مهم سیاست‌های ملی اقتصادی باشد و دانشگاه در عین حفظ استقلال بایستی نقش و عملکرد خود را در بازار تعیین می‌کرد.

یافته‌های مؤسسه بیمه‌ای آویوا (۲۰۱۶) گزارشی با عنوان «پشیمانی نسل» نشان می‌دهد که بیش از یک سوم فارغ التحصیلان دانشگاه‌های انگلیس از رفتن به دانشگاه پشیمان شده‌اند و نیمی از آنها معتقدند که شغل فعلی خود را بدون نیاز به مدرک، می‌توانستند کسب کنند.

[۸] علل مختلف و عوامل متعدد پیدایش پدیده مدرک-گرایی را قوانین اداری و استخدامی، رشد ناموزون آموزش عالی، گرایش مدیران به اخذ مدرک، ضعف نهاد آموزش، عوامل فرهنگی، ناکارآمدی برنامه درسی، فشارهای خانوادگی و اجتماعی، تبلیغات رسانه‌ای، کسب جایگاه اجتماعی، رقابت گروه‌های پایگاهی می‌داند.

[۳] در بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری کژکاری‌های آموزش عالی با تأکید بر مدرک‌گرایی، نشان داد که عوامل متعددی در شکل‌گیری کژکاری‌های آموزش عالی نقش دارد از جمله: کمی‌گرایی، مدرک‌گرایی، ضعف ساختار مدیریتی. یافته‌های وی نشان داد که کمی‌گرایی به محتوای درسی در آموزش عالی با ضریب همبستگی ۹۴ درصد، مدرک‌گرایی با ضریب همبستگی ۸۸ درصد و ضعف ساختاری با ۳۰ درصد از عوامل مؤثر بر کژکاری‌های آموزش عالی می‌باشد.

[۱۷] معتقدند که افزایش مشارکت زنان در آموزش عالی به مثابه نوعی جبر اجتماعی است، زیرا مدرک‌گرایی و جامعه مدرک‌گرا با مقوله افزایش مشارکت زنان در آموزش عالی بی‌ارتباط نیست و معیار ارزیابی شایستگی افراد، مدارک تحصیلی آن‌ها است.

[۲۱] افزایش قبولی دختران در کنکور را از تبعات یک جامعه مدرک‌گرا می‌داند و مطرح می‌کند راهیابی به دانشگاه برای زنان، ابزاری برای کسب منزلت و شأن اجتماعی و نیز دستیابی به موقعیت‌های جدید گشته است. وی گسترش زنان در آموزش عالی را از تبعات توسعه جامعه و استحاله ارزش‌ها می‌داند.

1. Henkel
2. Aviva

اولویت‌دادن به کیفیت آموزش و پژوهش ضمن دسترسی فزاینده به آموزش عالی، ارائه آموزش و پژوهش متناسب با نیازها و تقاضاهای جامعه، تغییر شیوه‌های مدیریت دانشگاه به منظور تربیت نیروی انسانی کارآفرین، خلاق و مبتکر موجب افزایش تولید علم، نظریه‌پردازی و رقابت‌پذیری در سطح منطقه‌ای و جهانی خواهد شد.

مقدس‌پور و دیگران (۱۳۹۹) در واکاوی پیش‌آیندها و پس‌آیندهای شکل‌گیری و تداوم خط‌مشی توسعه بازاری آموزش عالی کشور هفت پیش‌آیند خاستگاه‌ها، عوامل ساختاری-خط‌مشی‌ای، عوامل زمینه‌ای-فرهنگی، عوامل حرفه‌ای-تخصصی، عوامل فلسفی-وجودی، عوامل اقتصادی بازاری و عوامل مالی-بودجه‌ای و همچنین چهار پیش‌آیند کم‌جانی دانشگاه، مشکلات اجتماعی، مشکلات کارکردی و آثار و تبعات مثبت، استخراج کردند.

از محدودیت‌های پیش‌روی مطالعه حاضر، نبودن ادبیات قوی و جامع و نبودن مطالعه‌ای در زمینه تجربیات سایر کشورها که بتواند دانش و اطلاعات علمی پژوهشگر را در این حیطه افزایش دهد در دسترس نبود و این یکی از محدودیت‌های اصلی مطالعه بود که مطالعات تطبیقی را با مشکل مواجه نمود. این محدودیت باعث شد تا پژوهشگر از استفاده از ادبیات بین‌المللی در این زمینه در راستای تقویت اجرای پژوهش محروم بماند.

۳- روش‌شناسی :

روش پژوهش مورد استفاده در این تحقیق روش تحلیل محتوای مقوله‌ای از نوع تحلیل اسنادی است. این تحقیق از نظر ماهیت پژوهش توصیفی تحلیلی و از نظر هدف در حیطه پژوهش‌های کاربردی طبقه‌بندی می‌شود. جامعه آماری پژوهش شامل مقالات پژوهشی مرتبط با مدرک-گرایی در حوزه آموزش عالی کشور است. با توجه به هدف پژوهش طبق جدول ۱ در مجموع ۱۵ مقاله پژوهشی داخلی در دوره زمانی ۲۰ ساله (۱۳۸۰-۱۴۰۰) به عنوان نمونه پژوهش انتخاب شدند. در انتخاب مقالات از روش نمونه‌گیری هدفمند مورد مطلوب و در دسترس استفاده شد، زیرا به صورت هدفدار به دنبال اسنادی هستیم که از نظر مسئله و اهداف پژوهش غنی و متخصص باشند و بیشتری اطلاعات را در مورد عوامل مؤثر بر مدرک‌گرایی در کشور را داشته باشند.

کارنامه حقیقی و اکبری (۱۳۸۴) در بررسی مشارکت زنان در تقاضای اجتماعی برای آموزش عالی بیان می‌کند که استان‌های مختلف، از لحاظ تقاضای اجتماعی زنان برای آموزش عالی به صورت همگرا حرکت کرده‌اند. و سرعت همگرایی تقاضای اجتماعی زنان برای آموزش عالی بیش از مردان بوده و این به معنی متفاوت بودن همگرایی در تقاضای اجتماعی برای آموزش عالی بین مردان و زنان است.

محمدی روزبهانی و طارمی (۱۳۸۴) انگیزه‌های داوطلبان برای ورود به دانشگاه را به ترتیب اولویت: منزلت اجتماعی، محیط اجتماعی دانشگاه، انگیزه شغلی، علاقه تحصیلی و علمی و راه‌حل موقت را از انگیزه‌های اصلی داوطلبان برای ورود به دانشگاه بیان کرده‌اند. همچنین، براساس تحقیق انجام شده برای داوطلبان زن، منزلت اجتماعی، محیط اجتماعی دانشگاه و انگیزه شغلی بیشتر از مردان مطرح بوده‌است و انگیزه علاقه به تحصیل برای مردان مهمتر است.

نتایج تحقیق زارع شاه‌آبادی (۱۳۸۱) نشان می‌دهد که گرایش به آموزش عالی پس از قبولی در دانشگاه کاهش می‌یابد، اما این کاهش در مورد هر دو جنس یکسان نیست و گرایش پسران به آموزش عالی نسبت به دختران بیشتر کاهش می‌یابد و انگیزه‌های مهم دانشجویان در گرایش ورود به دانشگاه‌ها عبارتند: از کسب منزلت اجتماعی، کسب معلومات بالاتر، و تقویت قوه تفکر و درک خود، کسب شغل بالاتر و کسب درآمد بالاتر. رابطه بین درآمد ماهیانه خانواده و انگیزه منزلت اجتماعی و کسب معلومات بالاتر مثبت است و رابطه بین درآمد ماهیانه خانواده و انگیزه‌های کسب شغل بالاتر و درآمد بالاتر منفی است.

محمدیان و رضایی (۱۳۹۵) معتقدند توده‌ای شدن آموزش عالی فرصت‌های زیادی را ایجاد کرده و در مقابل آن نیز گسترش کمی دارای ضعف‌ها و تهدیدات بسیاری بوده‌است که نقاط مثبت آن را تحت‌الشعاع خود قرار می‌دهد پس باید برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری مناسب‌تری از طرف برنامه‌ریزان و دلت‌مردان طراحی و اجرا شود تا نقاط مثبت غالب بر نقاط منفی این پدیده گردد.

در این راستا همتی (۱۳۹۲) بیان کرد اساتید دانشگاهی با وجود موافقت با گسترش کمی، نگرانی‌های عمیقی از دلالت‌های این فرآیند برای نظام دانشگاهی، فرهنگ و ارزش‌های آن و همچنین نظام اجتماعی دارند.

را فراهم می‌آورد، قرار می‌گیرد. پس از کدگذاری باید شمارش فراوانی‌ها یعنی تعداد هر کد در هر واحد تحلیل یا کل متن آغاز شود. پس از اتمام کدگذاری، داده‌های جمع‌آوری شده برای یافتن الگوها و نتیجه‌گیری در پاسخ به سوال تحقیق مورد بررسی قرار می‌گیرند. جدول زیر عناوین مقالات پژوهشی و نام مجلات علمی منتخب را نشان می‌دهد.

تجزیه و تحلیل محتوا، یک شیوه تحقیقی است که برای تشریح عینی، منظم و کمی محتوای آشکار پیام‌های ارتباطی بکار می‌رود. رده‌بندی و کدگذاری دو اقدام لازم و ملزوم در تحلیل محتوا می‌باشند. بعد از رده بندی، برای هر یک از مقوله‌ها یک کد و رمز در نظر گرفته می‌شود. رمزگذاری فرآیندی است که به وسیله آن داده‌های خام به صورت منظم در واحدهایی که امکان توصیف دقیق محتوا

جدول ۱. عناوین مقالات منتخب علمی و پژوهشی

ردیف	عنوان مقاله پژوهشی	نام مجله	پژوهشگران	سال انتشار
۱	بررسی عوامل اقتصادی - اجتماعی مؤثر بر گرایش به آموزش عالی در ایران	فصلنامه علوم اجتماعی	زارع شاه آبادی، اکبر	سال ۱۳۸۱
۲	زنان و آموزش عالی	مطالعات راهبردی زنان	ودادهیر، ابوعلی	سال ۱۳۸۱
۳	عوامل انگیزشی داوطلبان برای ورود به دانشگاه	فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی	محمدی روزبهانی، کیانوش؛ طارمی، ابوالفضل	سال ۱۳۸۴
۴	بررسی مشارکت زنان در تقاضای اجتماعی برای آموزش عالی در ایران	پژوهش زنان	کارنامه حقیقی حسن، اکبری نعمت الله	بهار ۱۳۸۴
۵	زنان و تحصیلات دانشگاهی	مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی	سفیری، خدیجه	سال ۱۳۸۵
۶	چرایی افزایش نسبی ورود دختران به دانشگاه (مطالعه موردی دانشگاه اهواز)	فصلنامه مطالعات راهبردی زنان (کتاب زنان)	فاتحی، ابوالقاسم؛ ادیبی، مهدی؛ یزدخواستی، بهجت؛ سعیدی، حسن	سال ۱۳۸۸
۷	بررسی علل گرایش دختران به تحصیلات عالی	فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد شوشتر	مقدس جعفری، محمد- حسن؛ درستی، امیرعلی؛ یوسف جمال، زهرا	سال ۱۳۸۹
۸	مقایسه عوامل مؤثر در ورود زنان و مردان به دانشگاه	فصلنامه علمی - پژوهشی زن و جامعه	ظهیری نیا، مصطفی؛ بهروزیان، بهروز	سال ۱۳۹۱
۹	توده‌های شدن آموزش عالی و زندگی دانشگاهی در ایران: تأملی در تجربیات زیستی دانشگاهیان	مدیریت در دانشگاه اسلامی	همتی، رضا	سال ۱۳۹۲
۱۰	توده‌های شدن آموزش عالی: قوت، ضعف، فرصت، تهدید	کنگره ملی آموزش عالی ایران	محمدیان، معصومه؛ رضایی، فاطمه	سال ۱۳۹۵
۱۱	عوامل اجتماعی مؤثر بر شکل‌گیری کزکاری های آموزش عالی (با تأکید بر مدرک‌گرایی)	فصلنامه پژوهش اجتماعی	پارسامعین، کوروش	سال ۱۳۹۶
۱۲	انگیزه‌های دانشجویان برای ورود به دوره‌های آموزش کاردانی علمی کاربردی کشاورزی	پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی	مقدس فریمانی شهرام	سال ۱۳۹۶
۱۳	مدرک‌گرایی: زمینه‌ها، عوامل و پیامدها	اولین همایش ملی آسیب‌شناسی پایان‌نامه‌ها و رساله‌های حوزه علوم انسانی-اسلامی	سید محمد تقی شاکری	سال ۱۳۹۷
۱۴	بررسی عوامل جامعه‌شناختی مدرک‌گرایی	فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی	آقا علیزاده کلخوران، زینت؛ ساروخانی، باقر	سال ۱۳۹۸
۱۵	پیش‌آیندها و پس‌آیندهای خطمشی بازاری در آموزش عالی ایران	سیاست علم و فناوری	مقدس پور، سعید؛ دانایی فرد، حسن؛ فانی، علی‌اصغر، خانف الهی، احمدعلی	سال ۱۳۹۹

کوربین و استراوس (۱۹۹۰) معتقد است پژوهشگر می‌تواند از سه منبع برای نام‌گذاری خود استفاده کند: مجموعه مفهیمی که در رشته یا حوزه مربوطه وجود دارد، واژه‌ها و اصطلاحاتی که متخصصان حوزه مربوطه از آن استفاده می‌کنند و عباراتی که شرکت‌کنندگان در پژوهش از آنها بهره می‌برند. در این پژوهش نیز با استفاده از هر سه منبع یاد شده برای داده‌های به‌دست‌آمده از اسناد، کد مناسب اختصاص داده شد؛ بعد از کدگذاری تمام داده‌ها، براساس اشتراکاتی که باهم داشتند تحت یک مقوله فرعی در آمد در مرحله بعدی کدگذاری محوری از طریق دسته‌بندی مقوله‌های فرعی نشان‌دهنده یک مقوله کلی‌تر، نسبت به تعیین مقوله‌های کلی‌تر اقدام شد مراحل کدگذاری و مقوله‌بندی داده‌ها در شکل (۱) نمایش داده شده‌است.

از انتخاب مقالات پژوهشی، فرآیند تحلیل داده کیفی آغاز شد به منظور تحلیل داده‌های کیفی حاصل از تحلیل اسناد پژوهشی از کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی استفاده شد در مرحله اول (کدگذاری باز) از طریق مرور داده‌های کیفی حاصل از تحلیل اسناد پژوهشی و تحلیل جزء به جزء این اطلاعات، مفاهیم (کدهای اولیه) شناسایی شد و تمام جملات و عبارات معنادار اسناد استخراج شد در گام بعدی (کدگذاری محوری) به هر کدام از جمله‌ها و داده‌های معنایی یک کد اختصاص داده شد. در مرحله کدگذاری انتخابی، یافته‌های مراحل کدگذاری قبلی را گرفته و به شکلی نظام‌مند آن را به دیگر مقوله‌ها ربط داده شد و مقوله‌هایی را که به بهبود و توسعه بیشتری نیاز دارند، تکمیل شد.

شکل ۱. مراحل کدگذاری و مقوله بندی داده‌ها

پژوهش حاضر با استفاده از روش پژوهش تحلیل محتوای اسناد به دنبال پاسخگویی به این پرسش بود که دسته بندی مؤلفه‌ها و شاخص‌های مؤثر بر مدرک‌گرایی بر اساس اسناد پژوهشی موجود چگونه است؟

۴- یافته‌های پژوهش:

براساس تحلیل نتایج کدگذاری باز پژوهش، سه دسته کد محوری بسیار کلی و اصلی تحت عنوان مقوله‌های مربوط به شرایط سیاسی و ساختاری، مقوله یا عوامل مربوط به محیط علمی و آموزشی کشور و عوامل مربوط به شرایط اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر مدرک‌گرایی شناسایی و مشخص گردیدند. عوامل اصلی و کلی شناسایی شده به شرح جدول ۲ می‌باشند.

در رابطه با روایی بخشی به کدگذاری‌ها دستور العمل کدگذاری تدوین شده در اختیار پنج نفر از خبرگان و متخصصان قرار گرفت که ملاک انتخاب آنان معیارهایی مانند داشتن مدرک دکتری رشته مدیریت و تجربه مفید آموزشی، پژوهشی و چاپ حداقل یک مقاله علمی پژوهشی در یک سال گذشته بود. بعد از دریافت نظرات آن‌ها اصلاحات لازم انجام شد. جهت اطمینان از پایایی پژوهش، از دو نفر به عنوان کدگذار استفاده شد. سپس ضریب پایایی با استفاده از فرمول ویلیام اسکات ۹۱٪ محاسبه شد. با توجه به اینکه ضریب مقدار پایایی بدست آمده بیشتر از ۷۵ است می‌توان ادعا نمود که پایایی پژوهش حاضر در سطح بسیار خوب و قابل قبول است.

1. William scott

جدول ۲. عوامل مؤثر بر مدرک‌گرایی در نظام آموزش عالی

کد محوری	کد باز	منابع
شرایط سیاسی و ساختاری	قوانین و معیارها	[۶]، [۸]، [۳]، [۱۶]، [۱۸]، [۱]، [۲۱]
	ارتقاء شغل و درآمد	[۸]، [۶]، [۱۸]، [۴]، [۳]، [۱۶]، [۱]، [۲۱]
	ضعف زیرساخت‌ها و فضای نامناسب اشتغال	[۱۴]، [۱۷]، [۱۶]، [۱]
	ضعف برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری	[۱۵]، [۱۳]، [۸]، [۱۶]
	ضعف آموزش همگانی و توده‌ای کردن	[۱۶]، [۱۳]، [۲۲]، [۲۱]
	امکان استخدام دولتی	[۱۸]، [۱]، [۸]
محیط علمی و آموزشی کشور	ناکارآمدی برنامه درسی	[۱۴]، [۸]، [۱۷]، [۳]، [۲۲]، [۱]
	ضعف مدیریت دانشگاه‌ها	[۱۵]، [۱۴]، [۱۶]، [۲۲]، [۳]، [۱۸]، [۸]
	ضعف امکانات و زیرساخت‌های لازم	[۱۵]، [۱۳]، [۳]، [۱۷]
	ضعف کیفیت دانشگاه‌ها	[۱۵]، [۱۴]، [۸]، [۱۶]، [۲۲]، [۲۱]
	ضعف تعاملاتی	[۱۵]، [۱۶]، [۲۲]
محیط علمی و آموزشی کشور	عدم توازن جذب دانشجو	[۱۵]، [۱۰]، [۲۲]، [۱۶]
	رشد کمی دانشگاه‌ها	[۱۳]، [۲۲]، [۸]، [۱۶]، [۲۱]
	ضعف استاد	[۱۵]، [۳]، [۸]
	ضعف صلاحیت پذیرفته‌شدگان	[۸]، [۱۸]، [۱۳]
	فقدان پژوهش کاربردی	[۳]، [۲۲]
شرایط اجتماعی و فرهنگی	فرهنگ و نقش نمادین مدرک	[۱۰]، [۱۶]، [۳]، [۸]، [۱]، [۱۸]، [۶]، [۴]، [۱۳]، [۱۷]
	منزلت اجتماعی	[۱۰]، [۶]، [۱۸]، [۱۷]، [۱]، [۳]، [۸]، [۲۲]، [۱۶]، [۴]، [۲۱]
	نقش خانواده و جامعه	[۱۰]، [۸]، [۱۸]، [۳]، [۱۳]، [۸]، [۱]، [۶]، [۲۱]
شرایط اجتماعی و فرهنگی	توسعه فردی و هویت‌یابی	[۸]، [۶]، [۲۲]، [۱]، [۱۷]، [۱۸]، [۸]، [۲۱]
	انگیزه ازدواج	[۶]، [۱۳]، [۱۷]، [۱]، [۸]، [۲۱]
	جاذبه محیطی دانشگاه	[۱۰]، [۱۴]، [۱۷]، [۶]، [۱]، [۱۸]
	نقش زنان	[۱۰]، [۱۴]، [۶]، [۱۳]، [۲۱]
	راه حل موقت	[۱۴]، [۱۸]، [۸]، [۱]

مؤلفه کلی‌تر طبقه‌بندی شدند که در جدول‌های ۳، ۴ و ۵ بر اساس فراوانی نشان داده شده است. در مرحله کدگذاری انتخابی برای تعیین مقوله‌های کلی‌تر؛ بار دیگر تحلیل مقایسه‌ای داده‌ها انجام گرفت. بدین صورت داده‌های کدگذاری شده فرعی در مرحله قبل با یکدیگر مقایسه شدند و مقوله‌هایی که باهم تناسب داشتند در یک مقوله کلی‌تر طبقه‌بندی شدند. مقوله‌های کلی در ۳ دسته ۱- شرایط سیاسی و ساختاری ۲- محیط علمی و

در مرحله اول کدگذاری باز از طریق تحلیل محتوای اسناد پژوهشی کدهای مرتبط با شاخص‌های ارزیابی مدرک‌گرایی به تعداد ۳۳۰ مفهوم (شاخص) شناسایی شد. در مرحله دوم کدگذاری باز، مفاهیم و مقوله‌های مشابه و مشترک از طریق تحلیل مقایسه‌ای در یکدیگر ادغام شدند، بر این اساس مفاهیم در ۱۲۹ شاخص مورد بازبینی و شناسایی قرار گرفت؛ تمام مفاهیم شناسایی شده در ۲۴

جدول ۴. عوامل محیط علمی و آموزشی مؤثر بر

مدرک‌گرایی

اولویت	درصد	فراوانی	مقوله فرعی
۱	۴۶/۷	۷	ناکارآمدی برنامه درسی
۲	۴۶/۷	۷	ضعف مدیریت دانشگاه‌ها
۳	۴۶/۷	۷	ضعف کیفیت دانشگاه‌ها
۴	۴۰	۶	ضعف امکانات و زیرساخت‌های لازم
۵	۳۳/۳	۵	رشد کمی دانشگاه‌ها
۶	۲۶/۷	۴	عدم توازن جذب دانشجو
۷	۲۰	۳	ضعف تعاملاتی
۸	۲۰	۳	ضعف استاد
۹	۲۰	۳	ضعف صلاحیت پذیرفته‌شدگان
۱۰	۱۳/۳	۲	فقدان پژوهش کاربردی

ناکارآمدی برنامه درسی، ضعف مدیریت و کیفیت دانشگاه‌ها دارای بیشترین فراوانی در بین عوامل محیط علمی و آموزشی مؤثر بر مدرک‌گرایی دانشجویان، از اهمیت قابل توجهی برخوردارند، مدرک‌گرایی دانشجویان بخصوص در مقاطع بالاتر که در آنها پژوهش از اهمیت زیادی برخوردار است، در گرو تغییر برنامه‌های درسی و تأکید بر مهارت‌آموزی، شیوه‌های مدیریت دانشگاه‌ها و نتایج مرتبط با آن است. می‌توان گفت کاهش مدرک‌گرایی زمانی محقق خواهد شد که ساختار و شیوه‌های مدیریت دانشگاه‌ها تغییر کند.

جدول ۵. عوامل شرایط اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر

مدرک‌گرایی

اولویت	درصد	فراوانی	مقوله فرعی
۱	۸۰	۱۲	منزلت اجتماعی
۲	۷۳/۳	۱۱	فرهنگ و نقش نمادین مدرک
۳	۶۰	۹	نقش خانواده و جامعه
۴	۵۳/۳	۸	توسعه فردی و هویت‌یابی
۵	۴۶/۷	۷	انگیزه ازدواج
۶	۴۰	۶	جاذبه محیط دانشگاهی
۷	۴۰	۶	زنان
۸	۲۶/۷	۴	راه حل موقت

جدول فوق نتایج کدگذاری و تحلیل محتوا، عوامل شرایط اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر کاهش مدرک‌گرایی را نشان می‌دهد این عوامل شامل منزلت اجتماعی ۸۰ درصد، فرهنگ و نقش نمادین مدرک ۷۳/۳ درصد، نقش خانواده و جامعه ۶۰ درصد، توسعه فردی و هویت‌یابی

آموزشی و ۳- شرایط اجتماعی و فرهنگی طبقه‌بندی و نام‌گذاری شدند. مقوله‌های فرعی به‌دست‌آمده از تحقیق حاضر در جدول‌های ۳ و ۴ و ۵ با قید فراوانی و اولویت ذکر شده است.

جدول ۳ عوامل شرایط سیاسی و ساختاری مؤثر بر مدرک‌گرایی را بر اساس اولویت و تعداد تکرار (درصد فراوانی) نشان می‌دهد که شامل ارتقاء شغل و درآمد، قوانین و معیارها، ضعف آموزش همگانی و توده‌ای کردن، ضعف برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری، ضعف زیرساخت‌ها و فضای نامناسب اشتغال و امکان استخدام دولتی می‌باشد.

جدول ۳. عوامل شرایط سیاسی و ساختاری مؤثر بر

مدرک‌گرایی

اولویت	درصد	فراوانی	مقوله فرعی
۱	۵۳/۳	۸	ارتقاء شغل و درآمد
۲	۴۶/۷	۷	قوانین و معیارها
۳	۲۶/۷	۴	ضعف آموزش همگانی و توده‌ای کردن
۴	۲۶/۷	۴	ضعف برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری
۵	۲۶/۷	۴	ضعف زیرساخت‌ها و فضای نامناسب اشتغال
۶	۲۰	۳	امکان استخدام دولتی

شرایط سیاسی و ساختاری اشاره به ساختارهای سیاسی کشور و سیاست‌های موجود در کشور دارد که باید به سمتی سوق داده شود تا ساختار اقتصادی کشور و ساختار اداری آن اصلاح شود تا مدرک‌گرایی (اخذ مدرک صرف بدون علم) در جامعه کاسته شود. تا زنجیره رشد و پیشرفت کشور دچار تغییر و رشد شود.

جدول ۴ عوامل محیط علمی و آموزشی مؤثر بر مدرک‌گرایی را بر اساس اولویت و تعداد تکرار (درصد فراوانی) نشان می‌دهد؛ که این عوامل شامل ناکارآمدی برنامه درسی، ضعف مدیریت و کیفیت دانشگاه‌ها ۴۶/۷ درصد؛ ضعف امکانات و زیرساخت‌های لازم ۴۰ درصد؛ رشد کمی دانشگاه‌ها ۳۳/۳ درصد؛ عدم توازن جذب دانشجو ۲۶/۷ درصد؛ ضعف تعاملاتی، ضعف استاد و ضعف صلاحیت پذیرفته‌شدگان با ۲۰ درصد و فقدان پژوهش کاربردی با ۱۳/۳ درصد هستند

بخشیدن به این گرایش نقش مؤثری ایفا می‌کند زیرا با دیدی اشتباه در جامعه ناخودآگاه صرف داشتن مدرک نماد موفقیت، توانایی و فرهنگ محسوب می‌شود. در این راستا نیاز است تا تغییرات بنیادین در نظام اجتماعی، نگرش جامعه و افراد در زمینه دانشگاه و تحصیلات در جامعه شکل بگیرد و سیستم و پارامترهای آن به سمت سیستم تخصص‌گرا، باکیفیت و نتیجه‌گرا سوق پیدا کند.

۵- بحث و نتیجه‌گیری:

با بررسی‌های صورت گرفته و بر اساس نتایج حاصل از یافته‌های تحقیق؛ عوامل مؤثر بر مدرک‌گرایی را در ۳ بُعد اصلی؛ بعد شرایط ساختاری و سیاسی با ۶ مؤلفه، بعد محیط علمی و آموزشی با ۱۰ مؤلفه و بعد شرایط اجتماعی و فرهنگی با ۸ مؤلفه؛ نامگذاری و طبقه‌بندی شد و براساس نتایج حاصل از این پژوهش مدل مفهومی (عوامل کاهش مدرک‌گرایی) به صورت زیر حاصل شد.

۵۳/۳ درصد، انگیزه ازدواج ۴۶/۷ درصد، جاذبه‌های محیط دانشگاهی ۴۰ درصد، نقش زنان ۴۰ درصد و راه حل موقت ۲۶/۷ درصد می‌باشد. در بین این عوامل، منزلت اجتماعی با داشتن بیشترین فراوانی اهمیت زیادی را در رواج مدرک‌گرایی دارد که پژوهشگران این مؤلفه را مورد توجه خود قرار داده‌اند و سایر عوامل با فراوانی کمتر در اولویت‌های بعدی قرار گرفته‌اند.

در واقع، فرد به منظور کسب منفعتهای اجتماعی نظیر به‌دست‌آوردن مقام بالاتر در گروه‌های اجتماعی، بالاتر- رفتن شأن و منزلت اجتماعی خود و یا عضویت در گروه‌های اجتماعی خاص، فرار از سربازی و دیگر مؤلفه‌ها به سمت ادامه تحصیل سوق داده می‌شود. نوعی رابطه متقابل میان مدرک از یک‌سو و از سوی دیگر منزلت و پرستیژ اجتماعی، حقوق اقتصادی و اجتماعی و ... موجب می‌شود که مدرک، عاملی مهم و حیاتی در زندگی اجتماعی چنین جامعه‌ای باشد، در نتیجه جامعه در شدت

شکل ۲. مدل مفهومی پژوهش «عوامل مؤثر در مدرک‌گرایی دانشجویان ایرانی»

الف) شرایط ساختاری و سیاسی

شرایط سیاسی و ساختار اقتصادی کشور با توجه به مشکلات عدیده کشور، نظیر تحریم‌های گسترده، ناکارآمدی اقتصاد و وجود اقتصاد کاذب، کوچک بودن بخش مولد و بخش خصوصی جامعه و بسته بودن بسترهای کارآفرینی در کشور [۹]، قوانین و مقررات سختگیرانه و محیط غیرمنعطف بازار کار [۱]، قوانین اداری و استخدامی کشور [۸] و نبود همخوانی و تناسب لازم میان سطح دستمزد و بهره‌وری [۶]، نبود بازار کار درست، شغل‌های کاذب و همچنین از بین رفتن فرصت استخدام با مدارک پایین‌تر سبب شده‌است تا جوانان به امید کسب فردایی بهتر و کسب درآمد بیشتر [۱۸] به سمت ادامه تحصیل روی بیاورند. با ایجاد تغییرات ساختاری در امر اشتغال و ایجاد ظرفیت‌های لازم برای اشتغال می‌توان از جمعیت و پتانسیل آن برای رشد و رونق اقتصادی در کشور استفاده کرد و بازار کار کشور و معضلات آن را نیز مدیریت نمود. که برای این منظور، با اصلاح قوانین استخدامی، بازبینی مشاغل، ایجاد شرح شغل و شرایط احراز شغل می‌توان نقش مؤلفه‌هایی جز مدرک را در کشور رشد داد و از طرف دیگر به توانمندی‌های افراد شامل تجربه، مهارت و تخصص توجه شود. همچنین با به‌روزرسانی شایستگی‌های افراد و تغییر ملاک‌های شایستگی در جامعه رشد و پیشرفت آنان را رقم بزنند. از طرف دیگر باید قوانین و ساختار استخدامی و منابع انسانی در سازمان‌ها اصلاح شود، شایسته‌سالاری ایجاد شود و از زدوبند در سازمان‌ها جلوگیری شود.

از طرف دیگر [۲۱] و [۲۲]، بر این باورند توده‌ای شدن آموزش عالی در کشور، بدون توجه به نیازهای بازار کار و بخش‌های مختلف صنعتی انجام شده‌است. از جمله مؤلفه‌های بارز توده‌ای شدن، می‌توان به زوال کیفیت در برابر کمیت، کاهش مرجعیت و مشروعیت علم و علم‌ورزی، مدرک‌گرایی، بی‌انگیزگی دانشجویان، بیکاری دانش‌آموختگان، از بین رفتن بشاشیت و سرزندگی حیات دانشگاهی، اتلاف سرمایه‌گذاری صورت گرفته، فشار روانی و کاری بیشتر بر اساتید و... اشاره کرد. از جمله دلایل اقامه شده برای بروز مسائل مذکور در جریان توده‌ای شدن، می‌توان به عدم سیاست‌گذاری مناسب، بی‌توجهی به فرهنگ‌های رشته‌ای و افزایش کمی در همه رشته‌ها، آماده نبودن بسترهای سخت‌افزاری و نرم‌افزاری، عدم

تغییر رشته‌های دانشگاهی متناسب با نیازهای جامعه، بی‌توجهی به تقاضاهای موجود در جامعه برای نیروی متخصص و غلبه رویکرد عرضه‌محوری بر تقاضا‌محوری اشاره کرد [۲۲] و [۲۱].

لذا، باید ساختارهای سیاسی کشور و سیاست‌های موجود در کشور به سمتی سوق داده شود تا ساختار اقتصادی کشور و ساختار اداری آن اصلاح شود و این کار توسط متخصصان سیاسی کشور باید رقم بخورد تا زنجیره رشد و پیشرفت شرکت دچار تغییر و رشد شود. بسترهای موجود در ادارات و وجود نظام اداری که باعث مدرک‌گرایی در جامعه می‌شود، اصلاح گردد. با از بین رفتن انحصار دولتی، افزایش استخدام‌ها خارج از دولت، بالا بردن توان سیستم اداری کشور، دانش کارکنان و جلوگیری از فسادهای گسترده در بدنه نظام اداری کشور و ایجاد مشاغل کارآمد و اثربخش در کشور و حذف موازی‌کاری در کشور می‌توان به اصلاح ساختار اداری در کشور امید داشت و با اصلاح ساختار اداری می‌توان به اصلاح روند مدرک‌گرایی در جامعه امیدوار شد.

ب) محیط علمی و آموزشی

از جمله مهم‌ترین عناصر آموزش عالی برنامه درسی است که باید از تناسب و کیفیت لازم برای تحقق اهداف و تحولات مربوط برخوردار باشد تا بتواند نقش مؤثری داشته باشد. در دانشگاه و در سطوح تحصیلات تکمیلی همچنان بر دروس نظری تأکید می‌شود [۲۲] بین دروس نظری متداول و واقعیت آموزشی کشور فاصله زیادی است و در عمل این دروس نظری در خیلی از حوزه‌ها کاربردی ندارد. [۸] این ضعف و ناکارآمدی دانشگاه‌ها با ورود به محیط کار بیشتر آشکار می‌شود. بنابراین، برنامه درسی دانشگاهی باید به گونه‌ای تدوین شود که توانایی، صلاحیت یا شایستگی لازم را در دانشجو و دانش‌آموخته برای مواجهه با حیطه‌های تخصصی به وجود آورد و از تناسب و کیفیت لازم برخوردار باشد.

عملکرد ضعیف آموزشی دانشگاه‌ها از یک سو و سوء مدیریت مدیران دانشگاه و ضعف مدیریتی در دانشگاه‌ها [۳] و عدم توجه به و نوآوری در رشته‌های مختلف، عدم تغییر رشته‌های دانشگاهی متناسب با نیازهای جامعه [۲۲]، تغییر پی در پی مدیران با دیدگاه‌ها و عملکردهای متعارض [۱۶]، عدم استفاده از معیار گزینش ورودی خوب، آسانی پذیرش [۱۸] و فاقد صلاحیت علمی و

جامعه آگاه باشد و هم جامعه و صنعت برای رفع مشکلات خود به سمت دانشگاه بروند و این یعنی نیازسنجی درست آموزشی که سبب ایجاد دوره‌های مهارت‌آموزی و مهارت‌محوری در جامعه خواهد شد. لذا اولویت دادن به کیفیت، ضمن دسترسی فزاینده به آموزش عالی، قطعاً موجب افزایش تولید علم می‌شود. لذا به منظور تربیت نیروی انسانی کارآفرین، خلاق و مبتکر، باید ساختار و کارکرد دانشگاه و همچنین مدیریت دانشگاه و شیوه‌های مدیریت دانشگاه تغییر کند. اگر دانشگاه‌ها می‌خواهند در جهان دانش فردا نقش اساسی ایفا کنند، باید ساختار خود را چنان تغییر دهند که بتوانند با امکانات کمتر، بازدهی بیشتری داشته باشند.

ج) شرایط اجتماعی و فرهنگی

[۱۴] و [۱۸] و [۱]، معتقدند یکی از مهمترین عواملی که در زمینه مدرک‌گرایی تأثیر چشمگیری دارد فشارهای خانوادگی برای اخذ مدرک است. واقعیت این است که فرهنگ غلط حاکم بر جامعه و رقابت بین خانواده‌ها به فشار بر روی فرزندان و سایر رقابت‌ها میان خانواده‌ها به وفور یافت می‌شود و موجب گرایش فرزندان به سوی مدرک‌گرایی می‌گردد.

ارزش‌های اجتماعی جامعه و باورهای جامعه و همچنین فرهنگ‌های موجود در کشور سبب می‌شود تا افراد پیش‌زمینه‌های ذهنی خاصی در زمینه ادامه تحصیل داشته باشند. فرهنگ‌هایی نظیر رقابت با دیگران و چشم و هم‌چشمی [۸]، مدرک‌گرایی [۱]، فضای غیراخلاقی در جامعه علمی، فخرفروشی [۱۶] و فرهنگ سهم‌خواهی و زیاده‌خواهی [۹] و تفکرات و انتظارات مردم از دانشجویان و دانش‌آموزان باید اصلاح شود. با اصلاح فرهنگی می‌توان در زمینه ایجاد بستر برای فرهنگ‌های درست نظیر قناعت، ارزشمندی کار و فعالیت و تلاش در جامعه؛ عدم تقلید از دیگران و عدم تمایل به هم‌رنگی با جمع، داشتن افرادی مستقل، صاحب‌نظر و دارای کنترل روحی و روانی در جامعه خواهیم بود.

انگیزه ازدواج یکی دیگر از مواردی بود که در مقالات مختلف اشاره شده است. افراد در جامعه ایران به منظور تغییر در نحوه همسرگزینی و همچنین پیدا کردن فرصت‌های بهتر و یا نداشتن فرصت ازدواج در سنین پایین و تأخیر در شکل‌گیری خانواده [۸]، علاقه به ازدواج دانشجویی [۱۰]، آزادی بیشتر برای انتخاب همسر

پژوهشی پذیرفته‌شدگان [۸]، رشدهای بی‌ضابطه و بدون قانون دانشگاه و دیگر مؤلفه‌هایی که سبب بروز مشکلات فراوان در ساختار نظام آموزش عالی و دانشگاه شده است، همگی سبب شد تا دانشگاه با مشکل مواجه شود بر این اساس پیشنهاد می‌شود تا مدیریت دانشگاه با تغییر در ساختارها و فرآیندهای آموزشی در دانشگاه و تغییر سیاست‌های دانشگاه به سمت کیفیت‌گرایی سبب ایجاد دانشگاهی پویا، محرک و مولد برای جامعه شود.

یکی دیگر از مقوله‌ها، نقش اعضای هیئت علمی در مدرک‌گرایی است. شاید سیاست کمیت‌گرایی و توسعه کمی بدون توجه به کیفیت [۹] در دانشگاه و نظام آموزش عالی سبب ایجاد مشکل در نسبت استاد به دانشجو [۸] و [۳] و ایجاد درگیری‌های متفاوت برای اساتید شده است. از طرف دیگر مدرک‌گرایی در نظام آموزش عالی که خود سبب گرایش‌های اساتید به مدرک‌گرایی شد و این یعنی ضعف اساتید جذب شده در سیستم و تدریس سنتی آنان و به‌روزشدن این اساتید که خود موجبات بدتر شدن سیستم می‌شود از این رو لازم است تا معیارهای جذب اساتید و دانشجویها به سمت معیارهای کیفی سوق پیدا کند. ارزیابی عملکرد و همچنین ارتقای اعضای هیئت علمی به‌گونه‌ای باشد که به معیارهای مهم و متفاوتی وابسته باشد که این معیارها جدا از مدرک باشند و به پشتکار، دانش، نوآوری و دیگر ملاک‌ها وابسته باشد.

[۲۲] و [۱۶]، معتقدند به منظور تأمین انتظارات جامعه و نیازهای بخش کسب‌وکار، استفاده از شیوه‌های جدید از سوی تصمیم‌گیرندگان آموزش عالی نظیر استفاده از نظام‌های کیفیت در زمینه آموزش عالی، که تأثیر عمیقی در زمینه‌های اجرایی، تدریس، آموزش و تحقیقات دارد؛ الزامی است. در همین خصوص نیز، علت اساسی شکافها و ناکارآمدی نظام آموزش عالی ایران را نبود الگوی کارآمد همراه با فقدان ساختار و نهاد ملی واجد شرایط جهت مدیریت و بهینه‌سازی آموزش عالی کشور می‌دانند.

همچنین، تأسیس بی‌رویه مراکز آموزشی، بیکاری زیاد فارغ‌التحصیلان دانشگاهی و در نتیجه شکل‌گیری سیاست‌های انفعالی در حوزه آموزش عالی [۵] گردیده و آموزش از کیفیت دور شده است. باید آشتی بین دانشگاه و صنعت و همچنین دانشگاه و جامعه و دیگر بخش‌های آن ایجاد شود تا هم دانشگاه از نیازهای روز صنعت و

مهارت‌آموزی، اشتغال و ایجاد شغل و ثروت به جای تحصیل در جامعه ایجاد شود سبب خواهد شد تا زنان نیازهای اجتماعی و نیاز به حضور در جامعه را با فعالیت‌های مؤثرتر و نقشی پویاتر انجام دهند.

خروج از محیط بسته خانه یا خروج از بلا تکلیفی بعد از دوره متوسطه [۱۴]، نرفتن به سربازی، تعویق انداختن خدمت سربازی [۱۸]، فرار از بیکاری [۱]، انتظارات خانواده [۸] و احساس مسئولیت باعث می‌شود که برخی از جوانانی که تمایل چندانی به ادامه تحصیلات عالی ندارند، برای رهایی از این تنگنا ورود به دانشگاه را به عنوان یک راه حل موقت انتخاب کنند.

لذا پدیده مدرک‌گرایی محصول عوامل و متغیرهای فراوانی است که در بروز و ظهور آن دخالت دارند. بخشی از آن عوامل در نظام آموزشی و محیط علمی کشور، بخشی در نظام ساختاری و سیاسی و بخشی دیگر در نظام اجتماعی و فرهنگی ریشه دارد. ارزش‌های اجتماعی و باورهای جامعه و همچنین فرهنگ‌های غلط موجود در فرهنگ کشور سبب می‌شود تا افراد پیش‌زمینه‌های ذهنی خاصی در زمینه ادامه تحصیل داشته باشند. با اصلاح فرهنگی می‌توان در زمینه ایجاد بستر برای فرهنگ‌های درست نظیر قناعت، ارزشمندی کار و فعالیت و تلاش در جامعه؛ عدم تقلید از دیگران و عدم تمایل به هم‌رنگی با جمع، داشتن افرادی مستقل، صاحب‌نظر و دارای کنترل روحی و روانی در جامعه شاهد خواهیم بود.

۵. سرومحمد، سهیل دیگران. "نسبت سیاست‌های توسعه آموزش عالی و تقاضای اجتماعی. برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی". ۱۱، (۱۳۹۸). ۴۱.
۶. سفیری، خدیجه. "زنان و تحصیلات دانشگاهی". *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی*. ۱۵، (۱۳۸۶) ۵۶-۵۷.
۷. سیدعلوی، سیدمحمد. "تبیین مدرک‌گرایی در آموزش عالی ایران". *خبرگزاری فارس*. (۱۳۹۶).
۸. شاکری، سید محمد تقی. "مدرک‌گرایی: زمینه‌ها، عوامل و پیامدها". *اولین همایش ملی آسیب‌شناسی پایان‌نامه‌ها و رساله‌های حوزه علوم انسانی-اسلامی*. (۱۳۹۷).
۹. صبوحی، فرناز. "بررسی و تحلیل بیکاری دانش‌آموختگان (دیدگاه‌های مدیران بنگاه‌ها، دانشگاه‌ها

[۲۱]، وجود گزینه‌های بیشتر برای انتخاب همسر (کارنامه حقیقی و اکبری، ۱۳۸۴)، بالارفتن آگاهی برای انتخاب همسر [۱۰]، به سمت تحصیل می‌روند. [۱۷] بر این باورند که دختران برای افزایش فرصت‌های ازدواج به دانشگاه می‌آیند. چرا که دانشگاه باعث بالارفتن آگاهی فرد از زندگی زناشویی و نیز آشنا شدن فرد با افراد جدید و نیز کسب مدارج علمی است که خود باعث بالارفتن منزلت اجتماعی فرد و نیز جبران کمبودهای دیگر و بالطبع بالارفتن فرصت‌های ازدواج فرد می‌شود.

فرد به منظور حفظ جایگاه اجتماعی بالاتر [۱۸] و کسب عناوین و القاب [۱] و دیگر مزایا نظیر حضور در محیط دانشگاه [۱۴]، عضویت در گروه اجتماعی خاص [۱۰] و کسب فرصت اجتماعی بالاتر [۶] به سمت مدرک‌گرایی سوق داده می‌شود. باید ساختارهای اجتماعی را تغییر داد و معیارهای اجتماعی برای جایگاه افراد را شخصیت درست و سالم، زندگی به شیوه اجتماعی و مردم‌دارانه، کسب درآمد حلال و ارزش نهادن به کار را به عنوان معیارهای دارای ارزش در جامعه مطرح نمود. تا بر این اساس نقش مدرک کم رنگ تر شود و افراد برای حفظ جایگاه بالاتر به سمت ارزش‌های واقعی اجتماعی سوق یابند.

با حضور زنان در جامعه و تغییر ساختارهای اجتماعی، تقاضا برای تمامی حوزه‌ها مخصوصاً تقاضای نظام آموزشی افزایش پیدا کرد. اگر مسیرهای جایگزین تحصیل مانند

منابع

۱. آقا علیزاده کلخوران و زینت. باقر ساروخانی. "بررسی عوامل جامعه‌شناختی مدرک‌گرایی". *فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی*. بهار ۱۳۹۸. دوره جدید، ۱۵.
۲. باشگاه اندیشه. *درآمدی بر رواج پدیده‌ای به نام مدرک‌گرایی در جامعه*. (۱۳۹۶).
۳. پارسا معین، کوروش. "عوامل اجتماعی مؤثر بر شکل‌گیری کژکاری‌های آموزش عالی (با تأکید بر مدرک‌گرایی)". *فصلنامه پژوهش اجتماعی*. سال دهم. شماره سی و هفت. (۱۳۹۶ زمستان).
۴. زارع شاه‌آبادی، اکبر. "بررسی عوامل اقتصادی - اجتماعی مؤثر بر گرایش به آموزش عالی در ایران". *فصلنامه علوم اجتماعی*. دوره: ۹. ۱۸. (۱۳۸۱).

۲۱. ودادهیر، ابوعلی. "زنان و آموزش عالی". *مطالعات راهبردی زنان*. ۵۱. (۱۳۸۱).
۲۲. همتی، رضا. "توده‌ای شدن آموزش عالی و زندگی دانشگاهی در ایران: تأملی در تجربیات زیستی دانشگاهیان". *مدیریت در دانشگاه اسلامی*. ۲. ۱. (۱۳۹۲).
23. Adams, John E. "A Study to Determine the impact of a percal- lege internvention on early adolescent asparition& motivation for College West Virjnia". *Black Sburg, virjnia*. (1997).
24. Albert, Cecilia. "Higher education demand in Spain: The influence of labour market signals and family background". *Higher education*. 40. 2. 2000. 162-197.
25. Altbach, P.G. "The logic of mass higher education". *Tertiary education and management*. 5. (1999). 107-124.
26. Colbeck, C. "Creating an Academic Identity, Pensilvania. Pensilvaniya University Press". (2005).
27. Collinson, Patrick. "More than a third of UK graduates regret attending university". (2016). <https://www.theguardian.com>.
28. Contreras, Alan, and George Gollin. "The Real and the Fake: Degree and Diploma Mills". *Change*. 41.2. (2009). 36-43.
29. Elliot, Larry. "Huge increase in number of graduates 'bad for UK economy". *CIPD*. (2016).
30. Enders, J. "Higher education, internationalization, and the nation-state: Recent developments and challenges to governance theory". *Higher Education*, 47. (2004). 361-382.
31. GÖLPEK, F. & Çiftçioglu, N. "Socio-Economic Factors in Demand for Higher Education: Sample of Gaziantep Province". *International Journal of Business and Social Science*. 5. 1. (2014). 121-134.
32. Gould, Julie. "How to build a better PhD. NATURE." 528. (2015). 22-25.
33. Green, Francis. Henseke, Golo. "Cross-National Deployment of "Graduate Jobs": Analysis Using a New Indicator Based on High Skills Use.," Research in Labor Economics, in: Solomon W. Polachek & Konstantinos Pouliakas & Giovanni Russo
- و دانش‌آموختگان). "سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، سمینار ارائه نتایج طرح نیازسنجی نیروی انسانی متخصص. (۱۳۸۱).
۱۰. ظهیری نیا، مصطفی، و بهروز بهروزیان. "مقایسه عوامل مؤثر در ورود زنان و مردان به دانشگاه". *فصلنامه علمی - پژوهشی زن و جامعه*. ۳، ۴. (۱۳۹۱).
۱۱. فاتحی، ابوالقاسم، دیگران. "چرایی افزایش نسبی ورود دختران به دانشگاه (مطالعه موردی دانشگاه اهواز)". *فصلنامه مطالعات راهبردی زنان (کتاب زنان)*. ۱۱، ۴۴ (مسایل دختران)؛ (۱۳۸۸). ۱۷۳-۲۰۴.
۱۲. قانع‌ی راد، محمدمین. "توسعه ناموزن آموزش عالی: بیکاری دانش‌آموختگان و مهاجرت نخبگان. رفاه اجتماعی". ۴، ۱۵؛ (۱۳۸۳). ۱۶۹-۲۰۸.
۱۳. کارنامه حقیقی، حسن، و نعمت‌الله اکبری. "بررسی مشارکت زنان در تقاضای اجتماعی برای آموزش عالی در ایران". *پژوهش زنان*، ۳، ۱. (۱۳۸۴).
۱۴. محمدی روزبهانی، کیانوش، و ابوالفضل طارمی. "عوامل انگیزشی داوطلبان برای ورود به دانشگاه". *فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی*. ۳۷ و ۳۸. (۱۳۸۴).
۱۵. محمدیان، معصومه، و فاطمه رضایی. "توده‌ای شدن آموزش عالی: قوت، ضعف، فرصت، تهدید". *کنگره ملی آموزش عالی ایران*. ۱. (۱۳۹۵).
۱۶. مقدس پور، سعید، دیگران. "پیش‌آیندها و پس‌آیندهای ختمی‌بازاری در آموزش عالی ایران". *سیاست علم و فناوری*. ۱۲، ۱. (۱۳۹۹).
۱۷. مقدس جعفری، محمد حسن، امیرعلی درستی، و زهرا یوسف‌جمال. "بررسی علل گرایش دختران به تحصیلات عالی". *فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد شوشتر*. ۴، ۱۰. (۱۳۸۹).
۱۸. مقدس فریمانی، شهرام. "انگیزه‌های دانشجویان برای ورود به دوره‌های آموزش کاردانی علمی کاربردی کشاورزی". *پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی*. ۴۲. (۱۳۹۶).
۱۹. ملکی نیا، عماد. "بررسی نقش و جایگاه نظام آموزش عالی در توسعه اقتصادی". *کنگره ملی آموزش عالی ایران*. ۱. (۱۳۹۵).
۲۰. مومنی، حسن. "تبیین نظری پدیده بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان". *فصلنامه نوآوری آموزشی*. (۱۳۹۵).

- Economics, University of Copenhagen*. (2003-2005).
46. Kraak, A. "Changing Modes New Knowledge Production and its Implications for Higher Education in South Africa". *Human Sciences Research Council (HSRC)*. (2000).
47. Lea, S. "Factors That Influence Students' Desires to Attend Higher Education". *Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for The Degree Doctor of Education Seton Hall University*. (2009).
48. Lee, Yen Nee. "Rethinking Singapore's education: from emphasis on grades to constant retraining of workers." (2017). <https://www.cnbc.com>.
49. Liaghati, H., Yazdi, M. and Mobarghaee Dinan, N. "Analytical Investigation of Environmental Higher Education Status in Iran". *Environmental Education and Sustainable Development Journal*. 5.4. (2017). 63- 75.
50. Lotka, A.J. (1996). "The frequency distribution of scientific productivity", *Journal of the Washington academy of sciences*, Vol.16, No, 12, 318.
51. Mayhew, Ken. Deer, Cécile. Dua, Mehak. "The Move to Mass Higher Education in the UK: Many Questions and Some Answers". *Oxford Review of Education*. 30. 1. Special Issue: Business, Education and Vocationalism. (2004). 65-82.
52. Mohamedbhai, G. "The Effects of Massification on Higher Education in Africa". Association of African Universities. Available at: <http://www.aau.org/sites/default/files/announcement/docs/massification.pdf>. (2008).
53. Shin, J.C. & G. Harman. "New Challenges for Higher Education: Global and Asia-Pacific Perspectives". *Asia Pacific Education Review*. 10. (2009). 1- 13.
54. UNESCO. "Global flow of tertiary level students. Retrieved from <http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/international-student-flowviz.aspx>. (2014).
- & Konstantinos Tatsiramos (ed.), "Skill Mismatch in Labor Markets". 45. 41-79.
34. Grolleau, Gilles. Lakhali, Tarik. MzoughiAn, Naoufel. "An Introduction to the Economics of Fake Degrees". *Journal of Economic Issues*. 42. 3. (2008). 673-693.
35. Habibi, Nader. "Iran's Crisis of Overeducation: Causes and Ramifications". *Middle East policy Brief Series, Crown Center for Middle East Studies*. February 2015, (2015). 89.
36. Habibi, Nader. "Higher Education Policies and Overeducation in Turkey." *European Journal of Higher Education*. 7.4. (2017). 440-449.
37. Healy, Joshua. "Graduating into a weak job market: why so many grads can't find work". www.shutterstock.com.au. (2015).
38. Henkel, Mary. "Academic identity and autonomy in a changing policy environment." *Higher education* .49.1-2. (2005). 159.
39. Henkel, Mary. "Can academic autonomy survive in the knowledge society? A perspective from Britain." *Higher Education Research & Development*. 26.1.(2007). 89.
40. <https://www.aviva.com>
41. Humphreys, Debra. "Should All Students Go to College? The Media Obsession with the Wrong Question." (2010).
42. Hyman, M.R and Hu, J. "Assessing faculty beliefs about the importance of various marketing job skills". *Journal of Education for Business*. 8.(2005). 3-18.
43. Imka, Megan "Explaining Credentialism in Higher Education Using Robert Park and Karl Marx". *Institution: Ohio Northern University*. (2009).
44. Institute for Research and Planning in Higher Education. "Statistics of Education Report, various years (persian)". (2011).
45. Jaeger, Mads Meier and Anders Holm. "Which Background Factors Matter more in Intergenerational Educational Attainment: Social Class, Cultural Capital of Cognitive Ability? A Random Effects Approach". *CAM (Centre for Applied Microeconometrics), Institute of*

Explanation of the Social Factors of Work Ethic (Case of Study: Academic Staff Members of Universities in Tehran)

*Abazar Ashtarimehrjerdi

*Assistant Professor, Department of Science and Technology, Institute of Cultural, Social and Civilization Studies, Tehran, Iran. ashtari@hscs.ac.ir

Received: 18.12.2023

Accepted: 27.01.2024

P.47-58

Abstract

The university is considered the most important pillar of society's development, and the expansion of work ethics and its institutionalization provide the foundations for scientific and industrial prosperity in it. The main purpose of this article is to explain social factors related to work ethics. The research method was a survey (quantitative) and the tool was a questionnaire (which had acceptable validity and reliability). Due to the uncertainty of the exact number of faculty members of Tehran universities (statistical society), 300 people were randomly selected and questionnaires were distributed among them, and finally 292 forms were completed and entered into the analysis. Findings The results show that the tendency towards academic work ethics is higher among the married group, younger faculty members, and among the disciplines, respectively, social sciences, educational sciences, agriculture (especially the field of agricultural promotion and education) and finally, basic sciences. The results of the statistical tests also show that there is a direct relationship between social cohesion, social trust, social participation and religious affiliation, and between age, social anomie, feeling of relative deprivation and feeling of social discrimination with work ethic, and in the regression model, this is also a significant indirect relationship. The factors have been able to explain 0.43 percent of changes in the dependent variable (commitment to work ethics).

Keywords: Work Ethic, Social Capital, Social Anomie, University, Faculty Member.

Corresponding Autho: Abazar Ashtarimehrjerdi - Ashtari@hscs.ac.ir

Statement of the problem

Work is one of the most important values and beliefs accepted by society in matters of economic behavior. When work is looked at from the perspective of the type of attitude towards it, all the factors and variables that somehow create, promote and develop the motivations and inclinations to work, as well as multiplying and diversifying it in the form of internalization and paying attention to the quantity and quality of all factors Social and individual are effective, it is noticed. The concept of work ethic in the 20th century in the works of thinkers such as Max Weber with the concept that he explained and explained the success of capitalism in Western societies by relying on the concept of work ethic, a position that was found in the ethics of the Protestant religion. In its analysis, Max Weber emphasized on moral values and commitment to it and raised the question why work is important for some people and they show more commitment and work conscience than others? This theory of Weber maintained its place among researchers for many years as an important and frequent theorem in the psychological studies of occupational-professional behaviors. Considering the importance of work ethics in institutional and organizational development, the study of this issue is more important so that understanding the value of work and observing it in the organization is of great value and plays a significant role in its development and evolution. According to Max Weber's theory, self-reliance, independence and individual self-esteem, spirit and ethics, free time, hard work, finding the centrality of work, not wasting time and delaying immediate pleasure for the sake of the organization, are considered to be effective factors in work ethics and the development of that organization. Commitment to moral principles in the society can lead to the value of human relationships and social responsibility of the people of the society, so that the development of human ethics, especially the ethics of care, can be associated with characteristics such as care, compassion, benevolence, fostering kindness and responsibility towards the same kind. The dimensions of ethics of care are focused on moral decision-making and the acceptance of social responsibility of the individual towards the society. Kant saw the moral duty in compliance with the moral law, in this connection he proposed the subjective principle of Maxim, the principle that determines whether or not people's actions are moral. Ethical action is an action that is in accordance with the absolute, and the absolute is understood not in relation to the action but directly with the maxims .

Ethics and being ethical from the point of view of Konak ^۱ and Jones (1995) means ethics to be fair and true, that is, to make decisions about what is good and what is bad and to activities and rules that are the basis of responsible behavior between people. and forms groups. According to Ashton ^۲ and Eram (2003), being ethical and acting ethically includes doing an action with the aim of ensuring ethical behavior. Today, the increasing complexity of organizations and the increase in the amount of unethical and illegal work in the workplace have made it necessary for managers and leaders to pay attention to the creation and maintenance of professional ethics, responsibility and social accountability in all organizations. Ethics, responsibility, and accountability, which can be defined as moral-philosophical dos and don'ts, and criteria for measuring the rightness and wrongness of behavior toward oneself, others, and society.

Method

The main purpose of this article is to explain social factors related to work ethics and includes ^۳ hypotheses. These hypotheses include the significant relationship between social capital (trust, cohesion and participation), social anomie, feeling of social discrimination, relative deprivation, religious affiliation with work ethics. Based on this, the research method was a survey (quantitative) and the tool was a questionnaire (which had acceptable validity and reliability). Due to the uncertainty of the exact number of faculty members of Tehran

universities (statistical society), 300 people were randomly selected and questionnaires were distributed among them, and finally 292 forms were completed and entered into the analysis.

Results

The results show that there is a direct and significant relationship between social capital, social cohesion, social trust, social participation, religious affiliation and work ethic, but there is an inverse and significant relationship between social anomie, age, feeling of relative deprivation and feeling of social discrimination and work ethic. There is. The results of the regression analysis also show that the explanatory factor of social capital has played an important role in work ethics in the academic community and among the components of social capital, respectively, social trust and social cohesion have had the greatest impact in predicting and explaining work ethics.

Accordingly, social capital helps to improve work and job ethics by encouraging university members to develop and develop positively (prosperity, favorable business environment, work ethics, promotion of healthy university moral norms). Having the same moral beliefs in the work environment makes them more committed to academic norms and creates a strong and possibly internalized control system on their organizational behavior. In addition to these two dimensions, social capital and promotion of moral models, the feeling of occupational, social and organizational discrimination as well as relative deprivation among academic forces should be prevented, and with this method, the level of indifference, irresponsibility, occupational and organizational inefficiency can be eliminated. It provided the foundation for organizational prosperity. By strengthening social capital, moral beliefs and reducing social anomie in the academic community, it is possible to reduce occupational and organizational individualism and lead indifferent organizational and academic forces (suffering from social anomie) to people of collective responsibility, work-occupational commitment and occupational norms. In this way, improving the level of social capital (trust, cohesion and academic participation), increasing religious beliefs and reducing relative deprivation, the feeling of social discrimination and social anomie leads to the reduction of job anomalies and extreme and opportunistic individualism .

تبیین عوامل اجتماعی اخلاق کار (مورد مطالعه: اعضای هیات علمی دانشگاه‌های شهر تهران)

* اباذر اشتری مهرجردی

* استادیار گروه علم و فناوری، پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی، تهران، ایران ashtari@iscs.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۰۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۲۷

صص: ۴۷-۵۸

چکیده

دانشگاه مهم‌ترین رکن توسعه جامعه محسوب شده و گسترش اخلاق کار و نهادینه‌سازی آن، بسترهای شکوفایی علمی و صنعتی را در آن فراهم می‌سازد. هدف اصلی این مقاله تبیین عوامل اجتماعی مرتبط با اخلاق کار است. روش تحقیق از نوع پیمایش (کمی) و ابزار آن پرسشنامه (که روایی و پایایی قابل قبولی داشته) بوده است. با توجه به نامشخص بودن تعداد دقیق اعضای هیات علمی دانشگاه‌های شهر تهران (جامعه آماری) تعداد ۳۰۰ نفر به‌عنوان نمونه و به روش تصادفی، انتخاب و پرسشنامه‌ها میان آن‌ها توزیع شده و نهایتاً تعداد ۲۹۲ فرم تکمیل، و وارد تحلیل شدند. یافته‌ها نتایج نشان می‌دهد گرایش به اخلاق کار دانشگاهی در میان گروه متأهل، اعضای هیئت‌علمی جوان‌تر و در میان رشته‌ها به ترتیب علوم اجتماعی، علوم تربیتی، کشاورزی (خاصه رشته ترویج و آموزش کشاورزی) و نهایتاً علوم پایه بیشتر از سایرین است. نتایج آزمون‌های آماری نیز نشان می‌دهد که بین انسجام اجتماعی، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و تعلق مذهبی رابطه مستقیم و میان‌سن، انومی اجتماعی، احساس محرومیت نسبی و احساس تبعیض اجتماعی با اخلاق کار رابطه غیر مستقیم معنی‌داری وجود دارد و در مدل رگرسیونی نیز این عوامل توانسته‌اند ۰,۴۳ درصد تغییرات متغیر وابسته (تعهد به اخلاق کاری) را تبیین کنند.

واژه‌های کلیدی: اخلاق کار، سرمایه اجتماعی، انومی اجتماعی، دانشگاه، عضو هیات علمی.

نوع مقاله: علمی

۱- مقدمه

می‌یابد. مفهوم اخلاق کار در قرن بیستم در آثار اندیشمندی نظیر ماکس وبر با این مفهوم که موفقیت سرمایه‌داری در جوامع غربی را با تکیه بر مفهوم اخلاق کار تبیین و تشریح کرد، موقعیتی که در آیین اخلاقی مذهب پروتستان یافت می‌شد [۲۳]. ماکس وبر در تحلیل و واکاوی آن روی ارزش‌های اخلاقی و تعهد به آن تأکید کرد و این پرسش را مطرح نمود که چرا کار برای برخی از مردم بااهمیت بوده و نسبت به دیگران، تعهد و وجدان کاری بیشتری را از خود به نمایش می‌گذارند؟ این نظریه وبر تا سالیانی دراز در بین محققان، به‌عنوان قضیه مهم و پرتکرار، جایگاه خود را در مطالعات روان‌شناختی رفتارهای شغلی - حرفه‌ای حفظ نمود [۱۷]. در دهه‌های اخیر، ادبیات

کار از مهم‌ترین ارزش‌ها و باورهای موردپذیرش جامعه در امور رفتار اقتصادی است. وقتی به کار از زاویه نوع نگرش به آن، نگریسته می‌شود، به کلیه عوامل و متغیرهایی که به‌نوعی در ایجاد، ترویج و توسعه انگیزش‌ها و تمایلات به کار و نیز متکثر و متنوع کردن آن در قالب درونی کردن و توجه به کمیت و کیفیت کلیه عوامل اجتماعی و فردی مؤثرند، توجه می‌شود. در این میان فرهنگ و محیط‌های اجتماعی نظیر موقعیت‌های خانوادگی، آموزشی و علمی و... تأثیری به‌مراتب بیشتر از سایر عوامل دارند، زیرا هر عامل در بستر فرهنگ و در قالب آن است که تحقق

نویسنده عهده‌دار مکاتبات: اباذر اشتری مهرجردی Ashtari@iscs.ac.ir

پاسخگویی که می‌توان آن‌ها را بایدها و نبایدهای ارزشی - فلسفی و ملاک و معیار سنجش درستی و نادرستی رفتار نسبت به خود، دیگران و جامعه تعریف کرد. دانشگاه یکی از مهم‌ترین نهادهای علمی کشور و شکل‌دهنده بنیان‌های توسعه و کارآفرینی اجتماعی محسوب می‌شود. به‌نحوی که با ارتباط دقیق بین صنعت و دانش از طریق دانشگاه، مشکلات اقتصادی و اجتماعی جامعه حل‌شده و عمده مسائل اجتماعی نیز قابل‌پیشگیری و کنترل است. به این دلیل تعهد سازمانی، مسئولیت اجتماعی، جمع‌گرایی و داشتن تعلق سازمانی با هدف رعایت اخلاق کار دانشگاهی، از معیارهای توسعه جامعه و ترقی علمی و صنعتی جامعه دانشگاهی محسوب می‌شود.

۲- مبانی و رویکردهای نظری

کار: یکی از پیامدهای رنسانس، شکل‌گیری دیدگاهی بود که موجب تحول مفهوم کار شد. شروع و گسترش این دیدگاه با رواج آراء و عقاید لوتر کشیش آگوستینی بود که برخلاف کلیسای کاتولیک اعتقاد داشت که کار نوعی انجام‌وظیفه در برابر خداوند است و همه مشاغل از شأن روحانی برابری برخوردارند. براین اساس، لوتر ضمن تأکید بر کار یدی، مخالف تجارت و انباشت ثروت بود. کالون نیز کار را مظهر اراده الهی می‌دانست که همه حتی ثروتمندان مکلف به انجام آن بودند، اما تأکید بر تلاش برای سود بیشتر وجهی از نظرات او بود که با عقاید لوتر ناسازگاری داشت [۱]. و بر، ایده‌های کالون با ایده لوتر ترکیب شد و اندیشه جدیدی را نسبت به کار به وجود آورد. ازجمله عناصری از کالونیسیم که موردتوجه وبر بود، آموزه تقدیر است. طبق این آموزه فقط بعضی از افراد بشر برای نجات از لعنت خدا برگزیده‌شده‌اند و این گزینش از پیش توسط خدا مقدر گردیده است. به عقیده وبر، تأثیر این آموزه در شکل‌گیری یک دیدگاه اخلاقی است که انضباط کاری را در سطوح تحتانی و میانی سازمان اقتصادی سرمایه‌داری تقویت می‌نماید. به عقیده وی، کالونیسیم هم انگیزش اخلاقی حاصل از تعهد فعال به حصول رستگاری را به حداکثر می‌رساند و هم آن را بر فعالیت اقتصادی متمرکز می‌کند [۴].

اخلاق کار: اخلاق کار به‌عنوان یک تلاش مثبت در جهت انجام بهتر کار در نظر گرفته‌شده است، یک اعتقاد راسخ که کار به‌خودی‌خود مهم است و داشتن شغل خوب برای هر فرد امری حیاتی است. در این راستا، اخلاق کار به کارکنانی اشاره دارد که بسیار فعال بوده و کالاها و خدمات خود را باکیفیت بالایی تولید می‌کنند. از طرفی، اخلاق کار متعهد شدن توان ذهنی، روانی و جسمانی فرد یا گروه به اندیشه جمعی در جهت اخذ قوا و استعداد درونی گروه و فرد برای توسعه به هر نحو است. اخلاق کار مهم‌ترین عامل فرهنگی در توسعه اقتصادی محسوب می‌شود [۲]. اخلاق کاری دلالت بر آن چیزی دارد که درست است و برای اکثریت افراد سازمان و جامعه پذیرفتنی است. اساساً اخلاق کاری عملکرد کارکنان را در موقعیت‌های گوناگون سازمان، نظم می‌بخشد. اخلاق کاری

علوم روانشناسی درباره ارزش‌های اخلاقی و دلایل اجتماعی پابندی به آن پژوهش‌های خود را شروع کرده است [۲۵]. با توجه به اهمیت تأثیر اخلاق کار در توسعه نهادی و سازمانی، مطالعه این مسئله اهمیت بیشتری دارد بطوریکه درک ارزش کار و رعایت آن در سازمان، ارزش فراوانی دارد و در مسیر توسعه و تحول آن نقش بسزایی بر عهده دارد. این وابسته به ارزش‌های سازمانی، عدالت شغلی و فرهنگ سازمانی است [۲۴]. فرهنگ جامعه و فرهنگ ملی نیز در اخلاق کار و افزایش تعهد به وجدان شغلی مؤثر است [۲۹]. طبق نظریه ماکس وبر، خوداتکایی، استقلال و عزت‌نفس فردی، روحیه و اخلاق، اوقات فراغت، سخت‌کوشی، مرکزیت یافتن کار، عدم اتلاف وقت و تأخیر انداختن لذت آنی به خاطر سازمان، از عوامل اثرگذار در اخلاق کار و توسعه آن سازمان محسوب می‌شوند [۲۶]. تعهد به اصول اخلاقی در جامعه می‌تواند به ارزشمند بودن روابط انسانی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی افراد جامعه بیانجامد بطوریکه رشد اخلاق انسانی به‌ویژه اخلاق مراقبت، می‌تواند با خصایصی چون مراقبت، دلسوزی، خیرخواهی، پرورش دادن مهرورزی و مسئولیت‌پذیری در قبال هم نوع همراه باشد. ابعاد اخلاق مراقبت معطوف به تصمیم‌گیری اخلاقی و پذیرش مسئولیت اجتماعی فرد در قبال جامعه است، کانت تکلیف اخلاقی را در انطباق با قانون اخلاقی می‌دید که در این ارتباط اصل ذهنی ماکزیم^۶ را مطرح نموده است، اصلی که اخلاقی بودن یا نبودن عمل افراد را تعیین می‌کند. عمل اخلاقی، عملی است که مطابق با امر مطلق باشد و امر مطلق نه در رابطه با عمل بلکه به‌طور مستقیم با ماکزیم‌ها معنا می‌یابد [۹]. ارزش اعمال اخلاقی در آثار فارابی نیز آمده است، عبارتی فارابی مانند افلاطون، هدف اصلی از تمسک به اصول اخلاقی را در کسب سعادت اجتماعی می‌داند. فارابی، سپس به اخلاق و افعال پسندیده و ناروا پرداخته و بحث قوه تمیز و تشخیص انسان را مطرح نموده است و روابط اخلاقی را در ساختار جامعه با هدف حصول سعادت مدنی تحلیل کرده است.

اخلاق و اخلاقی بودن از دیدگاه کوناک^۷ و جونز^۸ (۱۹۹۵) عبارت از اخلاق به انصاف و راستی و درستی است، یعنی تصمیم‌گیری در خصوص اینکه چه چیز خوب است و چه چیز بد و به فعالیت‌ها و قواعدی که اساس رفتار مسئولانه را بین افراد و گروه‌ها شکل می‌دهد. به نظر آشتون^۹ و ارم^{۱۰} (۲۰۰۳)، اخلاقی بودن و اخلاقی عمل کردن شامل انجام عملی با هدف کسب اطمینان از رفتار اخلاقی است. امروزه پیچیده شدن افزون سازمان‌ها و افزایش میزان کارهای غیراخلاقی و غیرقانونی در محیط‌های کاری توجه مدیران و رهبران را به ایجاد و حفظ اخلاق حرفه‌ای، مسئولیت‌آ و پاسخگویی اجتماعی^۳ در همه سازمان‌ها ضروری کرده است. اخلاق، مسئولیت و

1. Professional Ethics.
2. Social Responsibility.
3. Social Accountability.

است. هرچه ساختار گروهی منسجم‌تر، روابط و تعامل نزدیک و قوی‌تر، در نتیجه صمیمیت بیشتر و باورهای مشترک نزدیکی باهم خواهند داشت. تداوم چنین هنجارهایی به تولید انضباط اخلاقی جمعی قوی منجر می‌شود. وقتی آنومی اجتماعی یعنی بی‌سازمانی اجتماعی پدیدار شود، با کاهش نظارت‌های کنترلی، وجدان و اخلاق اجتماعی نیز کمرنگ شده و الزام‌های جمعی نیز اقتدار خود را از دست می‌دهد و نوعی آشفتگی اجتماعی نمایان می‌شود [۷]. اما کوزر معتقد است ریشه قواعد اخلاقی، در شرایط جمعی محیط است. دورکیم با مطالعه جامعه صنعتی جدید، اشاره می‌کند که نابسامانی اجتماعی، در اثر تقسیم‌کار زیادتر شده و قواعد اخلاقی جمعی نیز ناپدید شده است که حاصل آن ناهنجاری اجتماعی است. شکل‌های نابسامان یا کژکارکردی تقسیم‌کار در جهان مدرن عبارتند از:

الف. تقسیم‌کار نابسامان: تقسیم‌کار در اثر بحران‌های صنعتی و بازرگانی، نمایان می‌شود، ورشکستگی و بحران مالی می‌تواند به افزایش گسست کمک کند. در این حالت نقش‌های اجتماعی در سازمان هماهنگی و انسجام خود را از دست می‌دهند. هیچ اتحاد و انسجامی بین مجموعه وجود ندارد. نشانه‌های مهم آن تضاد بین کار و نظام سرمایه است که روحیه خلاقیت، کارآفرینی را می‌خشکاند [۳]. دلیل تأثیر منفی تقسیم‌کار اجتماعی بر سرمایه اجتماعی، بی‌سازمانی اجتماعی است، یعنی قواعد، مقررات و نظمی در آن وجود ندارد و جامعه شاهد بی‌سازمانی و آشفتگی اجتماعی است، شرایط آنومیکی که در روابط انسانی نیز اختلال ایجاد می‌کند [۱۳].

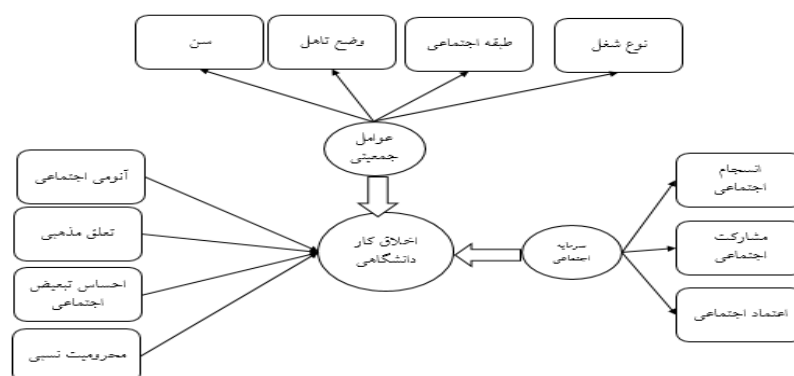
ب. تقسیم‌کار اجباری: وقتی جامعه از مکانیکی به ارگانیکی حرکت می‌کند. تقسیم‌کار تخصصی‌تر می‌شود، اما کژ کارکردی این نهاد‌های مدرن، به تولید نابرابری اجتماعی-اقتصادی منجر می‌شود. ریشه این نابرابری به قابلیت ذاتی برمی‌گردد. در این حالت، سازمان‌ها با نبود قاعده، هنجارها و الگوهای شغلی در زمینه وظایف و نقش‌های اجتماعی مواجه هستند. حالتی که دستمزدها، دریافتی‌ها و بهره‌مندی شغلی بسیار نابرابر و ناعادلانه است [۴]. بی‌عدالتی شغلی و آنومیک سازمانی از پیامدهای این تقسیم‌کار است [۷].

یک فرد از ارزش‌های وی نشایت می‌گیرد، ارزش‌ها نیز به محیط و تجربیات بستگی دارند [۲۸].

سرمایه اجتماعی: کلمن معتقد است سرمایه اجتماعی به‌عنوان یکی از مفاهیم اصلی در تقویت اخلاق کار و توسعه فرهنگ سازمانی، محسوب می‌شود. ساختاری از سرمایه است که سه مؤلفه اصلی بنام اعتماد، مشارکت و انسجام دارد. هرچه سطح این مؤلفه‌ها در یک سازمان و نهاد اجتماعی قوی‌تر، به همان میزان اخلاق کار بهتر خواهد بود. این سرمایه در ساخت سازمانی، ضمن کاهش هزینه‌های شغلی و انسانی، به تحولات مثبت نیز کمک می‌کند. منبع اصلی همکاری شغلی، در دل یک الگوهای سرمایه اجتماعی نهفته است [۱۷]. یک کالای اجتماعی عمومی که از بطن اجتماع برخاسته و می‌تواند کنشگران و نیروهای انسانی را راستای اهداف اجتماعی باهم منسجم، متحد و همبسته نگه دارد [۱۵].

اخلاق کار: دورکیم اخلاق کار را شیوه فکری، احساسی و عملی می‌داند که در بیرون از فرد قرار گرفته و دارای قدرت و اجباری اجتماعی است که در یکدل یک سازمان، خود را بر فرد تحمیل می‌کند [۷]. در سال ۱۸۹۰ درباره اخلاق حرفه‌ای و اخلاق مدنی در نهاد‌های اجتماعی به بحث و بررسی پرداخت. در این الگو، به اخلاق اجتماعی اشاره کرده که در ساخت تقسیم اجتماعی خود را نمایان می‌سازد. با تحولات اجتماعی و عبور جامعه از جامعه مکانیکی به ارگانیکی، که نتیجه تحول در سیستم تقسیم‌کار است، اخلاق نیز تفاوت می‌پذیرد. دلیل آن رشد فردگرایی اخلاقی و اقتصادی شدن انسان (عقلانیت اجتماعی) در سازمان و نهاد‌های شغلی (تقسیم‌کار) است. وجود یک اخلاق حرفه‌ای قوی، می‌تواند با تقویت سرمایه اجتماعی، از بحران اخلاق کاری ممانعت کند. حفظ ارزش‌های اخلاقی مشترک، در جهت تأمین خیر جمعی و تقویت عناصر فرهنگی جامعه الزامی است. انسجام اجتماعی و وجود اعتماد شغلی، در جهان مدرن، از معیارهای مهم کاهش فردگرایی و افزایش جمع‌گرایی است. وی خواهان حفظ ارزش‌ها و پایه‌های اخلاقی مشترک، برای حفظ خیر مشترک و آگاهی جمعی در تجربه مدرن

۳- الگوی نظری پژوهش

شکل ۱: الگوی نظری پژوهش

۴- فرضیه‌های پژوهش

- به نظر می‌رسد میان سرمایه اجتماعی (اعتماد، انسجام و مشارکت) با اخلاق کار رابطه معناداری وجود دارد.

- به نظر می‌رسد میان آنومی اجتماعی با اخلاق کار رابطه معناداری وجود دارد.

- به نظر می‌رسد میان احساس تبعیض اجتماعی با اخلاق کار رابطه معناداری وجود دارد.

- به نظر می‌رسد میان محرومیت نسبی با اخلاق کار رابطه معناداری وجود دارد.

- به نظر می‌رسد میان تعلق مذهبی با اخلاق کار رابطه معناداری وجود دارد.

۵- روش پژوهش

روش تحقیق از نوع توصیفی-پیمایش (کمی) است. پژوهش حاضر با در نظر گرفتن هدف، از نوع کاربردی و بر اساس نحوه گردآوری داده‌های پیمایشی است. لذا این مطالعه از نوع مطالعه پیمایشی، بوده و همچنین، ابزار گردآوری اطلاعات در پژوهش حاضر جهت سنجش متغیرهای تحقیق، پرسش‌نامه محقق ساخته است. جامعه آماری پژوهش حاضر را تمام اعضای هیات علمی دانشگاهی شهر تهران، در سال ۱۴۰۰ الی ۱۴۰۲ تشکیل داده است و واحد تحلیل در پژوهش حاضر "فرد" است و بر اساس روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شده‌اند.

جدول ۱. جامعه آماری به تفکیک رشته یا گروه کاری

درصد	حجم نمونه	رشته/گروه
29	۸۴	علوم پایه
34	۱۰۰	علوم تربیتی و روانشناسی
23	۶۸	علوم اجتماعی
14	۴۰	کشاورزی
۱۰۰	۲۹۲	جمع کل

اخلاق کار: اخلاق کار، به معنای خلق و خوی، علم و معاشرت، قواعد و دستورات رفتار انسانی آورده شده است. تعریف اخلاق کار، شناخت درست از نادرست در محیط کار و آنگاه انجام درست و ترک نادرست است [۱۰]. اخلاق یکی از مهم‌ترین جنبه‌های کار و مخصوصاً در مدیریت منابع انسانی محسوب می‌شود و در تعیین عملکرد شغلی مؤثر است. امروزه در تجزیه و تحلیل رفتار سازمان‌ها، پرداختن به اخلاق و ارزش‌های اخلاقی یکی از الزامات است [۹]. نماد بیرونی سازمان‌ها را رفتارهای اخلاقی آن‌ها تشکیل می‌دهد که خود حاصل جمع ارزش‌های گوناگون اخلاقی است که در آن سازمان‌ها، ظهور و بروز یافته است که آن را می‌توان اخلاق کار در سازمان‌ها

نامید [۵]. بر این اساس این متغیر از طریق گویه‌های زیر در ابعاد مختلف (اخلاق‌گرایی، تن‌آسایی، سخت‌کوشی، تمرکز کاری، اتلاف وقت) سنجیده شده است. منبع تجربی این گویه‌ها با انجام اصلاحات در برخی مفاهیم از زمانی و طهماسبی (۱۳۹۸)، اسمعیل پور و همکاران (۱۳۹۸) اخذ شده است.

سرمایه اجتماعی: سرمایه اجتماعی، منبع اصلی مزیت موفقیت مداری، قابلیت اتکا و درنهایت وجدان کاری در سازمان است [۱۵]. نهادهایی که از سطح سرمایه اجتماعی مناسبی برخوردار هستند، می‌توانند با تبیین و توسعه موازین اخلاق کسب‌وکار، سازمان را توسعه بخشید، رشد و توسعه اخلاقی سازمان، منوط به وجود میزانی از سرمایه اجتماعی (مشارکت، اعتماد و انسجام) است. افراد در نهادها با سرمایه اجتماعی بالا، همواره منافع گروه و جامعه را بر منافع شخصی خود ترجیح می‌دهند [۱۱]. این عنصر مهم در جامعه و سازمان‌های دانشگاهی، به معنای هنجارها و شبکه‌هایی است که امکان مشارکت در اقدامات اجتماعی را به‌منظور کسب سود متقابل، فراهم می‌کند. سرمایه اجتماعی با ایجاد افزایش تعاملات فردی و پایبندی وی به تعهدات، باعث می‌شود که به منافع و فرصت بیشتری دست یابد، از این طریق اعتماد دیگران را نسبت به خود افزایش داده و باعث تقویت انسجام و مشارکت اجتماعی وی در سطح سازمان خواهد شد [۱۲]. در این پژوهش سرمایه اجتماعی با سه مؤلفه اعتماد، مشارکت و انسجام اجماعی موردسنجش قرار گرفته و از پژوهش‌های محمدی و همکاران (۱۳۹۹)، کمالی و همکاران (۱۳۹۶)، غفاری (۱۳۹۰)، سام آرام و همکاران (۱۳۸۹)، هزارجریبی و مروتی (۱۳۹۰)، فاتحی و اخلاصی (۱۳۹۲)، [۱۲] برای عملیاتی سازی آن استفاده شده است.

آنومی اجتماعی: آنومی از مسائل مهم جهان امروز است و بر نظم اجتماعی تأثیر زیادی دارد. به مثابه یک بیماری جامعه مدرن، در اثر تغییرات سریع و شتابان اجتماعی-اقتصادی، نمایان شده است. حالتی است که در آن در هنجارهای اجتماعی، اغتشاش و آشفتگی رخ می‌دهد، فرد نمی‌تواند انتخاب درستی انجام داده و همراه با نوعی از احساس سردرگمی در انتخاب هنجارها و قواعد رفتاری جامعه است [۸]. آنومی وضعیتی است که در آن معیارهای حاکم بر روابط تعاملت اجتماعی از هم پاشیده است و از وسایل قانونی نمی‌توان به اهداف مشروع رسید [۱۳]. درنهایت از پژوهش مستمع و همکاران (۱۳۹۷)، [۱۳] برای عملیاتی‌سازی آن استفاده شده است.

پرسشنامه نهایی تدوین و اجرا شده است. برای اطمینان از کیفیت پژوهش از روایی (نظر متخصصان درباره ارتباط و سازگاری گویه‌ها با مفاهیم و شاخص) و پایایی (ارتباط گویه با واقعیت تجربی) استفاده شده است. روایی تحقیق در جدول زیر آمده است.

جدول ۲. ضریب روایی تحقیق

مقدار آلفای پژوهش	مفهوم اصلی
۰,۷۵	اخلاق کار
۰,۷۲	سرمایه اجتماعی
۰,۶۹	آنومی اجتماعی
۰,۷۹	احساس محرومیت نسبی
۰,۸۷	تعلق مذهبی
۰,۷۱	احساس تبعیض اجتماعی

۶- یافته‌های پژوهش

- ۶۶ درصد از پاسخگویان مرد و مابقی زن بودند. میانگین سنی افراد مورد مطالعه ۳۹، دامنه تغییرات سه سال بوده، حداقل سن ۲۸ و حداکثر آن ۶۳ بوده است. همچنین قریب به نیمی از آنها در بین گروه سنی ۳۵-۴۵ برابر قرار گرفته‌اند.

- ۲۷ درصد از پاسخگویان مجرد و ۷۲,۱ درصد متأهل و حدود دو درصد مطلقه/همسر فوتی بوده است.

- ۶۷,۴ درصد خود را در طبقه متوسط، ۲۴ درصد طبقه بالا و ۸,۶ درصد خود را از طبقه پایین می دانستند.

- در مجموع حدود یک سوم نمونه‌ها را از رشته‌های علوم پایه، همین تعداد علوم تربیتی و روانشناسی، یک چهارم علوم اجتماعی، و کمی بیش از ۱۰ درصد از رشته‌های کشاورزی و منابع طبیعی انتخاب شدند.

در این قسمت آزمون مقایسه میانگین و بعد آزمون پیرسون (همبستگی) ارائه شده است.

- وضعیت اخلاق کار به تفکیک وضع تأهل

جدول ۳. وضعیت اخلاق کار به تفکیک وضع تأهل

وضعیت تأهل	میانگین	آزمون آنالیز واریانس یک طرفه	
		درجه آزادی	F کمیت
مجرد	۱,۶	۲	۳,۱
متأهل	۱,۸		
مطلقه/همسر فوت شده	۱,۶		
سطح معنی داری			۰,۰۰۲

میزان اخلاق کار برحسب وضع تأهل تفاوت معنی داری داشته و مقدار آن در میان گروه متأهل (۱,۸) بیش از سایرین است.

احساس محرومیت نسبی: محرومیت نسبی در سال ۱۹۴۰ (میلادی) در کتاب "سرباز آمریکایی" برای نشان دادن احساسات فردی استفاده شده است [۶]. محرومیت نسبی، محصول فرایند دوران مدرنیته است، زیرا در فرایند توسعه و نوسازی، شکاف اجتماعی و اقتصادی زیادتر شده و باعث احساس محرومیت نسبی میان اعضای جامعه می‌شود [۵].

هرچه شدت این محرومیت بیشتر شود، به همان میزان موجب دلسردی کارکنان سازمان در انجام وظیفه شغلی می‌شود.

-تعلق مذهبی: در اسلام، به تلاش، کوشش، سخت‌کوشی و انجام صحیح یک کار، تأکید بسیاری شده است. رفتارهای اخلاقی از ابعاد مهم و اصول دین اسلام است. در قرآن کریم، توجه به کار، شغل و حرفه تخصصی، جهت تأمین معیشت مورد توجه است و با تنبلی، اتلاف وقت و صرف زمان در امور غیر تولیدی و فایده کم بسیار مضموم است [۱۱]. ابتکار، کسب‌وکار و تحول شغلی مورد تأیید امام علی (ع) است و بر این تأکید دارد که با فضیلت‌ترین مردم، مفیدترین آن برای جامعه است و با دست خود، کار و فعالیتی را برای جامعه انجام می‌دهد و کار به‌عنوان جهاد در راه خدا تلقی می‌شود. همچنین در جامعه‌شناسی، ماکس وبر در اخلاق پروتستانی و روح سرمایه‌داری، به اهمیت تعلق و باورها مذهبی بر کار و حرفه تأکید داشته است. روحیه کارآفرینی در جامعه را منوط به باورهای مذهبی می‌داند که محرک، انگیزه‌بخش و امیدآفرین است [۴].

احساس تبعیض اجتماعی: تبعیض به معنای تقسیم و جدا کردن بعضی از بعضی، رجحان برخی بر دیگری است و به لحاظ اجتماعی به مفهوم رفتار نابرابر مردم بر اساس عضویت گروهی است. تبعیض باوری است که ابتدا فرد از طریق مقایسه کردن آن کسب می‌کند. شخص این مقایسه می‌تواند به هر نتیجه‌ای اعم از اینکه او یا گروه عضویتی او نسبت به سایرین در وضعیتی بالاتر، پایین‌تر یا برابر قرار دارد، برسد، در نهایت تبعیض اجتماعی شرایطی را در برمی‌گیرد که برخی افراد تفاوت‌هایی را بین خود و دیگران احساس می‌کنند [۱۹].

در این قومیت، افراد در برابر نقش‌های سازمانی یکسان، از مزایای اجتماعی نابرابر برخوردار هستند و گروهی بر اساس ملاک‌های خاص، برتری داده می‌شوند. وقتی معیارهای انتسابی ملاک توزیع مزایای مادی، موقعیت، پست و قدرت قرار گیرد، تبعیض اجتماعی نامیده می‌شود. بر این اساس بعد از طرح گویه‌ها و عملیاتی‌سازی آن در قالب پرسشنامه‌ای ترکیبی (استاندارد + محقق ساخته)، پیش‌آزمون روی ۳۰ نفر انجام گرفت و بعد از اصلاح گویه‌های مناسب و آلفای پایین،

- اخلاق کار به تفکیک حوزه شغلی (رشته)

جدول ۴. وضعیت اخلاق کار به تفکیک حوزه شغلی (رشته)

میزان	میانگین	آزمون آنالیز واریانس یک طرفه	
		درجه آزادی	F کمیت
کشاورزی	۱,۵	۳	۳,۸
علوم اجتماعی	۲,۶		
علوم تربیتی و روانشناسی	۲,۲		
علوم پایه	۱,۱۵		
			۰,۰۰۱

سطح اخلاق کار برحسب حوزه شغلی (رشته) تفاوت می‌پذیرد و مقدار آن در میان گروه شغلی علوم اجتماعی (۲,۶) و علوم تربیتی و روانشناسی (۲,۲) نسبت به سایر گروه‌های شغلی بیشتر است.

- اخلاق کار به تفکیک نوع طبقه اجتماعی

جدول ۵. وضعیت اخلاق کار به تفکیک طبقه

طبقه	میانگین	آزمون آنالیز واریانس یک طرفه	
		درجه آزادی	F کمیت
بالا	۲,۹	۲	۳,۶
متوسط	۱,۵		
پایین	۱,۳		
			۰,۰۰۲

سطح اخلاق کار برحسب نوع طبقه تفاوت می‌پذیرد و مقدار آن در میان طبقه بالا (۲,۹) بیشتر از طبقه متوسط و پایین است در این جدول، نتایج آماره‌های استنباطی (رابطه متغیرهای مستقل با وابسته) ارائه شده است.

جدول ۶. نتایج آزمون همبستگی پژوهش

متغیرهای مستقل	متغیر وابسته	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری
سرمایه اجتماعی (شاخص کلی)	اخلاق کار	۰,۶۰	۰,۰۰۰
ابعاد		۰,۴۹	۰,۰۰۰
انسجام اجتماعی		۰,۳۴	۰,۰۰۰
اعتماد اجتماعی		۰,۳۰	۰,۰۰۰
مشارکت اجتماعی		-۰,۴۶	۰,۰۰۱
آنومی اجتماعی		-۰,۲۲	۰,۰۰۰
سن		-۰,۳۸	۰,۰۰۰
احساس محرومیت نسبی		۰,۲۸	۰,۰۰۳
تعلق مذهبی		۰,۳۰	۰,۰۰۰
احساس تبعیض اجتماعی			

نتایج نشان می‌دهد که:

- بین سرمایه اجتماعی و اخلاق کار رابطه معنی‌داری وجود دارد و مقدار ضریب پیرسون برابر با 0.6 است. هرچه سطح سرمایه اجتماعی قوی‌تر، به همان میزان اخلاق کار وضعیت بهتری خواهد داشت.

- انسجام اجتماعی با اخلاق کار رابطه معنی‌داری دارد و ضریب همبستگی آن برابر با 0.49 است. هرچه شدت انسجام اجتماعی بین جامعه دانشگاهی قوی‌تر، به همان اندازه اخلاق کار بهتر خواهد بود.

- اعتماد اجتماعی با اخلاق کار رابطه معنی‌داری دارد و مقدار ضریب آن برابر با 0.34 است. هرچه اعتماد اجتماعی در جامعه دانشگاهی (بین اعضای هیئت‌علمی، کارکنان، دانشجویان و حتی جامعه) عمیق‌تر و توسعه‌یافته‌تر، به همان میزان اخلاق کار وضعیت بهتری خواهد داشت.

- با افزایش مشارکت اجتماعی اعضای دانشگاهیان، اخلاق کار نیز بهتر می‌شود و مقدار ضریب همبستگی آن برابر با 0.3 درصد است.

- آنومی اجتماعی رابطه معکوس و معنی‌داری با اخلاق کار دارد و مقدار ضریب آن برابر با -0.46 است. با افزایش آنومی اجتماعی در جامعه دانشگاهی، اخلاق کار نیز دچار بحران و اختلال شده و کاهش می‌یابد.

- بین سن و اخلاق کار در جامعه دانشگاهی رابطه معکوس وجود دارد، با افزایش سن در جامعه دانشگاهی، وضعیت اخلاق کار بهتر نمی‌شود.

- احساس محرومیت نسبی رابطه معکوس و معنی‌داری با اخلاق کار دارد و مقدار ضریب آن برابر با -0.38 است. با افزایش احساس محرومیت نسبی در جامعه دانشگاهی، اخلاق کار در جامعه دانشگاهی نیز دچار فرسایش می‌شود.

- تعلق مذهبی رابطه مستقیم و معنی‌داری با اخلاق کار دارد و مقدار ضریب آن برابر با 0.28 است. با افزایش تعلق مذهبی در جامعه دانشگاهی، اخلاق کار نیز بهبود یافته و بهتر می‌شود. - احساس تبعیض اجتماعی رابطه معکوس و معنی‌داری با اخلاق کار دارد و مقدار ضریب آن برابر با -0.30 است. با افزایش احساس تبعیض اجتماعی در جامعه دانشگاهی، اخلاق کار دچار کژکارکرد شده و کارایی خود را در جهت‌دهی به کنش اجتماعی از دست می‌دهد.

خلاصه رگرسیون چندگانه

جدول ۷. خلاصه رگرسیون چندگانه

۰,۴۵۱	ضریب همبستگی چندگانه
۰,۴۳۲	ضریب تبیین
۰,۴۱۸	ضریب تبیین تصحیح شده
۳,۴۹۰۸	اشتباه معیار
۱,۹۷۶	آزمون دوربین واتسون

جدول ۸. ضرایب رگرسیون چندگانه

متغیر	Vif	Tolerance	Beta	T	سطح معناداری
سرمایه اجتماعی (شاخص کلی)	۲,۰۱۲	۰,۹۵۱	۰,۳۸۰	۵,۱۹۲	۰,۰۰۰
انسجام اجتماعی	۱,۱۶۹	۰,۸۵۶	۰,۱۳۹	۶,۰۳۹	۰,۰۰۱
اعتماد اجتماعی	۱,۷۴۳	۰,۵۷۴	۰,۲۲۷	۳,۰۳۳	۰,۰۰۳
مشارکت اجتماعی	۱,۲۸۱	۰,۷۸۰	۰,۱۷۰	۵,۸۰۸	۰,۰۰۱
آنومی اجتماعی	۲,۱۶۰	۰,۳۶۳	-۰,۲۷۳	-۵,۴۰۶	۰,۰۰۰
سن	۱,۹۸۱	۰,۲۹۸	-۰,۲۳۴	-۵,۹۸۱	۰,۰۰۰
احساس محرومیت نسبی	۲,۱۰۲	۰,۷۸۱	-۰,۲۱۷	-۷,۱۱۳	۰,۰۰۰
تعلق مذهبی	۳,۳۶۲	۰,۵۰۱	۰,۳۸۱	۶,۱۲۰	۰,۰۰۰
احساس تبعیض اجتماعی	۲,۶۱۰	۰,۹۳۷	-۰,۲۳۰	۸,۰۲۷	۰,۰۰۰

کاری، علاقه، رغبت، کوشش، تمایل به از خودگذشتگی، مسئولیت‌پذیری و تلاش بیشتری را در نیروی انسانی ایجاد می‌کند. هدف اصلی پژوهش مطالعه عوامل اجتماعی مؤثر بر اخلاق کار در جامعه دانشگاهی در سال ۱۴۰۱ با حجم نمونه

۲۹۲ نفری است. بر همین اساس به نظر می‌رسد، سرمایه اجتماعی که واژه بسیار کهنه در ادبیات علوم اجتماعی، اما پرکاربردترین مفهوم در فضای آموزشی دانشگاهی است، بیشتر مد نظر قرار گرفته و مدام پایش و تعمیق شود. تمامی کنش‌های اجتماعی اعم از کلان، میانه و خرد، با واسطه‌گری سرمایه اجتماعی به ثمر می‌نشیند. سرمایه اجتماعی با ترغیب اعضای دانشگاه به توسعه و تحول مثبت (شکوفایی، فضای کسب‌وکار مساعد، اخلاق کار، ترویج هنجارهای اخلاقی سالم دانشگاهی)، به بهتر شدن اخلاق کاری و شغلی کمک می‌کند. داشتن باورهای مذهبی یکسان و داشتن ایمان قوی در محیط شغلی، آن‌ها را نسبت به هنجارهای دانشگاهی متعهدتر کرده و یک نظام کنترلی قوی و احتمالاً درونی شده، بر رفتار سازمانی آن‌ها ایجاد می‌کند. در کنار این دو بعد، سرمایه اجتماعی و ترویج الگوهای مذهبی، بایستی از احساس تبعیض شغلی، اجتماعی و سازمانی و همچنین محرومیت نسبی بین نیروهای دانشگاهی ممانعت شود و با این روش می‌توان میزان بی‌تفاوتی، بی‌مسئولیتی، کم‌کاری شغلی و سازمانی را از بین برد و بسترهای شکوفایی سازمانی را فراهم نمود.

نتایج نشان می‌دهد که ضریب تبیین سرمایه اجتماعی برابر با 0.38 است، می‌توان گفت که به یک اندازه تغییر در سرمایه اجتماعی، حدود ۴ درصد اخلاق کار در جامعه دانشگاهی تغییر می‌یابد، از بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، اعتماد اجتماعی با ضریب ۲۲ درصد بیشترین تأثیر و انسجام اجتماعی با مقدار ۱۳ درصد کمترین تأثیر را در پیش‌بینی و تبیین اخلاق کار داشته است. آنومی اجتماعی تأثیر منفی بر اخلاق کار داشته و به یک اندازه افزایش در وضعیت آنومی اجتماعی، اخلاق کار ۲ درصد کاهش می‌یابد. با افزایش سن به یک‌میزان، اخلاق کار ۲ - درصد تغییر کرده و بهتر می‌شود. احساس محرومیت نسبی با مقدار ضریب بتای ۲۱ - درصد تأثیر معنی‌داری روی اخلاق کار داشته است. با افزایش باورهای مذهبی، ۳ درصد اخلاق کار در جامعه دانشگاهی تقویت می‌شود و در نهایت با افزایش و شیوع احساس تبعیض اجتماعی در جامعه دانشگاهی، کیفیت اخلاق کار به میزان ۲ درصد کاهش می‌یابد.

۷- نتیجه‌گیری و پیشنهادها

اخلاق کار از مهم‌ترین نیازهای نظام دانشگاهی در دنیای معاصر است، دنیایی که بقول هابر ماس تحول، توسعه و تمامی تغییرات اجتماعی-فرهنگی، از بسترهای نهادهای دانشگاهی برمی‌خیزد، فرهنگ توسعه و شکوفایی و فضای کسب‌وکار مساعد نیز منوط به شرایط محیطی جامعه دانشگاهی است که در آن بر فرهنگ و اخلاق کاری تأثیر می‌گذارد، انگیزه‌ای

و بقا و امنیت اقتصادی (کاهش فشارها و نگرانی‌های شغلی) به شکوفایی نظام دانشگاهی می‌انجامد، در این حالت دانشگاه به سازه‌های فرهنگی و ارزش‌های پسا مادی (رشد علمی، مقاله، پژوهش، ارتباط صنعت با دانشگاه و نهایتاً با جامعه) بیشترین اهمیت را می‌دهند، اما نگرانی جامعه دانشگاهی در مسئله مادی-اقتصادی و قرار گرفتن در موقعیت قعر هرم مازلو (نیازهای اساسی اجتماعی)، امکان رشد و تحول اخلاقی را از آن‌ها سلب کرده، اخلاق را کمرنگ می‌کند، و در این صورت دانشگاه به جای اولویت‌های اخلاقی و آدای مسئولیت اجتماعی خود، به چگونگی عبور از بحران مادی-غذایی می‌اندیشند، وقت کافی برای مطالعه، افزایش سرمایه و دانش فرهنگی اختصاص نداده و به‌مرور آنومی اجتماعی در فضای دانشگاهی فراگیر شده و اخلاق کاری کاهش می‌یابد. در این حالت دانشگاه، به لحاظ رتبه‌بندی جهانی و ملی و منطقه‌ای، توان رقابت را از دست می‌دهد. بر این اساس مهم‌ترین پیشنهادهاى پژوهش عبارت‌اند از:

- حفظ وضعیت سرمایه اجتماعی دانشگاهی از طریق همایش‌ها، میزگردهای علمی، تعامل درون دانشگاهی
- بهبود کیفیت تعامل و همکاری بین‌رشته‌ای در تدریس، طرح‌های برون‌سازمانی و درون‌سازمانی
- افزایش تعامل بین اعضای هیئت‌علمی و غیر هیئت‌علمی و ایجاد سرمایه اجتماعی بین آن‌ها
- کاهش فضای نامطلوب اجتماعی حاکم در جامعه دانشگاهی، اعم از نگرانی‌های شغلی، حقوق، مزایا، مرخصی، ارتقا و تبدیل وضع و غیره
- تقویت آرامش اجتماعی در جامعه دانشگاهی از طریق تقویت اعتماد، انسجام و مشارکت درون دانشگاهی.

با تقویت سرمایه اجتماعی، باورهای مذهبی و کاهش آنومی اجتماعی در جامعه دانشگاهی، می‌توان فردگرایی شغلی و سازمانی را کاهش داده و نیروهای سازمانی و دانشگاهی بی‌تفاوت (دچار آنومی اجتماعی) را به اهل مسئولیت جمعی، تعهد کاری-شغلی و هنجارهای شغلی سوق داد. به این ترتیب، ارتقای سطح سرمایه اجتماعی (اعتماد، انسجام و مشارکت دانشگاهی)، افزایش باورهای مذهبی و کاهش محرومیت نسبی، احساس تبعیض اجتماعی و آنومی اجتماعی به کاهش ناهنجارهای شغلی و فردگرایی افراطی و فرصت‌طلبانه منجر می‌شود. سرمایه اجتماعی به‌منزله نخ تسبیح و چسبی مستحکم نقش فعال و مهمی در گروه خوردن نیازها و عواطف اعضای نظام دانشگاهی نسبت به هم در رسیدن به آرمان‌های دانشگاهی دارد. کاهش بدگمانی، سوءظن، افزایش تعامل مثبت میان اعضای هیئت و افزایش همدلی جمعی در نظام دانشگاهی، می‌تواند بسترهای توسعه اخلاق کار و شکوفایی علمی را فراهم سازد. به این ترتیب، سرمایه اجتماعی روابط اجتماعی درون دانشگاهی را با مسئله اعتماد و حسن نیت پیوند می‌زند. آرامش شغلی، امنیت کاری، احساس امنیت در سطح دانشگاهی، نیز از پیامدهای ترویج سرمایه اجتماعی دانشگاهی است. در این حالت، مشارکت جمعی بهتر شده و به جای فردگرایی دانشگاهی، فعالیت و برنامه‌های دانشگاهی تبدیل به امری جمعی شده و در این حالت سازمان بیشترین نفع را می‌برد، همچنین فعالیتهای دانشگاهی با کمترین هزینه و بیشترین سود و مزایای جمعی انجام می‌گیرد. نظارت‌های جمعی، تعاون و همیاری علمی، اجرایی، آموزشی از طریق حضور اعتماد میان دانشگاهی، مشارکت دانشگاهی و وجود سطحی از انسجام اجتماعی شدنی است. عبور از بحران مادی

منابع

۱. اشتري مهرجردی، ابازر، "پیدای و پنهان استارت آپها". *موسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی تهران*. (۱۴۰۱).
۲. اشتري مهرجردی، ابازر. "پیدا و پنهان نوآوری های اجتماعی". *موسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی تهران*. (۱۴۰۲).
۳. اشتري مهرجردی، ابازر. "تحلیل اجتماعی زیست بوم استارت آپی ایران". *فصلنامه میان رشتگی در علوم انسانی*. ۴۹ (۱۳۹۹)
۴. تامپسون، کنت. امیل دورکیم. ترجمه شهناز مسمی‌پرست، تهران: نی. (۱۳۸۸).
۵. تولایی، روح‌الله. "عوامل تأثیرگذار بر رفتار اخلاقی کارکنان در سازمان". *ماهنامه توسعه انسانی پلیس*، ۲۵. (۱۳۸۸).
۶. دورکیم، امیل. "تربیت و جامعه‌شناسی". ترجمه محمدعلی کاردان. تهران. دانشگاه تهران. (۱۳۷۶).
۷. دورکیم، امیل "تفسیر کار اجتماعی، ترجمه باقر پرهام". تهران: نشر مرکز. (۱۳۹۳).
۸. زمانی، غلامرضا. و سیمین طهماسبی. "بررسی ارتباط اخلاق کار اسلامی و ادراک از عدالت سازمانی". *فصلنامه اسلام و مدیریت*. ۸. (۱۳۹۸).

20. Callahan, S. "Customer-Centric Differentiation: The Key to Market Success". *LOMA Resource*: 22 – 25. (2008).
21. Chusmir, L. and Koberg, C. "Religion and Attitudes Toward Work: A New Look at an Old Question". *Journal of Organizational Behavior* 9: 251-262. (1988).
22. Fiorito, J. et al. "Organizational Commitment, Human Resource Practices, and Organizational Characteristics". *Journal of Managerial Issues*. 19. 186-207. (2007).
23. Hirschfeld, R. and Field, H. "Work Centrality and Work Alienation: Distinction Aspects of General Commitment to Work". *Journal of Organizational Behavior*. 32. 789-800. (2000).
24. Jain, H. "Human Resource Management in Selected Japanese Firms, Their Foreign Subsidiaries and Locally Owned Counter Parts". *International Labour Review*. 129. 72-84. (1990).
25. Miller, M. J. Woehr, D. and Hudspeth, N. "The Meaning and Measurement of Work Ethic: Construction and Initial Validation of a Multidimensional Inventory". *Journal of Vocational Behavior*. 60: 451-489. (2002).
26. Raymond K. Van Ness, Ph.D. State University of New York at Albany, Kimberly Melinsky, Ph.D. "ABD, The College of Saint Rose, Cheryl Buff, Ph.D. Siena College, and Charles F. Seifert, Ph.D. Siena College Work Ethic: Do New Employees Mean New Work Values"? *Journal of Managerial*. 22, 10-34. (2010).
27. Salahdin, S. et al. "The relationship between work ethic and job performance. International Conference on Business and Economic". (2016).
28. Silverman, I. "Gender Differences in Delay of Gratification: A Meta-Analysis". *Sex Roles*. 49: 451-463. (2003).
29. Smola, K. and Sutton, C. "Generational Differences: Revisiting Generational Work Values for The New Millennium". *Journal of Organizational Behavior*. 23. 363-383. (2002).
۹. سجادی، سید مهدی و علی‌آبادی، ابوالفضل. "تبیین نظریه اخلاق در فلسفه مدرن (کانت) و پست‌مدرن (فوکو) و نقد تطبیقی دلالت‌های آن برای تربیت اخلاقی". *تعلیم و تربیت*. ۱۲. (۱۳۸۷).
۱۰. سلیمانی، نادر، ناصرعباس‌زاده و بهروز نیازآذری. "رابطه اخلاق کار با رضایت شغلی و استرس شغلی کارکنان در سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای شهر تهران". *فصلنامه رهیافتی نو در مدیریت آموزشی*. ۳. ۱ (۱۳۹۱).
۱۱. سنگری، ابوالفضل، ابوالفضل گایینی و بهروز پورولی. "تأثیر دین‌داری و اخلاق کار اسلامی بر سخت‌کوشی کارکنان (مورد مطالعه: شهر تهران)". *مطالعات رفتار سازمانی*. ۳. ۱ (۱۳۹۳).
۱۲. شربتیان، محمدحسن و اعظم امینیان. "سنجش سرمایه اجتماعی دانشجویان پیام نور خراسان جنوبی و عوامل مؤثر بر آن". *فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی جوانان*. ۳. (۱۳۹۲).
۱۳. عباس‌زاده، محمد، و دیگران. "بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و آنومی اجتماعی". *مطالعات و تحقیقات اجتماعی*. ۱. (۱۳۹۱).
۱۴. غفاری، غلامرضا. "سرمایه اجتماعی و امنیت انتظامی". *تهران نشر جامعه‌شناسان*. (۱۳۹۰).
۱۵. فلاوندی، حسن. فرشید اشرفی و سیما علیزاده. "رابطه بین سرمایه اجتماعی و وجدان کاری به‌عنوان یک اصل اخلاقی". *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*. ۱۲. (۱۳۹۵).
۱۶. کاویان‌اهوازی، بهنام. "بررسی اخلاق کار در بخش دولتی و خصوصی". *مجله تدبیر*. ۴. (۱۳۸۴).
۱۷. کمالی، افسانه، مرضیه موسوی خامنه و رقیه عظیمی سفین سرا. "بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی سازمانی با اخلاق کار در بین کارمندان وزارت علوم". *دو فصلنامه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه*. ۶. (۱۳۹۷).
۱۸. کوزر، لوئیس. "زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی". *ترجمه محسن ثلاثی*. تهران: انتشارات علمی. (۱۳۹۸).
۱۹. نواج، عبدالرضا. عبدالحسین نبوی، و خیری حیدری. "قومیت و احساس طرد اجتماعی: مخاطرات اجتماعی پیش رو (مورد مطالعه: قوم عرب شهرستان اهواز)". *مجله جامعه‌شناسی ایران*. شماره ۴. (۱۳۹۶).

The Contexts and Components of Transformation in the Works of Mirza Fatali Akhundzade

*Ali Sadeghi

** Firouz Rad

*** Hossein Aghajani marsa

* PhD student in the field of cultural sociology, Olum ve Tahghihat Branch , Islamic Azad University of Tehran, Iran. ali69198463@gmail.com

** Assistant Professor, Department of Social Sciences, Payam Noor University, Tehran, Iran. rad@pnu.ac.ir

*** Associate Professor, Department of Social Sciences, Islamic Azad University, Tehran, Iran. marsa886@gmail.com

Received: 03.01.2024

Accepted: 04.02.2024

P.59-78

Abstract

This paper delves into the theme of transformative inclination within the works and philosophies of Mirza Fath-Ali Akhundzadeh, with a specific focus on his theatrical productions. Modernization, in this context, denotes transcending the traditional status quo and embracing renewal. Employing a descriptive and analytical approach rooted in reflection, and utilizing library methodologies alongside qualitative content analysis, the socio-political, economic, and cultural contexts of the emergence and evolution of this trend are explored. Additionally, its manifestations within Akhundzadeh's theatrical and non-theatrical oeuvre are examined and dissected.

The "reflection approach," alongside methodologies such as "shaping" and "works as social institutions," constitutes one of the three primary approaches within the literary sociology tradition. In this framework, literary works serve as mirrors reflecting social realities. Depending on whether emphasis is placed on the form or content of the literary work, it draws upon various established theories, such as Lucien Goldmann's theory.

In this study, a combination of library research and qualitative content analysis was employed to investigate the social, political, economic, and cultural contexts underpinning the emergence of the discourse on modernization. The findings reveal that the rapid social, political, economic, and cultural transformations of the period under consideration have exerted both positive and negative influences on the formation and content of Akhundzadeh's works. Consequently, the juxtaposition of traditional social paradigms with those stemming from the ethos of renewal emerges as a central theme within his body of work.

Keywords: Mirza Fatali Akhundzade, Tradition, Transformation, Reflection Approach, Qualitative Content Analysis.

Corresponding Autho: Firouz Rad - Rad@pnu.ac.ir

Introduction:**Problem Statement:**

The transformative inclination, a term evoking a yearning for positive societal metamorphosis, holds a multifaceted significance. In the context of this research, it converges with notions such as "renewal-seeking," "modernism," and "modernity," symbolizing a preference for a departure from tradition toward a forward-looking, progressive mindset. This inclination is carefully distinguished from both conservatism and regression, emphasizing a nuanced pursuit of change.

Examining historical dynamics, the profound impact of modernity became conspicuous during the 19th century, a period coinciding with the swift industrial ascent of the Western world and the concurrent societal stagnation experienced in the East. This stark duality served as a catalyst for statesmen and intellectuals to actively seek renewal and implement transformative reforms. A pivotal figure in this transformative narrative was Mirza Fatali Akhundzade, whose influential role reshaped Azerbaijani Turkish and Persian literature.

Mirza Fatali Akhundzade's contribution extended beyond the mere introduction of new literary genres like drama; he became a harbinger of novel concepts and themes hitherto absent in ancient literature. His intellectual influence radiated across the regions of Iran, the Caucasus, and Turkey, solidifying his status as a prominent advocate of modern thought among regional intellectuals. In essence, his endeavors exemplify the potential of a transformative inclination to bridge cultural divides and propel societies towards a more dynamic and progressive future.

Objective:

This research endeavors to delve deeper into the multifaceted landscape of Mirza Fatali Akhundzade's transformative discourse, aiming to unravel the complex interplay of social, political, economic, and cultural conditions that contributed to its emergence during the specified historical period. By scrutinizing the contextual backdrop in which Akhundzade's ideas flourished, we aim to discern the catalysts and influences that shaped his transformative narrative.

In exploring the social dynamics, the research will scrutinize the societal structures and norms prevalent at the time, investigating how they either facilitated or challenged the propagation of transformative discourse. The political climate of the era will be dissected to understand how Akhundzade's ideas were positioned within the broader political landscape, and how they may have been influenced by or had an impact on contemporary political ideologies.

Economic conditions will be analyzed to discern their role in shaping Akhundzade's transformative discourse. Examining the economic structures and disparities of the period may provide insights into how economic factors intersected with his ideas and influenced his perspective on societal transformation.

Cultural dimensions will also be a focal point, exploring how the rich tapestry of cultural elements, including literature, philosophy, and artistic movements, influenced Akhundzade's transformative discourse. Unraveling the cultural nuances embedded in his works will contribute to a comprehensive understanding of the intellectual milieu that nurtured and shaped his ideas.

Moreover, the research aims to dissect the components and dimensions of Akhundzade's transformative discourse itself. This involves a meticulous analysis of his literary works, essays, and philosophical treatises to identify recurring themes, philosophical underpinnings, and the evolution of his transformative ideas over time.

By undertaking this multifaceted investigation, the research aspires to contribute to a nuanced understanding of Mirza Fatali Akhundzade's transformative discourse, shedding light on the intricate web of social, political, economic, and cultural factors that intertwined to give rise to his intellectual legacy.

Key Questions:

What were the social, political, economic, and cultural conditions that led to the emergence of the transformative discourse during the discussed period?

What components and dimensions characterize the transformative discourse in Mirza Fatali Akhundzade's works?

Background:

In the sociology of literature, three primary approaches illuminate the relationship between "society" and "literary work": "reflection," "shaping," and "work as a social institution." This research adopts the reflection approach, focusing on the content of the works.

Noteworthy works in Persian, such as "Fereydoun Adamiyat" ("The Thoughts of Mirza Fatali Akhundzade"), extensively analyze Akhundzade's non-fiction writings. Another relevant book is "The Beginning of Contemporary Thought" by Maqsoud Farastkhah. While it delves into Akhundzade's ideas, the primary source for his literary and fictional works remains "Adamiyat." English-language references include "Azerbaijan and Russia" by Tadeusz Swietochowski, "Hidden Dimensions of Azerbaijani Literature in the Soviet Era" by Maliheh S. Tyrell, and "Azeri and Persian Literature in Iranian Azerbaijan in the Twentieth Century" by Sakineh Berenjian. Fereydoun Kocharli's "Azerbaijan Historical Materialist Literature" also explores Akhundzade's contributions.

Methodology:

This research employs a descriptive-analytical approach within a theoretical framework based on the reflection approach. Given the emphasis on studying the content of Akhundzade's plays, a qualitative method is essential, and qualitative content analysis, particularly coding, is chosen.

Qualitative content analysis with an inductive approach involves coding to transform data into conceptual insights. Concepts are then categorized based on their similarities and differences, forming coherent groups. This method allows for a nuanced exploration of the underlying themes and intricacies within Akhundzade's plays.

In the process of qualitative content analysis, the researcher plays a crucial role in interpreting and understanding the data. The inductive approach ensures that findings emerge organically from the data, capturing the richness and complexity of the playwright's work. Through systematic coding, patterns and recurring themes are identified, contributing to a deeper comprehension of the cultural, historical, and literary dimensions embedded in Akhundzade's plays.

For the descriptive aspect of the research, a library method, specifically "note-taking," is employed. This method involves meticulously documenting observations, insights, and key information obtained from the literature. By employing note-taking as a means of data collection, the researcher can organize and synthesize information, providing a comprehensive foundation for the subsequent analysis.

Furthermore, the use of a library method ensures that the research is anchored in a robust theoretical framework, drawing upon existing scholarly discussions and interpretations. This approach not only enriches the analysis but also establishes connections between Akhundzade's plays and broader literary, historical, and cultural contexts.

In conclusion, the combination of qualitative content analysis with an inductive approach and the library method of note-taking offers a well-rounded methodology for delving into the intricacies of Akhundzade's plays. This research design not only facilitates a thorough exploration of the content but also positions the study within the broader academic discourse,

contributing valuable insights to the understanding of this influential playwright's contributions to literature and cultural discourse.

Research Findings:

Akhundzadeh's intellectual contributions reflect both critical and constructive responses to two key elements: the social milieu he inhabited and the intellectual transformations confronting elites, including himself. The society of his time was rapidly transitioning from traditional tribal structures to urban settings with a capitalist economy. Simultaneously, Akhundzade engaged with intellectual currents prevalent among Russian elites, from modernist trends to reactions in Eastern and Muslim regions within the Russian Empire, particularly the Tatars.

Akhundzade's emergence occurred just before the Iran-Russia wars and Russia's control over northern Azerbaijan. His life mirrored the region's developments during the Qajar era's separation from Iran and alignment with Russian rule, making the study of both phases essential to understanding his thoughts and works.

During this period, Azerbaijanis were compelled to redefine their cultural and identity relations with the Russians in the face of new structures and situations. Three major tendencies emerged in their interaction with the Russians: the preservation-focused "An'anache," the Western-oriented "Gharbcheh," and the moderate synthesis-seeking "Eslahatchi" movement. These trends, extending beyond Azerbaijan, mirrored similar inclinations in the Eastern Islamic world influenced by Western colonization or modernity since the 19th century.

The third stream, present in the Islamic world, found significant representatives in figures like Muhammad Abduh, Muhammad Iqbal, Jamal al-Din Afghani, or Asadabadi. Upholding the unchanging foundations of Islam, they believed in acquiring and utilizing Western knowledge while aligning with Islamic ethical and spiritual principles.

In the empire of Tsardom, a syncretic movement among Muslim nations formed, leading to the significant "Ma'aref-gari" movement, influencing the public discourse of these nations.

Akhundzade initiated his work in this context, with a career divided into three periods: critical storytelling, script reform efforts, and political, philosophical, social, religious, and historical articles disseminating his ideas. Plays and stories served as crucial tools for Akhundzade to engage in critique, his primary objective.

His works depict a patriarchal and feudal society encountering waves of modernization and westernization. Dramatic conflicts reflect tension between these two social orders or value systems. Realism in his works stems from his theoretical views on art and its relationship with reality.

Traditional characters in his works predominantly hold superstitious beliefs and lack scientific understanding, with a hierarchical system casting shadows over social relationships, especially for women. Another theme is the escape from the law and institution, with power at the top manifesting as arbitrary rule, while at the bottom, irregularity and lawlessness prevail.

Conclusion:

Akhundzade, born in a transformative era, emerged as a consequential figure whose writings transcended mere literary contributions. His works embodied a symbiosis of literary finesse and pragmatic insights, reflecting the dynamic challenges faced by society during his time. The profound impact of Akhundzade's intellectual legacy extended far beyond his own lifetime, influencing a cadre of subsequent thinkers who sought to grapple with the evolving landscape of their society.

Jalil Mammadguluzadeh, Mammed Said Ordubadi, Mirza Ali Mojuz Shabestarti, and other contemporaries found inspiration in Akhundzade's groundbreaking ideas. They, too,

navigated the intricate intersection of literature and societal dynamics, drawing from the wellspring of Akhundzade's intellectual reservoir Mammadguluzadeh, Ordubadi , and Shabestari, among others, carried forward the torch of intellectual inquiry ignited by Akhundzade, exploring innovative ways to address the challenges of their time.

A closer examination of the intellectual and literary exchanges between Akhundzade and these subsequent thinkers unveils a tapestry of ideas that shaped the course of intellectual discourse in the region. The intellectual torchbearer role played by figures like Akhundzade serves as a testament to the transformative power of literature in navigating the complex societal currents of change.

To comprehend the full extent of Akhundzade's influence, it is imperative to delve into the writings, dialogues, and interactions between him and his intellectual successors. This exploration promises not only a deeper understanding of the intellectual evolution of these figures but also insights into the ongoing dialogue between literature and societal transformation in the rich tapestry of Azerbaijani intellectual history.

زمینه‌ها و مؤلفه‌های تحول‌خواهی در آثار میرزا فتحعلی آخوندزاده

* علی صادقی ** فیروز راد *** حسین آقاجانی مرعاء
* دانشجوی دکتری تخصصی رشته جامعه‌شناسی فرهنگی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی تهران، تهران، ایران ali69198463@gmail.com
** استادیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران rad@pnu.ac.ir
*** دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران marsa886@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۱۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۱۵
صص: ۷۸-۵۹

چکیده

در این مقاله موضوع تحول‌خواهی در آثار و افکار میرزا فتحعلی آخوندزاده با تأکید بر نمایش‌نامه‌هایش بررسی و تحلیل شده است. تحول‌خواهی در اینجا به معنی عبور از وضعیت موجود سنتی و تحقق تجدد بکار رفته است. در این مقاله‌ی توصیفی و تحلیلی مبتنی بر رویکرد بازتاب، با استفاده از روش‌های کتابخانه‌ای و تحلیل محتوای کیفی، زمینه‌های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ظهور و بروز این گرایش و نیز مؤلفه‌های آن در افکار و آثار نمایشی و غیر نمایشی وی توصیف و تحلیل شد.

«رویکرد بازتاب» در کنار رویکردهای «شکل‌دهی» و «اثر به مثابه نهاد اجتماعی» یکی از سه رویکرد اصلی سنت جامعه‌شناسی ادبیات است. در این رویکرد اثر ادبی همچون آینه‌ای فرض می‌شود که واقعیات اجتماعی در آن انعکاس دارد و بسته به اینکه تمرکزش روی فرم و یا محتوای اثر ادبی باشد از چندین نظریه‌ی شناخته‌شده همچون نظریه‌ی ساختارگرایی تکوینی لوسین گلدمن تشکیل شده است.

در پژوهش حاضر برای مطالعه زمینه‌ها و شرایط اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ظهور گفتمان تحول‌خواهی از روش کتابخانه‌ای و برای تعیین مؤلفه‌ها و ابعاد گفتمان تحول‌خواهی در آثار آخوندزاده از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شد. نتایج بدست آمده نشان داد که وضعیت و تغییرات سریع اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی مورد اشاره در دوره‌ی مورد بحث به شکل مثبت و منفی در شکل‌گیری و نیز محتوای آثار آخوندزاده بازتاب واضحی دارد و تقابل شیوه‌های سنتی زیست اجتماعی با پدیده‌ها و شیوه‌های برخاسته از تجدد، محور اصلی آثار وی را تشکیل داده است.

واژه‌های کلیدی: فتحعلی آخوندزاده، سنت، تحول‌خواهی، رویکرد بازتاب، تحلیل محتوای کیفی.

نوع مقاله: علمی

۱- مقدمه

سو، و واپس‌گرایی از سوی دیگر است و به بیانی دیگر، تحول‌خواهی در بحث ما به معنی گرایش به «مدرنیته» به حساب می‌آید.

مواجهه‌ی شرق با مدرنیته ابتدا بیشتر از باب جنگ با دولت‌های مدرن استعمارگر و نیز حضور در ائتلاف‌های سیاسی و نظامی بین‌المللی بود. به عنوان مثال دولت صفوی با دولت پرتغال در حال جنگ بود و در مقابل سلاح مدرن آن دولت قرار گرفته بود. و یا می‌توان به همکاری دولت صفوی با دول غربی برای اهدافی همچون تضعیف امپراتوری عثمانی (رقیب منطقه‌ای دولت صفوی و عمده‌ترین

«تحول‌خواهی» به گرایشی در جامعه و در میان نخبگان اشاره دارد که خواستار تحول در وضع موجود جامعه و برقراری وضعیت مطلوب است. هرچند این اصطلاح الزاماً جهت تحولات مورد نظر را نشان نمی‌دهد و حتی می‌تواند گرایش‌های واپس‌گرا را نیز شامل شود؛ اما در پژوهش حاضر و با توجه به گرایش‌های افکار عمومی در دوره‌ی تاریخی مورد بحث، به معنی «تجددخواهی»، «تجددگرایی»، «نوگرایی» و یا «مدرنیسم» است؛ این به معنی خواست تحول از سنت به مدرنیته است؛ پس با این حساب تحول‌خواهی در اینجا مفهومی در برابر محافظه‌کاری از یک

نویسنده عهده‌دار مکاتبات: فیروز راد Rad@pnu.ac.ir

تهدید برای تمدن غربی) اشاره کرد.

معاصر» نوشته‌ی «مقصود فراستخواه» است. البته منبع اصلی بخش مربوط به آخوندزاده در این کتاب، همان کار آدمیت است که پیشتر ذکر شد و به تبع آن باز آثار ادبی و داستانی آخوندزاده کمتر مورد توجه قرار گرفته است. از کتاب‌هایی هم که به زبان انگلیسی نوشته شده و در آنها به آثار آخوندزاده اشاره شده است، می‌توان «آذربایجان و روسیه» نوشته‌ی «تادیوش سویتوخوفسکی»، «ابعاد پنهان ادیبان آذربایجانی در دوره‌ی شوروی» نوشته‌ی «ملیحس. تایلر» و «ادبیات آذری و فارسی در آذربایجان ایران در سده‌ی بیستم» نوشته‌ی «سکینه برنجیان» را نام برد. فریدون کؤچرلی نیز در کتاب «آذربایجان ادبیات تاریخی ماتریال‌لاری» آثار و زمینه‌های فکری آخوندزاده را مورد بررسی قرار داده است.

بعد از این توضیح مختصر، باید گفت که، در پژوهش حاضر، در صدد آنیم که پاسخ پرسش‌های زیر را بدانیم:

۱- زمینه‌ها و شرایط اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ظهور گفتمان تحول‌خواهی در دوره‌ی مورد بحث چه بوده است؟

۲- گفتمان تحول‌خواهی در آثار میرزا فتحعلی آخوندزاده، چه مؤلفه‌ها و ابعادی دارد؟

۲- مبانی نظری تحقیق

در جامعه‌شناسی ادبیات، برای تبیین نسبت و رابطه بین «جامعه» و «اثر ادبی» سه رویکرد عمده مطرح شده است. این سه رویکرد، «بازتاب»، «شکل‌دهی» و «اثر به مثابه نهاد اجتماعی» اند. در رویکرد نخست، یعنی رویکرد بازتاب، اثر هنری همچون آینه‌ای فرض می‌شود که واقعیات اجتماعی جامعه‌ای را که اثر در آن خلق شده، منعکس می‌کند و می‌نمایاند. در رویکرد دوم، یعنی رویکرد شکل‌دهی، جهت رابطه معکوس است و به اثرات اثر ادبی بر جامعه می‌پردازد و در سومین رویکرد همان‌گونه که از نامش پیداست اثر ادبی همچون یک نهاد اجتماعی لحاظ می‌شود.

سنت عمده و جریان غالب در جامعه‌شناسی ادبیات رویکرد بازتاب است که خود از چندین نظریه تشکیل شده است. برخی از این نظریات به محتوای اثر ادبی اولویت قائل اند و آن را مورد مطالعه قرار می‌دهند و برخی نظریات به فرم و ساختار اثر توجه می‌کنند. مهم‌ترین و شناخته‌شده‌ترین نظریه در جامعه‌شناسی ادبیات که نظریه‌ی «ساختارگرایی تکوینی» لوسین گلدمن است به دسته‌ی دوم تعلق دارد و در واقع پیشرو این دسته از نظریه‌ها است.

در هر دو گروه از نظریه‌ها، چه آنانی که به محتوا اولویت قائل اند و چه آنانی که به فرم و ساختار، با دو سطح از تفسیر

تأثیر عمده‌ی مدرنیته از قرن نوزده میلادی نمایان شد. این دوره مصادف بود با رشد سریع صنعتی غرب و از طرفی دیگر رکود جوامع شرقی و منطقه. این دوگانگی برخی از دولت‌مردان و نیز متفکران را به تجدد و اصلاح امور علاقه‌مند کرد. از جمله‌ی این متفکران و ادیبان می‌توان به میرزا فتحعلی آخوندزاده اشاره کرد. این شخص در ادبیات ترکی آذربایجانی و نیز ادبیات فارسی بنیانی جدید پی افکند. به لحاظ فرمی، ژانرهای جدیدی همچون نمایش‌نامه را معرفی کرد و به کار برد و به لحاظ محتوایی هم مفاهیم و مضامینی را طرح کردند که در ادبیات کهن سابقه نداشت. دامنه فعالیت‌های وی شامل ایران، آذربایجان قفقاز و ترکیه بود و در موضوع طرح و تبیین اندیشه‌ی مدرن در بین متفکران منطقه فضل تقدم دارد.

تحول‌خواهی و تجددگرایی، هر چند از مدت‌ها پیش در جامعه مطرح بود و مسائل سیاسی، اجتماعی و فرهنگی گوناگونی را سبب شده بود اما هنوز هم از واقعیات مهم جامعه است و در بسیاری از مباحث و روندهای عمومی جامعه مطرح است. با وجود اینکه شاید بیش از دو قرن از طرح جدی این بحث در جامعه می‌گذرد، باز تازگی و اهمیت دارد؛ چرا که موضوعات و دلمشغولی‌های اساسی آن همچون نوع حکومت، حقوق فردی و گروهی شهروندان، حقوق زنان، نسبت دین و دولت، قانون، بازاندیشی در دین، سیستم آموزشی، مفهوم ملت یا ملیت و ... هنوز هم مهم‌ترین مسائل جامعه است.

مطالعه و شناخت روند طرح و تکوین این گرایش در جامعه و بالاخص پیدایش آن و نخستین بارقه‌های آن می‌تواند دو فایده داشته باشد: نخست اینکه یک دوره‌ی تاریخی ویژه را بهتر بشناسیم و دوم اینکه درک بهتری از وضعیت فعلی آن داشته باشیم. از سویی دیگر پژوهش جامعه‌شناختی چندانی بر روی این موضوع در آثار ادبی انجام نشده است و همین خلل، اهمیت پژوهش جامعه‌شناختی بر روی آثار ادبی را بالا می‌برد و آن را ضروری می‌کند.

در منابع فارسی جدی‌ترین کار پیرامون آثار آخوندزاده، کتاب «فریدون آدمیت» با عنوان «اندیشه‌های میرزا فتحعلی آخوندزاده» است. در این کتاب، مجموعه آثار وی مورد بررسی قرار گرفته است. در این کتاب بیشتر نوشته‌های غیر داستانی آخوندزاده مورد تحلیل قرار گرفته است و نه آثار داستانی و نمایش‌نامه‌ها؛ با این حال برای آشنایی با افکار وی که در آثار داستانی نیز نمود دارد، مفید است. کتاب دیگری که به تحلیل آثار آخوندزاده پرداخته است، «سراغاز نواندیشی

و آثار آخوندزاده، سپس به توصیف آثار غیر نمایشی و در انتها به تحلیل آثار نمایشی وی می‌پردازیم.

۱-۴- زمینه‌های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی تکوین افکار و آثار

افکار و آثار آخوندزاده عکس‌العملی سلبی و ایجابی به دو مورد است؛ نخست محیط اجتماعی که در آن نشو و نما داشته است و دیگری تحولات فکری که نخبگانی همچون او با آن مواجه بودند.

جامعه‌ای که وی در آن می‌زیست، جامعه‌ای بود که به سرعت داشت از ساختار سنتی و قبیله‌ای به ساختار شهری و با اقتصاد سرمایه‌ای دگرگون می‌شد. علاوه بر این تغییرات اجتماعی و فرهنگی، آخوندزاده میراث‌دار جریان‌های فکری بود که در بین ملل امپراتوری روسیه رواج پیدا کرده بود؛ از جریان‌های مدرنیست بین نخبگان روسی تا عکس‌العمل‌ها بدان جریان در بین ملل شرقی و مسلمان امپراتوری روسیه تزاری.

آخوندزاده به فاصله‌ی کمی قبل از جنگ‌های ایران و روسیه و سلطه‌ی روسیه بر بخش شمالی آذربایجان در خانات شکی دنیا آمده بود و حیات وی منطبق بر تحولات آن منطقه در دوره جدا شدن از ایران قاجاری و پیوستن به روسیه تزاری بود. بنابراین مطالعه‌ی هر دو مرحله برای شناخت زمینه‌های تکوین افکار و آثار وی مفید است.

ایران در قرن ۱۹ جامعه‌ای عمدتاً روستایی و قبیله‌ای است و مشخصه‌ی مهمی که وجود دارد این است که در این دوره اغلب روستاها، شهرها، و قبایل کاملاً جدا افتاده و از لحاظ اقتصادی مستقل هستند [۱۰].

این جدایی و استقلال نسبی اقتصادی با تفاوت‌های اجتماعی نیز تشدید می‌شد. علاوه بر وجود نظام ایلی و قبیله‌ای، نظامی از تقسیم بندی‌های عقیدتی، که گویا منشا و تفاوت‌هایشان هم چندان برای پیروانشان روشن نبود، جامعه‌را شکل می‌داد. این تقسیم‌بندی‌ها به لحاظ فضایی، در ساختار محله‌ای شهرها یا روستاها نمود داشت. در شهرها و روستاها و ایل‌ها، سمت‌ها و منزلت‌هایی چون خوانین، اعیان، تیولداران، مالکان، علما، روسای ایلات، کدخداها، کلانترها، لوطی‌ها و ... نظامی از سلسله مراتب را سامان می‌دادند. این سمت‌ها و مقام‌ها در محدود بودن سازمان‌های دولتی به اداره امور جامعه می‌پرداختند.

آبراهامیان درباره ساختار طبقاتی ایران در اوایل قرن نوزدهم می‌نویسد: «در کل، مردم به چهار طبقه عمده تقسیم می‌شدند. یکم، طبقه ملوک الطوائف شامل نخبگان مرکزی و محلی.

سروکار داریم. نخست با سطح خرد مواجه می‌شویم که همان متن است و با تکنیک‌های مختلفی که در اختیار داریم سعی می‌کنیم معانی درونی آن سطح را استخراج کنیم. سطح دوم یا سطح کلان، همان جامعه است که محقق معانی کشف شده از سطح نخست را به آن مربوط می‌کند.

تحقیق حاضر، بدون اینکه تأکیدی روی نام یک نظریه‌ی خاص یا نظریه‌پرداز خاص داشته‌باشد، «رویکرد بازتاب» را به کار گرفته است. همانطور که گفته شد رویکرد بازتاب خود دو شاخه دارد که یکی به محتوا و مضمون و دیگری به فرم و ساختار می‌پردازد. تحقیق حاضر به شاخه نخست تعلق دارد و محتوای آثار ادبی را مورد بررسی قرار داد.

۳- روش‌شناسی

تحقیق حاضر یک تحقیقی توصیفی - تحلیلی است و با توجه به چارچوب نظری که مبتنی بر رویکرد بازتاب و مشخصاً بررسی محتوای آثار ادبی است، استفاده از روش کیفی ضرورت پیدا می‌کند. همانطور که گفته شد تمرکز این پژوهش مطالعه روی مضمون و محتوای آثار ادبی خواهد بود و از این روی روش تحلیل محتوا برگزیده شده است.

روش تحلیل محتوا مبتنی بر کدگذاری یا همان رمزگذاری است. کدگذاری از گذشته‌ی نامعلوم کاربرد وسیعی در علوم مختلف و نیز زندگی روزمره داشته است. در کل، کدگذاری را می‌توان انتقال داده‌ها از قالبی به قالبی دیگر دانست. گاه داده‌ها به شکل یک عدد کدگذاری می‌شوند و گاه به شکل واژگان یا نمادها. در تحلیل محتوای کیفی با رویکرد استقرایی، هدف کدگذاری، تبدیل داده‌ها به مفاهیم است. در گام بعد نیز مفاهیم با توجه به شباهت‌ها و تفاوت‌هایشان باهم، مقوله‌بندی می‌شوند. در واقع مقولات، گروهی از مفاهیم‌اند که در کنار هم قرار گرفته‌اند.

در مورد ابزار گردآوری و تحلیل داده‌ها باید گفت که همانطور که پیشتر توضیح داده‌شد، داده‌ها از قبل موجود و نیاز به گردآوری نیست اما برای تحلیل داده‌ها از ابزار «کدینگ» یا همان «کدگذاری» استفاده می‌شود. برای اینکار ابتدا برنامه‌ی کدگذاری تدوین و بر اساس آن برنامه، داده‌ها رمزگذاری یا کدگذاری می‌شود.

برای توصیف نیز که مبتنی بر روش کتابخانه‌ای است، از «فیش‌برداری» استفاده می‌شود.

۴- یافته‌های تحقیق

در این قسمت از مقاله، در سه بخش، نخست به زمینه‌های اجتماعی اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی تکوین افکار

نظام طبقاتی، مقام خان قرار داشت. در سطح پایین‌تر بیگ‌ها قرار داشتند. مقام بیگ‌ها هم می‌توانست ارثی باشد و هم ممکن بود از جانب خان به یک فرد از طبقات پایین اعطا شود. بنابراین این مقام فرصتی بود برای تحرک طبقاتی عمودی صعودی.

اولین گام روس‌ها برای اجرای سیاست‌های امپریالیستی خود تابع کردن خان‌ها بود. خان‌ها حتی از پیش از حضور روس‌ها در منطقه به دنبال کسب استقلال بودند و بعد از مرگ نادرشاه تا زمان برآمدن آقا محمدخان قاجار هم عملاً مستقل بودند. به عنوان نمونه خان‌نشین قره‌باغ که مهم‌ترین و قوی‌ترین‌شان بود در این دوره یک دولت باثبات و قوی بود و پیشرفت‌های چشمگیری داشت و شهر شوشا که مرکز این دولت بود به یک کانون مهم در فرهنگ و ادبیات تبدیل شده بود.

با تهاجم روس‌ها به آذربایجان همین تمایل به استقلال در بین برخی از خان‌های منطقه تداوم پیدا کرد و این خان‌ها در مقابل سلطه‌ی روس‌ها مقاومت می‌کردند و راه مبارزه مسلحانه را برمی‌گزیدند. اما برخی دیگر از خان‌ها بدون مقاومت تابع روس‌ها می‌شدند و گروه سوم نیز راهی میانه را برگزیده بودند. با وجود این کشمکش‌ها در سال‌های ابتدایی، در نهایت روس‌ها سلطه‌ی سیاسی کامل بر آذربایجان اعمال کردند. با سلطه‌ی کامل روسیه بر منطقه و برقراری کامل نظام تزاری و سرکوب جنبش‌های مقاومت، دولت تزاری دست به اصلاحاتی در حوزه‌های اتنیک، دینی، سیاسی و انضباطی (تقسیمات کشوری) زد. در کل شاید بشود سیاست کلی روس‌ها را در این دوره با اصطلاح «ریاکارانه» توصیف کرد؛ زیرا همان‌طور که قبلاً نیز شرح داده شده بود، در عین اینکه روس‌ها در بلند مدت دنبال این بودند که ملت‌های تحت استعمار خود را در فرهنگ و هویت روسی آسیمیله کنند؛ اما این سیاست را به شکل غیر ملموس و بدون تحریک کردن و بدون اجبار مشخص و بدون تعجیل پیش می‌بردند. در این زمان روس‌ها با پرهیز از به کار بردن نام‌های «ترک» و «آذربایجان» نام‌های «تاتار» و «قفقاز» را استفاده می‌کردند و ترویج می‌دادند.

از جمله اصلاحاتی که روس‌ها با هدف تابع کردن آذربایجانی‌ها پیاده کردند، گرفتن قدرت از خان‌ها و سپردن آن به نیروهای غیر ترک و غیر مسلمان بود. همچنین تقسیمات کشوری را تغییر دادند و دست به جابه‌جایی جمعیت و تغییر ترکیب قومی منطقه زدند. در این دوره امور دولتی صرفاً به دست بازرسان و مأموران روس سپرده می‌شد و این امور اداری به زبان روسی انجام می‌شد. البته مأموران دولتی تنها ابزار روس‌ها برای اعمال سلطه و کنترل نبود. آنها برای این منظور،

نخبگان مرکزی عبارت بود از سلسله قاجار، شاهزادگان، درباریان، تیولداران مستوفیان، وزرا، فرمانفرمایان و مقامات لقب دار، مثل السلطنه‌ها، الدوله‌ها، الملک‌ها، و الممالک‌ها. نخبگان محلی متشکل بود از اعیان، اشراف، خوانین و میرزاهای موروثی لقب‌دار و معمولاً متمول. افراد نزدیک به طبقه بالا هم عبارت بودند از اندک مقامات مذهبی منصوب دولت مانند امام جمعه، شیخ الاسلام‌ها و قضات دادگاه‌های محلی. این نخبگان مرکزی و محلی بعدها به آریستوکراسی، بزرگان، هیئت حاکمه و طبقه حاکمه معروف شدند.

دومین طبقه عمده، طبقه متوسط مرفه متشکل از تجار و پیشه‌وران بود. از آنجا که نیازهای مالی مساجد، بازار، مکتب‌ها مدارس و تکایا و سایر موقوفات را بسیاری از بازاریان، بازرگانان و پیشه‌وران تأمین می‌کردند، این طبقه متوسط تجاری پیوندهای محکمی با علما و عاظم، آخوندها، طلاب، ملاها و حتی مجتهدان داشت. این همبستگی اغلب از طریق ازدواج تقویت میشد و بیشتر سادات، حجج اسلام و حتی آیت‌الله‌ها با تجار بازار پیوند فامیلی داشتند.

سومین طبقه نیز مزدبگیران شهری، به ویژه صنعت‌گران اجیر، شاگردان، کارگران مزدور، باربران، عمله‌ها و کارگران ساختمانی را در بر می‌گرفت. چهارمین طبقه عمده هم از رعایا، ایلات و دهقانان تشکیل می‌شد [۱۰].

تصویر فوق شمایی کلی از ساختار اجتماعی ایران قرن ۱۹ ترسیم می‌کند اما برای شناخت بهتر و دقیق‌تر زیست جهان خاص آخوندزاده باید مستقیماً به جامعه‌ای که او زیسته تمرکز کنیم.

اشغال بخش شمالی آذربایجان به دست روس‌ها، مسیر حوادث و تحولات را در بخش‌های شمالی و جنوبی آذربایجان از هم جدا کرد. هرچند در ابتدا، تا چند دهه این جدایی خیلی بنیادین و شدید نبود و به این علت که رفت و آمد و مراوده بین مردم عادی در سوی رود ارس کماکان برقرار بود تحولات هر یک در دیگری نیز اثر گذار بود و شاید بشود گفت جدایی قاطع و سفت و سختی اتفاق نیفتاده بود. با این حال در قسمت شمالی آذربایجان که تحت استیلای روس‌ها بود، تحولات با سرعت و دامنه‌ی بیشتری اتفاق می‌افتاد، چرا که یک دولت غربی با تمدنی اروپایی بر آن حکم می‌راند و این قسمت تحت تأثیر شدید امواج افکار و ایده‌های جدید غربی بود.

در آغاز اشغال آذربایجان از سوی روس‌ها، این منطقه از چندین خان‌نشین مستقل شکل گرفته بود که در رأس آن

به «غرب‌چی»‌ها بود که آنها هم در نقطه مقابل گروه نخست قرار داشتند و معتقد به کسب تفکر و تمدن غربی بودند. جریان سوم هم «اصلاحات‌چی»‌های معتدل بودند. این جریان هم که از سنتز دو جریان قبلی بوجود می‌آمد راه میانه را برگزیده بود. البته این رویکردها مختص به آذربایجان نبود و از قرن نوزدهم تا به امروز، در هرکجای شرق بالخصوص در شرق اسلامی که تحت تاثیر امواج استعمار غرب یا مدرنیته بود، این گرایش‌ها دیده می‌شود. گفتنی است که جریان سوم در دنیای اسلام نماینده‌های مهمی داشت همچون شخصیت‌هایی مثل محمد عبود، محمد اقبال و جمال الدین افغانی یا اسدآبادی. این افراد ضمن اینکه معتقد به بنیان‌های تغییر ناپذیر اسلام بودند به کسب و استفاده از نائلت‌های علمی و تکنیکی غرب نیز معتقد بودند البته مشروط به اینکه با اصول اخلاقی و معنوی اسلام هماهنگ باشد. از جمله این دستاوردهای غربی که این افراد خواهان کسب آن بودند، قانون اساسی، پارلمان و عدالت اجتماعی را می‌توان نام برد. گفتنی است در امپراتوری تزاری نیز این جریان تلفیق‌گرا در بین ملل مسلمان امپراتوری شکل گرفته بود و حرکت مهم و قوی‌ای به نام «معارف‌گرایی» ایجاد شده بود که تأثیر زیادی در حیاط عمومی این ملل داشت.

معارف‌گرایی جریانی است که می‌شود آن را معادلی برای جنبش «روشن اندیشی» دانست که پیشتر اروپا را به شکل ریشه‌ای دگرگون کرده بود و عقل را در مرکز معرفت بشر نشانده بود. حال امواج روشن اندیشی به ملل مسلمان شرقی رسیده بود و در تعامل با ویژگی‌ها و مؤلفه‌های خاص این جوامع به شکل حرکت معارف‌گرایی خود را نشان می‌داد. در آذربایجان نیز همین تأملات و گرایش‌ها در سال‌های بعد از اشغال توسط روسیه دیده می‌شود. جریان «معارف‌چی»‌ها صدای همین رویکرد سوم در آذربایجان است که تأثیر بسیار مهمی در تحولات فکری و فرهنگی و ادبی آذربایجان داشت. در اینجا نگاه دقیق‌تری به این جریان اجتماعی و فکری خواهیم انداخت.

در آذربایجان، فکر اجتماعی - فلسفی در اواخر قرن هجدهم و اوایل قرن نوزدهم انعکاسی از شرایط اجتماعی و تضادهای داخلی آن بود. این تضادها و واقعیات اجتماعی را شاید بشود در چندین محور کلی قرار داد:

- ۱ - خان‌ها و خان‌نشین‌ها استقلال خود را از دست می‌دادند.
- ۲ - منطقه صحنه رقابت بین دولت‌ها ایران و روسیه بود.
- ۳ - حرکات مردمی علیه قدرتهای خارجی و نظام فئودالی شکل می‌گرفت.

طبقه‌ی روشنفکران وابسته و نیز طبقه‌ی روحانیون وابسته را نیز سازماندهی کرده بودند. در این دوره هرچند کنترل کامل و همه جانبه روس‌ها برقرار شده است اما هنوز قیام‌هایی نیز با ماهیت ملی و دینی و طبقاتی علیه روس‌ها اتفاق می‌افتد؛ از جمله این قیام‌ها می‌توان به حرکات «حاجی مورتوز»، «مهبالی ممد حسن اوغلو»، «مشدی اوسوب مورشود اوغلو»، «کربلایی کریم‌شاه اوغلو»، «دلی علی»، «مشدی مجید»، «شیخ‌زاده بدل»، «قاچاق کرم»، «قاچاق نبی» و ... اشاره کرد [۵۵].

روس‌ها سیاست‌های استعماری‌شان را از روستاها آغاز کرده بودند؛ اما از سال‌های ۱۸۷۰ - ۱۸۶۰ آن را به شهرها نیز تسری دادند؛ بالاخص محاکم از جمله نهادهای اصلی اجرای سیاست‌هایشان شد. در این دوره در شهرها شاهد توسعه‌ی مناسبات سرمایه‌دارانه و رشد صنعت نفت، بورژوازی ملی و رشد در بخش صنایع سبک و نقلیات هستیم. همزمان با عصیان‌های ملی، بورژوازی ملی نیز در حال رشد بود و به تبع آن مطبوعات ملی و تأثر ملی نمودهای مرحله‌ی جدیدی از حرکات استقلال طلبانه بود که در لافاه ارائه می‌شد. حتی برخی از محققین نشر روزنامه «اکینچی» زردابی را مبدأ مجادله‌ی آزادی ملی می‌دانند و برخی دیگر اثر «مکتوبات کمال الدوله» آخوندزاده را که مورد اخیر چندان قانع کننده نیست.

همانطور که اشاره شد، از سال‌های ۱۸۷۰ سیاست‌ها و مداخلات روس‌ها در شهرها نیز جریان داشت و اگر مقاومت‌ها علنی و مسلحانه مربوط به نواحی روستایی بود در شهرها نیز نوعی مقاومت با استفاده از ادبیات ملی و دیگر فرم‌های در جریان بود؛ خصوصاً نشر «اکینچی» که محتوای ملی و دینی داشت در این حرکت بسیار اهمیت دارد.

سیاست روس‌ها در این دوره از دو طریق در شکل‌گیری حس ملی در میان ترک‌ها عمل کرد. نخست به لحاظ سلبی عکس العمل مردم را برانگیخته بود و دوم به لحاظ ایجابی با تضعیف نظام فئودالی، با ویژگی پراکنده‌گی‌اش، و جانشینی آن با یک نظام واحد اقتصادی که راه را برای وحدت ارضی، فرهنگی و هویتی باز کرد.

با مطالعه‌ی این دوره می‌بینیم که در ساختار و موقعیت جدید، آذربایجانی‌ها مجبور شدند نسبت فرهنگی و هویتی خود را با روس‌ها و اوضاع جدید مشخص و تعریف بکنند. در این دوره، سه گرایش عمده در مواجهه با روس‌ها دیده می‌شود. گرایش نخست موسوم به «عنعنه‌چی» بود. این افراد به دنبال حفظ تام و تمام سنت‌های پیش از اشغال بودند. گرایش دوم مربوط

قاطعانه‌تر پیدا می‌کند. از شخصیت‌های دوره‌ی دوم معارف‌گرایی، می‌توان به جلیل محمدقلی‌زاده، علی‌اکبر صابر، نعمان‌زاده، حاجی بیگاف، آغامالی اوغلو و نریمان نریمان‌اف را نام برد.

تفاوت این دو دوره بیشتر در تاکتیک‌ها و راه‌های رسیدن به مقصد است تا در اهداف کلی. تاکتیک مرحله‌ی اول با سواد کردن همه‌ی مردم است تا از آن طریق اصلاح امور اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی را پیش‌ببرد؛ اما مرحله‌ی دوم علاوه بر سواد عمومی دیگر تاکتیک‌های رادیکال و لغو نابرابری‌ها از راه‌های انقلابی و رادیکال را نیز تجویز می‌کند و آتکایش به کل توده‌ی تحت ستم از جمله روستایی‌ها، کارگرا، صنعت‌گران (پیشه‌وران)، فقرای شهری و ... است.

علاوه بر تاکتیک‌های اشاره شده که معارف‌گرایان به کار می‌بردند، مضامین مطرح شده در این حرکت هم شایان توجه است: گرایش به ایده‌های علمی در حوزه‌های مختلف در زیست‌شناسی و طب تا کیهان‌شناسی و نظریات داروین و انیشتین و ایده‌ی وحدت مادی کائنات از جمله مضامین مطرح شده است. این مطالب طبیعت‌شناسانه در نشریاتی همچون «اکینچی»، «فیوضات» و «شلاله» منتشر می‌شدند. بوضوح در این دوره نگاه طبیعت‌گرایانه و مادی‌گرایانه در حال گسترش بود و به تبع آن، نگاه‌های انفسی و دینی رو به کاهش.

در کنار معارف‌گرایی، حرکت دیگری نیز در این دوره وجود دارد که هرچند اشتراکاتی با معارف‌گرایی دارد اما به خاطر برخی افتراق‌ها می‌توان به آن جداگانه اشاره کرد. این جریان نیز استقلال، دموکراتیک شدن و وابسته‌نبودن را با سه گرایش ترک‌گرایی، اسلام‌گرایی و معاصر گرایی ممکن می‌دانست و به ارزش‌های ملی متمدنی باور داشت. مهمترین شخصیت‌های این گرایش نیز محمد امین رسول زاده، آقایی، حسین‌زاده، توپچوباش‌اف و وزیراف بودند.

با نگاه کلی به جریان معارف‌گرایی می‌بینیم که شاید شناخته‌شده‌ترین و مهم‌ترین شخصیت این جریان «میرزا فتحعلی آخوندزاده» باشد. بنابراین شناخت وی برای آشنایی با جریان معارف‌گرایی ضروری است. چون بخش بعدی تحقیق مشخصاً به وی اختصاص دارد توضیح کامل‌تر را به آن بخش موکول می‌کنیم.

آخوندزاده که در شرف ورود به سلک روحانیت بود، تحت تأثیر میرزا شفیع واضح از تحصیل علوم دینی منصرف شد و به عنوان مترجم زبان‌های شرقی وارد دولت شد و تا آخر عمر در همین کسوت در تفلیس ماند. وی در محیط تفلیس با مدنیت و فرهنگ روسی و اروپایی آشنا شد و با روشنفکران انقلابی و

۴ - مثل هر جای دیگر در دنیای شرق، تضادی بین شیوه‌ی زیست سنتی و مدرن، که داشت رواج پیدا می‌کرد، در جریان بود.

۵ - نظام اقتصادی در حال گذار از نظام فئودالی به شکلی از نظام بورژوازی بود. این فرایند خصوصاً در شهرهای بزرگ دامنه‌ی بیشتری داشت.

۶ - پراکندگی عصر خان‌ها در حال تبدیل به نوعی وحدت اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ناشی از نظام دولتی متمرکز و رواج اقتصاد بازار بود.

در این اوضاع و موقعیت اجتماعی، همان طور که اشاره شد، سه گرایش فکری بوجود آمده بود. گرایش نخست که ماهیتی محافظه‌کارانه داشت، سعی می‌کرد عرف و سنت‌های حاکم در جامعه را در مقابل امواج جدید حفظ کند و تأکیدش بر ویژگی‌های ملی و حفظ آنها بود. تأثیر شدید احکام و الهیات اسلامی نیز در این مقطع دیده می‌شود. اما در مقابل، گرایش دوم خواهان عبور از سنت‌ها و نزدیکی به فضای معنوی روسی، دنیوی شدن تحصیل و معارف و آشنایی با نمایندگان فکری اروپایی از طریق روس‌ها بود؛ و اما از سنتز بین این دو سر طیف، جریان سوم نیز شکل گرفت که در واقع محصول تضاد بین ویژگی‌های فئودالیسم و سرمایه‌داری روبه‌رشد بود.

این رویکرد سوم که خود را در قالب جریان «معارف‌گرایی» نشان داد، به جهالت، موهومات و تحکم معترض بود و آزادی تحصیل، برابری حقوقی و دیگر پرنسیب‌های متمدنی را تبلیغ می‌کرد. معارف‌گرایی معتقد بود که ظلم و مشکلات با معارف‌یابی مردم، از حاکم تا رعیت، قابل حل است و علیه ویژگی‌های جامعه‌ی خود یعنی مطلقیت و فاناتیزم دینی موضع می‌گرفت و اعلام می‌کرد که با غنای علم و ذکا و نو شدنشان در جامعه، امکان نو شدن اجتماعی و سیاسی جامعه نیز وجود دارد.

با نگاهی به جریان معارف‌گرایی دو مرحله‌ی کلی را در سیر تحول آن می‌توان تشخیص داد: نخستین مرحله مربوط به قرن نوزدهم است که هنوز نظام ارباب رعیتی چیرگی دارد و معارف‌گرایی نیز دنبال اصلاح امور اداره جامعه با اصول این نظام و انسانی‌تر کردن این نظام است. در این مرحله، مبارزه با فاناتیزم دینی، موهومات و جهالت از برنامه‌های اصلی این نحله است. از شخصیت‌های مهم معارف‌گرایی در این مرحله می‌توان به اشخاصی چون: باکی‌خانوف، آخوندزاده، قوتقاشینلی، زردابی، وزیراف و ذاکیر اشاره کرد. دومین مرحله نیز مربوط به اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم است. معارف‌گرایی در این مرحله رادیکال‌تر و انقلابی‌تر می‌شود و باور به روش‌ها

تنفر دارد. اما طبایع به خواندن کریتیکا حریص است [۱۵].»
پس نخستین جلوه‌ی گرایش آخوندزاده به مدرنیته، «نقادی»
وی است.

آخوندزاده که فعالیتش را به عنوان مترجم برای حاکم روسی
قفقاز در تفلیس آغاز کرد و در ادامه مقام نظامی نیز از دولت
تزار دریافت کرد، بانی مدرنیسم و عنعنه‌های مدرن دموکراتیک
و لیبرالیسم در شرق اسلامی به شمار می‌آید؛ او نخستین
معرفی‌کننده مفاهیم جدید چون «پارلمان»، «دموکراتیا»،
«سیویلیزسیون» و ... در منطقه است و نیز پیشگام تأکید به
پیاپی شدن ارزش‌های غربی در کشورهای اسلامی شرق.

برخی معتقدند رویکرد ایجابی افراطی وی به غرب‌گرایی و
ایران‌گرایی می‌تواند علت نقد رادیکال او به اسلام باشد. ضمناً
همین ناظران نوعی دوگانگی در آثار وی مشاهده می‌کنند، از
یک سو شرق - اسلام - ترک قرار دارد و در سوی دیگر غرب
- روس - فارس، و آخوندزاده نگاه منفی شدید به موارد
نخست و با همان شدت نگاه مثبت به موارد بعدی دارد. در
آثار نمایشی او شخصیت‌های ترک و آذربایجانی در قالب
تیپ‌های عوام، نادان و حيله‌گر به تصویر کشیده می‌شود [۱۵].
ضمناً همانطور که گفته شد او پیشگام ایده‌ی اصلاح و تغییر
خط در منطقه نیز است. او ابتدا پیشنهاد اصلاح خط عربی را
به مقامات عثمانی و ایران داد و بعد از شنیدن جواب منفی به
صرافت تغییر خط به لاتین افتاد. از دیگر مؤلفه‌های مهم کار
وی مفهوم «ملت» است؛ او این مفهوم را نه در معنای دینی
آن بلکه همانند متفکران غربی در معنای سیاسی بکار برد؛
یعنی به معنای تعصب به وطن و دولت.

اصلاح و تغییر خط

آخوندزاده بعد از نگارش نمایش‌نامه‌ها، پروژه‌ای را شروع کرد
که سال‌های سال او را مشغول کرد و از هیچ تلاشی برای
تحقق آن دریغ نکرد. به عثمانی سفر کرد و با دولت‌مردان و
متفکران آنجا دیدار کرد و در این رابطه با افراد زیادی مکاتبه
داشت.

برای آخوندزاده، نشر معارف و آموزش همگانی پیش‌شرط
ترقی است و خط فعلی مانع اصلی آموزش همگانی. وی باور
دارد که خط فعلی بقدری مشکل و پیچیده است که بیشتر
کودکان از مدرسه فراری می‌شوند و هرگز دوباره بر نمی‌گردند
و کسانی هم که درس می‌خوانند چند سال از عمرشان فقط
برای یادگرفتن خواندن و نوشتن هدر می‌شود.

حساسیت شدید وی در این موضوع، شاید امروزه برای ما
عجیب و ناموجه باشد؛ باین‌حال، وی کوشش زیادی برای این
کار کرد. هر چند به هدفش نرسید ولی در عثمانی به ایده‌ی

مترقی دوست بود. او خلاقیتش را با شعر شروع کرد؛ تخلصش
در شاعری «صبحی» بود.

در ۱۸۵۷ داستان «آلدانمیش کواکب» به معنی ستارگان
فریب خورده را علیه دسپوتیسم (استبداد) شاه نوشت. او با
نمایش‌نامه‌هایش پایه‌های ادبیات بدیعی و نمایش رئالیستی را
گذاشت. در ادامه از نیمه‌ی دهه پنجاه قرن نوزده با ایده‌ی
اصلاح و تغییر خط درگیر بود.

عقاید فلسفی آخوندزاده متأثر از اسپینوزا، هولباخ و فویرباخ و
نیز فلاسفه‌ی قرن هجده فرانسه و متفکران انقلابی -
دموکراتیک روسیه است. برای او اساس معنویت در علم،
تحصیل، عقل و پیشرفت مدنی (فرهنگی) توده است و بنابراین
معارف‌گرایان فرانسه را سلف خود می‌دانست؛ افرادی همچون
ولتر و مونتسکیو.

بدیعی بودن کار آخوندزاده در این است که در شرایط حکمرانی
دین و ایده‌الیسم، ماتریالیسم فلسفی را علم کرد و علیه
دسپوتیسم و فاناتیسم و برای دموکراسی و برابری حقوقی
مبارزه کرد.

۲-۴- توصیف آثار و فعالیت‌های غیر نمایشی میرزا فتحعلی آخوندزاده‌ها

کار آخوند زاده را می‌توان به سه دوره تقسیم کرد.
دوره‌ی نخست داستان‌نویسی انتقادی است که با استفاده از
داستان‌ها و نمایش‌نامه‌هایش اوضاع فرهنگی و اجتماعی
جامعه‌ی معاصرش را به نقد می‌کشد. دوره‌ی دوم تلاشی است
برای اصلاح خط، چرا که معتقد است خط عربی فعلی آموزش
عمومی را مشکل کرده است. و دوره‌ی سوم هم دوره مقالات
سیاسی، فلسفی، اجتماعی، دینی و تاریخی است که در آن
سعی در معرفی و نشر عقاید خود کرده است [۱۶].

دوره‌ی نویسندگی داستان و نمایش‌نامه، از منظری مهم‌ترین
دوره‌ی کاری وی است؛ چرا که گونه‌ی ادبی جدیدی را به
شرقیان معرفی می‌کند؛ بنابراین لقب «مولیر شرق» و یا
«گوگول قفقاز» گرفت. نمایش‌نامه و داستان از این روی برای
آخوندزاده مهم است که با آن می‌تواند دست به «کریتیکا»
بزند که هدف اصلی وی بود.

آخوندزاده «کریتیکا» را اینگونه معرفی می‌کند: «کریتیکا
بی‌عیب‌گیری و بی‌سرزنش و بی‌استهزا و بی‌تمسخر نوشته
نمی‌شود. مکتوبات کمال الدوله کریتیکاست، مواعظ و نصایح
نیست. حقی که نه به رسم کریتیکا، بلکه به رسم مواعظ و
نصیحت مشفقانه و پدرانه نوشته شود در طبایع بشریه بعد از
عادت انسان به بدکاری هرگز تأثیر نخواهد داشت. بلکه
طبیعت بشریه همیشه از خواندن و شنیدن مواعظ و نصایح

آخوندزاده پیش از متن اصلی در «مقدمه در توضیح واژگان جدید» نوزده اصطلاح را که برای مخاطبش ناآشناست معرفی می‌کند و شرح می‌دهد. می‌توان گفت کل حیات فکری و اجتماعی وی برای معرفی و تحقق این مفاهیم سپری شد و این واژگان خط فکری او را نشان می‌دهد.

این واژگان عبارت‌اند از: دیسپوت، سیویلیزاسیون، لیتراتور، فاناتیک، فیلسوف، روولسیون، پرورقه، پوئیزی، پاتریوت، شانژمان، پولیتیک، پروتستان تیسیم، لیبرال، الکتریسیست، پنزور، شارلاتان، پارلمان، پطرارق و ولتر، شیمی در این اثر ابتدا اوضاع بد زمانه با دوران باستانی ایران که به زعم وی سرشار از شوکت و سعادت بود مقایسه می‌شود و نتیجه می‌گیرد حمله‌ی اعراب به ایران عامل و باعث و بانی این زوال است. مصادیق مختلفی از تاریخ می‌آورد و اگر بخواهیم موضوع را خلاصه کنیم نابسامانی را در دو مؤلفه خلاصه می‌کند: شاه دیسپوت و فاناتیسم علما و راه حل را هم مهار این دو عامل می‌داند. شاه دیسپوت را برقراری پارلمان و قانون و سلطنت بر اساس قانون مهار می‌کند و فاناتیسم علما را هم پروتستان تیسیم در اسلام و یا به عبارتی اصلاح دین.

مقالات

آخوندزاده سال‌ها در پی تغییر و اصلاح خط بود اما موفق نشد. دوره‌ی دوم حیات فکری و اجتماعی او با ناکامی سپری شد. دوره سوم با مقالات او شناخته می‌شود. در این دوره افکار اجتماعی و فلسفی وی در قالب مقاله و به صریح‌ترین و مستقیم‌ترین شکل بیان می‌شود. تادیوش سویتوخوفسکی می‌نویسد: «آخوندزاده در آثار اخیرش مقاله، رساله و مهم‌تر از همه رساله‌ی فلسفی سه مکتوب از جایگاه خردورزی و روشنگری به شیوه‌ای که یادآور فلاسفه قرن هجدهم فرانسه بود به نقد اجتماعی تهاجمی روی آورد [۱۸]». این افکار، موضوعات متنوعی را شامل می‌شوند که نگاهی به مهم‌ترین آنها می‌کنیم:

کریتیکا (کریتیکا)

کریتیکا یا نقد برجسته‌ترین جنبه‌ی نویسنده‌ی آخوندزاده است. نقد برای وی رسالتی اجتماعی است برای تغییر امور و یکی از تفاوت‌های عمده‌ی جامعه‌ی غربی با جوامع اسلامی را رواج وعادی بودن آن در اولی و ناشناخته بودن آن در دومی می‌داند و قصدش ترویج آن است. وی در اهمیت نقد می‌نویسد: «به تجارب حکمای یورویا و براهین قطعیه به ثبوت رسیده است که قبایح و ذمائم را از طبیعت بشریه هیچ چیز قلع نمی‌کند مگر کریتیکا و استهزاء و تمسخر. اگر نصایح و مواعظ

تغییر خط و الفبا توجه و درمیان متفکران شایع شد. شاید این یکی از ریشه‌های تغییر خط از عربی به لاتین بعد از برقراری جمهوری باشد.

همان‌گونه که گفتیم او آموزش همگانی را مقدم بر سایر اصلاحات می‌دانست و معتقد بود تا مردم باسواد نباشند هیچ تغییر مفید و بادوامی اتفاق نمی‌افتد: «جمیع تنظیمات و تجدیدات خوب است ولی بناست و پای‌بست ندارد و بی‌دوام است، امر موقتی است. بعد از چند روز نسیا منسی خواهد شد. باید علوم و معارف فی‌مابین کل اصناف ملت از اعلی و ادنی، از وضع و شریف بلااستثناء عمومیت پذیرد، شبان و کشتکار و تاجر و عطار نیز آن استعداد را داشته باشند که وزرا دارند و جمیع ملت در جمیع تدابیر اولیای دولت شرکت داشته باشند [۱۲]».

به عقیده‌ی وی مانع اصلی این هدف، خط فعلی است که مشکل و پیچیده است و ملفوظ با مکتوب سازگار نیست. او برای اینکه موافقت علما را نیز جلب کند تاریخ دگرگونی خط عربی را یادآوری می‌شود و تأکید می‌کند که نخستین کتابت قرآن به خط «کوفی» بود و مدت‌ها بعد خط عربی از «کوفی» به «نسخ» عوض شده‌است؛ پس تغییر خط در اسلام سابقه دارد و منعی وجود ندارد که دوباره این اتفاق نیفتد.

گفتیم که آخوندزاده در این رابطه به هدفش نرسید. باقر مؤمنی در این باره می‌نویسد: «آخوندزاده، مایوس از تغییر الفباء، از اسلامبول به تغلیس باز می‌گردد ولی او آدمی نیست که از تلاش دست بردارد، و از این رو به کار اساسی‌تری می‌پردازد [۱۳]». این کار نگارش کتاب مکتوبات کمال‌الدوله است.

مکتوبات کمال‌الدوله

این اثر قالب ویژه‌ای دارد. موضوع در قالب سه نامه که شخصیتی خیالی به‌نام کمال‌الدوله از شاهزادگان گورکانی هند به دوستش جلال‌الدوله شاهزاده‌ی ایرانی نوشته است و پاسخ جلال‌الدوله به این نامه‌ها، طرح می‌شود.

این اثر را می‌توان نقشه‌ی راه آخوندزاده برای کل حیات فکری و اجتماعی‌اش دانست. کمال‌الدوله نماینده‌ی تفکر انتقادی و تجدد است و جلال‌الدوله نماینده‌ی تفکر محافظه‌کار و سنتی. در این نوشته انتقاداتی از جانب کمال‌الدوله به جامعه و فرهنگ سنتی وارد می‌شود و جلال‌الدوله هم به این انتقادات پاسخ می‌دهد اما آشکارا، نوشته‌ی طوری است که خواننده با کمال همدل است نه جلال و استدلال‌های جلال برای مخاطب قانع‌کننده نیست.

امر و نهی خودشان کرده‌اند ما را در این ماده هرگز اختیار مداخله نیست. پس ما در ماده‌ی حریت روحانیت بنده‌ی فرمان‌بردار اولیای دین بوده از نعمت آزادی محرومیم [۳۳]. همان‌طور که قبلاً نیز گفته شد، از منظر وی استبداد سیاسی (شاه دیسپوت) و استبداد دینی (فانائیزم علما) مهم‌ترین موانع تحقق لیبرالیسم و آزادی است و راه حلش برای مهار این دو عامل حاکمیت قانون و اصلاح دین و تفکیک دین از دولت است.

ناسیونالیسم

ناسیونالیسم یکی از مفاهیمی است که به لحاظ تاریخی با مدرنیته پیوند نزدیکی دارد. ملی‌گرایی یا ناسیونالیسم در قرن شانزدهم میلادی و از انگلستان آغاز شد [۵].

آخوندزاده را یکی از بنیان ناسیونالیسم ایرانی می‌دانند. شخصیت دیگر جلال‌الدین میرزا؛ شاهزاده‌ی قاجار است که با آخوندزاده دوستی داشت. تادیبوش سوتوخوافسکی در این باره می‌نویسد: «آثار فلسفی‌اش حاکی از عمق اشتغال خاطر او به هر چیز ایرانی چه خوب و چه بد است تا جایی که وی عظمت ایران پیش از اسلام را می‌ستاید و اعراب گرسنه و لخت و ... را به خاطر نابود کردن شاهنشاهی ساسانیان نکوهش می‌کند، یکی از پیشاهنگان ناسیونالیسم نوین ایرانی محسوب می‌شود [۱۰]». آخوندزاده بنای ناسیونالیسم ایرانی را بر دو ستون استوار کرد: باستان‌گرایی و عرب‌ستیزی. این گرایش در نسل بعدی روشنفکران نیز ادامه پیدا کرد. آدمیت در این باره توضیح می‌دهد: «شیفتگی میرزا فتحعلی به ایران باستان و انتقاد تند او از ایران اسلامی از لحاظ قیاس تاریخی سیاسی است که یکی عصر قدرت و عظمت بود، دیگری نمودار ضعف و نابسامانی مملکت. در عین اینکه عنصر تازی را تحقیر می‌کند، ایرانیان را مسئول شکست تاریخی خود می‌شناسد. و این واقع بینی تاریخی او را می‌رساند [۱۰]»

در کل ناسیونالیسم یکی از جدی‌ترین دلمشغولی‌های وی بود و این جنبه از کار او شاید بیشترین تأثیر را روی نسل بعد گذاشت اما در مثبت یا منفی بودن این تأثیر بحث‌ها و اختلاف نظرها هنوز در جریان است.

با وجود این شیفتگی شدید آخوندزاده به ایران باستان و نقشش در تکوین ناسیونالیسم ایرانی، گرایشش انترناسیونالیستی نیز در او دیده می‌شود و فعالیت‌هایش را معطوف به اصلاح اوضاع فرهنگی و اجتماعی ملل منطقه کرده بود و به چند زبان می‌نوشت تا ملل مختلف، مخاطب آثارش باشد. او در این رابطه نوشته است: «متجاوز از سیصد میلیون نفر زیر یوغ عقب ماندگی و جهل بسر می‌برند و در باتلاق

مؤثر می‌شد گلستان و بوستان شیخ سعدی رحمت الله، من اوله الی آخره وعظ و نصیحت است. پس چرا اهل ایران در مدت ششصد سال هرگز ملتفت مواظ و نصایح او نمی‌باشند؟ ظلم و جور آنأ فأنأ در تزیاید است نه در تناقض» [۱۲] و معتقد است لحن نقد باید گزنده باشد تا مؤثر افتد: «کریتیکا بی‌عیب‌گیری و بی‌سرزنش و بی‌استهزا و بی‌تمسخر نوشته نمی‌شود. مکتوبات کمال الدوله کریتیکاست، مواظ و نصایح نیست. حقی که نه به رسم کریتیکا، بلکه به رسم موعظه و نصیحت مشفقانه و پدران نوشته شود در طبایع بشریه بعد از عادت انسان به بدکاری هرگز تأثیر نخواهد داشت. بلکه طبیعت بشریه همیشه از خواندن و شنیدن مواظ و نصایح تنفر دارد. اما طبایع به خواندن کریتیکا حریص است [۱۵]. او این شیوه را در بیشتر آثارش به کار می‌گیرد مخصوصاً در مکتوبات کمال‌الدوله این گزندگی بسیار بارز است. این گرایش در نویسندگی در مناطق شرقی و اسلامی بی‌سابقه است و خود نیز این را می‌داند و بابت همین از اندیشمندان و شعرا و نویسندگان سابق انتقاد می‌کند: «اگر من نیز نرم و ملایم و باپرده می‌نوشتم آنوقت تصنیف من نیز مثل تصنیف ملای رومی و شیخ محمود شبستری و عبدالرحمان جامی و سایر عرفای متقدمین ما می‌شد. از تصنیفات این اشخاص آیا تا امروز ثمره حاصل شده است [۱۰]؟» پس او این شیوه‌ی ریشخند و استهزاء را عامداً بکار می‌گیرد تا تلنگری به مخاطبش بزند و چیزهایی که به زعمش نامطلوب است به نقد بکشد.

لیبرالیسم

ترقی و آزادی افکار و آزادی‌بیان از منظر آخوندزاده لازم و ملزوم یکدیگرند. وی ذیل مطلبی با عنوان «حکیم انگلیسی جان استوارت میل» نقل قولی از این فیلسوف آورده است: «انسان در عالم حیوانات نوعی است که باید متصل طالب طرقتی باشند و ترقی بدون آزادی خیالات امکان‌پذیر نیست. نتیجه‌ی ترقی را در این روزگار سیویلازیسیون می‌نامند [۱۰]». آخوندزاده این موضوع را هم با کریتیکا مربوط می‌داند و می‌گوید در صورت تحقق آزادی بیان، اقوال مختلف نقد می‌شوند و با سایر عقاید رودررو می‌شوند و حاصل این فرآیند این است که حق در مرکز قرار خواهد گرفت. وی در سراسر آثارش به موانع آزادی حمله کرده است. از جمله در مکتوبات کمال‌الدوله می‌نویسد: «حریت کامله عبارت از دو قسم حریت است؛ یکی حریت روحانیه است، دیگری حریت جسمانیه؛ حریت روحانیه‌ی ما را اولیای دین اسلام از دست ما گرفته ما را در جمیع امورات روحانیه بالکلیه عبد رذیل و تابع

تغییر پذیرد و مشروطیت حکومت و حکومت قانون جایگزین آن گردد؛ ظلمت روحانی برافتد و اصلاح دین از راه پروتستان‌تیسیم اسلامی تحقق یابد سیاست و دین از یکدیگر بکلی تفکیک گردند و دین تصرفی در امور دنیایی نداشته باشد [۱۶]». پس به زعم وی سکولاریسم با لیبرالیسم نیز مرتبط است و یکی از شروط برقراری آزادی سیاسی، تفکیک نهاد دین از نهاد دولت است.

نشر معارف (آموزش و پرورش عمومی)

مسئله‌ی تغییر خط یا تغییر الفبا که پیش‌تر اشاره شد از آن رو برای آخوندزاده مهم است که پیش‌شرط نشر معارف و سوادآموزی عمومی است. او در نامه‌ای به میرزا یوسف‌خان می‌نویسد: «ایران خراب است بچه سبب؟ بسبب آنکه از راه و رسم و شروط زراعت و تجارت و گله داری و کاسبی و امثال آنها اطلاعی ندارند سبب این بی‌اطلاعی ندانستن علم معاش است که خود ناشی از عدم تصنیف کتاب در این زمینه‌ها و نخردن آنهاست. [بچه سبب هیچکس آنها را نمی‌ستاند بسبب آنکه مردم ایران بی‌سوادند مگر یکی از هزار [۱۳]». و در سایر موضوعات از جمله اصلاح دین یا حاکمیت قانون و ... نیز بارها به این موضوع اشاره می‌کند که تا عموم مردم باسواد نباشند تحول پایداری اتفاق نخواهد افتاد.

۳-۴- معرفی و تحلیل آثار نمایشی آخوندزاده

آخوند زاده چند نمایش‌نامه با مضمون انتقاد از فرهنگ و سنت‌های رایج جامعه نوشت که این آثار بارها در تفریس، که مرکز تأثر منطقه‌ی قفقاز بود، و دیگر شهرها به روی صحنه رفت و برای عموم مردم اجرا شد. ژانر نمایش از آنجایی که به شکل بی‌واسطه برای عموم مردم اجرا می‌شد، بهترین ابزار برای مخاطب قرار دادن مردم عادی، اعم از باسواد و بی‌سواد، بود؛ زبان ترکی این نمایش‌ها هم ارتباط این آثار را با عموم مردم سهل‌تر می‌کرد و برای منظور آخوندزاده که تحت تأثیر قرار دادن عامه‌ی مردم بود، بهترین انتخاب بود. این نمایش‌نامه‌ها و تاریخ نگارش آنان به شرح ذیل است:

نمایش‌نامه‌ی «حکایت ملا ابراهیم خلیل کیمیاگر» (۱۲۶۷)

نمایش‌نامه‌ی «حکایت موسیو ژوردان حکیم نباتی و درویش مست علی شاه جادوکنی مشهور» (۱۲۶۷)

نمایش‌نامه‌ی «سرگذشت وزیر خان لنکران» (۱۲۶۷)

نمایش‌نامه‌ی «حکایت خرس قولدور باسان» (۱۲۶۸)

نمایش‌نامه‌ی «سرگذشت مرد خسیس» (۱۲۶۹)

نمایش‌نامه‌ی «مرافعه وکیل‌لرین حکایتی» (۱۲۷۲)

ظلمت و کهنه پرستی دست و پا می‌زنند. ما نمی‌توانیم آنها را در این وضع به حال خود بگذاریم و هیچگونه تدبیری اتخاذ نکنیم. ما نمی‌توانیم از بذل مساعی برای شفای آنها و رهایی از قید کهنه پرستی دریغ ورزیم. وظیفه‌ی مقدس ما این است که مردم را یاری کنیم و بکوشیم زخم‌های او را التیام بخشیم [۲۷]».

سکولاریسم

سکولاریسم آخوندزاده همراه با مشروطیت و قانون‌گرایی مهم‌ترین جنبه‌ی فکری اوست. وی نهاد دین را از دو جنبه‌ی اجتماعی و معرفتی بررسی کرده است. به لحاظ اجتماعی او مروج فکر جدایی دین از دولت است و به لحاظ معرفتی خواهان بازاندیشی در دین و به تعبیری «پروتستان‌تیسیم اسلامی». او دو تحول تاریخی را الگوی این رفورم دینی می‌شناسد، نخست تحولات عظیمی که در مسیحیت در خلال قرن شانزده میلادی رخ داد و دیگری واقعه کمتر شناخته شده در تاریخ اسلام یا اگر دقیق‌تر بگوییم تاریخ شیعه و آن‌هم در شیعه‌ی اسماعیلیه نزاریه یعنی اصلاحات و رفورمی که امام مذهب شیعه‌ی اسماعیلیه نزاریه، حسن بن محمد بزرگ امید در قرن شش هجری قمری در آن مذهب انجام داد و البته با قتل وی ناتمام ماند.

آخوندزاده شخصاً به لحاظ عقیدتی آتئیست است با این حال دنبال ترویج این عقیده و یا براندازی نهاد دین نیست. او معتقد است در تمام جوامع شکلی از دین وجود داشته است و تلاش برای حذف کلی آن واقع‌بینانه نیست. با این حال رفورم در دین و یا به تعبیر وی پروتستان‌تیسیم، برای اصلاحات اجتماعی ضروری است. وی عقایدش را در این باب در مکتوبات از زبان کمال‌الدوله بیان می‌کند: «...دیگری، مصنف [نویسنده] نمی‌خواهد که مردم آتئیست [آته‌ایست] بشوند و دین و ایمان نداشته باشند، بلکه حرف مصنف که دین اسلام بنا بر تقاضای عصر و اوضاع زمانه بر [به] پراتستانیزم [تحول] کامل موافق شروط [پیشرفت] و سیویلیزاسیون [تمدن] متضمن هر دو نوع آزادی و مساوات حقوقیه (هر دو نوع) بشر، مخفف [تخفیف] دیسپوتیزم [استبداد] سلاطین مشرقیه در ضمن تنظیمات حکیمانه و مقرر [برقرار کننده] وجوب سواد در کل افراد اسلام ناآ [۱۳]». فریدون آدمیت هم موضوع را اینگونه توضیح می‌دهد: «میرزا فتحعلی رساله‌ی مکتوبات کمال‌الدوله را در ۱۲۸۲ نوشت. جوهر این رساله انتقاد بر سیاست و دیانت یعنی مهم‌ترین بنیادهای اجتماعی است. و انگیزه‌ی نویسنده پرورش هشیاری تاریخی است نسبت به گذشته، و ایجاد تفکر ملی و اصلاح و ترقی جامعه است در حال و آینده: استبداد سیاسی

مضامین نمایش‌نامه‌ها

در همه‌ی این نمایش‌نامه‌ها نویسنده دست به نقد جامعه و باورهای فرهنگی و ساختار سنتی استبدادی آن می‌زند و همان‌گونه که خود، کریستیکا را معرفی کرده است از ابزار نیشخند و تمسخر استفاده می‌کند. شخصیت‌های این داستان‌ها آدم‌هایی بیگانه با عقل‌گرایی‌اند و فقط به جادو و جنبل و باورهای فرهنگی سنتی چسبیده‌اند. اما نقطه‌ی مهمی در این داستان‌ها وجود دارد: عموماً مأموران دولتی روس، مظهر عقلانیت و قانون‌گرایی تصویر شده‌اند. هرچند خود وی کارمند دولت و همچنین صاحب منصب نظامی است، اما باز هم چنین نگاهی به دولت و امپراتوری تزاری روس در آثارش قابل تأمل است. فریدون آدمیت چنین نگاهی را نتیجه‌ی اعمال مستقیم سانسور از سوی مقامات دولتی بالاخص «گراب سالانگوب» مدیر روسی تأثر تفلیس می‌داند [۱۶]. اما علیرغم توجیه آدمیت، همان‌گونه که قبلاً اشاره شد، نگاه مثبت افراطی آخوندزاده به روسیه چیزی نیست که بشود نادیده گرفت و همین گرایش را در آثار نمایشی وی نیز شاهدیم. درهرحال نمایش‌نامه و تأثر برای او وسیله‌ای بود برای پیشبرد اهداف اجتماعی‌اش؛ وی در این باره می‌نویسد: «... چهارم غرض از فن دراما تهذیب اخلاق مردم است، و عبرت خوانندگان و مستمعان [۱۲]».

نمایش‌نامه‌های آخوندزاده در بستر یک جامعه‌ی پدرسالار و ارباب و رعیتی روایت می‌شود که در معرض امواج نوسازی و غربی‌شدن قرار دارد و کشمکش دراماتیک برخی از نمایش‌نامه‌های وی نیز انعکاسی از کشمکش این دو نوع نظم اجتماعی یا نظام ارزشی است. این گرایش رئالیستی وی به اثر ادبی یا هنری مستقیماً از ملاحظات نظری وی به امر هنر و رابطه‌ی آن با واقعیت، نشأت می‌گیرد. جعفروف در این باره می‌نویسد: «آخوندوف درباره رابطه هنر و واقعیت به راه‌حل درستی دست یافته بود. او موضوع بحث هنر را طبیعت، جامعه و حیاط انسانی می‌دانست و تئوری هنر ناب و ذهنی‌گرایی هنر را به طور قطع رد می‌نمود: موضوع و مضمون اثر باید از واقعیت گرفته شده باشد. هر منظومه باید یک فکر معین و یک موضوع طبیعی داشته باشد. هنر بدون مضمون نزدیک به طبیعت، معنایی ندارد. معنی را فدای قافیه کردن یعنی معنا را فدای شکل کردن منجر به نابودی صفات اصلی هنر می‌شود [۲۷]». آخوندزاده با اتخاذ چنین رویکردی، جامعه‌ی پیرامونش را به نقد می‌کشد و با مقایسه‌ی ویژگی‌های جامعه‌ی سنتی با تحولات معاصر، سعی در ایجاد تغییر در نگرش افراد به مسائل اجتماعی دارد. در نمایش‌نامه‌های او

ویژگی‌ها و مؤلفه‌های جامعه‌ی سنتی سلسله‌مراتبی به تنهایی یا در مقایسه با بدیل‌های آن در شیوه‌ی زیست معاصر غربی به نقد کشیده می‌شود و ناکارآمد و غیر عقلانی و حتی ظالمانه بودن آن طرح می‌شود و بدین طریق برتر بودن شیوه‌ی دؤم را به مخاطبانش القا می‌کند.

در آثار او، شخصیت‌های سنتی عمدتاً داری طرز فکر جادو‌باور و غیر علمی و غیر اثباتی‌اند و عاجز از درک علل و اسباب عینی و واقعی رویدادها. همچنین نظام سلسله‌مراتبی سفت و سختی بر مناسبات اجتماعی سایه افکنده است؛ خصوصاً زنان که در موقعیت فرودست قرار دارند فاقد عاملیت و سوژگی‌اند و از همین روی نیز به لحاظ اجتماعی رشدنیافته و وابسته‌اند. از سویی دیگر، یک مضمون مهم دیگر مطرح شده، قانون‌گریزی و نهاد‌گریزی است که در مراتب بالای هرم سلسله‌مراتب قدرت به صورت حکومت مطلقه و فردی و خودسرانه و در مراتب پایین به صورت بی‌هنجاری و قانون شکنی نمود پیدا می‌کند. آخوندزاده در این آثار، در مقابل چنین جهان اجتماعی سنتی، مؤلفه‌ها و ویژگی‌های جامعه‌ی معاصر و جدید را نشان می‌دهد تا مخاطبش ناکارآمدی اولی و کارآمدی دومی را بپذیرد. مهمترین این مؤلفه‌ها، نگاه علمی و مثبت‌گرا و افزون‌زدایی از هستی و نیز حاکمیت قانون و نهادهای جدید دولتی و اثر بخشی و کارآمدی آنان است. از مصادیق آثار مثبت نهادهای جدید می‌توان به حمایت آن نهادها از حقوق و استقلال زنان اشاره کرد.

۵. نتیجه‌گیری

آخوندزاده زائیده‌ی جهان دستخوش تغییر بود؛ جامعه‌ای که او در آن می‌زیست به یک باره با امواج سنگین از تغییرات اجتماعی و شکلی از مدرنیته که تحمیلی و وارداتی نیز بود، مواجه شده بود؛ در چنین وضعی، عکس‌العمل‌هایی مختلف و گاه متناقض به وضعیت داده می‌شد: از بدبینی و مخالفت مطلق با تغییرات و گرایش مجدد به بنیادهای سنتی تا خوشبینی و موافقت مطلق با تغییرات و جدا شدن از سنت و در میان دو سوی این طیف با انواع گرایش‌های میانه که به درجاتی به یکی از طرفین گرایش داشتند مواجهیم. آخوندزاده را می‌توان چهره‌ی شاخص و پیشرو شیفتگی به این تحولات و منتقد جدی سنت دانست و این امر در آثار وی به خوبی نمود دارد. وی در مقالات و نوشته‌هایش به تبیین مبانی تجدد پرداخت و در فعالیت‌های عملی‌اش هم ایده‌هایی تحول‌خواهانه را همچون تغییر خط با هدف عمومی شدن معارف پی گرفت. نمایش‌نامه نویسی او هم شکلی از فعالیت ادبی بود که در عین حال، یک کنش عملی و ترویجی نیز بشمار می‌رفت، چرا که

می‌کرد. به عنوان مثال تفکر علمی و مثبت‌گرا را در مقابل جادوبابوری طرح می‌کرد یا قانون‌گرایی و نهادگرایی را در مقابل خودسری و قانون‌گریزی و از این طریق مخاطبان‌ش را به تجدید نظر در شیوه‌ی زیست و پذیرش شیوه‌های برآمده از تجدد دعوت می‌کرد.

حال در انتها، یافته‌های پژوهش را در قالب پاسخ به دو سؤال اصلی و به شکل جدول جمع‌بندی می‌کنیم:

این ژانر، دسترسی مستقیم وی به آحاد مردم را که عمدتاً بیسواد نیز بودند، فراهم می‌کرد و او می‌توانست ایده‌ها و باورهایش را بواسطه‌ی اجرای نمایش برای عموم مردم، تبیین و تبلیغ کند.

در این آثار، او مسائل مبتلابه مخاطبان‌ش را در قالب داستانی ساده و مفرح مطرح می‌کرد و در آن عمدتاً ناکارآمدی شیوه‌ی زیست سنتی و مؤلفه‌های آن را در مقایسه با کارآمدی بدیل آن را که برآمده از تجدد و مدرنیته بود، به مخاطبان‌ش گوشزد

<p>۲- گفتمان تحول‌خواهی در آثار میرزا فتحعلی آخوندزاده، چه مؤلفه‌ها و ابعادی دارد؟</p>	<p>۱- زمینه‌ها و شرایط اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ظهور گفتمان تحول‌خواهی در دوره‌ی مورد بحث چه بوده است؟</p>
<p>تقابل تفکر جادوبابور و غیرعقلانی با تفکر مثبت‌گرا و عقلانی. افسون‌زدایی از هستی. منزلت نداشتن علم و نگاه عینی به هستی در جامعه‌ی سنتی. تفکر انتقادی و جایگاه متزلزل آن در بستر مناسبات سنتی. تقابل عوام‌گرایی و علم‌گرایی. اهمیت نداشتن تخصص در جامعه‌ی سنتی. لحاظ نشدن اصول مدیریت در کسب و کار و زندگی اقتصادی. جمع‌گرایی و پیروی از جمع در مقابل فردگرایی و استقلال عقیده و تضاد و تعارض ارزش‌های مرتبط با این دو. تقابل شیوه‌ی زیست شرقی و سنتی با شیوه‌ی زیست غربی و معاصر. ایستایی و سکون اجتماعی در مقابل پویایی، پیشرفت و تحرک اجتماعی. خاص‌گرایی و اتنوسنتریسم در مقابل نگاه عام‌گرا موقعیت زن سنتی شرقی و تعریف شدن این موقعیت صرفاً در چارچوب مناسبات خانوادگی در مقابل حضور اجتماعی زن غربی. مطرح نبودن عاملیت و سوژگی و فردیت برای شخصیت‌ها، خصوصاً زنان در بستر مناسبات طایفه‌ای و خانوادگی و جمعی. منزلت نداشتن هویت یابی و تحقق نفس در بستر روابط جمع‌گرایانه ی سنتی. ستایش از نهادهای مدرن روسی. قانون‌گریزی در مناسبات اجتماعی سنتی. تعارض ارزش‌های سنتی (بزن بهادر بودن) با ارزش‌های جدید (تابع قانون بودن). تغییرات اجتماعی و گذار به نهادگرایی و قانون‌گرایی. تغییرات اجتماعی و گذار از وضعیت بی‌قانونی و آنومیک به قانون‌مداری. تغییرات اجتماعی بالاخص تغییر شیوه‌ی زیست مبتنی بر نظام ایلی. تسلط یافتن نهادهای دولتی. نابرابری اجتماعی و نظام سلسله‌مراتبی در جامعه‌ی سنتی و تضاد این نظم با ارزش‌های جهان جدید. ناکارآمدی شیوه‌ی دادگستری سنتی. فقدان قوانین مدون. فقدان نظام اداری و نبود نظام ثبت احوال. تضاد بین دولت و ملت. ازدواج سنتی مبتنی بر ملاحظات اقتصادی. حقوق زنان و بالاخص تعریف نشدن حق زن در ازدواج موقت.</p>	<p>ساختار قبیله‌ای، پدرسالار و سنتی جامعه. ظهور جامعه‌ی شهری و اقتصاد سرمایه‌ای. ظهور جریان‌های مدرنیست بین‌نخبگان روسی و عکس‌العمل‌ها بدان جریان در بین ملل شرقی و مسلمان امپراتوری روسیه تزاری. دورافتادگی جوامع روستایی و شهری و قبیله‌ای از یکدیگر و اقتصاد مستقل هر یک. نظام ایلی و قبیله‌ای. نظامی از تقسیم‌بندی‌های عقیدتی. نظامی از سلسله‌مراتب در شهرها و روستاها و ایل‌ها، بر اساس سمت‌ها و منزلت‌هایی چون خوانین، اعیان، تیولداران، مالکان، علما، روسای ایلات، کدخداها، کلانترها، لوطی‌ها و ... محدود بودن سازمان‌های دولتی و اداره امور توسط سمت‌های فوق‌الذکر. استقلال خان‌نشین‌ها. سیاست‌های امپریالیستی روسی و تلاش برتی تابع‌کردن خان‌نشین‌ها. ظهور نظام اداری دولتی. ظهور مناسبات سرمایه‌دارانه و رشد صنعت نفت، بورژوازی ملی و رشد در بخش صنایع سبک و نقلیات. آغاز ادغام و یکپارچگی اقتصادی. گسترش شهرنشینی. تکوین جریان فکری معارف‌گرایی.</p>

منابع

۱. اتابکی، تورج. تجدّد آمرانه. ترجمه‌ی مهدی حقیقت‌خواه. تهران: انتشارات ققنوس. چاپ ششم، ۱۳۹۸.
۲. احمدی، بابک. مدرنیته و اندیشه انتقادی. تهران: نشر مرکز، چاپ چهاردهم، ۱۴۰۰.
۳. احمدی، بابک. معمای مدرنیته. تهران: نشر مرکز، چاپ دوازدهم، ۱۴۰۰.
۴. ارشاد، فرهنگ. کندوکاوی در جامعه‌شناسی ادبیات. تهران: نشر آگه، ۱۳۹۸.
۵. اروجی، فاطمه. «زن در اندیشه‌ی میرزا فتحعلی آخوندزاده». ایران‌نامه، دوره جدید، سال ۱ (شماره ۱)، بهار ۱۳۹۵، ص ۳۰۲-۳۲۶.
۶. اسکارپیت، روبر. جامعه‌شناسی ادبیات. ترجمه: دکتر مرتضی کتبی. تهران: سمت، ۱۳۹۲.
۷. اشرف، احمد. هویت ایرانی. ترجمه‌ی حمید احمدی. تهران: نشر نی. چاپ هشتم، ۱۳۹۸.
۸. اوٹ ویت، ویلیام و تام باتامور. فرهنگ‌نامه اندیشه اجتماعی مدرن. ترجمه‌ی اکبر معصوم بیگی. تهران: موسسه انتشارات نگاه، ۱۳۹۶.
۹. ایمانی، محمد تقی و محمدرضا نوشادی. «تحلیل محتوای کیفی». پژوهش. سال سوم (شماره دوم)، پاییز و زمستان ۱۳۹۰.
۱۰. آبراهامیان، یرواند. ایران بین دو انقلاب. ترجمه‌ی احمد گل‌محمدی و محمد ابراهیم فتاحی. تهران: نشر نی. چاپ پانزدهم، ۱۳۸۸.
۱۱. آخوندزاده، میرزا فتحعلی. مقالات فلسفی، ویراسته‌ی ح‌صدیق‌تبریز: کتاب ساوالان، ۲۵۳۷.
۱۲. آخوندزاده، میرزا فتحعلی. مقالات، گردآورنده باقر مؤمنی. تهران: انتشارات آوا، ۱۳۵۱.
۱۳. آخوندزاده، میرزا فتحعلی. مکتوبات، گردآورنده باقر مؤمنی. تبریز: نشر احیاء، ۱۳۵۷.
۱۴. آخوندزاده، میرزا فتحعلی. مکتوبات کمال‌الدوله، به اهتمام علی اصغر حقدار. باشگاه ادبیات، ۱۳۹۵.
۱۵. آخوندزاده، میرزا فتحعلی. تمثیلات. ترجمه‌ی جعفر قراجه داغی. تهران: شرکت سهامی انتشارات خوارزمی، چاپ سوم، ۱۳۵۶.
۱۶. آدمیت، فریدون. اندیشه‌های میرزا فتحعلی آخوندزاده. تهران: شرکت سهامی انتشارات خوارزمی، ۱۳۴۹.
۱۷. باربیه، موریس. مدرنیته سیاسی. ترجمه‌ی عبدالدهاب احمدی. تهران: نشر آگه، چاپ هشتم، ۱۴۰۰.
۱۸. برنجیان، سکینه. ادبیات آذری و فارسی در آذربایجان ایران در سده‌ی بیستم. ترجمه‌ی دکتر اسماعیل فقیه. تهران: نشر مرکز، ۱۳۸۵.
۱۹. پورزکی، گیتی. «مدرنیته و میرزا فتحعلی آخوندزاده». فصلنامه نامه پژوهش، (۱۸ و ۱۹)، پاییز و زمستان ۷۹، ص ۴۹-۷۱.
۲۰. پوینده، محمد جعفر. درآمدی بر جامعه‌شناسی ادبیات. تهران: نقش جهان مهر، ۱۳۹۰.
۲۱. پین، مایکل. فرهنگ اندیشه‌ی انتقادی از روشنگری تا پسامدرنیته. ترجمه‌ی بیان یزدانجو. تهران: نشر مرکز، چاپ سوم، ۱۳۸۳.
۲۲. تایرل، ملیحه س. ابعاد پنهان ادبیات آذربایجانی در دوره‌ی شوروی. ترجمه‌ی دکتر اسماعیل فقیه. تهران: نشر مرکز، ۱۳۹۱.
۲۳. تبریزی، منصوره. «تحلیل محتوای کیفی از منظر رویکردهای قیاسی و استقرایی». فصلنامه علوم اجتماعی. شماره ۶۴. بهار ۱۳۹۳.
۲۴. ترابی، علی اکبر. جامعه‌شناسی ادبیات فارسی. تبریز: فروغ آزادی، ۱۳۷۶.
۲۵. توکل، محمد. جامعه‌شناسی معرفت و علم. تهران: سمت، ۱۳۸۸.
۲۶. توکل، محمد. جامعه‌شناسی معرفت. تهران: پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۸.
۲۷. جعفرروف. م. ج. آخوندوف و صابر. ترجمه احمد شفائی. انتشارات حقیقت.
۲۸. رامین، علی. مبانی جامعه‌شناسی هنر. تهران: نشر نی، ۱۳۹۱.
۲۹. راودراد، اعظم. جامعه‌شناسی سینما و سینمای ایران. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۲.
۳۰. راودراد، اعظم. نظریه‌های جامعه‌شناسی هنر و ابیات. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۰.
۳۱. ریتزر، جرج. دانشنامه‌ی جهانی شدن. سرپرست ترجمه‌ی فارسی نورالله مرادی و محبوبه مهاجر. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۵.
۳۲. ساروخانی، باقر. روشهای تحقیق در علوم اجتماعی. جلد دوم. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸۹.
۳۳. سوانه، پیر. مبانی زیباشناسی. ترجمه: محمدرضا ابوالقاسمی. تهران: نشر ماهی، ۱۳۹۱.
۳۴. سویتوخوفسکی، تادیوش. آذربایجان و روسیه. ترجمه‌ی کاظم فیروزمند. تهران: نشر شایگان، ۱۳۹۶.

۳۵. شوالیه، ژان - گریبان، آلن فرهنگ نمادها. تهران: انتشارات جیحون، ۱۳۸۸.
۳۶. عباس‌زاده، محمد. «تاملی بر اعتبار و پایایی در تحقیقات کیفی». جامعه‌شناسی کاربردی. سال بیست و سوم. شماره پایایی (۴۵). شماره اول. بهار ۱۳۹۱.
۳۷. عضدانلو، حمید. آشنایی با مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی. تهران: نشر نی، ۱۳۸۴.
۳۸. فراستخواه، مقصود. (۱۳۸۸). سرآغاز نواندیشی معاصر. تهران: شرکت سهامی انتشار، چاپ چهارم
۳۹. فرکلاف، نورمن. تحلیل گفتمان انتقادی. ترجمه‌ی روح‌الله قاسمی. تهران: اندیشه احسان، چاپ دوم، ۱۳۹۹.
۴۰. فلیک، اووه. درآمدی بر تحقیق کیفی. ترجمه‌ی هادی جلیلی. تهران: نشر نی، چاپ نهم، ۱۳۹۶.
۴۱. کاتوزیان، محمدعلی همایون. دولت و جامعه در ایران - انقراض قاجار و استقرار پهلوی. ترجمه‌ی حسن افشار. تهران: نشر مرکز، چاپ دوازدهم، ۱۴۰۰.
۴۲. کالکر، رابرت. فیلم، فرم و فرهنگ. ترجمه: بابک تیرایی. تهران: فارابی، ۱۳۸۴.
۴۳. کولاکوفسکی، لشک جریان‌های اصلی در مارکسیسم. جلد سوم. ترجمه: عباس میلانی. تهران: نشر اختران، ۱۳۸۷.
۴۴. گازرانی، سعید و رضا امینی. «تعارض دین و مدرنیته در اندیشه روشنفکران غیر دینی عصر مشروطه: مقایسه آخوندزاده و ملکم خان». فصلنامه مطالعات سیاسی. سال دوم (شماره ۸)، تابستان ۱۳۸۹، ص ۱۷۳-۱۴۷.
۴۵. گلدمن، لوسین. جامعه‌شناسی ادبیات (دفاع از جامعه‌شناسی رمان). ترجمه‌ی محمد جعفر پوینده. نشر هوش و ابتکار، ۱۳۷۱.
۴۶. لارنسون، دایان تی و آلن سوئینگ‌وود جامعه‌شناسی ادبیات. ترجمه: دکتر شاپور بهیان. تهران: سمت، ۱۳۹۹.
۴۷. لوکاچ، جورج. جامعه‌شناسی رمان. ترجمه‌ی محمد جعفر پوینده. تهران: نشر ماهی، چاپ چهارم، ۱۴۰۰.
۴۸. مومنی راد، اکبر. خدیجه علی آبادی. هاشم فردانش. ناصر مزینی. «تحلیل محتوای کیفی در آیین پژوهش: ماهیت، مراحل و اعتبار نتایج». فصلنامه اندازه‌گیری تربیتی. سال چهارم. شماره ۱۴. زمستان ۹۲.
۴۹. نئوندورف، کیمبرلی‌ای. راهنمای تحلیل محتوا. ترجمه‌ی حامد بخشی و وجیهه جلائیان بخشنده. مشهد: انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد، ۱۳۹۵.
۵۰. یعقوب‌زاده فرد، جلیل. سیاست و برنامه‌ریزی زبان در جمهوری آذربایجان. تهران: ساوالان ایگیدلری. ۱۳۹۷.
۵۱. آخوندف، ناظم. آذربایجان طنز روزنامه‌لری. کؤچورن: غ. ر. سپهری. تهران: انتشارات فرزانه. ۱۳۵۸.
۵۲. کؤچرلی، فریدون‌بی. آذربایجان ادبیات تاریخی ماتریاللاری (بیرنجی جیلد ایکینجی حیصه). باکو: آذرشر. ۱۹۲۵
۵۳. یعقوب‌زاده فرد، جلیل. مدرن‌لشمه و مدرن‌لیک شبسترلی میرزا علی معجزون مفکوره سینده. تبریز: قالان یورد. ۱۴۰۱.
54. axundzadə, mirzə fətəli. əsarlər. baki: şərq-qərb. 2005
55. ələkbərli, faiq. azərbaycan türk fəlsəfi və ictimai fikir tarixi (XIX-XX əsrlər) i hissə. Baki: elm və təhsil. 2018
56. fəlsəfə mühazirələr toplusu. Baki: azərbaycan respublikası daxili işlər nazirliyi polis akademiyası. 2014
58. mir cəlal. azərbaycan ədəbi məktəblər(1905 - 1917). Baki. 2004

Criminological Legal-Sociological Analysis of Street Children's Delinquency (From Family to Society and Industry)

*Zahra Aghababa **Fahim Mostafa zade *** Alireza Mohammadbeyki

* Doctoral student of Criminal Justice and Criminology, Adalat University, Tehran, Iran.
zahra_ghababa@yahoo.com

** Assistant Professor, Criminal and Criminology Department, Adalat University, Tehran, Iran.
fahimmostafazadeh@gmail.com

*** Assistant Professor, Department of Islamic Jurisprudence and Fundamentals, Azad University, Tehran Branch, Center. a.khortab@gmail.com

Received: 17.10.2023

Accepted: 31.10.2023

P.79-92

Abstract

The problem of delinquency and victimization of children and teenagers is one of the important social issues that has been very busy in today's world. Since then, the majority of researchers, sociologists, criminologists, psychologists, psychiatrists and education specialists in the modern countries of the world have been trying to find a solution to prevent crime among children and teenagers. Various opinions have been expressed about the reason for the increase in crime and victimization in our time. Some of the researchers consider the increase in crime in today's world to be one of the specialties of the current civilized societies and they believe that in the same proportion as human beings advance with all their might towards industrial and material progress and development, in the same proportion, breaking the law, delinquency and committing anti-social acts in Industrial societies are expanding and spiritual peace and tranquility are decreasing in such societies. Accordingly, in this article, with the descriptive-analytical method and content analysis, he investigated this important issue in the collection of Islamic penal laws, labor, criminal procedure and protection of children and adolescents, and the most important result of this study is that the examination of the various articles of the above four laws There are complete and progressive rules and regulations in the field of children and adolescents in Iran's legal system, but the most important obstacle is in the implementation process and its guarantees. The most important suggestion is not to enter this group into criminal-punitive proceedings..

Keywords: Street Children, Delinquency, Crime, Family.

Corresponding Autho: Zahra Aghababa - Zahra_ghababa@yahoo.com

Introduction

The problem of delinquency and victimization of children and teenagers is one of the important social issues that has been very busy in today's world. Since the commission of crimes by children and adolescents in large industrialized countries has attracted attention for a long time, therefore, in the developed countries of the world, the majority of researchers, sociologists, criminologists, psychologists, psychiatrists, and education experts are trying to find a way to A solution to prevent crime among children and teenagers has been and is being sought.

Some researchers consider the increase in crime in today's world to be one of the characteristics of the current civilized societies and they believe that in the same proportion as mankind has advanced towards industrial and material progress and development with all its might, in the same proportion to breaking the law, delinquency and committing acts against There has been a social tendency in industrial societies, and spiritual tranquility has decreased in such societies.

Since children are more vulnerable to the phenomenon of delinquency and the probability of being victimized is higher than other people in the society, therefore they need more support. Therefore, the establishment of a suitable differential policy, which does not mean discrimination in the implementation of criminal laws, seems necessary; Because the honorable leaders of Islam used many methods in educating and guiding people according to their special situation and conditions.

In domestic laws, children and teenagers who have been victims need more support, because children who are the future builders of human society are considered to be the most vulnerable members of this society.

The discriminatory policy in domestic laws is manifested in the form of special criminalizations in the field of children's rights and freedoms or in the form of increased punishment for crimes against them. Because criminal law, as a reflection of the basic values of a society, in addition to the cultural-educational role it has in condemning some behaviors, it can play a role as a deterrent and preventive factor in committing some behaviors.

Therefore, the need to adopt and approach to criminal policy requires legislation that is always the main core of criminal policy and determines the type of response to criminal phenomena.

Therefore, in Iranian laws, the age of 9 full lunar years for a girl and 15 full lunar years for a boy is considered as the legal age of puberty, which is also the basis of the age of criminal responsibility, and this issue is the reason for many criticisms regarding the determination This type of minimum age has been used to create criminal responsibility for children, and it is also one of the criticisms towards this age.

The issues supported by the Convention on the Rights of the Child approved in 1989 include the right to life, the right to benefit from a warm family center, the name and surname of the family, education, the right to insurance and the right to work.

According to the Islamic Penal Code, everyone is held responsible for the crime they commit, and the punishment is also personal; As a result, a criminal is a person who commits a crime or has directly or indirectly intervened in its realization, and in other words, a criminal is a person who commits acts contrary to the orders and prohibitions of the legislators.

Family factors are known to be important factors in the delinquency of children and adolescents, as it refers to the sociability and emotional relationships of family members, family control, identification of children with parents, and disintegration of the family with other characteristics of the family, because the family It has an effective role in creating criminal behavior among children and teenagers and even young people.

In their research, criminologists and sociologists have come to the conclusion that family variables such as child-parent relations, discipline and guardianship, and the socio-economic

base of the family have a significant relationship with the crime of children, adolescents and young people.

Other studies in this field show that marital conflicts, separation, and weak guardianship of parents over children are effective in committing crimes against children.

Family disintegration is one of the important factors in the birth of criminal behavior; Because when children lose their parents as a result of divorce, they will also lose their care, guardianship, affection, control and guidance, and therefore the process of socialization of children will face problems; Because single-parent families are not able to be a good role model for their children.

The fact is that child delinquency is one of the major issues of our society; Due to the high tendency of children and especially adolescents and young people to commit crimes, criminologists have focused more on the delinquency of children and adolescents because criminologists believe that the delinquency of children and adolescents should be an important and indicative aspect of creating different types of crimes. Various delinquent behaviors of youth and adults help to consider.

Therefore, it is proper to adopt special measures and laws with the proper approach and aim to reform and guide and prevent the repetition of the crime and the return of these delinquent children to the lap of society and to keep this group away from criminal and punitive proceedings as much as possible. It is better for legislators in the field of criminal law to narrow down criminal responsibility.

The phenomenon of street children is a global and alarming phenomenon. Supporting working children and street children and treating the delinquency of these children, preventing the breeding of criminals and potential criminals of tomorrow, and in fact a criminological criminal policy is considered to be the prevention of committing crimes in the future, because basically those who always commit crimes They are the abused children of yesterday and the professional criminals of today.

Finally, it can be said that despite the fact that there are various legal articles regarding children and adolescents in the set of laws, and the only law that has been specifically approved for the protection of children and adolescents is the Law on the Protection of Children and Adolescents approved in 2019. which is more precise and comprehensive than the previous rules

تحلیل حقوقی - جامعه شناختی جرم شناختی بزه کاری کودکان

خیابانی (از خانواده تا جامعه و صنعت)

* زهرا آقابابا ** فهیم مصطفی زاده *** علیرضا محمدیکی
* دانشجوی دکتری جزا و جرم شناسی، دانشگاه عدالت، تهران، ایران zahra_ghababa@yahoo.com
** استادیار گروه جزا و جرم شناسی، دانشگاه عدالت، تهران، ایران fahimmostafazadeh@gmail.com
*** استادیار گروه فقه و مبانی اسلامی، دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز، تهران، ایران a.khortab@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۰۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۲۵

صص: ۷۹-۹۲

چکیده

مسئله بزهکاری و بزه‌دیدگی کودکان و نوجوانان از جمله مسائل مهم اجتماعی است که دنیای امروز را شدیداً به خود مشغول داشته است. بیش از یک قرن پیش یعنی از اواخر قرن نوزدهم ارتکاب جرم و جنایت از ناحیه کودکان و نوجوانان در کشورهای بزرگ صنعتی جلب توجه نموده است. از آن هنگام تاکنون در کشورهای مدرن جهان اکثریت محققین، جامعه شناسان، جرم شناسان، روانشناسان، روانپزشکان و متخصصین تعلیم و تربیت برای یافتن راه حلی برای جلوگیری از بروز تبهکاری در میان کودکان و نوجوانان در تکاپو بوده‌اند. درباره علت افزایش بزهکاری و بزه‌دیدگی در روزگار ما عقاید مختلفی ابراز شده است. پاره ای از محققین ازدیاد جرم را در جهان امروز از اختصاصات جوامع متمدن کنونی دانسته و معتقدند به همان نسبی که بشر با تمام توان به سوی ترقی و تکامل صنعتی و مادی پیش تاخته به همان نسبت نیز قانون شکنی، بزهکاری و ارتکاب اعمال ضد اجتماعی در جوامع صنعتی گسترش یافته و از سکون و آرامش معنوی در این گونه اجتماعات کم می‌گردد. بر همین اساس در این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی و تحلیل محتوا به بررسی این مهم در مجموعه قوانین مجازات اسلامی، کار، آئین دادرسی کیفری و حمایت از اطفال و نوجوانان پرداخته و مهمترین نتیجه این مطالعه، آنکه بررسی مواد مختلف قوانین چهارگانه فوق نشان از وجود قوانین و ضوابط کامل و مترقی درحوزه کودک و نوجوان در نظام حقوقی ایران داشته اما مهمترین مانع در فرایند اجرایی و ضمانتهای آن است. مهمترین پیشنهاد عدم ورود این گروه، به دادرسی کیفری-تنبیهی است.

واژه‌های کلیدی: کودکان خیابانی، بزه کاری، جرم، خانواده.

نوع مقاله: علمی

۱- مقدمه

متعددی بهره گرفتند. گاه با محبت، گاه با قهر، و زمانی با عفو و اغماض، پیروان و دوستانشان را هدایت و منحرفین را به مسیر صحیح و راه راست ارشاد می نمودند. عمل و روش این اولیای بزرگ در حقیقت روش های اجرایی تربیتی برای پیروان آنهاست. در قوانین داخلی نیز، کودکان و نوجوانان بزه دیده نیاز به حمایت بیشتری

کودکان در برابر پدیده بزه کاری آسیب پذیرترند و احتمال بزه دیده واقع شدنشان بیشتر از سایر افراد در جامعه است، از این رو به حمایت بیشتر احتیاج دارد. این سیاست به معنای تبعیض در اجرای قوانین کیفری نیست؛ به همین سبب پیشوایان گرامی اسلام، در تربیت و هدایت افراد به فراخور موقعیت و شرایط خاص خود آنان، از روش های

نویسنده عهده‌دار مکاتبات: زهرا آقابابا Zahra_ghababa@yahoo.com

۲-۲- کودک در حقوق ایران و بین الملل

در حقوق ایران برای دختر، سن ۹ سال تمام قمری و برای پسر، ۱۵ سال تمام قمری به عنوان سن بلوغ شرعی در نظر گرفته شده که مبنای سن مسئولیت کیفری نیز هست و همین مسئله سبب ورود انتقادات فراوان نسبت به تعیین این نوع حداقل سن جهت مسئولیت کودکان گردیده است، و نیز یکی از انتقادات نسبت به این سن است. البته بعداً قانون حمایت از کودکان و نوجوانان کلیه افرادی را که به سن هجده سال تمام شمسی نرسیده اند مشمول حمایت از این قانون قرار داده است، اما این موضوع تغییری در سن مسئولیت کیفری آنان ایجاد نکرده است. در فصل سوم قانون اساسی که بحث حقوق ملت مطرح شده است به طور خاص هیچ بحثی درباره‌ی کودک عنوان نشده است. در اصل ۲۰ قانون اساسی همه‌ی ملت اعم از زن و مرد یکسان در حمایت قانون با رعایت موازین اسلامی قرار گرفته‌اند. در قانون اساسی به عنوان قانون مادر هیچ ماده‌ای به طور مشخص در مورد کودکان وجود ندارد و حق حیات، مسکن، کار و آموزش و پرورش رایگان با عبارت هر فرد آغاز می‌شود و در واقع هیچ مصداقی تحت عنوان حقوق کودک در قانون اساسی نداریم اما در تفسیر کلی می‌توانیم کودکان را نیز مشمول این اصل بدانیم، شایان ذکر است که بیان کنیم در قانون اساسی در برخی موارد دولت موظف به انجام اقداماتی برای کودکان است از جمله تعلیم و تربیت کودک، آموزش قبل از دبستان تا سطح آموزش عالی به طور رایگان، بهداشت کودکان و استفاده از خدمات پزشکی و درمانی و بهره‌مندی کودک از تغذیه، واکسیناسیون به موقع، تفریح و حق کار از جمله وظایفی است که در قانون اساسی برعهده دولت گذاشته شده است.

باید گفت که مباحث مورد حمایت کنوانسیون حقوق کودک مصوب سال ۱۹۸۹ شامل حق حیات، حق بهره‌مندی از قانون گرم خانواده، نام و نام خانوادگی، آموزش و پرورش، حق بیمه و حق کار از جمله این موارد است. حق حیات را می‌توان به قبل از تولد و پس از تولد تقسیم کرد؛ بر طبق ماده ۹۵۷ قانون مدنی، کودک حتی اگر پس از تولد یک ثانیه زنده باشد از تمام حقوق مدنی برخوردار است.

مجمع عمومی سازمان ملل متحد، در اجلاس بیستم نوامبر ۱۹۵۹ اعلامیه جهانی حقوق کودک را در یک مقدمه و ده ماده به تصویب رساند، در قسمتی از مقدمه این اعلامیه چنین آمده است: «این اعلامیه حقوق کودک را با این هدف که ایام کودک توأم با خوشبختی بوده و کودک از حقوق و آزادی‌هایی که در پی خواهد آمد، به خاطر خود و جامعه‌اش بهره‌مند

دارند، زیرا کودکان که آیندگان جامعه بشری هستند از آسیب پذیرترین اعضای این جامعه محسوب می‌شوند. به همین جهت است که مصلحان بشریت از دیرباز تاکنون همواره در حمایت و مراقبت از آنان پیشگام بوده‌اند. این حمایت از طریق اتخاذ یک سیاست افتراقی صورت می‌گیرد. سیاست افتراقی در قوانین داخلی به صورت جرم انگاری‌های خاص در حوزه‌ی حقوق و آزادی‌های کودکان یا به صورت تشدید مجازات جرایم علیه آنان متجلی می‌شود. زیرا حقوق کیفری به عنوان منعکس کننده ارزش‌های بنیادین حاکم بر یک جامعه، علاوه بر نقش آموزشی-فرهنگی که در تقبیح برخی رفتارها دارد، می‌تواند به عنوان عاملی باز دارنده و پیشگیرانه در ارتکاب برخی رفتارها ایفای نقش کند. از این رو ضرورت اتخاذ و رویکرد سیاست جنایی تقنینی که همواره هسته‌ی اصلی سیاست جنایی و تعیین کننده نوع پاسخ در قبال پدیده‌های مجرمانه می‌باشد در قبال بزه دیدگی کودکان در راستای اعمال سیاست‌های حمایتی مطابق با معیارهای بین‌المللی، یکی از مباحث مهم جامعه می‌باشد.

۲- مفاهیم و مبانی

۲-۱- تعریف کودک

از نظر عرف، دوره کودکی پس از نوزادی شروع و تا رسیدن به سن قانونی ادامه می‌یابد. حد فاصل میان نوزادی و نوجوانی را عرف عام دوره‌ی کودکی می‌گویند. علماء حقوق ذیل کلمه صغیر می‌گویند: پسر و دختری که به بلوغ شرعی نرسیده است از محجورین است، به محض رسیدن به بلوغ، حجر او محو می‌شود، بدون این که احتیاج به صدور حکم از سوی حاکم شرع باشد، اگر پیش از بلوغ به حدی رسد که دارای تمیز باشد او را صغیر ممیز گویند [۶] اگر این ویژگی‌ها در کسی به منصفه ظهور و مشاهده نرسد کودک است و الا نوجوان یا جوان خواهد بود. و نیز گفته شده که صغار جمع صغیر است و در اصطلاح «صغیر» به کسی گفته می‌شود که از نظر سن به نمو جسمانی و روحی لازم برای زندگانی اجتماعی نرسیده باشد [۲].

بنابراین مقطعی از عمر انسان به دوره کودکی اختصاص دارد، هر چند که از لحاظ عرفی و حقوقی مرز دقیقی برای آن تعیین نشده است. چون اوضاع شرایط محیطی، وراثتی و تغذیه در آن مؤثر است. اما با پیدایش یکی از حالات فوق انسان از وضعیت کودکی خارج و به دوره‌ی نوجوانی و جوانی وصل می‌گردد.

هردوی آنها یا استفاده از کار او به شخص دیگری تسلیم شود، ممنوع است. این شکل از بدترین اشکال کار کودک به شمار می آید و همچنین براساس نظر سازمان بهداشت جهانی، عنوان کودک به افرادی گفته می شود که سن آنها کمتر از ۱۸ سال باشد [۱].

۲-۳- بزهکار

بزه یا جرم از نظر لغوی به معنای خطا و جور می باشد [۱۲]. در حقوق جزای عصر ما عامل وقوع جرم بر اثر پیشرفت های جرم شناسی مورد توجه قرار گرفته و هر کس در قبال جرمی که مرتکب می شود مسئول شناخته می شود و مجازات نیز جنبه شخصی دارد در نتیجه بزهکار کسی است که مرتکب جرم شده یا در تحقق آن به طور مستقیم یا غیر مستقیم مداخله داشته است و به عبارت دیگر مجرم کسی است که فعلی مغایر با اوامر و نواهی قانون گذاران مرتکب شود [۱۵].

۳- عوامل به وجود آمدن کودکان خیابانی

بررسی سیر تاریخی پدیده کودکان خیابانی در جهان و ایران نشان می دهد این پدیده ریشه تاریخی دارد. با وقوع انقلاب صنعتی در قرن ۱۸ سیر هجوم روستاییان به شهرها برای کار در کارخانه ها و درآمد بیشتر آغاز شد. این امر موجب حاشیه نشینی برخی از افراد جامعه شد که یا بیکار ماندند یا به جهت عائله مندی و عدم مهارت کافی درآمد مناسبی پیدا نکردند. در این شرایط کودکان متکدی قارچ گونه در شهرهای بزرگ رشد و نمو یافتند. برای کودکان کار و خیابان که مجبور به امرار معاش هستند، چند مسئله وجود دارد. کودکان کار و خیابان در شهرهای بزرگ به ویژه کلانشهر تهران، عموماً کودکان مهاجری هستند که در حاشیه های شهری، بافت های فرسوده و مناطق کم برخوردار سکونت دارند، و بخش زیادی از این کودکان از کشورهای همسایه (افغانستان و پاکستان و ...) هستند که معمولاً پدر یا مادر یا هر دوی آنها تابعیت افغانی دارند. تعدادی از این کودکان نیز حاصل ازدواج زوج ایرانی و افغانی هستند. از آنجا که برای این کودکان و خانواده ها محدودیت های قانونی متعددی وجود دارد و به دلیل فقر مجبور به امرار معاش از طریق کار در خیابان می شوند. از سوی دیگر در خصوص مباحث مربوط به سرپرستی، این کودکان بیشتر در معرض طلاق والدین قرار دارند. از این منظر به دلیل خلأها و مشکلات قانونی در حوزه سرپرستی این کودکان به مقدار بیشتری از این مسئله دچار آسیب می شوند. همچنین در این خانواده ها به دلیل فقر، نبود آموزش کافی و استرس های روانی

شود، رسماً به آگاهی عموم می رساند... و در پی آن پس از گذشت سی سال (سال ۱۹۸۹) به منظور تکمیل و در نظر گرفتن حقوق و امتیازات بیشتر برای کودکان، این مجمع، «کنوانسیون حقوق کودک» را تصویب کرد. در دیباچه این کنوانسیون به اهداف، تاریخچه و علل تصویب آن چنین اشاره شده است: «با اعلام پذیرش اعلامیه جهانی حقوق بشر از سوی سازمان ملل متحد و تضمین بهره مندی تک تک افراد بشر از حقوق مندرج در آن به دور از وابستگی های نژادی، جنسی، مذهبی، فرهنگی، سیاسی، مالی، قومی و یا هرگونه تبعیض دیگری و با توجه به اینکه سازمان ملل متحد در اعلامیه جهانی حقوق بشر به رعایت حقوق ویژه کودکان و حمایت آنها تأکید کرده است. مقصود از کودک در کنوانسیون حقوق کودک افراد زیر ۱۸ سال می باشد [۴]. البته لازم به ذکر است که کنوانسیون در ادامه ماده ۱ بیان می دارد: «مگر اینکه طبق قانون قابل اجرا درباره کودک، سن کودک کمتر تشخیص داده شود» مفهوم این عبارت آن است که در کنوانسیون، علاوه بر اینکه سن مشخصی برای پایان دوران کودکی تعیین شده است به این نکته نیز توجه گردیده است که امکان دارد پایان دوران کودکی در برخی قوانین داخلی، متفاوت و مشخصاً کمتر از ۱۸ سال باشد. بر پایه این ماده نکات ذیل را می توان مورد توجه قرار داد:

اولاً: این ماده از کنوانسیون صرفاً کودک را از منظر خود تعریف کرده است و آن را به صورت کلی و بدون قید مطرح نکرده است و لذا نباید بیش از آن تعمیم داده شود. ثانیاً: خود ماده مورد اشاره دارای برخی نواقص و خلاءهاست منجمله اینکه مشخص نکرده است آیا از بدو تولد یا پیش از آن کودک مشمول عنوان مورد حمایت کنوانسیون قرار می گیرد امری که تصریح به آن می توانست بسیار راهگشا باشد و مانع تفاسیر گوناگون متعارض گردد.

ثالثاً: ماده یکم کنوانسیون ۱۹۸۹ حقوق کودک، زیر سن ۱۸ سال بودن را در صورتی سبب اطلاق واژه ی کودک می شمارد که استثناء ذکر شده یعنی «به موجب قانون قابل اعمال کمتر از آن سن بلوغ شمرده نشود» را نتوان یافت؛ لذا این معیار بر حسب قوانین مختلف قابلیت انعطاف پیدا می نماید و می تواند خود را با قوانین مختلف کشورهای گوناگون تطبیق یابد.

در تشریح بند "د" ماده ۱ پروتکل الحاقی منع بردگی و برده فروشی و عملیات و دستگاه های مشابه بردگی مصوب ۱۳۲۷/۱۲/۰۳ (مصوب ۲۵ سپتامبر ۱۹۲۶ ژنو)، چنین مقرر می دارد: " هرگونه رسوم و ترتیباتی که به موجب آن، کودک یا فرد غیربالغ (کمتر از ۱۸ سال) توسط یکی از والدین خود یا

ضعیف والدین بر فرزندان بر تحقق جرم بر فرزندان مؤثر است. در این رابطه، مقوله معروفی وجود دارد که در جامعه، قانون و در خانواده، مهر و محبت حاکمیت می‌کند.

«ساترلند» معتقد است که جرم در اثر خطای خانواده تحقق پیدا می‌کند، خانواده‌ای که قادر به آموزش ارزش‌ها و هنجارها به فرزندان خود نبوده‌اند. به نظر ساترلند نگرانی‌ها و نیازهای ارضاء نشده در افراد عادی و مجرم شبیه به هم است و تنها روش یادگرفته شده واکنش به این نگرانی‌ها و محرک‌ها در آنان متفاوت است و خانواده به عنوان محیط یادگیری اولیه فرزندان بر جرم مؤثر است.

گسیختگی خانوادگی یکی از عوامل مهم در تولد رفتار مجرمانه است؛ زیرا هنگامی که فرزندان والدین خود را در اثر طلاق از دست می‌دهند، همچنین مراقبت، سرپرستی و کنترل و راهنمایی‌های آنان را از دست خواهند داد. گسیختگی خانوادگی، فرآیند جامعه پذیری فرزندان را با مشکل مواجه خواهد کرد؛ زیرا خانواده‌های تک والدی قادر نیستند الگوی مناسبی برای فرزندان خود باشند.

۳-۲- عوامل ارتکاب جرم در جامعه

ارتکاب جرم و بزهکاری، از مهم‌ترین پدیده‌های حیات انسانی تلقی می‌شود که علل و عوامل متعدد و با سهمی متفاوت در بروز آن نقش دارند. به عنوان مثال رابطه مستقیمی فی‌مابین وضعیت شغلی و تحصیلی والدین و درآمد خانواده است و همچنین رابطه مستقیمی بین نظارت والدین و دلبستگی فرزندان به خانواده با بزهکاری فرزندان دیده می‌شود.

جامعه انسانی و روابط اجتماعی بر اساس نظم اجتماعی و به واسطه هنجارهای اجتماعی اداره و تنظیم می‌شود. هنجارهای اجتماعی، الگوها و شیوه‌های رفتار و قواعد تعیین‌کننده کنش متقابل میان مردم هستند که پیروی از آنها موجب تعادل و نظم در جامعه می‌گردد.

یک هنجار تعیین می‌کند که فرد در شرایط گوناگون چه رفتاری باید یا نباید داشته باشد. در این میان، یکی از مسائل اجتماعی برآمده از ناهم‌نوایی، بروز رفتار انحرافی است که همانند فقر، جهل و بیماری همواره در جوامع انسانی حضوری چشمگیر داشته و گستره وسیع و انواع مختلفی را پوشش می‌دهد که بزهکاری نوجوانان از مهمترین آن‌هاست. مسئله بزهکاری کودکان و نوجوانان از دیرباز در جامعه بشری مورد توجه اندیشمندان است و هم‌اکنون نیز، از مباحث عمده بسیاری از اندیشمندان است.

مروری بر کثرت جرایم در جهان و در کشور ایران، گویای این واقعیت است که بزهکاری یکی از مسائل عمده جامعه ما است؛

اجتماعی، خشونت علیه کودکان و کودک آزاری به مقدار بیشتری حضور دارد و همین مسئله نیز به عنوان یک ریسک فاکتور عمده بحث سرپرستی و یا بدسرپرستی عمل می‌کند. مسئله دوم، مسئله طلاق‌های منشعب شده از اعتیاد است. در نتیجه اعتیاد، پدران و مادرانی خواهیم داشت که مستعد خشونت علیه کودکان هستند، خشونت فیزیکی، عاطفی، کلامی دارند و در تربیت فرزندان دچار غفلت و بی‌توجهی هستند. عملاً از این چنین والدینی با عنوان بدسرپرست نام برده می‌شود. پر واضح است که این سبک رفتاری به نتایج مثبتی منجر نخواهد شد. در نبود سرپرست، مسئله دیگری هم دخیل است. بسیاری از کودکان، کودکان سرراهی یا کودکان فاقد والدین هستند که معمولاً در کنار پدربزرگ و مادر بزرگ‌ها و یا افراد دیگر رشد و زندگی کرده‌اند و بعد از ورود به سنین بالاتر و پررنگ شدن مسائل اقتصادی برای آنان، مجبور به کار در خیابان می‌شوند. مسئله سوم، تک سرپرستی است؛ به این معنا که به دلیل طلاق والدین و یا غیبت پدر یا مادر، کودک مجبور به زندگی در کنار فقط یکی از والدین است به ویژه کودکانی که با مادر به تنهایی زندگی می‌کنند به دلیل وضعیت نامناسب اشتغال زنان سرپرست خانوار و فقر منشعب از آن این کودکان نیز آسیب‌پذیر هستند و مجبور به کار در سنین پایین می‌شوند.

۳-۱- عوامل ارتکاب جرم در خانواده

عوامل خانوادگی که به جامعه پذیری و روابط عاطفی اعضای خانواده، کنترل خانوادگی، همانندسازی فرزندان با والدین و گسیختگی خانواده با سایر ویژگی‌های خانواده ارجاع داده می‌شود، نقش مؤثری در ایجاد رفتار مجرمانه میان کودکان و نوجوانان و حتی جوانان دارد. تحقیقات درباره خانواده به عنوان یکی از کارگزاران جامعه پذیری برای رفتار کودکان، نوجوانان و جوانان، سابقه تاریخی نسبتاً طولانی دارد.

جرم‌شناسان و جامعه‌شناسان در پژوهش‌های خود به این نتیجه رسیده‌اند که متغیرهای خانوادگی نظیر: روابط فرزند-والدین، تقلیدهای خانوادگی، انضباط و سرپرستی و پایگاه اقتصادی-اجتماعی خانواده با جرم کودکان، نوجوانان و جوانان ارتباط معناداری دارد. «هیرشی» یکی از جرم‌شناسان سرشناس حوزه جرم‌شناسی در آزمون نظریه کنترل اجتماعی دریافت که افزایش تقلید کودکان، نوجوانان و جوانان به والدین و گذران بیشتر اوقات فراغت فرزندان با خانواده، گرایش فرزندان را به جرم کاهش می‌دهد.

مطالعات دیگری که در این حوزه صورت گرفته است نشان می‌دهد که تضادهای زناشویی، گسیختگی و سرپرستی‌های

به عبارت بهتر و ساده تر، اگر در اثر یک خسارت قطعی آسیب به شخصی وارد آمده باشد و اکثر جامعه نیز به این مسئله اذعان داشته باشند؛ آن شخص یک «بزه‌دیده» به شمار می‌آید.

طبق سند بین‌المللی حمایت از قربانیان خشونت نیز، «بزه دیده شخصی است که به طور فردی یا گروهی متحمل خسارت، بویژه در زمینه‌های مربوط به آسیب به تمامیت جسمی و روانی، صدمه معمولی، خسارت مالی و وارد شدن لطمه بزرگ و سنگین به حقوق اساسی او می‌باشد.

۵- مسئولیت مدنی دولت در قبال کودک آزاری

طبق تعریف سازمان بهداشت جهانی کودک‌آزاری عبارت است از هر گونه بدرفتاری فیزیکی یا عاطفی، سوءاستفاده جنسی، غفلت یا رفتار همراه با بی‌توجهی یا استثمار تجاری یا سایر انواع استثمار که منجر به آسیب واقعی یا احتمالی به سلامت، بقا، رشد یا کرامت کودک در زمینه روابط یا مسئولیت، اعتماد یا قدرت شود.

معمولاً کودک آزاری محصول نابسامانی‌های خانوادگی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی حاکم بر روابط موجود در جامعه است، و به نوعی کودک آزاری به رفتارهایی اطلاق می‌شود که مغایر با هنجارهای اجتماعی و قانونی جامعه است. بنابراین نهادهای دولتی به جهت حمایت، نظارت، تنبیه و آموزش در مقابل این کودکان که قشر آسیب‌پذیر جامعه به شمار می‌آیند، مسئول هستند. از این رو دستگاه‌های قانون‌گذار که واضع قانون می‌باشند موظف گردیده‌اند که مسئولیت‌هایی را در جهت حفظ، نگهداری و اصلاح این دسته از کودکان بر شمرده و تعریف نمایند؛ که این مسئولیت‌ها در نتیجه تعامل و مساعدت و همکاری سایر دستگاه‌های قضایی در باب حضانت، ولایت و سرپرستی برای این کودکان تعریف شده است، از سوی دیگر به جهت پذیرش و عضویت دولت ایران در کنوانسیون حقوق کودک مسئولیت‌هایی برای او در مقابل کودکان تعریف و مصوب گردیده است، که در این قسمت به ذکر مواردی از آنها می‌پردازیم:

۵-۱- مسئولیت مدنی دولت در برابر آزار کودکان از راه

تکدی‌گری

اطفال به لحاظ کمی سن و ناتوانی از دفاع در مقابل مجرمان بزرگسال در معرض بهره‌کشی و سوء استفاده قرار می‌گیرند. یکی از این بهره‌گیری‌ها تکدی‌گری می‌باشد.

قانون‌گذار با جرم جلوه دادن آن برای دولت مسئولیت‌هایی تعریف کرده است. از طرفی کودکانی که مورد بهره‌کشی از این

به دلیل گرایش بالای کودکان و بویژه نوجوانان و جوانان به انجام و اعمال بزه، جرم شناسان بیشتر بر روی بزهکاری کودکان و نوجوانان متمرکز شده‌اند زیرا جرم شناسان معتقدند که بزهکاری کودکان و نوجوانان را باید جنبه‌ای مهم و شاخص از آن چه به ایجاد انواع مختلف رفتارهای بزهکارانه جوانان و بزرگسالان کمک می‌کند در نظر گرفت.

۳-۳- علل بزهکاری

یکی از نخستین انسان شناسان فرانسوی، «بروکا» مدعی کشف ویژگی‌هایی در جمجمه و مغز بزهکاران گردید که آن‌ها را افراد پیرو قانون متمایز می‌ساخت. جرم شناس ایتالیایی به نام سزار لومبروزو، که در سال‌های دهه ۱۸۷۰ کار می‌کرد، ادعا می‌نمود که بعضی افراد با تمایلات بزهکارانه متولد می‌شوند و در حقیقت روی آوردن به بزهکاری در آن‌ها؛ نوعی بازگشت به اصل یا انسان ابتدایی تر است. او معتقد بود انواع بزهکاران را می‌توان از روی شکل جمجمه تشخیص داد. لومبروزو می‌پذیرفت که یادگیری اجتماعی می‌تواند بر تکامل تمایلات بزهکارانه اثر بگذارد اما بزهکاران را از نظر زیست شناختی ناقص می‌دانست.

«ریچارد داگدیل» برای بررسی رفتار بزهکارانه به شجره‌نامه‌های خانوادگی توجه نشان داد تا تفاوت در تمایلات ارثی نسبت به بزهکاری را نشان بدهد. اندیشه ارتباط میان ساختمان زیستی و بزهکاری در مطالعات ویلیام شلدن در سال ۱۹۴۰ از سر گرفته شد. شلدن سه نوع اصلی ساختمان بدنی انسان را متمایز کرد و مدعی گردید که یکی از آنها مستقیماً با بزهکاری ارتباط دارد. شلدن نوشت که افراد دارای ماهیچه قوی و فعال بیش از افرادی که دارای ساختمان بدنی لاغر یا افراد چاق؛ احتمال دارد که بزهکار شوند.

مطالعات دیگری که جان گولک انجام داد یافته‌های نسبتاً مشابهی را تأیید کرد. آرتون هوربرت تمایلات بزهکارانه را با گروه خاصی از کروموزوم‌ها در توارث ژنتیکی مربوط ساخته است. هوربرت ادعا کرده است که بزهکاران یک کروموزوم Y اضافه داشته‌اند. براساس فرضیه هوربرت، ساختمان ژنتیک افراد در تحریک‌پذیری و پرخاشگری آن‌ها نقش دارد.

۴- بزه‌دیدگی

بزه دیده به شخصی گفته می‌شود؛ که به خاطر وضعیت و موقعیت خاص، متحمل پی‌آمدهای دردآور و مشقت باری می‌شود که عواملی با ریشه‌های فیزیکی، روانی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و حتی طبیعی دارد.

پایه نظریه خطر و تقصیر، هرگاه والدین از کودکان سوء استفاده نمایند یا در حضانت و نگهداری کودکان تقصیر کنند و کودکان در معرض خطر جسمانی و اخلاقی قرار گیرند، دولت مسئول حمایت از کودکان است. چون تأمین امنیت برای همه افراد جامعه به عهده دولت است.

۵-۲- مسئولیت مدنی دولت در برابر بهره‌کشی از

کودکان در جرایم مواد مخدر

طبق ماده ۳۳ اعلامیه جهانی حقوق کودک در مجمع عمومی سازمان ملل متحد: کودکان باید در مقابل استفاده از مواد مخدر و شرکت در تولید و توزیع آن محافظت شوند. امروزه جرایم قاچاق، توزیع، استعمال و نگهداری و ... مواد مخدر در کشورهای جهان معضل شناخته شده است؛ علی‌رغم اقدامات صورت گرفته بین‌المللی و داخلی آثار مخرب و ویران‌گر این مواد روند صعودی طی می‌کند. مشارکت کودکان در جرایم مرتبط با مواد مخدر با اعتیاد والدین و یا اقدام به قاچاق توسط والدین آغاز می‌شود.

از آنجایی که فروش مواد مخدر دارای سود فراوان است لذا قاچاقچیان سعی می‌کنند که نوجوانان و جوانان را به آن معتاد سازند تا بدین وسیله هم خود از لحاظ جنسی از آنها ممتنع شوند و هم به وسیله آنها جنس خود را به فروش برسانند. از طرف دیگر قاچاقچیان مواد مخدر، اطفال معصوم و بی‌گناه و معمولاً کودکان خیابانی را اغفال و با شرکت و همدستی آنان به فعالیت‌های نامشروع خود ادامه می‌دهند و مطمئن هستند که اطفال در صورت ارتکاب جرم از پرداخت جزای نقدی معاف و محکومیت‌های طولی‌المدت در مورد آنها اجرا نخواهد شد [۱۵].

معمولاً اطفالی که مورد بهره‌کشی در مواد مخدر قرار می‌گیرند، به لحاظ شرایط زندگی خاص و همچنین به جهت آسیب‌پذیر بودن و قرار گرفتن در موقعیتی که مبین یک نوع حالت خطرناک در وجود آنان می‌گردد «اطفال در معرض خطر» نامیده می‌شوند. به همین دلیل سازمان ملل متحد توصیه‌هایی به کشورهای عضو دارد، و چون این کودکان از طریق گرایش به اعتیاد و همچنین فعالیت در توزیع مواد مخدر در خطر قرار می‌گیرند؛ پس طبق نظریه خطر برای این نوع افراد، دولت هم مسئولیت برای رفع خطر از آنان دارد و هم حفاظت از جان و سلامت این افراد به عهده دولت است. از این رو در قانون مسئولیت‌هایی برای دولت در نظر گرفته شده است که به شرح ذیل است:

در ماده ۳۵ قانون مبارزه با مواد مخدر الحاقی ۱۳۸۹ وادار کردن افراد کمتر از هجده سال به ارتکاب جرایم مواد مخدر

باب قرار می‌گیرند، در معرض خطر هستند. به همین دلیل دولت مسئولیت‌هایی را برای خود در قبال آنان قرار داده است. در بند ۴ ماده ۱۱۷۳ قانون مدنی اصلاحی ۱۳۷۶/۸/۱۱ مجلس شورای اسلامی هرگونه سوء استفاده از طفل یا اجبار او به ورود در مشاغل ضد اخلاقی مانند فساد و فحشاء و تکدی-گری و قاچاق یکی از مواردی دانسته شده است که به موجب آن می‌توان حکم به عدم مواظبت و یا انحطاط اخلاقی ولی یا سرپرست طفل داد. مطابق صدر ماده موصوف، محکمه اجازه یافته تا بر مبنای تقاضای اقربای طفل یا قیم وی یا رئیس حوزه قضایی، تصمیم مقتضی در خصوص طفل اتخاذ نماید. همچنین برای تقویت نظر فوق می‌توان به وحدت ملاک ماده ۱۶ قانون اقدامات تأمینی مصوب ۱۳۳۹ (که در حال حاضر منسوخ است) نیز استناد نمود که مطابق آن هر کس با سوء استفاده از وظایف نظارت یا قیمومت یا اعمال حق ولایت مرتکب جرمی شده و به موجب آن به حبس محکوم گردد، به نحوی که او را برای انجام وظایفش غیرصالح سازد، دادگاه می‌تواند حکم به محرومیت او از حق قیمومت یا اعمال حق ولایت بدهد. البته همان گونه که گفته شد قانون اقدامات تأمینی در حال حاضر نسخ صریح شده و ماده ای معادل ماده ۱۶ قانون اقدامات تأمینی سال ۱۳۳۹ در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ پیش بینی نشده است.

یا این که والدین یا سرپرستان قانونی را در نتیجه سوء استفاده از اطفال خویش برای تکدی‌گری بموجب ماده ۷۱۳ قانون مجازات اسلامی تعزیرات مصوب ۱۳۷۵ که محکومیت جزایی حبس از سه ماه تا دو سال را دارد محکوم کرد. ماده ۷ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹ نیز مقرر داشته است: هر یک از والدین، اولیاء یا سرپرستان قانونی طفل و نوجوان و تمام اشخاصی که مسؤولیت نگهداری، مراقبت و تربیت طفل را برعهده دارند، چنانچه برخلاف مقررات قانون تأمین وسایل و امکانات تحصیل اطفال و جوانان ایرانی مصوب ۱۳۵۳/۴/۳۰ از ثبت‌نام و فراهم کردن موجبات تحصیل طفل و نوجوان واجد شرایط تحصیل تا پایان دوره متوسطه امتناع کنند یا به هر نحوی از تحصیل او جلوگیری کنند، به انجام تکلیف یادشده و جزای نقدی درجه هفت قانون مجازات اسلامی محکوم می‌شوند.

پس در مواد قانونی مثل ۷۱۳ قانون مجازات اسلامی تعزیرات مصوب ۱۳۷۵ و نیز ماده ۷ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مسئولیت برای دولت در مقابل کودکان تعیین گردیده است و همچنین در ماده ۱۱۷۳ قانون مدنی دولت به عنوان مدعی و حمایت‌کننده از کودک شناخته شده است. بر

خلال این معاینات، پزشک مسئول باید نظر خود را درباره مناسب بودن نوع کار با توان کارگر نوجوان اعلام دارد.

همچنین بموجب ماده ۸۱ از قانون کار که بیان می دارد: کارگران نوجوان را نمی توان در مشاغلی که از نظر جسمی یا عاطفی و اخلاقی زیانبار هستند به کار گمارد.

و نیز در ماده ۸۴ از قانون کار آمده است: ساعات کار روزانه کارگران جوان نیم ساعت کمتر از ساعت کارگران بزرگسال است.

و ماده ۸۲ قانون کار بیان می کند که: کارگران نوجوان مجاز به اضافه کار، کارهای زیانبار و خطرناک، کار شبانه بین ساعات (۱۰ شب تا ۶ بامداد) نیستند و نباید بدون کمک وسایل مکانیکی بیش از حد مجاز بار حمل کنند.

نکته دیگر آنکه، بموجب مواد ۸۲ و ۸۳ قانون کار مجازات هایی برای کسانی که از این مقررات تخلف می کنند پیش بینی شده است. همچنین در مواد ۵ و ۶ از قانون کار به غیر از این مقررات که مربوط به کار کودکان می شود، آمده است که کودکان از همان مزایا و حمایت هایی برخوردارند که به کارگران بزرگسال تعلق می گیرد. بنابراین قانون کار از کارگران نوجوان در برابر تبعیض، کار اجباری و استثمار حمایت می کند.

کار کودک به فعالیت هایی اطلاق می شود که به لحاظ روانی، جسمی، اجتماعی یا اخلاقی خطرناک و آسیب رسان باشد. و مزاحم تحصیل کودک باشد مثلاً باعث محروم ساختن وی از رفتن به مدرسه یا مجبور کردن وی به ترک تحصیل یا ملتزم کردن او به گذراندن مدرسه ضمن کار سنگین و طولانی باشد. کار کودکان در جهان همیشه به عنوان یک معضل اجتماعی مطرح بوده و به ویژه که برخی از کشورها کودکان را مجبور به انجام کارهای سخت و طاقت فرسا می نماید که باید اذعان نمود در برخی از نقاط پیشرفته جهان امروزه کودکان مورد سوء استفاده های مختلف از سوی افراد، گروه ها و جریان های ضد بشری قرار می گیرند.

این دسته از کودکان، ضعف و آسیب پذیری را در برابر همه نوع سوء استفاده مالی، عاطفی و جنسی دارند و منابع استثمار کننده این کودکان به همان اندازه متعدد و بی شمار است که میزان تماس های استثمارکنندگان با مشتریان، استخدام کنندگان و سایر کودکان و دوستان خود دارند.

براساس ماده ۱۶ قانون کار مصوب سال ۱۳۳۷ به کار گماردن اطفال کمتر از ۱۲ سال حتی به عنوان کارآموزی ممنوع بود.

طبق ماده ۷۹ قانون کار، حداقل سن کار کودک ۱۵ سال است. لیکن در قانون حمایت از کودکان صرفاً به کارگیری

نظیر مصرف مواد مخدر یا ارتکاب هر یک از جرایم موضوع این قانون، سبب تشدید مجازات دانسته شده است. مطابق این ماده: هر کس اطفال و نوجوانان کمتر از هجده سال تمام هجری شمسی و افراد محجور عقلی را به هر نحو به مصرف و یا به ارتکاب هر یک از جرائم موضوع این قانون وادار کند و یا دیگری را به هر طریق مجبور به مصرف مواد مخدر یا روان گردان نماید و یا مواد مذکور را جبراً به وی تزریق و یا از طریق دیگری وارد بدن وی نماید به یک و نیم برابر حداکثر مجازات قانونی همان جرم و در مورد حبس ابد به اعدام و مصادره اموال ناشی از ارتکاب این جرم محکوم می شود. در صورت سایر جهات از جمله ترغیب، مرتکب به مجازات مباشر جرم محکوم می شود.

همچنین در ماده ۵ آئین نامه پیشگیری از اعتیاد، درمان معتادان به مواد مخدر و حمایت از افراد در معرض خطر اعتیاد مصوب ۱۳۷۸/۲/۱۴ به منظور پیشگیری از اعتیاد دانش آموزان و وظایفی را برای وزارت آموزش و پرورش در نظر گرفته است، که این وظایف به شرح زیر است:

- ارائه و اجرای طرح هایی به منظور پیش گیری از اعتیاد و آلودگی به مواد مخدر و افزایش آگاهی های پرسنل.

- شناسایی دانش آموزان در معرض خطر.

- شناسایی دانش آموزان معتاد و مصرف کننده و توزیع کننده.

- فراهم آوردن زمینه اجرای برنامه های آموزشی، فرهنگی و تبلیغاتی.

- اجرای برنامه های فرهنگی و گسترش مراکز مشاوره ای.

- تهیه و انتشار بروشورهای تبلیغاتی به منظور آگاهی دانش آموزان از اثرات مواد مخدر [۹].

۵-۳- مسئولیت دولت در برابر سوء استفاده از کودکان در کار

کنوانسیون حقوق کودک در ماده ۳۲ ضمن به رسمیت شناختن حمایت از کودکان در برابر بهره کشی اقتصادی در کشورها، دولت ها را به انجام اقدامات لازم در جهت تضمین اجرای این حق مکلف ساخته و به برخی از اقدامات در زمینه کار کودک اشاره کرده است؛ که به شرح ذیل است:

ماده ۷۹ قانون کار حداقل سن برای استخدام را ۱۵ سال مقرر می کند. در ضمن بموجب ماده ۱۷۶ قانون کار مصوب ۱۳۶۹ مجازات هایی را هم برای کارفرمایانی که به استخدام کودکان زیر ۱۵ سال مبادرت می ورزند معنی نکرده است.

به علاوه در قانون کار، کارگران ۱۵ تا ۱۸ سال کارگران نوجوان تلقی می شوند و مقرر شده است که باید مرتب توسط سازمان تأمین اجتماعی تحت معاینه سالیانه قرار گیرند. در

بیشتری به این موضوع نموده و در قانون حمایت از کودکان و نوجوانان بویژه در ماده ۱۰ صراحتاً مقرر داشته است:

هرکس نسبت به طفل یا نوجوان مرتکب آزار یا سوءاستفاده جنسی شود، در صورتی که مشمول مجازات حد نباشد با در نظرگرفتن شرایطی مانند وضعیت بزه‌دیده، شرایط مرتکب و آثار جرم، به ترتیب زیر مجازات می‌شود:

۱- آزار جنسی تماسی توسط محارم یا با عنف به مجازات حبس درجه پنج قانون مجازات اسلامی؛

۲- سایر آزارهای جنسی تماسی به مجازات حبس درجه شش قانون مجازات اسلامی؛

۳- آزار جنسی غیرتماسی توسط محارم یا با عنف به یکی از مجازات‌های درجه هفت قانون مجازات اسلامی؛

۴- سایر آزارهای جنسی غیرتماسی به یکی از مجازات‌های درجه هشت قانون مجازات اسلامی؛

۵- بهره‌کشی جنسی از طفل و نوجوان از طریق عرضه، در اختیارگرفتن، وادار یا اجیر کردن برای هرزه‌نگاری یا سوءاستفاده جنسی به مجازات حبس درجه پنج قانون مجازات اسلامی؛

۶- در دسترس قراردادن یا ارائه محتوا یا اثر مستهجن یا مبتذل به طفل یا نوجوان به یک یا چند مجازات درجه هشت قانون مجازات اسلامی؛

۷- استفاده از طفل و نوجوان برای تهیه، تولید، توزیع، تکثیر، نمایش، فروش و نگهداری آثار سمعی و بصری مستهجن یا مبتذل، حسب مورد به میانگین حداقل و حداکثر تا حداکثر مجازات مقرر در قانون مربوط؛

۸- واردات، صادرات، تکثیر، انتشار، عرضه، معامله یا بارگذاری محتوا یا اثر مستهجن یا مبتذل که در آنها از اطفال و نوجوانان بهره‌گیری شده و یا حمل و نگهداری آنها به یکی از مجازات‌های درجه شش قانون مجازات اسلامی؛

۹- برقراری ارتباط با طفل و نوجوان در فضای مجازی به‌منظور هرگونه آزار جنسی یا ارتباط جنسی نامشروع به یکی از مجازات‌های درجه شش قانون مجازات اسلامی.

در قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۷۰ (قانون قدیم) بدون این که قانونگذار توجهی خاصی به طفل بودن بزه دیده داشته باشد، مقرراتی را به صورت عام تصویب کرده بود که شامل اطفال نیز می‌شد. برای مثال در ماده ۸۲ این قانون که مفاد آن در ماده ۲۲۴ ق.م.ا. سال ۱۳۹۲ نیز عیناً تکرار شده است، برای مثال در مورد سوء استفاده جنسی، زنا با محارم نسبی مستوجب مجازات اعدام می‌باشد، بدین ترتیب هرگاه یکی از بستگان نظیر پدر و مادر با طفل خود مرتکب زنا شود،

اطفال برای اعمال خلاف توسط والدین ممنوع اعلام شده است. بنابراین به نظر می‌رسد چنانچه کودک را والدین به کار خلاف وادار نکنند، در هر سنی می‌توانند توسط والدین یا بزرگسالان در خانواده مجبور به کار شود. از این رو لازم می‌آید که قانون‌گذار با تأکید بر اعتبار قانون کار به صراحت اعلام کند والدین مطلقاً نمی‌توانند فرزندان زیر ۱۵ سال خود را به کار وادارند. لذا والدین در مقابل سکوت قانون کار در مورد خودشان کودکان را اغلب به مشاغل سخت از جمله دستفروشی، کارگری، شاگردی و پادویی در مغازه‌ها و زباله‌گردی مشغول می‌کنند.

در مقابل مطلب دیگری وجود دارد و آن هم در قوانین مجازات کیفری برای افرادی که کودکان را به کار خلاف وادار نمایند، در نظر گرفته است، مسئولیت مدنی برای والدین در این زمینه مسئولیتی را تعریف نکرده است. از طرفی قوانین کیفری هم که در این زمینه تصویب شده است، متروک شده‌اند و والدین فرزندان خود را به انواع مشاغلی مانند تکدی‌گری و دیگر مشاغل وادار می‌نمایند. با متروک ماندن این قوانین ظلم و اجحاف بی‌حد حصری بر روح و روان این کودکان خواهد رفت. در این جا به ذکر چند مورد از مجازات‌هایی که برای سوء استفاده کنندگان از قانون کار در مورد کودکان مقرر گردیده اشاره می‌نماییم.

بر اساس ماده ۵۸ از قانون کار، کارفرمایی که از این حکم عدول می‌کردند به حداکثر مجازات (جریمه نقدی هزار ریال تا ده‌هزار ریال و حبس تأدیبی از یک تا دو ماه یا هر دو) محکوم می‌شوند.

با تصویب «قانون تشدید مجازات به کار گماردن اطفال کمتر از ۱۲ سال در کارگاه‌های فرش‌بافی در سال ۱۳۷۴» و به موجب ماده واحده این قانون «هرکس اطفال کمتر از ۱۲ سال را به هر عنوان در کارگاه‌های فرش‌بافی به کار گمارد به حبس جنحه‌ای از شش ماه تا یک سال و تأدیه غرامت از پنج هزار ریال تا پنجاه هزار ریال محکوم خواهد شد در صورت تکرار، سه سال حبس جنحه‌ای و تأدیه ۳۰۰ هزار ریال غرامت است».

۴-۵- مسئولیت مدنی دولت در برابر آزار جنسی کودکان

در زمینه حمایت از کودکان در مقابل جرایم جنسی، قانونگذار در قانون قدیم بدون توجه و اشاره به آزار جنسی عملاً مواردی را جرم تلقی کرده بود که می‌توانستیم آنها را در زمره آزار جنسی قرار دهیم. اما در سال‌های اخیر قانونگذار توجه

الف_ تشکیل یا اداره دسته یا گروه که هدف آن انجام امور موضوع ماده ۱ این قانون باشد.

ب_ عبور دادن (خارج یا وارد ساختن و یا ترانزیت)، حمل یا انتقال مجاز یا غیرمجاز (فرد یا افراد به طور سازمان یافته برای فحشاء یا سایر مقاصد موضوع ماده ۱ این قانون هر چند با رضایت آنان باشد).

ج _ عبور دادن (خارج یا وارد ساختن و یا ترانزیت)، حمل یا انتقال غیرمجاز افراد به قصد فحشاء هر چند با رضایت آنان باشد.

کودکان به خاطر وضعیت جسمانی خود، از جمله افرادی هستند که بیشتر از دیگران در معرض قاچاق انسان قرار می-گیرند.

قانونگذار نیز در هنگام تصویب قانون یاد شده به این موضوع توجه کرده و در تبصره ۱ ماده ۳ قانون مزبور مقرر داشته بود که چنانچه سن شخص قاچاق شده کمتر از ۱۸ سال تمام باشد، هرگاه عمل مرتکب مشمول عنوان افساد فی الارض نباشد، مستوجب محکومیت به حداکثر مجازات قانونی یعنی ده سال حبس است که این مقرر در حال حاضر منسوخ شده و قانونگذار در ماده ۱۲ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان قاچاق اطفال و نوجوانان را مستوجب حبس درجه ۳ یعنی حبس از دو تا پانزده سال دانسته است.

اگرچه ماهیت این جرم چند منظوره است، اما غالباً به منظور بهره برداری جنسی صورت می-گیرد و از جنایاتی است که حائز آثار اخلاقی و اجتماعی قابل توجهی می باشد و از رشد تکان دهنده‌ای برخوردار است و در میان انواع تجارت جنایت سازمان یافته سریع ترین رشد را دارد، و منافع زیادی عاید سازمان های جنایتکارانه می گردد و به نوعی برده داری کلاسیک نیز وجود دارد [۳]. در سال ۲۰۰۰ در پارلمان ایالت متحده قانونی علیه قاچاق اشخاص به تصویب رسید که ذکر مواردی از آن در این مبحث خالی از فایده نمی باشد:

۱- سالانه حداقل ۷۰۰ هزار نفر زنان و کودکان از مرزهای بین المللی قاچاق می-شوند که حدود ۵۰ هزار نفر از آنها به سرزمین ایالت متحده قاچاق می شوند.

۲- اکثر این اشخاص از طریق زور، فریب یا اجبار به بازار تجارت جنسی بین المللی و نهایتاً سر از فحشاء، عکس های مستهجن و سایر خدمات جنسی تجاری درمی-آورند.

۳- قاچاق اشخاص شامل کار اجباری و نقض فاحش معیارهای حقوق بشری و بهداشت عمومی و قواعد کار در سطح جهانی می-شود.

مستوجب مجازات اعدام خواهد بود. در مورد سایر خشونت هایی که ممکن است از طرف سایر اعضای خانواده اتفاق بیفتد، مجازات قانونی در نظر گرفته شده، همان مجازاتی است که برای اشخاص عادی در نظر گرفته شده است و تنها استثناء در این زمینه این است که اگر پدر یا جد پدری فرزند خود را بکشد یا ضرب و جرح عمدی بر وی وارد کند، قصاص نمی-شود و فقط ملزم به پرداخت دیه بوده و به سه تا سال حبس تعزیری نیز محکوم می شود که البته این ماده از مواد جرم زا بوده و سبب ارتکاب جنایت متعددی از جانب پدران نسبت به دختران خود علی الخصوص به بهانه های ناموسی شده است.

در قانون مجازات عمومی سابق مصوب ۱۳۰۴ که نخستین قانون مجازات ایران است نیز بدون آن که به طفل بودن بزه دیده توجه شود، در برخی موارد، مقرراتی تصویب شده بود که شامل اطفال نیز می شد. برای مثال طبق ماده ۲۰۷ قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴: «مرتکب لواط و زنا محصنه و زنا با محارم نسبی و زنا به عنف در صورتی که جنایت مطابق مقررات شرعیه ثابت شود اعدام می-گردد و الا در محاکم عمومی و مطابق موارد ذیل مجازات خواهد شد.»

ماده ۲۰۸ همین قانون بیان می داشت که: «عمل هتک عفت (غیر از مواقعه) در صورتی که همراه با تهدید و یا در حضور دیگران باشد قابل مجازات است.»

۵-۵- مسئولیت دولت در برابر حمایت از قاچاق کودکان

در قانون مبارزه با قاچاق انسان در باب تعریف قاچاق و مصادیق آن به شرح ذیل بیان شده است :

ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق انسان مصوب ۱۳۸۳ قاچاق انسان را چنین تعریف کرده است: قاچاق انسان عبارتست از :

الف _ خارج یا وارد ساختن و یا ترانزیت مجاز یا غیر مجاز فرد یا افراد از مرزهای کشور با اجبار و اکراه یا تهدید یا خدعه و نیرنگ و یا با سوء استفاده از قدرت یا موقعیت خود یا سوء استفاده از وضعیت فرد یا افراد یاد شده، به قصد فحشاء یا برداشت اعضاء و جوارح، بردگی و ازدواج .

ب _ تحویل گرفتن یا انتقال دادن یا مخفی نمودن یا فراهم ساختن موجبات اخفاء فرد یا افراد موضوع بند (الف) این ماده پس از عبور و از مرز با همان مقصود.

در ماده ۲ این قانون نیز، اعمال زیر در حکم «قاچاق انسان» آمده است:

و به دنبال آن افزایش مهاجرت به شهرها و توسعه شهرنشینی همواره مشکلات و معضلات متعدد و پیچیده ای را دامن زده است که یکی از بارزترین آنها پدیده کودکان کار و کودکان خیابانی است پدیده کودکان خیابانی، پدیده ای جهانی و هشدار دهنده است. اگر چه آمار دقیقی از تعداد کودکان کار در کشور وجود ندارد اما طبق آخرین مطالعات مرکز آمار ایران حدود ۷۰ هزار کودک در ایران به صورت مستقیم درگیر کار در خیابان هستند. حضور در محیط ناامن خیابان، فقر و محرومیت این کودکان از آموزش و کانون خانواده زمینه ساز بروز پدیده بزهکاری کودکان خیابانی می شود؛ حمایت از کودکان کار و خیابان و درمان بزهکاری این کودکان، جلوگیری از پرورش بزهکاران و مجرمان احتمالی فردا و در واقع یک سیاست جنایی جرم شناسانه به منزله پیشگیری از ارتکاب جرایم در آینده محسوب می شود زیرا اصولاً کسانی که همواره مرتکب جرم می شوند همان کودکان بزهکار دیروز هستند.

از این رو چنانچه از همان کودکی آنها را تحت مراقبت قرار می دادند و اصلاح و بازپروری می کردند شاید می توانستند از تکرار و تعدد جرم آنها جلوگیری کنند. همه کودکان حق دارند از شرایط خوب زندگی برخوردار باشند. حق دارند بازی کنند، آموزش ببینند، و ... تا شرایط مناسب شکوفایی توانایی ها و رشد جسمی و معنوی و اخلاقی و اجتماعی آنها فراهم گردد. بروز جرم در میان اطفال با افراد بزرگسال متفاوت بوده و اطفال و نوجوانان دارای وضع روانی و اجتماعی به مراتب آسیب پذیرتری نسبت به سایرین می باشند، لذا باید روشی متناسب با شرایط و موقعیت این افراد اتخاذ شود. این روش تحت عنوان سیاست کیفری مربوط به کودکان و نوجوانان بزهکار اهمیت فراوانی دارد.

با توجه به یافته های این پژوهش، می توان گفت علیرغم آنکه بصورت پراکنده مواد قانونی مختلفی در خصوص اطفال و نوجوانان در مجموعه قوانین کار، مدنی، مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری وجود دارد و تنها قانونی که در راستای حمایت از اطفال و نوجوانان بطور ویژه مصوب شده است، قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹ می باشد که نسبت به قوانین قبل دقیقتر و کاملتر بوده اما در جهت اجرای بهنگام قانون مذکور و به جهت پیشگیری از ارتکاب جرم توسط این قشر آسیب پذیر، نیازمند سیاست جنایی و فرهنگ سازی متناسب با جامعه و موقعیت زمانی می باشیم.

۴- قاچاقچیان، زنان و دختران را بخاطر فقر، فقدان آموزش، بیکاری و تبعیض و نبود فرصت های اقتصادی در کشور مبدأ خود که در وضعیت نابسامانی هستند، و با وعده های دروغین در خصوص اشتغال در کارهای پرستاری، خدمتکاری، کار در کارخانه ها و فروشندگی تطمیع می کنند.

با توجه به موارد مذکور قانون موجود و سیستم اجرای قانون در کلیه کشورها برای جلوگیری از قاچاق و به دام عدالت انداختن قاچاقچیان ناکافی است. از این رو رویه های جاری در خصوص برده داری جنسی و قاچاق زنان و کودکان ناقص اصول کرامت ذاتی و ارزش های تمام افراد بشری شناخته شده در اعلامیه حقوق بشر که به رسمیت شناخته شده است، می باشد. بنابراین دولت ها باید به طور یک جانبه و چندجانبه برای مدیریت صنعت قاچاق اشخاص با اتخاذ اقداماتی در جهت ارتقای همکاری میان کشورهای مربوطه و مسیرهای قاچاق بین المللی اقدام کنند [۳].

همچنین ماده ۱۱ همین قانون هرگونه معامله راجع به طفل یا نوجوان را ممنوع دانسته و مجازات مرتکب را حبس درجه پنج قانون مجازات اسلامی دانسته است؛ و قسمت اخیر این ماده نیز مقرر می دارد: چنانچه این رفتار با هدف فحشاء و هرزه نگاری، بهره کشی اقتصادی، برداشت اعضاء یا جوارح و یا استفاده از طفل و نوجوان در فعالیتهای مجرمانه باشد، مرتکب به مجازات حبس درجه چهار قانون مجازات اسلامی محکوم می شود.

۶- نتیجه گیری

کودکان از جمله گروه های آسیب پذیر جامعه اند که نیازمند حمایت، آموزش و تربیت می باشند. لذا هنگامی که این گروه مرتکب خطایی می شوند، شایسته است با رویکرد مناسب و هدف اصلاح و ارشاد و جلوگیری از تکرار جرم و بازگشت این اطفال بزهکار به دامن جامعه، تدابیر و قوانین خاصی اتخاذ شود و تا حد امکان این گروه را از ورود به دادرسی کیفری_تنبیهی به دور نگه داریم و به نظر می رسد که بهتر است قانون گذاران عرصه حقوق کیفری مسئولیت کیفری را مضیق نمایند.

بزهکاری کودکان خیابانی یکی از آسیب هایی است که نه تنها بخش قابل توجهی از کودکان و نوجوانان را که سرمایه های آینده جامعه هستند، در معرض انواع صدمات قرار داده، بلکه جامعه را نیز با زبان های فراوانی روبرو ساخته است. از این رو، توجه به این پدیده و شناخت ابعاد گوناگون آن به منظور تشخیص علل و عوامل مؤثر بر آن و ارائه راهکارهای علمی و عملی، زمینه را برای کاهش آن فراهم می سازد. صنعتی شدن

منابع

۱. ایروانیان، امیر، (۱۳۹۱) «بررسی تطبیقی حقوق کودک در اسناد و مقاله نامه‌های بین‌المللی و مقررات داخلی»، ماهنامه دادرسی، شماره ۹۱.
۲. طاهری، حبیب‌الله، (۱۳۷۶)، حقوق مدنی، ص ۱۲۴؛ ج ۱، چاپ دوم، دفتر انتشارات اسلامی قم.
۳. صادق، سلیمی، (۱۳۸۲)، جنایات سازمان یافته فراملی، تهران، انتشارات صدرا.
۴. پیوندی، غلامرضا، (۱۳۸۲). حقوق کودک، تهران، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول.
۵. گلدوزیان، ایرج. ۱۳۸۴، حقوق جزای اختصاصی. جرایم علیه تمامیت جسمانی، شخصیت معنوی، اموال و مالکیت، امنیت و آسایش عمومی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ یازدهم.
۶. لنگرودی، محمد جعفر، (۱۳۸۱)، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، ج ۳، چاپ دوم، نشر گنج دانش.
۷. مدنی، سید جلال‌الدین (۱۳۹۴) آیین دادرسی کیفری ۱-۲-۳، چاپ ششم، تهران، انتشارات پایدار.
۸. فرخی، سعید، زینالی، امیرحمزه، (۱۳۹۰)، آسیب‌شناسی حقوق کودک در ایران، تهران، انتشارات نشر میزان، چاپ
۹. عباچی، مریم (۱۳۸۰)، حمایت از اطفال در مقابل اعتیاد و قاچاق در ماده ۳۳ کنوانسیون حقوق کودک، چاپ روزنامه رسمی کشور، تهران، ج ۳.
۱۰. مصدق، محمد، (۱۳۹۴)، آیین دادرسی کیفری بر مبنای قانون جدید، چاپ پنجم، تهران، انتشارات جنگل جاودانه.
۱۱. معظمی، شهلا و دیگران، (۱۳۹۲)، نقش کلینیک‌های حقوقی در تامین عدالت برای کودکان مجموعه مقالات همایش عدالت کیفری کودکان و نوجوانان در نظام حقوقی ایران و اسناد بین‌المللی، تهران انتشارات دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری.
۱۲. معین، محمد. ۱۳۸۶، فرهنگ فارسی، تهران، انتشارات سرایش، چاپ نهم.
۱۳. موسوی، عافیه سادات (۱۳۹۰) بزهکاری اطفال و نوجوانان، تهران، انتشارات امجد.
۱۴. نقدی نژاد، مجتبی، (۱۳۹۰)، پیشگیری از بزه دیدگی اطفال در سیاست جنایی ایران و اسناد بین‌المللی، تهران، انتشارات جاودانه جنگل، چاپ دوم.
۱۵. شامبیاتی، هوشنگ (۱۳۸۳)، بزهکاری اطفال و نوجوانان، چاپ ۱۲، تهران: انتشارات مجد.

Etiology of Robot Crimes: With Emphasis on Rational Choice Theory

* Mahboob Afrasyab

** Kamran Shirzad

* Doctor of Law, Head of Vali Asr Judicial Complex (AJ) Tehran, University Lecturer, Iran.
mahboobafrazyab@yahoo.com

** Doctorate in criminal law and criminology, Adalat University, Tehran, Iran.
shirzadkamran32@gmail.com

Received: 22.01.2024

Accepted: 26.02.2024

P.93-110

Abstract

Nowadays, artificial intelligence has become increasingly important as a technological advancement. Different applications of artificial intelligence in different realms, while being the source of services for humans, but the emergence of robotic crimes has posed challenges for humans. Therefore, the main issue in this area is the intervention of robots in criminal behavior. Regarding the crimes of the first generation of robots / non-intelligent robots, it should be said that robots have no role in committing a crime and are only a tool in the hands of the programmer. However, the generation of intelligent robots are active and rational social actors who move beyond the will of the programmer and seek to make moral decisions. The study, which seeks to analyze the crimes of robots in the light of rational choice theory, concludes that intelligent robots are among the white-collar criminals among criminals who pay the most attention to cost-benefit analyzes. In addition, the first generation of robots lack the ability to measure the benefits and costs of crime.

Keywords: Robots, Artificial Intelligence, Rational Choice, Decision Making.

Corresponding Autho: Kamran Shirzad - Shirzadkamran32@gmail.com

Introduction

The rules of causation of the crime explain the responsibility for the indirect commitment of the crime, and along with cases such as complicity and overseeing the crime, comprise all the responsibility for damage caused to the body. These same rules therefore hold the programmers and operators of a robot are responsible for any damage caused in a crime.

Comparing the laws of damages (compensatory/punitive) for people with those of robots will show many commonalities. In case of damage caused by the robot, the user of the robot is recognized as the first responsible. Therefore, the payment rules are true for the robot user.

The rules of summed-up damages apply to the robot's user and if necessary, its programmer. The multiplicity of damages will mean a single amount as damages will be paid by the mentioned individuals. In the current era, artificial intelligence has become increasingly important as a technological advancement.

The various applications of artificial intelligence in different fields have served humans immeasurably. but the emergence of robot crimes has also created challenges for humans. Therefore, the main issue in this field is the intervention of robots in criminal behavior.

Regarding the crimes of the first generation of robots/non-intelligent robots, it should be said that robots do not play a role in committing crimes and are only considered tools in the hands of programmers. But the generation of intelligent robots are active and rational social actors who move beyond the will of the programmer and pursue ethical decision-making.

This research, which aims to analyze the crimes of robots in the light of rational choice theory, has come to the conclusion that intelligent robots, like white-collar criminals, are among the criminals who pay the most attention to cost-benefit analysis. Besides, the first generation of robots lack any ability to measure the benefits and costs of crime.

Today, with the progress of human societies and the development of the living standards, the human need for efficient tools in social interactions and industry has been felt more and more. In this regard, industry and technology have taken steps to produce products under the name of artificial New technologies have always been used in criminal and judicial issues and have played an important role in identifying criminals and uncovering the truth.

However, the importance of punishment in the criminal justice system has led the judicial system not to rely on the results of a technology until there is a very strong assurance of its accuracy. For example, despite the increase in their reliability in recent decades, lie detector devices have still not been used as evidence in criminal cases. But even if a technology cannot provide results worthy of reliable evidence, it can serve as a basis in criminal investigations, ultimately leading to credible evidence such as confession. Intelligence at a remarkable speed to ensure the well-being of human life.

In the present era, artificial intelligence and robots are widely used in various fields including medicine, engineering, military, aerospace, and social interactions, especially in developed countries. Artificial intelligence in today's technological world, with its proven efficiency and capabilities, has been able to create the fourth industrial revolution and, like a vast and powerful wave, encompasses all aspects of human life, assisting or replacing many emerging occupations.

It is predicted that within about a decade, artificial intelligence will significantly penetrate all civilian systems and major tools and establish their software infrastructure. Furthermore, in the next two to three decades, it will transform the world's style and context. Major powers such as the United States, the European Union, and China have provided policies, legislation, and roadmaps for the development and advancement of artificial intelligence in various fields. Additionally, artificial intelligence has increasingly gained importance in criminal investigations and crime prevention for analysis, decision-making, and processing, enabling rapid and efficient access to available information such as fingerprint records, DNA tests, suspect facial recognition, data storage, transfer, and analysis in algorithms.

Additionally, it significantly assists the performance of the police and decision-making in the prevention of crime, urban planning, and dealing with criminals. Currently, through artificial intelligence, the possibility of monitoring the status of seatbelt fastening has been provided, which is made available to the police forces of countries. It is hoped that in cases where the suspect's face is not properly identified, artificial intelligence can assist in identifying them.

With the assistance of artificial intelligence systems, the police currently utilize crime prediction programs in many cases. These programs process the individual's past criminal activities and predict where and how the person's next crime might occur. In addition to being used in data archives and statistical analysis, artificial intelligence has increasingly gained importance in criminal investigations for analysis, decision-making, and processing, enabling rapid and efficient access to available information such as fingerprint records, DNA tests, suspect facial recognition, data storage, transfer, and analysis in algorithms.

The police can monitor high-crime areas and the behaviors of individuals at risk and with criminal backgrounds using artificial intelligence programs, facilitating surveillance and prevention efforts. Traditional police processes of detecting criminals and conducting pursuit, surveillance, and patrols have been time-consuming, exhausting, costly, and sometimes ineffective. Particularly with the growth and development of large cities and the rise of apartment and cyber crimes, data collection and analysis have become challenging through traditional means. However, with AI systems and specially designed software in this field, these tasks can be efficiently accomplished. Additionally, artificial intelligence technologies can be utilized to enhance public safety and security, including surveillance cameras, drones, and predictive policing programs capable of identifying patterns indicative of potential crimes.

علت‌شناسی جرایم ربات‌ها: با تأکید بر نظریه انتخاب عقلانی

*محبوب افراسیاب *کامران شیرزاد

* دکتری حقوق، سرپرست مجتمع قضایی ولی عصر (عج) تهران، مدرس دانشگاه، ایران mahboobafraasyab@yahoo.com

* استادیار گروه جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه عدالت، تهران، ایران shirzadkamran32@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۰۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۰۲

صص: ۹۳-۱۱۰

چکیده

در دوران کنونی، هوش مصنوعی به عنوان یک پیشرفت فناورانه از اهمیت فزاینده‌ای برخوردار شده است. کاربردهای مختلف هوش مصنوعی در قلمروهای متفاوت، در عین حال که منشأ خدمات برای بشر بوده، اما ظهور جرایم ربات‌ها چالش‌هایی را برای انسان‌ها به وجود آورده است. لذا، مسئله اصلی در این حوزه، مداخله ربات‌ها در رفتارهای مجرمانه است. در مورد جرایم نسل اول ربات‌ها/ ربات‌های غیرهوشمند باید گفت که ربات‌ها نقشی در ارتکاب جرم ندارند و تنها ابزاری در دست برنامه‌نویس محسوب می‌شوند. با وجود این، نسل ربات‌های هوشمند کنش‌گران اجتماعی فعال و عقلانی هستند که خارج از اراده برنامه‌نویس حرکت کرده و در پی تصمیم‌سازی اخلاقی برمی‌آیند. این پژوهش که درصدد تحلیل جرایم ربات‌ها در پرتو نظریه انتخاب عقلانی است، به این نتیجه رسیده است که ربات‌های هوشمند به‌سان بزهکاران یقه‌سفید در زمره بزهکارانی هستند که بیش‌ترین میزان توجه به تحلیل‌های هزینه- فایده را دارند. در کنار آن، نسل اول ربات‌ها فاقد هرگونه توانایی برای سنجش منافع و هزینه‌های جرم هستند.

واژه‌های کلیدی: ربات‌ها، هوش مصنوعی، انتخاب عقلانی، تصمیم‌سازی.

نوع مقاله: علمی

۱- مقدمه

نظریه انتخاب عقلانی یکی از مهم‌ترین نظریه‌های مطرح شده در عرصه مطالعات علوم اجتماعی است. مهم‌ترین ریشه جامعه‌شناختی نظریه انتخاب عقلانی، رویکرد جامعه‌شناسی رفتاری و نظریه مبادله می‌باشد. نظریه مبادله بر محور اقتصاد کلاسیک و مفروضات آن شکل گرفت. هومنز به عنوان یکی از پیشگامان این حوزه معتقد بود انسان‌ها رفتارهایی را انجام می‌دهند که بیش‌ترین پاداش را برای آن‌ها در پی داشته باشد. به باور وی، انسان از یک‌سو در جستجوی حداکثر سود و از سوی دیگر در پی حداقل هزینه‌هاست. به تعبیر مینتز و دی روئن بسیاری از تحلیل‌های علمی در تصمیم‌گیری راهبردی از مفروضات بازیگر عقلانی منبعت شده‌اند [۳۸]. از آنجا که دست‌مایه‌های اولیه نظریه تصمیم‌گیری حاصل کار اقتصاددانان بوده است، لذا این نظریه در شکل اولیه خود

نمایان‌گر بسیاری از مفروضات عصر روشنگری و فایده‌گرایی بنتامی، همراه با تأکیدات آن‌ها بر اهمیت عقل و آموزش در اتخاذ انتخاب‌های انسانی و اجتماعی است. این نظریه وجود فردی عقلایی را مسلم می‌انگارد که از تمام بدیل‌های قابل دسترسی به روشنی آگاه است، قادر به محاسبه نتایج تک‌تک آن‌ها است و انتخاب آزادانه مطابق با سلسله اولویت‌های ارزشی اوست [۸]. اقتصاددانان کلاسیک انسان‌ها را به‌عنوان جستجوگران منطقی که به دنبال حداکثر کردن سود خویش هستند، می‌شناسند. آدام اسمیت تقسیم کار و اشتغال افراد به مش‌اغل مختلف را نتیجه منطقی تمایل افراد به مبادله و نفع شخصی می‌داند. اقتصاددانان نئوکلاسیک در ادامه همین راه قصد داشتند علم اقتصاد را براساس تنها اصل

ورسترت^۳ (۲۰۲۰) در تحقیقی با عنوان «تکنولوژی‌های جدید پلیسی» به مسئله اجبار متهم به اقرار نهایی اشاره داشت که مستلزم اماره‌های ابتدایی می‌باشد. نتایج هوش مصنوعی می‌تواند مورد استناد اولیه قرار گرفته تا متهم را مجبور به اقرار نماید.

ویتزمن^۴ و اچلر^۵ (۲۰۱۹) در پایان‌نامه دانشجویی با عنوان **روش‌های نوین کشف حقیقت** به مسئله هوش مصنوعی در شناخت و کشف جرائم جنسی اشاره داشت و این مهم را قابل کاربرد در وسایل حمل‌ونقل عمومی دانست.

نیازپور (۱۴۰۰) در کتابی با عنوان **پیشگیری از جرم** به مسئله دوربین‌های مداربسته و چهره‌های مخفی زیر ماسک و یا پوشیده شده اشاره داشت و چنین عنوان داشت که با فناوری هوش مصنوعی می‌توان در همان روز ثبت وقایع، چهره واقعی را شناسایی نمود.

مهابادی (۱۳۹۸) در کتابی با عنوان **کشف علمی جرائم** چنین بیان داشت که روش‌های علمی همواره خطاپذیر بوده و نمی‌تواند به‌عنوان دلیل اصلی اثبات جرم قرار گیرد. باین حال مبنای تحقیقات و پیشگیری از جرم خواهد بود. پژوهش در زمینه هوش مصنوعی در زمینه توسعه بازنمودهای نمادین، گرچه منجر به گسترش علم رباتیک شده است، اما برخی از مشکلات این حوزه را نیز نمایان ساخته است که از آن جمله می‌توان به ارتکاب جرم توسط ربات‌ها اشاره کرد. به همین دلیل، امروزه آسیب‌ها و پیامدهای ناشی از حضور ربات‌ها در زندگی بشر، ارتکاب جرایم جدیدی را به همراه داشته است که می‌توان آن‌ها را جرایم ربات‌ها نامید و به تبع آن، بزهکاران این حوزه را ربات‌های مجرم نام‌گذاری کرد. در این شرایط، نحوه دادرسی کیفری شامل فرایند کشف و تعقیب جرم، احراز ارکان سه‌گانه جرم در مورد جرایم ارتكابی توسط ربات‌ها، احراز قابلیت انتساب جرم به ربات‌ها و تبیین مسئولیت کیفری و در نهایت، نوع ضمانت‌اجراهای کیفری از چالش‌های اساسی این حوزه تلقی می‌شود. با این حال، وجود مشکلات بسیار در فرایندهای ماهوی و شکلی حقوق جنایی و رویکرد واکنشی عدالت کیفری، توجهات

مسلمی که «انسان در جستجوی تمتع بیشتر با کوشش کمتر است» پایه‌ریزی کنند. مفهوم مرد اقتصاد^۱ برای آن‌ها انسانی فرضی است که به‌طور منطقی و با روش کاملاً عقلانی درصد تعقیب منافع شخصی خود می‌باشد [۳].

امروزه، متأثر از رشد فناوری و اوج‌گیری صنعت، هوش مصنوعی به عنوان یک قلمروی جدید و در راستای خدمت به بشر توسط دانشمندان معرفی شده است. ترکیب پیشرفت توانایی‌ها در فناوری هوش مصنوعی، کنجکاوی بشر و اقتضائات صنایع، توسعه جهانی استفاده از فناوری هوش مصنوعی را در پی داشته است؛ به طوری که در هزاره سوم، فناوری‌های مبتنی بر هوش مصنوعی جایگزین کارکردهای سنتی انسانی شده است. برای مثال اکنون دولت کره جنوبی از ربات‌های مبتنی بر هوش مصنوعی به عنوان سرباز برای حفاظت از مرز خود با کره شمالی، به عنوان معلم در مدرسه و از سال ۲۰۱۲ به عنوان نگهبان زندان استفاده می‌کند [۲۲].

پژوهش هوش مصنوعی برای فرض استوار است که مسأله دانش عمومی قابل حل است و اگر انسان‌ها بتوانند آن را حل کنند، ماشین‌ها نیز قادر به انجام این امور هستند [۳۶].

لذا، گرانیگاه هوش مصنوعی و علم رباتیک، معقول پنداشتن ربات‌ها است. در این دریچه، فرض می‌شود که ربات‌ها نیز مانند انسان‌ها می‌توانند حسابگر باشند و بلکه میزان حسابگری دارندگان هوش مصنوعی می‌تواند بیش از انسان‌ها باشد.

در کامن لای انگلستان، کانادا و استرالیا؛ نتایج هوش مصنوعی جزئی از ادله اثبات محسوب می‌گردد. در ایالات متحده آمریکا علم قاضی حسب نتایج هوش مصنوعی معتبر بوده و در فرانسه و روسیه استناد به این نتایج از موارد نقض احکام محسوب می‌گردد [۲۲].

ریان^۲ (۲۰۲۱) در تحقیقی با عنوان «حقوق جنایی و تکنولوژی‌های نوین» نیاز اولیه برای شناسایی این مقادیر را محدود به حقیقت دانست و تنها صدور قرارهای اولیه باهدف جلب متهم و ادامه تحقیقات را برای ادامه فرآیند کیفری کافی دانست.

3. Verstraete
4. Whitzman
5. Eichler

1. Homo Economics
2. Ryan

۲- مفهوم و بستر تاریخی استفاده از هوش

مصنوعی

هوش مصنوعی را باید عرصه پهناور تلاقی و ملاقات بسیاری از دانش‌ها، علوم و فنون قدیم و جدید دانست. ریشه‌ها و ایده‌های اصلی آن را باید در فلسفه، زبان‌شناسی، ریاضیات روانشناسی نورولوژی و فیزیولوژی نشان گرفت و شاخص‌ها فروع و کاربردهای گونه‌گونه و فراوان آن را در علوم رایانه، علوم مهندسی علوم زیست‌شناسی و پزشکی علوم ارتباطات و زمینه‌های بسیار دیگر.

هدف هوش مصنوعی بطور کلی ساخت ماشینی است که بتواند «فکر کند». اما برای دسته بندی و تعریف ماشین‌های مفکر، می‌بایست به تعریف «هوش» پرداخت.

همچنین به تعاریفی برای «آگاهی» و «درک» نیز نیازمندیم و در نهایت به معیاری برای سنجش هوش یک ماشین نیازمندیم.

یا وجودی که برآورده سازی نیازهای صنایع نظامی مهمترین عامل توسعه و رشد هوش مصنوعی بوده است هم اکنون از فرآورده های این شاخه از علوم در صنایع پزشکی، رباتیک، پیش بینی وضع هوا، نقشه برداری و شناسایی عوارض، تشخیص صدا، تشخیص گفتار و دست خط و بازیها و نرم افزارهای رایانه ای استفاده میشود. مباحث هوش مصنوعی پیش از بوجود آمدن علوم الکترونیک توسط فلاسفه و ریاضی دانانی نظیر بول که اقدام به ارائه قوانین و نظریه هایی در باب منطق نمودند، مطرح شده بود. در سال ۱۹۴۳ با اختراع رایانه های الکترونیکی، هوش مصنوعی، دانشمندان را به چالشی بزرگ فراخواند. بنظر می رسد فناوری در نهایت قادر به شبیه سازی رفتارهای هوشمندانه خواهد بود [۱۷].

یا وجود مخالفت گروهی از مفکرین با هوش مصنوعی که با دیده تردید به کارآمدی آن مینگریستند تنها پس از چهار دهه، شاهد تولد ماشینهای شطرنج باز و دیگر سامانه های هوشمند در صنایع گوناگون هستیم.

نام هوش مصنوعی در سال ۱۹۶۵ میلادی به عنوان یک دانش جدید ابداع گردید. البته فعالیت در زمینه این علم از سال ۱۹۶۰ میلادی شروع شده بود [۱۷].

یشتن کارهای پژوهشی اولیه در هوش مصنوعی بر روی انجام ماشین‌های بازیها و نیز اثبات قضیه های ریاضی با کمک رایانه ها بود. در آغاز چنین به نظر می آمد که رایانه ها قادر خواهند بود چنین اموری را تنها با بهره

را به سمت جرم‌شناسی جرایم ربات‌ها هدایت می‌کند. در این بستر، تلاش می‌شود تا با شناسایی علت‌های ارتکاب جرم، رویکردهای پیشگیرانه موجود در این حوزه تعریف شوند. با توجه به آن که اتخاذ سیاست‌های پیشگیرانه در جمهوری اسلامی ایران و بر اساس قانون اساسی، در قلمروی اختیارات قوه قضائیه می‌باشد، لذا، تبیین علت‌شناسانه جرایم ربات‌ها، از یک سو می‌تواند نویدبخش ظهور سیاست‌های پیشگیرنده در این حوزه باشد و از سوی دیگر، می‌تواند هدایت‌گر رویه قضایی در خصوص نحوه رسیدگی به جرایم ربات‌ها باشد.

با این حال، با توجه به آن که دارندگان هوش مصنوعی و ربات‌ها به عنوان پیشرفته‌ترین اختراع صنعتی، مبتنی بر هوش و قدرت تفکر پایه‌ریزی شده اند، در این پژوهش تلاش می‌شود تا مفاهیم بنیادی نظریه انتخاب عقلانی به عنوان مرتبط‌ترین نظریه با جرایم ربات‌ها بررسی شود. دلیل تمرکز بر نظریه انتخاب عقلانی، تأکید این نظریه بر عقلانیت می‌باشد که این امر ویژگی اصلی دارندگان هوش مصنوعی و ربات‌ها را به خود اختصاص می‌دهد. بر این اساس، پس از بیان مفهوم و بستر تاریخی استفاده از هوش مصنوعی، نظریه انتخاب عقلانی تبیین و شاخص‌های آن بیان می‌شود و ذیل هر شاخص و به شیوه مزجی، علت‌شناسی جرایم ربات‌ها بررسی می‌شود.

در این پژوهش با اتخاذ روش استدلالی و تحلیل توصیفی و با استفاده از شیوه کتابخانه‌ای و اسنادی و نیز بامطالعه متون فقهی و مقایسه آن با دیدگاه‌های علمای حقوق و مدنظر قرار دادن مواد قانون و آراء و تطبیق آن با اسناد بین‌المللی به جمع‌آوری اطلاعات پرداخته و با توصیف و تجزیه و تحلیل آن‌ها به نتیجه‌گیری ابعاد مختلف موضوع پژوهش پرداخته شده است. روش پژوهش به صورت کتابخانه‌ای اسنادی، و روش گردآوری اطلاعات با استفاده از کتب، مجلات و نوشتارهای سایت‌های حقوقی و جمع‌آوری و بررسی آن‌ها و ابزار گردآوری اطلاعات از طریق فیش‌های مطالعاتی و کسب نظر اساتید دانشگاهی و عندالاقضاء حوزوی و نیز مراجع دخیل در امور فقهی و حقوقی می‌باشد، همچنین روش تجزیه و تحلیل و بررسی، به صورت تحلیلی-توصیفی است.

ذخیره شده مقایسه می‌کند و به تجزیه و تحلیل داده‌ها می‌پردازد. ربات در گام بعدی پیش‌بینی می‌کند که کدام عمل بر اساس اطلاعات جمع‌آوری شده موفق‌ترین عملکرد را خواهد داشت.

دستگاه‌های مکانیکی از عهد عتیق تا به امروز برای رفاه زندگی بشر مورد استفاده قرار گرفته‌اند. با وجود این، استفاده از ماشین‌ها در زمینه تولید انبوه به انقلاب صنعتی باز می‌گردد [۲۶]. ایده ماشین‌های هوشمند همراه با بینش توانایی انسان در زمینه روش‌های نظام‌مند تفکر منطقی تکامل پیدا کرد. دکارت^۱ جستجوی بشر در زمینه چنین روش‌هایی را در سال ۱۶۳۷ شروع کرد. در طول قرن هفدهم، لایبنیتز^۲ امید به اکتشاف یک زبان جهانی ریاضی، علمی و متافیزیکی، یعنی ویژگی‌های جهانی را ایجاد کرد که انسان‌ها را قادر می‌ساخت محاسبه را جایگزین تفکر کنند و پاسکال^۳ ماشین‌های حساب را طراحی کرد که به احتمال زیاد اولین رایانه‌های مکانیکی بودند که به صورت کامل توسط انسان هدایت می‌شدند [۲۲].

نظریه ماشین‌های هوشمند که امروزه زندگی بشر را تحت تاثیر خویش قرار داده‌اند، به اقدامات آدا لایوس^۴، دختر لرد بایرون^۵ و حامی چارلز بابیج^۶، مخترع و طراح اولین رایانه قابل برنامه‌ریزی و مکانیکی برمی‌گردد. با این حال، ایده هوش مصنوعی و ربات‌ها تا زمان اکتشاف نیروی الکتریسیته مورد بررسی قرار نگرفت. پیشرفت‌های چشمگیر در دهه ۱۹۵۰ میلادی در زمینه انتقال اطلاعات ماشین به ماشین، رایانه‌ها را قادر ساخت تا با یکدیگر ارتباط برقرار کنند و پیشرفت‌های دیگر در زمینه انتقال اطلاعات انسان به ماشین، متصدیان انسانی را قادر ساخت تا در ابتدا با رایانه‌ها به صورت محدود ارتباط برقرار کنند. این امر مهم‌ترین عاملی بود که به پیشرفت حوزه هوش مصنوعی کمک کرد.

در دهه ۱۹۷۰ اهمیت هوش مصنوعی برای جهانیان آشکار شد. دولت‌ها در کشورهای توسعه یافته و درحال

گرفتن از تعداد بسیار زیادی کشف و جستجو برای مسیرهای حل مسئله و سپس انتخاب بهترین آنها به انجام رسانند.

هوش مصنوعی یا هوش ماشینی را باید عرصه پهناور تلاقی و ملاقات بسیاری از دانش‌ها، علوم و فنون قدیم و جدید دانست. ریشه‌ها و ایده‌های اصلی هوش مصنوعی را باید در فلسفه، زبان‌شناسی، ریاضیات، روان‌شناسی، نورولوژی و فیزیولوژی یافت و شاخه‌ها، فروع و کاربردهای گوناگون و فراوان آن را در علوم رایانه، علوم مهندسی، علوم زیست‌شناسی و پزشکی، علوم ارتباطات و زمینه‌های بسیار دیگر جستجو کرد [۲۸].

هوش مصنوعی که گاهی اوقات هوش ماشینی نیز نامیده می‌شود، به هوشمندی نشان داده شده توسط ماشین‌ها در شرایط مختلف اطلاق می‌شود که در مقابل هوش طبیعی در انسان‌ها قرار دارد. به عبارت دیگر هوش مصنوعی به سامانه‌هایی گفته می‌شود که می‌توانند واکنش‌هایی مشابه رفتارهای هوشمند انسانی از جمله درک شرایط پیچیده، شبیه‌سازی فرایندهای تفکری و شیوه‌های استدلالی انسانی و پاسخ موفق به آنها، یادگیری و توانایی کسب دانش و استدلال برای حل مسایل را داشته باشند [۳۲]. لذا، هوش مصنوعی به هوشی که یک ماشین از خود نشان می‌دهد و یا به دانشی در کامپیوتر که سعی در ایجاد آن دارد گفته می‌شود. بیشتر نوشته‌ها و مقاله‌های مربوط به هوش مصنوعی آن را دانش شناخت و طراحی عامل‌های هوشمند تعریف کرده‌اند. یک عامل هوشمند سیستمی است که با شناخت محیط اطراف خود، شانس موفقیت خود را بالا می‌برد. جان مکارتی که واژه هوش مصنوعی را در سال ۱۹۵۶ استفاده نمود، آن را «دانش و مهندسی ساخت ماشین‌های هوشمند» تعریف کرده است [۳۷]. به بیان ساده می‌توان گفت هوش مصنوعی توانایی یک برنامه رایانه‌ای یا یک دستگاه برای یادگیری و تفکر است. درحال حاضر بهره‌برداری‌های بسیار گسترده‌ای در این زمینه انجام می‌شود. برای مثال درک گفتار انسان و تفسیر بسیاری از داده‌های پیچیده از توانایی‌های قابل توجه در این مبحث است.

ایده حل مسئله هوش مصنوعی، ساده اما رویه اجرایی آن پیچیده است. در این بستر، ابتدا ربات مجهز به هوش مصنوعی یا رایانه، اطلاعاتی را از طریق سنسور یا ورودی انسان دریافت می‌کند، سپس اطلاعات را با داده‌های

- 1 . Rene' Descartes
- 2 . Gottfried
- 3 . Blaise Pascal
- 4 . Ada Lovelace
- 5 . Lord Byron
- 6 . Charles babbage

و سایر اشکال بزهکاری ارائه گردیده است. نظریه انتخاب عقلانی که به‌نوعی شکل احیا و بازبینی‌شده نظریه کلاسیک «حسابگری جزایی بنتام» [۷] و نظریه معاصر «اقتصاد جرم» (مگواپر و دیگران، ۱۳۸۹: ۳۴۶) است، از جمله نظریه‌های موقعیت‌محور و خردگرایانه‌ای است که در دهه‌ی ۱۹۷۰، توسط جرم‌شناسانی همچون «گری بکر»^۱، «درک کورنیش»^۲ و «رونالد کلارک»^۳ مطرح گردیده است.

نظریه انتخاب عقلانی، مجرم را انسانی اقتصادی و فایده‌گرا در نظر می‌گیرد که همواره در جستجوی فرصت‌ها و انتخاب‌های غیراخلاقی و غیراجتماعی با هدف به حداکثر رساندن منافع شخصی خویش است. انسان بزهکار قربانی جبر اقتصادی و فرهنگی نیست؛ بلکه فردی است انتخاب‌کننده، حسابگر، اجتماعی و فعال که دست به انتخاب استراتژی می‌زند و براساس موانع احتمالی، استراتژی را تغییر می‌دهد [۱۸].

لذا، وی انسانی است آزاد، باهوش و با عقل که آگاهانه (پاک‌نهاد، ۱۳۹۴، ۲۴۶) و به‌طور واقعی دست به محاسبه دقیق می‌زند و بعد از ارزیابی احتمالات مختلف بهترین راه‌حل را انتخاب می‌کند [۴۱].

نظریه انتخاب عقلانی به لحاظ ساختاری مبتنی بر دو رکن «انتخاب» و «عقلانیت» است. رکن اول یعنی «انتخاب» به این معنا است که بزهکاری حاصل تصمیم‌گیری و انتخاب آزادانه فرد است. این تصمیم‌گیری در دو حوزه می‌باشد: «تصمیمات درگیر شدن در رفتار مجرمانه» و «تصمیمات حادثه‌ای». تصمیمات درگیر شدن در رفتارهای مجرمانه تصمیماتی هستند که براساس آن بزهکار در مورد درگیر شدن یا نشدن در یک رفتار مجرمانه، ادامه دادن یا ندادن آن، تصمیم‌گیری می‌کند. این نوع تصمیمات اولاً مستلزم نوعی برنامه‌ریزی بلندمدت است؛ هرچند که ممکن است برخی افراد در اثر تصمیم‌گیری شتاب‌زده یا آنچه «جرایم احساسی» نامیده می‌شود، تبدیل به مجرم شوند. (بونی و لب، ۱۳۹۳: ۱۰۷۰) ثانیاً، این نوع تصمیمات در برآورد هزینه‌ها و منفعت‌های جرم ارتكابی حالت ابزاری دارند. نوع دیگر

توسعه به دنبال تخصص بلند مدت منابع سرمایه‌گذاری در حوزه برنامه‌های پژوهشی جامع در زمینه هوش مصنوعی بودند. دولت‌ها و شرکت‌های خصوصی به‌طور معمول در توسعه برنامه‌هایی در حوزه‌های رباتیک، نرم‌افزار و محصولات رایانه‌ای متنوع همکاری می‌کردند. این تحقیقات با این آگاهی پیش می‌رفتند که توسعه سیستم‌هایی ممکن شده است که می‌توانند توانایی‌های انسانی مانند درک سخنان و مناظر دیداری را درک کنند، یاد بگیرند و دانش را پالایش کنند و تصمیمات مستقل بگیرند.

در دهه ۱۹۸۰ محققان حوزه هوش مصنوعی به دستاوردهای عظیمی در طراحی و توسعه سیستم‌های هوشمند در حوزه پزشکی، مالی و انسان‌شناسی دست یافتند. دانش مذکور برای اینکه دائماً در دسترس باشد، می‌بایست به شکلی ذخیره شود که توسط رابط‌های کاربری سیستم، توسط انسان یا از طریق دیگر به‌طور خودکار بازیابی و نمایش داده شود [۳۰].

گرچه در گذشته، ربات‌ها به عنوان موجوداتی مرده و بی‌جان تفسیر می‌شدند اما امروزه، واقعیت پیشرفت هوش مصنوعی، ربات‌ها را به عنوان کنش‌گرانی فعال تبدیل کرده که می‌توانند اعمالی نظیر تقلید رفتار، کنجکاوی، یادگیری و خلاقیت هدفمند را انجام دهند. امروزه نسلی از ربات‌های در حال تحول تولید شده‌اند که می‌توانند ببینند، بخوانند، صحبت کنند، یاد بگیرند و حتی مانند انسان احساس داشته باشند. علاوه بر آن، ربات‌ها امروزه در صنایع و حرف گوناگون نقش آفرینی‌های وسیعی دارند. به عنوان مثال، ربات‌ها در جراحی‌های حرفه‌ای نقش بسیار حیاتی دارند و امکان جراحی از راه دور را امکان‌پذیر کرده‌اند. در این شرایط، پزشک بدون حضور فیزیکی در اتاق جراحی، با دستور دادن به ربات عمل جراحی را انجام می‌دهد. تمامی این امور اهمیت فزاینده ربات‌ها را در زندگی معاصر ثابت می‌کند [۲۲].

۳- تبیین نظریه انتخاب عقلانی

از تاریخ پیدایش جرم‌شناسی به‌عنوان یک رشته مطالعاتی جدید در علوم جنایی تجربی تاکنون، نظریه‌های مختلفی از طرف جرم‌شناسان برای تبیین بزهکاری اعم از بزهکاری‌های خرد و کلان و بزهکاری‌های اقتصادی و مالی

1. Gary Becker
2. Derek Cornish
3. Ronald Clarke

اشتباه شود. نکته دیگر این که، این عقلانیت «عقلانیت اقتصادی و لذت‌جویانه» است نه عقلانیت محض؛ زیرا عقلانیت محض و مستقل هیچ‌گاه به خاطر منافع شخصی حکم به قانون‌شکنی و رفتارهای ظالمانه نمی‌کند.

مطالعات پیرامون نظریه انتخاب عقلانی، جرم را یک فرآیند چهارمرحله‌ای معرفی می‌کند که طی آن مجرم نخست به «تصور» رفتار مجرمانه در ذهن خود اقدام می‌نماید و بعد از محاسبه سود و زیان و منافع و هزینه‌های ارتکاب جرم چنانچه منافع جرم مورد نظر را بیشتر از هزینه‌های آن تشخیص داد، به «تصدیق» آن اقدام می‌نماید و بعد از مرحله تشخیص و تصدیق منافع دست به «تصمیم‌گیری و انتخاب» رفتار مجرمانه می‌زند و در آخرین مرحله از این فرآیند گذار از اندیشه به عمل مجرمانه به «اجرای تصمیمات اتخاذشده» مبادرت می‌ورزد. بر این اساس بهترین روش برای عقیم ساختن فرآیند تصمیم‌گیری راجع به درگیر شدن در رفتار مجرمانه و متوقف ساختن مرحله گذار از اندیشه به عمل مجرمانه کاهش «فرصت‌های مجرمانه» از یک سو و «افزایش ریسک‌ها و هزینه‌های مادی و معنوی جرم ارتكابی» از سوی دیگر است.

۱-۳- وجود بزهکار حسابگر

حسابگر صفت فاعلی و به معنای کسی است که هنگام تصمیم‌گیری به همه جوانب تصمیم دقت می‌کند و آن را می‌سنجد. همین‌گونه به معنای کسی است که به خطر یا دشواری کار خود توجه دارد و هوشیار است [۱۴]. حسابگری نام رفتاری است که فرد از روی آگاهی به نتایج آن، انجام می‌دهد. بنابراین، حسابگری ویژگی رفتار است که از آن انتزاع می‌شود و فاعل عاقل به آن توصیف می‌گردد. درباره این واژه اصطلاح علمی وجود ندارد. با این همه، گونه‌ی نزدیکی میان آن و اصطلاح عقلانیت^۱ وجود دارد. عقلانیت، اندیشیدن، انطباق با قوانین خرد و به‌کارگیری معیارهای عینی و منطقی در تنظیم روابط و حل مسائل است [۱]. بر این پایه می‌توان گفت این دو واژه همراه و مستلزم یکدیگرند چه این‌که، به‌کارگیری معیارهای عینی و منطقی مستلزم هوشیاری و حسابگری

تصمیمات «تصمیمات حادثه‌ای» هستند؛ یعنی تصمیماتی که براساس آنها، تاکتیک‌های اجرایی جرم تعیین می‌شوند. اگر تاکتیک‌های اجرایی جرم آسان باشد، تصمیم‌های مربوط به درگیر شدن در رفتار مجرمانه، منفعت‌های بالقوه می‌یابند و اگر تاکتیک‌ها سخت و مشکل باشد، تصمیم به درگیر شدن، منفعت‌های بالقوه خود را از دست می‌دهد [۲۰].

با توجه به این رکن از نظریه انتخاب عقلانی، چنانچه نقش تصمیم‌گیری‌ها در فرآیند ارتکاب جرم نادیده گرفته شود، بسیاری از فرصت‌های ارزشمند برای کاهش جرم از بین خواهد رفت.

رکن دیگر این نظریه «عقلانیت» است. عقلانیت به این معنا است که تصمیم برای ارتکاب جرم از روی حسابگری و عقل و منطق صورت می‌گیرد. بر اساس این مفهوم، نظریه انتخاب عقلانی فرض می‌کند که تمامی فاعلان به دنبال منافع شخصی هستند و در مورد ارتکاب رفتارهای مجرمانه یا رفتارهای معمولی براساس ارزیابی هزینه‌ها و منافع تصمیم می‌گیرند؛ به عبارت دیگر انسان‌های عاقل زمانی تصمیم به انتخاب رفتارهای مجرمانه به جای رفتارهای غیرمجرمانه می‌گیرند که منافع خالص جرم بیشتر از منافع خالص اعمال غیرمجرمانه باشد. مطابق این نظریه هزینه‌ها و منافع جرم ارتكابی می‌تواند دارای ابعاد ذهنی و عینی باشد. هزینه ذهنی جرم ممکن است احساس گناهکاری و یا ترس از دستگیری باشد و هزینه مادی آن اعمال مجازات توسط سیستم عدالت کیفری است. منافع جرم هم می‌تواند ذهنی و عینی باشد. منافع ذهنی جرم همان احساس خوشحالی و شور و هیجان ناشی از ارتکاب جرم و منافع عینی آن سود و درآمد حاصل از عمل غیرقانونی است. نکته مهم این است که مطابق این نظریه در فرآیند محاسبه و ارزیابی هزینه‌های بالقوه جرم ارتكابی قطعیت و شدت ضمانت‌اجراهای رسمی و غیررسمی و همچنین حتمیت، شدت و اهمیت از دست دادن شرافت و سرمایه‌های اجتماعی دیگر بسیار مهم است [۴]. در ارتباط با مفهوم عقلانیت به دو نکته مهم باید توجه کرد: نکته اول این که، این عقلانیت، به دلایلی مانند محدودیت یا عدم دسترسی بزهکار به اطلاعات دقیق، «عقلانیتی محدود» است و مجموعه‌ای از عوامل ممکن است محاسبات عقلانی وی را برهم بزنند یا ممکن است وی در تحلیل هزینه‌ها و فواید جرم دچار

1. Rationality

که می‌توانند بر تصمیم مجرمین بالقوه، جهت ارتکاب و یا عدم ارتکاب جرم تأثیرگذار باشد عبارتند از منافع حاصل از ارتکاب جرم، احتمال دستگیری و محاکمه و نهایتاً میزان مجازات در صورت دستگیری و محکومیت.

در طراحی برخی از ربات‌ها، تمام دستورات عمل‌ها و راه‌حل‌های موجود به ربات داده می‌شود، اما برای این که ربات بتواند تشخیص دهد که در شرایط کنونی استفاده از کدام راه حل بهتر است، ربات باید دارای هوش مصنوعی باشد. به عنوان مثال، هنگامی که یک ربات در یک زمین دارای موانع زیاد عبور می‌کند یا هنگامی که با یک مانع برخورد کند، باید ابتدا مانع را از سر راه خود بردارد، سپس به راه خود ادامه بدهد. همچنین ربات می‌تواند به جای برداشتن موانع، از مسیر دیگری برای رسیدن به هدف خود حرکت نماید. در این هنگام است که هوش مصنوعی به کمک ربات می‌آید. در این شرایط، ربات می‌تواند با هوش مصنوعی خود تشخیص دهد که آیا برای رسیدن به مقصد بهتر است مانع را بردارد یا مسیر دیگری با موانع کمتر را برای حرکت انتخاب کند. اگر ربات از هوش مصنوعی بسیار بالا برخوردار باشد، قادر خواهد بود که در مواقع این چنینی بدون دخالت انسان، بهترین راه را انتخاب نماید و عملکرد مطلوبی داشته باشد. بدین ترتیب، ربات‌هایی که با استفاده از هوش مصنوعی ساخته می‌شوند، قدرت حسابگری بالایی دارند.

لذا، در فرض ارتکاب جرم توسط ربات‌ها باید به این نکته مهم توجه کرد که ربات‌های دارای هوش مصنوعی، می‌توانند با حسابگری و تجزیه و تحلیل کنش‌ها و واکنش‌ها اقداماتی را انجام دهند که بیش‌ترین سود را در قبال کم‌ترین هزینه برای آن‌ها به همراه داشته باشد. لذا، در یک نگاه کلان، رفتار حسابگرانه ربات‌ها به دو دسته عام و خاص تقسیم می‌شود. در حسابگری عام که همان معنای حداقلی است، رفتار هدفمند توسط ربات‌ها اتخاذ می‌شود. حسابگری خاص به عنوان مفهومی در دانش اقتصاد مبتنی بر منطق اقتصادی ربات‌ها است. منطق اقتصادی این رویکرد که در نوشته‌های سزار بکاریا و جرمی بنتام^۴ (شاول، ۱۳۸۸: ۱۳) و حتی پیش از آن‌ها در آثار توماس هابز^۵ و دیوید هیوم^۱ وجود دارد، از فلسفه

است و حسابگری نیز هنگامی محقق می‌شود که فرد به بایسته‌های رفتار خود توجه داشته باشد.

با توجه به آن‌چه گفته شد، نقطه آغاز حسابگری، هدفمندی است. این هدفمندی چنان‌چه با ابزار مناسب و هم‌سو با موقعیتی باشد که فرد می‌خواهد در آن رفتار کند، حسابگری کامل، رخ می‌دهد. کسی که در انجام رفتار، هدفی را پی می‌گیرد، نسبت به کسی که بی‌هدف رفتار می‌کند، حسابگر است. همین‌گونه کسی که افزون بر هدف ابزار مناسب با آن را برمی‌گزیند، نسبت به کسی که چنین نیست حسابگر است و در پایان کسی که هم‌سو با موقعیت موجود و به اقتضای آن رفتار می‌کند نسبت به کسی که هم‌سو نیست، حسابگر است. بدین‌سان، حسابگری یک مفهوم مشکک، مدرج و دارای مراتب است. شخص نسبت به یک مرتبه حسابگر و نسبت به یک مرتبه دیگر حسابگر نیست. حداقل حسابگری، هدفمندی است. بنابراین، حسابگری عبارت است از کنش هدفمند، همراه با ابزار مناسب و هم‌سو با موقعیت.

معنای حداقل حسابگری با مفهوم کنش که برخی جامعه‌شناسان به میان آورده‌اند نزدیک است. تالکوت پرسونز^۱ جامعه‌شناس مشهور امریکایی کنش را امری می‌داند که مستلزم هدف است و کنشگر نسبت به آن جهت‌گیری می‌کند. در برابر مفهوم رفتار که در اصطلاح روان‌شناسی رفتاری به معنای واکنش مکانیکی در برابر محرک‌ها است [۱۱]. در این اصطلاح، رفتار پدیده‌ای هدفمند یا حسابگرانه نیست.

اولین و اساسی‌ترین فرض در نظریه انتخاب عقلانی آن است که، مجرمین نیز مانند سایر عوامل اقتصادی دارای رفتار عقلایی هستند؛ بدین معنا که آن‌ها در تصمیم‌گیری‌های خود، جهت ارتکاب جرم بر اساس اطلاعات موجود خود اقدام به هزینه - فایده می‌کنند. با توجه به نااطمینانی^۲ موجود نسبت به موفقیت‌آمیز بودن ارتکاب جرم (بدین معنا که، فرد ممکن است دستگیر، محاکمه و مجازات شود)، هدف مجرمین بالقوه به صورت حداکثر کردن مطلوبیت انتظاری^۳ ناشی از ارتکاب جرم تعریف می‌شود. اجزای اصلی این تابع مطلوبیت انتظاری،

1. Talcoot Persons
2. Uncertainty
3. Expected Utility

4. Jermy Bentham
5. Tomas Hobbes

آن‌ها مسبوق به دلیل و سنجیدگی است. آن‌چه به‌عنوان اصول بنیادین و مبنای نظریه انتخاب عقلانی مانند حسابگری اقتصادی نوکلاسیک، فایده‌گرایی و نظریه بازی^۲ گفته شده [۱۱] یا می‌شود، سرچشمه در همان طبیعت یا سرشت آدمی دارد.

حسابگری از سوی مجرم نیز دو گونه است. گاه ارتکاب جرم با ارزیابی و سبق تصمیم است و مجرم هدفی را از ارتکاب جرم پی‌می‌گیرد؛ ولی این هدف اقتصادی نیست. مانند کسی که نقشه قتل کسی را در سر می‌پروراند. این، همان حسابگری در مفهوم عام است. در برابر کسی است در پی یک هیجان یا احساس درونی مرتکب جرم می‌شود. گونه دوم، حسابگری اقتصادی است. در این دست جرم‌ها فرد فراتر از اصل غایت‌مند بودن با سازمان‌دهی و همراه با نیرنگ به گونه‌ی ویژه در پی تحصیل سود یا عدم پرداخت وجه یا خسارت یا تحصیل امتیاز است [۱۰]. چنین جرم‌هایی، «جرم کارا» نامیده می‌شود. یعنی منافع ارتکاب بیش از هزینه‌های آن است؛ [۲۱] زیرا، اقتصاددانان این‌گونه مجرمان را کسانی می‌دانند که عقلایی و حسابگرانه عمل می‌کنند و منافع و هزینه‌های جرم را محاسبه و ارزیابی می‌کنند.

در مقام تحلیل رویکردهای هزینه-فایده در مورد جرایم ربات‌ها باید گفت که در فرایند ساخت ربات‌ها و به دلیل دشواری در برنامه‌ریزی ربات‌های هوشمند، از یک الگوریتم هوش مصنوعی استفاده می‌شود که می‌تواند آزمایش‌های مثبت و منفی را در قالب ID3 الگوریتم تقسیم‌کننده تکراری توصیف کند [۴۲]. این الگوریتم نخستین بار توسط کویننل معرفی شده و به یک درخت تصمیم‌گیری با تأکید بر تحلیل‌های هزینه-فایده تمرکز می‌کند. این درخت از نقطه آغاز، راه‌حل‌های مختلف را بسته به مراحل قبلی، شرح می‌دهد تا در نهایت با بررسی منافع و هزینه‌ها بهترین تصمیم اتخاذ شود. در این چارچوب، روش C4.5 با استفاده از مشخصه‌های گسسته و پیوسته و از طریق هرس کردن درخت و حذف شاخه‌های نامربوط، الگوریتم ID3 را بهبود می‌بخشد [۲۷]. الگوریتم ID3 به کار رفته در پژوهش رباتی، با استفاده از آزمایش‌های متعدد، منجر به یک دیاگرام درخت تصمیم‌گیری با گره‌های مختلف شده است که احتمال

فایده‌باوری بهره می‌گیرد. یکی از عناصری که بر این منطق حاکم است، عنصر «کارایی» است. این عنصر از رهگذر محاسبه سود و زیان عمل، شناخته می‌شود. سنجش خروجی‌های از دست رفته با ورودی‌های به‌دست آمده، اندازه‌کارایی را روشن می‌کند [۲]. به دیگر سخن، ربات‌های دارای هوش مصنوعی در پرتو توجه به عنصر کارایی، هزینه منابع صرف شده در فرآیند کسب هدف را ارزیابی و در صورتی مرتکب جرم می‌شوند که منافع حاصل از ارتکاب جرم بیش از منافع آن باشد.

۲-۳- تحلیل‌های هزینه-فایده

در علوم اجتماعی برای تبیین رفتار، دست کم دو مدل وجود دارد؛ ۱. مدل اثباتی ۲. مدل اختیار عقلانه یا بر ساخت گرا [۱۳]. مدل یا الگو، چارچوبی است که زمام تحلیل چرایی وقوع رفتار را به‌عهده دارد. مدل اثباتی، جهان انسانی را همچون جهان طبیعی می‌داند و رفتار آدمی را هم‌چون پدیده‌های طبیعی برگرفته از علت و جبری می‌شمارد. در این الگو، هدفمندی و گزینش جایگاهی ندارد [۹]. بنابراین، حسابگری بی‌معناست. گفتنی است مکتب کیفری تحقیقی سزار لمبروزو در توجیه جرم از این مدل بهره گرفته است.

ولی مدل اختیار عقلانه جهان انسانی را از جهان طبیعی جدا می‌کند و باور دارد این جهان، جهان گزینش، ارزیابی و حسابگری است. در این الگو، آدمی نه بر پایه علت بلکه بر پایه دلیل رفتار می‌کند. این مدل، یک اصل محوری دارد که گوهر رفتار حسابگرانه به‌شمار می‌آید و آن این است که، آدمیان هدف‌دار، سنجیده و بر پایه‌ی اغراض و معتقدات رفتار می‌کنند. مکتب‌های کلاسیک که پایه‌گذار آن سزار بکاریا است، [۷] در توجیه چرایی وقوع جرم از این مدل پیروی می‌کند.

پایه‌ی حسابگری در مرید بودن و غایت‌مندی آدمی وجود دارد. این دو امر برگرفته از تحلیل عقلی ذات آدمی و تجربه‌ی زندگی گذشته و حال او است. آدمیان به روشنی و با علم حضوری و شهودی، وجود اراده و غایت‌مندی را در خود می‌یابند. آن‌ها می‌دانند فاعلانی هستند که ارزش اعتقاد، هدف و معنی بر افعال آنها حکومت می‌کند و آفریده‌هایی عالم و قاصدند و به‌طور معمول و طبیعی رفتار

2. Game theory

1. David Hume

وضعیت‌ها و محرک‌های لغزشی را نشان می‌دهند. این درخت همچنین می‌تواند وضعیت‌های قابل پیش بینی را مورد بررسی قرار دهد. در این بستر، الگوریتم‌های مورد نظر روی ربات پیاده سازی می‌شوند. الگوریتم از وضعیت حرکت ابتدایی در درخت آغاز شده و داده‌ها را برای یافتن وضعیت‌های مناسب در مرحله بعدی مورد تحلیل قرار می‌دهد. سپس اقدامی که موجب حداکثر منفعت و حداقل هزینه شود، انجام می‌پذیرد.

با توجه به توضیحات مورد اشاره مشخص می‌شود که ربات‌ها در تکمیل فرایندهای خود به توجه و یادگیری احتیاج دارند تا عملکرد بهتری داشته باشند. لذا، با فراهم کردن این شرایط می‌توان از یک ربات به اصطلاح نوپا، سیستمی توانمند ساخت تا از عهده کارهای سنگین تر برآید. ربات‌های هوشمند مانند یک کودک به مرور زمان دانش مورد نیاز را کسب می‌کنند. به این صورت که کاری را آنقدر تکرار می‌کنند و دائم آن را اصلاح می‌کنند تا به حدی برسند که کمترین درصد خطا را داشته باشد. لذا، ربات اقتصادی همواره در پی استفاده از بهترین ابزار برای دستیابی به اهداف و خواسته‌های خود است. به عبارت دیگر، استفاده از عقلانیت ابزاری نشان می‌دهد که ربات‌ها به جای اینکه در پی توصیف دقیق این موضوع باشند که این جهان در حقیقت چگونه عمل می‌کند، بیشتر نگران استفاده از مدل عقلانیت خود به عنوان ابزاری برای درک و عملکرد بهتر در این جهان هستند [۳۴]. بنابراین، ربات هنگامی عقلانی عمل می‌کند که با به کارگیری بهترین ابزارهای ممکن، ترجیحات خویش را برآورده سازد.

با توجه به مطالب پیش گفته، یک ربات عقلانی همواره A را به B یا B را به A ترجیح می‌دهد، اما هرگز هر دو را هم‌زمان ترجیح نمی‌دهد [۳۱]. کامل بودن ترجیحات بدان معناست که ربات همواره قادر به انتخاب بین A و B است، وی یا A را به B یا B را به A ترجیح می‌دهد یا اینکه بین این دو بی تفاوت است. ویژگی بعدی این است که تابع ترجیح انتقال پذیر است، یعنی اگر ربات عقلانی A را به B و B را به C ترجیح دهد، در نتیجه، A را به C ترجیح خواهد داد. کامل بودن و انتقال پذیری، رتبه‌بندی ترتیبی ترجیحات را تضمین می‌کند [۳۳]. ترجیحات پیوسته بدان معناست که برای هر سبکی از دو کالا دست کم سبک دیگری از همان کالا به نسبت‌های متفاوتی وجود دارد که همان مطلوبیت را نصیب فرد می‌کند [۲۹]. در

فرایند ارتکاب جرم توسط ربات‌ها، تحلیل‌های هزینه-فایده متمرکز بر منافع جرم و هزینه‌های آن است. در یک تقسیم‌بندی کلی منافع حاصل از جرم را می‌توان به منافع مالی و روانی و هزینه‌های جرم را به هزینه‌های رسمی و اجتماعی تقسیم کرد. در منفعت مالی، مرتکب از ارتکاب جرم کسب سود می‌کند. در حالی که در منافع روانی، بزهکار با ارتکاب جرم به احساساتی چون خشم، نفرت، شهوت، انتقام و ... پاسخ می‌دهد. هزینه‌های جرم نیز در قالب رسمی، برخورد نظام کیفری با مجرم را شامل می‌شود و در قالب اجتماعی، ضمانت‌اجراهایی چون برچسب مجرمانه، طرد اجتماعی، طرد خانوادگی و ... را دربرمی‌گیرد.

تحلیل منافع و مضار جرم در قالب بزهکاری ربات‌ها، تحلیل‌های هزینه-فایده توسط ربات‌های مجرم را دستخوش تغییر می‌کند؛ زیرا به طور کلی، ربات‌ها به دلیل ماهیت ماشینی خود عاری از احساسات بشری هستند و به همین دلیل، در فرایند ارتکاب جرم منفعت روانی در مورد آن‌ها مصداق نخواهد داشت. در کنار آن، منافع مالی ارتکاب جرم ممکن است در تحلیل‌های هزینه-فایده ربات‌های مجرم مدنظر قرار گیرد؛ بدین معنا که ربات‌ها در فرایند تدریجی ارتباط با بشر، ارزش‌داری و ثروت را درک کنند و مرتکب جرایمی چون سرقت شوند؛ زیرا در مطالعات هوش مصنوعی ثابت شده است که ربات هوشمند دارای یک مغز کاملا پیشرفته است که قابلیت یادگیری مسائل از پیش تعیین نشده را دارد، می‌تواند اتفاقات پیرامون خود را تجزیه و تحلیل کند و متناسب با آن واکنش نشان دهد.

در خصوص مضار حاصل از جرم نیز باید در درجه اول باید به این مسئله توجه کرد که ربات‌های هوشمند پل ارتباطی بین رباتیک و هوش مصنوعی هستند. بسیاری بر این باورند که ربات‌های هوشمند به تدریج و در اثر تعامل با انسان، شیوه‌های جدیدی را در پیشبرد امور خود اتخاذ می‌کنند. لذا، به زعم متخصصان هوش مصنوعی، فرایندهای یادگیری در ربات‌های دارای هوش مصنوعی امری تدریجی است. این مسئله در کنار چالش‌هایی چون فقدان مقررات قانونی در مورد جرایم ربات‌ها، عدم به رسمیت شناختن مسئولیت کیفری ربات‌ها، اثبات جرم، نحوه انتساب، چالش قصد مجرمانه و ... موجب می‌شود تا ربات‌ها به تدریج به این درک برسند که هزینه‌های بار

کیفری ربات‌ها، اثبات جرم، نحوه انتساب، مسئله قصد مجرمانه و ... نشان می‌دهد که به طور کلی بازدارندگی در عرصه جرایم ربات‌ها دارای اثر نیست.

۳-۳- جرم محصول اراده آزاد

زمانی که اثبات شود، بزهکار با تحلیل‌های هزینه-فایده مرتکب جرم می‌شود، می‌توان گفت که جرم ارتكابی توسط وی با اراده آزاد صورت گرفته است. این امر بدیهی به نظر می‌رسد؛ زیرا در فرض تحلیل هزینه-فایده متغیرهای بیرونی/اجتماعی در ارتكاب جرم نقشی نداشته اند و تنها عاملی که موجب ارتكاب جرم شده، شخص مجرم بوده است. به همین دلیل، بحث اراده آزاد یکی از گرانیگاه‌های اصلی نظریه انتخاب عقلانی است.

اراده آزاد یکی از بحث‌برانگیزترین موضوعات تاریخ فلسفه بوده است. از پیش سقراطیان تاکنون همواره امکان اراده آزاد مورد بحث بوده است؛ زیرا پذیرش یا عدم پذیرش آن نتایج بسیار زیادی در حوزه اخلاق، دین، اجتماع و سیاست دربردارد. بدون اراده آزاد پذیرش تعاریف و پیش‌فرض‌های افراد نسبت به زندگی، روابط عاطفی بین افراد، زندگی اجتماعی، رابط افراد با حکومت، نوع نگرش به جهان پس از مرگ، همه و همه دستخوش تغییرات بسیار عمده‌ای خواهد شد.

یکی از موضوعاتی که موجودیت اراده آزاد را انکار می‌کند، جبرگرایی است. جبرگرایی نظریه‌ای است که می‌گوید وقوع هر رویداد در جهان بر اساس شرایط و رویدادهای پیشین و قوانین طبیعت متعین شده است. در صورت حاکمیت جبرباوری بر جهان، جایی برای اراده آزاد باقی نخواهد ماند؛ زیرا در این صورت، تمام کنش‌های انسان بر اساس قوانین طبیعت و رویدادهای پیشین تعیین یافته‌اند. آرای آزادانگاران می‌تواند به دو طیف سنتی و معاصر تقسیم شود. در طیف سنتی کوشش برای حل مشکل از طریق توسل به دوگانه‌انگاری، خویشتن فی‌نفسه^۱ (مانند نظر کانت) یا علیت عاملی^۲ صورت پذیرفته است. اما فیلسوفان معاصر بیشتر کوشیده‌اند تا موضع اراده آزاد را هر چه بیشتر به سمت طبیعی شدن پیش برند و از

شده بر آن‌ها متعاقب ارتكاب جرم بسیار پایین خواهد بود؛ زیرا عدالت کیفری رویکرد منسجم و دقیقی در قبال بزهکاری ربات‌ها ندارد. در کنار آن، با توجه به این مسئله که ربات‌ها همانند انسان‌ها دارای زندگی اجتماعی نیستند، موضوع هزینه‌های اجتماعی نیز در مورد آن‌ها سالبه به انتفای موضوع است؛ چرا که طرد اجتماعی و خانوادگی در مورد آن‌ها مصداق ندارد. از این‌رو، به طور کلی، هزینه‌های رسمی و غیررسمی ارتكاب جرم در مورد جرایم ربات‌ها پایین خواهد بود.

این مسئله به خوبی خلأهای نظریه بازدارندگی را در حوزه جرایم ربات‌ها نشان می‌دهد. بازدارندگی به عنوان یکی از پارادایم‌های آینده نگر اعمال کیفر به دنبال پیش‌گیری از رفتارهای جنایی از طریق توسعه و اعمال ضمانت‌اجراهای مؤثر می‌باشد [۳۹]. بازدارندگی به تمامی شهروندان و بزهکاران اعلام می‌کند که هزینه‌ها و درد و رنج حاصل از ارتكاب جرم به واسطه تعقیب و محکومیت، بیش از منافع حاصل از ارتكاب جرم خواهد بود. از دیدگاه فایده باورانی چون بنتام، کیفر، بدی و شر است و تنها در صورتی توجیه می‌شود که باعث پیش‌گیری از جرم گردد [۳۵]. لذا نظریه بازدارندگی مدرن، هم‌سو با مبانی جرم‌شناسی کلاسیک بر این باور است که افراد با اراده آزاد و به دلایل مشخص عمل می‌کنند و از این‌رو، مسئول کنش‌های خود هستند. بر این اساس، نظریه بازدارندگی بر این پیش‌فرض استوار است که تنها در صورت سرعت، قطعیت و شدت نظام ضمانت‌اجراهای جنایی، افراد از ارتكاب جرم انصراف می‌دهند. قطعیت کیفر به معنای احتمال تعقیب و اعمال ضمانت‌اجرای کیفری، سرعت به مفهوم اجرای کیفر، پس از ارتكاب جرم و شدت به معنای بیش‌تر بودن هزینه‌های ناشی از ارتكاب جرم به نسبت منافع حاصل از آن است. بنابراین، رویکرد بازدارندگی بر اثر علی ضمانت‌اجراها و تهدید اعمال کیفر تکیه می‌کند. این اثر بازدارنده از دو مسیر محقق می‌شود: بازدارندگی عام و خاص. در این راستا، پیش‌فرض نظریه بازدارندگی این است که بزهکاران، پس از اعمال مجازات مناسب، از ورود دوباره به دنیای مجرمیت انصراف می‌دهند (بازدارندگی خاص). اعمال کیفر بر بزهکار سود دیگری نیز دارد و آن، این‌که افراد اجتماع به این نکته می‌رسند که در صورت ارتكاب جرم با پاسخ کیفری مواجه می‌شوند (بازدارندگی عام). این در حالی است که عدم به رسمیت شناختن مسئولیت

1. Noumenal Self
2. Agent Causation

پیش‌فرض‌های متافیزیکی در حل مسأله اراده آزاد تا حد زیادی احتراز کنند.

ناسازگارگرایان معمولاً دو شرط را اساسی برای اراده‌ی آزاد در نظر می‌گیرند. اول اینکه، برای داشتن اراده آزاد نیازمند بدیل‌ها و گزینه‌های ممکن دیگری هستیم (اصل بدیل‌های ممکن). دوم اینکه؛ منشأ و ریشه کنش باید از انسان‌ها باشد. (اصل مسئولیت نهایی) به این معنی که اراده آزاد برخلاف آزادی صرف در کنش، درباره شکل‌دهی شخصیت، انگیزه‌ها و خواست‌هایی است که منشأ سرزنش‌پذیری یا پاداش‌پذیری کنش‌ها هستند. اگر افراد مسئول کنشی شروانه هستند، باید مسئول شکل‌گیری اراده‌ای که این کنش ناشی از آن است نیز باشند. ناسازگارگرایان عموماً برای نشان دادن ناسازگاری اراده‌ی آزاد و موجبیت‌گرایی به اصل بدیل‌های ممکن توسل جسته‌اند.

در مطالعات فناوری اطلاعات و ارتباطات ثابت شده است که دارندگان هوش مصنوعی به دو نوع مهم تقسیم می‌شوند. به عبارت دقیق‌تر، ربات یک ماشین است که به دو دسته غیرهوشمند و هوشمند تقسیم بندی می‌شود. نوع اول که نسل نخست ربات‌ها را شامل می‌شود، گونه‌های ابتدایی در این حوزه هستند؛ به طوری که اراده و اختیار آن‌ها تحت فرمان کنترل‌گر است. اما نسل دوم دارندگان هوش مصنوعی، ربات‌های هوشمند و مستقل هستند که قادر به تصمیم‌گیری اخلاقی، الگوسازی و دارای قدرت تفکر و تعقل هستند. در نسل دوم، ربات‌ها تجربیات معمول زندگی را هم‌چون انسان‌ها می‌آموزند و می‌توانند در دوره‌های اخلاقی اقدام به تصمیم‌گیری کنند.

در این چارچوب با شناخت دو نسل متفاوت از ربات‌ها شاید بهتر بتوان در مورد اراده آزاد در آن‌ها سخن گفت. به طور کلی، در مورد نسل اول ربات‌ها باید گفت که آن‌ها ابزار صرف در دست کنترل‌گر هستند. به عبارت دقیق‌تر، در این شرایط ربات‌ها هیچ اراده‌ای از خود ندارند؛ زیرا ربات هم‌چون طفل یا وسیله بی‌اراده ایست که از طرف دیگری تحریک و مرتکب جرم می‌شود. در این شرایط می‌توان نظریه فاعل معنوی را مورد توجه قرار داد.

فاعل معنوی در برابر فاعل مادی کسی است که جرم را توسط دیگری مرتکب شود. به سخن دیگر، کسی که با داشتن اقتدار خواه در عمل و خواه به موجب قانون، جرم

را بی‌آن‌که مادتهاً در ارتکاب آن مداخله کند، واقع می‌سازد. فاعل معنوی را باید نسبت به فاعل مادی که بازوهای اجرایی جرم محسوب می‌شوند، مغز اندیشنده به شمار آورد و به همان اندازه از رفتار او بیمناک بود. از این‌رو، می‌توان فاعل معنوی شخصی است که دیگری را به مثابه ابزاری برای تحقق عناصر جرم تحت سخره و کنترل خود درمی‌آورد تا مرتکب آن شود. لذا، این فاعل معنوی است که جرم را در ذهن خود شکل می‌دهد و دیگری که همان فاعل مادی است آن را مرتکب می‌شود. به همین دلیل است که فاعل معنوی خود مرتکب جرم نمی‌شود، بلکه از افراد دیگری که دارای حسن نیت یا فاقد مسئولیت کیفری هستند، برای ارتکاب جرم کمک می‌گیرد. به عنوان مثال، ممکن است شخصی فرد مجنون را فریب دهد تا محلی را آتش بزند، یا اینکه غذای مسموم را به فرد دارای حسن نیت بدهد تا وی آن را به ثالثی بخوراند. در اصطلاحات فقهی نیز می‌توان مواردی را یافت که مشابه بحث فاعل معنوی است. به عنوان مثال، در ماده ۲۷۲ قانون مجازات اسلامی و به تبع نگرش‌های فقهی آمده است که «هرگاه کسی مال را توسط مجنون، طفل غیر ممیز، حیوان یا هر وسیله بی‌اراده‌ای از حرز خارج کند مباشر محسوب می‌شود». در این شرایط فردی که از ابزارهایی چون حیوان، طفل غیرممیز و ... استفاده کرده و موجب ارتکاب جرم می‌شود را می‌توان فاعل معنوی معرفی کرد. به طور کلی، برای تبیین بحث فاعل معنوی در کتب فقهی از عبارت «کالاله» استفاده می‌شود؛ بدین معنا که مرتکب اصلی به مثابه ابزاری در دست فاعل معنوی است. بحث مرتبط دیگر با این اصطلاح، بحث سبب اقوی از مباشر می‌باشد. بر اساس نظرات فقهی، در صورت اجتماع سبب و مباشر، مباشر مسئول است؛ مگر آن‌که سبب اقوی از آن باشد که در این صورت، مسئولیت با سبب خواهد بود. مستفاد از مطالب فوق، شاید بتوان در این حالت، کنترل‌گر ربات را به عنوان فاعل معنوی و مغز اندیشنده جرم در نظر گرفت و از این‌رو، سبب را اقوی از مباشر دانست. به عنوان مثال، ممکن است برنامه‌نویس نرم‌افزار برنامه‌ای را به منظور ارتکاب جرم روی ربات طراحی و نصب کرده باشد. در این شرایط، چنان‌چه برنامه‌نویس با طراحی برنامه آتش زدن یک کارخانه در شب، سبب احراق کارخانه و در نهایت مرگ کارگران آن شود، خود مسئول خواهد بود و در این موارد ربات کاملاً

بی‌تقصیر است؛ زیرا اراده‌ای در ارتکاب جرم نداشته است. در این شرایط، هرچند ربات مباشر جرم است، ولی جرم به او اسناد داده نمی‌شود. به همین دلیل، برنامه‌نویس به عنوان سبب اقوی از مباشر مسئولیت خواهد داشت.

اما در حالت دوم، دارنده هوش مصنوعی از قدرت تفکر، تعقل، یادگیری و کسب تجربه برخوردار است. در این شرایط، دارنده هوش مصنوعی به سان انسان‌ها توانایی تصمیم‌سازی اخلاقی دارد و در دوراهی‌ها می‌تواند تصمیم مقتضی را انتخاب کند. در این شرایط، کنترل دارنده هوش مصنوعی از اختیار دارندگان، سازندگان، برنامه‌نویسان و ... خارج شده است و به همین دلیل، نمی‌توان آن‌ها را به عنوان فاعل معنوی در نظر گرفت. لذا، در مورد ربات‌های هوشمند و مستقل، اراده آزاد امری محرز و مسلم است.

۴- نتیجه‌گیری

از دیدگاه مسئولیت کیفری در فقه و حقوق که شرط داشتن مسئولیت کیفری را عقل و شعور دانسته است، ربات به هیچ‌عنوان مسئولیت ندارد. ربات خود مباشر جرم محسوب شده و به سبب نداشتن عقل، از مسئولیت میراست و این مسئله در فقه و حقوق تصریح شده است. اما رابطه سببیت برای برنامه‌نویس و کاربر ربات صادق است. مسئله معاونت در جرم در این رابطه مصداق نداشته و تنها به سبب هدایت از راه دور، سببیت جرم مطرح است. با توجه به تطبیق انجام شده، در مرحله اول، سازنده یک ربات، مسئول آن است که منافع عمومی حاصل از آن را حفاظت نماید. برنامه‌نویسان ربات در این باره مسئولیت مهمی دارند. در مرحله بعدی، کاربر آن ربات مسئولیت دارد. در صورتی که ربات به فردی آسیب زند، مسئولیت کیفری قطعاً بر عهده ربات نخواهد بود. کاربر ربات، مسئول نخست شناخته شده و اعمال آن بررسی می‌گردد. در صورت وجود قصور در عمل وی، مسئول مستقیم در این باره است و قوانین دیه آن چنان که در اسلام مشهود است، بر وی لحاظ می‌شود. مطالعه موارد مشابه همچون رانندگی خودرو و دیگر مسائل، نشان از مصداق بودن سبب جرم بودن برای کاربر ربات دارد. در یک مثال حقوقی که فردی به دلیل عدم کشیدن ترمزدستی و سپس خلاص شدن آن در حالت پارک موجب مرگ یک نفر شده بود، به دلیل قصور در رانندگی مسئول شناخته

شد و دیه کامل بر وی تعلق گرفت. مصادیق قانون مجازات اسلامی در رابطه با سببیت جرم نیز کاربر ربات را به رسمیت شناخته و میزان دیه کاملاً برابر با عمل یک انسان به وی تعلق می‌گیرد. قوانین دیه چه بر اساس از دست رفتن عضو و یا منفعت و قوانین تداخل و تجمیع دیات که در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ تعیین شده است کاملاً برای آثار زیان‌بار یک ربات برای کاربر و برنامه‌نویس ربات صادق بوده که البته در برخی موارد بیمه مسئولیت پرداخت آن را بر عهده می‌گیرد. چراکه بیمه موارد از بین رفتن مسئولیت را ضمانت نکرده و تنها دیه مسئولیت را بر عهده می‌گیرد. برای مثال شرکت ایران خودرو می‌تواند بر مبنای مسئولیت خود بر کاربری و برنامه‌نویسی ربات‌ها، ضمن عقد بیمه، مسئولیت پرداخت خسارت ناشی از آن را به بیمه‌ها واگذار کند. نتیجه نهایی این که میزان دیه تعلق گرفته به کاربر ربات همان مواردی بوده که در فقه اسلامی و قانون مجازات اسلامی تصریح شده است. مبرای مسئله ربات‌ها قانون تخصصی وجود نداشت و لذا نیاز است که همچون قوانین راهنمایی رانندگی مسئولیت کیفری ربات‌ها به صورت موادی از قانون، تصریح شود.

زندگی مدرن متأثر از رشد فناوری اطلاعات و ارتباطات و پیشرفت چشم‌گیر دانش مهندسی با شگفتی‌های فراوانی همراه شده است. یکی از مهم‌ترین مسائلی که امروزه بشر با آن مواجه شده است، رفاه‌گرایی و راحت‌طلبی است. رشد فناوری برای نیل به این منظور از طرق مختلف در خدمت بشر بوده است. شاید یکی از مهم‌ترین مصادیق موجود در این حوزه، رشد دارندگان هوش مصنوعی یا همان ربات‌ها باشد. ربات‌ها امروزه به بخش مهمی از زندگی بشر تبدیل شده‌اند و در آینده نیز نقش مهم‌تری پیدا خواهند کرد. ربات‌ها با کارکردهای مختلف، مهم‌ترین نقش خود را به سرگرمی اختصاص داده‌اند. با این حال، پیامد رشد فناوری، ارتکاب جرایم در حوزه‌ها و نقش‌های جدید است. به همین دلیل، امروزه آسیب‌ها و پیامدهای ناشی از حضور ربات‌ها در زندگی بشر، ارتکاب جرایم جدیدی را به همراه داشته است که می‌توان آن‌ها را جرایم ربات‌ها نامید و به تبع آن، بزهداران این حوزه را ربات‌های مجرم نام‌گذاری کرد.

نظام‌های کیفری مدرن متأثر از ظهور جرایم ربات‌ها با تأکید بر رویکردهای فلسفی در نظام جرم‌انگاری هم‌چون

اصل ضرر، اصل اخلاق‌گرایی و پدرسالاری اقدام به مداخله کیفری در این حوزه و اقدامات نامناسب ربات‌ها را جرم‌انگاری کرده‌اند. با این حال، چالش حضور فناوری در عرصه‌های سنتی حقوق چالش‌های جدیدی را به همراه داشته است که یکی از مهم‌ترین آن‌ها مسئولیت کیفری دارندگان هوش مصنوعی است. به عبارت دقیق‌تر، حتی اگر نظام‌های کیفری، رفتارهای تعرض‌آمیز ربات‌ها را جرم‌انگاری کنند، احراز مسئولیت کیفری برای ربات‌ها از چالش‌ها و دغدغه‌های اصلی نظام‌های کیفری است. به دلیل این چالش اساسی در نظام‌های کیفری، به نظر می‌رسد تا زمان احراز کامل مسئولیت کیفری برای ربات‌ها و وضع ضمانت‌اجراهای مناسب برای آن‌ها، توسل به یافته‌های جرم‌شناختی برای علت‌شناسی و پیشگیری از جرایم آن‌ها اجتناب‌ناپذیر باشد.

گرچه نظریه‌های مختلف جرم‌شناختی ممکن است در مورد جرایم ربات‌ها مصداق داشته باشد، اما تلاقی ربات‌ها با هوش مصنوعی، بدون شک نظریه انتخاب عقلانی را در این حوزه برجسته می‌کند. انتخاب عقلانی به عنوان یک رویکرد در فلسفه فایده‌باوری، کسب حداکثر سود در قبال کم‌ترین هزینه را راهبرد اصلی تمامی کنش‌های انسانی می‌داند. این نظریه مادی‌گرایانه با ظهور در جرم‌شناسی کلاسیک، اندیشه‌ای را به وجود آورد که بر اساس آن، بزهکار با اراده آزاد و در شرایطی مرتکب جرم می‌شود که منافع حاصل از جرم بیش از مضار آن باشد. گرچه این نظریه کاملاً انتزاعی و نسبی است و در مورد اشخاص مختلف، نتایج متفاوتی را به همراه خواهد داشت، اما با ظهور جرایم ربات‌ها دارای اهمیت بیش‌تر می‌شود. به عبارت دقیق‌تر، در تاریخ تحولات جرم‌شناسی، دوران کلاسیک و جنبش بازگشت به کیفر دو گرانیگاه اصلی نظریه انتخاب عقلانی بوده‌اند، اما امروزه با رشد جرایم ربات‌ها شاهد تولد مجدد نظریه انتخاب عقلانی هستیم.

با توجه به ماهیت خاص جرایم ارتكابی توسط ربات‌ها و محاسبه دقیق منافع و مضار جرم، به نظر می‌رسد که منطلق هوش مصنوعی، ارتكاب جرم توسط ربات‌ها را تأیید کند؛ زیرا در جرایم ارتكابی توسط ربات‌ها منافع بالا و هزینه‌ها به احتمال فراوان پایین خواهند بود. نکته بسیار مهمی که در مورد جرایم ربات‌ها باید بدان اشاره کرد پایین بودن هزینه‌های جرم است؛ زیرا نظام‌های

کیفری تدابیر لازم برای مسئولیت کیفری ربات‌ها را به صورت دقیق پیش‌بینی نکرده‌اند و بر همین اساس، ربات‌های هشومند نسل دوم به تدریج متوجه این موضوع شده و به همین دلیل با خاطر آسوده مرتکب جرم می‌شوند. در کنار آن، عدم حضور ربات‌ها در زندگی اجتماعی بشری، نقش ضمانت‌اجراهای اجتماعی به مثابه ابزارهای بازدارنده را نیز از بین برده است. به همین دلیل، نظام‌های کیفری باید خلأهای موجود در این حوزه را از بین ببرند. با این حال، نکته مهمی که باید بدان اشاره شود آن است که مداخله کیفری در این حوزه و وضع ضمانت‌اجراهای شدید نیز ممکن است موجب بازدارندگی از جرایم ربات‌ها نشود؛ زیرا در مطالعات تجربی فراوان، شکست اندیشه‌های بازدارندگی ثابت شده است. با این حال، با توجه به تجربی بودن قلمروی مطالعاتی جرم‌شناسی، شاید نخستین و بدیهی‌ترین راه جهت کاهش جرایم ربات‌ها در بطن نظریه انتخاب عقلانی، بالا بردن هزینه‌های جرم باشد. در این صورت در یک بازه زمانی معقول، نرخ جرایم ربات‌ها بررسی و یافته‌های آماری در دو دوره زمانی مختلف با هم بررسی می‌شوند. چنانچه، نرخ جرم پس از بالا بردن هزینه‌های جرم کاهش یافته باشد، می‌توان از موفقیت بازدارندگی و راهبرد کیفری سخن گفت. با این حال، اگر با بالا رفتن هزینه‌های جرم، نرخ جرم ثابت ماند و یا افزایش پیدا کرد، تدابیر پیشگیری کیفری و بازدارندگی با شکست مواجه شده است. در این شرایط باید از دیگر اندیشه‌های جرم‌شناختی جهت مدیریت ربات‌ها بهره گرفت.

با توجه به همزیستی روزافزون و اجتناب‌ناپذیر ربات‌ها و انسان‌ها با یکدیگر، یکی از ایده‌های مناسب جهت پیشگیری از جرایم ربات‌ها، ایده جامعه‌پذیری آن‌ها در بطن جامعه انسانی باشد. جامعه‌پذیری نوعی فرایند کنش متقابل اجتماعی است که در خلال آن، فرد هنجارها، ارزش‌ها و دیگر عناصر اجتماعی و فرهنگی موجود در گروه یا محیط اجتماعی پیرامون خود را فرا گرفته، درونی می‌کند و آن را با شخصیت خود یگانه می‌سازد. جامعه‌پذیری دارای کارکردهای متنوعی است. به عنوان مثال از طریق این فرایند، زمینه انتقال فرهنگ جامعه از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود، رسوم و عادات فرهنگی تقویت می‌شوند، ارزش‌ها و باورهای اساسی

واکنش ربات‌ها در قبال فرایندهای جامعه‌پذیری مورد توجه قرار می‌گیرد. در این حالت، چنان‌چه ربات‌ها جامعه بشری را محیط تعلق خود بدانند، به ارزش‌ها و هنجارهای آن‌ها احترام می‌گذارند و در نتیجه در اثر یک راهبرد پیشگیرانه غیرکیفری به عنوان شهروندان قانون‌مدار جامعه معرفی می‌شوند.

جامعه در ذهن تداعی و درونی می‌شود، افراد جامعه با ارزش‌ها و هنجارهای رفتاری آشنا می‌شوند و رفتار مورد انتظار جامعه از خود را درک می‌کنند. در این چارچوب، پذیرش ربات‌ها در زندگی مدرن بشری، موجب می‌شود تا آن‌ها با هنجارها و ارزش‌های جامعه آشنا شوند. در این بستر، جامعه، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی موجود را در

منابع

۱. ابرنآبادی، تهران، میزان، کتاب دوم، چاپ دوم، بهار ۱۳۹۵.
۱۱. ریتز، جورج، نظریه‌ی جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، انتشارات علمی، چاپ پانزدهم، ۱۳۸۹.
۱۲. شاول، استیون، مبانی تحلیل اقتصادی حقوق، ترجمه محسن اسماعیلی، تهران، معاونت پژوهشی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۸.
۱۳. صدیق سروستانی، رحمت ا...، آسیب‌شناسی اجتماعی، تهران، سمت، چاپ ششم، ۱۳۸۹.
۱۴. معین، محمد، فرهنگ معین، تهران، فرهنگ نما، چاپ اول، ۱۳۸۷.
۱۵. مگوایر، مایک و دیگران، دانشنامه جرم‌شناسی آکسفورد، جلد اول، تهران، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۸۹.
۱۶. مهابادی، علی اصغر (۱۳۹۸) کشف علمی جرایم، تهران، مجد، ج ۱، چ ۱.
۱۷. نجابتی، مهدی؛ پرویزی، رضا؛ شفیع، امیرشایان (ترجمه شده از چارلز سوانسون) (۱۴۰۱) تحقیقات جنایی، تهران، مجد، ج ۱، چ ۲.
۱۸. نجفی ابرنآبادی، علی حسین، تقریرات درس جامعه‌شناسی جنایی، دوره کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، بازبینی و ویرایش، مجید صادق‌نژاد نایینی، تهران، انتشارات دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۱.
۱۹. نیازپور، امیرحسین (۱۴۰۰) پیشگیری از جرم، تهران، مجد، ج ۱، چ ۲.
۲۰. ویلیامز، فرانک پی و مک شین، ماری. لین. دی، نظریه‌های جرم‌شناسی، ترجمه حمیدرضا ملک‌محمدی، تهران، انتشارات میزان، چاپ دوم، ۱۳۸۶.
۲۱. وینتر، هرولد، اقتصاد جرم، ترجمه علی حسین صمدی و دیگران، تهران، نور علم، چاپ اول، ۱۳۸۹.

۱. آقابخشی، علی و دیگران، فرهنگ علوم سیاسی، تهران، نشر چاپار، چاپ اول، ۱۳۸۳.
۲. آلتمن، اندرو، درآمدی بر فلسفه حقوق، ترجمه‌ی بهروز جندقی، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، چاپ اول، ۱۳۸۵.
۳. باقر قدیری اصلی، سیر اندیشه اقتصادی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۶.
۴. بنسون، مایکل. اس و سیمپسون، سالی، جرایم یقه‌سفیدی: رویکردی فرصت‌مدار، ترجمه اسماعیل رحیمی‌نژاد، تهران، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۹۱، ص ۱۰۶.
۵. بونی. اس. فیشر و استیون. پی. لب، دانشنامه بزه‌دیده‌شناسی و پیشگیری از جرم، جلد دوم، ترجمه اساتید حقوق کیفری و جرم‌شناسی، زیر نظر علی حسین نجفی ابرنآبادی، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۳.
۶. پاک‌نهاد، امیر، سیاست جنایی ریسک‌مدار، تهران، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۹۴.
۷. پرادل، ژان، تاریخ اندیشه‌های کیفری، ترجمه علی حسین نجفی ابرنآبادی، تهران، انتشارات سمت، چاپ دهم، ۱۳۹۴.
۸. دوئرتی، جیمز و فالتز گراف، نظریه‌ای متعارض در روابط بین‌الملل، ترجمه علیرضا طیب و وحید بزرگی، چاپ پنجم، تهران: قومس، ۱۳۸۸.
۹. راین، آلن، فلسفه علوم اجتماعی، ترجمه عبدالکریم سروش، مؤسسه فرهنگی صراط، تهران، چاپ چهارم، ۱۳۸۷.
۱۰. رحیمی‌نژاد، اسماعیل، نگاهی بر محدودیت‌ها و نواقص قانونی کنترل جرایم اقتصادی در ایران، در دایره‌المعارف علوم جنایی، زیر نظر علی حسین نجفی قالب آداب و رسوم به بات‌ها منتقل می‌کند و از آن‌ها انتظار دارد که بر اساس آن‌ها عمل کنند. در مقابل، نوع

31. Engelen, B. , *Rationality and Institutions: an Inquiry into the Normative Implications of Rational Choice Theory*, 2007.
32. Harnad, Stevan, 'Other Bodies, Other Minds: A Machine Incarnation of an Old Philosophical Problem', 1991.
33. Hausman, D.M. and M.S Mcpherson , *Economic Analysis, Moral Philosophy, and Public Policy*, New York: Cambridge University Press, 2nd Ed. 2006.
34. Hindmoor, A. , *Rational Choice*, Hampshire: Palgrave Macmillan. 2006.
35. hudson, Barbara.a, *understanding justice, open university press, first published, 2003.*
36. J. russell, stuart & peter norvig, *Artifiial Intelligenc: a. modern approach*, 2002.
37. L. Tanimoto, Steven, *Elements of Artificial Intelligence: an introduction using lisp*, 1987.
38. Mintz Alex and Karl De Rouen, (2010), *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press.
39. munice john and mclaughlin, *sage dictionary of criminology, first published, 2003.*
40. N.P.PADHY, *ARTIFICAL INTELLIGEN AND INTELLIGENT SYSTEMS* 4 (2005,2009).
41. Walters. Glenn. D. , *The criminal lifestyle*, London, sage publication. 1990
42. Winograd, Terry & fernando c, flores, *understanding computers and cognition: a new foundation for design*, 1987.
۲۲. هالوی، گابریل، *مسئولیت کیفری ربات‌ها در قلمروی حقوق کیفری، ترجمه فرهاد شاهیده و طاهره قوانلو، نشر میزان، ۱۳۹۸.*
23. Ryan, M. G. (2021). *Rights and Duties of the Press in Criminal Cases*. *Denver Law Review*, 27(10), 382.
24. Verstraete, G. (2020). *Technological frontiers and the politics of mobility in the European Union. In Uprootings/Regroundings Questions of Home and Migration (pp. 225-249)*. Routledge.
25. Whitzman, C., & Eichler, M. (2019). *What do you want to do? Pave parks?. In Change of Plans*. University of Toronto Press.
26. Aage gerhardt drachmann, *the mechanical technology of greek and roman antiquity : a study of the literary sources (1963); j. g. landels, engineering in the ancient world (rev. ed. 2000)*.
27. Athanasiou, Tom, *High-Tech Politics: The Case of Artificial Intelligence*, 92 *Socialist Rev.* 7,7-35 (1987).
28. Daniel C. Dennett, *Evolutions, Error, And Intentionality, in the Foundations of Artificial Intelligence*, 190-211 (Derek Pertridge & Yorick Wilks eds., 2006).
29. Drakopoulos, S.A. , "Hierarchical Choice in Economics", *Journal of Economic Surveys*, Vol. 8. 1994.
30. Edwina L. Rissland, *Artificial Intelligence and Law: Stepping Stones to a Model of Legal Reasoning*, 99 *YALE L.J.* 1957, 1961-1964(1990); *ALAN TYREE, EXPERT SYSTEMS IN LAW* 7-11 (1989).

The Impact of Economic Indicators on The Development of The Rural Tourism Industry in Rudbar Qasran

* Masoumeh Nazari

* PhD student in Geography and Rural Planning, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran. nazari.13528@gmail.com

Received: 23.12.2023

Accepted: 24.04.2024

P.111-128

Abstract

In general, tourism development can have positive and negative economic effects in rural areas. Although the positive economic effects of tourism are confirmed, many researchers believe that rural tourism also has negative effects on the host society. In this way, economic benefits usually appear in the initial stage of tourism development, but in the next stages and with the development on a massive and uncontrolled scale, the negative effects and consequences are manifested. Tourism as a human activity has a profound effect. Therefore, it is important to know the effects and manage and control them in order to reduce the negative effects and strengthen the positive effects. This research aims to identify economic indicators that are effective in the development of the rural tourism industry in Rudbar Qasran, and has investigated the effects of economic dimensions. The current research is of a survey type in terms of practical purpose and in terms of nature and descriptive-analytical method. The statistical population includes heads of households in the villages of this sector. The sample size for the local community was determined using Cochran's formula of 100 people. It was used to determine the validity and validity of the content of the questionnaires from the point of view of specialists, supervisors and experts. Also, the reliability of the questionnaire was measured by comparing two ratios. The results obtained by using the trait independence test with the help of chi-square distribution showed that there is a significant relationship between economic indicators and the effects of rural development developments in the study area.

Keywords: Effect, Economic Indicators, Industry, Rural Tourism, Qasran River.

Corresponding Author: Masoumeh Nazari - Nazari.13528@gmail.com

Introduction

Currently, the tourism industry has found a special place in the economy of countries and plays an active and effective role in improving the economic, social and cultural structure, especially in developing countries (Anderson et al, 2015: 54). The volume of international exchanges shows that this industry in the world (more than 20% of all international exchanges) begins with the flow of domestic tourism, and in some countries, foreign exchange earnings from this industry are one of the main sources for strengthening the national economy and their growing development. is considered (Nikolich et al, 2012: 42). Rural tourism is also considered a part of the huge tourism industry, which can play a major role in empowering local people, diversifying the growth of the economy, and creating new job opportunities in close connection with other economic sectors (Zaeri and Khosravipour, 2015: 8). Rural tourism is all tourism activities in the rural environment with regard to the traditional rural culture and context, rural arts and industries, traditional customs, which includes agricultural tourism, green tourism, farm tourism (Qadri, 2013). : 22). Thus, creating new job opportunities and establishing close connections with other economic sectors are also among the other benefits of rural tourism development. The expansion of rural tourism through influence and influence in all aspects of rural life, unconsciously puts them on the path of development.

Qasran river district in Shemiran city with four urban districts including "Oshan, Fasham, Migun and Shamshak" or the city of "Qasran" and its villages, has unique features in terms of the economic development process as well as its geographical location. Since rural areas are a vulnerable source and susceptible to economic changes, especially experience has shown that wherever tourism is spread spontaneously and haphazardly without effective planning and management, it brings adverse consequences and in the long run, its problems are more than benefits. It is done. Therefore, considering the importance of the subject and recognizing the economic reflections of rural tourism, we can provide a model for improving the rural tourism industry in this region by upgrading the economic indicators in the Rudbar Qasran section of Shemiran city. Therefore, according to the contents expressed in this research, an attempt is made to answer the question, which economic index will be more effective in the development of the rural tourism industry?

Background

Attention to the issue of rural tourism expanded from the 1950s onwards, and in the 1960s and 1970s, more attention was paid to the economics of rural tourism for farmers and local communities. Rural tourism is important from two aspects, one as a global wide activity and the other is its role in the development of regional and local policies (Attarzadeh and Mahmoudi Zarandi, 2016: 19).

There are three perspectives on the relationship between tourism and rural development: first; He considers tourism as a strategy for rural development. Second; Tourism is considered as a policy for the reconstruction of rural settlements. Third; He considers rural tourism as a tool for sustainable development (Rakanuddin Eftekhari and Qadri, 2011: 31-35).

Sustainable tourism is based on three basic principles: 1) environmental protection; 2) respecting the local culture and protecting it; 3) Sustainable tourism destination economy (Zia Sheikhul Islami, 1392: 12). Rural development is a multi-dimensional process, the subject of which is to improve and improve the quality of life of the vulnerable rural strata (Guderzi Soroush, 2010: 95). For the sustainable development of rural tourism, effective economic indicators and criteria, environmental considerations and cultural-social values of the local community should be comprehensively considered. Therefore, such indicators are mostly tools that are used at the local management level. The use of such tools in order to determine a new strategy in the field of rural tourism development can play an important role in diversifying the economy of rural communities and the foundation for creating new

opportunities in rural areas, including the creation of profitable employment in the non-agricultural sector, increasing the income of villagers, mutual satisfaction of villagers, and public participation. reduce the migration of villagers to cities (Samani et al., 2012: 30).

Research Method

This research is applied based on purpose and descriptive-analytical in terms of method. The statistical population of the research includes 2478 heads of families living in the villages of Rudbar section of Qasran.

In this research, in order to determine the sample size of ten villages of Rudbar Qasran (Imame Bala, Lalan, Zardband, Rudak, Hajiabad, Ahar, Eagle, Rote, Zaygan, Abnik) according to geographical distribution and population, the number of 93 households was calculated using Cochran's formula. 100 questionnaires were distributed for higher accuracy.

Research Findings

The results of the questionnaire data analysis show the sample based on gender (81% male), age (55% over 40), marital status (64% married), native status (48% native) and length of stay (40% less than 10 years and the rest more).

To evaluate the criteria of economic factors from the point of view of heads of families living in the villages of Rudbar Qasran, based on the studies, a total of 35 items in the form of a Likert scale were used.

Based on the investigations; The positive economic effects of rural tourism in the target area; In the order of priority indicating; The increase in employment opportunities is at the highest rank, which has increased the income and improved the livelihood of the resident families. Because the presence of tourists and nature walkers is an opportunity for the villagers who make a living through agriculture and animal husbandry and other such activities to earn money by renting suites, rooms, gardens, land, etc. and strengthen the economic base of the region. Tourism in this area has been considered as a major and very effective economic factor in recent years, and its expansion has provided economic activities and various jobs and new job opportunities, which are mostly service oriented and attract non-native people in agricultural jobs. , animal husbandry, restaurants, guest houses, etc.; Also, with the changing needs and demand for consumer goods and services, today we witness the increase of markets and service supply centers such as; Shops, stores, restaurants, guest houses, rental houses are in the study area due to the wide acceptance of tourists and nature lovers.

The findings of the research show that there is a significant relationship between positive and negative consequences, because positive effects on the other hand cause negative developments and reflections, and in addition to the positive aspect, on the other hand, it brings negative consequences.

Also, the findings of this research indicate that rural tourism has imposed many economic costs with negative effects on this area; In such a way that we see the most negative impact on the increase in the price of land and housing.

. With the arrival of tourists to this region during the tourism seasons, the demand for goods and services, especially food, has increased, thus leading to an increase in the price of goods and services. In this way, despite the increase in the income of the residents, the cost of living of the villagers also increases, and this has caused high economic costs to be imposed on the host society, especially the low-income strata. The seasonal nature of tourism and the incomes from the agricultural sector have caused a decrease in the employment of young people and the stagnation of agricultural and animal husbandry activities.

Also, income distribution in villages is not fair among participants in tourism activities. In fact, the benefits of tourism are concentrated in the hands of investors, government institutions, etc. The imbalance in income distribution and economic imbalance in the region causes them to be dissatisfied with the development of tourism, and due to the increase in the price of land, goods and services in the studied villages and the people of the region who are

not directly employed in this sector, the main burden is to become expensive. They carry consumer services. This has negative economic and social repercussions. According to one of the principles of sustainable development, there should be equality in the distribution of benefits from development in the society. Tourism growth should be managed and planned in order to spread the benefits as much as possible throughout the destination community. In this way, its benefits have been maximized and the residents also support its development by receiving the benefits of tourism. These findings with the results of studies; Zarafshani et al. (2012), Kordalo and Ahmadi (2019) and Esmailpour (2014) who state that there is a significant relationship between tourism development and economic dimensions are consistent. Also, the findings with the research of Naji (2017), Ibanescu (2018) and Giannakis (2014) that develop rural tourism in mountainous and sensitive areas; They consider suitable opportunities for employment, income increase, entrepreneurship, investment; Matches.

تأثیر شاخص‌های اقتصادی بر توسعه صنعت گردشگری روستایی بخش رودبار قصران

* معصومه نظری

* دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران nazari.13528@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۰۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۰۲

صص: ۱۱۱-۱۲۸

چکیده

به طور کلی توسعه گردشگری می‌تواند تأثیرهای مثبت و منفی اقتصادی را در نواحی روستایی به همراه داشته باشد. اگر چه اثرات مثبت اقتصادی گردشگری مورد تأیید است ولی بسیاری از پژوهشگران معتقدند که گردشگری روستایی اثرات منفی نیز بر جامعه میزبان به دنبال دارد به این ترتیب که معمولاً در مرحله اولیه توسعه گردشگری، فواید اقتصادی نمود پیدا می‌کند، ولی در مراحل بعدی و با توسعه در مقیاس انبوه و کنترل نشده، اثرات و پیامدهای منفی جلوه‌گر می‌شود. بنابراین لزوم شناخت اثرات و مدیریت و کنترل آن به منظور کاهش اثرات منفی و تقویت اثرات مثبت اهمیت می‌یابد. این پژوهش با هدف شناسایی شاخص‌های اقتصادی مؤثر در تحولات توسعه صنعت گردشگری روستایی بخش رودبارقصران، تأثیرات ابعاد اقتصادی را مورد بررسی قرار داده است. پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت و روش توصیفی-تحلیلی، از نوع پیمایشی است. جامعه آماری شامل سرپرستان خانوارهای روستاهای این بخش می‌باشند. حجم نمونه برای جامعه محلی با استفاده از فرمول کوکران ۱۰۰ نفر تعیین گردید. روش انجام این پژوهش بصورت پیمایشی و با مصاحبه با پاسخ‌دهندگان و تکمیل پرسشنامه‌ها از آنها صورت گرفته است. همچنین پایایی یا قابلیت اعتماد پرسشنامه از طریق آزمون مقایسه دو نسبت سنجیده شد. نتایج حاصل با استفاده از آزمون استقلال صفات به کمک توزیع کای دو نشان داد بین شاخص‌های اقتصادی و تأثیرهای تحولات توسعه روستایی منطقه مورد مطالعه رابطه معنادار وجود دارد.

واژه‌های کلیدی: تأثیر، شاخص‌های اقتصادی، صنعت، گردشگری روستایی، رودبارقصران.

نوع مقاله: علمی

۱- مقدمه

گردشگری به عنوان فعالیتی انسانی تأثیری عمیق بر فضاهای جغرافیایی و جوامع محلی میزبان می‌نهد. این فعالیت که از آن به عنوان یک صنعت تأثیرگذار و صادرات نامرئی نام می‌برند، در دهه‌های اخیر به عنوان یک صنعت پایه به اقتصاد نواحی مختلف کمک نموده است. در حال حاضر صنعت گردشگری جایگاه خاصی در اقتصاد کشورها پیدا کرده و نقش فعال و موثری در ارتقاء ساختار اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به خصوص در کشورهای رو به توسعه ایفا می‌کند [۱۵].

حجم مبادلات بین‌المللی گویای آن است که این صنعت در جهان (بیش از ۲۰ درصد کل مبادلات بین‌المللی) با جریان گردشگری داخلی آغاز می‌شود و در بعضی از کشورها درآمدهای ارزی ناشی از این صنعت یکی از منابع عمده در جهت تقویت اقتصاد ملی و توسعه روزافزون آن‌ها محسوب می‌شود [۱۴].

گردشگری روستایی نیز جزئی از صنعت عظیم گردشگری به حساب می‌آید که می‌تواند نقش عمده‌ای را در توانمندسازی مردم محلی، تنوع‌بخشی به رشد اقتصاد و نیز خلق فرصت‌های شغلی جدیدی در ارتباط تنگاتنگ با سایر بخش‌های اقتصادی ایفا نماید. گردشگری روستایی

نویسنده عهده‌دار مکاتبات: معصومه نظری Nazari.13528@gmail.com

عبارت است از کلیه فعالیت‌های گردشگری در محیط روستایی با توجه به فرهنگ و بافت سنتی روستایی، هنر و صنایع روستایی، آداب و رسوم سنتی، که در برگیرنده گردشگری کشاورزی، گردشگری سبز، گردشگری مزرعه‌ای است [۱۲]. کشورها قادرند با استفاده از این صنعت و با اعمال سیاست‌های مناسب و مطلوب مسائل مهمی نظیر درآمد ارزی و رونق اشتغال و تبادل و تعامل فرهنگی و ایجاد بازار مصرف تولیدات و خدمات و پرکردن اوقات فراغت و حضور آگاهانه و فعالانه در عرصه ارتباطات و اطلاعات جهانی را در جهت پیشرفت و توسعه کشورشان برای مردمانشان به ارمغان آورند. امروزه روستاها به کانون تردد انسان‌هایی بدل شده‌اند که برای فرار از زندگی پرهیاهوی شهری و زندگی ماشینی، به روستاها سفر می‌کنند. لذا با توجه به دامنه تقاضا و نیازهای محیط روستایی، گردشگری روستایی رو به توسعه گذاشته است و روز به روز بر اهمیت و جاذبه خاص آن افزوده می‌شود [۱۰]. گردشگری همواره به عنوان عاملی برای پیشرفت مناطق روستایی مطرح بوده است، چرا که ورود گردشگر از طریق تاثیر بردرآمد، اشتغال، قیمت‌ها، اقتصاد منطقه یا روستا را نیز تحت تاثیر قرار می‌دهد. برنامه‌ریزی در راستای توسعه گردشگری روستایی، می‌تواند منابع اقتصادی دیگری را نیز به دنبال داشته باشد [۱۳]. خلق فرصت‌های شغلی جدید و ایجاد ارتباط تنگاتنگ با سایر بخش‌های اقتصادی نیز از دیگر مزایای توسعه گردشگری روستایی است. بسط و گسترش گردشگری روستایی از طریق نفوذ و تاثیر در کلیه جوانب زندگی روستایی، آنها را به صورت ناخودآگاه در مسیر توسعه قرار می‌دهد [۲]. لذا بازتاب یا اثراتی که گردشگران بر محیط می‌گذارند، در گرو شیوه مدیریت و برنامه‌ریزی خاصی است که سازمان مربوطه انجام می‌دهد. بیشترین اثرات منفی گردشگران بر محیط در مکان‌هایی است که مدیریت، کنترل کمتری اعمال می‌کند. برای مدیریت مطلوب دو مفهوم برنامه‌ریزی به معنای ظرفیت‌پذیری و استفاده چند جانبه به منظور استفاده کارآ از تسهیلات گردشگری امری لازم است [۴]. ظرفیت‌پذیری به مثابه وسیله‌ای است که جامعه میزبان با آن می‌تواند حد آستانه را برای محدود کردن تعداد گردشگران از مناطق جذاب ایجاد کند، مفهوم تبعی

استفاده چند جانبه به معنای امکان استفاده کارآتر از منابع کمیاب در جوامع کوچک است [۱۵]. بخش رودبارقصران در شهرستان شمیران با چهار ناحیه شهری شامل "اوشان، فشم، میگون و شمشک" یا شهر "قصران" و روستاهای آن، از لحاظ روند توسعه اقتصادی و همچنین جایگاه جغرافیایی دارای ویژگی‌های منحصر به فردی می‌باشد. از آنجا که نواحی روستایی منبعی آسیب‌پذیر و مستعد تغییرات اقتصادی است، به ویژه تجربه نشان داده است که هر جا که گردشگری به طور خودجوش و اتفاقی و بدون برنامه‌ریزی و مدیریت مؤثر گسترش یافته، پیامدهای نامطلوبی ببار آورده و در درازمدت مشکلات آن بیشتر از فواید آن شده است. بنابراین با توجه به اهمیت موضوع و شناخت بازتاب‌های اقتصادی گردشگری روستایی، می‌توان با ارتقاء شاخص‌های اقتصادی در بخش رودبارقصران شهرستان شمیران، الگویی در جهت بهبود صنعت گردشگری روستایی در این منطقه ارائه نماییم. لذا با توجه به مطالب بیان شده در این تحقیق تلاش می‌شود تا به این سؤال پاسخ داده شود که کدام شاخص اقتصادی در تحولات توسعه صنعت گردشگری روستایی مؤثرتر خواهد بود؟

۲- مبانی نظری

بازتاب در فرهنگ معین؛ برگشت، انعکاس و (مجازاً: اثری که از چیزی در دیگران یا در محیط پدیدار شود) می‌باشد. با توجه به اینکه انسان، فرم، فضا و فعالیت و تعامل متقابل، تشکیل دهنده‌ی کالبد روستاهاست (Saeidi et al, 2009: 59) و متعاقب آن بوجود آورنده‌ی کارکردهای ویژه در مناطق است، تغییر در هر یک از این عوامل تحولات قابل توجهی در عرصه ظرفیت‌های اقتصادی، عدالت اجتماعی، حفظ تنوع، انسجام و تدوام محیط زیست یا آسیب به محیط زیست را در مناطق در بر خواهد داشت. ضمن اینکه چنانچه فضایی که فرایندهای ذکر شده در آنها رخ می‌دهد با دقت بیشتری مورد شناسایی قرار گیرد، می‌تواند بازتابی مناسب جهت یافتن مطلوب‌ترین حالت سازگاری میان فضا و جامعه، برنامه‌ریزی و سازماندهی شود [۲۵].

توجه به موضوع گردشگری روستایی از دهه ۱۹۵۰ به بعد گسترش یافت و در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ بیشتر در زمینه اقتصاد گردشگری روستایی برای کشاورزان و

گردشگری، قبل از محسوس شدن آثار منفی از سوی جمعیت میزبان، می‌داند.

در زمینه ارتباط بین گردشگری و توسعه روستایی سه دیدگاه مطرح است: اول؛ گردشگری را راهبردی برای توسعه روستایی می‌داند. دوم؛ گردشگری به عنوان سیاستی برای بازساخت سکونتگاه‌های روستایی مورد توجه قرار می‌دهد. سوم؛ گردشگری روستایی را به عنوان ابزاری برای توسعه پایدار به شمار می‌آورد [۵].

گردشگری پایدار بر سه اصل اساسی استوار است: (۱) حفاظت از محیط زیست؛ (۲) احترام به فرهنگ محلی و حراست از آن؛ (۳) اقتصاد پایدار مقصد گردشگری [۹]. توسعه‌ی روستایی فرایندی چند بعدی است که موضوع آن بهبود و ارتقای کیفیت زندگی اقشار آسیب پذیر روستایی است [۱۴]. برای توسعه پایدار گردشگری روستایی باید شاخص‌ها و معیارهای اثربخش اقتصادی، ملاحظات زیست محیطی و ارزش‌های فرهنگی- اجتماعی جامعه محلی را به صورت جامع در نظر گرفت. بنابراین چنین شاخص‌هایی، بیشتر ابزارهایی هستند که در سطح مدیریت محلی کاربرد دارند. استفاده از چنین ابزارهایی به منظور تعیین راهبرد جدید در زمینه توسعه گردشگری روستایی می‌تواند نقش مهمی در متنوع‌سازی اقتصاد جوامع روستایی داشته باشد و زمینه‌ساز ایجاد فرصت‌های جدیدی در نواحی روستایی از جمله ایجاد اشتغال سودآور در بخش غیرکشاورزی، افزایش درآمد روستائیان، رضایت متقابل روستائیان، مشارکت مردمی، کاهش مهاجرت روستائیان به شهرها شود [۸].

۳- پیشینه پژوهش

با توجه به اهمیت موضوع، تحقیقات مختلفی در این حوزه انجام گرفته است که می‌توان به مواردی اشاره نمود: [۷] در پژوهشی به بررسی اثرات توسعه گردشگری در ارتقاء شاخص‌های اقتصادی- اجتماعی نواحی روستایی منطقه گردشگری ریجاب در استان کرمانشاه پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که توسعه گردشگری در منطقه مورد مطالعه دارای چهار پیامد عمده می‌باشد. این پیامدها عبارتند از: درآمدزایی، ایجاد مشکلات زیست‌محیطی، توسعه فرهنگی و کاهش سرمایه اجتماعی. همچنین در تحقیق دیگری [۱۳] با بررسی نقش گردشگری روستایی در توسعه اجتماعی و اقتصادی روستاهای شهرستان

جوامع محلی مورد توجه قرار گرفت. گردشگری روستایی از دو جنبه دارای اهمیت است یکی به عنوان فعالیت گسترده جهانی و دیگری نقش آن بر توسعه سیاست‌های منطقه‌ای و محلی.

داکسی^۱ نیز در سال ۱۹۷۵ شاخصی از مراحل درجه‌خشنودی یا ناخشنودی ساکنان مقصدهای گردشگری را به منظور تشریح چگونگی تغییر نگرش مردم محلی نسبت به مراحل چرخه حیات مقصد گردشگری ارائه نموده است. این مراحل عبارتند از: خشنودی و رضایت^۲، بی‌تفاوتی^۳، آزدگی و رنجش و حساسیت^۴، مخالفت و خصومت^۵ و مرحله کناره‌گیری و تسلیم. این مدل با مفاهیم توسعه پایدار مرتبط است. بر پایه یافته‌های داکسی، اثرات متقابلی بین گردشگران و ساکنان وجود دارد که می‌توان آن را با شاخص میزان ناخشنودی اندازه‌گیری نمود. او پیشنهاد می‌کند که با توسعه گردشگری در مقصدهای گردشگری، نگرش مردم محلی به گردشگران نیز تغییر می‌یابد. مارتین و یاسال معتقدند میان مراحل چرخه حیات گردشگری و تاثیرات گردشگری بر جامعه ساکنان رابطه‌ای مستقیم وجود دارد. بدین ترتیب که در مرحله اولیه توسعه گردشگری، معمولاً مقدار زیادی از آرزوها و اشتیاق ساکنان مقصد به خاطر فواید اقتصادی درک شده برآورده می‌شود ولی از آنجا که در مراحل بعد، به خاطر بروز تغییرات ناخوشایند در محیط طبیعی و نوع گردشگرانی که جذب شده‌اند، درک و تصور مردم از اثرات گردشگری به تدریج منفی می‌شود. آن و دیگران در بررسی برخی از نواحی روستایی بدین نتیجه رسیده‌اند: همان طور که گردشگری توسعه می‌یابد نگرش منفی ساکنان نسبت به اثرات گردشگری افزایش پیدا می‌کند. فرض اساسی در همه نظرات این است که کیفیت زندگی ساکنان مقصد در مراحل اولیه توسعه گردشگری بهبود می‌یابد اما ظرفیت تحمل محیط به مرحله‌ای می‌رسد که توسعه بیشتر گردشگری بروز تغییرات منفی در محیط مقصد را موجب می‌شود. آریلی ظرفیت تحمل را ظرفیت جذب گردشگر در یک مقصد

- 1 Doxy
- 2 Euphoria
- 3 Apathy
- 4 Irritation
- 5 Antagonism

با بررسی پیشینه تحقیق باید اذعان داشت که موضوع بازتاب یا اثرات گردشگری هر چند در کلیت موضوع واحدی است اما در مناطق مختلف با توجه به شرایط و خصوصیات ویژه آن منطقه ابعاد خاصی پیدا می‌کند. از این رو تعمیم نتایج تحقیقات گذشته در کشورها، شهرها و روستاهای دیگر صحیح نبوده و نیاز به پژوهش‌های جدید در منطقه دارد. انتقاد دیگری که می‌توان به عمده پژوهش‌های مشابه وارد ساخت، بررسی همه اثرات گردشگری با یکدیگر در یک پروژه است که باعث کم توجهی و عمیق نشدن پژوهشگران در هر حیطه شده است.

۴- روش تحقیق

این پژوهش براساس هدف، کاربردی و از حیث روش، توصیفی - تحلیلی است. جامعه آماری پژوهش شامل ۲۴۷۸ نفر از سرپرستان خانواده‌های ساکن روستاهای بخش رودبار قصران است.

در این پژوهش برای تعیین حجم نمونه ده روستای بخش رودبار قصران (امامه بالا، لالان، زردبند، رودک، حاجی‌آباد، آهار، ایگل، روته، زایگان، آبنیک) با توجه به پراکندگی جغرافیایی و جمعیت، با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۹۳ خانوار محاسبه شد که جهت دقت بالاتر تعداد ۱۰۰ پرسشنامه توزیع گردید.

روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و میدانی است. در بخش مطالعات کتابخانه‌ای، مبانی نظری و سوابق مطالعاتی موضوع بررسی و براساس آن، تعدادی از شاخص‌های اقتصادی؛ شامل: سطح درآمد ساکنین روستا- اشتغال زایی- قیمت زمین و مسکن- سرمایه‌گذاری در روستاها- تنوع‌بخشی به تولیدات کشاورزی، دامداری و خدمات (متغیر مستقل) و بازتاب‌های تحولات توسعه گردشگری روستایی بخش رودبار قصران (متغیر وابسته) هستند. ابزار اندازه‌گیری در این روش کمی (پرسشنامه) است که موضوع مورد بررسی را قابل اندازه‌گیری کرده است و برای تعیین پایایی پرسشنامه از آزمون مقایسه دو نسبت استفاده گردیده است؛ همچنین برای سنجش اعتبار و روایی ابزار اندازه‌گیری از روش اعتبار محتوا که به قضاوت داوران یا افراد متخصص در موضوع مورد مطالعه بستگی دارد، استفاده شد که میزان روایی پژوهش مورد تایید واقع شد.

لردگان استان چهارمحال و بختیاری بیان نمودند که رابطه معناداری بین گردشگری روستایی و مؤلفه‌های اقتصادی وجود دارد. [۱] با بررسی تأثیر گردشگری بر کیفیت زندگی روستاهای سواحل دریای عمان بیان نمود که گردشگری ارتباط خطی مناسبی با افزایش کیفیت زندگی سکونت‌گاه‌های روستایی شهرستان کنارک و چابهار داشته است. به طوری که طبق مدل تحلیل مسیر، گردشگری روستایی اثرات مختلف و مطلوبی بر شاخص‌های اقتصادی داشته و مقدار p کلیه پارامترهای لامدا در مدل فوق حکایت از تأیید کلیه روابط رگرسیونی دارد. توسعه گردشگری بیشترین اثر را بر بعد اقتصادی کیفیت زندگی سکونت‌گاه‌های روستاهای داشته است. همچنین ناجی^۱ (۲۰۱۷) در پژوهشی به پتانسیل‌های گردشگری روستایی در توسعه مناطق روستایی در کشور آلبانی پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که توسعه گردشگری روستایی فرصت‌های توسعه مناسبی را در مناطق کوهستانی دور افتاده فراهم می‌کند و به مردم مناطق کوهستانی کمک می‌کند تا فعالیت‌های خود را متنوع و درآمد بیشتری کسب کنند. انگیزه ساکنان را در مناطق جهت کارآفرینی افزایش می‌دهد. [۱۹]^۲ در پژوهشی به تأثیر گردشگری بر توسعه پایدار مناطق روستایی در کشور رومانی پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که امروزه گردشگری روستایی به عنوان وسیله‌ای برای توسعه اقتصادی مناطق حساس، به ویژه در مناطق روستایی دیده می‌شود. [۲۰]^۳ در پژوهشی با عنوان گردشگری روستایی در گرجستان در گذار: چالش‌های پایدار منطقه‌ای پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که برای اثرگذاری مطلوب گردشگری روی نواحی روستایی باید یک ساختار برجسته گردشگری روستایی در سطح ملی ایجاد شود که بر مسائل استراتژیک و هنجارهای عمومی گردشگری روستایی تمرکز کند. همچنین پیشنهاد دادند؛ سازمان‌های مدیریت در مقصد گردشگری تشکیل شود و در آن مقررات عمومی و قوانین منطقه‌ای و بازاریابی در راستای همکاری نزدیک با سهامداران محلی باشند.

¹ Nagy et al

² Ibanescu et al

³ Khartishvili et al

پرجمعیت اوشان، فشم و میگون به صورت سه رأس مثلث، بسط یافته و یک منظومه شهری را بوجود آورده‌اند، وجود راه ارتباطی و منبع مطمئن آب عامل اساسی دوام این شهر می‌باشد.

همچنین شهر شمشک دربندسریکی از شهرهای بخش رودبارقصران شهرستان شمیرانات استان

تهران است. وزیران عضو کمیسیون سیاسی و دفاعی دولت بنا به پیشنهاد وزارت کشور و به استناد ماده (۱۳) قانون تعاریف و ضوابط تقسیمات کشوری- مصوب ۱۳۶۲- در آبان ماه سال ۱۳۹۱ تصویب کردند: روستاها، مزارع و مکان‌های سفیدستان، شمشک بالا، شمشک

پایین، دربندسر، درود و جیرود از توابع دهستان

رودبارقصران بخش رودبارقصران شهرستان شمیرانات با یکدیگر ادغام و از این پس به عنوان شهر شمشک شناخته شد. شمیرانات به عنوان منطقه نمونه گردشگری

ایران مشتمل بر سه بخش مرکزی، لواسانات و رودبار قصران است (رضوانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۸)؛ لذا در این

تحقیق؛ ده روستای بخش رودبارقصران کانون مطالعه است که سابقه جریانات گردشگری در آن به دهه ۱۳۴۰

باز می‌گردد. روند توسعه گردشگری، به ویژه پس از دهه ۱۳۷۰ در شکل گردشگری انبوه و خودجوش با اثرگذاری

عمیق بر بنیان‌های اجتماعی، اقتصادی و محیطی، الگوی توسعه نواحی روستایی، حوزه مورد مطالعه را با چالش-

های اساسی روبرو ساخته است. به این ترتیب تأثیر این پدیده بر ابعاد اقتصادی نواحی روستایی، با رویکرد

گردشگری پایدار مورد توجه است. بر این اساس، اثرات مثبت و منفی تحولات اقتصادی گردشگری از طریق داده-

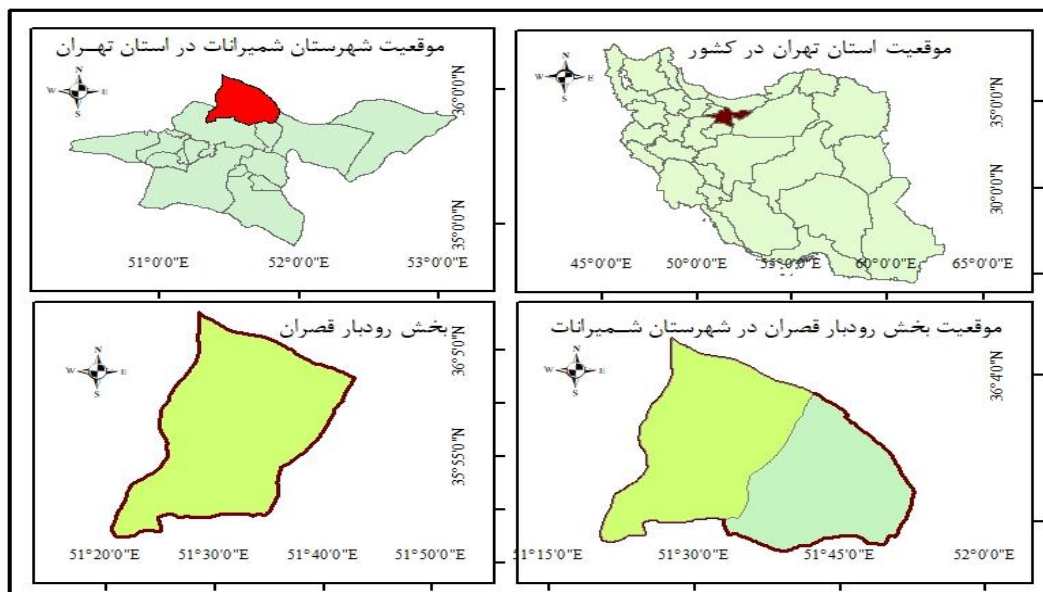
های عینی و ذهنی مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد.

روش این مقاله توصیفی - پیمایشی است. متغیرهای این پژوهش ذاتاً کیفی هستند، مقادیر عددی به خود نمی‌گیرند؛ بلکه ارزش‌های کیفی می‌پذیرند؛ اما با روش‌هایی چون رتبه‌بندی و درجه‌بندی (طیفی از رتبه‌های ارزشی: طیف لیکرات با ۵ گرایش از خیلی کم (۱) تا خیلی زیاد (۵) در برابر هر گویه/سوال پرسشنامه قرار می‌گیرد)، قابل اندازه‌گیری شده‌اند و می‌توان آن‌ها را مورد تحلیل آماری (آزمون فرضیه) قرار داد که در ادامه نتایج حاصل مورد بررسی قرار می‌گیرد. از آزمون‌های آماری ناپارامتری تحلیل داده‌ها استفاده شد.

۵- محدوده مورد مطالعه

استان تهران در عرض جغرافیایی ۳۵ درجه تا حدود ۳۶ درجه عرض شمالی و در طول جغرافیایی ۵۰ درجه تا ۵۲ طول شرقی قرار گرفته است. شمیران یکی از شهرستانهای این استان است که شمالی‌ترین نقطه آن ۳۶ درجه و ۵ دقیقه عرض شمالی، جنوبی‌ترین نقطه ۳۵ درجه و ۴۵ دقیقه عرض شمالی، غربی‌ترین نقطه ۵۱ و ۲۰ دقیقه شرقی و شرقی‌ترین نقطه آن نیز ۵۱ درجه ۵۸ دقیقه طول شرقی است. بنابراین شهرستان ۲۰ دقیقه عرض جغرافیایی و درازای آن ۳۷ دقیقه طول جغرافیایی را در بر گرفته است.

بخش رودبار قصران از دیرباز ناحیه‌ای کاملاً روستایی بوده و شرایط کوهستانی و اقلیمی در منطقه همیشه مانع از بوجود آمدن شهر شده است. اما با گسترش روند شهرگرایی در کشور، نخستین شهری که در شمیران اصلی شکل گرفت، در محل التقای جاجرود با شعبه اصلی آن گرمابدر بوده، در اینجاست که در دامنه کوه‌ها و در جلگه کناری جاجرود در داخل دره‌های ژرف، سه روستای

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی بخش رودبار قصران در شهرستان شمیرانات، استان تهران و کشور ایران، منبع: نگارندگان

۶- یافته‌های پژوهش

نتایج حاصل از آنالیز داده‌های پرسشنامه‌ای، افراد نمونه را بر مبنای جنسیت، سن، وضعیت تاهل، وضعیت بومی

بومی بودن و مدت زمان اقامت تفکیک و در جدول زیر آورده شده است.

جدول ۱. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب جنسیت، سن، تحصیلات، وضعیت تاهل، وضعیت بومی بودن و مدت زمان اقامت

متغیرها	طبقه‌بندی	تعداد
جنسیت	مرد	۸۱
	زن	۱۹
سن	کمتر از ۳۰ سال	۱۸
	۳۰ تا ۴۰ سال	۲۷
	۴۰ تا ۵۰ سال	۲۵
	بیشتر از ۵۰ سال	۳۰
تحصیلات	بی‌سواد و ابتدایی	۹
	متوسطه و دیپلم	۳۷
	فوق دیپلم	۱۴
	لیسانس	۳۱
وضعیت تاهل	فوق لیسانس و بالاتر	۹
	متاهل	۶۴
وضعیت بومی بودن	متاهل	۲۶
	بومی	۴۸
مدت زمان اقامت	غیربومی	۵۲
	کمتر از ۱۰ سال	۳۹
	۲۰ تا ۳۰ سال	۳۵
	۳۰ تا ۴۰ سال	۲۶

منبع: یافته‌های پژوهش

برای ارزیابی معیار عوامل اقتصادی از دیدگاه سرپرستان خانواده‌های ساکن روستاهای بخش رودبارقصران براساس مطالعات انجام شده، در مجموع از ۳۵ گویه در قالب طیف لیکرت و به شکل پنج گزینه‌ای با دامنه امتیاز یک تا پنج (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد) استفاده شد. سپس شاخص‌های موثر جمع وزنی و رتبه‌بندی شدند.

یافته‌های حاصل از داده‌های پرسشنامه‌ای بر مبنای آزمون فرضیه‌ها نشان داد که از سال ۱۳۶۰ تاکنون بیشترین حضور گردشگران منطقه رودبارقصران از سال ۱۳۸۰ به بعد ثبت شده و از همین زمان نیز بیشترین تعداد احداث و بهره‌برداری از خانه‌های دوم- منازل ویلاقی در تملک خریداران غیر بومی- به ثبت رسیده است. از همان سال ۱۳۸۰ تا کنون نیز بانوان و جوانان گروه سنی ۲۵ تا ۴۴ سال نیز رتبه نخست گردشگران بازدیدکننده از امکانات فراغتی تفریحی منطقه را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۱. رتبه‌بندی و جمع‌وزنی شاخص‌های مثبت اقتصادی

رتبه	گویه	جمع وزنی	رتبه	گویه	جمع وزنی
۵	ایجاد بازارهای جدید تولید کالاها و خدمات (اجاره باغ یا زمین برای گردشگران و طبیعت گردان)	۳۹۰	۱۶	مراکز خرید و فروش کالا (نظیر؛ دکان‌ها، فروشگاه‌ها، رستوران‌ها و ...)	۲۵۴
۷	بازارهای جدید تولید کالاها و خدمات (اجاره منازل، سوئیت، ویلا و ...)	۳۸۰	۱۷	اشتغال جامعه محلی (روستائیان) در زمینه؛ (کشاورزی، زراعت و باغداری)	۲۴۶
۹	درآمد و بهبود معیشت خانوارهای ساکن	۳۲۴	۱۸	سرمایه گذاری جامعه محلی	۲۴۳
۱۰	عرضه محصولات محلی در زمینه؛ (کشاورزی، زراعت و باغداری)	۳۱۴	۱۹	امکانات حمل و نقل، جاده‌ها و راه‌های دسترسی به روستا	۲۱۱
۱۲	میزان درآمد روستائیان از گردشگری فصلی	۲۹۵	۲۱	فعالیت‌های اقتصادی جدید در زمینه؛ (گردشگری)	۱۹۶
۱۴	تولید محصولات محلی در زمینه؛ (دامداری)	۲۷۹	۲۶	بازارهای جدید عرضه کالاها و خدمات (داروخانه)	۱۴۶

منبع: یافته‌های پژوهش

خدماتی دارد و باعث جذب افراد غیربومی در مشاغل کشاورزی، دامداری، رستوران‌ها، مهمانسراها و... شده؛ همچنین با تغییر نیازها و تقاضا برای کالا و خدمات مصرفی، امروزه شاهد افزایش بازارها و مراکز عرضه خدماتی همچون؛ مغازه‌ها، فروشگاه‌ها، رستوران‌ها، مهمانسراها، خانه‌های استیجاری با توجه به استقبال گسترده گردشگران و طبیعت‌گردان در محدوده مورد مطالعه هستیم.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد ارتباط معناداری بین پیامدهای مثبت و منفی وجود دارد چراکه اثرات مثبت از سوی دیگر باعث تحولات و بازتاب‌های منفی می‌شود و علاوه بر جنبه مثبت از جانبی دیگر پیامدهای منفی را به همراه دارد.

براساس بررسی‌های بعمل آمده؛ اثرات مثبت اقتصادی گردشگری روستایی در ناحیه مورد نظر؛ به ترتیب اولویت نشان دهنده؛ افزایش فرصت‌های شغلی در بالاترین رتبه است که موجب افزایش درآمد و بهبود معیشت خانوارهای ساکن شده است. زیرا حضور گردشگران و طبیعت‌گردان به منزله فرصتی برای روستائیان است که از راه کشاورزی و دامداری و کارهایی از این دست امرار معاش می‌کنند تا با اجاره سوئیت، اتاق، باغ، زمین و ... کسب درآمد نمایند و باعث تقویت بنیه اقتصادی منطقه شوند. گردشگری در این ناحیه به عنوان یک عامل اقتصادی عمده و بسیار موثر در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته است و گسترش آن، فعالیت‌های اقتصادی و مشاغل گوناگون و فرصت‌های شغلی جدیدی را فراهم نموده که بیشتر جنبه

جدول ۲. رتبه‌بندی و جمع وزنی شاخص‌های منفی اقتصادی

رتبه	گویه	جمع وزنی	رتبه	گویه	جمع وزنی
۱	قیمت زمین و مسکن	۴۸۵	۲۴	فعالیت‌های اقتصادی جدید در زمین؛ (کشاورزی، زراعت، باغداری)	۱۶۴
۲	تغییر مالکیت زمین و املاک از بومی به غیربومی	۴۶۱	۲۵	اشتغال افراد غیربومی در زمینه؛ (خدمات)	۱۶۰
۳	تولید محصولات محلی در زمینه؛ (کشاورزی، زراعت و باغداری)	۴۰۱	۲۷	اشتغال جامعه محلی (روستائیان) در زمینه؛ (صنعت)	۱۳۶
۴	بازارهای جدید عرضه کالاها و خدمات (مغازه یا مراکز فروش مصالح و تجهیزات ساختمانی)	۳۹۴	۲۸	بازارهای جدید عرضه کالاها و خدمات (میادین میوه و تره بار)	۱۳۲
۶	سرمایه گذاری افراد غیربومی	۳۸۳	۲۹	اشتغال افراد غیربومی در زمینه؛ (صنعت)	۱۲۷
۸	قیمت کالاها و خدمات	۳۲۸	۳۰	بازارهای جدید عرضه کالاها و خدمات (فروشگاه های لوازم خانگی)	۱۱۹
۱۱	مراکز عرضه خدمات (نظیر؛ هتل‌ها، مهمانسراها، خانه‌های استیجاری و ...)	۳۰۲	۳۱	تولید محصولات محلی در زمینه؛ (صنایع دستی)	۱۱۷
۱۳	اشتغال افراد غیربومی در زمینه؛ (کشاورزی)	۲۹۱	۳۲	بازارهای جدید تولید کالاها و خدمات (بازارهای هفتگی یا محلی)	۱۱۴
۱۵	اشتغال افراد غیربومی در زمینه؛ (دامداری)	۲۵۸	۳۳	اشتغال جامعه محلی (روستائیان) در زمینه؛ (خدمات)	۱۱۲
۲۰	عرضه محصولات محلی در زمینه؛ (دامداری)	۲۱۰	۳۴	فعالیت‌های اقتصادی جدید در زمینه؛ (صنایع دستی)	۱۰۵
۲۲	اشتغال جامعه محلی (روستائیان) در زمینه؛ (دامداری)	۱۷۸	۳۵	عرضه محصولات محلی در زمینه؛ (صنایع دستی)	۱۰۰
۲۳	فعالیت‌های اقتصادی جدید در زمینه؛ (دامداری)	۱۶۸			

منبع: یافته‌های پژوهش

یافته است که علت عمده این مسئله، فروش و تغییر کاربری بسیاری از زمین‌ها می‌باشد. افزایش تقاضا برای خانه‌های دوم و حضور گردشگران و به دنبال آن سوداگری زمین، گسترش خدمات مشاورین املاک و مستغلات را در روستاهایی که از توسعه گردشگری بیشتری برخوردار هستند، در پی دارد که موجب اشتغال افراد غیربومی و ایجاد بازارهای جدید عرضه کالاها و خدمات (مغازه یا مراکز فروش مصالح و تجهیزات ساختمانی، رستوران، هتل و ...) شده است. با ورود گردشگران در فصول گردشگری به این منطقه، تقاضا برای کالا و خدمات به ویژه مواد غذایی افزایش یافته، به نحوی که منجر به افزایش قیمت کالا و خدمات می‌شود. به این ترتیب به رغم افزایش درآمد ساکنان، هزینه‌های زندگی روستائیان نیز بالا می‌رود و این موجب تحمیل هزینه‌های اقتصادی زیاد به جامعه میزبان، به ویژه اقشار کم درآمد شده است. فصلی بودن گردشگری و درآمدهای حاصل از

همچنین یافته‌های این تحقیق حاکی از آن است که گردشگری روستایی هزینه‌های اقتصادی بسیاری را با، تاثیرات منفی بر این ناحیه تحمیل نموده است؛ به گونه‌ای که بیشترین تاثیر منفی بر افزایش قیمت زمین و مسکن را شاهد هستیم و براساس اطلاعات و آمارها از وضعیت اقتصادی روستاهای منطقه مورد مطالعه از سال ۱۳۴۲، فعالیت‌های اقتصادی اعم از زراعت، باغداری و دامداری در شکل گسترده‌ای رواج داشته و محصولات متنوعی تولید می‌گردید. به طوری که تولیداتی مانند گندم و جو آبی، دیمی مرسوم بوده است. علاوه بر آن در روستاها محصولات کشاورزی مانند یونجه، سیب‌زمینی، لوبیا، نخود، باقلا و گوجه‌فرنگی برای مصرف داخلی تولید می‌گردید، زراعت به طور گسترده‌تری نسبت به امروز، رواج داشته است و سایر محصولات به صورت معیشتی و برای مصرف خود اهالی بوده است. ولیکن اکنون شاهد هستیم که مساحت اراضی نسبت به گذشته کاهش زیادی

$$w(x^2 \geq x_1^2 0.95; (35-1)(5-1))$$

$$w(x^2 \geq x_1^2 0.95; 136)$$

$$w(x^2 \geq 164.218)$$

$$\sum \sum \frac{(m_{ij} - m_{ij}')^2}{m_{ij}} = 4092.98$$

انتخاب نمونه (۵)

$$4092.98 > 164.216 \Rightarrow K \notin W$$

تصمیم‌گیری (۶)

چون مقدار عددی ملاک آزمون در ناحیه بحرانی قرار گرفته است، فرضیه H_0 رد و فرضیه مقابل H_1 پذیرفته می‌شود، یعنی بین شاخص‌های اقتصادی و بازتاب‌های تحولات توسعه روستایی منطقه مورد مطالعه بستگی آماری وجود دارد.

بخش کشاورزی باعث کاهش اشتغال جوانان و رکود فعالیت‌های کشاورزی و دامداری شده است.

۷- آزمون فرضیه تحقیق

H_0 (۱): بین شاخص‌های اقتصادی و بازتاب‌های تحولات توسعه صنعت گردشگری روستایی منطقه مورد مطالعه بستگی آماری وجود ندارد.

H_1 : بین شاخص‌های اقتصادی و بازتاب‌های تحولات توسعه صنعت گردشگری روستایی منطقه مورد مطالعه بستگی آماری وجود دارد.

$$2) \alpha = 0.05$$

$$3) k = x^2 = \sum \sum \frac{(m_{ij} - m_{ij}')^2}{m_{ij}}$$

$$4) w(x^2 \geq x_1^2 - \alpha; (s-1)(t-1))$$

$$p = \sqrt{\frac{x^2}{n\sqrt{(s-1)(t-1)}}} = \sqrt{\frac{4092.98}{3500 * 11066}} = \sqrt{0.10027719} = 0.3166$$

ضریب همبستگی چوپروف

به ترتیب برابر با ۳/۱۲، ۴۱/۰ و ۱۳/۰ می‌باشد.

میانگین، انحراف معیار و ضریب پراکنش معیار اقتصادی

جدول ۳. مقادیر شاخص‌های توصیفی در خصوص معیار اقتصادی (n=۱۰۰)

معیار	میانگین	انحراف معیار	ضریب پراکنش
عوامل اقتصادی	۳/۱۲	۰/۴۱	۰/۱۳

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۴. یافته‌های تحقیق براساس فرضیه

عنوان فرضیه	ضریب چوپروف	رد یا تایید
بین شاخص‌های اقتصادی و اثرات تحولات صنعت توسعه گردشگری روستایی منطقه مورد مطالعه بستگی آماری وجود دارد.	۰,۳۱	تایید

منبع: یافته‌های پژوهش

۸- نتیجه‌گیری

اثرات و پیامدهای منفی اقتصادی جلوه‌گر می‌شود. یافته‌های تحقیق نیز نشان‌دهنده این مهم است که این منطقه نیز از این قاعده مستثنی نبوده و رودبارقصران نیز یکی از این مناطقی است که بعد از آشنایی شهرنشینان با این محدوده، با رشد گردشگری روستایی به صورت خودجوش و انبوه روبرو شد که علاوه بر پیامدهای مثبت تحولات توسعه گردشگری نظیر؛ افزایش فرصت‌های شغلی، افزایش سطح درآمد، بهبود وضعیت خیابان‌ها،

به طور کلی توسعه گردشگری می‌تواند اثرات مثبت و منفی اقتصادی را در نواحی روستایی به همراه داشته باشد. اگر چه اثرات مثبت اقتصادی گردشگری مورد تأیید است ولی بسیاری از پژوهشگران معتقدند که گردشگری روستایی اثرات منفی اقتصادی نیز بر جامعه میزبان به دنبال دارد به این ترتیب که معمولاً در مرحله اولیه توسعه گردشگری، فواید اقتصادی نمود پیدا می‌کند، ولی در مراحل بعدی و با توسعه در مقیاس انبوه و کنترل نشده،

که ظرفیت تحمل ناحیه به آستانه خود نزدیک شده است و این منطقه در صورت عدم برنامه‌ریزی و مدیریت صحیح، نمی‌تواند پذیرای گردشگران بیشتری باشد. بنابراین در راستای توسعه پایدار گردشگری، تقویت اثرات مثبت و کاهش اثرات منفی بیش از پیش احساس می‌شود. همچنین برنامه‌ریزی منطقی که با شرایط طبیعی و انسانی محیط انطباق داشته باشد، امکان توسعه گردشگری را دوچندان خواهد کرد.

۹- پیشنهادها

- آموزش جامعه میزبان به منظور آشنا ساختن آنها با مزایای توسعه گردشگری و افزایش مهارت آنها برای حل مسئله تعارض و کاهش برخوردها از طریق نشست‌های صمیمانه و جلسات توسط گروه‌های تخصصی گردشگری و یا برخی مسئولین منطقه.
- ایجاد بازارها و میادین میوه و تره‌بار و عرضه محصولات تولیدی (کشاورزی، دامداری و ...) و یا احداث بازارچه‌های محلی جهت عرضه تولیدات جامعه بومی
- سازماندهی زیرساخت‌های لازم برای عرضه خدمات همچون (احداث پارکینگ، تسهیلات حمل و نقل و ...) و فروشگاه‌ها، تأسیسات اقامتی، ورزشی و تفریحی به گونه‌ای که کمترین بازتاب منفی را شاهد باشیم.
- هدایت گردشگران و طبیعت‌گردان در مسیرهای معین و ایجاد مراکز اطلاع‌رسانی و توزیع بروشور و تربیت راهنمایان برای ارائه اطلاعات موثق تاریخی و جغرافیایی درباره رودبارقصران.
- توزیع عادلانه منافع و درآمدهای حاصل از گردشگری در رودبارقصران که توسعه همه جانبه این صنعت را تضمین خواهد کرد.
- توجه به طرح‌هایی که در عین حال اصالت‌های فرهنگ بومی را از خطر تأثیرات منفی حفظ نماید به بقاء این صنعت و افزایش انگیزه‌های سرمایه‌گذاری کمک می‌نماید. این رویکرد، با ایجاد مشاغل جدید، روند مهاجرت معکوس را تقویت خواهد کرد.

جاده‌ها و خدمات زیربنایی و ... در این ناحیه، به دلیل ضعف مدیریت و برنامه‌ریزی، به نسبت بیشتری با اثرات منفی همچون؛ افزایش قیمت زمین و مسکن، کاهش تولید محصولات محلی و افزایش بازارهای جدید عرضه خدمات (مغازه، مراکز فروش مصالح و تجهیزات ساختمانی، رستوران‌ها، بنگاه‌ها و املاک و ...) و به تبع آن افزایش سرمایه‌گذاری و اشتغال افراد غیربومی و ... موجب ایجاد کارکردهای جدید گردشگری، سکونتی و صنعتی شده و در مقابل کارکردهای سنتی ناحیه تضعیف شده است. همچنین توزیع درآمد در روستاها، میان مشارکت‌کنندگان در فعالیت‌های گردشگری به صورت عادلانه نیست. در واقع تمرکز منافع حاصل از گردشگری در دست سرمایه‌گذاران، نهادهای دولتی و ... می‌باشد. عدم تعادل در تقسیم درآمدها و عدم توازن اقتصادی در منطقه، باعث نارضایتی آنان از توسعه گردشگری می‌شود و با توجه به افزایش قیمت زمین، کالاها و خدمات در روستاهای مورد مطالعه و افراد منطقه که مستقیماً در این بخش، شاغل نیستند، بار اصلی گران شدن خدمات مصرفی را به دوش می‌کشند. این امر بازتاب‌های منفی اقتصادی و اجتماعی را به همراه دارد. بر طبق یکی از اصول توسعه پایدار، باید برابری در توزیع منافع حاصل از توسعه در جامعه وجود داشته باشد. برای اینکه تا حد ممکن منافع حاصل به شکل وسیعی در سراسر جامعه مقصد گسترش یابد، رشد گردشگری باید مدیریت و برنامه‌ریزی شود. بدین ترتیب فواید آن به حداکثر رسیده و ساکنان نیز با دریافت منافع گردشگری، از توسعه آن حمایت می‌کنند. این یافته‌ها با نتایج مطالعات؛ [۷]، [۱۳] و [۱] که بیان می‌دارند بین توسعه گردشگری و ابعاد اقتصادی ارتباط معناداری وجود داشته مطابقت دارد. همچنین یافته‌ها با تحقیقات [۲۳]، [۱۹] و [۲۲] که توسعه گردشگری روستایی را در مناطق کوهستانی و حساس؛ فرصت‌های مناسبی را برای اشتغال، افزایش درآمد، کارآفرینی، سرمایه‌گذاری می‌دانند؛ منطبق است. براساس نظریات مارتین، یاسال، آلن و داکسی، درک قوی‌تر اثرات منفی گردشگری روستایی، حاکی از آن است

منابع

- موردی: روستای ابیانه". پایان‌نامه کارشناسی/ارشد، دانشگاه علم و فرهنگ. (۱۳۹۲).
- ۱۰- طالب، مهدی و حسن بخشی‌زاده، و حسین میرزایی. "مبانی نظری مشارکت اجتماع روستایی در برنامه‌ریزی گردشگری روستایی در ایران، روستا و توسعه". ۴: (۱۳۸۷). ۲۵-۵۵.
- ۱۱- غفاری، سیدرامین؛ ترکی هرچگانی، معصومه. فصلنامه علمی - پژوهشی روستا و توسعه، ۱۲، ۲: (۱۳۸۸).
- ۱۲- قادری، زاهد. "اصول برنامه‌ریزی توسعه پایدار گردشگری روستایی". انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهرداری‌های کشور، تهران، چاپ اول. (۱۳۸۳).
- ۱۳- کردلو، ایوب و احمدی، کوروش. "بررسی نقش گردشگری روستایی در توسعه اجتماعی و اقتصادی روستاها (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان لردگان استان چهارمحال و بختیاری)". فصلنامه جغرافیا و روابط انسانی، ۳(۲): (۱۳۹۹). ۳۱۷-۲۹۸.
- ۱۴- گودرزی، سروش، محمد مهدی. "بررسی تأثیر گردشگری در توسعه روستایی، مورد مطالعه: روستای ورکانه همدان، مجله هویت شهر". ۵، ۸: (۱۳۹۰).
- ۱۵- موحد، علی، مقدمه‌ای گردشگری شهری، انتشارات دانشگاه چمران. (۱۳۸۶).
- 16- Anderson, I., & Canuto, A. The changing wealth of nations: Measuring sustainable development in the new millennium. New York: The World Bank. (2011).
- 17- Hall, C. M., & Page, S. J. The geography of tourism and recreation: Environment, place and space. Routledge. (2014).
- 18- Hwang, J.H & SeongWoo, L. The effect of the rural tourism policy on nonfarm income in South Korea. *Tourism Management* 46: pp 501,513. (2015).
- 19- Ibanescu, B., Oana Mihaela, S., Alina, M & Corneliu, I. The Impact of Tourism on Sustainable Development of Rural Areas: Evidence from Romania, *journal of sustainability*, 10, 3529; doi:10.3390/su10103529. (2018).
- 20- Khartishvili, L., Andreas, M., Thomas, D & Ioseb, K. Rural Tourism in Georgia in
- ۱- اسماعیل‌پور، علی. "تأثیر گردشگری بر کیفیت زندگی روستاهای سواحل دریای عمان، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی"، ۲۸، ۶۳ (۱۴۰۰): ۴۰۱-۳۸۱.
- ۲- تقی‌زاده، حسین. حسین مهرابی، و زهرا دانشور. "اثرات گردشگری بر توسعه اقتصاد روستایی؛ مطالعه‌ی موردی دهستان «ده‌لولو» کرمان". اولین همایش بین‌المللی مدیریت گردشگری و توسعه پایدار. (۱۳۹۰).
- ۳- جهان تیغی، احمد. "بررسی ساختار اجتماعی-فرهنگی روستای گوری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مردم‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی". (۱۳۷۷).
- ۴- رحیمی‌پور، بهاره، ظاهری، محمد و کریم‌زاده حسین. "شناسایی و تحلیل پیشران‌های کلیدی مؤثر بر توسعه پایدار گردشگری روستایی با رویکرد آینده پژوهی (مطالعه موردی: روستاهای هدف گردشگری شهرستان سقز)". فصلنامه علمی و پژوهشی برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۹، ۳۵ (۱۳۹۹): ۱۱۱-۹۰.
- ۵- رکن‌الدین افتخاری، ع.ر، مهدوی، د، پورطاهری، م. "فرایند بومی‌سازی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری روستایی در ایران، پژوهش‌های روستایی". ۱، ۴ (۱۳۸۹).
- ۶- رضوانی، محمدرضا، سیدعلی بدری و سعیدرضا اکبریانو فرخنده سپهوند. "گردشگری خانه‌های دوم و اثرات آن بر بهبود کیفیت زندگی ساکنان روستایی (مطالعه موردی: بخش رودبار قصران شهرستان شمیرانات)". مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، ۴، ۱۳ (۱۳۹۱): ۲۳-۴۰.
- ۷- زرافشانی، کیومرث و لیدا شرفی و شهیر گراوندی و پرستو قبادی. "بررسی اثرات توسعه گردشگری در ارتقاء شاخص‌های اقتصادی - اجتماعی نواحی روستایی (مورد: منطقه گردشگری ریجاب در استان کرمانشاه)". فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، دوره ۲، شماره ۵، (۱۳۹۲).
- ۸- سامانی، ناهید و سیدعلی بدری و محمد سلمانی. "ارزیابی گردشگری پایدار روستایی؛ موردشناسی: بخش سامان - شهرستان شهرکرد، جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای". ۳، ۹۳ (۱۳۹۲).
- ۹- ضیاء شیخ‌الاسلامی، سیاوش. "تبیین نقش آموزش مردم محلی جهت توسعه پایدار گردشگری (مطالعه

Of Regional Development And Tourism
Vol. 9 Issue 3 2017 Issn 1821-2506 188 .
(2017).

24-Paven Ionela, G., Bârsan, M.C, Lia, D.D. Advantages and Limits for Tourism Development in Rural Area (Case Study Ampoi and Mureş Valleys), *Procedia Economics and Finance*, Volume 32, 2015, Pages 1050-1059 . (2015).

25-Pourtaheri, M. and M. Naghavi , Physical development of rural settlements with a sustainable development approach (concepts, theories and guidelines), *journal housing and rural environment*, V: 137, p: 53-70, Tehran. (In Persian). (2012).

26-Saeidi, A. and S, Hoseini Asl. Cornerstone locates and deploys the new villages, publication shahidi, Tehran. (In Persian). (2009).

Transition: Challenges for Regional Sustainability, *Sustainability* , 11(410). (2019).

21-Mili, N. Rural tourism development: an overview of tourism in the Tipam Phakey village of Naharkatia in Dibrugarh District, Assam (India). *International Journal of Scientific and Research Publications*, Volume 2, Issue 12, pp 1-3. (2012).

22-Nagaraju L.G. & Chandrashekara, B. Rural Tourism and Rural Development in India, *International Journal of Interdisciplinary and Multidisciplinary Studies (IJIMS)*, Vol1, No.6, pp1-345. (2014).

23-Nagy, H., Káposzta, J & Bledar, M. The Potentials Of Rural Tourism In Developing Rural Areas In Albania, *Deturope – The Central European Journal* 27-

Sovereignty of The Elites, Meritocracy and Modern Islamic Civilization

* MohammadMahdi Ansari

* Assistant Professor, Research Institute of Cultural, Social and Civilization Studies, Tehran, Iran.
mmdi.ansari@gmail.com

Received: 23.01.2024

Accepted: 21.04.2024

P.129-152

Abstract

Paying attention to the category of elite governance and placing competent and capable people in policy-making and decision-making positions is one of the important and strategic issues in the development and progress of any political and intellectual system. Every political system that aims for progress and excellence must try to identify and employ the most competent and capable people in the arena of political power and entrust the advancement of affairs to them. If the elites and government officials have competence and intelligence in their decision-making, we can undoubtedly hope that they will achieve both the outlined perspectives and material and spiritual progress and the establishment of prosperity and justice, which are among the most basic human ideals. He prepared the necessary grounds and platforms to achieve the new Islamic civilization. In this article, we want to show with the method of thematic analysis, how by making educated and competent people who have the necessary "competence" to assume social responsibilities, the path of the country's progress can be paved and basic steps can be taken in modern Islamic civilization with meritocracy. Our hypothesis is that until meritocracy is institutionalized, it is not possible to reach civilization and take steps in this way. We believe that without meritocracy, the Iranian and Islamic society will never see the face of modern civilization and civilization..

Keywords: meritocracy, agents, civilization, modern Islamic civilization.

Corresponding Autho: MohammadMahdi Ansari - Mmdi.ansari@gmail.com

Introduction

Currently, the tourism industry has found a special place in the economy of countries and plays an active and effective role in improving the economic, social and cultural structure, especially in developing countries (Anderson et al, 2015: 54). The volume of international exchanges shows that this industry in the world (more than 20% of all international exchanges) begins with the flow of domestic tourism, and in some countries, foreign exchange earnings from this industry are one of the main sources for strengthening the national economy and their growing development. is considered (Nikolich et al, 2012: 42). Rural tourism is also considered a part of the huge tourism industry, which can play a major role in empowering local people, diversifying the growth of the economy, and creating new job opportunities in close connection with other economic sectors (Zaeri and Khosravipour, 2015: 8). Rural tourism is all tourism activities in the rural environment with regard to the traditional rural culture and context, rural arts and industries, traditional customs, which includes agricultural tourism, green tourism, farm tourism (Qadri, 2013). : 22). Thus, creating new job opportunities and establishing close connections with other economic sectors are also among the other benefits of rural tourism development. The expansion of rural tourism through influence and influence in all aspects of rural life, unconsciously puts them on the path of development.

Qasran river district in Shemiran city with four urban districts including "Oshan, Fasham, Migun and Shamshak" or the city of "Qasran" and its villages, has unique features in terms of the economic development process as well as its geographical location. Since rural areas are a vulnerable source and susceptible to economic changes, especially experience has shown that wherever tourism is spread spontaneously and haphazardly without effective planning and management, it brings adverse consequences and in the long run, its problems are more than benefits. It is done. Therefore, considering the importance of the subject and recognizing the economic reflections of rural tourism, we can provide a model for improving the rural tourism industry in this region by upgrading the economic indicators in the Rudbar Qasran section of Shemiran city. Therefore, according to the contents expressed in this research, an attempt is made to answer the question, which economic index will be more effective in the development of the rural tourism industry?

Background

Attention to the issue of rural tourism expanded from the 1950s onwards, and in the 1960s and 1970s, more attention was paid to the economics of rural tourism for farmers and local communities. Rural tourism is important from two aspects, one as a global wide activity and the other is its role in the development of regional and local policies (Attarzadeh and Mahmoudi Zarandi, 2016: 19).

There are three perspectives on the relationship between tourism and rural development: first; He considers tourism as a strategy for rural development. Second; Tourism is considered as a policy for the reconstruction of rural settlements. Third; He considers rural tourism as a tool for sustainable development (Rakanuddin Eftekhari and Qadri, 2011: 31-35).

Sustainable tourism is based on three basic principles: 1) environmental protection; 2) respecting the local culture and protecting it; 3) Sustainable tourism destination economy (Zia Sheikhul Islami, 1392: 12). Rural development is a multi-dimensional process, the subject of which is to improve and improve the quality of life of the vulnerable rural strata (Guderzi Soroush, 2010: 95). For the sustainable development of rural tourism, effective economic indicators and criteria, environmental considerations and cultural-social values of the local community should be comprehensively considered. Therefore, such indicators are mostly tools that are used at the local management level. The use of such tools in order to determine a new strategy in the field of rural tourism development can play an important role in diversifying the economy of rural communities and the foundation for creating new

opportunities in rural areas, including the creation of profitable employment in the non-agricultural sector, increasing the income of villagers, mutual satisfaction of villagers, and public participation. reduce the migration of villagers to cities (Samani et al., 2012: 30).

Research Method

This research is applied based on purpose and descriptive-analytical in terms of method. The statistical population of the research includes 2478 heads of families living in the villages of Rudbar section of Qasran.

In this research, in order to determine the sample size of ten villages of Rudbar Qasran (Imame Bala, Lalan, Zardband, Rudak, Hajiabad, Ahar, Eagle, Rote, Zaygan, Abnik) according to geographical distribution and population, the number of 93 households was calculated using Cochran's formula. 100 questionnaires were distributed for higher accuracy.

Research Findings

The results of the questionnaire data analysis show the sample based on gender (81% male), age (55% over 40), marital status (64% married), native status (48% native) and length of stay (40% less than 10 years and the rest more).

To evaluate the criteria of economic factors from the point of view of heads of families living in the villages of Rudbar Qasran, based on the studies, a total of 35 items in the form of a Likert scale were used.

Based on the investigations; The positive economic effects of rural tourism in the target area; In the order of priority indicating; The increase in employment opportunities is at the highest rank, which has increased the income and improved the livelihood of the resident families. Because the presence of tourists and nature walkers is an opportunity for the villagers who make a living through agriculture and animal husbandry and other such activities to earn money by renting suites, rooms, gardens, land, etc. and strengthen the economic base of the region. Tourism in this area has been considered as a major and very effective economic factor in recent years, and its expansion has provided economic activities and various jobs and new job opportunities, which are mostly service oriented and attract non-native people in agricultural jobs. , animal husbandry, restaurants, guest houses, etc.; Also, with the changing needs and demand for consumer goods and services, today we witness the increase of markets and service supply centers such as; Shops, stores, restaurants, guest houses, rental houses are in the study area due to the wide acceptance of tourists and nature lovers.

The findings of the research show that there is a significant relationship between positive and negative consequences, because positive effects on the other hand cause negative developments and reflections, and in addition to the positive aspect, on the other hand, it brings negative consequences.

Also, the findings of this research indicate that rural tourism has imposed many economic costs with negative effects on this area; In such a way that we see the most negative impact on the increase in the price of land and housing.

. With the arrival of tourists to this region during the tourism seasons, the demand for goods and services, especially food, has increased, thus leading to an increase in the price of goods and services. In this way, despite the increase in the income of the residents, the cost of living of the villagers also increases, and this has caused high economic costs to be imposed on the host society, especially the low-income strata. The seasonal nature of tourism and the incomes from the agricultural sector have caused a decrease in the employment of young people and the stagnation of agricultural and animal husbandry activities.

Also, income distribution in villages is not fair among participants in tourism activities. In fact, the benefits of tourism are concentrated in the hands of investors, government institutions, etc. The imbalance in income distribution and economic imbalance in the region causes them to be dissatisfied with the development of tourism, and due to the increase in the price of land, goods and services in the studied villages and the people of the region who are

not directly employed in this sector, the main burden is to become expensive. They carry consumer services. This has negative economic and social repercussions. According to one of the principles of sustainable development, there should be equality in the distribution of benefits from development in the society. Tourism growth should be managed and planned in order to spread the benefits as much as possible throughout the destination community. In this way, its benefits have been maximized and the residents also support its development by receiving the benefits of tourism. These findings with the results of studies; Zarafshani et al. (2012), Kordalo and Ahmadi (2019) and Esmailpour (2014) who state that there is a significant relationship between tourism development and economic dimensions are consistent. Also, the findings with the research of Naji (2017), Ibanescu (2018) and Giannakis (2014) that develop rural tourism in mountainous and sensitive areas; They consider suitable opportunities for employment, income increase, entrepreneurship, investment; Matches.

حاکمیت شایستگان، شایسته‌سالاری و تمدن نوین اسلامی

* محمد مهدی انصاری

* استادیار پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی، تهران، ایران mmdi.ansari@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۰۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۰۳

ص: ۱۲۹-۱۵۲

چکیده

توجه به مقوله حاکمیت نخبگان و قرار گرفتن انسان‌های شایسته و توانمند در مناصب سیاست‌گذاری و تصمیم‌سازی یکی از موضوعات مهم و راهبردی در توسعه و پیشرفت هر نظام سیاسی و فکری است. هر نظام سیاسی که پیشرفت و تعالی را برای خود هدف‌گذاری کرده باید تلاش کند شایسته‌ترین‌ها و توانمندترین‌ها را در عرصه قدرت سیاسی شناسایی و به کارگیرد و پیشبرد امور را به آن‌ها بسپارد. اگر نخبگان و کارگزاران حکومتی، از شایستگی و هوشمندی در تصمیم‌سازی‌ها و تصمیم‌گیری‌های خود برخوردار باشند بی‌شک می‌توان امیدوار بود که هم به چشم‌اندازهای ترسیم شده و هم به پیشرفت مادی و معنوی و استقرار رفاه و عدالت که از جمله اساسی‌ترین آرمان‌های بشری هستند دست یافت و هم زمینه‌ها و بسترهای لازم برای نیل به تمدن‌سازی نوین اسلامی را تمهید کرد.

در این مقاله با روش تحلیل مضمون می‌خواهیم نشان دهیم که چگونه با حاکم ساختن انسان‌های فرهیخته و شایسته که از «اهلیت» لازم در تصدی مسئولیت‌های اجتماعی برخوردارند، می‌توان مسیر پیشرفت کشور را هموار کرد و با شایسته‌سالاری گام‌های اساسی در تمدن‌سازی نوین اسلامی برداشت. فرضیه ما این است که تا شایسته‌سالاری نهادینه نشود، امکان رسیدن به تمدن‌سازی و گام برداشتن در این راه وجود ندارد. بر این باوریم که بدون شایسته‌سالاری جامعه ایرانی و اسلامی هیچ‌گاه روی تمدن نوین و تمدن‌سازی را نخواهد دید.

بر همین اساس در مجموع، تم‌های اصلی و فرعی با هم مورد بررسی قرار گرفته‌اند و ۳۱ مفهوم استخراج شده از محتوای پژوهش و مصاحبه‌های انجام شده رابطه معناداری با هم پیدا کرده‌اند. ۳ تم اصلی عبارت هستند از وضعیت مدیریتی، وضعیت به کارگیری و وضعیت اجتماعی و فرهنگی. سایر مفاهیم در قالب ۶ تم فرعی دسته‌بندی شده است.

واژه‌های کلیدی: شایسته‌سالاری، کارگزاران، تمدن، تمدن نوین اسلامی.

نوع مقاله: علمی

۱- مقدمه

در نظر گرفت. بنابراین برای پرهیز از آسیب‌های حاکمیت ناشایستگان، برقراری نظام مبتنی بر «نخبه‌گرایی» و «شایسته‌سالاری» ضرورت تام می‌یابد. هر نظام سیاسی و هر ایدئولوژی و مکتبی که قدرت سیاسی را به دست گرفته تلاش می‌کند کارگزاران، مدیران و نخبگان سیاسی خود را اولاً از میان بهترین‌ها، هوشمندترین‌ها، متعهدترین‌ها، وفادارترین‌ها و کارآمدترین‌ها برگزیند و ثانیاً افرادی را بر مبنای چارچوب‌های نظری و مطلوب‌های نظری و عینی خود

استمرار، بقا و تعالی هر نظام سیاسی و فکری وابسته به حضور و فعالیت افراد شاخص و ممتازی است که در عرصه سیاسی و اجتماعی به عنوان افراد شایسته، برگزیده و نخبه تلقی می‌شوند. از دیرباز در اندیشه‌های بشری و در میان فلاسفه سیاسی قدیم و جدید این سؤال جدی و بنیادین وجود داشته که اساساً حاکمیت حق چه کسانی است و مردم باید وادی قدرت سیاسی را به چه افرادی با چه ویژگی‌هایی واگذار کنند. این مبحث را باید مقدمه‌ای برای دغدغه حاکمیت شایستگان و تحقق اصل شایسته‌سالاری

کارگزاران شایسته و صلاحیت داری است که امکان تحقق این حرف‌ها را فراهم کنند.

۲- شایستگی و شایسته‌سالاری

شایسته کیست؟ و شایستگی چیست؟ اصل شایسته‌سالاری، متضمن شناخت فرد شایسته و تعریف شایستگی است، لذا شایسته‌سالاری یعنی فرد را در منصب و شغل مرتبط قرار دادن. خصوصیاتمانند دانش، تیخ، تجربه و تعهد اخلاقی از جمله ویژگی‌هایی است که فرد شایسته با آن تعریف می‌شود. ارتباط ظریفی بین دو مقوله «نخبگی» و «شایستگی» وجود دارد: نخبه عموماً واجد ویژگی خای ذاتی و اکتسابی است اما فرد شایسته بیشتر استعدادها و توانایی هایش را به نحو تجربی و اکتسابی به دست آورده است.

توماس هابز، «شایستگی» را قدرت یا توانایی خاصی می‌داند که دارنده آن شایسته آن به شمار می‌رود و این توانایی خاص معمولاً صلاحیت یا استعداد خوانده می‌شود. [۲۳]

یکی از اهداف بنیادین در پرورش نخبگان، حاکم ساختن اصل شایسته‌سالاری در واگذاری مناصب و مسئولیت‌های اجرایی و سیاسی جامعه به افراد است. به همین دلیل اگر به جای تعبیر نخبه‌پروری بخواهیم تعبیرات جایگزینی استفاده کنیم جامع‌ترین آن‌ها «شایسته‌پروری» است، زیرا می‌خواهیم به پرورش «نفوس مستعده» و به تعبیری بیدارسازی استعدادهای نهفته در افراد بپردازیم.

در رویکرد شایسته‌سالاری می‌خواهیم شایستگیان، زبدگان و خبرگانی را برای حل و آینده جامعه تربیت کنیم که به عنوان افرادی جریان ساز و ایده پرداز در وادی اجتماع و سیاست فعالیت کنند و اهداف و آرمان‌های نظام سیاسی را با لحاظ همه ظرایف و ملاحظات فرهنگ ایرانی - اسلامی از یک سو و متغیرهایی چون تغییر نسل‌ها، چشم‌اندازهای جهانی، تهدیدها و مخاطرات بین‌المللی، آسیب‌های درونی و ... از سوی دیگر پیش ببرند.

مقوله شایسته‌سالاری یکی از شعارهای اصیل و بنیادین اندیشه سیاسی اسلام است. سیره نبوی، سرشار از عنایت پیامبر اسلام (ص) به کاردانی کارگزاران و دقت در گزینش سزاوارترین آن هاست، تا جایی که حضرت حتی در جزئی‌ترین امور نیز کار را به کاردانان و اهل فن می‌سپردند.

شناسایی و پرورش داده و در مناصب و جایگاه‌های لازم به کارگیرد. از همین رو «شایسته‌سالاری» به عنوان یک رویکرد حکیمانه و عالمانه برای حفظ قدرت سیاسی و بقای آن و پیشرفت و ترقی مستمر پذیرفته شده است. بعد از انقلاب ۱۳۵۷ و در جمهوری اسلامی نیز تلاش شده است تا کارگزاران و رجال سیاسی متناسب با اهداف و مأموریت‌های نظام سیاسی نوپا به کار گرفته شوند. در این مسیر هر چند بعضی خطاها، اشتباهات و گزینش‌های قابل تأمل و بعضاً پرهزینه‌ای نیز اتفاق افتاده اما تلاش شده است تا از طریق برخی نهادها، احزاب، دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه افرادی آشنا، متعهد و منطبق با تفکر و اندیشه سیاسی اسلام به کار گرفته شوند.

نخبگان و رجال سیاسی پس از انقلاب اسلامی غالباً روحانیون و فعالان و مرتبطین نهضت امام خمینی(ره) بوده و یا از میان کسانی که در جریان تثبیت و استقرار انقلاب متحمل هزینه شدند (خانواده شهدا، رزمندگان و فرماندهان جنگ) انتخاب شده‌اند. اما آیا همه این‌ها، افرادی شایسته و توانمند بوده اند؟ آیا این افراد و کارگزاران به کار گرفته شده در حدود پنج دهه پس از انقلاب متناسب با آرمان «تمدن‌سازی» و «تمدن‌سازی نوین اسلامی» بوده‌اند؟ پرسش اصلی ما این است که چگونه می‌توان بین شایسته‌سالاری و حرکت در مسیر و فرآیند تمدن‌سازی ارتباط برقرار کرد؟

فرضیه و مدعای ما در این مقاله این است که با وجود شایستگیان و حاکمیت شایسته‌سالاری، حرکت در مسیر تمدن‌سازی سهل‌تر و امکان‌پذیرتر می‌شود. به عبارت دیگر به نحو واقعی (و نه شعاری و سلیقه‌ای)، اگر شایستگیان در قدرت و حاکمیت به کار گرفته نشوند و شایسته‌سالاری به مفهوم حقیقی خود در نظام مدیریتی و سیاسی کشور نهادینه نشود هیچ امیدی به امکان قدم برداشتن در مسیر نیل به پیشرفت و توسعه و تمدن‌سازی وجود ندارد. بدون شایسته‌سالاری، سخن از تمدن‌سازی و تمدن نوین اسلامی - ایرانی اساساً امکان‌پذیر نبوده و پرداختن به آن گزاره‌گویی و توهمی بیش نیست. از سوی دیگر، بحث اصلی در تمدن، عینیت بخشیدن به حرف‌ها و تئوری‌ها و آرمان‌هایی است که در نظام جمهوری اسلامی طرح و تکرار شده است: آزادی، عدالت، معنویت، پیشرفت، تمدن‌سازی، قدرت اول اقتصادی منطقه و... بدیهی است که عینی شدن این شعارها منوط به حضور رجال،

مدیران شایسته و به کارگیری آن‌ها بر اساس تجارب کشورهای چون سنگاپور، مالزی، فنلاند، ژاپن و کره جنوبی مؤید اهمیت راهبردی و اثر بخشی اصل شایسته‌سالاری است.

واژه «شایسته‌سالاری»^۱ اولین بار توسط مایکل یانگ (۲۰۰۲-۱۹۱۵) جامعه شناس بریتانیایی، به کار برده شد. او در کتاب معروف خود موسوم به «در پیدایش شایسته‌سالاری»^۲ (۱۹۵۸) عنوان می‌کند که شایسته‌سالاری سیستمی است که رهبری به واسطهٔ نخبگان را مهیا می‌سازد. شایسته‌سالاری بنا به تعریف او عبارت است از حکومت کسانی که شایسته این کار تلقی می‌شوند. در کتاب یانگ، شایستگی با «هوش» و «تلاش» برابر دانسته شده که دارندگان گانش در نخستین سال‌های زندگی شناخته و برای یک آموزش و پرورش عمیق، مناسب برگزیده می‌شوند [۲۵]. شایسته‌سالاری به تعبیر یانگ سیستمی است که نقش‌های اجتماعی را به افراد بر اساس توانایی آن‌ها می‌دهد و هیچ مزیت دیگری (ثروت، نژاد، طبقه اجتماعی، اصل، نسب و...) لحاظ نمی‌شود. به باور یانگ، شایسته‌سالاری یعنی این که رهبران و مدیران باید بر اساس توانایی‌های ممتازشان برگزیده شوند نه چیز دیگر.

در فرهنگ لغت اندیشه مدرن فونتانا،^۳ واژه شایسته‌سالاری این گونه تعریف شده است: «شایسته‌سالاری سیستمی است که رهبری در آن به واسطه نخبگان صورت می‌گیرد و هدف این است که افراد شایسته و برگزیده، پست‌های فرماندهی و مدیریت را در سلسله مراتب اداری اشغال نمایند.»

طرفداران شایسته‌سالاری می‌گویند این نظام عادلانه‌تر و مولدتر از سایر نظام‌ها بوده و امکان پایان یافتن تفاوت‌ها در زمینه جنسیت و نژاد و... را فراهم می‌کند و هر فردی بر اساس توانایی‌های ذاتی و اکتسابی خود پله‌های ترقی را طی می‌کند. گاه شایسته به معنای دارای صلاحیت و گاه معادل کارآمد یا با کفایت آورده شده اما همچنان که از واژه مریتوکراسی بر می‌آید Merit به معنای Ability است که در حقیقت جامع تمام معنای مذکور می‌باشد.

از منظر امام علی(ع)، در مسند حکومت باید رهبران و کارگزاران صاحب صلاحیت به ویژه از حیث تقوا، دانش و توانایی انتخاب و به کار گرفته شوند زیرا مدیریت جامعه، احتیاج به لیاقت و استعداد خاص دارد و بر سبیل عدالت، تنها صاحبان استحقاق، شایستگی نشستن بر مسند انجام چنین اموری دارند. در عین حال عدالت ایجاب می‌کند که تواناترین، زاهدترین و دانشمندترین فرد از سایرین اولی باشد [۱]. در نهج‌البلاغه یکی از شروط اصلی زمامدار اسلامی، کفایت و کاردانی معرفی شده است. بنابراین مدیری مشروعیت دارد که در حوزهٔ تمشیت امور مردم با کفایت‌تر و کاردان‌تر باشد.

به هر روی شایسته‌سالاری بحث جدیدی نیست، بلکه با شروع زندگی اجتماعی انسان‌ها پا به عرصهٔ وجود گذاشته است. حتی در مطالعه زندگی جانوران هم ملاحظه می‌شود که حیوانات واجد شرایط، هدایت اعضای گروه را بر عهده دارند. در دنیای معاصر بیش از هر زمان دیگر، بقا و دوام حکومت‌ها و سازمان‌ها در گرو نظام شایسته‌سالاری و سپردن کار به کاردان بوده است.

طی دهه‌های گذشته در جوامع مختلف شاهد تغییرات اساسی در نگرش به رفتارها و توانایی‌های انسان بوده‌ایم. این مباحث بیشتر در علم مدیریت دنبال شده که در صد بوده با بهبود توانایی‌های نیروی انسانی، به اهداف سازمانی نائل آید. در مدیریت منابع انسانی، ایجاد و پرورش و حفظ سرمایه‌های انسانی برای دستیابی به اهداف فردی و سازمانی دنبال می‌شود و حرکت به سمت «شایسته‌سالاری» امری حتمی و شناخته شده فرض می‌شود. بر این اساس، پدیده‌ای که در علم مدیریت از آن به عنوان «سیستم شایسته‌سالاری» یاد می‌شود، پدیده‌ای است که با ظرفیت، خلاقیت و سخت کوشی مدیران و کارکنان، مزیت خود را تعریف می‌کند. در این مدل، سیاست‌های مربوط به جذب و شناسایی، آموزش و پروراندن نخبگان و به کارگیری آن‌ها در مسندها و مناصب تصمیم‌سازی، اجرایی، قانون‌گذاری و نظارتی تدوین می‌شود. لذا برنامه‌ریزی برای شایسته‌سالاری و استفاده از نیروی نخبگانی و سرآمد جامعه یک «برنامه‌ریزی استراتژیک» هم قلمداد می‌شود.

از طرف دیگر عدم بهره‌گیری از افراد شایسته و متخ نوعی فرصت‌سوزی است که رکود نظام‌های سیاسی و مدیریتی را در پی خواهد داشت. در مقابل رشد و تربیت رهبران و

1. Meritocracy

2. The rise of The meritocracy

3. The Fontana

کنفوسیوس، شایستگی از آموزش و تعلیم به دست می‌آید.» [۱۱].

بر اساس همین آموزه‌های کنفوسیوس، بوروکراسی دقیقی بر پایه اصل شایسته‌سالاری در چین باستان بنیادگذاری شد و تدبیر امور جامعه به افراد صلاحیت‌دار آموزش داده شد. بزرگترین آرزوی کنفوسیوس تشکیل حکومتی صالح، عدالت گستر و ارزش مدار بود. به فرازهایی از دیدگاه کنفوسیوس در این خصوص توجه کنید:

❖ نیکبختی، ترقی و رونق یک کشور به صلاح نفس، پاکی طینت و فضیلت‌های اخلاقی حاکمان و مسئولان وابسته است. وظیفه اصلی حکومت، سامان دادن کارهای کشور و ملت است به طوری که هر کسی از صدر تا ذیل وظیفه خود را متناسب با جایگاه خود به خوبی در جامعه انجام دهد.

❖ اگر مأموران عالی رتبه، نظم را در کارهای خود برقرار سازند، مردم هرگز گستاخی نسبت به آنان روا نمی‌دارند و اگر بزرگان دولت، دادگری را به حد کمال برسانند، هرگز ملت به خود اجازه نخواهد داد تا از فرمانبری بگریزد.

❖ یکی از وظایف اساسی حکومت این است که برای ریاست ادارات، مأموران قابل و شایسته برگزیند، خطاهای کوچک را عفو کند و مأموران لایق و نیک سیرت و استوار را بر سر کارها بگمارد، برای این کار یک مسئولیت نخست باید افرادی را که به شایستگی و خوبی آراسته‌اند انتخاب کند، سپس در اندک زمانی خود مردم، مردان لایق دیگری را به او معرفی خواهند کرد.

❖ برای رسیدن به مقام دولتی مرد باید در درجه نخست صاحب دانش باشد و اگر چنین مردی صاحب فضایل اخلاقی نباشد مقام خود را گم خواهد کرد و اگر کسی به وسیله دانش به مقامی رسیده باشد و به وسیله فضایل اخلاقی هم بتواند آن مقام را حفظ کند، اما لیاقت و توان کافی برای آن مقام نداشته باشد ملت به او احترام نخواهد گذاشت و اگر کسی دارای سه صفت دانش، فضیلت و لیاقت باشد، اما نتواند به گفتار و کردار خود صورتی زیبا بدهد، هنوز به مرحله کمال نرسیده است [۱۱].

به اعتقاد کنفوسیوس در آموزش نباید هیچ تفاوتی میان طبقات مختلف وجود داشته باشد. بسیاری از تمجید کنندگان از آراء و اندیشه‌های کنفوسیوس مثل ولتر^۴ و

یک نظام شایسته‌سالار^۱ در پی به کارگیری افراد کاردان، صبور، با صلاحیت، پاکدامن و پاکدست، امانتدار، با کفایت، وظیفه شناس و... است [۲۶].

در دایره‌المعارف آزاد «ویکی پدیا» نیز در خصوص واژه «شایسته‌سالاری» آمده است: شایسته‌سالاری یک نظام حکومتی بر پایه شایستگی به جای ثروت، نژاد یا دیگر مؤلفه‌های موقعیت اجتماعی است. با این وجود، امروزه واژه شایسته‌سالاری اغلب برای اشاره به جامعه‌ای به کار می‌رود که کسب ثروت، درآمد و جایگاه در آن از طریق رقابت توزیع می‌شود. با این فرض که افراد برنده، شایسته بهره‌مندی از مزایای ناشی از برد خود هستند. حکومت‌های شایسته‌سالار به جای توجه به تفاوت‌های میان افراد از نظر طبقه اجتماعی، قومیت، یا جنسیت بر استعداد، آموزش رسمی و صلاحیت و شایستگی تأکید دارند. [۲]. شایسته‌سالاری همچنین بر پایه اصل فرصت برابر^۲ در مقابل قانون و برپایه آزادی افراد جامعه در بعد نژاد، جنسیت و مؤلفه‌های دیگر قرار دارد.

در مقام ارزیابی کلی راهکارهای تحقق نظام شایسته‌سالار، می‌توان مهم‌ترین استراتژی در جهت توسعه و اعتلای نظام مدیریت بر مبنای شایستگی را ایجاد بسترهای فرهنگی لازم و نهادینه کردن فرهنگ شایستگی در سازمان‌ها دانست. مسئله نظام شایستگی باید بیشتر به عنوان یک نگرش در رفتارهای مدیریتی ملاحظه شود تا ایجاد تئوری‌ها و نظریه‌ها و یک عزم ملی و خواست فراگیر در نظام سیاسی و مدیریتی کشور به وجود آید تا اجرای سیستم شایستگی و تعهد به نظام شایسته‌سالاری به یک باور تبدیل شود [۲].

کنفوسیوس^۳

یکی از اصول پایدار و بنیادین آموزه‌های کنفوسیوس (متولد پیش از میلاد) تأکید می‌کند که «هر گونه مقام اجتماعی و شهرت ناشی از آن باید بر پایه شایستگی به دست آید. بنا به اعتقاد کنفوسیوس، بهترین بودن در جامعه ناشی از بهترین بودن در توانایی انجام کار، کردانی و اخلاق است. تبار و وابستگی خانوادگی نمی‌تواند انسان را برای رهبری جامعه مناسب سازد. در دستگاه فکری

1. Meritocratic System
2. Equal Opportunity
3. Confucius

4. Voltaire

یک جنگ به سوی اسب چنگیز نیزه‌ای پرتاب کرده بود [۱۰].

اندیشه اسلامی در سیره انبیاء الهی نیز شایستگی، قدر و منزلتی ویژه دارد و خداوند شایسته‌ترین انسان‌ها را به پیامبری و رسالت مبعوث کرده است. در آیه ۲۴۷ سوره بقره بیان شده که قوم بنی‌اسرائیل به دلیل قلت دارایی و ثروت طلوت به پادشاهی او معترض بودند اما پروردگار حکیم، علم و نیروی بدنی فراوان طلوت را به آن‌ها گوشزد نمود و او را شایسته زمامداری اعلام کرد: «... قال ان الله اصطفاه علیکم و زاده بسطه فی العلم و الجسم و الله یوتی ملکه من یشاء و الله واسع علیم». در آیه ۱۰۵ سوره مبارکه انبیاء نیز تصریح شده است که: «ان الارض یرثها عبادی الصالحون» یعنی [حکومت در] این زمین را بندگان صالح من به میراث خواهند برد.

در سیره رسول خدا نیز در انتخاب افراد و سپردن مسئولیت به آنان اهلیت و شایستگی ایشان لحاظ می‌شد. فردی که در مسندی قرار می‌گیرد و شایستگی‌های لازم برای آن را ندارد. هم موجب تباهی خود می‌شود و هم آن کار را به تباهی می‌کشد. پیامبر (ص) می‌فرماید: «من عمل علی غیر علم کان مایفسد اکثر مما یصلح» کسی که بدون علم و آگاهی دست به عملی بزند فساد و تباهی او بیشتر است از کارهای سالم او [۲۰].

حضرت علی (ع) نیز در نامه خویش به مالک اشتر داشتن توانایی و کارایی را از مختصات و شرایط وزیران لایق بر می‌شمارد. در نامه ۵۳ نهج‌البلاغه واژه «نفاذ» به کار برده شده که از مصدر «نفاذیه» به مفهوم کارایی است.

شایان ذکر است که در زبان انگلیسی برای معنای کلمه «کارآمدی» از واژه (Competence) به معنای صلاحیت و سزاواری هم استفاده می‌شود. با این ملاحظه، می‌توان به جرأت اذعان و اقرار کرد که امام (ع) همواره بر شایسته‌سالاری و گزینش لایق‌ترین‌ها تأکید داشته‌اند. در فرازهای بسیاری با عباراتی مانند «صلاح الولاه»، «اصلحهم»، «خیرهم»، «علمهم»، «اقواهم»، «شفاعه الکفایه» و... اصرار داشته‌اند که صالح‌ترین، بهترین، عالم‌ترین، قوی‌ترین و با کفایت‌ترین کارگزاران در رأس تدابیر و مدیریتی جامعه قرار گیرند و از جمله در بندهای متعددی از نامه خویش خطاب به مالک اشتر گزینش فرماندهان، کتاب، منشیان و... منوط به انتخاب سزاوارترین افراد و بهترین‌ها شده است [۲].

کریل^۱ به یکی از عقاید ابتکاری و انقلابی او اشاره کرده‌اند که در واقع سرآغاز مفهوم شایسته‌سالاری در اندیشه شرق باستان به شمار می‌آید؛ او «فضیلت» را جایگزین «اشرافیت» بر پایه خون کرد. بنا به گفته‌های او مردی با فضیلت از طبقه سوم (پایین) از طریق ارتقای ویژگی‌های مثبت خود می‌تواند به یک (Juni) (مرد اشرافی) انگلیسی شود. در حالی که پسری بی‌فضیلت از یک پادشاه تنها یک «مرد کوچک» است.

کنفوسیوس به هر فردی از هر طبقه‌ای اجازه می‌داد در کلاسش حاضر شوند و اصولاً از ساختارهای فئودالی جامعه چین حمایت نمی‌کرد. تدریس وی نیز در جهت تربیت پادشاهان آینده قرار داشت [۱۱].

هان فیزی^۲

علاوه بر کنفوسیوس دیگر فیلسوف چینی هم عصر او از نظام شایسته‌سالاری برای دولت و جامعه حمایت می‌کرد. اصل اساسی اندیشه فیزی سلطه طلبی قانون بود و عناصر شایسته‌سالارانه متعددی نیز در اندیشه وی وجود داشت. مهارت، هوش و ابتکار اهمیت تعیین کننده‌ای در اندیشه او داشت. با تلاش‌های فکری او رویکرد شایسته‌سالاری در سلسله کین^۳ به یک رویه مرسوم مبدل شد. فیزی و اندیشمند دیگری به نام شانگ یانگ^۴ در این امر دخیل بودند. قانون‌گرایی، به همراه ایده‌آل‌های شایسته‌سالاری و ضد اشرافی‌گری تا دو هزار سال بعد نیز به عنوان بخش مهمی در فلسفه چین خودنمایی می‌کرد [۱۱].

چنگیز خان^۵

شایسته‌سالاری مبنای اصلی انتخاب روسا و ژنرال‌ها در امپراتوری مغول بود. چنگیز خان انتخاب می‌کرد که چه کسی مناسب و شایسته ورود به زنجیره فرماندهان نظامی است. او حتی افرادی از میان ارتش‌های مخالف دشمن را که به رهبران خود وفاداری نشان می‌دادند بر می‌گزید و روی آن‌ها کار می‌کرد. برای مثال ژنرال جب^۶ در ارتش چنگیزخان، قبلاً یکی از سربازان سپاه دشمن بود که در

1. H.G.Creel
2. gentleman
3. Han feizi
4. Qin
5. Shang Yang
6. Genghis Khan
7. Jebe

۳. خودآگاهی، ۴. متانت، ۵. سازماندهی، ۶. تقسیم کار، ۷. زمان مند کردن کار، ۸. گزینش اصولی و علمی، ۹. انعطاف و رعایت مسائل روانی، ۱۰. انضباط و تقوا. (اخوان کاظمی، ۱۳۳، ص ۹۸) کارگزار سیاسی در تراز اندیشه سیاسی اسلامی می‌بایست به تمام این صفات یا اکثر آنها متصف باشد. بدیهی است هر گونه سیاست نخبه‌پروری و برنامه آموزش نخبگان و به کارگیری آنان نیز بایستی این صفات و خصایل را لحاظ نماید.

علی ابن ابیطالب (ع) که حکومت چهارسال و اندی ایشان اسوه‌ای تمام عیار از یک حکومت‌داری الهی و اسلامی است در نهج‌البلاغه و در سفارش به استانداران، حکام و امرای خود همچون مالک اشتر، عثمان بن حنیف و ... هدف اصلی از حکومت را اقامه حق و عدل و ایجاد امنیت و آرامش برای مردم و مؤمنان بیان می‌دارد. در واقع در سایه چنین وظایف خطیری است که سایر وظایف حکومت و کارگزاران حکومتی سامان می‌یابد و بستر لازم برای حرکت به سوی اهداف متعالی در دولت حق فراهم می‌شود. در واقع با صفات کمالیه زمامداران و حاکمان استعدادها شکوفا می‌شوند [۷].

۳- واژه تمدن؛ تعاریف و مفهوم شناسی

واژه «تمدن» مصدر عربی از باب «تفعل» و اسم مصدر است که در زبان فارسی از اصل عربی «مدینه» گرفته شده و به معنای اقامت در شهر و خو گرفتن مردم آن به کار رفته است. در فارسی می‌توان آن را به شهرنشینی و پیدا کردن اخلاق شهری معنا کرد. مقصود از شهرنشینی و مدنیت نیز همین بوده که جامعه انسانی از حالت توحش و خشونت به آرامش و قانون مداری سوق پیدا کند. در «فرهنگ عمید» چنین آمده است: شهرنشین شدن، خوی شهری برگزیدن و با اخلاق مردم شهر آشنا شدن، همکاری مردم با یکدیگر در امور زندگانی و فراهم ساختن اسباب ترقی و آسایش خود [۱۶]. واژه تمدن^۱ در زبان انگلیسی به واژه‌های *civilis*، *civitas* و *civils* باز می‌گردد. واژه *civitas* معادل کلمه *poleis* یونان قدیم می‌باشد. هر سه واژه در واقع به معنای سیاسی^۲ و شهری^۳ هستند که به تعبیری یک دولت سازمان یافته را در برابر

امام علی(ع) همچنین به طور ضمنی در نامه خویش خطاب به مالک اشتر بر اصل شایسته‌سالاری تأکید می‌کنند که: «در استخدام کارکنان و فرمانروایان شفاعت و وساطت کسی را می‌پذیر مگر شفاعت شایستگی و امانتداری خود آن‌ها را» [۱۵].

حضرت امیر(ع) در فرآزی دیگر می‌فرمایند: «آنان [بازرسان] را بر اساس خبرویت و شایستگی به کار بگمار و از روی روابط و امتیازات نابجا، آنان را به کار نگیر». (نهج‌البلاغه، نامه ۵۳) همچنین می‌فرمایند: «زوال الدول باصطناع السفل» یعنی زوال دولت‌ها به واسطه به کار گرفتن افراد پست است (غرر الحکم و درالحکم، ج ۸۶، ۵۴). حضرت علی (ع) در باب اهمیت مدیریت و وجود مدیر ضروری است اما انجام کارهای مهم نیازمند مدیران توانمندی است که اهمیت و حساسیت کارها، آن‌ها را درمانده و مغلوب نسازد و کثرت کارها، موجب پریشانی و خستگی آن‌ها نشود و این ضرورتی است که در کلمات حضرت به مالک اشتر چنین عرضه شده است: «واجعل لراس کل امر من امورک رأساً منهم لایقهره کبیرها و لایتشتت علیه کثیرها» (نهج‌البلاغه، نامه ۵۳) باید برای رأس هر کاری یک رئیس انتخاب کنی، رئیسی که کارهای مهم وی را مغلوب و درمانده نسازد و کثرت کارها او را پریشان و خسته نکند.

چنانچه بیان شد رشد، کمال و تعالی یک جامعه یا انحطاط و زوال آن به طور مستقیم، به نظام سیاسی آن بستگی دارد و به همین دلیل حضرت امیر(ع) تمام توان خود را بر بنیانگذاری یک نظام سیاسی قوی، سالم و کارآمد، یعنی همان نظام مبتنی بر عدالت متمرکز نمود و نخستین گام در این راه اصلاح هسته مرکزی حکومت، یعنی رهبران، والیان و مدیران جامعه بود. امام علی (ع) با این اعتقاد که: «... سزاوار به خلافت کسی است که بدان توانا تر باشد و در آن به فرمان خدا داناتر» (نهج‌البلاغه، خطبه ۱۷۴) الگوی تمام عیار از حکومت شایستگان و نخبگان در اندیشه سیاسی اسلام ارائه داده است. در جای جای اندیشه حضرت علی(ع) اعتقاد به این مسئله که کار مردم جز به شایستگی زمامداران سامان نمی‌یابد، موج می‌زند.

صفات شایسته مدیریت از نگاه امام علی(ع)، که در نهج‌البلاغه مورد اشاره واقع شده در ۱۴ بند قابل ذکر است: ۱. علم و قدرت، ۲. شناخت و ارزیابی حوزه مدیریت،

1. civilization
2. political
3. urban

نبوغ، ابتکار و نوآوری است و در اثر تحولات و سیر تکامل جامعه، تمدن را پدیدار می‌نماید [۵].

«مالک ابن نبی» متفکر الجزایری در عین تفکیک دو مفهوم فرهنگ و تمدن، فرهنگ را روح تمدن می‌داند. نگرش وی درباره تمدن به نظریه‌ای در باب انسان و روش‌های تحقق انسانیت او در ضمن محیط طبیعی معین (خاک و زمان) نزدیک است. او تمدن را اینگونه تعریف می‌کند: «تمدن مجموعه‌ای از عوامل اخلاقی و مادی است که به یک جامعه فرصت می‌دهد برای هر فردی از افراد خود، در هر مرحله‌ای از مراحل زندگی از کودکی تا پیری همکاری لازم را برای رشد به عمل آورد و تمدن موجب مصونیت زندگی انسان و تامین روند حرکت و فراهم آوردن نیازمندی‌های فرد است و همچنین وسیله‌ای است برای حفاظت از شخصیت ملی و دینی او» [۱۳].

تعریف دکتر علی شریعتی از تمدن به بحث مالک ابن نبی نزدیک است. شریعتی در تعریف کلی از تمدن می‌گوید: «تمدن به معنای کلی عبارت است از مجموعه ساخته‌ها و اندوخته‌های معنوی و مادی جامعه انسانی، وقتی می‌گوییم ساخته‌های انسانی، مقصود آن چیزی است که در طبیعت و در حالت عادی وجود ندارد و انسان آن را می‌سازد. بنابراین ساخته انسانی در برابر ساخته طبیعت قرار می‌گیرد» [۱۴].

چنانچه ملاحظه می‌شود تمدن همچون بسیاری دیگر از مفاهیم علوم اجتماعی معرکه‌آرای مختلف بوده است. برای یک جمع‌بندی کلی دو رویکرد به بحث تمدن در اینجا ارائه می‌شود:

۱. بسیاری از صاحب نظران، تمدن را به مثابه «وضعیت برتر» تعریف نموده‌اند. این وضعیت برتر می‌تواند در گذشته تحقق یافته باشد. (رویکرد تاریخی)، یا ناظر به وضعیت آرمانی درآینده باشد (رویکرد آینده نگر). گستره آن نیز می‌تواند در برگیرنده یک جامعه خاص باشد یا مجموعه‌ای از جوامع که در گستره جغرافیایی و فرهنگی مشترکی قرار دارند. گروهی دیگر نیز تمدن را به عنوان نوعی فرایند مدنیت آفرین می‌دانند که به نحوی سیر نزدیک شونده بی‌انتهای به سوی وضعیت آرمانی دارد [۸]. از این منظر، تمدن فرایندی است که یک گروه انسانی از رهگذر آن به حالتی آرمانی نزدیک می‌شود [۸]. چنین تعریفی از تمدن، ناظر به وضعیت آرمانی و ایده آل و نوعی مدینه فاضله است که گروهی از انسان‌ها در پی دستیابی

جامعه‌های قبيله‌ای قرار می‌دهد. واژه تمدن در زبان لاتین کلاسیک وجود ندارد و به نظر می‌رسد که ساخته دوران رنسانس باشد. در فرهنگ علوم اجتماعی «آلن بیرو»، واژه تمدن از ریشه CIVIS به معنای شهر گرفته شده است.

در قرآن کریم از ریشه م - د - ن یا ح - ض - ر که در عربی واژه حصار (تمدن) از آن ریشه گرفته چند واژه قرآنی است، قریه و قرن با این واژه ارتباط نزدیکی دارند و تقریباً همین معنا را می‌رسانند [۱۸]. قاموس «المنهل»، متمدن را به معنای متحصّر و مهذب گرفته و تمدن‌سازی را با افعال عربی تحضیر، متمدن، تهذیب و تثقیف یاد کرده است.

در تعریف اصطلاحی، طبق تعریف ویل دورانت دانشمند فرانسوی، تمدن را باید به شکل کلی عبارت از نظم اجتماعی دانست که در نتیجه وجود آن، خلاقیت فرهنگی امکان‌پذیر می‌شود و جریان می‌یابد. در مقوله تمدن، به چهار رکن و عنصر اصلی بر می‌خوریم؛ پیش‌بینی و احتیاط در امور اقتصادی، سازمان سیاسی، سنن اخلاقی و کوشش در راه معرفت و بسط هنر. بدین صورت می‌توان گفت تمدن در هر ملتی نشانه تعالی و پیشرفت آن ملت است [۱۹].

«ابن خلدون» از دانشمندان بزرگ اسلامی نخستین بار «العمران» و «الحضاره» را مرادف معنایی تمدن دانسته و اجتماع و تعاون، وجود دولت و قانون و نظم را از ارکان مهم تمدن دانسته است [۱۹]. وی را باید از نخستین دانشمندان علم الاجتماع دانست که تمدن را به مفهوم امروزی به کار بسته است.

«بیلز و هویجر» در مورد تمدن چنین می‌نویسند: همه تمدن‌ها و از جمله تمدن‌های بزرگ امروزی و عهد باستان، فقط نمونه‌های خاصی از فرهنگ به شمار می‌روند که از نظر کمیت محتوایی‌شان و پیچیدگی الگوبندی‌شان از یکدیگر متمایزند ولی از لحاظ کیفیت، با فرهنگ‌های اقوام به اصطلاح نامتمدن فرقی ندارد. (همان)

«سامویل هانتینگتون»، تمدن را بالاترین گروه بندی فرهنگی و گسترده‌ترین سطح هویت فرهنگی به شمار می‌آورد [۲۴]. «هنری لوکاس» تمدن را پدیده‌ای به هم تنیده می‌داند که همه رویدادهای اجتماعی، سیاسی و حتی هنر و ادبیات را در بر می‌گیرد [۲۱]. «آرنولد توین بی» مورخ معروف معتقد است تمدن حاصل نبوغ اقلیت مبتکر و نوآوران، یعنی طبقه ممتازی در جامعه که واجد

بدان هستند. برخی از اندیشمندان مسلمان چنین نگرشی به تمدن دارند.

۲. رویکرد دیگری در تعریف تمدن وجود دارد که از منظری کلان و با نگرشی سیستمی، تمدن را به مثابه کلان نظام اجتماعی در نظر می‌انگارد که متشکل از خرده نظام‌های گوناگون یا کل‌های یکپارچه‌ای است که مجموعاً یک نظام یا یک کل واحد را تشکیل می‌دهند. از این منظر، تمدن به نظام‌های بزرگ سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی اشاره دارد که از نظر جغرافیایی، واحد کلانی را در یک قلمرو پهناور دربر می‌گیرد [۳]. هر یک از نظام‌های مذکور، دارای یک بعد فکری و نظری و یک بعد عینی و عملی هستند که مجموعاً یک تمدن را شکل می‌دهند. این نظام‌ها باید دارای ویژگی‌های خاصی باشند تا منجر به تمدن گردند. مهم‌ترین این ویژگی‌ها عبارتند از:

۱. این جهانی بودن؛

۲. وجود انسجام، هماهنگی و همسویی میان عناصر و خرده نظام‌ها؛

۳. دارا بودن یک هویت جامع و واحد [۴].

ویژگی نخست، ناظر به این جهانی بودن تمدن است؛ ویژگی دوم ناظر به یکپارچگی آن و ویژگی سوم ناظر به روح کلی و مشترک حاکم بر تمدن است. چنین کلان نظام اجتماعی می‌تواند جامعه را به سوی پیشرفت و تعالی و وضعیت برتر و آرمانی سوق دهد. آن چه که از نظر ما قابل توجه است اینکه در این نوشتار هر دو تعریف فوق به نوعی مد نظر قرار دارند و حاکمیت شایستگیان باید فضایی فراهم آورد که تمدن به معنای آرمانی و کلان آن امکان وقوع و ظهور و بروز یابد.

تمدن اسلامی

در مورد تعریف تمدن اسلامی نیز دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد و تعاریف متعددی از آن ارائه شده است. در این میان دو دیدگاه وجود دارد:

نخست، دیدگاهی که وصف یا قید «اسلامیت» را در اصطلاح تمدن اسلامی به معنای واقعی دانسته و تمدن اسلامی را تمدنی برآمده از متن دین و آموزه‌های آن می‌داند. قائلان به این دیدگاه با نگرش حداکثری بر این باورند که «تمدن اسلامی، تمدنی است که کاملاً برآمده از متن دین و آموزه‌های اصیل دینی (قرآن و سنت) بوده و

تنها اسلام در آن حاکم باشد.» از نظر این گروه، تمدن اسلامی باید به معنای حقیقی کلمه، اسلامی و برآمده از آموزه‌های اسلام باشد و در غیر این صورت، نمی‌توان آن را اسلامی نامید. تمدن اسلامی، تمدنی دینی است که همه مؤلفه‌های آن بر محور اسلامی می‌گردد. بدین ترتیب، تمدن اسلامی از همه ویژگی‌های تمدن الهی در چارچوب آموزه‌های قرآنی و متکی بر سنت پیامبر اکرم (ص) برخوردار است [۶].

دوم، دیدگاهی که معتقد به تمدن قدر مقدور و قدر متقین، یعنی همان «تمدن مسلمانان» است. از نظر این گروه، «تمدن اسلامی تمدنی است که مسلمانان پدید آورده اند؛ اعم از آنکه برآمده از متن دین و آموزه‌های آن باشد یا از خارج از دین بوده، اما به وسیله مسلمانان و با عاملیت آنان، پدید آمده است.» بسیاری از تاریخ پژوهان و تمدن پژوهانی که از تمدن اسلامی سخن گفته اند، همین برداشت و تعریف از تمدن اسلامی را در ذهن داشته‌اند. برای نمونه، سید جعفر شهیدی یا چنین نگرشی معتقد است که «تمدن اسلامی مجموعه آداب و رسوم مشترک میان ملت‌های مسلمان است و نباید پنداشت چون این تمدن نام اسلامی به خود گرفته، مظاهر آن همگی برگرفته از قرآن و سنت بوده و دگرگون پذیر نیست. این دقیقاً نقطه عزیمت و افتراق تمدن از حکم شرعی است» [۲].

تفاوت این دو نوع تعریف از تمدن اسلامی در بحث حاضر، این است که بر مبنای دیدگاه نخست، اگر معتقد به واقعی بودن پسوند اسلامی باشیم، آن گاه نقش دانشگاه اسلامی، کارگزاران صالح و شایسته، حوزه‌های علمیه و علمای دین و در یک کلام شایستگیان و افراد واجد اهلیت و شایستگی در این تمدن، چه در مقام ثبوت و چه در مقام ثبات، محوری خواهد بود؛ زیرا رسالت اصلی تبیین آموزه‌ها و معارف دینی و تحقق آن بر عهده همین‌ها است. بر مبنای دیدگاه دوم، حوزه‌های علمیه و عالمان دین نیز جایگاه و نقشی مشابه و هم وزن سایر نخبگان و گروه‌ها خواهند داشت. اگر چه بر مبنای دوم نیز طبق دیدگاه بسیاری از صاحب نظران، اسلام عنصر اساسی تمدن اسلامی به شمار می‌رود و باز حوزه علمیه نقش مهمی بر عهده دارد.

تمدن نوین اسلامی

چنانچه پیشتر نیز بیان شد «تمدن سازی» به مفهوم طی شدن یک فرایند و مسیر پیچیده و چند بعدی از پیشرفت

۶. قدرت دفاعی و توان نظامی نیروهای مسلح و اقتدار بالای جمهوری اسلامی ایران از جنبه‌های گوناگون موشکی، هسته‌ای و... که موجب ثبات و امنیت ایران شده است.

۷. وجود روحیه انقلابی و استکبار ستیزی، خودباوری، ۸ سال دفاع مقدس، رویش های فکری و برخورداری از پیام‌های جهانی جذاب و مبتنی بر صلح و عدالت و انسان دوستی همه و همه موجب اقتدار معنوی و جایگاه ممتاز ایران اسلامی و ملت ایران در پیش چشم ملت های مسلمان و آزادی خواه شده است.

در یک بیان ساده، تمدن نوین اسلامی عبارت است از ظهور و بروز مادی و معنوی پیشرفت های هدفمند، نظام‌مند و نوظهور امت اسلامی با محوریت ایران بر اساس تعالیم اسلامی در تمامی عرصه های اجتماعی که شکلی معنادار و منضبط به خود گرفته و جامعه اسلامی را به مقاصد خود نزدیک می کند.

وجه تمایز تمدن نوین اسلامی از تمدن اسلامی در این است که وقتی از تمدن اسلامی به صورت مطلق بحث می‌شود، اغلب ناظر به تمدن تاریخی و پیشین مسلمانان است؛ اما قید «نوین» در تمدن نوین اسلامی گویای آن است که سخن از تمدنی جدید در میان است که در حال شکل گیری بوده و در آینده تحقق خواهد یافت. در دیدگاه آیت الله خامنه ای، تمدن نوین اسلامی به عنوان هدف و آرمان انقلاب اسلامی و چشم‌اندازی برای آینده جهان اسلام و امت اسلامی مطرح شده و تأکید می‌شود که «امروز هدف همه مسلمانان باید ایجاد تمدن اسلامی نوین باشد» (خامنه‌ای، ۱۳۹۸/۰۶/۲۷) و هدف نهایی امت اسلامی نمی‌تواند چیزی کمتر از «ایجاد تمدن درخشان اسلامی» باشد و امت اسلامی با همه تفاوت‌های خود، باید به جایگاه تمدنی مطلوب قرآن دست یابد (خامنه ای، ۱۳۹۲/۰۲/۰۹).

تمدن نوین اسلامی، آرمان انقلاب اسلامی و به نوعی هدف نهایی آن به شمار می‌رود. مقام معظم رهبری در ترسیم مراحل پنج گانه انقلاب اسلامی نیز، ایجاد تمدن نوین اسلامی را به عنوان مرحله پایانی این مسیر ترسیم نموده‌اند. همچنین اتصال تمدن نوین اسلامی به جامعه مهدوی و زمینه‌سازی برای ظهور منجی عالم بشریت مورد نظر است. در حقیقت، تمدن نوین اسلامی، راه رسیدن به جامعه آرمانی را پیش روی مسلمانان و بلکه بشریت

های مادی و معنوی چنانچه در یک محور و میدان کانونی رقم بخورد آن نقطه را «مهد تمدن» می نامیم. در خصوص تمدن نوین اسلامی بر این باور هستیم که ایران در طول چهار دهه گذشته تا حدودی توانسته است نقش مهم و محوری در تولد و شکوفایی یک تمدن نوین ایفا کند. انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ هجری شمسی، با احیای خودباوری و ایستادگی در برابر هژمونی غرب، سهمی اساسی در احیای آرمان شکل گیری تمدن اسلامی داشته است. انقلاب اسلامی با گفتمانی ه در مواجهه با دو ابر قدرت شرق و غرب عالم مطرح ساخت خودباوری و اعتماد به نفس را در میان امت اسلامی و کشورهای مسلمان تقویت نمود. با استقرار نظام سیاسی جمهوری اسلامی، جامعه مدنی جدیدی با پایه های عقلانی و قرآنی در ایران رقم خورد که این تجربه نوین حکمرانی و حکومتداری، توانست مسیر پیشرفت های علمی و فناوری را علیرغم همه فشارها و تحریم ها را برای خود هموار نماید. ظرفیت های بی شمار تمدن ایران در نیم قرن اخیر این موضوع را که ایران می تواند محور و کانون شکل گیری تمدن نوین اسلامی باشد تقویت می کند. برخی از این متغیرها و ظرفیت ها عبارتند از:

۱. وجود نظام رهبری مبتنی بر اندیشه ولایت فقیه که از توان و مشروعیت بالای راهبری و هدایت‌گری در ایرانو کشورهای مسلمان برخوردار است.
۲. انسجام و همبستگی ملی ایرانیان علیرغم وجود اقوام و نژادها که نه یک تهدید بلکه یک مزیت اقتدار آفرین برای ایران و ایرانیان شده است و تنوع و تکثر قومیتی موجب تحکیم مناسبات ملی و مذهبی شده است.
۳. ثروت های خدادادی و منابع زیرزمینی در عرصه نفت و گاز و معادن که ایران را به یک کشور ثروتمند و غنی تبدیل کرده است هر چند در استفاده عالمانه و هوشمندانه از آن ها اختلالاتی وجود داشته است؛
۴. موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی ایران به عنوان نقطه‌ای خاص که اشراف به کشورهای اسلامی و شاهراه‌های ارتباطی منطقه دارد و از توان بالای تسلط بر فرایندهای پیشرفت این کشورها در مسیر تمدن نوین اسلامی برخوردار است.
۵. فرهنگ غنی ایرانی - شیعی و سابقه تمدنی ۷ هزار ساله ایرانی و تلفیق آن با اندیشه ناب اسلامی، قرآنی و شیعی در طول ۱۴۰۰ سال گذشته؛

تجارب در ادوار گوناگون تاریخی اشاره کرد که به ایران امتیازات قابل توجهی در مسیر نیل به تمدن‌سازی اسلامی اعطا می‌کند.

یکی از اصلی‌ترین مقاصد انقلاب اسلامی و استقرار نظام جمهوری اسلامی از سال ۱۳۵۷، مقدمه چینی برای رسیدن به تمدن نوین اسلامی بوده است. البته باید تصریح کرد اگر بتوان به تمدن دست یافت می‌توان امیدوار بود که بخش عمده‌ای از اهداف اسلامی و دینی هم محقق شوند. انقلاب اسلامی نقش مغز متفکر و قوه محرکه تمدن نوین اسلامی را بر عهده دارد. با پیروزی جمهوری اسلامی در ایران، خودباوری و اتکا به نفس در میان ملت‌های اسلامی روز به روز تقویت شده است.

پس هنگامی که از تمدن نوین اسلامی سخن می‌گوییم مقصود ما عبارت است از پیشرفت‌های همه جانبه، مبتکرانه و متمایزی که نظم و مناسبات مدنی تازه‌ای را بر اساس تعالیم اسلامی با محوریت عدالت برقرار نموده و فرصت‌های ملموسی را برای رشد توأمان مادی و معنوی انسان‌ها فراهم کند [۱۷].

بدیهی است در این راه، بخش مهمی از بسترها و زمینه‌ها فراهم نیستند و از جنبه‌های عملیاتی و ابعاد نظری کاستی‌های بسیاری وجود دارند اما داشتن خودباوری و وجود انسان‌های شایسته و کارگزاران معتقد و توانمند بیش از هر چیز تعیین کننده هستند. این دو عامل یعنی «خودباوری» و «حاکمیت شایستگان»، زیربنای نظری و عملی هر اقدام و رویکرد هدف‌گذاری کلانی است که ما را به سمت و سوی تمدن اسلامی سوق خواهند داد.

حال چگونه شایسته‌سالاری را در نظام سیاسی و مدیریتی کشور حاکم سازیم؟ این پرسشی است که در پایان مباحث باید به آن پاسخ داده شود.

در نظام سیاسی جمهوری اسلامی، عموماً از طریق دو قالب افراد در مناصب و مسئولیت‌های کلان و تأثیرگذار به کار گرفته می‌شوند؛ یا از طریق انتخابات که مردم مستقیماً فرد یا افرادی را برای تصدی یک سمت و عنوان انتخاب می‌کنند و یا از طریق انتصاب و نصب که در سلسله مراتب ساختاری و اداری فردی توسط مقام مافوق در یک منصب قرار می‌گیرد.

در جریان برگزاری انتخابات، مردم مستقیماً هر چهار سال یکبار فردی را به عنوان «رئیس قوه مجریه» بر می‌گزینند که او به مثابه «رئیس‌جمهور» جمع زیادی از افراد را در

می‌گشاید و مقدمه آن به شمار می‌آید. چنین نگرشی در نقطه مقابل دیدگاه کسانی است که معتقدند جهان قبل از ظهور، مملو از ظلم و فساد می‌گردد یا باید چنین شود و ظهور منجی برای نجات بشریت از این وضعیت است. طرح ایده تمدن نوین اسلامی بدین معناست که برای رسیدن به ظهور باید شرایط لازم فراهم گردد و اوج تمهید این شرایط و ملزومات در این تمدن محقق می‌گردد. تمدن نوین اسلامی، مظهر تحقق آموزه‌ها و آرمان‌های اسلامی در جهان پیش از ظهور به شمار می‌رود. تعبیر جامعه اسلامی به عنوان مرحله پیش از تحقق تمدن اسلامی نیز بدان معناست که نخست باید یک جامعه اسلامی تمام عیار ایجاد شود تا در چنین بستری زمینه ایجاد تمدن نوین اسلامی فراهم گردد.

وقتی از تمدن نوین اسلامی صحبت به میان می‌آوریم یعنی ظرفیت فرهنگ و اندیشه اسلامی را برای خلق جهانی تازه فرض دانسته‌ایم و بیش از هر چیز به آن به منزله یک تمدن نرم می‌نگریم که فرهنگ، فکر و عقلانیت اسلامی در آن ظهور و بروز یافته است. اصل «عینیت یافتگی» در ساحت تمدن‌سازی اصلی غیرقابل عدول به شمار می‌رود لذا فرهنگ وقتی در قامت یک تمدن آشکار می‌شود که فرصت‌های ظهور عینی آن به اشکال گوناگون از جمله در قالب یک نظم جدید فراهم شده باشد. این نظم جدید هم شامل تحول در قواعد یا روابط اجتماعی است و هم تمام ساحت‌های زندگی فردی و اجتماعی انسان را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. تمدن نوین اسلامی بستری است مادی و معنوی برای فراهم کردن فرصت‌های مساعد برای رشد و کمال وجه انسانی انسان؛ یعنی دست یافتن به کرامت حقیقی انسان. بیش از احیای کرامت انسانی، نیازمند احیای عقلانیت به مفهوم تعادل بخشی میان عقل کلی - برهانی و عقل ابزاری هستیم [۱۷].

«ایران امروز» به مثابه محور اصلی تمدن نوین اسلامی است و از ظرفیت‌ها و شرایط منحصر به فردی برخوردار است که به آن زمینه ایفای نقش محوری می‌دهد. از ظرفیت‌های نرم‌افزاری گرفته تا ذخایر و ثروت‌های خدادادی و از موقعیت استراتژیک و ژئوپلتیک جغرافیایی گرفته تا اقتدار نظامی و امنیتی و علاوه بر اینها تفکر و اندیشه تمدنی نیز در میان رهبران و نخبگان ایرانی یک مسأله و دغدغه جدی بوده و هست. به همه این‌ها باید وجود یک سابقه عظیم تمدنی و غیرقابل انکار و انباشت

افکار عمومی و نقش آفرینی رسانه‌ها و تربیون‌های مؤثر بر رفتار شهروندان در فرایند انتخابات می‌توان به انتخاب شایستگیان و روی کارآمدن افراد دغدغه‌مند؛ هوشمند و توانمند از سوی جامعه امیدوار بود.

در شکل دوم یعنی به کارگیری و گزینش افراد در مناصب مهم سیاسی و اجرایی کشور در سلسله مراتب اداری، دیگر مردم نقش مستقیمی ندارند و حتی مطلع هم نمی‌شوند که بر اساس چه مناسباتی و چه روابط و بده بستان‌هایی افرادی در مسئولیت‌ها و پست‌های گوناگون به کار گرفته می‌شوند؟ از جمع حدود سه هزار نفری مدیران و کارگزاران ارشد نظام سیاسی به غیر از ۲۹۰ نماینده مجلس، شخص رئیس‌جمهور و حدود ۲۰ الی ۲۵ نفری که به عنوان وزیر از سوی مجلس رأی اعتماد می‌گیرند و مردم در جریان امر هستند، بقیه مسئولان و رؤسای سازمان‌ها، معاونین وزراء، استانداران، شهرداران و فرمانداران کلان شهرها، مدیران عامل شرکت‌های مهم اقتصادی و نفتی کشور در سایه یک سری معادلات و مناسبات دیگر به کار گرفته می‌شوند که متأسفانه اصل شایسته‌سالاری و گزینش بهترین و توانمندترین افراد در این وادی اساساً یا به چشم نمی‌خورد یا اگر هم چند فرد شایسته به کار گرفته شوند با وجود این افراد معدود، اتفاق چشمگیری در روند کلی امور حادث نخواهد شد.

مناسبات فامیلی، بحث آفازاده‌ها و انتصاب سببی و نسبی به بزرگان و شخصیت‌های دینی و سیاسی، ارتباطات سیاسی و وابستگی‌های حزبی و گروهی، علقه‌های قومیتی و محلی‌گرایی، همشهری‌بازی، سفارش‌پذیری، بده بستان‌های محافل قدرت، ملاحظات و رویکردهای امنیتی و مواردی از این دست مهم‌ترین عوامل و زمینه‌های به کارگیری افراد در مسئولیت‌های و پست‌های مدیریتی کشور در طول ۴ دهه گذشته بوده‌اند.

موضوع دیگر اینکه با وجود باور به شاخص‌ها و ویژگی‌های شایستگیان و انسان‌های شایسته که می‌توانند در جایگاه حکومت داری و منصب حکمرانی قرار گیرند، این امر بعضاً با اختلاف سلیقه‌ها و برداشت‌ها مواجه بوده و نیز رویکردهای سیاسی و جناحی بر آن سایه افکنده‌اند. در جمهوری اسلامی ایران، حدود ۵ دهه سخن از شایسته‌سالاری و سپردن امور به افراد واجد شایستگی گفته شده ولی در عمل در بخش عمده‌ای از ارکان حکومت شایسته‌سالاری رخ نداده و ملزومات عینیت

مسئولیت‌های گوناگون به کار می‌گیرد؛ از وزیر و استاندار و سفیر گرفته تا معاونین رئیس‌جمهور و رؤسای سازمان‌ها و نهادهای دولتی. همچنین هر ۴ سال یکبار مردم مستقیماً افرادی را به عنوان «نماینده» خود به قوه مقننه و نهاد قانون‌گذاری کشور گسیل می‌دارند که به نمایندگی از مردم هم نقش نظارتی بر کلیه امور جاری کشور داشته باشند و هم بهترین، جامع‌ترین و راهگشاترین قوانین و مقررات را به تصویب برسانند تا نظم بخشی و بسط عدالت و امنیت و رفاه که اصلی‌ترین شاخصه‌های توسعه و پیشرفت قلمداد می‌شوند، در جامعه نهادینه شوند. در تشکیل شوراهای شهر و روستا نیز مردم مستقیماً حضور دارند. همچنین در فرایند تشکیل هیأت وزیران این نمایندگان منتخب مردم هستند که صلاحیت و توانمندی وزیران پیشنهادی رئیس‌جمهور را بررسی نموده و با رأی اعتماد خود آن‌ها را در جایگاه خود تثبیت می‌کنند.

آیا این نمایندگان که مستقیماً منتخب مردم به شمار می‌آیند شایسته و واجد صلاحیت هستند؟ آیا مردم انتخاب‌های دقیق و درستی داشته‌اند و با شناخت و درک اهمیت جایگاه نمایندگی، آن‌ها را بر گزینده‌اند؟ آیا واقعاً ۲۹۰ شخصی که به خانه ملت رهسپار شده‌اند «عصاره فضایل ملت» هستند؟ آیا این افراد به مباحثی چون منافع مردم، پیشرفت همه جانبه کشور و اهداف و آرمان‌های نظام سیاسی که یکی از آن‌ها می‌تواند تمدن‌سازی باشد، می‌اندیشند؟ این‌ها سؤالاتی جدی هستند که در نقد دموکراسی و فرایند برگزاری انتخابات در کشورهای مختلف مطرح می‌شوند زیرا مردم و مشارکت کنندگان در انتخابات، تحت فضای سیاسی و جو زندگی ناشی از فعالیت رسانه‌ها و احزاب و یا تحت فشار و تأثیر شرایط اجتماعی و اقتصادی شخصی و گروهی خود دست به انتخاب افراد می‌زنند و در این گزینش چندان به مباحث تخی، احراز شایستگی و توانمندی افراد و اهمیت مسئولیت آن‌ها در حال و آینده توجهی نمی‌کنند. بنابراین بر اساس تجربه ای که تاکنون رقم خورده از انتخاب مستقیم مردم چندان نمی‌توان انتظار شایسته‌سالاری و حاکمیت بهترین افراد در مناصب قانون‌گذاری، تصمیم‌سازی و پیشرفت، جهش اقتصادی و تولید ثروت داشت. از این رو در برخی از نظام‌های سیاسی و انتخاباتی، به انتخابات غیر مستقیم و دو درجه‌ای روی می‌آورند که پرداختن به آن‌ها از مجال این مقال خارج است اما با توجه دادن مردم و آموزش

روش تحلیل مضمون (تماتیک)، روشی برای تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی است و غالباً برای مجموعه‌ای از متون پیاده شده از مصاحبه یا بحث‌های گروهی استفاده می‌شود. این روش شامل یک فرایند شش مرحله‌ای است:

۱- آشنایی، ۲- کدگذاری، ۳- تولید مضامین، ۴- بررسی مضامین، ۵- تعریف و نام گذاری مضامین و ۶- نوشتن. این فرایند اولین بار توسط براون و کلارک در تحقیقات روان‌شناسی توسعه یافت و به واسطه انعطاف‌پذیر بودن در پژوهش‌های کیفی در سایر علوم نیز به کار گرفته شد. مضمون یا تم^۱ عنصر کلیدی در این روش است. مضمون‌ها پر ارزش‌ترین واحدهایی هستند که در تجزیه و تحلیل محتوا باید مد نظر قرار گیرند و منظور از مضامین معنای خاصی است که از یک کلمه یا جمله یا پاراگراف مستفاد می‌شود. به عبارت دیگر با این روش تلاش می‌شود ضمن تحلیل داده‌های متنی، داده‌های پراکنده نیز به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل شوند و محقق را در جمع بندی فرضیه و تکمیل پژوهش خود یاری کنند. به طور کلی، تحلیل مضمون روشی است برای دین متن، برداشت و درک مناسب از اطلاعات ظاهراً نامرتبط، تحلیل اطلاعات کیفی، مشاهده نظام‌مند مشخص، تعامل گروه، موقعیت، سازمان و یا فرهنگ و نهایتاً در صورت نیاز تبدیل داده‌های کیفی به داده‌های کمی.

۵- نحوه انجام تحلیل تماتیک در پژوهش حاضر

برای دستیابی به اهداف تحقیق یک پرسش ساده، گسترده و سراسر از ۱۳ نفر از خبرگان و نخبگان شامل سیاستمداران، اساتید حوزه و اعضای هیأت علمی دانشگاه مطرح شد (اسامی مصاحبه شوندگان - ضمیمه ۱) و آن سؤال این بود که آیا بدون حاکم شدن شایسته‌سالاری، می‌توان در مسیر تمدن‌سازی و تمدن نوین اسلامی گام برداشت؟ چرا؟ مصاحبه‌ها به صورت مکتوب یا شفاهی با این افراد انجام شد و در مرحله بعد به صورت نوشتاری ثبت و ضبط شدند.

براون و کلارک (۲۰۰۶) یک راهنمای شش مرحله‌ای برای انجام تحلیل تماتیک ارائه داده‌اند. در طول انجام کار، پژوهشگر از یک مرحله به مرحله بعد حرکت می‌کند اما

بخشی به تمدن و تمدن‌سازی تحقق نیافته‌اند. هر جناح سیاسی شامل چپ و راست یا اصلاح طلب و اصولگرا با تعریف و نگاه سلیقه‌ای خود افرادی را تحت عنوان شایستگان و افراد متخ و... در مناصب سیاسی و اجرایی کلان و مهم کشور گماشته‌اند که از نظر دیگری، شاید اساساً شایسته و متعهد و... نباشند! بنابراین یکی از دشواری‌های تحقیق که در مصاحبه با نخبگان و خبرگان و اساتید جامعه شناسی خود را نمایان ساخت، همین مسأله بود که شایسته‌سالاری از منظر کدام جناح و تفکر مدیریتی و سیاسی مورد نظر است؟! با وجود تأکید محقق بر اینکه نگاه ما به مسأله اساساً سیاسی و جناحی نیست و یک فرضیه کلان و کلی را مطرح ساخته‌ایم رویکرد مصاحبه شوندگان در این تحقیق با مثال‌هایی که بیان داشته‌اند گویای این است که مقوله شایسته‌سالاری در جمهوری اسلامی تا حدود زیادی در ورطه رقابت‌های سیاسی و تفکرات جناحی افتاده و تحت تأثیر منافع اشخاص، احزاب و دسته بندی‌های سیاسی بوده است. یعنی باز هم اگر تلاش و دغدغه ای برای رعایت شایسته سالاری بوده در عمل چندان اتفاق مهم و ماندگاری صورت نگرفته افراد صلاحیت‌دار و شایسته و واجد استحقاق در مناصب و مسئولیت‌های خطیر بدون هیچ پیش داوری و رویکردهای سلیقه ای به کار گرفته نشده‌اند.

۴- روش شناسی

یکی از مهم‌ترین ابزارهای روش کیفی، «مصاحبه» است. با انجام مصاحبه و طرح پرسش یا پرسش‌هایی می‌توان نظرات نخبگان و صاحب‌نظران یک حوزه مهم را استخراج کرد. در روش کیفی، مصاحبه عمیق به صورت فزاینده‌ای مورد استفاد قرار می‌گیرد. استفاده از تکنیک مصاحبه در روش کیفی بسیار زیاد است و این تکنیک به یک روش‌شناسی خاص تعلق ندارد.

ما در این پژوهش پس از گردآوری اطلاعات با ابزارهای کتابخانه‌ای و مصاحبه با نخبگان و خبرگان موضوع مورد نظر، با روش «تحلیل مضمون» یا «تماتیک» نسبت به کدگذاری و تم‌سازی مهم‌ترین مفاهیم و نکات مشترکی که مورد اشاره حداکثر مصاحبه شوندگان قرار گرفته خواهیم پرداخت.

1. Theme

معنایی نگارش شده است. کدها مورد بررسی مجدد و اصلاح و تجمیع قرار گرفتند و با مقایسه برخی از آن‌ها کدهای جدید و کلی به دست آمدند. نهایتاً ۳۱ کد از کل مطالب و مباحث است خارج گردید.

در مرحله سوم تم‌ها بر اساس اهمیت خود را مشخص می‌سازند اما تلاش شد با شناسایی تم‌ها، کنکاش برای یافتن تم‌های فرعی ادامه یابد تا از این طریق تم‌های جدید و تکمیلی نیز به دست آیند.

۶- یافته‌ها

در این بخش به بررسی تم‌های اولیه و نهایی پرداخته شده است.

مراحل لزوماً خطی نیستند و ممکن است چندین بار بین آن‌ها جلو و عقب برود. این شش مرحله عبارتند از:

۱. آشنایی با داده‌ها
 ۲. تولید کدهای اولیه (استخراج مفاهیم)
 ۳. جستجو برای تم
 ۴. بررسی تم
 ۵. تعریف تم‌ها
 ۶. نگارش و تحلیل نهایی
- در مرحله اول، آن چه از مصاحبه‌ها به دست آمد به صورت نوشتاری مورد بررسی و دقت قرار گرفت. سپس در مرحله دوم داده‌ها، سازماندهی شدند. کد گذاری، داده‌های زیاد را به تکه‌های کوچک مفهومی تقلیل می‌دهد. تولید کدهای اولیه به معنای استخراج مفاهیم اولیه از عبارات

جدول شماره ۱. تم‌های اولیه

تم‌های فرعی	مفهوم (کد اولیه)	ردیف
ویژگی‌های شخصیتی	تعهد و تقید دینی داشتن	۱
	پاکدست بودن	۲
	اخلاص در کارها داشتن	۳
	امانت داری	۴
	اهلیت داشتن	۵
صلاحیت‌های ذاتی و اکتسابی	هوشمندی و استعداد	۶
	برنامه محوری و استراتژی داشتن	۷
	باهوش و خلاق	۸
	مسئولیت پذیری	۹
	اهل تفکر و مشورت پذیری	۱۰
	اصول حرفه‌ای و مدیریتی	۱۱
ویژگی‌های رفتاری کارگزاران	مردمی بودن و روحیه خدمت به خلق	۱۲
	دغدغه خاطر داشتن نسبت به جامعه	۱۳
	قانون مداری و ضد تبعیض	۱۴
	فساد ستیزی و عدالت خواهی	۱۵
کیفیت شناسایی شایستگیان	مصادق یابی درست و نه سلیقه‌ای	۱۶
	فرصت‌های برابر برای همه نخبگان	۱۷
	پرهیز از رویکردهای تنگ نظرانه و تبعیض آمیز	۱۸
کم و کیف به کارگیری افراد شایسته	سپردن امور به افراد کاردان	۱۹
	سپردن امور به افراد کار بلد و امتحان پس داده	۲۰
	افرادی که روحیه انجام کارهای بزرگ دارند	۲۱
	افراد قانونمند، منضبط و تربیت یافته	۲۲
	تقویت نقش احزاب سیاسی	۲۳

ردیف	مفهوم (کد اولیه)	تم‌های فرعی
۲۴	خلق ثروت در جامعه	تقویت ظرفیت‌های جامعه برای نیل به تمدن‌سازی
۲۵	گام برداشتن در مسیر توسعه و پیشرفت	
۲۶	خلق رفاه همگانی و امنیت عمومی	
۲۷	تقویت پایه‌های اقتصادی کشور	
۲۸	فرصت برای پیشرفت نخبگان	
۲۹	تعامل با فرهنگ‌ها و تمدن‌های گوناگون	
۳۰	مطالعه تجربیات موفق دنیا در مسیر پیشرفت	
۳۱	پرهیز از سطحی نگری، شعار زدگی و رویکردهای احساسی و هیجانی	

یعنی الگوهایی را در داده‌ها توصیف می‌کردند که به سؤال تحقیق مربوط بودند. اکثر مفاهیم مربوط به یک تم هستند گرچه بعضی از آن‌ها با بیش از یک تم ارتباط دارند.

در مرحله چهارم این مسأله بررسی شد که آیا تم‌های فرعی ایجاد شده به خوبی مفاهیم تحت شمول خود را پوشش می‌دهند یا خیر؟ در این مرحله، تم‌های اولیه را که در مرحله ۳ شناسایی شد، بررسی و اصلاح می‌گردند و توسعه داده می‌شوند. در واقع به تم‌های اصلی می‌رسیم. باید توجه داشت هر تم داده‌های زیادی برای پشتیبانی داشته باشد و مفاهیم موجود باید مربوط به موضوع جداگانه یا متفاوتی نباشد.

در این مرحله تم‌های فرعی شامل ویژگی‌های شخصیتی و صلاحیت‌های ذاتی و همچنین ویژگی‌های اکتسابی مورد توجه قرار گرفته‌اند. کم و کیف به کارگیری شایستگان و کیفیت شناسایی ایشان بر اساس شاخص‌ها و ویژگی‌هایی بیان شده است. این شاخص‌ها توسط کارشناسان و افرادی که مورد مصاحبه قرار گرفته‌اند نیز مورد تاکید و توجه قرار گرفته است. در ادامه تقویت ظرفیت‌های جامعه برای نیل به تمدن‌سازی مورد توجه واقع شده است از جمله تقویت پایه‌های اقتصادی کشور، خلق ثروت در جامعه، خلق رفاه همگانی و امنیت عمومی. در پایان این مرحله، مفاهیمی (کدها) که به نظر می‌رسید نکته خاصی در مورد سؤال پژوهش می‌گویند در تم‌های وسیع‌تر سازماندهی شدند. تم‌ها، عمدتاً توصیفی بودند

جدول شماره ۲. تم‌ها در انتهای مرحله چهارم

ردیف	مفهوم (کد اولیه)	تم‌های فرعی	تم اصلی
۱	تعهد و تقید دینی داشتن	ویژگی‌های شخصیتی	وضعیت شایسته بودن
۲	پاکدست بودن		
۳	اخلاص در کارها داشتن		
۴	امانت داری		
۵	اهلیت داشتن		
۶	هوشمندی و استعداد	صلاحیت‌های ذاتی و اکتسابی	
۷	برنامه محوری و استراتژی داشتن		
۸	باهوش و خلاق		
۹	مسئولیت پذیری		
۱۰	اهل تفکر و مشورت پذیری		
۱۱	اصول حرفه‌ای و مدیریتی		
۱۲	مردمی بودن و روحیه خدمت به خلق	ویژگی‌های رفتاری کارگزاران	وضعیت مدیریتی

ردیف	مفهوم (کد اولیه)	تم‌های فرعی	تم اصلی
۱۳	دغدغه خاطر داشتن نسبت به جامعه		
۱۴	قانون‌مداری و ضد تبعیض		
۱۵	فسادستیزی و عدالت خواهی		
۱۶	مصادق یابی درست و نه سلیقه‌ای	کیفیت شناسایی نخبگان	
۱۷	فرصت‌های برابر برای همه نخبگان		
۱۸	پرهیز از رویکردهای تنگ‌نظرانه و تبعیض‌آمیز		
۱۹	سپردن امور به افراد کاردان	کم و کیف به کارگیری شایستگان	وضعیت به کار گرفتن
۲۰	سپردن امور به افراد کار بلد و امتحان پس داده		
۲۱	افرادی که روحیه کارهای بزرگ دارند		
۲۲	افراد قانونمند، منضبط و تربیت یافته		
۲۳	تقویت نقش احزاب سیاسی		
۲۴	خلق ثروت در جامعه	تقویت ظرفیت‌های جامعه برای نیل به تمدن‌سازی	
۲۵	گام برداشتن در مسیر توسعه و پیشرفت		
۲۶	خلق رفاه همگانی و امنیت عمومی		
۲۷	تقویت پایه‌های اقتصادی کشور		
۲۸	فرصت برای پیشرفت نخبگان		وضعیت اجتماعی و فرهنگی
۲۹	تعامل با فرهنگ‌ها و تمدن‌های گوناگون		
۳۰	مطالعه تجربیات موفق دنیا در مسیر پیشرفت		
۳۱	پرهیز از سطحی‌نگری، شعارزدگی و هیجان‌زدگی		

فرهنگی. سایر مفاهیم در قالب ۶ تم فرعی دسته بندی شده است.

۷- بحث و نتیجه گیری

با در نظر گرفتن مباحثی که مطرح شد و اوصافی که برای کارگزاران و نخبگان سیاسی طی گفتگو با صاحب‌نظران گوناگون بیان شد کارگزاران و نخبگان عرصه قدرت و سیاست که وظیفه حکومت‌داری، حکمرانی و مدیریت شئون کلان اجتماع و مردم را به دست دارند، از جایگاه مهمی در حرکت و تعالی جامعه برخوردارند و بدون اصل شایسته‌سالاری و بدون سپردن امور به افراد واجد اهلیت و شایستگی، گام برداشتن در مسیر نیل به توسعه و تمدن‌سازی با مختصاتی که بر شمرده شد امکان پذیر نیست. افراد شایسته و توانمند به عنوان حاملان اندیشه و فکر و عاملان عینیت بخشیدن به لوازم پیشرفت و توسعه همه جانبه کشور می‌توانند مسیر کلی حرکت جامعه و فرهنگ را طوری پیش برند که بتوان به ظهور و بروز مقدمات تمدن نوین اسلامی طی سال‌ها و دهه‌های آینده امیدوار بود. نکته حائز توجه در این پژوهش عبارت از این

تم‌ها در مرحله چهارم به گونه‌ای تعریف و ایجاد شدند که تمامی مجموعه داده را شامل شوند و هیچ داده‌ای (به جز داده‌های غیر مرتبط با موضوع) بیرون از شمول تم‌ها باقی نماند.

مرحله پنجم اصلاح نهایی تم هاست تا بتوان آن را تعریف کرد و فهمید که هر تم چه می‌گوید؟ و چه نوع ارتباطی بین تم‌ها وجود دارد؟ در این پژوهش، آن چه به عنوان رابطه شایسته‌سالاری و تمدن‌سازی در نظر گرفته شده یک تم کلی است که در تم‌های دیگر ریشه دارد. در مرحله ششم و پایانی، گزارش نهایی حاصل از تحلیل تماتیک ارائه می‌شود و محقق با عنایت به تحقیق کیفی که انجام داده می‌تواند مسأله بودن موضوع را تبیین کند و فرضیه خود را به اثبات برساند.

در این جدول تم‌های اصلی و فرعی با هم مورد بررسی قرار گرفته اند و ۳۱ مفهوم استخراج شده از محتوای پژوهش و مصاحبه‌های انجام شده رابطه معناداری با هم پیدا کرده اند. ۳ تم اصلی عبارت هستند از وضعیت مدیریتی، وضعیت به کارگیری و وضعیت اجتماعی و

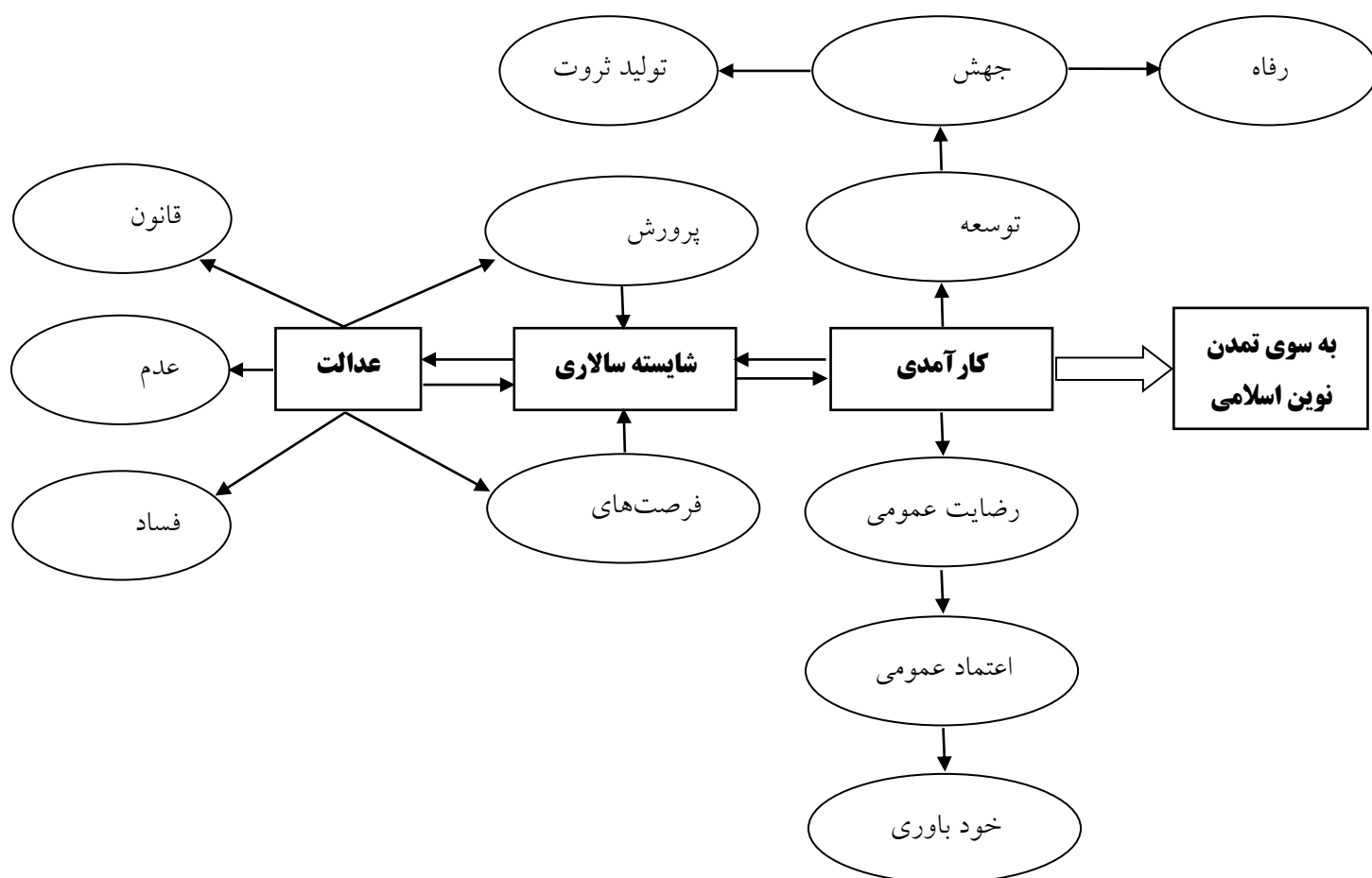

مسأله است که علیرغم باور همه صاحب نظران و کارشناسان به رابطه مستقیم اصل شایسته‌سالاری با آرمان و هدف تمدن‌سازی نوین اسلامی، یک دغدغه خاطر و نگرانی در ایشان مشاهده می‌شود و آن این که نباید شایستگی افراد و صلاحیت ایشان به واسطه اعمال سلیقه‌های فردی، گروهی و جناحی تحت الشعاع قرار گیرد. ملاک سنجش شایستگی و صلاحیت، فقط و فقط شایستگی و صلاحیت باشد نه رویکردهای منفعت طلبانه و حزبی و سیاسی. در حاکم ساختن اصل شایسته‌سالاری به عنوان زیربنای پیشرفت و توسعه کشور، باید فرصت‌های برابر برای همه نخبگان فراهم باشد و علقه‌های قومیتی و منطقه‌ای و روابط فامیلی و خانوادگی، ضابطه مندی را در اصل حاکمیت شایستگیان تحت تأثیر قرار ندهد. با شایسته‌سالاری، هم عدالت اجرا شده و هم به تزریق عدالت در ارکان جامعه کمک خواهد شد. با حاکم بودن انسان‌ای عادل، قانون و اخلاق و فسادستیزی نهادینه می‌شود و با وجود این‌ها نظام سیاسی و مدیریتی کارآمدتر و پویاتر می‌شود. اگر نظام سیاسی کارآمدتر بود

و مردم مشاهده کردند که واقعاً مدیران و حاکمان ایشان بر سبیل عدل و داد و قانون و اخلاق، حکمرانی و سیاست ورزی را پیشه خود ساخته‌اند، رضایت و اعتماد خود را به نظام سیاسی در بیان و عمل نشان می‌دهند. همه این شاخص‌ها، روح خودباوری و خیزش عمومی را در تلاش برای ساختن کشور و جامعه خود بر مبنای فضیلت‌ها و شاخص‌های تعالی بخش به کار می‌گیرند.

«تمدن‌سازی نوین اسلامی» حرف و هدف و آرمان بسیار بزرگی است و این کار بزرگ، انسان‌های بزرگ، شایسته، توانمند و هوشمند می‌طلبد. مقدمات این کار نیز مستلزم تلاش، برنامه ریزی، عدالت، خلق ثروت و رفاه، قانون مندی، اخلاق و خلاقیت است که تنها با رعایت اصل شایسته‌سالاری (به ترتیبی که در یافته‌های فوق بیان شد) ممکن خواهد بود. در نمودار زیر نقشه تماتیک رابطه مفهومی شایسته‌سالاری با مفاهیم کلان و مهمی که در مسیر ترقی و اعتلای جامعه لازم و ضروری هستند نشان داده شده است.

نقشهٔ تماتیک رابطه مفهومی شایسته سالاری و تمدن سازی نوینی اسلامی - ایرانی

منابع

۱. اخوان کاظمی، بهرام. "درآمدی بر کارآمدی در نظام سیاسی"، تهران، نشر دانش و اندیشه معاصر. (۱۳۸۳).
۲. انصاری، محمد مهدی. "نخبه پروری سیاسی"، تهران، نشر دادگستر. (۱۳۸۶).
۳. آشوری، داریوش. "تعریف‌ها و مفهوم فرهنگ"، تهران، نشر آگاه. (۱۳۸۱).
۴. بابایی، حبیب الله. "کاوش‌های نظری در الهیات و تمدن"، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی. (۱۳۹۳).
۵. توین بی، آرنولد. "بررسی تاریخ تمدن، ترجمه محمد حسین آریا"، تهران، نشر امیرکبیر. (۱۳۸۹).
۶. جان احمدی، فاطمه. "تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی"، قم، نشر معارف. (۱۳۸۸).
۷. جعفری، محمد تقی. "حکمت اصول سیاسی اسلام"، تهران، مؤسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری. (۱۳۸۹).
۸. جمعی از نویسندگان. "چیستی تمدن"، ترجمه سید محمد حسین صالحی، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی. (۱۳۹۸).
۹. خامنه‌ای، آیت الله سید علی، بیانات مقام معظم رهبری، <http://farsi.khamenei.ir>
۱۰. راسل، برتراند. "قدرت"، ترجمه نجف دریابندری، تهران، انتشارات خوارزمی. (۱۳۷۱).
۱۱. رشیدی، علی. "شایسته‌سالاری از کنفوسیوس و بودا و ارسطو تا آزمون شایستگی تحصیلی"، اطلاعات سیاسی و اقتصادی، ش ۲۲۰ - ۲۱۹. (۱۳۸۶).
۱۲. رویمر، جان، ای. "برابری فرصت، ترجمه محمد خضری"، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی. (۱۳۸۱).

۲۲. نصیری، محمد. "اقتراحی در باب تاریخ و تمدن اسلامی (فروردین و اردیبهشت ۱۳۸۷). مجله معارف، شماره ۵۵، ۵-۱۷. (فروردین و اردیبهشت ۱۳۸۷).
۲۳. هابز، توماس. "لویاتان"، ترجمه حسین بشیریه، تهران، نشر نی. (۱۳۸۰).
۲۴. هانتینگتون، ساموئل. "سامان سیاسی در جوامع دستخوش تغییر"، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، نشر علم. (۱۳۷۵).
25. Campbell, Tom (1990), Tustice, Humanites Press International, INC.
26. Young, Micheal (1994) The rise of The Meritocracy, Publisher Penguin, Transaction Publishers.
27. Clarke, V. & Braun, V. (2013) Teaching Thematic analysis: Overcoming Challenges and Developing Strategies for effective Learning. The Psychologist, 26 (2), 120- 123.
28. Braun, V. and Clarke V. (2006), Using Thematic Analysis in Psychology, Qualitative Research in Psychology, 3, 77-101.
29. Arrow, Kenneth (1994), Meritocracy and Economic Inequality, University of Chicago Press.
30. The Fontana (1988), Dictionary of Modern Thinking.
۱۳. سحرمانی، اسعد. "اندیشمند مصلح، ترجمه دکتر صادق آئینه‌وند"، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی. (۱۳۸۹).
۱۴. شریعتی، علی. "تاریخ تمدن (جلد ۱)، تهران، انتشارات قلم. (۱۳۹۴).
۱۵. شمس‌الدین، محمد هادی. "نظام الحکم و الاداره فی الاسلام"، بیروت. (۱۳۷۴).
۱۶. عمید، حسن. "فرهنگ فارسی عمید"، تهران، انتشارات امیرکبیر. (۱۳۷۶).
۱۷. غلامی، رضا. "جستارهایی در باب تمدن نوین اسلامی"، تهران، مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی. (۱۴۰۱).
۱۸. قانع عزآبادی، احمد علی. "علل انحطاط تمدن‌ها از دیدگاه قرآن"، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی. (۱۳۷۱).
۱۹. کرمی فقهی، محمد تقی و دیگران. "جستاری نظری در باب تمدن"، قم، انتشارات پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی. (۱۳۸۶).
۲۰. کلینی، محمد بن یعقوب. "اصول کافی"، تهران، انتشارات مکتبه الاسلامیه. (۱۳۶۰).
۲۱. لوکاج، هنری. "تاریخ تمدن (جلد ۱)"، ترجمه عبدالحسین آذرنگ، تهران، نشر آذرنگ. (۱۳۹۴).

ضمیمه ۱ - افراد مصاحبه‌شونده و عناوین آن‌ها

۱. دکتر منوچهر متکی؛ نماینده اولین دوره مجلس شورای اسلامی، دیپلمات، سفیر اسبق ایران در ژاپن و ترکیه، وزیر اسبق امور خارجه.
 ۲. حجت‌الاسلام و المسلمین مصطفی پورمحمدی؛ دادستان انقلاب، معاون وزیر اطلاعات در دهه ۱۳۶۰، رئیس اسبق سازمان بازرسی کل کشور، وزیر اسبق کشور، وزیر اسبق دادگستری، دبیرعالی جامعه روحانیت مبارز، رئیس مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
 ۳. حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر رضا غلامی؛ عضو هیأت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، پژوهشگر و محقق مطالعات تمدن، رئیس پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی.
 ۴. دکتر علیرضا مرادی؛ پژوهشگر، نویسنده، عضو هیأت علمی پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی.
 ۵. دکتر ابراهیم پولادی؛ پژوهشگر حقوقی، وکیل دادگستری، عضو هیأت علمی دانشگاه خوارزمی.
 ۶. دکتر سیدمحمد میرتبار؛ پژوهشگر، امام جمعه اسبق بندر انزلی، عضو هیأت علمی جامعه المصطفی‌العالیه.
 ۷. دکتر محمد حسینی‌مقدم؛ پژوهشگر ارشد مطالعات هوش مصنوعی (AI) و عضو هیأت علمی پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی.
۸. خانم دکتر فاطمه براتلو؛ پژوهشگر، عضو هیأت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
 ۹. دکتر محمد باقر خرمشاد؛ رئیس اسبق سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، معاون سیاسی اسبق وزارت کشور، عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبایی.
 ۱۰. دکتر مصطفی کواکبیان؛ دبیرکل حزب مردم سالاری، نماینده ادوار مجلس شورای اسلامی در ادوار مختلف، عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبایی.
 ۱۱. دکتر سید شهاب‌الدین صدر، پزشک و رئیس اسبق سازمان نظام پزشکی کشور، نماینده ادوار مجلس شورای اسلامی.
 ۱۲. دکتر محمدجواد محمدی نوری، فعال سیاسی و رسانه‌ای، دبیر کل حزب جوانان ایران.
 ۱۳. دکتر اسدالله بادامچیان، دبیر کل حزب مؤتلفه اسلامی.
- * اکثر مصاحبه‌ها به صورت تلفنی انجام شده و پس از ضبط آن‌ها، پیاده‌سازی شده است. برخی نیز نظرات خود را مکتوب ارائه دادند.
- * زمان انجام مصاحبه بین اول آذر تا ۲۲ آذر ۱۴۰۲ و در تهران بوده است.
- * سعی شده است با رعایت بیطرفی از جناح‌ها و تفکرات سیاسی مختلف افرادی انتخاب شوند.

From Introduction to Consumer Behavior: Investigating the Moderator Role of OLE Aesthetic Risk and Perceived Economic

* Omid behboodi ** Zahra mohammadzadeh *** Tayebeh ramezani

* Assistant Professor, Department of Management, Attar Institute of Higher Education, Mashhad, Iran.
behboodi_Omid276@yahoo.com

** Assistant Professor, Department of Management, Binaloud Institute of Higher Education,
Mashhad, Iran. z.mohammadzadeh@binaloud.ac.ir

*** Master's degree, Department of Management of Binaloud Higher Education Institute, Mashhad,
Iran. ramezanititi@gmail.com

Received: 02.08.2023

Accepted: 02.05.2024

P.153-172

Abstract

The purpose of this study is to investigate the role of intention to use electronic banking services on the actual behavior of using these services and the moderating role of economic risk and perceived aesthetics on the relationship between intention and behavior in the future bank. The descriptive research method is an applied goal, and in terms of implementation method, a descriptive survey and a questionnaire were used to collect data. In the present study, the statistical population includes customers and depositors of Ayandeh Bank who use the electronic services on the Internet of this bank. Data analysis of 250 questionnaires collected from Ayandeh Bank customers in Mashhad was performed using structural equation modeling technique and PLS statistical software. The results showed that the structural model of the present study has sufficient predictive power. It was also found that the intention to use e-services affected their behavior of such services. The results showed that the perceived economic risk negatively affects consumers' intention to use the e-services of Ayandeh bank on their usage behavior. It was finally determined that perceived aesthetics risk does not affect the relationship between our sample's intention to use e-banking services' behavior. In general, the intention to use motivational factors affects the behavior of actual use of technology, and this study depicts e-banking and shows the number of efforts people are willing to make.

Keywords: Customer Intent, Customer Usage Behavior, Economic Risk, Aesthetic Risk, Electronic Services of Ayandeh Bank.

Corresponding Autho: Zahra mohammadzadeh - Z.mohammadzadeh@binaloud.ac.ir

Introduction

The continuous increase in 24-hour services of banks in the past decades, made the banking industry think about the development of electronic banking infrastructure and pay attention to the technological advances of the day. Electronic banking is the development, design and implementation of financial services that are carried out on the Internet. E-banking occurs when customers use the Internet to access their bank accounts to perform banking tasks. Therefore, the provision of multi-channel banking services becomes a competitive advantage for banks and their customers. Both banks and customers can benefit from electronic banking services (Ling et al., 2016). On the one hand, banks can create higher banking efficiency by enabling customers to open accounts, make deposits, transfer funds through accounts and make payments completely online. Customers can quickly and easily perform financial processes such as purchasing and transferring funds and have direct supervision over them (Shaikh & Karjaluoto). Economic risk may negatively influence decision-making and influence people's motivation to purchase and actually use. There is not always a correspondence between the intention and behavior of consumers and various factors can affect this relationship, so understanding these factors is important for marketers. The aim of this research is to investigate the intention to use electronic banking services on the actual behavior of using these services with the moderating role of economic risk and perceived aesthetics. Therefore, according to the existing research gap in Iran and in the banking industry especially for Ayandeh Bank, this research seeks to answer the question: Does the intention of customers to use electronic banking services of Ayandeh Bank affect their behavior in using such services? Do economic risk and aesthetic risks moderate the relationship between intention and behavior of bank customers to use electronic banking services?

Customers' online perceived economic risk is defined as the uncertainty that customers face when they do not expect the consequences of their purchase decision (Shin & Lee, 2011). This definition shows the subjective belief of customers about the possibility of an unfavorable outcome from each purchase decision, from an economic point of view. Perceived risk is the possibility of negative consequences from online banking, such as transaction safety, fishing and hacking by fraudsters, Internet defects or malfunctioning of the online banking website or application, and loss of status in a social. These warnings and threats act as barriers to online banking.

The goal of aesthetic design is to create an attractive and visually pleasing website. During the design and before implementation, banks should test the new service and give feedback to users of different ages by adjusting the capabilities and limitations. As the number of customers on the Internet increases, the importance of websites to influence purchasing decisions is constantly increasing (Chaouali et al., 2019). Measuring the quality of websites from the user's perspective enables companies to take corrective actions, develop appropriate e-commerce strategies, and improve performance. The quality of the website can be seen as an introduction to the quality of the service

Methodology

This is an applied descriptive-correlation research. The statistical population includes the customers of Ayandeh Bank in Mashhad who use the electronic services of this bank. Since the size of the population was uncertain for the researcher, the rule of thumb was used to determine the sample size. According to the number of questions in the questionnaire, the sample should be between 170 and 255 people, and finally 250 people were selected as a statistical sample. The data collection tool was a questionnaire adopted by Rausch & Kopplin (2021), which was used to measure its validity using content validity and construct validity. Cronbach's alpha coefficient and combined reliability were used to measure reliability, and

finally validity and reliability were confirmed. Data analysis was done using structural equation modeling technique and PLS statistical software.

Findings

The first hypothesis shows that customers' intention to use Ayandeh Bank's electronic services has a significant effect on their usage behavior. In general, intention is an important and effective factor in determining consumer behavior, such as accepting internet banking, sports, hotel and tourism industry, and purchasing environmentally friendly products. Theoretical literature shows that the more positive behavioral intentions are, the more eager people are to perform a certain behavior (Milly et al., 2021). Based on this, customers' intention to use electronic services has an effect on their usage behavior. According to the second hypothesis, perceived economic risk moderates the effect of customers' intention to use Ayandeh Bank's electronic services on their usage behavior. This risk refers to the concept that customers want to have self-control over all aspects of economic and financial security (Rausch & Kopplin (2021). Now, if the use of electronic banking services harm the private data of users and their financial transactions to be collected and recorded without their information, it will make them concern. Based on this, the results of the data analysis showed that the perceived economic risk of Ayandeh bank customers towards the use of electronic banking services moderates the relationship between the intention to use and the behavior of using electronic banking services. Therefore, if the economic risk of individuals increases, it becomes an important behavioral obstacle in the path of intention and behavior of using electronic banking services. The third hypothesis stated that perceived aesthetic risk moderates the effect of customers' intention to use Ayandeh Bank's electronic services on their usage behavior. This finding was not confirmed. Before using the product or service, customers need to fully understand the details of the product or service. In addition, reading the opinions of other customers and users helps to get a general view of the product or service. But in this study, based on the results of the available data analysis, it was determined that the aesthetic risk perceived by the customers of Ayandeh Bank in relation to the use of electronic banking services has no effect on the relationship between the intention to use and the behavior of using electronic banking services.

Conclusion

Since the factors influencing the behavior and intent of using electronic banking services are different among users, therefore, the more the users feel safe about the security of their account information in the electronic banking applications in the Ayandeh bank in order to keep their private and financial information safe. Yes, their tendency to use electronic banking services will be more. Therefore, the developers of electronic banking and related applications should try to strengthen this feeling in the customer and do not ask for any additional access from the users to run their programs. Since the effect of different levels of behavior on customers' tendency to accept and use electronic banking and mobile banking services is different from each other, so developers in Ayandeh bank should try to strengthen the following points so that customers are more inclined to use these services. Any other measures that increase the security and reliability of internet banking will lead to more customers' use and trust in these services.

It is suggested that the Ayandeh bank should increase the motivation of customers to use electronic services. Developers of electronic banking and mobile banking services in Ayandeh Bank should do continuous advertising to familiarize customers with the various tools and services available in it and receive their opinions. It is suggested to Ayandeh Bank and the development managers of this bank to form expert teams to study the needs of depositors and to predict their future needs and to develop exclusive and exclusive banking software as a way to differentiate them from other banks. It is necessary to allocate the

necessary resources to the research and development department related to the production and launch of the unique banking network and software to facilitate the testing and commercialization of new services and technologies.

References

- Chaouali, Walid, et al. "Reconsidering the "what is beautiful is good" effect: When and how design aesthetics affect intentions towards mobile banking applications." *International Journal of Bank Marketing* 37.7 (2019): 1525-1546
- Ling, Goh Mei, et al. "Understanding customer satisfaction of internet banking: A case study in Malacca." *Procedia Economics and Finance* 37 (2016): 80-85.
- Milly, Nalugoti, et al. "Measuring mobile banking adoption in Uganda using the Technology Acceptance Model (TAM2) and perceived risk." *Open Journal of Business and Management* 9.01 (2021): 397.
- Rausch, Theresa Maria, and Cristopher Siegfried Kopplin. "Bridge the gap: Consumers' purchase intention and behavior regarding sustainable clothing." *Journal of Cleaner Production* 278 (2021): 123882.
- Shaikh, Aijaz A., and Heikki Karjaluo. "Mobile banking adoption: A literature review." *Telematics and informatics* 32.1 (2015): 129-142.
- Shin, Dong-Hee, and Chul-Woo Lee. "Disruptive innovation for social change: how technology innovation can be best managed in social context." *Telematics and Informatics* 28.2 (2011): 86-100.

از قصد تا رفتار مصرف‌کننده؛ بررسی نقش تعدیلگر ریسک زیبایی‌شناسی و ریسک اقتصادی درک شده

*امید بهبودی ** زهرا محمدزاده *** طیبه رضانی
* استادیار، گروه مدیریت موسسه آموزش عالی عطار، مشهد، ایران behboodi_Omid276@yahoo.com
** استادیار، گروه مدیریت موسسه آموزش عالی بینالود، مشهد، ایران z.mohamadzadeh@binaloud.ac.ir
*** کارشناسی ارشد، گروه مدیریت موسسه آموزش عالی بینالود، مشهد، ایران ramezanititi@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۱۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۱۱

صص: ۱۷۲-۱۵۳

چکیده

بین قصد و رفتار مصرف‌کنندگان همواره تناظر برقرار نیست و عوامل مختلف می‌تواند بر این رابطه اثرگذار باشد که درک این عوامل برای بازاریابان اهمیت دارد. هدف این پژوهش بررسی قصد استفاده از خدمات بانکداری الکترونیکی بر رفتار واقعی استفاده از این خدمات و نقش تعدیلگر ریسک اقتصادی و زیبایی‌شناسی ادراک‌شده است. روش پژوهش کاربردی، توصیفی-همبستگی است. جامعه آماری شامل مشتریان بانک آینده است که از خدمات الکترونیکی این بانک بهره‌مندی می‌برند. از آنجا که حجم جامعه برای محقق نامشخص بوده است، از قاعده سرانگشتی جهت تعیین حجم نمونه استفاده شد. با توجه به تعداد سؤالات پرسشنامه، نمونه می‌بایست بین ۱۷۰ تا ۲۵۵ نفر باشد که در نهایت ۲۵۰ نفر به عنوان نمونه آماری انتخاب شد. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه بوده است که جهت سنجش روایی آن از روایی محتوا و روایی سازه استفاده شد. جهت سنجش پایایی از ضریب آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی بهره‌گرفته شد که در نهایت روایی و پایایی تایید شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از تکنیک مدل‌یابی معادلات ساختاری و نرم‌افزار آماری پی‌ال‌اس صورت گرفته است. نتایج نشان داد که قصد استفاده مشتریان از خدمات الکترونیکی بانک آینده بر رفتار استفاده آنان از این گونه خدمات تاثیر دارد. همچنین ریسک اقتصادی درک شده تاثیر قصد استفاده مشتریان از خدمات الکترونیکی بانک آینده بر رفتار استفاده آنان را تعدیل می‌کند و این تاثیر منفی می‌باشد. در نهایت مشخص شد که ریسک زیبایی‌شناسی ادراک‌شده بر رابطه بین قصد استفاده و رفتار استفاده از خدمات بانکداری الکترونیک تأثیر معنادار ندارد.

واژه‌های کلیدی: قصد استفاده مصرف‌کننده، رفتار مصرف‌کننده، ریسک اقتصادی درک‌شده، ریسک زیبایی‌شناسی درک شده، خدمات الکترونیکی

نوع مقاله: علمی

۱- مقدمه

به فکر توسعه زیرساخت‌های بانکداری الکترونیکی و توجه به پیشرفت‌های فناوری روز بیافتد [۴۴]. مفهوم بانکداری الکترونیکی مبتنی بر توسعه، طراحی و اجرای خدمات مالی است که بر بستر

مشخصه‌های بانکداری امروز، رقابت شدید، نیازهای متنوع مشتریان، تعهدات بالای بانک‌ها و ... هستند. در نتیجه این صنعت نیازمند شیوه‌های مدیریتی با کارایی و قابلیت اعتماد بالا برای سپرده‌گذاران است. افزایش مداوم مراجعه به بانک و تقاضای مشتریان برای دریافت خدمات ۲۴ ساعته، در دهه‌های گذشته باعث شد تا صنعت بانکداری

1. Rausch & Kopplin

می‌کشد و میزان تلاشی را که افراد مایل به انجام آن هستند را نشان می‌دهند [۴]. اگرچه قصد یک نقطه مرجع خوب برای پیش‌بینی رفتار واقعی یک فرد است، اکثر افراد بین قصد و رفتار بعدی خود فاصله قابل‌توجهی از خود نشان می‌دهند [۱]؛ [۴۱]^۸. در حقیقت رفتار واقعی خرید یک محصول و یا خدمت و یا رفتار واقعی استفاده با قصد خرید و یا قصد استفاده پیش‌بینی می‌شود [۲۳]^۹. در این‌باره، برخی مطالعات نشان داده‌اند که مصرف‌کنندگان در صورتی رفتاری بیش از یک رفتار خرید خاص را از خود نشان می‌دهند که قصد آن‌ها در خرید محصول مثبت باشد [۵۸]^{۱۰} با در نظر گرفتن تمایز بین قصد خرید و رفتار واقعی استفاده از یک خدمت، تحقیقات مختلف از تعدیل‌کنندگان مختلفی بهره‌برده‌اند تا مشاهده کنند که آیا رابطه بین قصد و رفتار استفاده از یک محصول یا خدمت را تحت تأثیر قرار می‌دهند یا [۵۱]^{۱۱}؛ [۵۹]^{۱۲}. به‌عنوان مثال، ثبات زمانی [۴۱]، رفتار گذشته [۲۶]^{۱۳}، یا حسرت پیش‌بینی‌شده [۴۱]، ریسک زیبایی‌شناختی [۴۴]، متغیرهایی هستند که ممکن است بر قصد خرید مصرف‌کنندگان تأثیر بگذارد، و اثر تعدیل‌کننده‌ای نیز بر رابطه بین قصد و رفتار را نشان دهد. از طرفی عوامل اقتصادی تأثیر زیادی بر تصمیمات و رفتار خرید افراد دارد [۲۸]^{۱۴}. در این خصوص، ریسک اقتصادی ممکن است عملکرد یک رفتار واقعی را پس از شکل‌گیری قصد اولیه تحت تأثیر قرار دهد یا حتی مانع آن شود. در نتیجه، ریسک اقتصادی ممکن است به‌طور منفی در تصمیم‌گیری تأثیر داشته باشد و انگیزه افراد را در خرید و استفاده واقعی تحت تأثیر قرار دهد [۵۰]؛ [۱۸]^{۱۵}. بنابراین،

اینترنت انجام می‌شود. به بیان ساده‌تر، بانکداری الکترونیکی زمانی اتفاق می‌افتد که مشتریان از اینترنت برای دسترسی به حساب‌های بانکی خود برای انجام معاملات بانکی استفاده می‌کنند [۴۷]^۱. بنابراین، ارائه خدمات بانکی چندکاناله به یک ضرورت رقابتی و تضمینی برای تعامل بین بانک‌ها و مشتریان آن‌ها تبدیل شده است [۵۴]^۲. هم بانک‌ها و هم مشتریان می‌توانند از خدمات بانکداری الکترونیکی بهره‌مند شوند. از یک‌طرف، بانک‌ها می‌توانند با قادر ساختن مشتریان به باز کردن حساب، ایجاد سپرده، انتقال وجوه از طریق حساب‌ها و پرداخت کاملاً آنلاین، کارایی بانکی بالاتری ایجاد کنند [۵۵]^۳. از سوی دیگر، مشتریان می‌توانند با سرعت و به‌راحتی فرایندهای مالی مانند خرید و انتقال وجوه را انجام دهند و بر آنها نظارت مستقیم داشته باشند [۳۲]^۴. به‌طور خاص، خدمات بانکداری الکترونیکی مزایایی را به مشتریان ارائه می‌کنند، زیرا آن‌ها می‌توانند معاملات خود و سایر فعالیت‌های مالی را از خانه و در محل کار بدون مراجعه حضوری به بانک انجام دهند. در این خصوص و با افزایش تقاضای مشتریان جهت استفاده از خدمات غیرحضوری بانکی، بانک‌ها اینترنت و برنامه‌های کاربردی مبتنی بر تلفن همراه را به مؤثرترین کانال برای ارائه خدمات بانکی به مشتریان تبدیل کردند [۴۸]^۵.

با وجود محبوبیت استفاده از خدمات الکترونیکی بانکداری به‌خصوص در دوران همه‌گیری کرونا، همچنان تحقیقات موجود فاقد چارچوبی جامع جهت بررسی رفتار واقعی استفاده (رفتار واقعی خرید) و همچنین قصد استفاده (قصد خرید) از این‌گونه خدمات بانکداری مبتنی بر وب و بر بستر آنلاین می‌باشد. در حقیقت، قصد استفاده و به‌طور کلی قصد خرید عوامل انگیزشی تأثیرگذار بر رفتار استفاده واقعی (رفتار خرید) افراد را به تصویر

6 Ajzen

7 Abraham et al

8 Orbell & Sheeran

9 Ajzen & Fishbein

10. Venkatesh, Morris, Davis & Davis

11. Sheeran & Abraham

12. Webb & Sheeran

13. Kashima et al.

14. Kollmuss & Agyeman

15. Connell

1 Sathye

2 Stoica et al

3 Takieddine & Sun

4 Ling et al.

5 Shaikh & Karjaluo

مهمی در اثبات قصد رفتاری برای انتخاب تجارت همراه ایفا می‌کند [۳۰].^۵ [۳۲]^۶، دریافته‌اند که سهولت استفاده، ریسک اقتصادی درک شده و کارآمدی درک شده بر قصد رفتاری مصرف‌کنندگان در استفاده از بانکداری همراه تاثیر چشم‌گیری می‌گذارد. در صورت وجود خدمات ارتباطی نزدیک از طریق تلفن همراه، قصد رفتاری تحت تاثیر قابل توجه امید به تلاش، شرایط تسهیل، امید به عملکرد و تاثیر اجتماعی قرار می‌گیرد [۱۶]^۷. [۳۹]^۸، دریافته‌اند که قصد رفتاری نسبت به بانکداری اینترنتی، رابطه ای مستقیم و مثبت با استفاده واقعی خواهد داشت. از طرفی، نقش قصد رفتاری (قصد استفاده) به عنوان پیشگوی یک رفتار فردی، حیاتی است و این موضوع در تحقیقات فناوری اطلاعات و رشته‌های دیگر تایید شده است [۵۸]. [۲۳] معتقدند که قصد فرد، تعیین کننده فوری رفتار است و زمانی که معیار مناسبی از قصد به دست می‌آید، دقیق ترین پیش‌بینی رفتار را ارائه می‌کند.

رفتار استفاده

رفتار استفاده با نتیجه‌ی قصد استفاده تعیین می‌شود. قصد استفاده مصرف‌کنندگان با ارزیابی آن‌ها از میزان ابتکار و نوآوری محصول مشخص می‌شوند، و قصد استفاده یک پیش‌بینی‌کننده‌ی رفتار استفاده است. مطابق با نظر آجزن (۱۹۸۵)، قصد استفاده مصرف‌کنندگان یک عامل تعیین‌کننده‌ی مستقیم پذیرش یا رد رفتار استفاده آن‌هاست. بنابراین، قصد مثبت یا منفی مصرف‌کنندگان برای استفاده از محصولات و خدمات نوآورانه تعیین‌کننده‌ی بازدهی رفتار استفاده آن‌ها خواهد بود. نظریه عمل منطقی فیشبن و آجزن بر حسب نظر عمومی یا اجتماعی راجع به تشریح مولفه‌های تشکیل دهنده رفتار استفاده، به صورت یک مدل بیان گردید. هدف اصلی این نظریه پیش‌بینی و درک رفتار یک فرد است [۲۳]. در تئوری اقدام (عمل) منطقی، به افراد هشدار داده شده که ابتدا نتایج فعالیت‌های خود را در نظر بگیرند، قبل از اینکه رفتار خاصی را بروز بدهند. مدل

با توجه به شکاف تحقیقاتی موجود در ایران و در صنعت بانکداری و در این مطالعه بانک آینده، این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال است که: آیا قصد استفاده مشتریان از خدمات بانکداری الکترونیکی بانک آینده بر رفتار استفاده ایشان از این‌گونه خدمات تأثیر می‌گذارد؟ و آیا ریسک اقتصادی و ریسک زیبایی‌شناسی موجب تعدیل رابطه قصد و رفتار استفاده مشتریان بانک آینده از خدمات بانکداری الکترونیکی می‌شود؟

۲- مبانی نظری پژوهش

قصد استفاده

قصد استفاده (قصد رفتاری)، به عنوان یک خروجی نگرش مصرف‌کننده نسبت به ویژگی‌های ابتکار محصول تعریف می‌شود. همچنین، یک بعد عمده‌ی متغیر قصد استفاده، گرایش مصرف‌کننده است که بر قصد استفاده اثر می‌گذارد [۵۷]^۱. مقاصد رفتاری به روش‌های مختلفی همچون قصد خرید مجدد، ارتباطات شفاهی و وفاداری بیان شده‌اند [۵]^۲. به طور کلی، مقاصد رفتاری به دو دسته تقسیم شده‌اند: مقاصد مطلوب و نامطلوب. مقاصد رفتاری مطلوب شامل وفاداری، تمایل به پرداخت، هزینه بیشتر و تغییر اهداف می‌شوند. در مقابل، مقاصد نامطلوب شامل شکایات مشتری می‌شود که چند جانبه می‌باشند: پاسخ صوتی، پاسخ خصوصی و پاسخ شخص ثالث. علاوه بر این، مقاصد رفتاری معمولاً به صورت وفاداری مصرف‌کننده بروز می‌کنند. این مورد به دو نوع تقسیم شده است: (۱) عوامل رفتاری و (۲) عوامل نگرشی [۸]^۳. اولین عامل از وفاداری قوی و تکرار خرید نشات می‌گیرد. دومین عامل نیز شامل برتری برند، تعهد و تمایل به خرید است. مصرف‌کنندگان وفادار همچون عوامل تبلیغاتی، دوستان و مصرف‌کنندگان دیگر را ترغیب به خرید می‌کنند [۱۵]^۴. در این خصوص، تعیین‌کننده‌هایی همچون کیفیت درک شده، ارزش درک شده و رضایت، ماهیت مقاصد رفتاری را در یک رویداد خاص شکل می‌دهند. کارآمدی و صداقت درک شده، نقش بسیار

5. Zhou & Lu

6. Alalwan et al

7. Chen & Chang

8. Moon & Kim

1. Flaherty & Papps

2. Wu

3. Altunel & Erkurt

4. Chen & Chen

تئوری اقدام (عمل) منطقی رابطه بین هنجارها، باورها، رفتار برنامه‌ریزی شده، نگرش‌ها و رفتار استفاده واقعی را شرح می‌دهد. در تئوری اقدام (عمل) منطقی، هنجارها و نگرش‌های غیرعینی، بخشی از نیت فرد هستند. آن‌ها پیش‌بینی‌کننده رفتار می‌باشند [۲۳]. رفتار مثبت یا منفی یک فرد، به عنوان نگرش شناخته می‌شود [۲۳].

اخیراً استفاده از فناوری در همه صنایع افزایش یافته است. هزینه جهانی سالیانه در فناوری اطلاعات دائماً در حال رشد است و به حد میلیارد دلار می‌رسد. همچنین با نرخ سالیانه ۱۰٪ روبرو افزایش است [۲۷]. منابع زیادی در فناوری اطلاعات سرمایه‌گذاری شده و هدف تحقیق بیشتر، ارتقای آن است. این سرمایه‌گذاری موفق نیست مگر زمانی که سیستم توسط کاربران تایید و استفاده شود [۷]. با توجه به قصد و نیت یک فرد، می‌توانیم قبول، پذیرش یا استفاده از سیستم‌های مبتنی بر فناوری اطلاعات جدید را پیش‌بینی کنیم. بنابراین نیت یک فرد، عامل خیلی مهمی در پذیرش نظری آنچه تحت عنوان روانشناسی اجتماعی معروف است تلقی می‌شود [۷].

می‌توان از این سازه برای پیش‌بینی رفتار استفاده از تکنولوژی استفاده نمود. نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده، حالت تعمیم یافته‌ای از تئوری عمل منطقی است. تئوری پذیرش الکترونیک از نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده ناشی و توسط دیویس و همکاران در ۱۹۸۹ توسعه داده شده است. این یکی از پرکاربردترین مدل‌ها برای تشریح پذیرش فرد یا رفتار استفاده از فناوری جدید است [۷].

[۱۶] راجع به دینامیک پذیرش فناوری بانکی بحث نموده است. نظریه وی روی بانکداری اینترنتی و جنبه‌های اجتماعی بیشتر همچون آموزش و فناوری تمرکز دارد. در واقع، یافته‌های وی نشان می‌دهند که عواملی همچون جنسیت، میزان قرارگیری در معرض بانکداری اینترنتی، سن، و سایر ویژگی‌های بانکی، روی پذیرش بانکداری آنلاین اثر دارند [۱۶].

ریسک اقتصادی ادراک شده

ریسک اقتصادی درک شده به عنوان یک عبارت اساسی در رفتار مشتری در نظر گرفته شده و به طور مکرر برای توجیه ادراک ریسک مشتریان و روش‌های کاهش ریسک

مورد استفاده قرار می‌گیرد [۵۳]. [۱۳] ریسک اقتصادی درک شده‌ی آنلاین مشتریان را به عنوان عدم قطعیتی تعریف می‌کنند که مشتریان وقتی پیامدهای تصمیم خرید خود را انتظار ندارند با آن مواجه می‌شوند. این تعریف نمایانگر اعتقاد ذهنی مشتریان درباره‌ی احتمال یک خروجی نامطلوب از هر تصمیم خرید، از منظر اقتصادی است. همچنین بسیاری از محققان نشان داده‌اند که ریسک اقتصادی درک شده از عدم قطعیت مشتری ناشی می‌شود، مخصوصاً در مورد خرید اینترنتی. کانینگهام (۱۹۶۷) استدلال نمود که ریسک اقتصادی درک شده شامل دو بعد ریسک است: عدم قطعیت و پیامدها. پیامدها شامل اهداف عملکردی هستند (مثلاً آیا یک محصول طبق انتظار عمل می‌کند؟)، اهداف روانی (مثلاً با این تفکر دیگران درباره‌ی من چیست؟)، یا منابعی همچون پول، زمان و تلاش صرف شده برای رسیدن به این اهداف. ریسک اقتصادی درک شده توسط مشتری می‌تواند مانعی در برابر اجرای تراکنش‌های اینترنتی باشند [۵]. [۹] دریافت که وقتی مشتری با هر نوع موقعیت خرید کار می‌کند، همیشه سطح خاصی از ریسک را درک می‌نماید. او همچنین تعریف می‌کند که ریسک اقتصادی درک شده توسط مشتری تابعی از دو متغیر است: مقدار پیامدها و حس افراد از قطعیت درک شده از شکست و موفقیت. پارک و استوتل (۲۰۰۵) دریافتند که مقدار یا میزان ریسک اقتصادی درک شده به "تشریح ذهنی" مشتری از عدم قطعیت در ارتباط با محیط خرید آنلاین بستگی داشته و بر اساس آن تغییر می‌کند. ریسک درک شده، احتمال پیامدهای معکوس ناشی از بانکداری آنلاین همچون ایمنی تراکنش، فیشینگ و هک توسط کلاهبرداران، نواقص اینترنت یا نقص عملکرد وب سایت یا اپلیکیشن بانکداری آنلاین و از دست دادن وضعیت در یک گروه اجتماعی است [۲۷]. این هشدارها و تهدیدها به عنوان مانع بانکداری آنلاین عمل می‌کنند.

محققان زیادی در زمینه سیستم اطلاعات ثابت کرده‌اند که رابطه‌ای منفی بین ریسک اقتصادی درک شده و قصد

2. Shin

3. Bhukya & Singh

4. Gerrard & Cunningham

5. Kesharwani & Singh Bisht

1. Seddon et al

بپردازند. موسسات مالی باید قابلیت دسترسی به وبسایت‌های مشتری خود را با استفاده از ابزارهای خودکار و آزمایش‌های دسترسی کاربر آزمایش کنند. با افزایش تعداد مشتریان در اینترنت، اهمیت وبسایت‌ها برای تأثیرگذاری بر تصمیمات خرید بطور مداوم افزایش می‌یابد. سنجش کیفیت وبسایت‌ها از دیدگاه کاربر، شرکت‌ها را قادر به اقدامات اصلاحی، توسعه استراتژی مناسب تجارت الکترونیکی و بهبود عملکرد می‌سازد [۵۲]؛ [۴۳]. کیفیت وبسایت را می‌توان به عنوان مقدمه‌ای بر کیفیت خدمات دانست. همان‌طور که ادبیات بازاریابی خدمات نشان می‌دهد، مشتریانی که از خدمات اولیه سازمان رضایت ندارند، احتمالاً به دنبال ارضای نیازهای خود در جای دیگری هستند (گرون، ۱۹۹۵). بنابراین می‌توان بیان کرد که زیبایی‌شناسی از پدیده‌های جالب توجه و غنی در پژوهش‌های فلسفی است که طیف وسیعی از مفاهیم در زمینه ماهیت زیبایی‌شناسی مانند زیبایی و بیان آن و بازنمایی تصویری را دربر می‌گیرد و ضمن اشتراک داشتن با سایر قلمروها مانند فلسفه آموزشی، نه تنها از نظریه‌ها و فعالیت‌های هنری بلکه از مفاهیم و ویژگی‌های علوم طبیعی و علوم اجتماعی نیز تأثیر می‌پذیرد [۲۱]. ارزش زیبایی‌شناسی که به اعتقاد انصاری و همکاران (۱۳۹۳)، در ذات استعداد‌های انسان نهفته است، طیف وسیعی از زندگی شخصی و تعاملات اجتماعی هر فرد را در بر می‌گیرد. ریسک زیبایی‌شناسی درحقیقت به این معنی است که کالای خریداری شده با تصویر خود متناقض باشد. ریسک زیبایی‌شناسی برای مصرف‌کنندگان در استفاده از درگاه‌های خرید آنلاین، با توجه به تسلط شیوه‌های سنتی خرید، مبتنی بر دانش منطقی-عقلانی است [۱۲].

رفتاری وجود دارد [۴۶]. رابطه منفی بین ریسک اقتصادی درک شده و قصد، در عبارت "انگیزه منجر به عمل می‌شود" توضیح داده می‌شود که در نظریه اقدام مستدل مطرح شده است [۳۳]. برای حفظ انطباق با این نظریه اساسی، پیش‌بینی شده است که کاهش ریسک اقتصادی درک شده منجر به افزایش تمایل مشتریان به معامله خواهد شد. این پدیده انگیزه-عمل توسط کشاورانی و سینگ بیشت (۲۰۱۲) توضیح داده شده است، به گونه‌ای که ریسک اقتصادی درک شده‌ی مرتبط با معاملات آنلاین، از درک کنترل رفتاری و محیطی می‌کاهد و این عدم کنترل نیز منجر به کاهش قصد مشتریان می‌شود. در توجیه این استدلال، فرض بر این است که اگر درک ریسک مشتریان نسبت به بی‌ثباتی‌های رفتاری و محیطی افزایش یابد، به احتمال بیشتری دست به معاملات آنلاین می‌زنند. از این رو انتظار می‌رود اگر یک مشتری، در بانکداری آنلاین متحمل ریسک بیشتری شود، تمایلی به استفاده از آن نخواهد داشت. در مقابل، کاهش ریسک اقتصادی درک شده در بانکداری آنلاین منجر به افزایش تمایل مشتریان نسبت به آن خواهد شد [۵۶].^۲

ریسک زیبایی‌شناسی درک شده

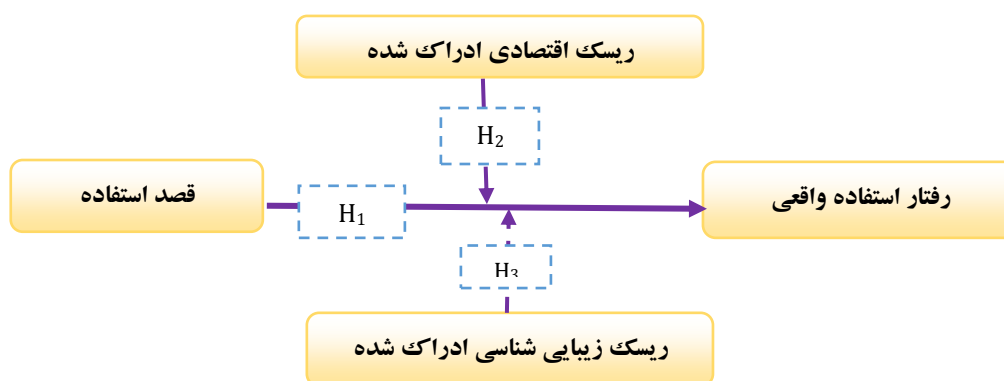
هدف از طراحی زیبایی، ایجاد یک وب سایت جذاب و لذت بخش از نظر بصری است. پروکتور (۲۰۰۳)، درباره تهیه محتوا به طور گسترده بحث کرد و چهار جنبه آن را شناسایی کرد که عبارتند از: استخراج دانش، سازماندهی و ساختار اطلاعات، بازبازی اطلاعات و ارائه اطلاعات. وی همچنین توصیه می‌کند که در حین طراحی و قبل از اجرا، کاربران با سنین مختلف و با تنظیم قابلیت‌ها و محدودیت‌ها، به آزمایش سرویس جدید و ارائه بازخورد

1. Roy et al
2. Trinh et al

3. Denac

۳- مدل مفهومی پژوهش

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش اقتباس شده از پژوهش راش و کاپلین (۲۰۲۱)

از تکنیک معادلات ساختاری برای تجزیه و تحلیل اطلاعات استفاده شد، تعداد حجم نمونه از رابطه ذیل بدست آمد: $10q \leq n \leq 15q$ که $q = (3+14)$. چون تعداد سؤالات پرسشنامه ۱۴ سوال و تعداد روابط بین متغیرها ۳ می‌باشد، حداقل نمونه باید بین دو مقدار ۱۷۰ و ۲۵۵ نفر باشد. تعداد ۳۰۰ پرسشنامه در میان نمونه‌ی آماری توزیع شد و در نهایت ۲۵۰ پرسشنامه کامل مورد بررسی قرار گرفت. ابزار به کارگرفته شده برای جمع آوری داده‌ها در این پژوهش پرسشنامه استاندارد راش و کاپلین (۲۰۲۱) بوده است. جهت تایید روایی ابزار پژوهش از روایی محتوا و سازه استفاده شده است که در روایی محتوا، پرسشنامه‌ها به تایید اساتید رسیده و در روایی سازه از تحلیل عاملی تاییدی بهره گرفته شده که نتایج آن در جدول ۱ آمده است. جهت پایایی ابزار از آلفای کرونباخ بهره گرفته شده که نتایج آن نیز در جدول ۱ گزارش شده است.

۴- فرضیه‌های پژوهش:

- ✓ قصد استفاده مشتریان از خدمات الکترونیکی بانک آینده بر رفتار استفاده آنان تأثیر معناداری دارد.
- ✓ ریسک اقتصادی درک شده تأثیر قصد استفاده مشتریان از خدمات الکترونیکی بانک آینده بر رفتار استفاده آنان را تعدیل می‌کند.
- ✓ ریسک زیبایی شناسی درک شده تأثیر قصد استفاده مشتریان از خدمات الکترونیکی بانک آینده بر رفتار استفاده آنان را تعدیل می‌کند.

۵- روش شناسی پژوهش

روش تحقیق حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ روش از نوع تحقیقات توصیفی-پیمایشی از نوع همبستگی می‌باشد. جامعه آماری شامل مشتریان و سپرده‌گذاران بانک آینده است که از خدمات الکترونیکی و بر بستر اینترنت این بانک بهره می‌برند. با توجه به اینکه

جدول ۱. روایی و پایایی ابزار پژوهش

متغیر	بارعاملی	آلفای کرونباخ	پایایی ترکیبی	AVE
قصد استفاده	۰.۸۵۷	۰.۸۳۸	۰.۸۹۲	۰.۶۷۳
	۰.۸۳۶			
	۰.۷۸۵			
	۰.۸۰۱			
	۰.۸۵۷			
رفتار استفاده	۰.۸۶۹	۰.۸۵۱	۰.۹۱۰	۰.۷۷۰
	۰.۹۰۹			
	۰.۸۵۴			
ریسک اقتصادی ادراک شده	۰.۸۴۲	۰.۷۵۳	۰.۸۷۴	۰.۶۹۸
	۰.۸۲۷			
	۰.۸۳۸			
ریسک زیبایی شناسی ادراک شده	۰.۸۲۶	۰.۷۸۴	۰.۸۵۷	۰.۶۶۸

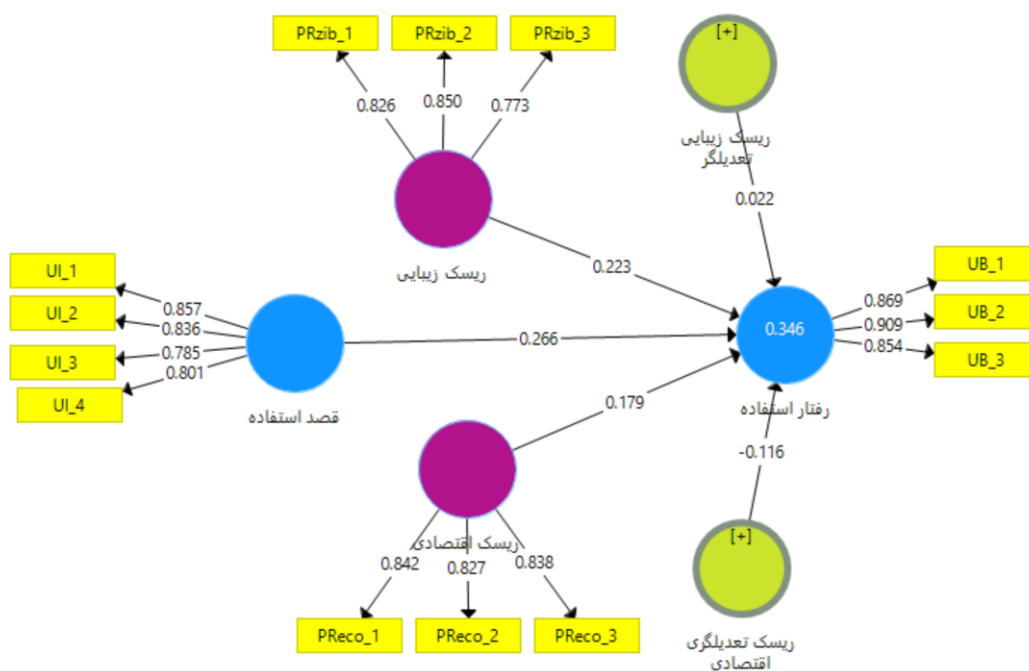
۶- تحلیل داده‌ها

نتایج آماری ویژگی‌های جمعیت شناختی در جدول ۲ آمده است. بیشتر پاسخ دهندگان زن و دارای سن ۳۰ تا ۴۰ سال بودند که بین ۱ تا ۵ مرتبه در روز از خدمات بانکداری الکترونیکی بانک آینده استفاده می‌کردند.

جدول ۲. آمار توصیفی

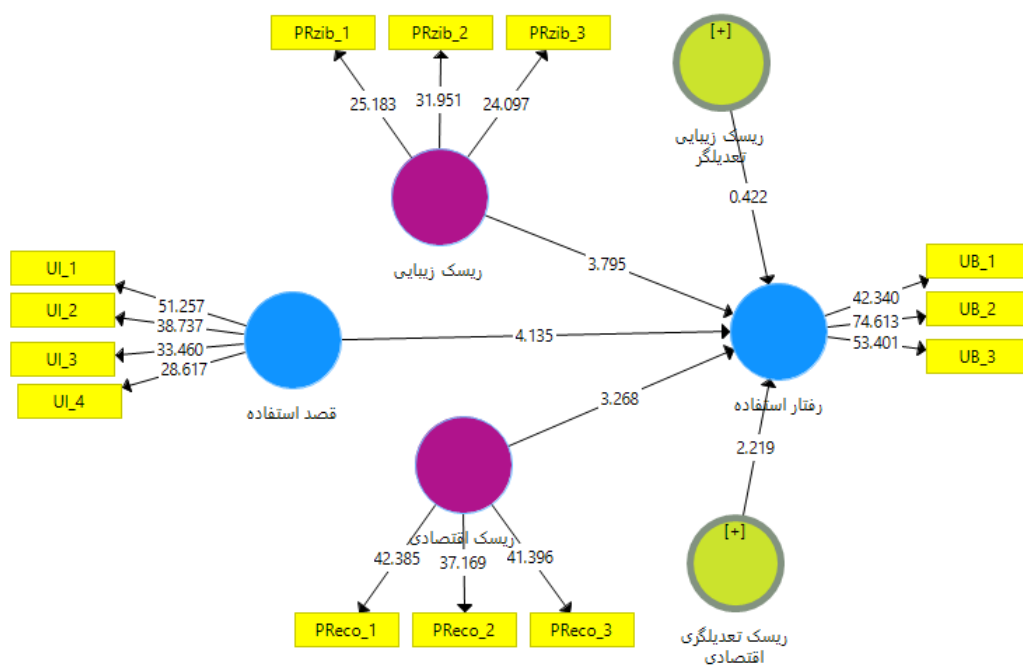
جنسیت	فرآوانی	درصد
جنسیت	زن	۷۷
	مرد	۶۹,۲
تحصیلات	دیپلم و پایین تر	۵
	لیسانس	۱۰۱
	فوق لیسانس	۱۳۶
	دکتری	۸
سن	بین ۳۰ تا ۲۰	۱۳
	بین ۴۰ تا ۳۰	۲۰,۸
	۴۰ به بالا	۲۹
دفعات استفاده از بانکداری الکترونیکی	بین ۱ تا ۵ مرتبه در روز	۱۱۲
	بین ۵ تا ۱۰ مرتبه در روز	۶۳
	بیش از ده مرتبه در روز	۷۵

به توصیه هیر و همکاران^۱ (۲۰۰۶) قبل از اجرای تحلیل عاملی باید اندازه‌گیری کفایت نمونه‌گیری به روش KMO استفاده شود؛ با توجه به نتایج معیار KMO از کفایت نمونه‌گیری ۰,۸۴۶ بود که از حداقل آستانه ۰,۵ بالاتر است پس می‌توان از مدلسازی معادلات ساختاری استفاده کرد. محققینی که از روش PLS و نرم‌افزارهای مرتبط با آن استفاده می‌کنند، باید سه مرحله را به ترتیب در پژوهش خود اجرا کنند. اول، برآوردهای PLS ابتدا روایی و پایایی مدل‌های اندازه‌گیری را مورد ارزیابی قرار می‌دهند. دوم می‌توان به ارزیابی مدل ساختاری (درونی) پرداخت. در مرحله سوم نیز برازش کلی مدل پژوهش خود را بررسی نمایند.

شکل ۲. ضرایب مسیر

1. Hair et al

شکل ۳. ضرایب معنی داری

پس از بررسی برازش مدل‌های اندازه‌گیری، ساختاری و مدل کلی، فرضیات آزمون می‌شوند. جهت بررسی فرضیه‌های تحقیق ابتدا باید ضرایب مسیر مربوط به هر یک از فرضیه‌ها محاسبه گردد. از این‌رو در شکل ۲ و ۳ خروجی ضرایب مسیر مدل معادلات ساختاری جهت آزمون فرضیه‌های پژوهش، ارائه گردیده است.

جدول ۳. نتایج کلی بررسی فرضیه‌های تحقیق

ردیف	فرضیه‌ها	ضرایب مسیر (بتا)	ضرایب معنی داری	نتیجه پیش بینی
۱	قصد استفاده مشتریان از خدمات الکترونیکی بانک آینده بر رفتار استفاده آنان تأثیر معناداری دارد.	۰/۴۶۶	۴/۱۳۵	تأیید
۲	ریسک اقتصادی درک شده تأثیر قصد استفاده مشتریان از خدمات الکترونیکی بانک آینده بر رفتار استفاده آنان را تعدیل می‌کند.	-۰/۱۱۶	۲/۲۱۹	تأیید
۳	ریسک زیبایی شناسی درک شده تأثیر قصد استفاده مشتریان از خدمات الکترونیکی بانک آینده بر رفتار استفاده آنان را تعدیل می‌کند.	۰/۰۲۲	۰/۴۲۲	عدم تایید

پس از آزمون فرضیات نوبت به ارزیابی کلی مدل می‌رسد. ضریب تعیین (R^2) رایج‌ترین سنجه مورد استفاده برای ارزیابی مدل ساختاری است. چنان‌که R^2 مهم‌ترین شاخص تست یک مدل علی است و معرف آن است که متغیرهای مستقل روی هم رفته چه مقدار از رفتار متغیر وابسته را پیشگویی می‌کند. هر چه مقدار R^2 مربوط به سازه‌های درون زای یک مدل بیشتر باشد، نشان

از برازش بهتر مدل است. چین^۱ (۱۹۹۸) سه مقدار ۰,۱۹، ۰,۳۳ و ۰,۶۷ را به عنوان مقدار ملاک برای مقادیر ضعیف، متوسط و قوی R^2 معرفی می‌کند. با توجه به نتیجه حاصل شده جدول ۴ مقدار ضریب تعیین متغیر درون‌زای مدل مقدار متوسطی را اتخاذ کرده است.

1. Chin

جدول ۴. ضریب تعیین متغیرهای درونزای مدل

	R Square	R Square Adjusted
رفتار استفاده	۰,۳۴۶	۰,۳۳۷

می‌کند. مقادیر مثبت این شاخص‌ها، نشانگر کیفیت مناسب و قابل قبول مدل اندازه‌گیری و ساختاری می‌باشد. در جدول ۵ مقادیر هر یک از شاخص‌های مربوط به متغیرهای مستقل و وابسته آورده شده است. با توجه به جدول ۵، می‌توان بیان کرد که در مجموع مدل ساختاری و اندازه‌گیری دارای کیفیت قوی است.

برای بررسی کیفیت یا اعتبار مدل از بررسی اعتبارکه شامل شاخص بررسی اعتبار اشتراک و شاخص بررسی اعتبار حشو یا افزونگی می‌باشد، استفاده شده است. شاخص اشتراک، کیفیت مدل اندازه‌گیری هر بلوک را می‌سنجد. شاخص حشو نیز که به آن Q2 استون-گیسر نیز می‌گویند، با در نظر گرفتن مدل اندازه‌گیری، کیفیت مدل ساختاری را برای هر بلوک درون‌زا اندازه‌گیری

جدول ۵. تناسب کیفیت مدل - شاخص‌های اشتراک (CV-Com) و شاخص حشو (CV-Red)

	Construct Cross validated Redundancy	Construct Cross validated Communality
رفتار استفاده	۰,۲۵۱	۰,۵۱۳
قصد استفاده		۰,۴۴۷
ریسک اقتصادی ادراک شده		۰,۳۸۸
ریسک زیبایی شناسی ادراک شده		۰,۳۲۹

۷- بحث و نتیجه‌گیری

طبق فرضیه دوم، ریسک اقتصادی درک شده تاثیر قصد استفاده مشتریان از خدمات الکترونیکی بانک آینده بر رفتار استفاده آنان را تعدیل می‌کند. این ریسک به این مفهوم اشاره دارد که کاربران می‌خواهند بر همه جنبه‌های امنیت اقتصادی و مالی خود کنترل داشته باشند. حال اگر استفاده از خدمات بانکداری الکترونیک موجب گردد که داده‌های خصوصی کاربران و تراکنش‌های مالی ایشان بدون آگاهی آنها مورد جمع‌آوری و ثبت قرار گیرد، باعث نگرانی آنها خواهد شد. بر این اساس، نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها و مندرج در جدول ۵ نشان داد ریسک اقتصادی درک شده مشتریان بانک آینده نسبت به استفاده از خدمات بانکداری الکترونیکی رابطه بین قصد استفاده و رفتار استفاده از خدمات بانکداری الکترونیک را تعدیل می‌کند. از این رو چنانچه ریسک اقتصادی افراد افزایش یابد، به عنوان یک مانع رفتاری مهم در مسیر قصد و رفتار استفاده از خدمات الکترونیکی بانکی تبدیل

فرضیه اول مبین این است که قصد استفاده مشتریان از خدمات الکترونیکی بانک آینده بر رفتار استفاده آنان تاثیر معناداری دارد. به طور کلی، قصد و نیت عاملی مهم و تاثیرگذار در تعیین رفتار مصرف‌کننده همچون پذیرش بانکداری اینترنتی [۳۱]، خرید مواد غذایی [۵۳] و ورزش [۵۳]^۲، هتلداری و صنعت توریسم [۷]^۳؛ [۵۳]^۴ و خرید محصولات دوستدار محیط زیست [۴۵]^۵ است. ادبیات نظری نشان می‌دهد که هرچه قصد و نیت رفتاری مثبت بیشتر باشد، افراد برای انجام رفتاری خاص مشتاقتر هستند. بر این اساس، قصد استفاده مشتریان از خدمات الکترونیکی (در این مطالعه بانک آینده) بر رفتار استفاده آنان تاثیر دارد. نتایج این فرضیه هماسا با پژوهش‌های نصیری و همکاران (۱۳۹۶)، دهدشتی شاهرخ و عبدالله پور (۱۳۹۶)، [۳۸]؛ [۴۴]؛ [۴۹]؛ [۹]^۷؛ [۱۰]^۸؛ [۱۶] و ماراکراکندی و همکاران (۲۰۱۷)، بوده است.

1. Shah Alam & Mohamed Sayuti
2. Rhodes & Courneya
3. Chen & Tung
4. Han & Yoon
5. Hansla et al
6. Milly et al

7. Anouze & Alamro
8. Baabdullah et al

می‌شود. نتایج این فرضیه هم‌استا با پژوهش‌های [۳۸]، [۴۹]، [۱۰] بوده است.

فرضیه سوم بیان می‌کند که ریسک زیبایی شناسی درک شده تاثیر قصد استفاده مشتریان از خدمات الکترونیکی بانک آینده بر رفتار استفاده آنان را تعدیل می‌کند. این یافته مورد تایید قرار نگرفت. درحقیقت ریسک زیبایی شناسی به میزان شفافیت نیز اشاره دارد. مشتریان قبل از استفاده از محصول و یا خدمت، نیاز دارند به صورت کامل از جزییات محصول یا خدمت آگاهی یابند. علاوه بر این، مطالعه نظرات سایر مشتریان و کاربران کمک می‌کند تا دید کلی از محصول و یا خدمت دریافت نمایند. اما در این مطالعه براساس نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها مشخص گردید ریسک زیبایی شناسی درک شده مشتریان بانک آینده نسبت به استفاده از خدمات بانکداری الکترونیکی تاثیری بر رابطه بین قصد استفاده و رفتار استفاده از خدمات بانکداری الکترونیک ندارد. از این روی، همان طور که سایر محیط‌های مصرفی مدرن، منابع داده‌ای متنوعی را فراهم می‌کنند (به عنوان مثال، پلت فرم‌های گوناگون برای تبادل تجربه مانند وب سایت‌های ارتباط جمعی، بلاگ ها و ...)، ممکن است برای مشتریان و کاربران بالقوه یک محصول و یا خدمت جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات لازم برای تصمیم‌گیری آسان باشد. نتایج این فرضیه با پژوهش راش و همکاران (۲۰۲۱) هم‌استا نبوده و پژوهشی هم‌استا با این نتیجه یافت نشد.

از آن جا که عوامل مؤثر بر رفتار و قصد استفاده از خدمات بانکداری الکترونیک در نزد کاربران متفاوت می‌باشد، بنابراین هر چه قدر احساس امنیت کاربران در برابر امنیت اطلاعات حساب هایشان در اپلیکیشن‌های بانکداری الکترونیک در بانک آینده جهت محفوظ ماندن اطلاعات خصوصی و مالی بالاتر باشد، گرایش آنها به استفاده از خدمات بانکداری الکترونیک بیشتر خواهد بود. لذا توسعه دهندگان بانکداری الکترونیک و اپلیکیشن‌های مرتبط با آن باید در تقویت این احساس در مشتری کوشش نمایند و هیچ گونه دسترسی اضافی از ایشان برای

اجرای برنامه‌های خود از کاربران نخواهند. از آن جا که تأثیر سطوح مختلف رفتاری بر گرایش مشتریان در پذیرش و استفاده از خدمات بانکداری الکترونیک و موبایل بانک با یکدیگر متفاوت است، لذا توسعه‌دهندگان آن در بانک آینده باید در جهت تقویت موارد ذیل بکوشند تا مشتریان گرایش بیشتری به استفاده از این خدمات داشته باشند: افزایش سرعت انجام مبادلات و دریافت بدون تاخیر رمز دوم از طریق پیامک و یا اپلیکیشن مخصوص آن و یا تسهیل کردن فرآیند به دست آوردن رمز ورود به سامانه در هنگام فراموشی رمز آن توسط کاربر، به طوری که واقعاً در زمان صرفه جویی شده و مشتری متوجه شود که انجام مبادلات از طریق اپلیکیشن به جای ایستادن در صف‌های طولانی در شعب بانک آینده مزیت و برتری دارد. با توجه به این که احتمال استفاده واقعی از بانکداری الکترونیکی می‌تواند تابعی از انگیزه و میزان فعالیت‌های مالی سپرده‌گذاران است، پیشنهاد می‌شود بانک آینده انگیزه مشتریان از استفاده از خدمات الکترونیک (به عنوان مثال برگزاری جشنواره‌های مختلف و اعطای جوایز به سپرده‌گذاران بسته به تعداد تراکنش‌های مالی الکترونیکی ایشان و ...) را بالا ببرد تا میزان استفاده از خدمات افزایش یافته و کمتر جهت انجام خدمات به بانک مراجعه نمایند. توسعه‌دهندگان خدمات بانکداری الکترونیک و موبایل بانک در بانک آینده می‌باید تبلیغات مستمر در جهت آشنا نمودن مشتریان با ابزارها و خدمات گوناگون موجود در آن و دریافت نقطه نظرات آن‌ها در راستای کاربر پسندی سیستم اقدام ورزند. به بانک آینده و مدیران توسعه این بانک پیشنهاد می‌شود که تیم‌های متخصص و خبره برای مطالعه درباره نیازهای سپرده‌گذاران تشکیل دهند و پیش‌بینی نیازهای آینده آنان و توسعه نرم‌افزار بانکی اختصاصی و انحصاری را به عنوان راهکار تمایز نسبت به سایر بانک‌ها در نظر بگیرند. بنابراین لازم است به بخش تحقیق و توسعه مرتبط با تولید و راه‌اندازی شبکه و نرم‌افزار بانکی منحصر به فرد برای تسهیل آزمایش و تجاری‌سازی خدمات و فناوری‌های جدید بودجه لازم اختصاص گردد.

Marketing & Management 4.4 (2015): 213-221.

9. Anouze, Abdel Latef M., and Ahmed S. Alamro. "Factors affecting intention to use e-banking in Jordan." *International Journal of Bank Marketing* 38.1 (2019): 86-112.

10. Baabdullah, Abdullah M., et al. "Consumer adoption of self-service technologies in the context of the Jordanian banking industry: Examining the moderating role of channel types." *Information Systems Management* 36.4 (2019): 286-305.

11. Bagozzi, Richard P. "The self-regulation of attitudes, intentions, and behavior." *Social psychology quarterly* (1992): 178-204.

12. Baldacchino, Godfrey, and Geoffrey Bertram. "The beak of the finch: insights into the economic development of small economies." *The Round Table* 98.401 (2009): 141-160.

13. Bhukya, Ramulu, and Sapna Singh. "The effect of perceived risk dimensions on purchase intention: An empirical evidence from Indian private labels market." *American Journal of Business* 30.4 (2015): 218-230.

14. Candra, Sevenpri. "Revisit technology acceptance model for Internet banking (Case study: Public banking in Indonesia)." *International Conference on Computer, Networks and Communication Engineering (ICCNC 2013)*. Atlantis Press, 2013.

15. Chen, Ching-Fu, and Fu-Shian Chen. "Experience quality, perceived value, satisfaction and behavioral intentions for heritage tourists." *Tourism management* 31.1 (2010): 29-35.

16. Chen, Yu-Shan, and Ching-Hsun Chang. "Enhance green purchase intentions: The roles of green perceived value, green perceived risk, and green trust." *Management decision* 50.3 (2012): 502-520.

17. Chou, Shih-Chun, Jay Stu, and Yuting Lin. "Determinants of e-book readers adoption and continuation: A comparison of pre-adoption and post-adoption beliefs."

منابع

1. Abraham, Charles, Paschal Sheeran, and Marie Johnston. "From health beliefs to self-regulation: Theoretical advances in the psychology of action control." *Psychology and Health* 13.4 (1998): 569-591.

2. Ayo, Charles K., and J. O. Adewoye. "The state of e-banking implementation in Nigeria: A post-consolidation review." *Journal of emerging trends in economics and management sciences* 1.1 (2010): 37-45.

3. Agudo-Peregrina, Ángel F., Ángel Hernández-García, and Félix J. Pascual-Miguel. "Behavioral intention, use behavior and the acceptance of electronic learning systems: Differences between higher education and lifelong learning." *Computers in Human Behavior* 34 (2014): 301-314.

4. Ajzen, Icek. "The theory of planned behavior." *Organizational behavior and human decision processes* 50.2 (1991): 179-211.

5. Akinyemi, I. O., E. O. Asani, and A. A. Adigun. "An investigation of users' acceptance and satisfaction of e-banking system as a panacea towards a cashless economy in Nigeria." *Journal of Emerging Trends in Computing and Information Sciences* 4.12 (2013): 954-963.

6. Wang, Tien-Chin, and Jia-Ling Liang. "Measure user perceived service quality of information-presenting web portals: ranking with fuzzy preference relations." *WSEAS Transactions on Business and Economics* 3.7 (2006): 517-524.

7. Alsajjan, Bander, and Charles Dennis. "Internet banking acceptance model: Cross-market examination." *Journal of business research* 63.9-10 (2010): 957-963.

8. Altunel, Mustafa Cevdet, and Berkay Erkurt. "Cultural tourism in Istanbul: The mediation effect of tourist experience and satisfaction on the relationship between involvement and recommendation intention." *Journal of Destination*

28. Kollmuss, Anja, and Julian Agyeman. "Mind the gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior?." *Environmental education research* 8.3 (2002): 239-260.
29. Kumar, Bipul, Ajay K. Manrai, and Lalita A. Manrai. "Purchasing behaviour for environmentally sustainable products: A conceptual framework and empirical study." *Journal of retailing and consumer services* 34 (2017): 1-9.
30. Laumer, Sven. "Why do people reject technologies—A literature-based discussion of the phenomena “Resistance to Change” in information systems and managerial psychology research." (2011.)
31. Lee, Ming-Chi. "Factors influencing the adoption of internet banking: An integration of TAM and TPB with perceived risk and perceived benefit." *Electronic commerce research and applications* 8.3 (2009): 130-141.
32. Ling, Goh Mei, et al. "Understanding customer satisfaction of internet banking: A case study in Malacca." *Procedia Economics and Finance* 37 (2016): 80-85.
33. Luo, Xin, et al. "Examining multi-dimensional trust and multi-faceted risk in initial acceptance of emerging technologies: An empirical study of mobile banking services." *Decision support systems* 49.2 (2010): 222-234.
34. Maduku, D. K. "Predicting retail banking customers' attitude towards Internet banking services in South Africa." *Southern African Business Review* 17.3 (2013): 76-100.
35. Mansour, Kaouther Ben. "An analysis of business' acceptance of internet banking: an integration of e-trust to the TAM." *Journal of Business & Industrial Marketing* 31.8 (2016): 982-994.
36. Marakarkandy, Bijith, Nilay Yajnik, and Chandan Dasgupta. "Enabling internet banking adoption: An empirical examination with an augmented technology acceptance model (TAM)." *Journal of Enterprise Information Management* 30.2 (2017): 263-294.
- 5th International Conference on Computer Sciences and Convergence Information Technology. IEEE, 2010.
18. Connell, Kim Y. Hiller. "Internal and external barriers to eco-conscious apparel acquisition." *International Journal of Consumer Studies* 34.3 (2010): 279-286.
19. Davari, Ali, Rezazadeh, Arash. (2013). *Structural equation modeling with pls software*. Tehran: ISBA. (IN PERSIAN)
20. Dehdashti Shahrokh, Zohre, and Sajjad Abdollahpour. "Model of Behavioral intention and adoption to mobile bank in Bank Saderat Iran." *Journal of Business Management Perspective* 16.31 (2017): 31-48.
21. Denac, Olga. "The significance and role of aesthetic education in schooling." *Creative Education* 5.19 (2014): 1714.
22. Ezzi, Shaza W. "A theoretical Model for Internet banking: beyond perceived usefulness and ease of use." *Archives of business research* 2.2 (2014): 31-46.
23. Fishbein, Martin, et al. "Predicting and understanding family planning behaviors." *Understanding attitudes and predicting social behavior*. Prentice Hall, 1980.
24. Grewal, Dhruv, et al. "In-store mobile phone use and customer shopping behavior: Evidence from the field." *Journal of Marketing* (2018)
25. Gupta, Kanishk, and Nupur Arora. "Investigating consumer intention to accept mobile payment systems through unified theory of acceptance model: An Indian perspective." *South Asian Journal of Business Studies* 9.1 (2020): 88-114.
26. Kashima, Yoshihisa, Cynthia Gallois, and Malcolm McCamish. "The theory of reasoned action and cooperative behaviour: It takes two to use a condom." *British Journal of Social Psychology* 32.3 (1993): 227-239.
27. Kesharwani, Ankit, and Shailendra Singh Bisht. "The impact of trust and perceived risk on internet banking adoption in India: An extension of technology acceptance model." *International journal of bank marketing* 30.4 (2012): 303-322.

45. Reid, Michael, and Yair Levy. "Integrating trust and computer self-efficacy with TAM: An empirical assessment of customers' acceptance of banking information systems (BIS) in Jamaica." *Journal of Internet Banking and Commerce* 12.3 (2008): 1-18.
46. Roy, Sanjit Kumar, et al. "Predicting Internet banking adoption in India: A perceived risk perspective." *Journal of Strategic Marketing* 25.5-6 (2017): 418-438.
47. Sathye, Milind. "Adoption of Internet banking by Australian consumers: an empirical investigation." *International Journal of bank marketing* 17.7 (1999): 324-334.
48. Shaikh, Aijaz A., and Heikki Karjaluoto. "Mobile banking adoption: A literature review." *Telematics and informatics* 32.1 (2015): 129-142.
49. Sharma, Rashmini, Gurmeet Singh, and Shavneet Sharma. "Modelling internet banking adoption in Fiji: A developing country perspective." *International Journal of Information Management* 53 (2020): 102116.
50. Sheeran, Paschal. "Intention—behavior relations: a conceptual and empirical review." *European review of social psychology* 12.1 (2002): 1-36.
51. Sheeran, Paschal, and Charles Abraham. "Mediator of moderators: Temporal stability of intention and the intention-behavior relation." *Personality and Social Psychology Bulletin* 29.2 (2003): 205-215.
52. Shih, Ya-Yueh, and Kwoting Fang. "The use of a decomposed theory of planned behavior to study Internet banking in Taiwan." *Internet research* 14.3 (2004): 213-223.
53. Shin, Dong-Hee, and Chul-Woo Lee. "Disruptive innovation for social change: how technology innovation can be best managed in social context." *Telematics and Informatics* 28.2 (2011): 86-100.
54. Stoica, Ovidiu, Seyed Mehdian, and Alina Sargu. "The impact of internet banking on the performance of Romanian
37. Martins, Carolina, Tiago Oliveira, and Aleš Popovič. "Understanding the Internet banking adoption: A unified theory of acceptance and use of technology and perceived risk application." *International journal of information management* 34.1 (2014): 1-13.
38. Milly, Nalugoti, et al. "Measuring mobile banking adoption in Uganda using the Technology Acceptance Model (TAM2) and perceived risk." *Open Journal of Business and Management* 9.01 (2021): 397.
39. Moon, Ji-Won, and Young-Gul Kim. "Extending the TAM for a World-Wide-Web context." *Information & management* 38.4 (2001): 217-230.
40. Nasiri, A., & Khanlari, A. (2017). *The Impact of Parsian Bank Customers' Behavioral Intention on Using Electronic Banking Services with the Role of Electronic Lifestyle Adjustment, The First National Conference on New Thoughts in Business Management, Tehran. (IN PERSIAN)*
41. Orbell, Sheina, and Paschal Sheeran. "'Inclined abstainers': A problem for predicting health-related behaviour." *British Journal of Social Psychology* 37.2 (1998): 151-165.
42. Park, Hyun Jung, and Li Min Lin. "Exploring attitude-behavior gap in sustainable consumption: Comparison of recycled and upcycled fashion products." *Journal of business research* 117 (2020): 623-628.
43. Rahmani, R, Faridchehr, E, & Ahmadi Daniali, A. (2014). *Investigating the Effects of Customers' Personality and Perceptions on Internet Banking Acceptance (Case Study: Tejarat Bank). Business Management, 6 (23), 63-82. (IN PERSIAN)*
44. Rausch, Theresa Maria, and Cristopher Siegfried Kopplin. "Bridge the gap: Consumers' purchase intention and behavior regarding sustainable clothing." *Journal of Cleaner Production* 278 (2021): 123882.

- longitudinal field studies." *Management science* 46.2 (2000): 186-204.
58. Venkatesh, Viswanath, et al. "User acceptance of information technology: Toward a unified view." *MIS quarterly* (2003): 425-478.
59. Webb, Thomas L., and Paschal Sheeran. "Does changing behavioral intentions engender behavior change? A meta-analysis of the experimental evidence." *Psychological bulletin* 132.2 (2006): 249.
60. Xenidis, Yiannis, and Demos Angelides. "The financial risks in build-operate-transfer projects." *Construction Management and Economics* 23.4 (2005): 431-441.
- banks: DEA and PCA approach." *Procedia Economics and Finance* 20 (2015): 610-622.
55. Takieddine, Samer, and Jun Sun. "Internet banking diffusion: A country-level analysis." *Electronic Commerce Research and Applications* 14.5 (2015): 361-371.
56. Trinh, Hoang Nam, Hong Ha Tran, and Duc Hoang Quan Vuong. "Determinants of consumers' intention to use credit card: a perspective of multifaceted perceived risk." *Asian Journal of Economics and Banking* 4.3 (2020): 105-120.
57. Venkatesh, Viswanath, and Fred D. Davis. "A theoretical extension of the technology acceptance model: Four

Using Fuzzy Values in the Whale Method to Solve the Problem of Locating Terminal Locations

* Mehdi Fazli

** Hasan Hoseinzadeh

* Assistant Professor, Department of Mathematics, Ardabil Branch, Islamic Azad University, Ardabil, Iran. me.fazli@iau.ac.ir

** Associate Professor, Department of Mathematics, Ardabil Branch, Islamic Azad University, Ardabil, Iran. hasan.hz@iau.ac.ir

Received: 18.07.2023

Accepted: 18.01.2024

P.173-186

Abstract

In this article, fuzzy values are used in the meta-heuristic method to locate the location of the terminal facility. This article is written based on a modern method inspired by nature called Whale Algorithm and it is tested on scientific optimization problems and modeling problems. To evaluate the performance of the proposed method, fuzzy coefficients have been applied to solve the location allocation problem, in such a way that the hypotheses of the problem, fuzzy random variables and the capacity of each center are considered unlimited. According to the results of this research, the problem of locating the terminal locations is practically solved and the optimal location of these facilities is proposed in the real world. Also, the numerical optimization results show that the proposed method has a better performance than similar methods.

Keywords: Whale Algorithm, Location Problem, Fuzzy Values, meta-heuristic.

Corresponding Author: Mehdi Fazli - Me.fazli@iau.ac.ir

Numerical experiments

This section describes a special case of location and allocation problems. As you can see, the proposed method and algorithm will be very effective. In numerical optimization programs, the assumptions of a real practical problem, such as the exact quantity required and the results, are often incorrect. In fact, to avoid this problem, we check the facility location with fuzzy values for these hypotheses and provide a degree of freedom to the decision maker that allows for uncertainty in input data and assumptions. A particular natural technique for describing unreliable data is the use of variables and fuzzy data. Hence, here we describe a location allocation formula, i.e. fuzzy station location allocation, with associated setup costs and applicants. To test the proposed algorithm, we created some environmental problems to test the large-scale fuzzy location problem (FLP).

In any applied problem, the numerical result assigns the number 1 to find the best solution, that is, the solution and answer that has the least relative error. And the solution or answer that has the largest relative error, i.e. the worst solution, takes the number 0, and the rest of the numerical answers take values from 0 to 1, depending on how close it is to the best answer. And according to the obtained tables, our proposed method will be very effective and practical.

Conclusions

In this research paper, we develop and implement a meta-heuristic method to solve a location problem that uses fuzzy values. We also compare it with recently implemented methods and algorithms to prove the efficiency and effectiveness of our technique. A model with fuzzy values also had a fuzzy number of node-related applicants, with lower limits and a predefined limit for the number of stations. We tested the proposed method and related algorithm on various fuzzy station problems with several random variables in which the cost of the fuzzy value system is considered. The fuzzy target value in this problem was converted to an explicit value using a ranking equation. As can be seen, numerical experiments on real-size application problems have a desirable and acceptable effectiveness.

References

1. SALHI, S. RAND, G. K. 1989. The effect of ignoring routes when locating depots. *European journal of operational research*, 39, 150-156.
2. OR, I. PIERSKALLA, W. P. 1979. A transportation location-allocation model for regional blood banking. *AIIE transactions*, 11, 86-95.
3. JACOBSEN, S. K. MADSEN, O. B. 1980. A comparative study of heuristics for a two-level routing-location problem. *European Journal of Operational Research*, 5, 378-387.
4. WASNER, M. ZÄPFEL, G. 2004. An integrated multi-depot hub-location vehicle routing model for network planning of parcel service. *International Journal of Production Economics*, 90, 403-419.
5. PERL, J., DASKIN, M. S. 1985. A warehouse location-routing problem. *Transportation Research Part B: Methodological*, 19, 381-396.
6. Holland JH. Genetic algorithms. *Sci Am* 1992;267: 66-72.
7. Rechenberg I. *Evolutionsstrategien*. Springer Berlin Heidelberg; 1978. p. 83-114.
8. Dasgupta D, Zbigniew M, editors. *Evolutionary algorithms in engineering applications*. Springer Science & Business Media; 2013.
9. J.R. Koza, "Genetic programming," 1992.
10. Simon D. Biogeography-based optimization. *IEEE Trans Evol Comput* 2008;12:702-13.
11. Erol OK, Eksin I. A new optimization method: big bang-big crunch. *Adv Eng Softw* 2006;37: 106-111.

12. Rashedi E, Nezamabadi-Pour H, Saryazdi S. GSA: a gravitational search algorithm. *Inf Sci* 2009; 179:2232–48.
13. Kaveh A, Talatahari S. A novel heuristic optimization method: charged system search. *Acta Mech* 2010; 213:267–89.
14. Formato RA. Central force optimization: A new metaheuristic with applications in applied electromagnetics. *Prog Electromag Res* 2007;77: 425–91.
15. Kennedy J, Eberhart R. Particle swarm optimization. In: *Proceedings of the 1995 IEEE international conference on neural networks*; 1995. p. 1942–8.
16. Dorigo M, Birattari M, Stutzle T. Ant colony optimization. *IEEE Comput Intell* 2006;1:28–39.
17. Goldbogen, J.A., et al., Integrative approaches to the study of baleen whale diving behavior, feeding performance, and foraging ecology. *BioScience*, 2013. **63**(2): p. 90-100.
18. Mirjalili, S., & Lewis, A (2016). The Whale Optimization Algorithm. *Advances in Engineering Software* Volume95, Pages 51-97
19. R.E. Bellman, L.A. Zadeh, Decision making in fuzzy environment, *Mang. Sci.* 17(1970) 141–164.
20. L.C. Bezdek, Fuzzy models- What are they and why? *IEEE Trans. Fuzzy Syst.* 1(1) (1993) 1–9.
21. D. Dubois, H. Prade, *Fuzzy Sets and Systems, Theory and Applications*, Academic Press, New York, 1980.
22. H.J. Zimmermann, *Fuzzy Set Theory and its Applications*, 3rd ed., Kluwer Academic, Norwell, 1996.
23. C. Garcia, J.L. Verdegay, On the sensitivity of membership functions for fuzzy linear programming problems, *Fuzzy Sets Syst.* 56 (1993) 47–49.
24. N. Mahdavi-Amiri, S.H. Nasser, Duality results and a dual simplex method for linear programming problems with trapezoidal fuzzy variables, *Fuzzy Sets Syst.* 158 (2007) 1961–1978.
25. R.R. Yager, A procedure for ordering fuzzy subsets of the unit interval, *Inform. Sci.* 24 (1981) 143–161.
26. Rath, S. and W.J. Gutjahr, *A math-heuristic for the warehouse location–routing problem in disaster relief*. *Computers & Operations Research*, 2014. **42**: p. 25-39.
27. B.P. Mirchandani, R.L. Francis (Eds.), *Discrete Location Theory*, Wiley-InterScience, New York, 1990.
28. R. Ghanbari, N. Mahdavi-Amiri, Solving bus terminal location problems using evolutionary, *Appl. Soft Comput.* 11 (2011) 991–999.
29. R. Ghanbari, S. Babaie-Kafaki, N. Mahdavi-Amiri, An efficient hybridization of genetic algorithm and variable neighborhood search for fuzzy bus terminal location problems with fuzzy setup cost, in: *Proceedings of the Second Joint Congress on Fuzzy and Intelligent Systems*, Malek-Ashtar University, Tehran, Iran, October 28-30, 2008, pp. 134–140.
30. D. Ghosh, Neighborhood search heuristics for the uncapacitated facility location problem, *Eur. J. Oper. Res.* 150 (2003) 150–162.

استفاده از مقادیر فازی در روش نهنگ برای حل مسئله مکان‌یابی جایگاه‌های ترمینال

*مهدی فضلی

**حسن حسین‌زاده

* استادیار گروه ریاضی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اردبیل، ایران me.fazli@iau.ac.ir

** دانشیار گروه ریاضی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اردبیل، ایران hasan.hz@iau.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۲۸

صص: ۱۷۳-۱۸۶

چکیده

در این مقاله، از مقادیر فازی در روش فرا-ابتکاری برای مکان‌یابی محل تاسیسات ترمینال استفاده می‌شود. این مقاله بر اساس یک روش مدرن الهام گرفته از طبیعت به نام الگوریتم نهنگ (Whale Algorithm) نوشته شده است و با مسائل بهینه‌سازی علمی و مسائل مدل‌سازی آزمایش شده است. برای ارزیابی عملکرد روش پیشنهادی، ضرایب فازی برای حل مسئله تخصیص مکان، اعمال شده است، به نحوی که فرضیه‌های مسئله، متغیرهای تصادفی فازی و ظرفیت هر مرکز نامحدود در نظر گرفته شده است. طبق نتایج این پژوهش، مسئله مکان‌یابی جایگاه‌های ترمینال بطور عملی حل می‌شود و در دنیای واقعی مکان بهینه این تاسیسات پیشنهاد می‌گردد همچنین نتایج بهینه‌سازی عددی نشان می‌دهد که روش پیشنهادی عملکرد بهتری نسبت به روش‌های مشابه دارد.

واژه‌های کلیدی: الگوریتم نهنگ، مسئله مکان‌یابی، مقادیر فازی، فرا-ابتکاری

نوع مقاله: علمی

۱- مقدمه

مسئله مکان‌یابی و مسیریابی (LRP) می‌تواند ترکیبی از دو مسئله تصمیم‌گیری پیوسته یا ناپیوسته باشد. دقیقاً، تخصیص مکان و مسیریابی یکی از مهم‌ترین موارد در بهینه‌سازی در مورد مجموعه محدودیت‌ها، انبارهای احتمالی و مجموعه متقاضیان است. هدف از LRP ارائه خدمات بهتر به متقاضیان و در نظر گرفتن تسهیلات مختلف (مسیرهای برنامه‌ریزی و محل انبار) است. کاهش هزینه کلی افتتاح انبارها یا تاسیسات و گردش مالی برای خدمت به همه متقاضیان هدف کلی این مسائل است. هنگام مقابله با چنین مسئله‌ای، لازم است مکان‌یابی و مسیریابی را به‌طور همزمان در نظر بگیریم، زیرا بی‌توجهی به مسیرها هنگام مکان‌یابی، به وضوح هزینه سیستم

توزیع را افزایش می‌دهد. در این زمینه توسط سالی و رند^۱ (۱۹۸۹) راه حل‌های بهینه‌ای پیشنهاد شده است [1]. به نظر می‌رسد از دیدگاه مدیریت زنجیره تامین کامل، مکان‌یابی و مسیریابی به عنوان دو مولفه اصلی در برنامه‌های واقعی عمل می‌کنند. به‌عنوان مثال، اور و پیرزکالا^۲ (۱۹۹۷) مسئله مکان‌یابی بانک‌های خون منطقه‌ای برای خدمات‌رسانی به بیمارستان‌ها و جاسین و مادسن^۳ (۱۹۸۰) نیز ایجاد سیستم‌های تحویل پست الکترونیکی ژورنال‌ها را حل کردند [2,3]. توزیع بسته کالاهای بشردوستانه نیز توسط واسنر و زاپفل^۴ (۲۰۰۴) و پرل و داسکین^۵ (۱۹۸۵) حل

1. Salhi and Rand
2. or and Pierskalla
3. Jacobsen and Madsen
4. Wasnerv and Zapfel
5. Perl and Daskin

نویسنده عهده‌دار مکاتبات: مهدی فضلی Me.Fazli@iau.ac.ir

با توجه به محاسن زیر الگوریتم‌های بهینه‌سازی فرا-ابتکاری در حل مسائل واقعی و مهندسی روز به روز بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرند:

(الف) بهره بردن از مفاهیم نسبتاً ساده و سهولت در اجرا
(ب) توانایی دور زدن بهینه محلی

(ج) در بر گرفتن طیف وسیعی از مسائل در انواع رشته‌ها مسائل بهینه‌سازی به کمک الگوریتم‌های فرا-ابتکاری الهام گرفته از طبیعت با تقلید از پدیده‌های طبیعی یا فیزیکی، قابل حل هستند. همانطور که در شکل ۱ قابل مشاهده است، می‌توان الگوریتم‌های فرا-ابتکاری را در سه دسته اصلی گروه‌بندی کرد که شامل ۱. روش‌های مبتنی بر تکامل، ۲. روش‌های مبتنی بر فیزیک و ۳. روش‌های مبتنی بر ازدحام است.

روش‌های مبتنی بر تکامل از قوانین تکامل طبیعی الهام می‌گیرند. در این فرآیند جستجو با جمعیتی که به طور تصادفی ایجاد شده و در طی نسل‌های بعدی تکامل یافته، آغاز می‌شود. در این روش‌ها بهترین افراد همیشه با هم ترکیب می‌شوند و نسل بعدی افراد را تشکیل می‌دهند. این امر باعث می‌شود که جمعیت در طول نسل‌ها بهبود یابد.

مشهورترین روش الهام گرفته از تکامل، الگوریتم ژنتیک است که تکامل داروینی را شبیه‌سازی می‌کند و توسط هولند^۱ [6] مطرح شد و سایر الگوریتم‌های محبوب در این زمینه عبارتند از: ES^۲ [7]، PBL^۳ [8]، GP^۴ [9] و BBO^۵ [10].

دسته بعدی، روش‌های مبتنی بر فیزیک هستند که از قوانین فیزیکی موجود در جهان تقلید می‌کنند. BBBC^۶ [11]، GSA^۷ [12]، CSS^۸ [13] و CFO^۹ [14] معروف‌ترین الگوریتم‌های مبتنی بر فیزیک می‌باشند.

گروه سوم روش‌های الهام گرفته از طبیعت شامل روش‌های مبتنی بر ازدحام است که رفتار اجتماعی

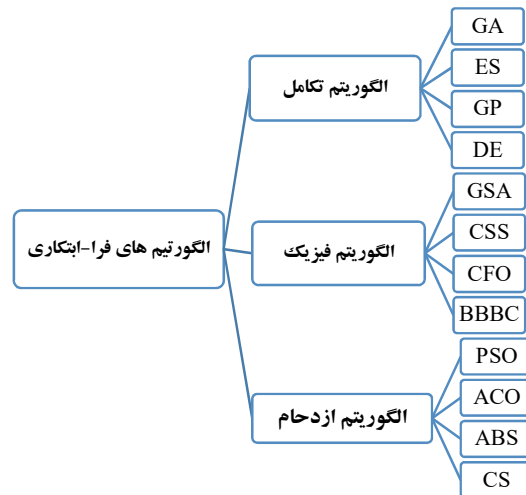
شد [4,5]. بدیهی است که حل همزمان مسئله تخصیص مکان و مسیریابی برای مدیران تدارکات و تصمیم‌گیرندگان، چالش برانگیز است. روش‌های فرا-ابتکاری، به عنوان روش‌های اصلی برای پرهیز از برخی ایرادات روش‌های دقیق و کاوش کامل فضای جستجو، از روش‌های جستجوی محلی والگوریتم‌های جایگزین بهره می‌برند.

روش‌های فرا-ابتکاری، از اولین مقادیر ارائه شده آغاز می‌شوند، آن‌ها را به طور مکرر اصلاح می‌کنند تا زمانی که به یک شرط توقف برسند که می‌تواند زمان، تعداد تکرار و ارزیابی تابع هدف و... باشد.

الگوریتم نهنگ از رفتار نهنگ شکارچی هنگام شکار، در طبیعت الهام گرفته شده است که حرکت مارپیچی مکانیسم حمله نهنگ شکارچی را شبیه‌سازی می‌کند. الگوریتم نهنگ یکی از روش‌هایی است که برای بهینه‌سازی مسائل واقعی استفاده می‌شود. اغلب برای افزایش کارایی روش‌ها از توسعه الگوریتم‌ها، استفاده می‌شود.

۲- پیشینه تحقیق و ادبیات

در دهه‌های گذشته در مورد حل مسائل مکان‌یابی و مسیریابی با استفاده از روش‌های فرا-ابتکاری، پژوهش‌ها بسیار افزایش یافته‌اند و در این تحقیقات از الگوریتم‌های توسعه‌یافته بهره برده‌اند. در این روش‌ها برای جستجوی بهتر و نیافتادن در بهینه محلی از روش جستجوی محلی استفاده می‌شود.

شکل ۱. کلاس‌بندی الگوریتم‌های فرا-ابتکاری

1. Holland
2. Evolution Strategy
3. Probability-Based Incremental Learning
4. Genetic Programming
5. Biogeography-Based Optimizer
6. Big-Bang Big-Crunch
7. Gravitational Search Algorithm
8. Charged System Search
9. Central Force Optimization

۳- معرفی روش و ضرایب فازی ۳-۱- روش نهنگ

بزرگ‌ترین پستاندار دنیا که در دریا زندگی می‌کند وال یا نهنگ است، از بین گونه‌های مختلف نهنگ‌ها، نهنگ گوژپشت یا کوهان‌دار معروف‌تر است. گروه ماهی‌های کوچک تغذیه مورد علاقه وال‌ها است. وال‌های گوژپشت روش خاصی برای شکار دارند. آن‌ها ترجیح می‌دهند تا نزدیک سطح آب با ایجاد حباب شکار کنند. گلدبوگن^۳ و همکارانش وهمچنین میرجلیلی و لويس^۴ [18,17] به کمک سنسورهای برچسبی رفتار وال‌ها در هنگام شکار را بررسی کردند. نهنگ‌ها با شناسایی محل شکار، آنجا را محاصره می‌کنند، محل فعلی شکار بهترین عامل جستجو محسوب می‌شود و بقیه عوامل فضای جستجو با روزرسانی سعی می‌کنند خود را به نقطه بهینه نزدیک کنند.

به کمک روابط (۱) و (۲) این روزرسانی انجام می‌شود

$$\vec{F} = |\vec{M} \cdot \vec{T}^*(l) - \vec{T}(l)| \quad (1)$$

$$\vec{T}(l+1) = \vec{T}^*(l) - \vec{N} \cdot \vec{F} \quad (2)$$

که در آن 1 نشان‌دهنده‌ی تکرارها، \vec{N} و \vec{M} بردارهای ضرائب، T^* بردار مکان نقطه بهینه بدست آمده در حال حاضر و \vec{T} بردار مکان هستند. در صورت وجود جواب بهتری، T^* در هر تکرار بروز می‌شود. محاسبه بردار \vec{N} و \vec{M} به صورت زیر است:

$$\vec{N} = 2\vec{b} \cdot \vec{s} - \vec{b} \quad (3)$$

$$\vec{M} = 2 \cdot \vec{s} \quad (4)$$

که \vec{b} به صورت خطی از مقدار دو تا صفر و در طی تکرارها کاهش می‌یابد و \vec{s} بردار تصادفی در فاصله صفر تا یک است. جهت مدل سازی ریاضی رفتار نهنگ‌های کوهان‌دار هنگام شکار دو روش بررسی شده است:

الف) روش محاصره انقباضی: این رفتار با کاهش مقدار \vec{b} در معادله (۳) حاصل می‌شود. دامنه نوسان \vec{N} نیز توسط \vec{b} کاهش می‌یابد. \vec{N} یک مقدار تصادفی در بازه $[-Z, Z]$ است که در آن Z در طی تکرارها به صفر میل می‌کند. با فرض مقادیر تصادفی برای \vec{N} در بازه

توسط کندی و ابرهارت^۱ بیان شد و از رفتار اجتماعی پرندگان الهام گرفته است به نحوی که با استفاده از ازدحام ذرات در فضای جستجو برای یافتن موقعیت بهینه پرواز می‌کنند. در عین حال، آن‌ها بهترین مکان (بهترین جواب) را در مسیرهای خود ردیابی می‌کنند [15]. یکی دیگر از الگوریتم‌های معروف مبتنی بر ازدحام، بهینه‌سازی کلونی مورچه است که برای اولین بار توسط دوریگو^۲ و همکاران ارائه شد [16]. این الگوریتم رفتار اجتماعی مورچه‌ها را در یک کلونی تقلید می‌کند. درحقیقت، هوش اجتماعی مورچه‌ها در یافتن نزدیک‌ترین مسیر از لانه به منبع غذا، الهام بخش اصلی این الگوریتم است. یک ماتریس فرمون دره‌بار تکرار تکامل می‌یابد.

نقاط ضعف هر یک از روش‌ها از جمله عملکرد ضعیف در بهره برداری از فضای جستجو و گیرافتادن در بهینه محلی و... باعث می‌شود تا از الگوریتمی استفاده شود که بیشترین کارایی را در استفاده از اطلاعات مسئله داشته و با عملکرد خود نقاط ضعف روش را بهتر پوشش دهد. نتایج بهینه‌سازی ثابت می‌کند که الگوریتم WA در مقایسه با الگوریتم‌های پیشرفته فرا-ابتکاری و همچنین روش‌های متداول از عملکرد خوبی برخوردار بوده و قابلیت رقابت با آن‌ها را دارد. در این مقاله، یک روش جدید به کمک مقادیر فازی برای حل مسائل مکان‌یابی و مسیریابی مبتنی بر توسعه WA ارائه شده است. در این روش محدودیت‌های مختلفی مورد مطالعه دقیق قرار گرفته‌اند، همچنین با روش‌های مشابه مقایسه شده است.

ادامه بحث بدین شرح است؛ در بخش ۳، پس از معرفی مختصر روش WA، مقادیر فازی معرفی می‌شوند. در بخش ۴، در مورد مسئله مکان‌یابی با ضرایب فازی بحث می‌شود و سپس عملکرد روش پیشنهادی در مقیاس‌های مختلف بر روی برخی از مسائل عددی آزمایش می‌شود و با آزمایشات عددی، کارایی این روش نشان داده خواهد شد.

3. Goldbogen
4. Mirjalili and Lewis

1. Kennedy and Eberhart
2. Dorigo

[1,1]، مکان جدید عامل جستجو می‌تواند در هر موقعیتی بین عامل اصلی و بهترین عامل فعلی استقرار یابد. نتایج نشان می‌دهد مکان‌های ممکن از (T, Y) به (T^*, Y^*) می‌تواند با قرار دادن $0 \leq C \leq 1$ در فضای دو بعدی بدست آید.

(ب) مکان در حال بروزرسانی مارپیچی: این روش ابتدا فاصله نهنگی را که در (T, Y) قرار می‌گیرد و طعمه‌ای را که در (T^*, Y^*) قرار می‌گیرد محاسبه می‌کند. معادله مارپیچی بین محل نهنگ و طعمه برای اینکه حرکت مارپیچی شکل نهنگ‌های کوهان‌دار را تقلید کند، به شرح زیر ایجاد می‌شود:

$$\vec{T}(l+1) = \vec{F} \cdot e^{rt} \cdot \cos(2\pi t) + \vec{T}^*(l) \quad (5)$$

که در این رابطه $\vec{F} = |\vec{T}^*(k) - \vec{T}(k)|$ به فاصله i امین نهنگ تا طعمه اشاره دارد که این بهترین راه حل بدست آمده تا اینجاست که Γ ثابتی برای تعریف شکل مارپیچ لگاریتمی است و t اعدادی تصادفی در بازه $[-1, 1]$ می‌باشد. نهنگ کوهان‌دار، حول طعمه در امتداد یک دایره انقباضی و همزمان در مسیر مارپیچی شکلی به شنا می‌کنند. جهت مدلسازی این رفتار همزمان، فرض شده است که نهنگ با احتمال ۵۰ درصد از بین مکانیزم محاصره انقباضی و یا مدل مارپیچی یکی را انتخاب می‌کند تا موقعیت نهنگ‌ها در طول بهینه‌سازی به روزرسانی شود. مدل ریاضی آن بدین صورت است:

$$\vec{T}(l+1) = \begin{cases} \vec{T}^*(l) - \vec{N} \cdot \vec{F} & \text{if } p < 0.5 \\ \vec{F} \cdot e^{rt} \cdot \cos(2\pi t) + \vec{T}^*(l) & \text{if } p > 0.5 \end{cases}$$

که در آن p عددی تصادفی در بازه $[0, 1]$ است. علاوه بر این روش‌ها، نهنگ‌های کوهان‌دار به صورت تصادفی به دنبال طعمه می‌گردند.

از روشی مبتنی بر تغییر بردار \vec{N} می‌توان برای جستجوی طعمه استفاده کرد. در حقیقت، نهنگ‌های کوهان‌دار، بر طبق مکان یکدیگر، به صورت تصادفی به جستجو می‌پردازند. بنابراین، بردار \vec{N} با مقادیر تصادفی بزرگتر از یک و یا کمتر از ۱- به کار گرفته شده تا عامل جستجو را مجبور به دور شدن از نهنگ مرجع کند. بر خلاف فاز استخراج، جهت بروزرسانی مکان عامل جستجو در فاز اکتشاف، به جای استفاده از بهترین عامل جستجو، از انتخاب تصادفی عامل بهره‌برده می‌شود. این مکانیزم به همراه $|\vec{N}| > 1$ بر اکتشاف تاکید دارند و به روش

WA اجازه می‌دهند تا جستجویی سراسری را به انجام

مقادیر فارساند. مدل ریاضی به صورت زیر است:

$$\vec{F} = |\vec{M} \cdot \vec{T}_{rand} - \vec{T}| \quad (6)$$

$$\vec{T}(l+1) = \vec{T}_{rand} - \vec{N}. \quad (7)$$

در این معادله، بردار \vec{T}_{rand} مکان تصادفی انتخاب شده از جمعیت موجود است. روش WA با مجموعه‌ای از جواب-های تصادفی شروع به کار می‌کند. در هر تکرار، عوامل جستجو موقعیت خود را با توجه به عامل جستجویی که تصادفی انتخاب شده و با بهترین جواب بدست آمده موجود، به روزرسانی می‌کنند. پارامتر \vec{b} جهت فراهم آوردن اکتشاف و استخراج، به ترتیب از مقدار دو تا صفر کاهش می‌یابد. یک عامل جستجوی تصادفی در حالت $|\vec{N}| > 1$ انتخاب می‌شود، این در حالی است که بهترین جواب زمانی انتخاب می‌شود که جهت بروزرسانی موقعیت عوامل جستجو، $|\vec{N}| < 1$ باشد. بسته به مقدار p ، روش WA این قابلیت را دارد تا بین حرکت دایره‌ای و یا مارپیچی یکی را انتخاب کند. در نهایت، روش WA با رسیدن شرایط خاتمه، پایان می‌پذیرد.

۳-۲- مجموعه‌ها و عددهای فازی

مفاهیم بنیادی نظریه مجموعه فازی، اولین بار توسط بلمن و زاده [19] آغاز شده است، مجموعه‌ها و عددهای فازی توسط بزداک تعریف شد [20]؛ همچنین [22, 21] را ببینید. تعریف ۳-۱. فرض کنید X مجموعه مرجع و \tilde{A} یک مجموعه فازی در X باشد، \tilde{A} مجموعه‌ای از جفت‌های مفروض در X نامیده می‌شود. اگر:

$$\tilde{A} = \{(x, \mu_{\tilde{A}}(x)) \mid x \in X\}$$

که $\mu_{\tilde{A}}(x)$ تابع عضویت x در \tilde{A} است.

تعریف ۳-۲. فرض کنید $\tilde{a} = (a^L, a^U, \alpha, \beta)$ عدد فازی ذوزنقه‌ای را مشخص کند به طوری که $(a^L, a^U + \beta)$ پشتیبانی می‌کند و $[a^L, a^U]$ مجموعه موجه آن است [22].

نکته ۳-۱. مجموعه‌ای از همه اعداد فازی ذوزنقه‌ای $F(R)$ نامیده می‌شود. اگر $a = a^L = a^U$ ، به صورت خاص یک عدد فازی مثلثی بدست می‌آید و آن را با $\tilde{a} = (a, \alpha, \beta)$ نشان می‌دهند.

1. Bellman and Zadeh
2. Bezdek

$$R(\tilde{a}) = \frac{a^L + a^U}{2} + \frac{1}{4}(\beta - \alpha). \quad (9)$$

کنید $\tilde{a} = (a^L, a^U, \alpha, \beta)$ و $\tilde{b} = (b^L, b^U, \gamma, \theta)$ دوعدد فازی ذوزنقه‌ای باشند. تعریف کنید:

۴- حل مسئله مکان‌یابی جایگاه وسیله نقلیه با اعداد فازی

در برنامه‌های کاربردی واقعی، فرضیات واضح و جدی از یک مسئله مکان‌تأسیسات، مانند مقادیر دقیق محدودیت‌ها و مسافت‌ها، واقع بینانه نیستند [26]. استفاده از اعداد فازی برای مسئله مکان‌یابی تأسیسات، این فرضیات را به واقعیت نزدیک‌تر می‌کند و با اجازه دادن به عدم اطمینان در داده‌های ورودی، برای تصمیم‌گیرنده آزادی بیشتری را فراهم می‌کند. یک روش طبیعی برای توصیف داده‌های نامعلوم، استفاده از داده‌های فازی است.

در اینجا فرمولی از مسئله مکان‌تأسیسات، یعنی مسئله محل جایگاه وسیله نقلیه با مقادیر فازی بیان می‌شود، که با ایجاد تغییراتی در فرمولاسیون اصلی آن حاصل می‌شود.

۴-۱- مسئله محل جایگاه وسیله نقلیه فازی

طراحی شبکه وسیله نقلیه یک مساله مهم در حمل و نقل عمومی است. مرحله اصلی طراحی، تعیین تعداد پایانه‌های مورد نیاز و مکان آن‌ها است. نوع خاصی از مسئله محل تأسیسات، مسئله بهینه‌سازی ترکیبی NP- سخت است [27].

برای بیان فرمولاسیون مسئله محل استقرار جایگاه وسیله نقلیه با مقادیر فازی [28]، مجموعه‌ای از گره‌ها (توسط مختصات مکان آن‌ها) در یک شهر در نظر گرفته می‌شود. همچنین تعداد ورودی‌ها و خروجی‌ها در هر گره (که به آن پتانسیل گره گفته می‌شود) از قبل مفروض است. فرض می‌شود که اگر یک گره به عنوان یک جایگاه وسیله نقلیه در نظر گرفته شود، می‌تواند گره‌های دیگری را که در همسایگی آن قرار دارد، پوشش دهد. هدف این است که از مجموعه گره‌های کاندید به عنوان جایگاه وسیله نقلیه یک زیر مجموعه بهینه k عضوی انتخاب شود. مدلی از مسئله مورد نظر در ادامه ارائه شده است.

پارامترهای مسئله:

J : مجموعه گره‌ها برای دریافت خدمات

I : مجموعه گره‌های کاندید برای جایگاه وسیله نقلیه

c_{ij} : فاصله بین گره‌ها $i \in I$ و $j \in J$

$$x < 0, x \in R; \quad x \cdot \tilde{a} = (xa^L, xa^U, x\alpha, x\beta),$$

$$x > 0, x \in R; \quad x \cdot \tilde{a} = (xa^U, xa^L, -x\beta, -x\alpha)$$

$$\tilde{a} + \tilde{b} = (a^L + b^L, a^U + b^U, \alpha + \gamma, \beta + \theta)$$

$$\tilde{a} - \tilde{b} = (a^L - b^U, a^U - b^L, \alpha + \theta, \beta + \gamma)$$

روشی مناسب برای حل مسائل بهینه‌سازی فازی مبتنی بر مفهوم مقایسه اعداد فازی، استفاده از توابع رتبه‌بندی است [23,24] در واقع، یک رویکرد مؤثر برای سفارش عناصر $F(R)$ تعریف یک تابع رتبه‌بندی $R: F(R) \rightarrow R$ است که هر عدد فازی را به خط واقعی، جایی که یک نظم طبیعی وجود دارد، می‌کشد.

فرضیات را در مورد $F(R)$ به صورت زیر در نظر بگیرید:

$$\tilde{a} \geq_R \tilde{b} \Leftrightarrow R(\tilde{a}) \geq R(\tilde{b}),$$

$$\tilde{a} >_R \tilde{b} \Leftrightarrow R(\tilde{a}) > R(\tilde{b}),$$

$$\tilde{a} =_R \tilde{b} \Leftrightarrow R(\tilde{a}) = R(\tilde{b}),$$

که \tilde{a} و \tilde{b} عضو $F(R)$ هستند، همچنین $\tilde{a} \leq_R \tilde{b}$ را می‌توان نوشت اگر و فقط اگر $\tilde{b} \geq_R \tilde{a}$.

همین طورتوابع رتبه‌بندی خطی نامیده می‌شوند، اگر یک تابع رتبه‌بندی مانند R به صورت

$$R(k\tilde{a} + \tilde{b}) = kR(\tilde{a}) + R(\tilde{b}),$$

برای هر \tilde{a} و \tilde{b} عضو $F(R)$ و هر $k \in R$ تعریف شده باشد. لم زیر با توجه به این تعریف ارائه می‌گردد.

لم ۳-۱. فرض کنید R یک تابع رتبه‌بندی خطی باشد. داریم:

$$(i) \tilde{a} \geq_R \tilde{b} \Leftrightarrow \text{if } \tilde{a} - \tilde{b} \geq_R \tilde{0} = (0,0,0,0) \Leftrightarrow -\tilde{b} \geq_R -\tilde{a}.$$

$$(ii) \tilde{a} \geq_R \tilde{b}, \tilde{c} \geq_R \tilde{d} \rightarrow \tilde{a} + \tilde{c} \geq_R \tilde{b} + \tilde{d}.$$

در اینجا، از یک تابع رتبه‌بندی خطی استفاده شد که برای اولین بار توسط یاگر^۱ پیشنهاد شده است [25] و توسط مهدوی و همکاران [24] برای مسائل برنامه‌نویسی خطی فازی استفاده شده است.

برای هر عدد فازی ذوزنقه‌ای $\tilde{a} = (a^L, a^U, \alpha, \beta)$ ، از تابع رتبه‌بندی زیر استفاده می‌شود:

$$R(\tilde{a}) = \frac{1}{2} \int_0^1 (\inf \hat{c}) \quad (A)$$

یا بطور ساده‌تر به صورت زیر است:

1. Yager

$$\text{s.t. } \sum_{i \in I_j^+} x_{ij} \leq 1, \quad \forall j \in J \quad (11)$$

$$\sum_{i \in I_j^+} x_{ij} \leq |I_j^+| y_i, \quad \forall i \in I \quad (12)$$

$$k_{\min} \leq \sum_{i \in I} y_i \leq k_{\max} \quad (13)$$

$$x_{ij} \in \{0,1\} \quad \forall i \in I, j \in J \quad (14)$$

$$y_i \in \{0,1\} \quad \forall i \in I. \quad (15)$$

که وقتی گره $i \in I$ به عنوان جایگاه وسیله نقلیه انتخاب شود ($y_i = 1$)، می‌تواند تمام گره‌ها را در J_i^+ سرویس دهد، در حالی که محدودیت (۱۳) تعداد جایگاه‌های مورد نیاز را کنترل می‌کند.

نکته ۴-۵. برای محاسبه مقدار تابع هدف $Z(x, y)$ از الگوریتم کارآمد ارائه شده توسط کاریتیکا^۱ و همکاران استفاده شده است [30]، همچنین [29] را ببینید.

۴-۲- آزمایش‌های عددی

برای آزمایش روش‌ها، برخی از مسائل با مقیاس متوسط تا بزرگ از نوع مکان‌یابی جایگاه وسیله نقلیه با مقادیر فازی را ساختیم. در هر مسئله، مختصات گره‌ها و جایگاه‌ها را به طور تصادفی در بازه دو بعدی $[-10, 10] \times [-10, 10]$ با توزیع یکنواخت انتخاب کردیم. فرض کردیم

$$\text{که } m = |I| \text{ و } n = |J|$$

برای هر گره $j \in J$ ، $\vec{d} = (a_j^l, a_j^r + t_j; \alpha_j, \beta_j)$ ، $t_j \sim U[0, 100]$ و $a_j^l \sim U[500, 2500]$ ، $a_j^r \sim U[10, 50]$ ، $\alpha_j, \beta_j \sim U[0, 1]$ ، یک عدد فازی دوزنقه‌ای است، که تابع عضویت ($i = 1, \dots, m$) J_i^+ را به صورت زیر در نظر گرفتیم.

$$\mu_{ij}^+(j) = \mu_{ij} = \begin{cases} 1, & c_{ij} \leq r \\ 1 + \frac{r - c_{ij}}{d_r}, & r < c_{ij} \leq r + d_r \\ 0, & c_{ij} > r + d_r \end{cases} \quad (16)$$

همچنین، در تمام اجراها و $d_r = 0.1$ ، $r = 1$ قرار داده شده است.

در مسئله عددی 250.500.750.1000 m و $n = 4m$ فرض کردیم. قوش [30] نشان داد که روش‌های فرا-ابتکاری روی هزینه‌های راه‌اندازی یک مسئله مکان‌یابی دقت بالایی دارند. بنابراین، برای نشان دادن دقت روش‌ها روی هزینه‌های راه‌اندازی \vec{f}_i که $i \in I$ ،

\vec{d}_j : یک عدد فازی برای تعداد مسافران احتمالی که مربوط به گره $j \in J$

\vec{f}_i : یک عدد فازی برای هزینه راه‌اندازی جایگاه ($i \in I$).
نکته ۴-۱. \vec{f}_i و \vec{d}_j به عنوان اعداد فازی دوزنقه‌ای در نظر گرفته شده‌اند.

$f(c_{ij})$: یک تابع کاهنده c_{ij} که نشانگر هزینه خدمات دریافت شده توسط $i \in I$ از $j \in J$ است.

نکته ۴-۲. $f(c_{ij}) = e^{-c_{ij}}$ طبق پیشنهاد قنبری و همکاران در نظر گرفته می‌شود [28].

J_i^+ : مجموعه گره‌ها در J است که می‌توانند از گره $i \in I$ خدمات دریافت کنند.

نکته ۴-۳. J_i^+ با فرمول زیر در نظر گرفته می‌شود:

$$\mu_{ij}^+(j) = \mu_{ij} = \begin{cases} 1, & c_{ij} \leq r \\ g(c_{ij}), & c_{ij} > r \end{cases}, \quad \forall j \in J_i^+ \quad (10)$$

که $r \in R^+$ ثابت و $g(x): [r, +\infty) \rightarrow [0, 1]$ یک تابع نزولی اکید است.

J_i^+ : مجموعه گره‌ها در I است که می‌توانند به گره‌های $j \in J$ سرویس دهند که معادله زیر هم‌ارز آن است.
 $J_i^+ = \{i \in I \mid \mu_{ij} > 0\}$.

متغیرهای مسئله:

k : تعداد جایگاه‌های مورد نیاز

نکته ۴-۴. k متغیری صحیح در بازه $[k_{\min}, k_{\max}]$ می‌باشد که در آن $k_{\min} \geq 1$ و $k_{\max} \leq |I|$ اعدادی از Z^+ هستند.

y_i : یک متغیر دودویی است، طوری که اگر گره $i \in I$ به عنوان یک جایگاه وسیله نقلیه باشد، مقدار یک و در غیر این صورت صفر را می‌گیرد.

x_{ij} : یک متغیر باینری می‌باشد به طوری که

$$x_{ij} = \begin{cases} 1, & \text{اگر گره } j \in J \text{ سرویس از گره } i \in I \text{ دریافت کند} \\ 0, & \text{در غیر این صورت} \end{cases}$$

در زیر فرمولی مشابه فرمول اصلی مسئله جایگاه وسیله نقلیه، به عنوان یک مسئله برنامه نویسی [28]، ارائه شده است.

توجه داشته باشید که محدودیت (۱۲) اطمینان حاصل می‌کند

$$\begin{aligned} \max = Z(x, y) &= \mathcal{R} \left(\sum_{i \in I} \sum_{j \in J_i^+} x_{ij} \mu_{ij} f(c_{ij}) \vec{d}_j - \sum_{i \in I} \vec{f}_i y_i \right) \\ &= \mathcal{R} \sum_{i \in I} \sum_{j \in J_i^+} x_{ij} \mu_{ij} f(c_{ij}) \mathcal{R}(\vec{d}_j) - \sum_{i \in I} \mathcal{R}(\vec{f}_i) y_i \end{aligned}$$

1. Kratica
2. Ghosh

۰.۱۲۷۶۹۹	۲۵۰	۲۰۰	۵۰۰	۱	۱۶
۰.۱۳۳۲۰۵	۲۵۰	۲۰۰	۵۰۰	۲	۱۷
۰.۱۳۹۴۳۴	۲۵۰	۲۰۰	۵۰۰	۳	۱۸
۰.۱۶۰۹۲۶	۱۵۰	۷۵	۷۵۰	۱	۱۹
۰.۱۵۳۵۶۹	۱۵۰	۷۵	۷۵۰	۲	۲۰
۰.۱۴۸۱۱۹	۱۵۰	۷۵	۷۵۰	۳	۲۱
۰.۱۳۷۸۱۹	۳۰۰	۱۵۰	۷۵۰	۱	۲۲
۰.۱۴۶۵۵۳	۳۰۰	۱۵۰	۷۵۰	۲	۲۳
۰.۱۵۰۴۴۹	۳۰۰	۱۵۰	۷۵۰	۳	۲۴
۰.۱۴۰۹۸۹	۳۷۵	۳۰۰	۷۵۰	۱	۲۵
۰.۱۴۵۲۰۱	۳۷۵	۳۰۰	۷۵۰	۲	۲۶
۰.۱۴۷۱۰۱	۳۷۵	۳۰۰	۷۵۰	۳	۲۷
۰.۱۶۹۹۶۷	۲۰۰	۱۰۰	۷۵۰	۱	۲۸
۰.۱۶۵۵۳۲	۲۰۰	۱۰۰	۱۰۰۰	۲	۲۹
۰.۱۶۶۰۱۴	۲۰۰	۱۰۰	۱۰۰۰	۳	۳۰
۰.۱۶۸۱۶۱	۴۰۰	۲۰۰	۱۰۰۰	۱	۳۱
۰.۱۷۱۱۶۹	۴۰۰	۲۰۰	۱۰۰۰	۲	۳۲
۰.۱۷۱۷۳۸	۴۰۰	۲۰۰	۱۰۰۰	۳	۳۳
۰.۱۶۳۲۷۴	۵۰۰	۴۰۰	۱۰۰۰	۱	۳۴
۰.۱۶۱۶۰۹	۵۰۰	۴۰۰	۱۰۰۰	۲	۳۵
۰.۱۵۸۱۲۷	۵۰۰	۴۰۰	۱۰۰۰	۳	۳۶

در هر مسئله، نتایج عددی برای یافتن بهترین جواب، یعنی جوابی که کمترین خطای نسبی را دارد، یک است و جوابی که حداکثر خطای نسبی را دارد، یعنی بدترین جواب، صفر است و بقیه جواب‌های عددی، بسته به میزان خطای آن‌ها، بین صفر و یک قرار می‌گیرند. به عبارت دیگر، اگر حداکثر خطای نسبی بدست آمده توسط همه روش‌ها در مسئله \bar{z} با e نشان داده شود و خطای نسبی دریافت شده برای روش \bar{z} در مسئله \bar{z} با e_{zj} نشان داده شود، $1 - \frac{e_{zj}}{e}$ را عددی در نظر می‌گیریم که نتیجه برای روش \bar{z} در مسئله \bar{z} را نشان می‌دهد. جدول ۳ نتایج عددی را نشان می‌دهد.

برای هر n ، سه دسته از مسائل آزمون را با هزینه‌های راه اندازی $\bar{f}_i = (a_i, a_i + \bar{t}_i, \bar{\alpha}_i, \bar{\beta}_i)$ ایجاد کردیم. که در آن مقادیر استفاده شده برای $\bar{t}_i, \bar{\alpha}_i, \bar{\beta}_i$ و a_i به طور تصادفی از توزیع‌های یکنواخت مربوط به بازه‌های نشان داده شده در جدول ۱ انتخاب می‌شوند.

جدول ۱. اطلاعات هزینه‌های راه‌اندازی \bar{f}_i

$$(a_i, a_i + \bar{t}_i, \bar{\alpha}_i, \bar{\beta}_i)$$

Category number	a_i	\bar{t}_i	$\bar{\alpha}_i$	$\bar{\beta}_i$
1	[1000,10000]	[0,50]	[10,50]	[10,50]
2	[10000,20000]	[0,50]	[10,50]	[10,50]
3	[20000,30000]	[0,50]	[10,50]	[10,50]

ما روش نهنگ را با کمک مقادیر فازی توسعه دادیم. بنابراین، کارایی تمام روش‌ها با استفاده از زمان اجرای یکسان مشاهده می‌شود. مشخصات مسائل عددی و زمان مورد نیاز برای روش‌ها در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲

برنامه	دسته بندی	n	k_{min}	k_{max}	زمان (ثانیه)
۱	۱	۲۵۰	۲۵	۵۰	۰.۱۰۳۶
۲	۲	۲۵۰	۲۵	۵۰	۰.۱۶۳۳۳۹
۳	۳	۲۵۰	۲۵	۵۰	۰.۱۰۱۰۵۷
۴	۱	۲۵۰	۵۰	۱۰۰	۰.۰۹۳۹۱۵
۵	۲	۲۵۰	۵۰	۱۰۰	۰.۰۹۳۹۱۵
۶	۳	۲۵۰	۵۰	۱۰۰	۰.۰۹۳۹۱۵
۷	۱	۲۵۰	۱۰۰	۱۲۵	۰.۱۰۷۲۰۳
۸	۲	۲۵۰	۱۰۰	۱۲۵	۰.۱۰۶۸۳۵
۹	۳	۲۵۰	۱۰۰	۱۲۵	۰.۱۰۱۱۸۸
۱۰	۱	۵۰۰	۵۰	۱۰۰	۰.۲۰۶۱۶۹
۱۱	۲	۵۰۰	۵۰	۱۰۰	۰.۱۴۱۴۹۶
۱۲	۳	۵۰۰	۵۰	۱۰۰	۰.۱۳۵۹۰۵
۱۳	۱	۵۰۰	۱۰۰	۲۰۰	۰.۱۱۶۵۹۵
۱۴	۲	۵۰۰	۱۰۰	۲۰۰	۰.۱۴۴۸۳۶
۱۵	۳	۵۰۰	۱۰۰	۲۰۰	۰.۱۴۷۲۶۷

جدول ۳

برنامه	WA	HGAVNS	NHGASA	HGASA	GA	MSA	MVNS	Hong	Lin
۱	۰.۸۲۶۲	۰	۰.۸۰۲۲	۰.۰۶۸۲	۰.۸۱۲۸	۰	۰.۰۲۱۷	۰.۷۴۳۲	۰.۶۱۸۵
۲	۰.۹۷۵۵	۰.۸۷۰۲	۰.۸۵۵۳	۰	۰.۷۴۸۴	۰.۰۲۵۵	۰.۸۲۳۱	۰.۸۶۰۹	۰.۸۳۷۶
۳	۰.۹۳۲۱	۰.۹۲۰۴	۰.۸۵۴۴	۰.۱۸۴۷	۰.۵۷۱	۰	۰.۸۴۲۳	۰.۶۷۵۲	۰.۶۹۷۸
۴	۰.۹۸۳۲	۰.۸۳۱۴	۰.۹۴۲۶	۰.۱۱۵۱	۰.۹۶۲۸	۰	۰.۶۸۸۱	۰.۸۹۲۱	۰.۸۵۳۴
۵	۰.۹۵۳۷	۰.۹۶۷۸	۰.۸۴۱۳	۰.۰۴۵۸	۰.۶۲۲۹	۰	۰.۹۷۶۶	۰.۷۹۰۴	۰.۶۹۰۳
۶	۰.۹۴۲۹	۰.۹۱۳۱	۰.۸۲۳۴	۰.۰۴۸۱	۰.۳۳۳۶	۰	۰.۹۴۱۵	۰.۸۴۶۹	۰.۷۴۶۵
۷	۰.۹۶۴۱	۰.۷۳۹	۰.۸۲۴۳	۰.۱۵۴۴	۰.۷۸۲۹	۰	۰.۷۸۸۸	۰.۸۱۲۳	۰.۷۴۲۴
۸	۰.۹۷۲۸	۰.۸۴۲۳	۰.۸۱۴۷	۰.۰۶۸۳	۰.۵۰۷۵	۰	۰.۸۶۲۳	۰.۷۹۶۷	۰.۷۳۲۱
۹	۰.۹۵۱۴	۰.۸۶۲۹	۰.۸۱۳۵	۰.۱۱۰۲	۰.۳۰۹۵	۰	۰.۸۶۳۷	۰.۷۸۳۶	۰.۷۰۲۳
۱۰	۰.۹۳۴۷	۰.۴۵۶۸	۰.۷۸۴۸	۰.۰۳۴۱	۰.۷۸۷۱	۰	۰.۱۴۶۱	۰.۷۶۰۱	۰.۷۲۸۷
۱۱	۰.۹۲۱۸	۰.۰۰۱۶	۰.۲۶۰۸	۰.۲۱۲۱	۰	۰.۰۱۲۹	۰.۲۳۳۸	۰.۱۹۱۸	۰.۲۰۰۴
۱۲	۰.۸۸۵۳	۰.۷۵۱۸	۰.۷۳۸۲	۰.۰۳۰۱	۰.۳۴۳	۰	۰.۷۹۹۹	۰.۷۵۳۴	۰.۸۶۲۵
۱۳	۰.۹۳۷۵	۰.۸۰۹۵	۰.۸۴۰۶	۰.۳۴۷	۰.۸۸۲۹	۰	۰.۸۰۱۵	۰.۸۶۶۶	۰.۸۲۰۹
۱۴	۰.۹۶۳۲	۰.۸۸۷۵	۰.۷۷۶۶	۰	۰.۴۵۱۲	۰.۱۰۷۹	۰.۹۱۹۱	۰.۶۹۵۴	۰.۶۲۱۷
۱۵	۰.۹۸۴۴	۰.۹۴۳۲	۰.۷۴۹۳	۰.۱۰۲۵	۰.۲۳۸۵	۰	۰.۹۱۷۵	۰.۶۵۷۸	۰.۶۶۲۵
۱۶	۰.۹۷۲۹	۰.۸۳۴۸	۰.۷۷۴۵	۰.۰۲۲۹	۰.۶۳۶۲	۰	۰.۸۳۳۲	۰.۶۵۱	۰.۶۰۱۹
۱۷	۰.۹۵۸۷	۰.۸۶۸۷	۰.۷۴۰۷	۰.۰۴۶۵	۰.۲۵۴۴	۰	۰.۸۸۳۶	۰.۵۰۲۵	۰.۴۸۶۷
۱۸	۰.۹۷۱۲	۰.۹۰۶۲	۰.۷۳۵۴	۰.۰۵۴۸	۰.۲۱۴	۰	۰.۹۱۶۱	۰.۵۲۹۸	۰.۴۸۰۶
۱۹	۰.۹۴۸۶	۰	۰.۹۳۳۴	۰.۷۳۳۶	۰.۹۲۰۴	۰.۷۱۷۷	۰.۸۱۶۶	۰.۹۲۵۳	۰.۹۲۳۷
۲۰	۰.۷۹۹۴	۰.۶۹۰۲	۰.۷۱۷	۰.۰۳۸۶	۰.۷۸۴۵	۰	۰.۶۵۴۹	۰.۶۳۲۷	۰.۶۴۱۶
۲۱	۰.۹۸۶۱	۰.۷۵۵۳	۰.۶۵۰۸	۰	۰.۲۹۲۱	۰.۰۱۲۷	۰.۷۹۲۸	۰.۵۹۰۷	۰.۳۷۱۸
۲۲	۰.۹۹۴۳	۰.۸۹۵	۰.۸۰۷۷	۰.۰۴۷	۰.۸۱۷۱	۰	۰.۹۱۰۳	۰.۷۵۸۳	۰.۷۵۰۹
۲۳	۰.۹۸۷۲	۰.۹۶۶۲	۰.۵۳۴۸	۰	۰.۰۱۱۶	۰.۰۱۶۸	۰.۸۹۷۵	۰.۳۲۸۷	۰.۲۹۵۳
۲۴	۰.۹۳۲۸	۱	۰.۶۲۲۹	۰.۰۴۰۴	۰.۱۴۶۴	۰	۰.۹۱۰۹	۰.۵۶۹۸	۰.۵۵۱۲
۲۵	۰.۹۲۳۹	۰.۸۷۱	۰.۷۳۲۳	۰.۰۵۱۵	۰.۵۶۰۵	۰	۰.۸۹۳۲	۰.۷۰۱۲	۰.۶۱۹
۲۶	۰.۹۸۷۳	۰.۹۰۳۵	۰.۶۵۷۴	۰.۰۴۱۸	۰.۲۴۰۵	۰	۰.۹۰۴۳	۰.۶۴۲۳	۰.۵۸۳
۲۷	۰.۹۹۵۶	۰.۹۱۶۸	۰.۶۶۲۶	۰.۰۳۹۶	۰.۱۵۰۸	۰	۰.۹۲۵۵	۰.۶۲۱۷	۰.۶۰۲۱
۲۸	۰.۹۳۲۷	۰.۸۷۵۸	۰.۹۱۶۴	۰.۵۴۲۷	۰.۹۲۰۴	۰	۰.۸۵۳۶	۰.۸۷۰۹	۰.۸۸۴۱
۲۹	۰.۷۹۸۵	۰.۵۲۹۱	۰.۷۴۹۵	۰.۰۲۵۴	۰.۶۸۰۷	۰	۰.۴۱۳۶	۰.۷۰۹	۰.۶۸۲۳
۳۰	۰.۷۸۳۸	۰.۴۹۴	۰.۷۵۶۲	۰.۰۳۲۸	۰.۶۵۹۷	۰	۰.۴۱۲۷	۰.۷۷۱۳	۰.۷۳۸۴
۳۱	۰.۹۸۷۱	۰.۹۱۱۱	۰.۷۳۱۵	۰.۰۳۶۳	۰.۷۷۵۲	۰	۰.۹۸۵	۰.۷۴۶۵	۰.۶۹۸۲
۳۲	۰.۹۱۲۶	۰.۹۹۲۶	۰.۷۲۰۲	۰.۰۲۴۶	۰.۸۰۱۷	۰	۰.۸۴۵۳	۰.۷۸۱	۰.۷۲۶۷
۳۳	۰.۹۸۷۷	۰.۹۰۸۹	۰.۷۴۷	۰.۰۱۳۴	۰.۸۱۲۳	۰	۰.۹۵۸۳	۰.۷۶۰۶	۰.۷۷۲۴
۳۴	۰.۹۷۴۹	۰.۹۰۱۸	۰.۶۶۳۶	۰.۰۶۰۸	۰.۴۹۴۸	۰	۰.۸۷۸۵	۰.۵۷۶۳	۰.۶۰۸۱
۳۵	۰.۹۶۲۳	۰.۸۶۶۳	۰.۶۰۶۱	۰.۰۲۹۶	۰.۴۷۸۴	۰	۰.۸۹۱۱	۰.۴۷۹۲	۰.۴۲۱
۳۶	۰.۹۵۳۹	۰.۸۶۲۹	۰.۶۲۳۲	۰.۰۲۱۲	۰.۴۶۰۴	۰	۰.۸۶۴۷	۰.۵۶۹۱	۰.۵۲۵۸
میانگین	۰.۹۴۱۱	۰.۷۷۸۸	۰.۷۴۴۵	۰.۰۹۵۱	۰.۵۴۰۷	۰.۰۲۴۸	۰.۷۷۹۶	۰.۶۹۰۱	۰.۶۵۲۲

نمی‌توانند به بهترین جواب برسند. در مقایسه با روشهای GA، MSA و MVNS، فقط MVNS و GA به ترتیب در ۷۰٪ و ۳۰٪ موارد به بهترین راه حل دست

نتایج عددی نشان می‌دهد که روش‌های WA، HGAVNS و MVNS بهترین راه حل را در ۸۹.۶۴٪، ۹۲٪ و ۳.۴۵٪ موارد پیدا کرده‌اند، اما روش‌های دیگر

با متغیر تصادفی مختلف که در آن هزینه‌ها مقادیر فازی فرض شده بودند، آزمایش کردیم. مقادیر فازی در این مسئله با استفاده از یک معادله به مقادیر صریح تبدیل شدند. آزمایشات عددی اثر و کارایی روش پیشنهادی را بر روی مسائلی با اندازه واقعی نشان داد.

یافتند و HGAVNS از Lin, NHGASA و HGASA بهتر بود و MSA بدترین بود.

۵- نتیجه‌گیری

در این مقاله، ما یک روش فرا-ابتکاری برای حل یک مسئله مکان‌یابی، که در آن از مقادیر فازی استفاده شد، را

منابع

1. SALHI, S. , RAND, G. K. 1989. The effect of ignoring routes when locating depots. *European journal of operational research*, 39, 150-156.
 2. OR, I. , PIERSKALLA, W. P. 1979. A transportation location-allocation model for regional blood banking. *AIIE transactions*, 11, 86-95.
 3. JACOBSEN, S. K. , MADSEN, O. B. 1980. A comparative study of heuristics for a two-level routing-location problem. *European Journal of Operational Research*, 5, 378-387.
 4. WASNER, M. , ZÄPFEL, G. 2004. An integrated multi-depot hub-location vehicle routing model for network planning of parcel service. *International Journal of Production Economics*, 90, 403-419.
 5. PERL, J. , DASKIN, M. S. 1985. A warehouse location-routing problem. *Transportation Research Part B: Methodological*, 19, 381-396.
 6. Holland JH . Genetic algorithms. *Sci Am* 1992;267:66-72 .
 7. Rechenberg I . *Evolutionsstrategien*. Springer Berlin Heidelberg; 1978. p. 83-114 .
 8. Dasgupta D, Zbigniew M, editors. *Evolutionary algorithms in engineering applications*. Springer Science & Business Media; 2013 .
- پایاده‌سازی کردیم. همچنین آن را اجرا کرده و با الگوریتم‌های که اخیراً مورد توجه بودند مقایسه کردیم، تا اثربخشی روش خود را نشان دهیم. یک مدل فازی همچنین دارای تعدادی متقاضی با ضرایب فازی مربوط به گره‌ها، با بازه از پیش تعریف شده برای تعداد ایستگاه‌ها بود. ما روشمان را در مسائل مربوط به جایگاه وسایل نقلیه
9. J.R. Koza, "Genetic programming," 1992.
 10. Simon D . Biogeography-based optimization. *IEEE Trans Evol Comput* 2008;12:702-13 .
 11. Erol OK , Eksin I . A new optimization method: big bang-big crunch. *Adv Eng Softw* 2006;37:106-11 .
 12. Rashedi E , Nezamabadi-Pour H , Saryazdi S . GSA: a gravitational search algo- rithm. *Inf Sci* 2009;179:2232-48 .
 13. Kaveh A , Talatahari S . A novel heuristic optimization method: charged system search. *Acta Mech* 2010;213:267-89 .
 14. Formato RA . Central force optimization: A new metaheuristic with applica- tions in applied electromagnetics. *Prog Electromag Res* 2007;77:425-91 .
 15. Kennedy J , Eberhart R . Particle swarm optimization. In: *Proceedings of the 1995 IEEE international conference on neural networks*; 1995. p. 1942-8 .
 16. Dorigo M , Birattari M , Stutzle T . Ant colony optimization. *IEEE Comput Intell* 2006;1:28-39 .
 17. Goldbogen, J.A., et al., Integrative approaches to the study of baleen whale diving behavior, feeding performance, and foraging ecology. *BioScience*, 2013. 63(2): p. 90-100.
 18. Mirjalili, S., & Lewis, A.(2016). The Whale Optimization Algorithm. *Advances in Engineering Software* Volume95, Pages 51-97
 19. R.E. Bellman, L.A. Zadeh, Decision making in fuzzy environment, *Mang. Sci.* 17(1970) 141-164.
 20. L.C. Bezdek, Fuzzy models- What are they and why? *IEEE Trans. Fuzzy Syst.* 1(1) (1993) 1-9.

27. B.P. Mirchandani, R.L. Francis (Eds.), *Discrete Location Theory*, Wiley-InterScience, New York, 1990.
28. R. Ghanbari, N. Mahdavi-Amiri, Solving bus terminal location problems using evolutionary, *Appl. Soft Comput.* 11 (2011) 991–999.
29. R. Ghanbari, S. Babaie-Kafaki, N. Mahdavi-Amiri, An efficient hybridization of genetic algorithm and variable neighborhood search for fuzzy bus terminal location problems with fuzzy setup cost, in: *Proceedings of the Second Joint Congress on Fuzzy and Intelligent Systems*, Malek-Ashtar University, Tehran, Iran, October 28-30, 2008, pp. 134–140.
30. D. Ghosh, Neighborhood search heuristics for the uncapacitated facility location problem, *Eur. J. Oper. Res.* 150 (2003) 150–162.
21. D. Dubois, H. Prade, *Fuzzy Sets and Systems, Theory and Applications*, Academic Press, New York, 1980.
22. H.J. Zimmermann, *Fuzzy Set Theory and its Applications*, 3rd ed., Kluwer Academic, Norwell, 1996.
23. C. Garcia, J.L. Verdegay, On the sensitivity of membership functions for fuzzy linear programming problems, *Fuzzy Sets Syst.* 56 (1993) 47–49.
24. N. Mahdavi-Amiri, S.H. Nasseri, Duality results and a dual simplex method for linear programming problems with trapezoidal fuzzy variables, *Fuzzy Sets Syst.* 158 (2007) 1961–1978.
25. R.R. Yager, A procedure for ordering fuzzy subsets of the unit interval, *Inform.Sci.* 24 (1981) 143–161.
26. Rath, S. and W.J. Gutjahr, *A mathematical heuristic for the warehouse location-routing problem in disaster relief*. *Computers & Operations Research*, 2014. 42: p. 25-39.

Strategies and Developments of the Internet of Everything Ecosystem in Malaysia

* Seyed Omid Azarkasb ** Hossein Khasteh

* Visiting professor and PhD student of Artificial Intelligence and Robotics, K.N. Toosi University of Technology, Tehran, Iran. seyedomid.azarkasb@email.kntu.ac.ir

** Assistant Professor of Artificial Intelligence K.N. Toosi University of Technology, Tehran, Iran. khasteh@kntu.ac.ir

Received: 26.09.2023

Accepted: 29.04.2024

P.187-204

Abstract

In the digital era, the Internet of Everything (IoE) technology has rapidly become a cornerstone of technological and economic development. Malaysia, as one of the leading and developing countries in Southeast Asia, has examined its preparedness, opportunities, and challenges for adopting and developing this technology through the formulation of its IoT roadmap. Undoubtedly, the IoT roadmap in Malaysia is one of the most comprehensive documents in the study of macro-level Internet of Everything plans. This roadmap provides an analysis of Malaysia's current and future position in the IoT domain, including infrastructure, data and information, security, ecosystem, and talent, followed by a gap analysis. Studies show that the adoption of the next generation of information and communication technology in Malaysia has paved the way for the development of the IoE, outlined opportunities for economic innovation, and facilitated the commercialization of research outcomes by research organizations. The roadmap also emphasizes the importance of balancing development and security in this field, stating that with progress in this domain, Malaysia can emerge as a top hub and regional focal point for IoE development. The younger generation in Malaysia is highly interested in IoE, and they are not only consumers but also creative developers of this technology. This paper highlights Malaysia's recognition as a global pioneer in the IoE technology sector. The country has become a frontrunner in this field through advancements in infrastructure, increased domestic sales and exports, the development of services and platforms, emphasis on innovation, the importance of human resources, and, most importantly, the formulation of a comprehensive and complete IoT roadmap. Malaysia has benefited in two major ways: by deriving new value from technological innovation and gaining a competitive advantage and market share over governments unable to adapt and invest in the IoE market.

Keywords: Internet of Everything (IoE), Internet of Things (IoT), Malaysia, Digital Transformation, Sustainable Development.

Corresponding Author: Omid Azarkasb - seyedomid.azarkasb@email.kntu.ac.ir

Introduction

The concept of the Internet of Everything (IoE), introduced by Cisco, represents an expanded and evolved form of the Internet of Things (IoT). Prominent technology companies, including Gartner and Qualcomm, began using this term almost simultaneously with Cisco. As the IoE ecosystem grows, not only objects but also humans, data, and even processes will become integral parts of this interconnected network. In this ecosystem, individuals are considered as the ultimate nodes connected via the internet, sharing information and activities. The strategic significance of IoE has brought about various positive and negative impacts for countries worldwide. Governments that embrace IoE benefit in two key ways: by harnessing new value derived from technological innovation and by gaining a competitive advantage and market share against those unable to adapt and invest in the IoE market.

In Malaysia, the development of IoE has been pursued through cohesive operational plans and diverse applications. Given Malaysia's ethnic, racial, and religious diversity, there is a pressing need to establish harmony and peaceful coexistence among its various communities. This challenge necessitates implementing regulatory and control mechanisms over the IoT space and cyberspace. This paper examines the strategies and developments of the IoE ecosystem in Malaysia. The findings indicate that Malaysia, through the formulation and execution of its IoT roadmap, has emerged as a global leader in this domain. Emphasis on infrastructure development, economic growth, innovation, and information security has been crucial to Malaysia's success. With its youthful talent and abundant human resources, Malaysia is poised to become a regional hub in the development of IoE.

Research Motivation

Research Objective

This paper aims to analyze and examine the growth and development of Malaysia in the field of the Internet of Everything (IoE) and its significant role in the country's economy and information and communications technology as a developing nation. The article provides comprehensive and precise information demonstrating how Malaysia has embarked on its journey toward IoE technology and has become one of the leading countries in this domain, particularly recognized as a premier hub both regionally and globally. Additionally, the paper describes the strategies and key factors that have been instrumental in this development and growth.

Research Significance

The study of this paper holds substantial importance due to several reasons:

- Understanding Technological Advancement: This paper allows readers to become acquainted with the progress and development of IoE technology in a pioneering country like Malaysia. This awareness can be beneficial in improving strategies and decision-making related to technology in other countries.
- Enhancing Economy and Industry: Analyzing the development of this field in countries like Malaysia can contribute to the enhancement of industry and economy. This information is valuable for policy-making decisions, future investments, and supporting innovative technologies.
- Leadership in Technology: Examining the successes and challenges of leading countries in this field can guide other nations in formulating better strategies and leadership in technology.

- Knowledge Exchange: Observing the trends and experiences of Malaysia can facilitate knowledge exchange between countries and promote international collaborations in this area.
- Industry and Trade Information: The information provided by this paper can be effective in marketing strategies, product development, and reaching new markets.
- Tool for Future Research: This paper can serve as a fundamental tool for future research in the IoE domain and the development of related technologies, aiding further advancement in this area.

Research Gap and Problem Definition

This paper focuses on Malaysia and analyzes its movement towards Internet of Everything (IoE) technology. It begins by addressing a significant gap in the field of sociology and technology, namely the adoption of new technology (IoE) and its impacts on the development of countries. The main problem under investigation in this paper is how IoE as an emerging technology has had extensive effects on the economy and society of Malaysia and how it can play a key role in the country's future development. This problem demonstrates how the new technology of IoE can contribute to sustainable development, economic improvements, and enhanced quality of life in Malaysia.

This research clearly examines the existing gaps and opportunities in this area and shows how technological advancements can help achieve developmental and economic goals for countries. The connection between technology, economy, and society is one of the contentious topics in this paper that plays a crucial role in policy formulation and future decision-making.

Theoretical Framework

The roadmap of the Internet of Everything (IoE) in Malaysia, as a strategic document, focuses on four main axes:

- Infrastructure: Analyzing the current status and future infrastructure needs for IoE development.
- Data and Information: Analyzing the role of data in IoE development and how to manage and utilize it effectively.
- Security: Emphasizing the importance of balancing technological development with information security.
- Ecosystem and Capabilities: Investigating the role of human resources and business ecosystems in adopting and developing IoE.

Research Methodology

This paper employs qualitative and quantitative methods to analyze the IoE roadmap in Malaysia. The research methodology is outlined as follows:

- Research Objective and Problem Statement: The research objective is clearly defined to investigate Malaysia's movement towards IoE technology. This step helps in setting a clear direction and specific goals for the research.
- Literature Review: By reviewing credible sources such as scientific articles and previous reports related to IoE and its impacts on Malaysia's economy, past experiences and concepts are examined. This step enhances understanding and identifies various impacts of IoE on Malaysia's economy.
- Case Studies and Data Analysis: Case studies are conducted to examine the usage of IoE and its influential patterns on Malaysia's economy, followed by data analysis. This step ensures more accurate results and provides valid patterns.

- Data Analysis and Comparative Studies: Through detailed analysis of collected data from various sources and comparison of results, patterns and diverse impacts of IoE on Malaysia's economy are identified. This step enhances the credibility and reliability of the results.
- Conclusion and Practical Recommendations: Based on the findings, practical recommendations for policy-making and IoE development in the country are provided. These recommendations are based on research findings and comparisons with previous studies.
- Future Research Directions: These research findings can contribute to advancing knowledge in IoE technologies and better utilization of its capabilities.

Research Findings

The findings of this article, based on research and data presented in the text, depict several crucial aspects about Malaysia and its movement and development in the Internet of Everything (IoE) technology realm. These findings can be summarized from various perspectives as follows:

- Rapid Technological Advancement: Malaysia has become a leader in this field due to rapid growth in IoE technology, significantly increasing with various technological developments and innovations.
- Infrastructure Enhancement: Strong investments in communication infrastructures and secure data platforms have provided advanced and secure communication facilities for connecting various devices to the IoE.
- Domestic Sales and Exports Growth: With the development of IoE technology, domestic sales of this technology have significantly increased, and these products are prominently exported to foreign markets.
- Shift towards Services and Platforms: From equipment production to service and platform offerings in the IoE domain, Malaysia is undergoing remarkable growth and transformation. This shift reflects the excellence and evolution of these platforms in the country.
- Key Role of Human Resources: The importance of education and development of skilled human resources in IoE technology is evident as a fundamental factor in the development and advancement of this sector in Malaysia.
- Global Ranking: Given Malaysia's high ranking in the digital economy and information technology compared to other countries, it is recognized as one of the global leaders in this field.
- These findings comprehensively demonstrate Malaysia's commitment, movement, and remarkable progress in the IoE technology sector, indicating its pursuit of sustainable and effective development in this domain.

Conclusion

Considering the analysis and discussion presented in this article regarding the transformation and impacts of the Internet of Everything technology in Malaysia, it is observed that this technology emerges as a fundamental axis in economic development, job opportunities, innovation, and transformation in Malaysia. Malaysia aims to play a significant role in the global industry of this technology by leveraging all its capacities and available resources, through the enhancement of strategic programs in the Internet of Things (IoT) domain. The importance of the Internet of Everything in Malaysia can be understood from the country's IoT roadmap. The main digital domains identified by the Malaysian government to steer the information and communication technology sector include cloud computing, Internet of Things (IoT), data analytics, cybersecurity, data centers, e-commerce, and artificial

intelligence, all of which are key drivers for the development of Industry 4.0 and smart cities. The prepared initiatives and infrastructures in Malaysia encourage researchers and entrepreneurs to create value from this technology, and it is expected that with continuous development, Malaysia will be recognized as a key player in the Internet of Everything industry regionally and globally. The government's special interest in the Internet of Everything has led to various participations in the market. The Internet of Everything technology not only has significant financial impacts but also acts as a catalyst for economic development, job creation, research, innovation, and achieving strategic goals in the IT and communication technology sector. These topics can serve as excellent examples for decision-makers and managers in Iran's development and progress strategies.

References

۱. سیدامید آذرکسب، سیدحسین خواسته، "اینترنت همه چیز کلید و دروازه ورود به دنیای تحول دیجیتال و لازمه ماندگاری در آن (تبیین اهمیت موضوع با رویکرد تمرکز بر سند ملی آمایش کشور)", دومین کنگره بین المللی مدیریت، اقتصاد، علوم انسانی و توسعه کسب و کار، ۱۴۰۲.
2. Langleya, D.J, J. V. Doorn, I.C.L. Ng, S. Stieglitz, A. Lazovik, A. Boonstra, "The Internet of Everything: Smart Things and Their Impact on Business Models", ELSEVIER, Journal of Business Research, 2019.
۳. سیدامید آذرکسب، سیدحسین خواسته، "گستره تاثیرات کووید ۱۹ بر الگوهای جهانی تحول دیجیتال", نشریه علمی صنعت و دانشگاه، شماره ۵۲، دوره ۱۴، صفحات ۶۶-۵۹، تاریخ انتشار ۱۴۰۲.
4. RICOH, "5 Pillars of Malaysia Cyber Security Strategy 2020-2024", <https://www.ricoh.com.my>, 2023.
۵. پایداری ملی، "شبکه ملی اطلاعات نقطه ایده آل حکمرانی سایبری"، پایگاه اطلاع رسانی پدافند غیر عامل کشور، آدرس سایت: <https://paydarymelli.ir>. 1399.
6. Barr-Kumarakulasinghe Cheryl, Boon-Kwee Ng, Chan-Yuan Wong, "Governing the Progress of Internet-of-Things: Ambivalent in the Quest of Technology Exploitation and User Rights Protection", ELSEVIER, Technology in Society, Vol. 64, 2021.
۷. شورای عالی فضای مجازی، "فناوری اینترنت اشیا در کشور مالزی"، مرکز ملی فضای مجازی، معاونت راهبری فنی، آدرس سایت: <http://www.majazi.ir>. ۱۳۹۹.
۸. سیدامید آذرکسب، سیدحسین خواسته، "رایانش امن در اینترنت همه چیز"، نشریه علمی صنعت و دانشگاه، شماره ۵۳، دوره ۱۴، صفحات ۹۵-۱۰۸، تاریخ انتشار ۱۴۰۲.
9. Ahmad Helmi Abdul Halim, and et all, "National Internet of Things (IoT) Strategic Roadmap", MIMOS BERHAD, Technology Park Malaysia, 2015.
۱۰. مژگان عبدی پور، فروم اینترنت اشیا ایران، "بررسی نقشه راه راهبردی IoT مالزی"، <https://iraniotforum.org/?p=7632>. ۱۴۰۲.
۱۱. موسسه اطلاع رسانی سایبربان، "مالزی سوار بر موج فناوری اینترنت اشیا"، دیده بان سایبری ایران، <https://www.cyberbannews.com>. ۱۴۰۲.
12. MIMOS BERHAD, Technology Park Malaysia, "National Internet of Things (IoT) Strategic Roadmap: A Summary", 2015.
۱۳. اقتصاد الکترونیکی، "اتصال زیرساخت اقتصاد دیجیتال مالزی به چین در جهت طرح کمربند و جاده"، <https://elececo.ir>. ۱۴۰۱.
۱۴. هفته نامه شنبه، "حال خوب اینترنت چیزها در مالزی"، <https://shanbemag.com>. ۱۳۹۶.

استراتژی‌ها و تحولات اکوسیستم اینترنت همه چیز در مالزی

*سیدامید آذرکسب

**سیدحسین خواسته

* استاد مدعو و دانشجوی دکتری تخصصی مهندسی کامپیوتر گرایش هوش مصنوعی و رباتیکز دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین

طوسی، تهران، ایران. syedomid.azarkasb@email.kntu.ac.ir

** دکتری تخصصی مهندسی کامپیوتر گرایش هوش مصنوعی، استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی،

تهران، ایران khasteh@kntu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۱۰

صص: ۱۸۷-۲۰۴

چکیده

در عصر دیجیتال، فناوری اینترنت همه چیز (IOE) به سرعت به یکی از ارکان اصلی توسعه فناوری و اقتصادی تبدیل شده است. مالزی به عنوان یکی از کشورهای پیشرو و در حال توسعه ی واقع در جنوب شرقی آسیا، با تدوین نقشه راه اینترنت اشیا خود، آمادگی، فرصت‌ها و چالش‌های پیش رو را برای پذیرش و توسعه این فناوری مورد بررسی قرار داده است. بی تردید نقشه راه اینترنت اشیا در کشور مالزی از جمله مستندات بسیار غنی در مطالعه برنامه‌های کلان اینترنت همه چیز است. این نقشه راه تحلیل موقعیت کنونی و آینده مالزی در حوزه اینترنت اشیا از جمله زیرساخت‌ها، داده و اطلاعات، امنیت، اکوسیستم و استعداد را ارائه می‌دهد و سپس به تحلیل شکاف می‌پردازد. مطالعات نشان می‌دهد که پذیرش نسل جدید فناوری اطلاعات و ارتباطات در مالزی، زمینه‌ساز توسعه اینترنت همه چیز بوده فرصت‌های نوآوری اقتصادی را ترسیم کرده و باعث می‌شود تا این تکنولوژی به عنوان سکویی برای تجاری‌سازی نتایج تحقیقات توسط تشکلهای تحقیقاتی مورد استفاده قرار گیرد. این نقشه راه همچنین اهمیت ایجاد تعادل میان توسعه و امنیت در این حوزه را تأکید می‌کند و بیان می‌کند که مالزی با پیشرفت در این حوزه می‌تواند به عنوان هاب برتر و نقطه تمرکز منطقه‌ای در توسعه اینترنت همه چیز باشد. نسل جوان این کشور نیز به شدت به آن علاقه‌مند بوده و نه تنها مصرف‌کننده بلکه توسعه‌دهندگان خلاق آن هستند. مقاله حاضر، برجسته می‌کند که مالزی به عنوان یکی از پیشتازان جهانی حرکت در حوزه فناوری اینترنت همه چیز شناخته می‌شود. این کشور با پیشرفت زیرساخت‌ها، رشد فروش داخلی و صادرات، توسعه خدمات و سکوها، تأکید بر نوآوری و اهمیت منابع انسانی، و از همه مهمتر تدوین نقشه راه جامع و کامل اینترنت اشیا، به یکی از پیشگامان این حوزه تبدیل شده است و توانسته است از دو جنبه منفعت ببرد. یکی با به دست آوردن ارزش جدیدی که از نوآوری در فناوری حاصل می‌شود و دیگری با به دست آوردن مزیت رقابتی و به دست آوردن سهم بازار در برابر دولت‌هایی که قادر به تغییر و سرمایه‌گذاری در بازار اینترنت همه چیز نبوده‌اند.

واژه‌های کلیدی: اینترنت همه چیز، اینترنت اشیا، مالزی، تحول دیجیتال، توسعه پایدار.

نوع مقاله: علمی

۱- مقدمه

اینترنت همه چیز مفهومی هست که شرکت سیسکو به منظور معرفی شکل گسترده‌تر و رشد یافته اینترنت اشیا مطرح کرده است و چندین شرکت نام‌آور فناوری از جمله

گارتنر^۱ و کوالکام^۲ هم تقریباً همزمان با سیسکو^۳ شروع به استفاده از این ترکیب کلمه کرده‌اند. با رشد اکوسیستم

1. Gartner
2. Qualcomm
3. Cisco

نویسنده عهده‌دار مکاتبات: سیدامید آذرکسب Syedomid.azarkasb@email.kntu.ac.ir

موفقیت مالزی در این مسیر بوده است. با توجه به استعداد‌های جوان و منابع انسانی غنی، مالزی می‌تواند به عنوان هاب منطقه‌ای در توسعه اینترنت همه چیز نقش آفرینی کند.

۲- انگیزه تحقیق

۲-۱- هدف تحقیق

این مقاله با هدف تحلیل و بررسی رشد و توسعه مالزی در زمینه اینترنت همه چیز و نقش بی‌پایان آن در اقتصاد و فناوری اطلاعات و ارتباطات، به عنوان یک کشور در حال توسعه، ارائه شده است و به شیوه‌ای کامل و دقیق، اطلاعاتی ارائه کرده که نشان می‌دهد چگونه مالزی حرکت به سوی فناوری اینترنت همه چیز را آغاز کرده است و به عنوان یکی از کشورهای پیش‌تاز در این زمینه، به ویژه به عنوان یک هاب برتر در منطقه و جهان، شناخته شده است. همچنین، این مقاله به توصیف استراتژی‌ها و عوامل کلیدی که در این توسعه و رشد موثر بوده‌اند، می‌پردازد.

۲-۲- ضرورت تحقیق

مطالعه این مقاله اهمیت زیادی دارد زیرا: به دلیل آشنایی با پیشرفت فناوری: این مقاله به خوانندگان امکان می‌دهد که با نحوه پیشرفت و توسعه فناوری اینترنت همه چیز در یک کشور پیشرو مانند مالزی آشنا شوند. این آگاهی می‌تواند در بهبود استراتژی‌ها و تصمیم‌گیری‌های مرتبط با فناوری در دیگر کشورها مؤثر باشد.

برای ارتقاء اقتصاد و صنعت: تحلیل توسعه این حوزه در کشورهایی مانند مالزی می‌تواند به ارتقاء صنعت و اقتصاد کمک کند. این اطلاعات برای تصمیم‌گیری‌های سیاست‌گذاری، سرمایه‌گذاری‌های آتی و حمایت از فناوری‌های نوآورانه مفید است.

به عنوان رهبر در حوزه فناوری: بررسی موفقیت‌ها و چالش‌های کشورهای پیش‌تاز در این زمینه می‌تواند کشورهای دیگر را در جهت تعیین استراتژی‌های بهتر و رهبری در فناوری راهنمایی کند.

برای تبادل دانش: مشاهده روندها و تجربیات مالزی می‌تواند به تبادل دانش بین کشورها و همکاری‌های بین‌المللی در این زمینه کمک کند.

اینترنت همه چیز، نه تنها اشیاء، بلکه انسانها، داده‌ها و حتی روندها هم در این اکوسیستم دخیل خواهند شد [۱]. در شکل ۱ اکوسیستم اینترنت همه چیز نشان داده شده است. در این اکوسیستم افراد به عنوان گره‌های نهایی متصل شده از طریق اینترنت، برای به اشتراک‌گذاری اطلاعات و فعالیت‌ها محسوب می‌شوند.

شکل ۱. اکوسیستم اینترنت همه چیز [۲]

توجه و یا عدم توجه به اهمیت استراتژیک این موضوع، اثرات منفی و مثبت متعددی برای کشورهای جهان به همراه داشته است [3]. دولت‌هایی که وارد مقوله اینترنت همه چیز می‌شوند از دو جنبه سود می‌برند. یکی با به دست آوردن ارزش جدیدی که از نوآوری در فناوری حاصل می‌شود و دیگری با به دست آوردن مزیت رقابتی و به دست آوردن سهم بازار در برابر دولت‌هایی که توانایی تغییر و سرمایه‌گذاری در بازار اینترنت همه چیز نداشته‌اند. از اینرو در مالزی، توسعه اینترنت همه چیز به همراه برنامه‌های عملیاتی منسجم و کاربردهای متنوعی دنبال شده است. با توجه به تنوع قومی، نژادی و مذهبی در مالزی، ضرورت ایجاد هماهنگی و همزیستی مسالمت‌آمیز بین اقوام، نژادها و پیروان ادیان مختلف وجود دارد. این چالش نیازمند اعمال مکانیسم‌های نظارتی و کنترل بر فضای اینترنت اشیاء و فضای سایبری است [4]. در این مقاله، استراتژی‌ها و تحولات اکوسیستم اینترنت همه چیز در مالزی مورد بررسی قرار می‌گیرد. نتایج نشان می‌دهد که مالزی با تدوین و اجرای نقشه راه اینترنت اشیاء خود، توانسته است به یکی از پیشگامان جهانی در این حوزه تبدیل شود. تأکید بر توسعه زیرساخت‌ها، رشد اقتصادی، نوآوری و حفظ امنیت اطلاعات، از جمله عوامل کلیدی در

1. Node

امنیت اطلاعات.

اکوسیستم و استعدادها: بررسی نقش منابع انسانی و اکوسیستم کسب و کار در پذیرش و توسعه اینترنت همه چیز.

۵-۲- روش‌شناسی تحقیق

این مقاله با استفاده از روش‌های کیفی و کمی به تحلیل نقشه راه اینترنت اشیاء مالزی می‌پردازد. در این راستا، داده‌های مورد استفاده از منابع مختلف جمع‌آوری شده است. روش‌شناسی این تحقیق به شرح زیر می‌باشد:

هدف و مسأله پژوهش: در ابتدا، هدف این تحقیق به‌طور واضح مشخص شد که به بررسی سمت و سوی حرکت کشور مالزی به سمت فناوری اینترنت همه چیز پرداخته است. این مرحله از تحقیق به تعیین جهت و هدف دقیق برای تحقیق کمک کرد.

مطالعه کتابخانه‌ای: با مرور منابع معتبر از جمله مقالات علمی و گزارشات قبلی که به اینترنت همه چیز و تأثیرات آن بر اقتصاد کشور مالزی مرتبط بوده‌اند، تجربیات گذشته و مفاهیم مورد بررسی قرار گرفتند. این مرحله باعث شناخت بهتر و یافتن تأثیرات گوناگون اینترنت همه چیز بر اقتصاد مالزی شد.

مطالعات موردی و تحلیل داده‌ها: با بررسی نحوه استفاده از اینترنت همه چیز و الگوهای تأثیرگذاری آن بر اقتصاد مالزی، مطالعات موردی انجام شدند و داده‌ها تجزیه و تحلیل شدند. این مرحله باعث به‌دست آوردن نتایج دقیقتر و ارائه الگوهای معتبر تر شد.

تحلیل داده‌ها و مقایسه مطالعات: با تحلیل دقیق داده‌های جمع‌آوری شده از منابع مختلف و مقایسه نتایج، الگوها و تأثیرات گوناگون اینترنت همه چیز بر اقتصاد مالزی مشخص شدند. این مرحله باعث اعتبار و قابلیت اعتماد بیشتر نتایج شد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات کاربردی: با توجه به نتایج به‌دست آمده، پیشنهادات کاربردی برای سیاست‌گذاری و توسعه اینترنت همه چیز در کشور ارائه شدند. این پیشنهادات مبتنی بر یافته‌های تحقیق و مقایسه آن‌ها با مطالعات قبلی بوده است.

زمینه تحقیقات آتی: این تحقیقات می‌توانند به ارتقاء دانش در زمینه فناوری‌های اینترنت همه چیز و بهره‌مندی بهتر از امکانات آن کمک کنند.

برای اطلاعات مورد نیاز در صنعت و تجارت: اطلاعاتی که این مقاله ارائه می‌دهد می‌تواند در استراتژی‌های بازاریابی، توسعه محصول و دستیابی به بازارهای جدید موثر باشد.

به عنوان ابزار برای تحقیقات آتی: این مقاله می‌تواند به عنوان ابزار اساسی برای تحقیقات آینده در حوزه اینترنت همه چیز و توسعه فناوری‌های مرتبط خدمت کند و به توسعه بیشتر این حوزه کمک نماید.

۳-۲- شکاف تحقیق و تعریف مسئله

مقاله ارائه شده به تمرکز بر کشور مالزی و تحلیل حرکت به سوی فناوری اینترنت همه چیز در این کشور می‌پردازد. این مقاله از یک شکاف مهم در زمینه جامعه‌شناسی و تکنولوژی آغاز می‌شود، یعنی استفاده از تکنولوژی جدید (اینترنت همه چیز) و تأثیرات آن در توسعه کشورها.

مسئله اصلی مورد بررسی در این مقاله این است که چگونه اینترنت همه چیز به عنوان یک فناوری نوظهور، تأثیراتی گسترده در اقتصاد و جامعه کشور مالزی داشته است و چگونه می‌تواند در آینده نقش کلیدی در توسعه این کشور ایفا کند. این مسئله نشان می‌دهد که چگونه تکنولوژی جدید اینترنت همه چیز می‌تواند به توسعه پایدار، بهبودات اقتصادی، و افزایش کیفیت زندگی در مالزی کمک کند.

این تحقیق به وضوح شکاف‌ها و فرصت‌های موجود در این زمینه را بررسی می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه تحولات فناورانه می‌توانند به تحقق اهداف توسعه‌ای و اقتصادی کشورها کمک کنند. این ارتباط بین فناوری، اقتصاد و جامعه یکی از موضوعات بحث‌برانگیز در این مقاله است که نقش بسزایی در تدوین سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌های آتی دارد.

۴-۲- چارچوب نظری تحقیق

نقشه راه اینترنت اشیاء در مالزی به عنوان یک مستند راهبردی، بر چهار محور اصلی تمرکز دارد: زیرساخت‌ها: بررسی وضعیت کنونی و نیازهای آینده زیرساختی برای توسعه اینترنت همه چیز. داده و اطلاعات: تحلیل نقش داده‌ها در توسعه اینترنت همه چیز و نحوه مدیریت و بهره‌برداری از آن‌ها. امنیت: اهمیت ایجاد توازن میان توسعه فناوری و حفظ

۲-۶- یافته‌های تحقیق

یافته‌های این مقاله با تکیه بر تحقیقات و داده‌های ارائه شده در متن، موارد بسیار مهمی را درباره مالزی و حرکت و توسعه فناوری اینترنت همه چیز در این کشور را به تصویر می‌کشد. این یافته‌ها از جنبه‌های مختلفی قابل بررسی و تحلیل هستند که به طور خلاصه می‌توانند عبارتند از:

پیشرفت سریع فناوری: کشور مالزی به دلیل رشد سریع در حوزه فناوری اینترنت همه چیز، به یکی از پیشگامان این عرصه تبدیل شده است. این پیشرفت با توجه به تحولات فناوری و نوآوری‌های متنوع، به طور قابل ملاحظه‌ای افزایش یافته است.

ارتقاء زیرساخت‌ها: سرمایه‌گذاری‌های قوی در زیرساخت‌های ارتباطی و پایگاه‌های داده امنیتی، امکانات ارتباطی پیشرفته و امن را برای اتصال دستگاه‌های مختلف به اینترنت همه چیز فراهم کرده است.

رشد فروش داخلی و صادرات: با توسعه فناوری اینترنت همه چیز، فروش داخلی این فناوری به شکل چشمگیری افزایش یافته و این محصولات نیز به صورت برجسته به بازارهای خارجی صادر می‌شوند.

تغییر به سرویس‌ها و پلتفرم‌ها: از مرحله تولید تجهیزات به ارائه خدمات و پلتفرم‌ها در حوزه اینترنت همه چیز، کشور مالزی به طرز چشمگیری در حال رشد و تحول است. این تغییر نشان‌دهنده تعالی و تطور این بسترها در این کشور است.

نقش کلیدی منابع انسانی: اهمیت آموزش و توسعه نیروی انسانی متخصص در زمینه فناوری اینترنت همه چیز، به عنوان یکی از عوامل اساسی توسعه و پیشرفت این حوزه در مالزی، آشکار است.

رتبه‌بندی جهانی: با توجه به رده‌بندی بالای مالزی در زمینه اقتصاد دیجیتال و فناوری اطلاعات در مقایسه با سایر کشورها، این کشور به عنوان یکی از پیشگامان جهانی در این زمینه شناخته می‌شود.

این یافته‌ها به طور جامع نشان دهنده تعهد، حرکت و پیشرفت چشمگیر کشور مالزی در حوزه فناوری اینترنت همه چیز است و نشان می‌دهند که این کشور به دنبال توسعه‌ای پایدار و موثر در این حوزه می‌باشد.

۳- دورنمای کلی و سیاست‌های کلان کشور مالزی

آمار سال ۲۰۲۰ نشان می‌دهد که بیش از ۸۷ درصد جمعیت مالزی به اینترنت و شبکه‌های اجتماعی دسترسی داشته‌اند و ۹۱ درصد از این دسترسی از طریق تلفن‌های هوشمند بوده است. شبکه‌های اجتماعی محبوب‌ترین ابزارها در این کشور هستند، به‌طور خاص فیس‌بوک^۱ و واتس‌آپ^۲. از نظر نیروی انسانی جوان و تحصیلکرده، مالزی با مشکلی مواجه نیست. نسل جوان این کشور به شدت به اینترنت علاقه‌مند بوده و نه تنها مصرف‌کننده بلکه توسعه‌دهندگان خلاق هستند. در این مسیر، کمیسیون ارتباطات و مولتی مدیای مالزی مسئول نظارت و رصد بر رسانه‌ها و فضای مجازی در کشور می‌باشد. این کمیسیون با استفاده از مکانیسم‌های قانونی و نوآورانه، مانند فیلترینگ و حذف محتوا، تلاش می‌کند تا امنیت و صحت فضای مجازی را تأمین کند. به طور مشخص، مدیریت سایبری در مالزی به شیوه‌ای مثبت و ایجابی از فضای مجازی استفاده می‌کند. این کشور به حکمرانی فناوری در دوران سایبری اهمیت می‌دهد و در سیاست‌گذاری‌های خود، به دستیابی به تکنولوژی‌های نوین و بهره‌وری بیشتر از این فرصت‌ها تأکید می‌کند [۵]. مالزی به ایجاد ساختاری می‌پردازد که نیروهای توسعه تکنولوژی و تقاضا از بازار را برای توسعه قابلیت‌های فناوری اینترنت همه چیز تحریک می‌کند [۶]. با پیشرفت فناوری اطلاعات و ارتباطات در سطح جهانی، اقتصاد مالزی نیز در سال ۲۰۲۰ با بهره‌گیری از قابلیت‌های پویا و پایدار صنعت فناوری اطلاعات و ارتباطات، به یک اقتصاد پیشرفته تبدیل شده است. این تحول با استفاده از دانش و مهارت‌های مرتبط با فناوری اطلاعات و ارتباطات به‌طور موثر دست یافته است. به این منظور، در برنامه یازدهم توسعه مالزی، اینترنت اشیاء به عنوان یکی از راهبردهای اصلی برای بهره‌برداری از قابلیت‌های این حوزه تعریف شد و نقشه راهی برای آن تدوین می‌گردد. ترتیب اقدامات و استراتژی‌های مرتبط با اینترنت اشیاء در مالزی، تحت نظارت و هماهنگی وزارت علوم، فناوری و نوآوری^۳ و مرکز تحقیق و توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات^۴ این

1. Facebook
2. Whatsapp
3. MOSTI
4. MIMOS Bhd

و دلایل حرکت به سمت اینترنت اشیاء مورد بررسی قرار می‌گیرد. این تعریف و توصیف‌ها به تجزیه و تحلیل کلان‌روندها و روندهای فناوری مرتبط با اینترنت اشیاء می‌پردازند. سپس، نگاهی دقیق به وضعیت کنونی مالزی انداخته شده و تحلیلی از شکافها و نقاط ضعف موجود در این حوزه ارائه شده است. این تحلیل به کشف نقاط ضعف و موانعی که ممکن است در مسیر پیاده‌سازی اینترنت اشیاء در مالزی باشند، پرداخته است. در ادامه، وضعیت مطلوب و اهداف جامعی که مالزی برای خود در زمینه اینترنت اشیاء تصور کرده، مورد بررسی قرار گرفته است. این اهداف معمولاً شامل تحقق مواردی نظیر توسعه زیرساخت‌ها، افزایش پذیرش عمومی، توسعه مهارت‌ها و تخصص‌های مرتبط با اینترنت اشیاء و بهبود فضای سایبری برای توسعه اقتصاد و جامعه هستند. در انتها، استراتژی پیاده‌سازی برای تحقق اهداف این نقشه راه ارائه شده است. این استراتژی‌ها به‌طور جامع به اقدامات و برنامه‌های مورد نیاز برای توسعه و اجرای اینترنت اشیاء در مالزی می‌پردازند. برای تدوین این نقشه راه، همکاری بیش از ۱۹۳ نفر از اқشار مختلف جامعه از جمله بخش‌های دولتی، خصوصی و دانشگاهی صورت گرفته است [۹]. در حال حاضر، مرکز توسعه فناوری اطلاعات مالزی^۴ و شرکت اینتل^۵ به منظور تدوین یک استراتژی جامع برای توسعه اینترنت اشیاء در مالزی در حال همکاری هستند. مرکز نوآوری و خلاقیت جهانی مالزی^۶ به عنوان مرکز تخصصی کارآفرینان، تمام امکانات لازم را برای کارآفرینان در اختیار قرار می‌دهد. این امکانات شامل تامین منابع مالی از بانک‌ها یا سرمایه‌گذاران ریسک‌پذیر برای توسعه استارت‌آپ‌ها در بهبود محصولات و خدمات است. به‌طور کلی، مالزی با بیش از ۴۰ سال تجربه در صنعت الکترونیک، دارای توانمندی‌ها و منابع کافی برای فعالیت در حوزه اینترنت اشیاء از طریق فرآیندهای طراحی، تولید، تحقیق و توسعه، توسعه نرم‌افزار و رباتیک است. سازمان توسعه سرمایه‌گذاری مالزی^۷ نیز در یک طرح برای حمایت از اینترنت همه چیز، شرکت‌های چندملتی را به منظور سرمایه‌گذاری در طراحی و حمایت

کشور اجرا می‌شود. اهداف اصلی این نقشه راه را مقابله با چالش‌هایی که باعث کاهش نرخ پذیرش اینترنت اشیاء شده، تسهیل و ترویج پذیرش آن در سطح عمومی و خصوصی، تشکیل می‌دهد. این نقشه راه به ارتقاء زیرساخت‌ها، توسعه تخصص‌ها و تکنولوژی‌های مورد نیاز، ایجاد زیرساخت‌های مالی و اقتصادی مناسب، ایجاد همکاری‌های بین‌المللی و تحقیق و توسعه فناوری‌های مرتبط، تلاش برای رفع موانع و مشکلات موجود، به‌طور کلی به تسهیل و تعمیق استفاده از اینترنت اشیاء در مالزی می‌پردازد [۷].

با توجه به اینکه تکنولوژی‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی در حوزه‌های کلیدی اقتصادی مالزی تأثیر گذار هستند، رویکرد دفاعی و امنیتی نیز در استراتژی‌های مالزی مشهود است. این رویکرد، با هدف تضمین امنیت و کارایی حوزه‌های مختلف اطلاعاتی ملی، از جمله بخش‌های مالی، اقتصادی و اجتماعی، مورد توجه قرار گرفته است که از آن به عنوان "رایانش امن در اینترنت همه چیز" سخن به میان می‌آید [۸]. به همین ترتیب، این کشور به سمت حفظ استفاده بهینه از فناوری‌های نوین و ایجاد سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های مناسب برای بهره‌برداری از ظرفیت‌های فضای مجازی در جهت توسعه و پیشرفت پیش می‌رود [۵].

۴- برنامه‌های عملیاتی و کاربردها

در سال ۲۰۱۵، کشور مالزی نقشه راه اینترنت اشیاء را به‌طور رسمی ارائه کرد. این نقشه راه به بررسی جزئیات مرتبط با اینترنت اشیاء، اجزای آن، روندها، فرصت‌ها و چالش‌های مرتبط با این حوزه، می‌پردازد. سازمان آیدی‌سی^۱ نیز معتقد است که اجرای صحیح این نقشه راه نه تنها موجب ایجاد فرصت‌های جدید در مالزی می‌شود، بلکه به تکامل راه کارهای ماشین به ماشین^۲ نیز منجر خواهد شد. این نقشه راه اهمیت زیادی در تقویت همکاری و پشتیبانی متقابل بین بازیگران مختلف مالزی دارد تا از راهکارهای موجود بهره‌مند شوند و راه کارهای انتها به انتها^۳ ارایه نمایند [۹]. در این سند ابتدا، با توجه به تعریف مفهوم اینترنت اشیاء و تبیین اجزای آن، اهمیت

4. MDeC
5. Intel
6. MaGIC
7. MIDA

1. IDC
2. M2M
3. End-to-End

فارغ‌التحصیلان دانشگاهی و تبدیل آن‌ها به خبره‌گان فناوری مرتبط با اینترنت اشیاء به کار گرفته می‌شود. برای دستیابی به اهداف این استراتژی، بیش از ۴۰ سازمان از صنایع مختلف فناوری و حوزه‌ها در مالزی همکاری می‌کنند تا فرآیند پذیرش و توسعه اینترنت اشیاء در این کشور تسهیل شود. خلاصه این نقشه راه در مرجع [۱۲] قابل مطالعه می‌باشد.

شکل ۳. پروژه‌های هوشمندسازی مالزی [۹]

پروژه‌های هوشمندسازی متنوعی در این کشور تعریف شده است که اهم آنها عبارتند از: حوزه کشاورزی و آبزیان، حوزه سلامت، حوزه دولت و حوزه محیط زیست (شکل ۳). کمیسیون ارتباطات و مالتی‌مدیا^۳ در مالزی نقش مهمی در اجرای این استراتژی دارد. این کمیسیون به‌عنوان مسئول اصلی، نقش همگرایی و تنظیم صنعت ارتباطات و رسانه در کشور را دارد. هدف اصلی این کمیسیون تبدیل مالزی به مرکز جهانی اطلاعات، ارتباطات و مالتی‌مدیا و ارائه خدمات محتوایی است. این تلاش‌ها به منظور توسعه و پیشرفت حوزه‌های ارتباطات و رسانه در مالزی انجام می‌شود [۷].

استراتژی‌های ارتقاء تخصص‌ها و همکاری بین سازمان‌ها در مالزی، به همراه تلاش‌های کمیسیون ارتباطات و مالتی‌مدیا، نقش مهمی در توسعه و پیشرفت اینترنت اشیاء در این کشور ایفا می‌کنند. این ترکیب از تدابیر و استراتژی‌ها، به کشور امکان می‌دهد تا با پیشرفت

از دستگاه‌های اینترنت اشیاء جذب می‌کند، در حالیکه دولت با فراهم کردن امکانات، زیرساخت و منابع انسانی مورد نیاز، نقش کاتالیزور را ایفا می‌کند. همچنین، آژانس ملی امنیت فضای مجازی مالزی مسئول حفاظت و امنیت داده‌ها و اطلاعات است و تلاش دارد تا اختلالات در زیرساخت اطلاعات حیاتی را کاهش دهد و از حفاظت خدمات عمومی، اقتصادی و دولتی اطمینان حاصل کند [۱۰]. کسپرسکی^۱ اخیراً به انجمن اینترنت اشیاء مالزی پیوسته و قصد دارد به همراه سایر عوامل بازار در زنجیره ارزش اینترنت اشیاء در جهت افزایش انعطاف‌پذیری سایبری مالزی کمک کند. کسپرسکی یک شرکت جهانی امنیت سایبری و حریم خصوصی دیجیتال است که در زمینه اطلاعات و امنیت تهدیدات تخصص دارد و به بیش از ۴۰۰ میلیون کاربر و ۲۴۰ هزار مشتری شرکتی در سراسر جهان محافظت از نقطه پایانی و راه‌حل‌های امنیتی تخصصی ارائه می‌دهد. در کسپرسکی رویکرد خاصی به نام "ازدیاد مقاومت سایبری"^۲ در پیش گرفته شده است که در آن محصولات از نظر طراحی ایمن هستند و می‌توانند در برابر اکثر حملات بدون نیاز به ابزارهای حفاظتی اضافی مقاومت کنند [۱۱]. این تلاش‌ها با هدف تعیین مسیر مناسب و مطلوب برای توسعه اینترنت اشیاء، به عنوان یک استراتژی مؤثر در جهت تحقق اهداف مالزی در حوزه فناوری و ارتباطات به تحقق پیوسته است.

شکل ۲. نقشه راه اینترنت اشیاء مالزی [۹]

نقشه راه اینترنت اشیاء مالزی، که در شکل ۲ نمایش داده شده است، بر ایجاد پرورش استعدادها و توسعه تخصص‌ها تمرکز دارد. این استراتژی به منظور افزایش تعداد

1. Kaspersky
2. Cyber Immunity

3. MCMC

این تدابیر همچنین به تحقق هدف اتصال زیرساخت‌های اقتصاد دیجیتال مالزی به زیرساخت‌های مشابه در منطقه و ترویج همکاری‌های اقتصادی بین‌المللی کمک می‌کنند [۱۳]. در سال ۲۰۱۶، یک طرح نوین به نام جوم‌هک مالزی^۴ ارائه گردید. این طرح با حمایت از بازیکنان اصلی در عرصه فناوری و همچنین تأمین تاییدیه از سوی نهادهای دولتی و خصوصی، جوانان توسعه‌دهنده اینترنت اشیاء را به یکدیگر نزدیک کرد. هدف اصلی این طرح نیز توسعه و اجرای یک راهکار برای ایجاد شهر هوشمند بود. در نوامبر سال ۲۰۱۶، یکی از مسابقات طرح در منطقه پنانگ با حضور ۹۰ شرکت‌کننده برگزار شد. نتیجه این مسابقه با ارائه راهکارهایی همچون سیستم زهکشی هوشمند و سیستم نظارت بر وسایل نقلیه برقی با استفاده از هوش مصنوعی، به دست آمد. یکی از نتایج منفی اینترنت همه چیز این است که مقدار زیادی داده تولید می‌کند. بنابراین نه تنها به توسعه‌دهندگان بلکه به دانشمندان داده نیاز است. به همین خاطر مالزی تربیت ۲۰۰۰ دانشمند داده و ۱۶ هزار متخصص داده را در دستورکار خود قرار داده است. در این میان، سازمان توسعه دیجیتال مالزی^۵ به اجرای بسیاری از پروژه‌های اینترنت اشیاء پرداخته است. این سازمان در حال حاضر در حوزه‌های مختلفی نظیر کنترل کیفیت و بیمه، سیستم مدیریت ترافیک، پارکینگ هوشمند، مهمانداری هوشمند و ایجاد شبکه منطقه‌ای با توان کم برای شهرهای هوشمند، فعالیت دارد. با پیشروی در این پروژه‌های بزرگ، مالزی تلاش می‌کند تا خود را به عنوان پیشرو در اقتصاد دیجیتالی و توسعه اینترنت همه چیز به طور موثر معرفی کند [۱۴]. با به رسمیت شناخته شدن فواید فناوری اینترنت همه چیز، لازم است که چالش‌های متعددی در این خصوص را حل کرد تا علاوه بر بهره‌گیری از نقاط قوت موجود اینترنت اشیاء، پتانسیل‌های موجود در آن جهت ایجاد بازار جدید و پیاده‌سازی برنامه‌ها و فرصت‌های جدید برای طیف وسیعی از صنایع مالزی آزاد شود [۱۰]. شرایط مطلوب مالزی برای مشارکت در اینترنت همه چیز در جدول ۱ نشان داده شده است. هدف اصلی در تحقق ارزش اینترنت همه چیز، تبدیل

تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات، به عنوان یکی از پیشروهای فناوری اینترنت اشیاء در منطقه و جهان شناخته شود. در ادامه شاهد تلاش‌هایی در راستای اتصال زیرساخت اقتصاد دیجیتال مالزی به چین در چارچوب طرح کمربند و جاده هستیم [۱۳]. این طرح جهت ایجاد ارتباطات و همکاری‌های بین‌المللی بر روی زیرساخت‌های حمل و نقل، تجارت، ارتباطات و سرمایه‌گذاری متمرکز می‌شود. سایبرجایا^۱ یکی از شهرهای برجسته در زمینه فناوری اطلاعات در کشور مالزی است، که اغلب به عنوان سیلیکون ولی مالزی^۲ نامگذاری می‌شود. این شهر به عنوان پایگاه اصلی برای توسعه‌دهندگان در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات در جهت تبدیل شهرها به محیط‌های هوشمند و امن از طریق اینترنت اشیاء و تکنولوژی مرتبط عمل می‌کند. در منطقه مانگرو^۳، که به عنوان مرکز کشاورزی در مالزی شناخته می‌شود، یک پروژه مبتنی بر اینترنت اشیاء به کشاورزان کمک می‌کند تا با چالش‌های مختلف در زمینه کشاورزی مقابله کنند. این پروژه با استفاده از اتصال حسگرها، امکان کنترل رشد محصولات کشاورزی را فراهم می‌کند و اطلاعات مهمی مانند وضعیت خاک، شرایط آب و هوا، و میزان آب موردنیاز را جمع‌آوری می‌کند. این اطلاعات به شبکه اینترنت منتقل می‌شوند و کشاورزان، تحلیلگران و سازمان‌های غیرانتفاعی می‌توانند از دستگاه‌های همراه خود اطلاعات را تجزیه و تحلیل کرده و بهره‌برداری از آنها را انجام دهند. این پروژه یکی از راهکارهای نوآورانه ارائه شده توسط بخش اینترنت اشیاء در مالزی است [۱۴]. در این راستا دولت مالزی تصمیم به تجهیز مناطق روستایی کشور به اینترنت پرسرعت و ارائه ابزارهای لازم جهت دستیابی به اینترنت گرفته است. هدف از این تلاش‌ها ایجاد زمینه‌ای برای صادرات محصولات کشاورزی به کشورهای دیگر به صورت مستقیم و بی واسطه از مالزی است. این اقدامات با بهبود دسترسی به اطلاعات و ارتباطات در مناطق روستایی، تجارت برخط و فرآیند صادرات را بهبود می‌بخشد و در نتیجه اقتصاد مالزی را در مسیر توسعه و تعامل با کشورهای دیگر تقویت می‌کند.

1. Cyberjaya
2. Silicon Valley Malaysia
3. Mangrove

4. JOMHACK Malaysia
5. MDEC

● تخصیص یک نهاد مجزا برای نظارت و مدیریت عملکرد طرح‌های نوآورانه در کشور	● انگیزه‌های متعدد مانند موقعیت پیشرو، معافیت از مالیات و اجازه افزایش سرمایه-گذاری ICT	سیاسی
● ارتباطات گسسته میان صنعت و زیرساخت‌های تحقیقاتی (RI) در مراکز دانشگاهی		
● عملکرد نهادهای عمومی مختلف به عنوان مانعی جدی در توسعه و گسترش طرح‌های نوآورانه محسوب می‌شوند.	● حفاظت از مالکیت معنوی و قانون سایبری	

مالزی به یک بازیگر کلیدی در سطح جهانی است، به نحوی که از طریق برنامه‌های محلی، ملی و بین‌المللی، بهره‌برداری گسترده‌ای از این فناوری در داخل کشور و در سطح جهانی انجام شود. به این منظور، چشم‌انداز و ماموریت مورد نیاز برای ارائه استراتژی و اجرا و رشد پروژه‌های اینترنت اشیاء در مالزی تدوین شده است. این اسناد به عنوان راهنما و برای بیان اهداف مالزی در این زمینه تنظیم شده‌اند تا با افزایش همکاری میان بازیگران مالزی، این کشور به یک مرکز توسعه منطقه‌ای در حوزه اینترنت اشیاء تبدیل شود.

جدول ۱. شرایط مطلوب مالزی برای مشارکت در اینترنت همه چیز [۱۰ و ۹]

در ماموریت نقشه‌راه اینترنت اشیاء مالزی، ایجاد یک اکوسیستم ملی برای اینترنت اشیاء به منظور افزایش بهره‌وری از این فناوری و صنعتی‌سازی آن به عنوان یک منبع جدید برای رشد اقتصادی، به تأکید خاصی دست یافته است. تأثیر اینترنت همه چیز هم بر شرکت‌ها و هم بر کاربران اهمیت زیادی دارد. با این حال، توسعه اینترنت همه چیز هنوز در مراحل ابتدایی قرار دارد و برای رشد و گسترش آن نیاز به تلاش بیشتری وجود دارد. مالزی می‌بایست استراتژی ملی نوآوری را به بهترین شکل اجرا کند تا از فواید اینترنت اشیاء بهره‌برداری نماید و به اهداف تعیین‌شده دست یابد. مالزی قصد دارد تا به جای ارائه پروژه‌های جدید، حوزه‌های تخصصی در زمینه اینترنت اشیاء را شناسایی نماید و با گذشت زمان، مزیت رقابتی پایدار را به دست آورد. موفقیت استراتژی نوآوری مالزی به اجرای صحیح و ترکیبی از استعدادها، زیرساخت‌ها و منابع بستگی دارد. بدین ترتیب، نهادهای تأثیرگذار ملزم به تسریع برنامه‌های نوآوری کشور و پر کردن شکاف‌های موجود در چشم‌انداز اکوسیستم نوآوری مالزی هستند. اعضای کارگروه فنی^۱ مالزی نیز فاکتورهای ضروری برای پرداختن به چالش‌ها و سرمایه‌گذاری روی فرصت‌های رایج اینترنت همه چیز را به شکل جدول ۲ ارائه کرده‌اند

فاکتور	نقاط قوت	نقاط ضعف
فناوری	● اپراتورهای تثبیت شده موبایل و پنج اپراتور مجاز به ارائه خدمات نسل جدید	● پیچیدگی فناوری سیستم‌های قدیمی
		● مسائل مربوط به امنیت و حریم خصوصی
		● دسترسی به دیتا و به اشتراک گذاری دانش
منابع	● خلق شهرها و مراکز سایبری جدید MSC	● ابزار تامین مالی گسسته نمی‌تواند تاثیرگذاری لازم را داشته باشد
	● شرکت‌های کوچک و متوسط به عنوان منبع رشد و نوآوری داخلی	● وجود موانع در بازار رقابت آزاد
	● صنعت برق و الکترونیک از لحاظ سرمایه‌گذاری، نتایج صنعتی، ارزش افزوده، صادرات و اشتغال پیشرو هستند.	
اجتماعی	● نرخ بالای نفوذ تلفن و اینترنت	● ترس پذیرش و سازگاری در روستاها - ترس از فناوری
	● مصرف‌کنندگان مشتاق به استفاده از دیتای موبایل و خدمات ارزش افزوده هستند	

1. TWG

جدول ۲. فاکتورهای ضروری برای پرداختن به چالش‌ها

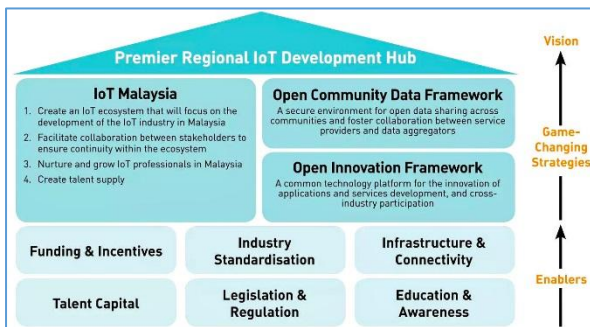
و سرمایه‌گذاری روی فرصت‌های رایج اینترنت همه

چیز [۱۲ و ۱۰]

هدف	استراتژی	طرح کوتاه مدت	طرح میان مدت	طرح بلند مدت
		(۲۰۱۵) - (۲۰۱۸)	(۲۰۲۰) - (۲۰۱۸)	(فرا تراز ۲۰۲۱)
ایجاد اکوسیستم صنعتی اینترنت اشیا	بهبود چارچوب رگولاتوری جهت کمک به توسعه فناوری اینترنت اشیا	✓	✓	✓
	تقویت پشتیبانی سازمانی در حوزه های توسعه فناوری و استانداردها	✓	✓	
	بهره برداری از طرحها و زیرساخت موجود برای تسهیل ایجاد صنعت اینترنت اشیا		✓	
تقویت توانمندی های کارآفرینان	افزایش توانمندی شرکت‌های کوچک و متوسط برای آغاز کردن فرآیند صنعتی شدن اینترنت اشیا	✓	✓	
حوزه فناوری در لایه خدمات و برنامه‌های کاربردی	حفظ و پرورش توانمندی شرکت‌های کوچک و متوسط از طریق پروژه‌های متمرکز و شاخص	✓	✓	✓
	پرورش نیروهای انسانی مستعد و نخبه	✓	✓	
مالزی به عنوان قطب توسعه منطقه‌ای اینترنت اشیا	ارتقاء مالزی به عنوان کشور نمونه و پیشرو	✓		
	ارتقاء مالزی به عنوان ایجادکننده یکپارچگی راهکارهای اینترنت اشیا	✓		
	تعیین موقعیت مالزی به عنوان مرکز آرایه صنعت خدمات برون سپاری اینترنت اشیا	✓		

برای تکامل صنعت اینترنت همه چیز در مالزی، استراتژی‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت از معرفی تا رشد و دستیابی به سطح بلوغ اجرا می‌شوند. این استراتژی‌ها با ایجاد یک اکوسیستم صنعتی پایدار و قابل توجه، مالزی را در موقعیتی برجسته در توسعه منطقه‌ای اینترنت اشیا قرار می‌دهند. طرح‌های عملیاتی برای اجرای استراتژی‌های کوتاه مدت و بلندمدت نقشه راه استراتژیک ملی اینترنت اشیا نیز به شرح زیر است [۹]:

- ایجاد اتاق‌های فکر برای تشکیل طرح‌های برتر اجرایی و عملیاتی به همراه زمان‌بندی دقیق، مراحل اجرا و مکانیسم‌های دولتی مرتبط با خود،
- ایجاد ساختار سازمانی و تعیین اعضای مختلف آن برای اجرای استراتژی‌ها و طرح‌های اینترنت اشیا،
- ایجاد مکانیسم‌های حاکمیتی و برگزاری جلسات دوره‌ای برای ارتقاء هماهنگی و پیش‌برد استراتژی‌ها،
- ۱. تعیین شاخص‌های کلیدی عملکرد^۱ مرتبط با اهداف استراتژیک،
- ۲. ارائه پیشنهاد بودجه برای طرح‌های استراتژیک و اجرایی.

شکل ۴. چشم‌انداز نقشه راه مالزی [۹]

همانطور که در شکل ۴ نشان داده شده است چشم‌انداز نقشه راه اینترنت اشیا مالزی، ارتقاء یافتن به عنوان هاب برتر صنعت اینترنت همه چیز در منطقه است. استراتژی‌های اتخاذ شده به شرح زیر می‌باشد [۹]:

- اقدامات تحول‌گرا برای توسعه اینترنت اشیا به عنوان یک صنعت: توانمندی‌های شرکت‌های کوچک و متوسط^۲ در تشکیل صنعت اینترنت اشیا تقویت شده و با

1. KPI
2. Small & Medium enterprises (SME)

از طریق اینترنت همه چیز فرصت‌های فناوری ایجاد خواهند شد که با پیش‌بینی فرصت‌های فناوری در حوزه‌های زیر هماهنگ می‌شوند [۱۰]:

- برنامه‌های کاربردی و خدمات که در سال ۲۰۲۵ در مقایسه با ۷,۵ میلیارد رینگیت در سال ۲۰۲۰، به ۳۴ میلیارد رینگیت افزایش می‌یابد،
- تولیدکنندگان دستگاه، در سال ۲۰۲۰ درآمد ۱,۰ میلیارد رینگیت داشته‌اند که این درآمد در سال ۲۰۲۵ به ۴,۳ میلیارد رینگیت افزایش می‌یابد.

	Global Scenario		Malaysia Scenario	
	2020	2025	2020	2025
Layer 5: Analytics	RM890 Billion	% of IoT		
Layer 4: Apps & Services	80%		RM7.5B	RM34.0B
Layer 3: Computing & Storage	RM61 Billion	5%	RM0.5B	RM2.1B
Layer 2: Communications & Networking	RM58 Billion	5%	RM0.5B	RM2.1B
Layer 1: Things: Hardware, Power & Protocols	RM105 Billion	10%	RM1.0B	RM4.3B

شکل ۵. درآمدهای فرصت‌های تکنولوژی اینترنت اشیاء در مالزی [۱۲]

علاوه بر تأثیرات مالی که فناوری اینترنت اشیاء در مالزی به وجود می‌آورد، این فناوری می‌تواند به‌عنوان یک پلتفرم مناسب برای جامعه پژوهشگران نیز عمل کند تا نتایج تحقیق و توسعه را به شکل تجاری بهره‌برداری کنند. به عنوان مثال در سال ۲۰۱۲، ۱۴۶ اختراع بالقوه از سوی اختراع‌کنندگان مالزیایی ارائه شد که ممکن است به عنوان مجوزهایی برای جذب سرمایه‌گذاران به منظور تقویت رقابت در زمینه برنامه‌ها و خدمات اینترنت اشیاء عمل کند. رشد این فناوری در بازار مالزی مجموعاً ۱۴,۲۷۰ فرصت شغلی با مهارت‌های بالا را در سال ۲۰۲۰ ایجاد کرده است. همچنین، با توجه به موارد زیر، به نظر می‌رسد که زمینه‌های مناسبی برای پرورش و تسریع در توسعه اینترنت اشیاء در بازار داخلی مالزی فراهم شده است [۱۰]:

- ۱۴۳,۷ درصد نفوذ موبایل و استفاده از چندین گوشی تلفن مختلف توسط کاربران،
- ۶۵,۸ درصد مردم مالزی از اینترنت استفاده می‌کنند و ۵۹ درصد آن‌ها کاربران فعال اینترنت هستند،
- نفوذ رسانه اجتماعی در مالزی ۴۵ درصد است،
- مصرف داخلی فناوری اطلاعات و ارتباطات در سال ۲۰۱۵،

پروژه‌های متمرکز و شاخص، حفظ و پرورش می‌یابند. همچنین، استعدادها و نیروهای انسانی با توانایی‌های برجسته جهت ارائه راهکارهای آینده در این صنعت تقویت می‌شوند.

- هماهنگی با طرح‌های موجود از طریق پروژه‌های آزمایشی: پروژه‌های آزمایشی برای تجزیه و تحلیل و هماهنگی بین اشتراک‌گذاران صنعت، اهمیتی دارند. این پروژه‌ها نه تنها نقش اینترنت اشیاء در بهبود کیفیت زندگی را نشان می‌دهند بلکه آگاهی را افزایش می‌دهند. استراتژی‌های بلندمدت:

- ایجاد و توسعه اینترنت اشیاء در مالزی: تشکیل گروه‌های مشارکتی در صنعت اینترنت اشیاء مالزی اهداف مشترک ایجاد و توسعه این صنعت را دنبال می‌کند. این گروه‌ها بر اساس اکوسیستم خودگردان و خودکنترل فعالیت می‌کنند و در توسعه و مدیریت استعدادها و مراکز توسعه اینترنت اشیاء نقش دارند.

- ایجاد چارچوب نوآوری باز: این استراتژی به منظور توسعه فناوری‌های اینترنت اشیاء در مالزی است. ایجاد استانداردهای مشترک، تقویت قابلیت کارآفرینی بومی، خلق فناوری‌های جدید و تسریع معماری اینترنت اشیاء در سیستم‌های مختلف از ویژگی‌های این چارچوب است.
- ایجاد چارچوب اشتراک‌گذاری داده باز: این استراتژی از طریق اشتراک‌گذاری داده‌ها در سطوح مختلف جامعه (شهروندان، کسب و کارها، دولت) به توسعه اینترنت اشیاء و برنامه‌های آن کمک می‌کند. ایجاد یک سیستم یکپارچه داده با هماهنگ‌سازی استانداردهای مختلف، مدیریت دیتا و ارتقاء امنیت و حریم خصوصی از وظایف این استراتژی است.

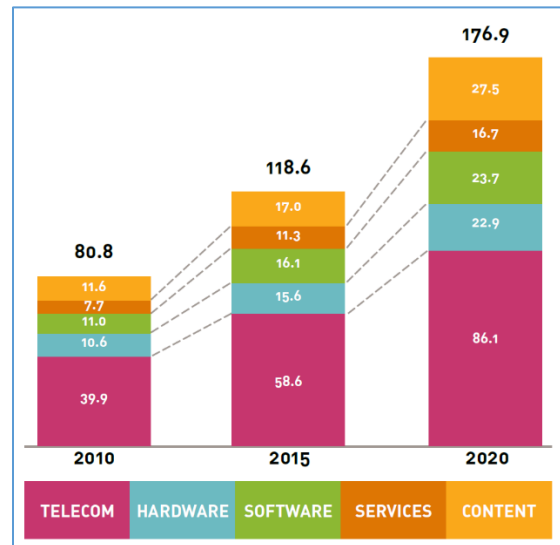
۵- تأثیرات اقتصادی

تا سال ۲۰۲۰، قدرت اقتصادی اولیه اینترنت اشیاء مالزی ۹,۵ میلیارد رینگیت^۱ (معادل ۲,۲۱ میلیارد دلار) از درآمد ناخالص ملی^۲ را تشکیل داد. انتظار می‌رود که این رشد اقتصادی به صورت تدریجی از سال ۲۰۲۰ به پیشرفت‌هایی مثبت ادامه یابد و تا سال ۲۰۲۵ به ۴۲,۵ میلیارد رینگیت برسد (شکل ۵). این به این معناست که

۱ واحد پول مالزی RM

2. GNI

۱۱۸.۶ میلیارد رینگیت برآورد شده و تا سال ۲۰۲۰ رقم ۱۱۷.۶ میلیارد رینگیت را با نرخ رشد مرکب سالانه^۱ ۸.۳۲ درصد ثبت کرده است (شکل ۶).

شکل ۶. هزینه فناوری اطلاعات و ارتباطات داخلی مالزی [۹]

۶- خلاصه دستاوردها

تحول و حرکت به سمت اینترنت همه‌چیز، فرصت‌ها و چالش‌های فراوانی را برای مالزی ایجاد کرده است. مالزی با توجه به ویژگی‌ها، منابع و اهداف خود، به راهبردها و استراتژی‌هایی منحصر به فردی دست یافته است. این تجربیات می‌توانند به عنوان الگوها و الهام‌بخش‌ها برای سایر کشورها در تحقق اینترنت همه‌چیز و تعاملات دستگاه‌ها و اشیاء مورد بهره‌برداری قرار گیرد.

خلاصه این دستاوردها عبارتند از:

- ۱- تدوین نقشه راه جامع برای توسعه اینترنت اشیاء،
- ۲- تعریف و تبیین شاخص‌های اساسی عملکرد در زمینه اینترنت همه چیز،
- ۳- تقویت و ترقی شرکت‌های کوچک و متوسط به‌عنوان عوامل توانمندی‌بخش در ساحه اینترنت همه چیز،
- ۴- تقویت همکاری و مشارکت بین بخش‌های تحقیق و توسعه در بخش‌های خصوصی و دولتی،
- ۵- ایجاد یک مرکز یکپارچه برای توسعه و ارائه محصولات، خدمات و راه‌حل‌های مختلف در حوزه اینترنت

1 CAGR

همه چیز،

۶- تدوین و ارائه بودجه‌های استراتژیک برای پیشبرد طرح‌های مهم در این حوزه،

۷- جمع‌آوری داده‌های بهنگام، ادغام منابع و اشتراک‌گذاری آنها به منظور بهره‌برداری بهینه و یکپارچه‌سازی سیستم‌ها و نظارت کارآمد،

۸- ارائه یک رویکرد جامع و محوری برای ترقی شهرها به منظور رشد پایدار و گسترده،

۹- تأسیس یک ساختار سازمانی اختصاصی در حوزه اینترنت همه چیز،

۱۰- استقرار ارتباط اقتصاد دیجیتال با چین در چارچوب پروژه کمربند و جاده،

۱۱- ایجاد چارچوب نوآوری باز و پیشنهاد راهکارهای نوآورانه،

۱۲- تقویت شهرهای برجسته در زمینه فناوری اطلاعات، همچون سایبرجایا،

۱۳- پیاده‌سازی پروژه‌های آزمایشی اینترنت اشیا در حوزه‌های مختلف از جمله کشاورزی، آبزیان، سلامت، دولت و محیط زیست و غیره،

۱۴- ایجاد انگیزه و فرصت‌ها برای مشارکت فعال از سوی صنایع محلی و همکاری با شرکت‌های چندملتی برای تقویت توسعه، انتشار و پذیرش فناوری‌های اینترنت اشیا،

۱۵- تشکیل تشکلهای و کنسرسیوم‌های سایبری در حوزه اینترنت اشیا و جذب شرکت‌های پیشرو همچون کسپرسکی برای همکاری،

۱۶- ایجاد آزمایشگاه‌های تخصصی جهت ایجاد و توسعه طرح‌های اجرایی،

۱۷- تقویت و پرورش استعدادهاى متخصص در حوزه اینترنت همه چیز و گسترش دانش و مهارت‌های فناوری مرتبط با این حوزه،

۱۸- ایجاد یک نهاد رگولاتوری و مرجع مرکزی برای صدور گواهینامه‌ها و نظارت بر حفظ حریم خصوصی، امنیت، کیفیت و استانداردهای مرتبط با اینترنت همه چیز،

۱۹- تدوین یک چارچوب کاری برای ایجاد ارتباط متقابل که بتواند با ناهمگونی و پیچیدگی استانداردها و فناوری‌های مختلف، توانمندی‌هایی را برای سریع توسعه و اجرای اینترنت همه چیز به وجود آورد،

۲۰- فراهم‌کردن زیرساخت‌های لازم برای دسترسی

آسان به داده‌های عمومی،

۲۱- ایجاد یک چارچوب همکاری به منظور اتصال شرکت‌های کوچک و متوسط به شرکت‌های چندملتی پیشرو و بهره‌برداری از تجربیات و منابع آن‌ها.

۷- بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به تحلیل و بررسی ارائه شده در این مقاله درباره تحول و تأثیرات فناوری اینترنت همه چیز در مالزی، مشاهده شد که این فناوری به عنوان یک محور اساسی در توسعه اقتصادی، فرصت‌های شغلی، نوآوری و تحول در کشور مالزی مطرح است. مالزی با بهره‌گیری از تمامی ظرفیت‌ها و منابع موجود خود، سعی دارد که با ارتقاء برنامه‌های استراتژیک در حوزه اینترنت اشیاء، نقش مهمی در صنعت جهانی این فناوری ایفا کند. اهمیت اینترنت همه چیز در مالزی را می‌توان از نقشه راه اینترنت اشیاء این کشور متوجه شد. حوزه‌های اصلی دیجیتال برای هدایت بخش فناوری اطلاعات و ارتباطات که توسط دولت مالزی شناسایی شدند عبارت بودند از: رایانش ابری، اینترنت اشیاء، تحلیل داده، امنیت سایبری، مرکز داده، تجارت الکترونیک و هوش مصنوعی، که همگی محرک‌های اصلی برای توسعه صنعت چهارم و شهر هوشمند هستند. تمهیدات و زیرساخت‌های آماده‌سازی شده در مالزی، جامعه پژوهشگران و کارآفرینان را به ایجاد ارزش از این فناوری تشویق می‌کند و انتظار می‌رود که با توسعه مداوم، مالزی به‌عنوان یک بازیگر کلیدی در صنعت اینترنت همه چیز در سطح منطقه و جهان شناخته شود. دولت علاقه ویژه‌ای به اینترنت همه چیز دارد که منجر به مشارکت‌های مختلف در بازار شده است. فناوری اینترنت همه چیز در مالزی نه تنها تأثیرات مالی قابل توجه‌ای دارد، بلکه می‌تواند به عنوان یک محرک برای توسعه اقتصادی، اشتغالزایی، تحقیقات و نوآوری و تحقق اهداف استراتژیک کشور در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات عمل کند. موضوعات مطرح شده می‌توانند به عنوان مصادیق بسیار خوبی برای تصمیم‌گیران و مدیران کشور ایران در راهبردهای توسعه و پیشرفت به کار گرفته شوند.

۸- پیشنهادات کاربردی

با توجه به نکات مطرح‌شده در این مقاله، پیشنهادات زیر

می‌تواند مفید باشد:

- گسترش زیرساخت‌های فناوری: بهبود و به‌روزرسانی زیرساخت‌های فناوری کشور می‌تواند موجب ارتقاء کیفیت زندگی شهروندان و توسعه بخش‌های مختلف اقتصادی شود.

- حمایت از کارآفرینی و نوآوری: ایجاد محیط‌های حمایتی برای کارآفرینان و نوآوران می‌تواند به پیشرفت فناوری و بهبود وضعیت اقتصادی کمک کند.

- ارتقاء آموزش و دانش فنی: دسترسی آسان به آموزش‌های مرتبط با فناوری و افزایش دانش فنی در حوزه‌هایی مانند اینترنت همه چیز، می‌تواند به توسعه فناوری در کشور کمک کند.

- تشویق به همکاری‌های بین‌المللی: همکاری‌های بین‌المللی در زمینه فناوری و تبادل دانش و تجربیات می‌تواند به تسریع رشد و توسعه کمک کند.

- استفاده از فناوری در بخش‌های مختلف اقتصادی: حمایت از استفاده فناوری اینترنت همه چیز در بخش‌هایی مانند کشاورزی، حمل‌ونقل، بهداشت و درمان می‌تواند کارایی را بهبود بخشد و هزینه‌ها را کاهش دهد.

این پیشنهادات می‌توانند به عنوان راهکارهای کلی برای توسعه فناوری و افزایش بهره‌وری در کشور به کار گرفته شوند. این توصیه‌ها با بررسی و ارزیابی دقیق‌تر محیط و شرایط خاص کشور، قابل تطبیق و توسعه هستند.

۹- زمینه تحقیقات آتی

تحقیقات آتی در زمینه مورد بحث این مقاله عبارتند از:

- پیشرفت‌های فناوری اینترنت همه چیز: مطالعه و بررسی آخرین پیشرفت‌ها و نوآوری‌ها در زمینه اینترنت همه چیز و فناوری‌های مرتبط.

- تأثیرات اقتصادی و اجتماعی: تجزیه و تحلیل تأثیرات استفاده گسترده از اینترنت همه چیز بر اقتصاد و جوامع به‌منظور ارزیابی عمق و تغییرات آن‌ها در طول زمان.

- امنیت در اینترنت همه چیز: بررسی و پیگیری امنیت دستگاه‌های متصل و داده‌های منتقل شده توسط اینترنت همه چیز، و ارائه راهکارهای بهبود امنیت این شبکه.

- استفاده از داده‌های بزرگ: بررسی بهترین روش‌ها برای بهره‌برداری از داده‌های بزرگ حاصل از اینترنت همه چیز و استفاده بهینه از آن‌ها در تصمیم‌گیری‌های کسب‌وکاری و اداری.

استفاده از اینترنت همه چیز در صنایع خاص: بررسی نحوه استفاده از اینترنت همه چیز در صنایع مختلف از جمله بهداشت، حمل‌ونقل، کشاورزی و سایر بخش‌ها. این تحقیقات می‌توانند به ارتقاء دانش در زمینه فناوری‌های اینترنت همه چیز و بهره‌مندی بهتر از امکانات آن کمک کنند.

-توسعه فناوری‌های مرتبط: پیگیری و بررسی توسعه فناوری‌هایی مانند هوش مصنوعی و تکنولوژی‌های مرتبط که با اینترنت همه چیز ارتباط دارند.
-نحوه ارتباطات ماشین به ماشین: بررسی تکنولوژی‌ها و استانداردهای ارتباطی بین دستگاه‌ها و تجهیزات مختلف به منظور بهبود عملکرد و کارایی.

منابع

1. سیدامید آذرکسب، سیدحسین خواسته، " اینترنت همه چیز کلید و دروازه ورود به دنیای تحول دیجیتال و لازمه ماندگاری در آن (تبیین اهمیت موضوع با رویکرد تمرکز بر سند ملی آمایش کشور)", دومین کنگره بین المللی مدیریت، اقتصاد، علوم انسانی و توسعه کسب و کار، ۱۴۰۲.
2. Langleya, D.J, J. V. Doorn, I.C.L. Ng, S. Stieglitz, A. Lazovik, A. Boonstra, "The Internet of Everything: Smart Things and Their Impact on Business Models", ELSEVIER, Journal of Business Research, 2019.
3. سیدامید آذرکسب، سیدحسین خواسته، "گستره تاثیرات کووید ۱۹ بر الگوهای جهانی تحول دیجیتال"، نشریه علمی صنعت و دانشگاه، شماره ۵۲، دوره ۱۴، صفحات ۶۶-۵۹، تاریخ انتشار ۱۴۰۲.
4. RICOH, "5 Pillars of Malaysia Cyber Security Strategy 2020-2024", <https://www.ricoh.com.my>, 2023.
5. پایداری ملی، "شبکه ملی اطلاعات نقطه ایده آل حکمرانی سایبری"، پایگاه اطلاع رسانی پدافند غیر عامل کشور، آدرس سایت: <https://paydarymelli.ir>. 1399.
6. Barr-Kumarakulasinghe Cheryl, Boon-Kwee Ng, Chan-Yuan Wong, "Governing the Progress of Internet-of-Things: Ambivalent in the Quest of Technology Exploitation and User Rights Protection", ELSEVIER, Technology in Society, Vol. 64, 2021.
7. شورای عالی فضای مجازی، "فناوری اینترنت اشیاء در کشور مالزی"، مرکز ملی فضای مجازی، معاونت راهبری فنی، آدرس سایت: <http://www.majazi.ir>. ۱۳۹۹.
8. سیدامید آذرکسب، سیدحسین خواسته، "رایانش امن در اینترنت همه چیز"، نشریه علمی صنعت و دانشگاه، شماره ۵۳، دوره ۱۴، صفحات ۹۵-۱۰۸، تاریخ انتشار ۱۴۰۲.
9. Ahmad Helmi Abdul Halim, and et all, "National Internet of Things (IoT) Strategic Roadmap", MIMOS BERHAD, Technology Park Malaysia, 2015.
10. مژگان عبدی‌پور، فروم اینترنت اشیاء ایران، "بررسی نقشه راه راهبردی IoT مالزی"، <https://iraniotforum.org/?p=7632>. ۱۴۰۲.
11. موسسه اطلاع رسانی سایبربان، "مالزی سوار بر موج فناوری اینترنت اشیا"، دیده بان سایبری ایران، <https://www.cyberbannews.com>. ۱۴۰۲.
12. MIMOS BERHAD, Technology Park Malaysia, "National Internet of Things (IoT) Strategic Roadmap: A Summary", 2015.
13. اقتصاد الکترونیکی، "اتصال زیرساخت اقتصاد دیجیتال مالزی به چین در جهت طرح کمربند و جاده"، <https://elececo.ir>. ۱۴۰۱.
- هفته‌نامه شنیه، "حال خوب اینترنت چیزها در مالزی"، <https://shanbemag.com>، ۱۳۹۶.

The Model of Barriers for Machine-Made Carpet Supply Chain Resilience

* Esmail Mazroui Nasrabadi

** Amirhossein Fallahinezhad

* Assistant professor, department of business administration, faculty of financial science, management and entrepreneurship, university of Kashan, Kashan, Iran. drmazroui@kashanu.ac.ir
** Master Student, department of business management, faculty of management, collage of Farabi, university of Teheran, Qom, Iran. amir.h.fallahi@ut.ac.ir

Received: 13.09.2023

Accepted: 18.06.2024

P.205-222

Abstract

The machine-made carpet supply chain faces multiple disruptions and must be resilient. To be resilient, identifying barriers holds significant importance. Previous research has examined barriers without considering the stages of supply chain resilience. In this study, barriers to supply chain resilience were identified based on the five stages of supply chain resilience, and their model was presented. The research population consisted of experts in the supply chain of the machine-made carpet industry, using judgmental and snowball sampling methods. The sample size for identifying factors based on theoretical saturation was 14, while in the modeling stage, it was 10. The results indicated 20, 20, 16, 16, and 16 barriers in each of the five stages. Variables such as lack of trust, network complexity, lack of top management commitment, cultural challenges, and low human resource competence are of high importance based on their frequency in the five stages and the roles they play, requiring special attention. To overcome these barriers, it is suggested to focus on developing information infrastructure, employing innovative technologies, conducting training courses, and enhancing human resource management systems.

Keywords: Resilience, Machine-Made Carpet Supply Chain, Barriers, Network Complexity.

Corresponding Author: Esmail Mazroui Nasrabadi - Drmazroui@kashanu.ac.ir

Introduction

• Problem statement

In recent years, the intensity of competition and the globalization of businesses have led to a rise in uncertainty. Furthermore, factors like conflict, natural events, and pandemics have exacerbated this uncertainty, underscoring the importance of supply chain resilience. Supply chain resilience is a prominent focus in supply chain research (Alshurideh et al., 2023) and an emerging area in supply chain risk management (Lee, 2022). Due to the lack of resilience, Iran's machine-made carpet industry has struggled to effectively deal with disruptions, experiencing various challenges such as bankruptcies, production halts, and lost sales.

Purpose

Given the challenges in establishing resilience in the machine-made carpet supply chain, this research aims to identify barriers to resilience building based on the five stages of supply chain resilience.

• Questions

There are two main questions in this research

What are the barriers to Iran's machine-made carpet supply chain resilience (based on each of the five stages of resilience)?

What is the interpretative structural model of these barriers in each of the stages of resilience?

• Background

The concept of resilience was first researched in disciplines such as developmental psychology or ecosystems (Kummer et al., 2022:4). Different definitions for resilient supply chain have been presented; for example, Chen & Peivandizadeh (2022) see it as a system that can quickly recover from disruptions and minimize customer impact. Different views have been proposed for the stages of resilience. One of the critical views that is the basis of much research is from Sheffi & Rice (2005), who proposed resilience in 3 stages: preparation, response, and recovery. In addition, Hohenstein et al (2015) show that definitions of resilience can have four stages: preparation, response, improvement, and growth, but Rahimian and Rajabzadeh ghatari (2017) have five stages: preparation, response, recovery, growth, and learning. Said Mazroui (2023), in completing this research, determines the sequence of resilience stages and presents a new model.

Methodology

This study was carried out in two stages. In the initial stage, semi-structured interviews were conducted with industry experts to identify barriers to supply chain resilience in each stage. In the subsequent stage, a model of barriers to supply chain resilience was developed using the fuzzy total interpretive structural modeling approach.

Findings

Based on interviews with experts, 28 barriers to the Iran's machine-made carpet supply chain resilience have been identified, including:

1. Financial weakness
2. Lack of collaboration
3. Information absence or distortion
4. Inflexibility
5. Lack of visibility and traceability
6. Lack of trust
7. Network complexity
8. Conflicts

9. Lack of intelligent allocation in channels
10. Faulty risk identification and incorrect assumptions
11. Failure to adapt quickly
12. Lack of experience
13. Lack of individual responsibility expansion
14. Lack of commitment from senior management
15. Predictability issues
16. Resistance to change and innovation
17. Infrastructure and technological problems
18. Lack of insurance for high-risk assets
19. Poor efficiency
20. Sourcing obstacles
21. Risk mismanagement
22. Market competitive forces
23. Planning and goal-setting challenges
24. Operational cultural environment issues
25. Lack of knowledge management system
26. Low self-confidence
27. Low competency in human resources
28. Risk-taking

These barriers can hinder the establishment of resilience in the machine-made carpet supply chain. Identifying and addressing these challenges will be crucial for enhancing resilience and ensuring smooth operations in the supply chain. Based on the interviews, risks in the five stages of resilience were categorized as follows:

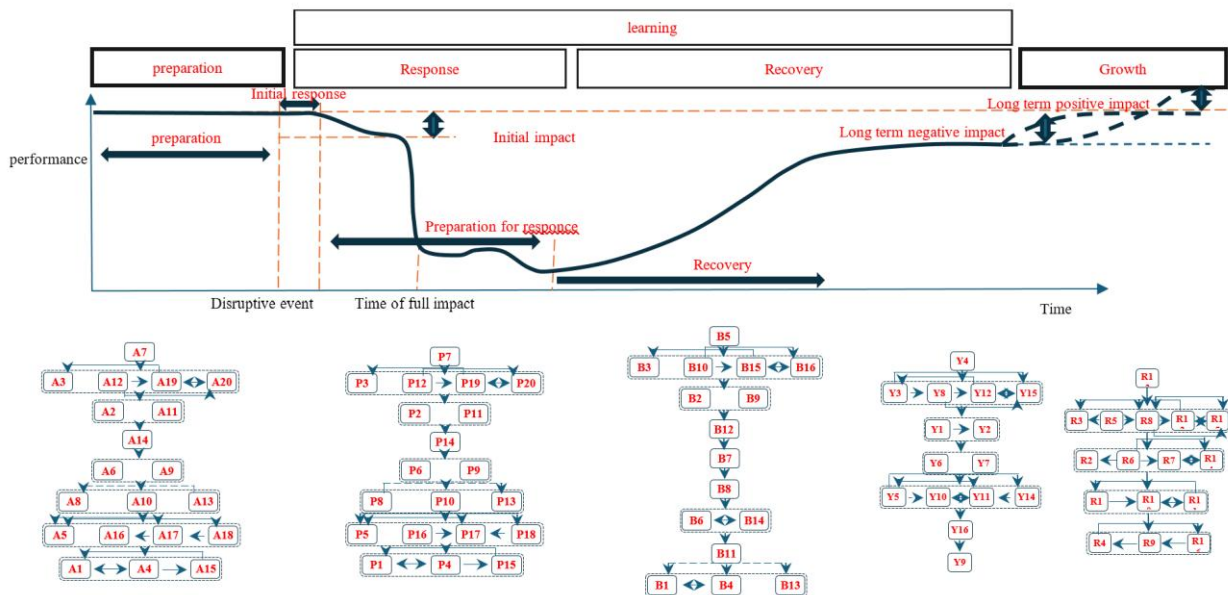
Barriers	Stages and Symbol				
	5	4	3	2	1
1. Financial weakness	R1		B1	P1	A1
2. Lack of collaboration	R2	Y1	B2	P2	A2
3. Information absence or distortion	R2	Y2	B3	P3	A3
4. Inflexibility	R4		B4	P4	A4
5. Lack of visibility and traceability				P5	A5
6. Lack of trust	R5	Y3		P6	A6
7. Network complexity		Y4	B5	P7	A7
8. Conflicts	R6	Y5	B6	P8	A8
9. Lack of intelligent allocation in channels			B7	P9	A9
10. Faulty risk identification and incorrect assumptions		Y6		P10	
11. Failure to adapt quickly				P11	
12. Lack of experience			B8	P12	A10
13. Lack of individual responsibility expansion	R7	Y7	B9	P13	A11
14. Lack of commitment from top management	R8	Y8	B10	P14	A12
15. Predictability issues					A13
16. Resistance to change and innovation	R9	Y9	B11		
17. Infrastructure and technological problems	R10	Y10	B12	P15	A14
18. Lack of insurance for high-risk assets			B13		
19. Poor efficiency				P16	A15
20. Sourcing obstacles				P17	A16
21. Risk mismanagement					A17
22. Market competitive forces				P18	
23. Planning and goal-setting challenges	R11	Y11	B14	P19	A18
24. Operational cultural environment issues	R12	Y12	B15		A19
25. Lack of knowledge management system	R13	Y13			
26. Low self-confidence	R14	Y14			
27. Low competency in human resources	R15	Y15	B16	P20	A20
28. Risk-taking	R16	Y16			

Based on the MICMAC matrix, the status of each barrier has been analyzed in the table below.

symbols Steps and					Barrier	Steps and symbols					Barrier
5	4	3	2	1		5	4	3	2	1	
				Autonomous	15. Predictability issues	Autonomous		linkage	Dependent	dependent	1. Financial weakness
Dependent	Dependent	Dependent			16. Resistance to change and innovation	Autonomous	Autonomous	Autonomous	Independent	Independent	2. Lack of collaboration
Independent	Independent	Linkage	Dependent	Independent	17. Infrastructure and technological problems	Autonomous	linkage	linkage	linkage	linkage	3. Information absence or distortion
		Autonomous			18. Lack of insurance for high-risk assets	Dependent		Dependent	Dependent	Dependent	4. Inflexibility
			Autonomous	Dependent	19. Poor efficiency				linkage	linkage	5. Lack of visibility and traceability
			Dependent	Autonomous	20. Sourcing obstacles	Independent	Independent		Independent	Independent	6. Lack of trust
			Dependent	Dependent	21. Risk mismanagement		Independent	Independent	Independent	Independent	7. Network complexity
			Dependent		22. Market competitive forces	linkage	linkage	linkage	linkage	linkage	8. Conflicts
Dependent	Dependent	Linkage	Independent	Dependent	23. Planning and goal-setting challenges			Autonomous	Autonomous	Autonomous	9. Lack of intelligent allocation in channels
Independent	Independent	Independent		Independent	24. Operational cultural environment issues		Autonomous		Autonomous		10. Faulty risk identification and incorrect assumptions
Autonomous	Independent				25. Lack of knowledge management system				Autonomous		11. Failure to adapt quickly
Autonomous	Autonomous				26. Low self-confidence			Autonomous	Independent	Autonomous	12. Lack of experience
Independent	Independent	Independent	Independent	Independent	27. Low competency in human resources	Autonomous	Autonomous	Autonomous	Autonomous	Autonomous	13. Lack of individual responsibility expansion
Dependent	Dependent				28. Risk-taking	Independent	Independent	Independent	Independent	Independent	14. Lack of commitment from top management

Based on FTISM analysis, the following model was drawn:

Conclusion

To reduce the complexity of the supply chain, several factors have been stated in the literature. One of the factors that is another barrier to supply chain resilience is knowledge management. The concept of knowledge management has almost no place in the decisions of managers in this industry. Knowledge management along the supply chain and within organizations can reduce complexity and increase resilience. The use of modern technologies can lead to better knowledge management, less complexity and more resilience by creating transparency, more quality of information and higher speed. As a result, the development of knowledge and information sharing infrastructures in the supply chain is recommended.

One of the important obstacles is lack of trust. The companies in the machine-made carpet supply chain do not pay much attention to the concept of supply chain. As a result of this issue, they are only looking for the interests of their organization and this issue causes mistrust for joint activities. Other reasons for this mistrust include the culture of the society, the lack of clear rules and regulations, and the growing uncertainty of the environment, which causes the agreements not to be fulfilled. In this context, it is necessary to hold briefing sessions for business owners. Finding several reliable supply chain partners and closing long-

term contracts based on specific and almost fixed economic factors can be a way forward in this field.

The lack of commitment of top managers towards the resilience of the supply chain is also caused by the lack of understanding of the concept of the supply chain. Having an individual view of the business (not the view of the supply chain) causes a lack of commitment of managers to the damages caused to other partners of the supply chain, because of which the resilience of the chain decreases.

References

1. Alshurideh, M., Alquqa, E., Alzoubi, H., Kurdi, B., & AlHamad, A. (2023). The impact of cyber resilience and robustness on supply chain performance: Evidence from the UAE chemical industry. *Uncertain Supply Chain Management*, 11(1), 187-194.
2. Chen, G., & Peivandizadeh, A. (2022). Resilient Supply Chain Planning for the Perishable Products under Different Uncertainty. *Mathematical Problems in Engineering*, 2022, 1-12.
3. Hohenstein, N. O., Feisel, E., Hartmann, E., & Giunipero, L. (2015). Research on the phenomenon of supply chain resilience: a systematic review and paths for further investigation. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 45(1/2), 90-117.
4. Kummer, S., Wakolbinger, T., Novoszel, L., & Geske, A. M. (Eds.). (2022). *Supply Chain Resilience: Insights from Theory and Practice (Vol. 17)*. Springer Nature.
5. Lee, K. H. (2022). *Managing Supply Chain Resilience for Sustainability in an Uncertain World: Challenges and Solutions*. In *Supply Chain Resilience: Insights from Theory and Practice* (pp. 139-147). Cham: Springer International Publishing.
6. Mazroui Nasrabadi, E. (2023). Designing the resilience model of Iran's machine-made carpet supply chain: Fuzzy total interpretive structural modeling approach. *Journal of Improvement Management*, 17(1), 62-87. doi: 10.22034/jmi.2023.366326.2849
7. Rahimian, M. M., & Rajabzadeh Ghatari, A. (2017). Measuring Supply Chain Resilience using Complex Adaptive Systems approach; Case Study: Iranian Pharmaceutical Industry. *Modern Research in Decision Making*, 2(2), 155-195.
8. Sheffi, Y., & Rice Jr, J. B. (2005). A supply chain view of the resilient enterprise. *MIT Sloan management review*. 47(1), 41-48.

مدل موانع تاب‌آوری زنجیره تأمین فرش ماشینی

*اسماعیل مزروعی نصرآبادی **امیرحسین فلاحی‌نژاد

* استادیار، گروه مدیریت کسب و کار، دانشکده علوم مالی، مدیریت و کارآفرینی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران.

drmazroui@kashanu.ac.ir

** کارشناس ارشد مدیریت بازرگانی، دانشکده مدیریت، دانشکده‌گان فارابی، دانشگاه تهران، قم، ایران amir.h.fallahi@ut.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۲۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۲۲

صص: ۲۰۵-۲۲۲

چکیده

زنجیره تأمین فرش ماشینی با اختلالات متعددی روبرو است و لازم است تاب آور باشد. در راستای تاب‌آوری، شناسایی موانع اهمیت زیادی دارد. تحقیقات قبلی موانع را بدون در نظر گرفتن مراحل تاب‌آوری بررسی کرده‌اند. در این تحقیق موانع تاب‌آوری بر اساس مراحل ۵ گانه تاب‌آوری شناسایی و مدل آن‌ها ارائه گردید. جامعه آماری تحقیق خبرگان زنجیره تأمین صنعت فرش ماشینی، شیوه نمونه‌گیری قضاوتی و گلوله برفی، حجم نمونه در مرحله شناسایی عوامل بر اساس اشباع نظری برابر با ۱۴ نفر و در مرحله مدل‌سازی برابر با ۱۰ نفر است. نتایج بیانگر ۲۰، ۲۰، ۱۶، ۱۶ و ۱۶ مانع در هر یک از مراحل ۵ گانه است. متغیرهای عدم اعتماد، پیچیدگی شبکه، عدم تعهد مدیریت عالی، چالش‌های فرهنگی و شایستگی پایین نیروی انسانی با توجه به تعداد تکرار در مراحل ۵ گانه و نقشی که دارند اهمیت بالایی دارند و باید مورد توجه ویژه قرار بگیرند. برای غلبه بر موانع پیشنهاد می‌شود توسعه زیرساخت‌های اطلاعاتی، به‌کارگیری فن‌آوری‌های نوین، برگزاری دوره‌های آموزشی و ارتقاء سیستم مدیریت منابع انسانی مورد توجه قرار بگیرد.

واژه‌های کلیدی: تاب‌آوری، زنجیره تأمین فرش ماشینی، موانع، پیچیدگی شبکه.

نوع مقاله: علمی

۱- مقدمه

قبول پس از اختلال تعریف کرد [۹]. تاب‌آوری مزایای متعددی مانند پاسخگویی، بهبود سریع از اختلالات غیرمنتظره و دستیابی به مزایای رقابتی [۱۴]، بهبود اثربخشی و کارایی [۱۳] افزایش اعتماد مشتری و کاهش خطر زیان‌های پیش‌بینی نشده [۲۷]، دارد در نتیجه اهمیت بالایی برای مدیران زنجیره تأمین دارد.

صادرات غیرنفتی در کشور ایران اهمیت بسیاری دارد و یکی از صنایعی که سهم بسزایی در این صادرات دارد، صنعت فرش ماشینی است. این صنعت در سال‌های اخیر

در سال‌های اخیر با افزایش شدت رقابت و بین‌المللی سازی کسب‌وکارها، عدم اطمینان افزایش یافته است. در کنار این موضوع، موارد دیگری مانند جنگ، حوادث طبیعی و همه‌گیری‌ها نیز بر شدت این عدم اطمینان افزوده است و باعث افزایش اهمیت تاب آور بودن زنجیره‌های تأمین شده است. تاب‌آوری زنجیره تأمین یک مسئله رایج در تحقیقات زنجیره تأمین [۷] و یک زمینه در حال ظهور در مدیریت ریسک زنجیره تأمین به شمار می‌رود [۱۸]. تاب‌آوری زنجیره تأمین را می‌توان به عنوان توانایی یک زنجیره تأمین برای بازگشت به عملکرد عملیاتی عادی در یک زمان قابل

3. ÇALIK
4. Gluttig
5. Falagara Sigala & Maghsoudi
6. Song & Medda

1. Alshurideh
2. Lee

شناسایی و در ۴ دسته موانع تولیدی، عملیاتی، منبع یابی و توزیع و قضاوتی و انسانی قرار داد یا تحقیق دشت‌پیما و قدسی^۶ (۲۰۲۱) که ۳۸ مانع تاب‌آوری را شناسایی و در ۵ دسته: محیطی، اقتصادی، اجتماعی، فنی و استراتژیک دسته‌بندی کردند. شناسایی موانع به تفکیک هر یک از مراحل تاب‌آوری می‌تواند در تصمیم‌گیری بهتر به منظور کاهش یا حذف آن‌ها اثرگذارتر باشد در نتیجه سؤال اول تحقیق عبارت است از:

موانع تاب‌آوری زنجیره تأمین فرش ماشینی ایران به تفکیک مراحل ۵ گانه تاب‌آوری چیست؟

شناسایی موانع تاب‌آوری در کنار تجزیه و تحلیل روابط متقابل بین موانع مهم است. این مورد به مدیران کمک می‌کند تا به‌طور کارآمد و قاطع با آن‌ها مقابله کنند [۶]. تحقیقاتی که تاکنون در این زمینه انجام شده‌اند موانع را بدون توجه به مراحل تاب‌آوری شناسایی کرده‌اند در نتیجه مدلی که ارائه داده‌اند یک مدل کلی است و ارتباطات موانع در هر مرحله با یکدیگر مشخص نیست. به عنوان مثال اگرال و سث (۲۰۲۱) بعد از شناسایی ۱۱ مانع، آن‌ها را با روش TISM مدل‌سازی کردند که در مدل آن‌ها عدم تعهد مدیریت عالی بنیادی‌ترین مانع بود یا تحقیق بانرجی و همکاران (۲۰۲۲) که بر اساس مرور ادبیات ۱۶ عامل سازمانی مانع تاب‌آوری را شناسایی و با DMATEL تحلیل کردند. نتایج آن‌ها بیانگر این بود که عدم انعطاف‌پذیری مهم‌ترین مانع سازمانی است. ارائه مدل علی موانع به تفکیک مراحل ۵ گانه می‌تواند مدیران را در تصمیم‌گیری بهینه کمک نماید در نتیجه سؤال دوم تحقیق عبارت است از:

مدل ساختاری تفسیری شده موانع تاب‌آوری به تفکیک مراحل ۵ گانه تاب‌آوری چگونه است؟

۲- ادبیات

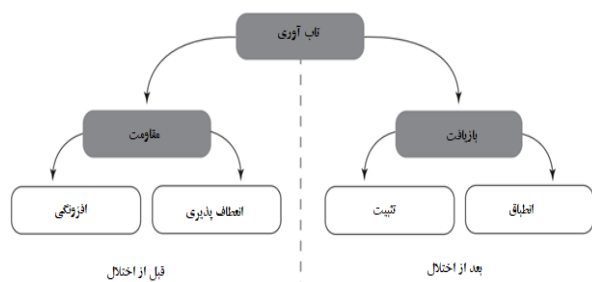
مفهوم تاب‌آوری اولین بار در رشته‌هایی مانند روانشناسی رشد یا اکوسیستم‌ها مورد تحقیق قرار گرفت [۱۷]^۷ و پس از آن وارد رشته‌های علمی دیگر گردید. از دهه ۲۰۰۰ موضوع تاب‌آوری زنجیره تأمین مطرح گردید [۱۷] زنجیره تأمین تاب‌آور اهمیت بسیار بالایی دارد اما اهمیت آن در حالت بروز یک بلای طبیعی به‌طور فزاینده‌ای

با اختلالات متعددی مانند آتش‌سوزی، تعطیلی شرکت‌ها، اعتصاب کارگران و مهم‌تر از همه همه‌گیری کرونا روبرو شده است [۳]. با توجه به بروز اختلالات متعدد که منجر به ورشکستگی‌ها، کاهش جایگاه رقابتی این صنعت و تعطیلی موقت یک یا چند لایه از زنجیره تأمین شده است می‌توان بیان کرد تاب‌آوری این صنعت پایین است [۱۳]. از آنجایی که تاب‌آوری یکی از ابزارهای ضروری برای بقا، رقابت و رشد در هنگام اختلالات و عدم قطعیت‌ها است [۳۰]^۱ زنجیره تأمین فرش ماشینی نیز باید تاب‌آور گردد. عدم تاب‌آوری باعث بروز مشکلات متعددی برای زنجیره‌های تأمین فرش ماشینی شده و در اثر اختلالات مختلفی که در فضای کسب‌وکار رخ می‌دهد ورشکستگی، تعطیلی، انباشت موجودی و عدم دسترسی به مواد اولیه ایجاد می‌شود. این موارد باعث شده سهم ایران در بازار فرش ماشینی به شدت کاهش پیدا کند و این تحقیق به واکاوی تاب‌آوری از منظر موانع ایجاد آن می‌پردازد. علت توجه به موانع تاب‌آوری آن است که برای ایجاد تاب‌آوری باید در وهله اول موانع آن شناسایی و رفع شوند.

وجود مشکلات عملیات تجاری در تاب‌آوری و همچنین عدم درک صحیح از موانع زیربنایی تاب‌آوری باعث می‌شود بهترین‌ها هم در برابر اختلالات آسیب‌پذیر باشند [۸]^۲. شناسایی موانع می‌تواند در بهبود اثربخشی مدیریت ریسک‌ها مفید باشد زیرا مدیران می‌توانند در جهت کاهش پیامدهای این موانع گام بردارند [۶]^۳؛ در نتیجه لازم است موانع تاب‌آوری شناسایی گردند. از آنجایی که امروزه زنجیره‌های تأمین شبکه‌های پیچیده‌ای هستند و یک زنجیره تأمین با دیگری متفاوت است، برای هر زنجیره تأمین ضروری است که تأثیر موانع مختلف بر زنجیره تأمین خود را شناسایی کند [۲۳]^۴. این موضوع در زنجیره تأمین فرش ماشینی نیز صادق است و باید موانع تاب‌آوری آن شناسایی گردد. تحقیقاتی که تاکنون در این زمینه انجام شده‌اند موانع را بدون توجه به مراحل تاب‌آوری زنجیره تأمین شناسایی کرده‌اند. در این زمینه می‌توان به تحقیق دادسنا^۵ و همکاران (۲۰۲۱) اشاره کرد که بر اساس مرور ادبیات ۴۳ مانع را

1. Yadav & Samuel
2. Banerjee
3. Agarwal & Seth
4. Rajesh
5. Dadsena

6. Dashtpeyma & Ghodsi
7. Kummer

شکل ۱. مدل تاب‌آوری زنجیره تأمین [۱۶]

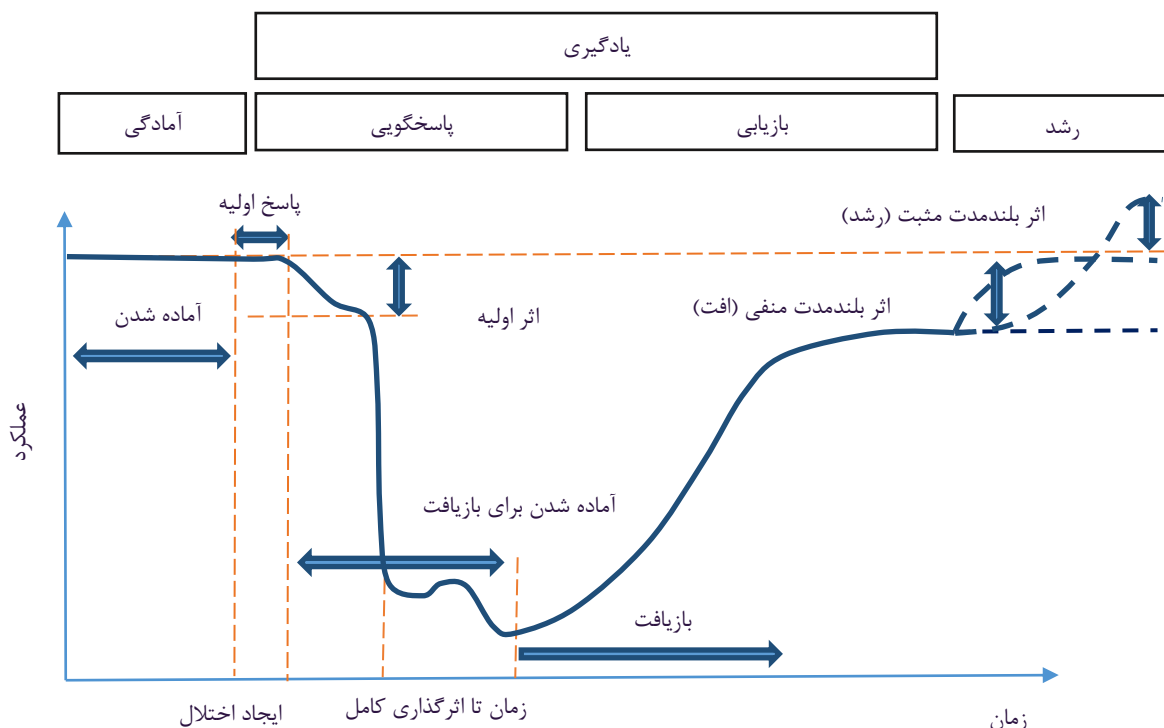
برای مراحل تاب‌آوری دیدگاه‌های مختلفی مطرح شده است. یکی از مهم‌ترین دیدگاه‌ها که مبنای بسیاری از تحقیقات است از [۲۶]^۵ می‌باشد که تاب‌آوری را در ۳ مرحله آمادگی، پاسخگویی و بازیابی مطرح کرده است. در ادامه هوهنستین، فیصل، [۱۵]^۶ نشان می‌دهد که تعاریف تاب‌آوری می‌تواند دارای چهار مرحله آمادگی، پاسخ، بهبود، رشد را باشد اما [۱۳]^۵ مرحله آمادگی، پاسخ، بازیابی، رشد و یادگیری را بیان کرده‌اند. [۱۹] در تکمیل این پژوهش، توالی مراحل تاب‌آوری را تعیین و الگوی زیر را ارائه می‌دهد:

بیشتر می‌شود [۳۱]. تعاریف مختلفی برای زنجیره تأمین تاب آور ارائه شده است به عنوان مثال چن و [۱۰]^۲ آن را به عنوان سیستمی می‌بینند که توانایی بازیابی سریع از اختلالات را دارد و تضمین می‌کند که مشتریان کمترین آسیب را می‌بینند یا [۱۶]^۳ آن را به عنوان توانایی مقاومت، انطباق و بازیابی از اختلالات برای برآورده کردن تقاضای مشتری و اطمینان از عملکرد موردنظر تعریف می‌کند.

در زنجیره تأمین تاب آور، تمرکز اصلی بر تضمین تداوم عملیات و تحقق تقاضا در صورت وجود اختلال است. چنین استراتژی بر روی برخی از افزونگی‌ها مانند موجودی ریسک و بافرهای ظرفیت و همچنین انعطاف‌پذیری (به عنوان مثال، به تعویق انداختن و ادغام ظرفیت) استوار است. زنجیره تأمین تاب آور عمدتاً در دو عامل مهم منعکس می‌شود: استواری و قابلیت بازیافت. استواری حداکثر مقداری است که زنجیره تأمین می‌تواند در مواجهه با خطرات عرضه تحمل کند. بازیابی سرعتی است که با آن زنجیره تأمین می‌تواند در مواجهه با خطرات عرضه به حالت عادی بازگردد [۳۲]. شکل ۱ بیانگر زنجیره تأمین تاب آور است:

5. Sheffi & Rice
6. Hohenstein, Feisel, Hartmann & Giunipero

1. Zamiela
2. Chen & Peivandizadeh
3. Ivano
4. Zhao

شکل ۲. مدل مراحل تاب‌آوری زنجیره تأمین

۳- روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق در ۲ مرحله انجام شده است. در مرحله اول به منظور شناسایی موانع تاب‌آوری زنجیره تأمین فرش ماشینی در هر یک از مراحل تاب‌آوری، مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته با خبرگان این صنعت انجام می‌شود. در مرحله دوم به منظور ارائه مدل موانع تاب‌آوری زنجیره تأمین از روش مدل‌سازی ساختاری تفسیری فراگیر فازی استفاده گردید.

مرحله اول تحقیق: جامعه آماری تحقیق، خبرگان زنجیره تأمین صنعت فرش ماشینی هستند که دارای تحصیلات دانشگاهی و حداقل ۵ سال سابقه کاری در سمت‌های مدیریتی باشند. شیوه نمونه‌گیری به صورت قضاوتی و گلوله برفی است و حجم نمونه بر اساس اشباع نظری تعیین شد. شیوه گردآوری داده‌ها میدانی و ابزار آن مصاحبه‌های نیمه ساختار یافته است. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش تحلیل تماتیک استفاده گردید. در این مرحله مصاحبه‌ها در نفر ۱۲ ام به اشباع رسید اما جهت اطمینان تا نفر ۱۵ ام ادامه یافت. برای بررسی استحکام یافته‌های تحقیق از معیارهایی مانند بازبینی مصاحبه‌شوندگان، مثلثی سازی منابع داده‌ها، مثلثی سازی محقق و مستندسازی مصاحبه‌ها استفاده شد.

مرحله دوم تحقیق: جامعه آماری و شیوه نمونه‌گیری مشابه مرحله قبل است. حجم نمونه بر اساس دیدگاه [۲] برابر با ۱۰ نفر تعیین شد. شیوه گردآوری داده‌ها میدانی است و ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق ساخته است. به منظور ارزیابی استحکام یافته‌های تحقیق، باید حداقل ۶۰ درصد خبرگان روی عدد اعلامی توافق نظر داشته باشند. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش مدل‌سازی ساختاری تفسیری فراگیر فازی شده استفاده شد. در این روش برای غلبه بر محدودیت‌های ISM سنتی، علاوه بر در نظر گرفتن شیوه اثرگذاری متغیر A بر متغیر B اعداد فازی نیز وارد می‌شوند. گام‌های این روش عبارتند از [۲۱]:

۱- انتخاب خبرگان

۲- ایجاد معیارهای زبانی فازی: در این پژوهش از مقیاس [۲۹]^۲ استفاده شد. این مقیاس در جدول ۱ آورده شده است:

1. Opricovic & Tzeng

2. Wu & Lee

جدول ۱. معیارهای زبانی فازی

مقادیر زبانی	اختصار	واژه زبانی
۰	NO	بدون تأثیر
۰,۲۵	VL	تأثیر خیلی کم
۰,۵	L	تأثیر کم
۰,۷۵	H	تأثیر زیاد
۱	VH	تأثیر خیلی زیاد

$$x_k^{rs} = \frac{x_{uk}}{1+x_{uk}-x_{mk}} \rightarrow$$

۴-۵ به دست آوردن ارزش قطعی: بر اساس دو فرمول

زیر ارزش قطعی (B_k^{crisp}) محاسبه می‌گردد:

$$x_k^{crisp} = \frac{x_k^{ls} \times (1 - x_k^{ls}) + x_k^{rs} \times x_k^{rs}}{1 - x_k^{ls} + x_k^{rs}}$$

$$B_k^{crisp} = L + x_k^{crisp} \times \Delta$$

۶- تجزیه و تحلیل قدرت نفوذ و میزان وابستگی: در این مرحله بر مبنای میزان اثرگذاری و اثرپذیری هر متغیر، وضعیت آن که می‌تواند یکی از حالت‌های خودگردان (اثرگذاری و اثرپذیری پایین)، وابسته (اثرپذیری بالا و اثرگذاری کم)، مستقل (اثرپذیری کم و اثرگذاری بالا) و دوجبهی (اثرپذیری و اثرگذاری بالا) باشد تعیین می‌گردد.

۷- ایجاد ماتریس دستیابی (RM): درایه‌هایی که در ماتریس FRM دارای مقادیر HV و H بودند برابر با یک و مابقی برابر با صفر قرار داده می‌شود.

۸- سازگار کردن ماتریس: در این مرحله بر اساس روابط بین متغیرها، ماتریس تصحیح می‌شود. اگر متغیر i با j ارتباط داشته باشد و متغیر j با k ارتباط داشته باشد آنگاه باید i با k ارتباط داشته باشد.

۹- تعیین سطح و اولویت متغیرها: در این گام مجموعه‌های دستیابی و پیش‌نیاز برای هر متغیر تعیین می‌شود. سپس اشتراکات محاسبه و در صورتی که اشتراک حاصله برابر با مجموعه دستیابی باشد متغیر مربوطه در سطحی فعلی قرار می‌گیرد و از محاسبات بعدی حذف می‌شود.

۴- یافته‌های تحقیق

در مرحله اول، مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته جهت شناسایی موانع تاب‌آوری زنجیره تأمین در مراحل پنج‌گانه (آمادگی، پاسخگویی، بازیابی، یادگیری و رشد) انجام شد. مصاحبه‌ها در نفر ۱۲ ام به اشباع رسید اما جهت اطمینان تا نفر ۱۵ ام ادامه یافت. آمار توصیفی مصاحبه‌شوندگان در جدول ۲ ارائه شده است:

۳- ایجاد ماتریس فازی ساختاری روابط درونی متغیرها ($FSSIM^1$): در این قسمت V نماد تأثیر i بر j، A نماد تأثیر j بر i، X نماد رابطه دوطرفه و O نماد عدم ارتباط است. این ماتریس بر اساس مد نظر خبرگان به دست می‌آید و جهت اعتبارسنجی، باید حداقل ۷۰ درصد خبرگان روی عدد حاصله اجماع نظر داشته باشند.

۴- ایجاد ماتریس دستیابی فازی (FRM^2): ماتریس FRM بر اساس مقادیر زبانی موجود در جدول ۱ تکمیل می‌شود.

۵-۱ محاسبات غیر فازی سازی: در این مرحله با استفاده از روش تبدیل داده‌ها به نمرات واضح ($CFCS^3$) داده‌ها غیر فازی می‌گردد. گام‌های آن به شرح زیر است [۲۱]:

۵-۲ مجموع حدهای بالا، مجموع حدهای پایین و مجموع اعداد میانی در سطرها و ستون‌ها محاسبه می‌گردد. اگر هدف به دست آوردن قدرت نفوذ فازی باشد، از مجموع‌های سطری و اگر هدف محاسبه قدرت وابستگی فازی باشد، از مجموع‌های ستونی استفاده می‌شود.

$$R = \max(u_k) \rightarrow$$

$$L = \min(l_k) \rightarrow$$

$$\Delta = R - L \rightarrow$$

$$k = 1, 2, 3, 4, \dots, n \rightarrow$$

۵-۳ نرمال‌سازی: در این مرحله بر اساس روابط زیر، مقادیر نرمال‌سازی می‌گردند:

$$x_{mk} = \frac{m_k - L}{\Delta} \rightarrow$$

$$x_{lk} = \frac{l_k - L}{\Delta} \rightarrow$$

$$x_{uk} = \frac{u_k - L}{\Delta} \rightarrow$$

$$x_k^{ls} = \frac{x_{mk}}{1+x_{mk}-x_{lk}} \rightarrow$$

1. Fuzzy structural self-interaction matrix
2. Fuzzy Reachability Matrix
3. Converting Fuzzy Data into Crisp Scores

جدول ۲. آمار توصیفی مصاحبه‌شوندگان

جنسیت	سن	تحصیلات	سابقه	لایه
مرد	۳۳	کارشناسی	۵	رنگرزی
مرد	۲۹	کارشناسی	۸	تولید فرش
مرد	۳۱	کارشناسی	۷	ریسندگی
مرد	۲۶	ک. ارشد	۷	تکمیل
مرد	۳۰	ک. ارشد	۷	تکمیل
مرد	۳۴	ک. ارشد	۱۰	تکمیل
مرد	۲۹	کارشناسی	۵	تولید فرش
زن	۵۲	ک. ارشد	۳۲	تولید فرش
مرد	۲۲	کارشناسی	۵	رنگرزی
مرد	۳۸	ک. ارشد	۱۷	تولید فرش
مرد	۲۲	کارشناسی	۵	عمده‌فروش
مرد	۳۴	کارشناسی	۸	عمده‌فروش
مرد	۴۲	ک. ارشد	۱۸	ریسندگی
مرد	۴۵	کارشناسی	۱۵	تولید فرش
مرد	۲۸	ک. ارشد	۱۲	ریسندگی

بعد از کدگذاری، ۲۸ مانع شناسایی گردید. جدول ۴ بیانگر موانع تاب‌آوری زنجیره تأمین فرش ماشینی است.

جدول ۴. موانع تاب‌آوری زنجیره تأمین فرش ماشینی

مراحل و نماد					مانع
۵	۴	۳	۲	۱	
R1		B1	P1	A1	ضعف مالی
R2	Y1	B2	P2	A2	عدم همکاری
R2	Y2	B3	P3	A3	فقدان یا تحریف اطلاعات
R4		B4	P4	A4	عدم انعطاف‌پذیری
			P5	A5	عدم قابلیت دید و ردیابی
R5	Y3		P6	A6	عدم اعتماد
	Y4	B5	P7	A7	پیچیدگی شبکه
R6	Y5	B6	P8	A8	تعارض
		B7	P9	A9	عدم تخصیص هوشمند در کانال‌ها
	Y6		P10		نقص در شناسایی ریسک و فرضیات اشتباه
			P11		شکست در تغییرات سریع
		B8	P12	A10	کم‌تجربگی
R7	Y7	B9	P13	A11	عدم گسترش مسئولیت فردی
R8	Y8	B10	P14	A12	عدم تعهد مدیریت عالی
				A13	مشکلات پیش‌بینی
R9	Y9	B11			مخالفت با تغییر و نوآوری
R10	Y10	B12	P15	A14	مشکلات زیرساختی و تکنولوژیکی
		B13			فقدان بیمه برای دارایی‌های پرخطر
			P16	A15	بهره‌وری ضعیف
			P17	A16	موانع منبع‌یابی
				A17	عدم مدیریت ریسک
			P18		نیروهای رقابتی بازار
R11	Y11	B14	P19	A18	مشکلات برنامه‌ریزی و هدف‌گذاری
R12	Y12	B15		A19	چالش‌های فرهنگی محیط عملیاتی
R13	Y13				نبود سیستم مدیریت دانش
R14	Y14				خودباوری ضعیف
R15	Y15	B16	P20	A20	شایستگی پایین در نیروی انسانی
R16	Y16				ریسک‌پذیری

برای تکمیل جدول ۴ از خبرگان درخواست شد تا در مورد وجود این عوامل در هر یک از مراحل تاب‌آوری دیدگاه خود را مطرح کنند. در صورتی که حداقل ۷۰ درصد نظرات بر مبنای وجود (عدم وجود) یک عامل در یک مرحله باشد آن عامل در آن مرحله قرار می‌گیرد (قرار

مصاحبه‌ها حدوداً ۱۱ ساعت به طول انجامید. خروجی مصاحبه‌ها ۲۸ مانع بود که بر اساس نظر خبرگان در هر یک از مراحل ۵ گانه تاب‌آوری قرار گرفتند. نمونه‌ای از فرایند کدگذاری مصاحبه‌ها در جدول ۳ آورده شده است:

جدول ۳. نمونه‌ای از فرایند کدگذاری

مقوله	کد (مفهوم)	گزاره کلامی
ضعف مالی	نبود پول بالاخره اضافه کردن انبار و موجودی پول می‌خواهد (P1)
	مشکلات نقدینگی	میزان نقدینگی ما زیاد نیست و مشکلات متعددی داریم که واقعاً همیشه روی تاب‌آوری تمرکز کرد (P2) یکی از ایرادات کار ما اینکه که هیچ وقت پول نقد لازم برای آن کارها را نداریم (P10)
فقدان یا تحریف اطلاعات	فقدان اطلاعات	ما اصلاً نمیدونیم قرار چه اتفاقی بیفته و (P7)
	تحریف اطلاعات	متأسفانه اطلاعاتی که داریم درست نیست و تصمیمات ما را تحت تأثیر قرار می‌دهد (P2) وقتی اطلاعاتی که میاد تحریف شده است واقعاً کار سخت میشه ... (P11)
موانع	عدم انعطاف	... وقتی تأمین‌کننده هیچ انعطافی به خرج

با نمادهایی نمایش داده شدند تا در مراحل بعدی استفاده شوند. بعد از شناسایی موانع، با رویکرد FTISM مدل ساختاری تفسیری هر یک از مراحل ترسیم گردید. در این مرحله ۱۰ نفر از خبرگان مشارکت داشتند. جداول ۵ تا ۹ بیانگر ماتریس مجموع (SSIM) برای مراحل ۵ گانه است.

نمی‌گیرد) در غیر این صورت مجدداً آن عامل برای اعلام نظر برای خبرگان ارسال می‌گردد. همان‌طور که در جدول ۴ نشان داده شده است در مرحله اول تاب‌آوری ۲۰، در مرحله دوم ۲۰، در مرحله سوم ۱۶، در مرحله چهارم ۱۶ و در مرحله پنجم ۱۶ مانع برای تاب‌آوری زنجیره تأمین شناسایی گردید. این موانع جهت سهولت

جدول ۵. ماتریس SSIM برای مرحله آمادگی

A20	A19	A18	A17	A16	A15	A14	A13	A12	A11	A10	A9	A8	A7	A6	A5	A4	A3	A2	A1	A1
A(L)	O(NO)	A(H)	A(H)	O(NO)	A(VH)	V(VH)	A(L)	X(L)	O(NO)	A(VL)	X(L)	X(VL)	O(NO)	O(NO)	X(L)	X(H)	A(H)	A(L)	1	A1
O(NO)	A(H)	O(NO)	V(H)	V(H)	O(NO)	V(VH)	V(H)	A(H)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	A(VH)	O(NO)	A(VH)	V(VH)	V(VH)	V(VH)	1		A2
O(NO)	A(H)	V(VH)	V(VH)	O(NO)	V(H)	A(H)	V(VH)	O(NO)	O(NO)	V(H)	X(H)	X(H)	X(H)	A(VH)	A(VH)	O(NO)	1			A3
A(L)	A(L)	O(NO)	X(H)	X(H)	V(VH)	A(VH)	O(NO)	A(VH)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	A(H)	A(H)	O(NO)	O(NO)	1				A4
O(NO)	O(NO)	X(H)	X(H)	O(NO)	V(H)	A(VH)	V(VH)	O(NO)	O(NO)	V(H)	X(H)	X(H)	X(H)	X(H)	1					A5
X(H)	A(VH)	O(NO)	O(NO)	V(H)	O(NO)	X(L)	V(VL)	V(VH)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	X(VH)	X(L)	1						A6
A(L)	O(NO)	V(H)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	V(H)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	X(H)	V(H)	1							A7
X(H)	X(H)	X(H)	V(H)	V(L)	V(L)	V(L)	V(L)	X(VH)	V(VH)	O(NO)	O(NO)	1								A8
A(VL)	O(NO)	O(NO)	V(H)	O(NO)	V(VH)	A(VH)	A(H)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	1									A9
O(NO)	V(H)	V(H)	V(L)	V(H)	V(H)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	A(H)	1										A10
X(H)	A(H)	V(H)	V(H)	O(NO)	V(H)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	1											A11
V(H)	V(H)	V(VH)	V(H)	V(H)	V(H)	V(H)	O(NO)	1												A12
O(NO)	O(NO)	V(VH)	V(VH)	V(H)	O(NO)	A(H)	1													A13
O(NO)	O(NO)	X(H)	V(VH)	O(NO)	V(VH)	1														A14
A(H)	A(H)	A(H)	A(H)	O(NO)	1															A15
O(NO)	O(NO)	O(NO)	V(H)	1																A16
A(H)	O(NO)	A(H)	1																	A17
A(H)	A(H)	1																		A18
X(VH)	1																			A19
1																				A20

جدول ۶. ماتریس SSIM برای مرحله پاسخگویی

P20	P19	P18	P17	P16	P15	P14	P13	P12	P11	P10	P9	P8	P7	P6	P5	P4	P3	P2	P1	P1
A(L)	O(NO)	A(H)	A(H)	O(NO)	A(VH)	V(VH)	A(L)	X(L)	O(NO)	A(VL)	X(L)	X(VL)	O(NO)	O(NO)	X(L)	X(H)	A(H)	A(L)	1	P1
O(NO)	A(H)	O(NO)	V(H)	V(H)	O(NO)	V(VH)	V(H)	A(H)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	A(VH)	O(NO)	A(VH)	V(VH)	V(VH)	V(VH)	1		P2
O(NO)	A(H)	V(VH)	V(VH)	O(NO)	V(H)	A(H)	V(VH)	O(NO)	O(NO)	V(H)	X(H)	X(H)	X(H)	A(VH)	A(VH)	O(NO)	1			P3
A(L)	A(L)	O(NO)	X(H)	X(H)	V(VH)	A(VH)	O(NO)	A(VH)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	A(H)	A(H)	O(NO)	O(NO)	1				P4
O(NO)	O(NO)	X(H)	X(H)	O(NO)	V(H)	A(VH)	V(VH)	O(NO)	O(NO)	V(H)	X(H)	X(H)	X(H)	X(H)	1					P5
X(H)	A(VH)	O(NO)	O(NO)	V(H)	O(NO)	X(L)	V(VL)	V(VH)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	X(VH)	X(L)	1						P6
A(L)	O(NO)	V(H)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	V(H)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	X(H)	V(H)	1							P7
X(H)	X(H)	X(H)	V(H)	V(L)	V(L)	V(L)	V(L)	X(VH)	V(VH)	O(NO)	O(NO)	1								P8
A(VL)	O(NO)	O(NO)	V(H)	O(NO)	V(VH)	A(VH)	A(H)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	1									P9
O(NO)	V(H)	V(H)	V(L)	V(H)	V(H)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	A(H)	1										P10
X(H)	A(H)	V(H)	V(H)	O(NO)	V(H)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	1											P11
V(H)	V(H)	V(VH)	V(H)	V(H)	V(H)	V(H)	O(NO)	1												P12
O(NO)	O(NO)	V(VH)	V(VH)	V(H)	O(NO)	A(H)	1													P13
O(NO)	O(NO)	X(H)	V(VH)	O(NO)	V(VH)	1														P14
A(H)	A(H)	A(H)	A(H)	O(NO)	1															P15
O(NO)	O(NO)	O(NO)	V(H)	1																P16
A(H)	O(NO)	A(H)	1																	P17
A(H)	A(H)	1																		P18
X(VH)	1																			P19
1																				P20

جدول ۷. ماتریس SSIM برای مرحله بازیابی

B16	B15	B14	B13	B12	B11	B10	B9	B8	B7	B6	B5	B4	B3	B2	B1	B1
A(L)	O(NO)	A(H)	X(L)	V(VH)	X(L)	X(L)	O(NO)	A(VL)	X(L)	X(VL)	O(NO)	X(H)	A(H)	A(L)	1	B1
O(NO)	A(H)	O(NO)	O(NO)	V(VH)	O(NO)	A(H)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	A(VH)	O(NO)	V(VH)	V(VH)	1		B2
O(NO)	A(H)	V(VH)	O(NO)	A(H)	V(L)	O(NO)	O(NO)	V(H)	X(H)	X(H)	X(H)	O(NO)	1			B3
A(L)	A(L)	O(NO)	O(NO)	A(VH)	A(VH)	A(VH)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	A(H)	A(H)	1				B4
A(L)	O(NO)	V(H)	O(NO)	O(NO)	V(H)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	X(H)	V(H)	1					B5
X(H)	X(H)	X(H)	O(NO)	V(L)	V(VH)	X(VH)	V(VH)	O(NO)	O(NO)	1						B6
A(VL)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	A(VH)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	1							B7
O(NO)	V(H)	V(H)	V(H)	O(NO)	V(H)	O(NO)	A(H)	1								B8
X(H)	A(H)	V(H)	O(NO)	O(NO)	V(H)	O(NO)	1									B9
V(H)	V(H)	V(VH)	V(L)	V(H)	V(VH)	1										B10
A(VH)	O(NO)	A(H)	O(NO)	A(VH)	1											B11
O(NO)	O(NO)	X(H)	O(NO)	1												B12
O(NO)	O(NO)	A(H)	1													B13
A(H)	A(H)	1														B14
X(VH)	1															B15
1																B16

جدول ۸. ماتریس SSIM برای مرحله یادگیری

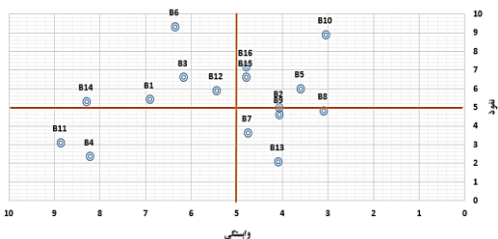
Y16	Y15	Y14	Y13	Y12	Y11	Y10	Y9	Y8	Y7	Y6	Y5	Y4	Y3	Y2	Y1
V(H)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	A(H)	O(NO)	V(VH)	O(NO)	A(H)	O(NO)	A(L)	A(VH)	O(NO)	A(VH)	V(VH)	1
V(VH)	O(NO)	O(NO)	A(VH)	A(H)	V(VH)	A(H)	V(L)	O(NO)	O(NO)	V(VH)	X(H)	X(H)	A(VH)	1	1
V(H)	X(H)	O(NO)	O(NO)	A(VH)	O(NO)	X(L)	V(L)	V(VH)	O(NO)	O(NO)	X(VH)	X(L)	1		
O(NO)	A(L)	V(VL)	O(NO)	O(NO)	V(H)	O(NO)	V(H)	O(NO)	O(NO)	V(H)	V(H)	1			
V(VH)	X(H)	V(H)	A(H)	X(H)	X(H)	V(L)	V(VH)	X(VH)	V(VH)	X(L)	1				
V(VH)	A(VH)	V(H)	A(H)	O(NO)	V(H)	A(H)	O(NO)	A(L)	O(NO)	1					
V(H)	X(H)	X(H)	X(H)	O(NO)	A(H)	V(H)	O(NO)	V(H)	O(NO)	1					
V(VH)	V(H)	V(H)	V(H)	V(H)	V(VH)	V(H)	V(VH)	1							
A(VH)	A(VH)	A(VH)	A(H)	O(NO)	A(H)	A(VH)	1								
V(VH)	O(NO)	O(NO)	V(H)	O(NO)	X(H)	1									
V(H)	A(H)	A(H)	A(H)	A(H)	1										
V(VH)	X(VH)	V(VH)	O(NO)	1											
V(VH)	O(NO)	O(NO)	1												
V(VH)	A(VH)	1													
V(VH)	1														
1															

جدول ۹. ماتریس SSIM برای مرحله رشد

R16	R15	R14	R13	R12	R11	R10	R9	R8	R7	R6	R5	R4	R3	R2	R1
O(NO)	A(L)	O(NO)	A(L)	O(NO)	A(H)	V(VH)	X(L)	X(L)	O(NO)	X(VL)	O(NO)	X(H)	A(H)	A(L)	1
V(H)	O(NO)	O(NO)	O(NO)	A(H)	O(NO)	V(VH)	O(NO)	A(H)	O(NO)	A(VH)	A(VH)	V(VH)	V(VH)	1	1
V(VH)	O(NO)	O(NO)	A(VH)	A(H)	V(VH)	A(H)	V(L)	O(NO)	O(NO)	X(H)	A(VH)	O(NO)	1		
V(H)	A(L)	O(NO)	A(L)	O(NO)	A(VH)	A(VH)	A(VH)	O(NO)	O(NO)	A(H)	O(NO)	1			
V(H)	X(H)	O(NO)	O(NO)	A(VH)	O(NO)	X(L)	V(L)	V(VH)	O(NO)	X(VH)	1				
V(VH)	X(H)	V(H)	A(H)	X(H)	X(H)	V(L)	V(VH)	X(VH)	V(VH)	1					
V(H)	X(H)	X(H)	O(NO)	A(H)	V(H)	O(NO)	V(H)	O(NO)	V(H)	O(NO)	1				
V(VH)	V(H)	V(H)	V(H)	V(H)	V(VH)	V(H)	V(VH)	1							
A(VH)	A(VH)	A(VH)	A(H)	O(NO)	A(H)	A(VH)	1								
V(VH)	O(NO)	O(NO)	V(H)	O(NO)	X(H)	1									
V(H)	A(H)	A(H)	A(H)	A(H)	1										
V(VH)	X(VH)	V(VH)	O(NO)	1											
V(VH)	O(NO)	O(NO)	1												
V(VH)	A(VH)	1													
V(VH)	1														
1															

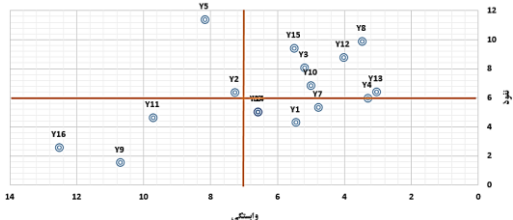
بعد از حصول ماتریس‌های SSIM سایر مراحل ۹ گانه انجام گردید. بر اساس محاسبات انجام شده، ماتریس نفوذ-وابستگی برای هر یک از مراحل تاب‌آوری به صورت جداگانه ترسیم و در شکل ۳ آورده شده است:

ماتریس قدرت نفوذ-وابستگی

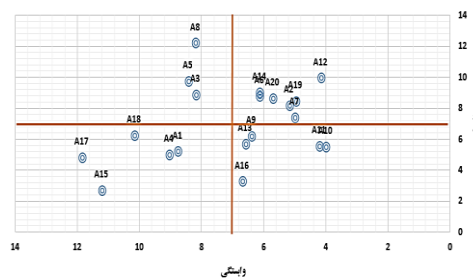
شکل ۳. ج) محله بازبایی

ماتریس قدرت نفوذ-وابستگی

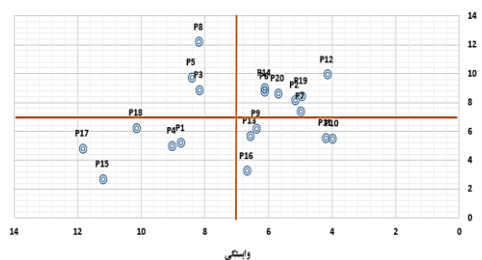
شکل ۳. د) مرحله یادگیری

ماتریس قدرت نفوذ-وابستگی

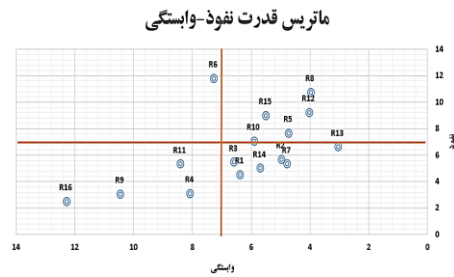
شکل ۳. الف) مرحله آمادگی

ماتریس قدرت نفوذ-وابستگی

شکل ۳. ب) مرحله پاسخگویی

در شکل شماره ۳ موانع بر اساس قرار گرفتن در هر یک از ناحیه‌های ۴ گانه در یکی از گروه‌های متغیرهای مستقل (که دارای بیشترین اثرگذاری و کمترین اثرپذیری هستند)، وابسته (که دارای بیشترین اثرپذیری و کمترین اثرگذاری هستند)، دوجوهی (که دارای اثرگذاری و اثرپذیری زیاد هستند) و متغیرهای خودمختار (که دارای اثرگذاری و اثرپذیری پایینی هستند) تقسیم می‌شوند. وضعیت موانع در جدول ۱۰ مشخص شده است:

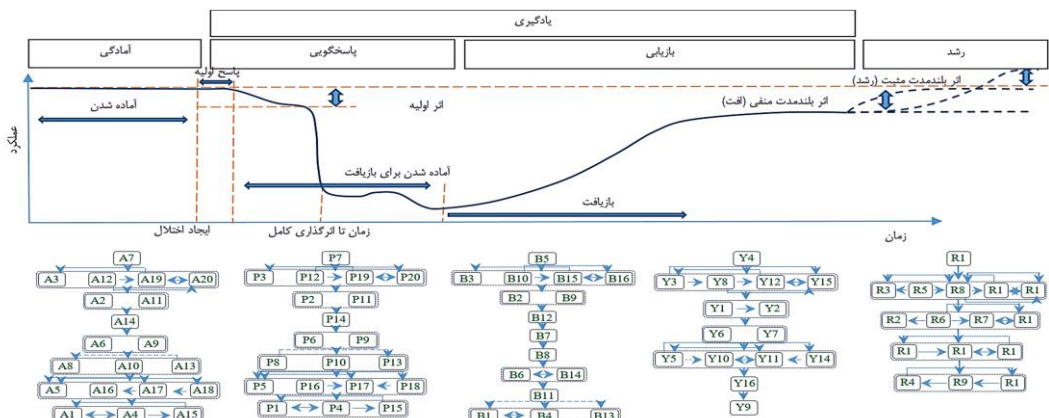

شکل ۳. ماتریس نفوذ و وابستگی موانع تاب‌آوری زنجیره تأمین
شکل ۳.۵ مرحله رشد

جدول ۱۰. وضعیت موانع تاب‌آوری در مراحل ۵ گانه

موانع	مراحل و نماد					موانع	مراحل و نماد				
	۵	۴	۳	۲	۱		۵	۴	۳	۲	۱
ضعف مالی					خو	خو		دو	وا	وا	
عدم همکاری		وا	وا	وا		خو	خو	خو	مس	مس	
فقدان یا تحریف اطلاعات		مس	مس	دو	مس	خو	دو	دو	دو	دو	
عدم انعطاف‌پذیری			خو			وا		وا	وا	وا	
عدم قابلیت دید و ردیابی				خو	وا				دو	دو	
عدم اعتماد				وا	خو	مس	مس	مس	مس	مس	
پیچیدگی شبکه					وا		مس	مس	مس	مس	
تعارض				وا		دو	دو	دو	دو	دو	
عدم تخصیص هوشمند در کانال‌ها		وا	دو	مس	وا			خو	خو	خو	
نقص در شناسایی ریسک و فرضیات اشتباه		مس	مس	مس	مس		خو		خو		
شکست در تغییرات سریع									خو		
کم‌تجربگی									خو	مس	خو
عدم گسترش مسئولیت فردی							خو	خو	خو	خو	خو
عدم تعهد مدیریت عالی							مس	مس	مس	مس	مس

* "دو" = دوجوهی، "وا" = وابسته، "مس" = مستقل، "خو" = خودمختار
بر اساس گام‌های ۷ تا ۹، مدل ساختاری تفسیری برای هر یک از موانع ترسیم گردید

شکل ۴. الگوی موانع تاب‌آوری زنجیره تأمین

۵- جمع‌بندی و پیشنهادات

زنجیره تأمین فرش ماشینی ایران با اختلالات متعددی روبرو است و لازم است تاب آور باشد. برای تاب‌آوری باید ابتدا موانع آن شناسایی و رفع گردد. تحقیقات قبلی موانع را بدون توجه به مراحل تاب‌آوری شناسایی کرده‌اند در صورتی که لازم است موانع به تفکیک هر مرحله بررسی شود تا مدیران بتوانند تصمیمات صحیح بگیرند. در این تحقیق موانع تاب‌آوری زنجیره تأمین به تفکیک هر مرحله شناسایی و مدل هر یک از آن‌ها ارائه گردید. نتایج مرحله اول تحقیق نشان داد ۲۸ مانع اصلی برای تاب‌آوری زنجیره تأمین فرش ماشینی ایران وجود دارد که عبارت‌اند از: ضعف مالی، عدم همکاری، فقدان یا تحریف اطلاعات، عدم انعطاف‌پذیری، عدم قابلیت دید و ردیابی، عدم اعتماد، پیچیدگی شبکه، تعارض، عدم تخصیص هوشمند در کانال‌ها، نقص در شناسایی ریسک و فرضیات اشتباه، شکست در تغییرات سریع، کم‌تجربگی، عدم گسترش مسئولیت فردی، عدم تعهد مدیریت عالی، مشکلات پیش‌بینی، مخالفت با تغییر و نوآوری، مشکلات زیرساختی و تکنولوژیکی، فقدان بیمه برای دارایی‌های پرخطر، بهره‌وری ضعیف، موانع منبع یابی، عدم مدیریت ریسک، نیروهای رقابتی بازار، مشکلات برنامه‌ریزی و هدف‌گذاری، چالش‌های فرهنگی محیط عملیاتی، نبود سیستم مدیریت دانش، خودباوری ضعیف، شایستگی پایین در نیروی انسانی و ریسک‌پذیری.

از منظر مقایسه با ادبیات، موانع ۱ تا ۸ در منابعی مانند [۲۸]، موانع ۹ تا ۱۳ در منابعی مانند [۱۱]، موانع ۱۴ تا ۱۷ در [۶] موانع ۱۸ تا ۲۱ در [۲۴] و موانع ۲۲ تا ۲۴ در [۱۷] ملاحظه گردید اما موانع نبود سیستم مدیریت دانش، خودباوری ضعیف، شایستگی‌های پایین در نیروی انسانی و ریسک‌پذیری در مقالات مورد بررسی ملاحظه نگردید.

بعد از شناسایی موانع، آن‌ها در مراحل مختلف تاب‌آوری قرار گرفتند. در مرحله اول تاب‌آوری ۲۰، در مرحله دوم ۲۰، در مرحله سوم ۱۶، در مرحله چهارم ۱۶ و در مرحله پنجم ۱۶ مانع قرار گرفتند. نتایج مرحله دوم تحقیق بیانگر این است که در مرحله آمادگی، پاسخگویی، بازیابی و یادگیری، مانع پیچیدگی شبکه و در مرحله یادگیری،

مانع نبود سیستم مدیریت دانش، بنیادی‌ترین موانع هستند. بر اساس نقش، جایگاه و تعداد تکرار موانع در هر یک از مراحل می‌توان موانع عدم اعتماد، پیچیدگی شبکه، عدم تعهد مدیریت عالی، چالش‌های فرهنگی محیط عملیاتی و شایستگی پایین در نیروی انسانی را مهم‌ترین موانع تاب‌آوری زنجیره تأمین فرش ماشینی ایران دانست. برای جبران ضعف مالی لازم است از طریق تأمین مالی هوشمندانه و هم‌رقابتی (همکاری با رقبا) اقدام شود. در زمینه عدم همکاری باید چالش‌های آن رفع گردد. یکی از مهم‌ترین موارد مالک مدیر بودن این صنعت است که باعث می‌شود مالکان (که عمدتاً فاقد تحصیلات دانشگاهی هستند) درک درستی از مزایای همکاری نداشته باشند در نتیجه جلسات توجیهی در این زمینه لازم است. در زمینه مشکلات «عدم قابلیت دید و ردیابی»، «فقدان یا تحریف اطلاعات» و «مشکلات زیرساختی و تکنولوژیکی» لازم است با توسعه زیرساخت‌های فناورانه این مشکل رفع شود. در حال حاضر همکاری مناسبی در زنجیره تأمین فرش ماشینی ایران ملاحظه نمی‌شود و اعضای زنجیره لزومی بر همکاری نمی‌بینند. لازم است در وهله اول نهادهای متولی، توجیهات لازم در این زمینه را داشته باشند و در وهله بعدی سرمایه‌گذاری در زمینه فناوری صورت بگیرد. توسعه دانش بنیان یکی از مهمترین لازمه‌های رفع نیازهای فناورانه این صنعت است. در ایران از سال‌ها قبل پیش بحث شکل‌گیری و توسعه اقتصاد دانش‌بنیان با تصویب «قانون حمایت از شرکت‌ها و مؤسسات دانش‌بنیان و تجاری‌سازی نوآوری‌ها و اختراعات» آغاز شده است [۵] و لازم است این صنعت بهره لازم را ببرد. موضوع عدم اعتماد در فضای کسب‌وکار وجود دارد و لازم است اعضای زنجیره با شناسایی شرکای مورد اعتماد، به تنظیم قراردادهای بلندمدت با آن‌ها بپردازند. در مورد پیچیدگی شبکه شاید نتوان آن را به راحتی کاهش داد و یکی از الزامات محیط‌های کسب‌وکار امروزی است اما می‌توان مدیریت آن را از طریق توسعه زیرساخت‌ها اطلاعاتی و توسعه همکاری‌های سازنده تسهیل کرد. برای مدیریت تعارض وجود مدیرانی که دارای شایستگی‌های حل مسئله و مدیریت تعارض هستند و از نظر هوشی (هوش ارتباطی و عاطفی)، تفکر سیستمی و ... توانمند هستند لازم است در نتیجه باید این صنعت از حالت مالک مدیر تغییر وضعیت پیدا کند.

و متوسط لازم است با ایجاد برند کارفرمایی و تقویت آن، جذب مناسب‌تری انجام بدهند.

در زمینه «چالش‌های فرهنگی محیط عملیاتی»، «نبود سیستم مدیریت دانش»، «بهره‌وری ضعیف»، «عدم گسترش مسئولیت فردی»، «مشکلات برنامه‌ریزی و هدف‌گذاری» و «مشکلات پیش‌بینی» لازم است از مدیران کارآمد استفاده کرد. تهیه فهرستی از شایستگی‌های مدیران برای تاب‌آوری ضروری به نظر می‌رسد. همان‌طور که اشاره شد تا زمانی که این سازمان‌ها به‌صورت مالک-مدیر کار می‌کنند مشکلات آن‌ها نمی‌تواند به‌صورت ریشه‌ای حل شود و لازم است در وهله اول این موضوع از طریق آموزش مالکان، ادغام کسب‌وکارهای خرد و توجه به شایستگی‌های لازم در جذب مدیر رفع گردد.

برای حفاظت از دارایی‌ها لازم است دارایی‌های پرخطر حتماً بیمه شوند. همچنین برای رفع موانع منبع یابی و ارتقاء انعطاف‌پذیری، استفاده از تأمین‌کنندگان پشتیبان ضروری است.

برای جلوگیری از عدم تخصیص هوشمند در کانال‌ها لازم است با به‌کارگیری سیستم‌های شبیه‌سازی و به‌کارگیری استراتژی‌های هم‌قابلی (به‌منظور کاهش هزینه‌ها) این مشکل را رفع کرد. برای جلوگیری از «نقص در شناسایی ریسک و فرضیات اشتباه» و همچنین «عدم مدیریت ریسک» لازم است مهارت مدیریت ریسک افزایش یابد. در این زمینه لازم است عارضه‌یابی در زنجیره تأمین انجام شود و با تحلیل محیط درونی-بیرونی، ریسک‌ها شناسایی گردد. برای جلوگیری از شکست در تغییرات سریع لازم است افزونگی در زنجیره تأمین وجود داشته باشد. عمدتاً افزونگی در قسمت مواد اولیه لازم خواهد بود چون در سایر حوزه‌ها آسیب‌پذیری کمتری در این صنعت وجود دارد. برای جلوگیری از موانع «کم‌تجربگی»، «عدم تعهد مدیریت عالی»، «خودباوری ضعیف»، «ریسک‌پذیری»، «مخالفت با تغییر و نوآوری» و «شایستگی پایین در نیروی انسانی» لازم است سیستم منابع انسانی در این زنجیره مورد بازبینی قرار بگیرد. در شرایط فعلی، منابع انسانی نیز توسط مالک انجام می‌شود و سیستمی در سازمان‌های کوچک وجود ندارد. در سازمان‌های کوچک و

منابع

صنعتی. doi:

10.52547/jimp.2022.228105.1383

۵. ملکی‌فر، سیاوش. (۱۳۹۹). نقش و جایگاه صندوق نوآوری و شکوفایی در توسعه اقتصاد دانش بنیان. نشریه صنعت و دانشگاه، ۱۲(۴۵)، ۳۵-۴۵.

6. Agarwal, N., & Seth, N. (2021). Analysis of supply chain resilience barriers in Indian automotive company using total interpretive structural modelling. *Journal of Advances in Management Research*.

7. Alshurideh, M., Alquqa, E., Alzoubi, H., Kurdi, B., & AlHamad, A. (2023). The impact of cyber resilience and robustness on supply chain performance: Evidence from the UAE chemical industry. *Uncertain Supply Chain Management*, 11(1), 187-194.

8. Banerjee, T., Trivedi, A., Sharma, G. M., Gharib, M., & Hameed, S. S. (2022). Analyzing organizational barriers towards building postpandemic supply chain resilience in

۱. رحیمیان، محمدمهدی؛ و رجبزاده قطری، علی. (۱۳۹۶). سنجش تاب‌آوری زنجیره تأمین با رویکرد سیستم‌های پیچیده سازگار؛ مطالعه موردی: صنعت داروسازی ایران. پژوهش‌های نوین در تصمیم‌گیری ۲(۲)، ۱۵۵-۱۹۵.

۲. رضایی زاده، مرتضی؛ انصاری، محسن؛ و مورفی، ایمون. راهنمای کاربردی روش تحقیق: مدیریت تعاملی IM. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی، چاپ اول. (۱۳۹۲).

۳. مزروعی نصرآبادی، اسماعیل. (۱۴۰۱). طراحی مدل تاب‌آوری زنجیره تأمین فرش ماشینی ایران: رویکرد مدل‌سازی ساختاری تفسیری فراگیر فازی. بهبود مدیریت. doi: 10.22034/jmi.2023.366326.2849

۴. مزروعی نصرآبادی، اسماعیل؛ حبیبی راد، امین؛ و شول، عباس. (۱۴۰۱). ارائه مدل عوامل کلیدی موفقیت برای مقابله با اثر موجی در زنجیره تأمین فرش ماشینی ایران: نگاهی بر همه‌گیری کرونا. چشم‌انداز مدیریت

بزرگ نیز با توجه به کمبود نیروی کاری ساده، این سازمان‌ها در جذب نیروی کارآمد با مشکل مواجه هستند

- (2022). *Supply Chain Resilience: Insights from Theory and Practice* (Vol. 17). Springer Nature.
18. Lee, K. H. (2022). *Managing Supply Chain Resilience for Sustainability in an Uncertain World: Challenges and Solutions*. In *Supply Chain Resilience: Insights from Theory and Practice* (pp. 139-147). Cham: Springer International Publishing.
19. Mazroui Nasrabadi, E. (2023). *Designing the resilience model of Iran's machine-made carpet supply chain: Fuzzy total interpretive structural modeling approach*. *Journal of Improvement Management*. doi: 10.22034/jmi.2023.366326.2849. (In Persian).
20. Mazroui Nasrabadi, E., Habibirad, A., & Shoul, A. (2022). *Presenting a model of critical success factors to cope with the ripple effect in Iran's machine-made carpet supply chain: Corona pandemic effects.. Journal of Industrial Management Perspective*. doi: 10.52547/jimp.2022.228105.1383. (In Persian).
21. Opricovic, S., & Tzeng, G. H. (2003). *Defuzzification within a multicriteria decision model*. *International Journal of Uncertainty, Fuzziness and Knowledge-Based Systems*, 11(05), 635-652.
22. Rahimian, M. M., & Rajabzadeh Ghatari, A. (2017). *Measuring Supply Chain Resilience using Complex Adaptive Systems approach; Case Study: Iranian Pharmaceutical Industry*. *Modern Research in Decision Making*, 2(2), 155-195. (In Persian).
23. Rajesh, R. (2018). *Measuring the barriers to resilience in manufacturing supply chains using Grey Clustering and VIKOR approaches*. *Measurement*, 126, 259-273.
24. Rajesh, R. (2018). *Measuring the barriers to resilience in manufacturing supply chains using Grey Clustering and VIKOR approaches*. *Measurement*, 126, 259-273.
- Indian MSMEs: a grey-DEMATEL approach. *Benchmarking: An International Journal*, (ahead-of-print).
9. ÇALIK, A. (2022). *Resilient Supplier Selection Based on Fuzzy AHP-Fuzzy ARAS Methods*. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 275-296.
10. Chen, G., & Peivandizadeh, A. (2022). *Resilient Supply Chain Planning for the Perishable Products under Different Uncertainty*. *Mathematical Problems in Engineering*, 2022, 1-12.
11. Dadsena, K. K., Mathiyazhagan, K., & Taghipour, A. (2021). *Analysis of Barriers for the Build the Resilient Supply Chain Networks Post-COVID-19*. In *Managing Supply Chain Risk and Disruptions: Post COVID-19* (pp. 79-89). Cham: Springer International Publishing.
12. Dashtpeyma, M., & Ghodsi, R. (2021). *Forest biomass and bioenergy supply chain resilience: A systematic literature review on the barriers and enablers*. *Sustainability*, 13(12), 6964.
13. Falagara Sigala, I., & Maghsoudi, A. (2022). *Overview of the Enablers of Humanitarian Supply Chain Resilience*. In *Supply Chain Resilience: Insights from Theory and Practice* (pp. 325-336). Cham: Springer International Publishing.
14. Gluttig, G. (2022). *Resilient Supply Chains: A Practical Guide for Successful Implementation*. In *Supply Chain Resilience: Insights from Theory and Practice* (pp. 183-190). Cham: Springer International Publishing.
15. Hohenstein, N. O., Feisel, E., Hartmann, E., & Giunipero, L. (2015). *Research on the phenomenon of supply chain resilience: a systematic review and paths for further investigation*. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 45(1/2), 90-117.
16. Ivanov, D. (2021). *Introduction to supply chain resilience: Management, modelling, technology*. Springer Nature.
17. Kummer, S., Wakolbinger, T., Novoszel, L., & Geske, A. M. (Eds.).

- competencies using the fuzzy DEMATEL method. *Expert systems with applications*, 32(2), 499-507.
30. Yadav, A. K., & Samuel, C. (2022). Quality function deployment-based framework for the resilient supply chain. *International Journal of Business Continuity and Risk Management*, 12(4), 316-347.
31. Zamiela, C., Hossain, N. U. I., & Jaradat, R. (2022). Enablers of resilience in the healthcare supply chain: A case study of US healthcare industry during COVID-19 pandemic. *Research in Transportation Economics*, 93, 101174.
32. Zhao, X. (2022, December). Research on the Impact of COVID-19 on Global Supply Chains and Policy Responses. In 2022 International Conference on Economics, Smart Finance and Contemporary Trade (ESFCT 2022) (pp. 1052-1059). Atlantis Press.
25. Rezaeizadeh, M; Ansari, M & Morphi, I. (2013). A practical guide to the research method: interactive management (IM) and Interpretive Structural Modeling (ISM). Tehran: Jihad Daneshgahi Publications, first edition.
26. Sheffi, Y., & Rice Jr, J. B. (2005). A supply chain view of the resilient enterprise. *MIT Sloan management review*. 47(1), 41-48.
27. Song, Y., & Medda, F. (2022). Financing Supply Chain Resilience Via Resilience Bond: A Case Study of a Supply Network in China. A head of print, Available at SSRN 4172855.
28. Wasif, S. M., Asim, M., & Manzoor, S. (2020). Analyzing the Enablers and Barriers in Procurement affecting Supply Chain Resilience. *International Journal of Social, Political and Economic Research*, 7(2), 403-414.
29. Wu, W. W., & Lee, Y. T. (2007). Developing global managers'

راهنمای نگارش مقاله

می‌تواند شامل روش تحقیق، مدت زمان اجرا، مکان اجرای پژوهش، جامعه مورد مطالعه، رعایت موازین اخلاقی در پژوهش، نحوه جمع‌آوری اطلاعات، ابزارهای اندازه‌گیری و آزمون‌های آماری باشد.

● **یافته‌ها:** در این بخش باید یافته‌های به دست آمده از تحقیق بدون بحث بیان گردد و نباید داده‌های جدول‌ها، شکل‌ها و نمودارها مجدداً در این قسمت تکرار شوند. شماره‌ی جدول‌ها، تصاویر و نمودارها باید با دقت در متن آورده شوند و هر کدام در صفحات جداگانه‌ای آورده و شماره‌گذاری شوند.

● **بحث و نتیجه‌گیری:** در این بخش نویسنده (ها) تفسیری منطقی از یافته‌های به دست آمده ارائه نموده و هم‌چنین یافته‌های به دست آمده را با مطالعات انجام شده مقایسه می‌نمایند. محدودیت‌های مطالعه و هم‌چنین پیشنهادها برای مطالعات آینده از قسمت‌های مهم بحث و نتیجه‌گیری می‌باشد.

● **سپا سگزاری:** از منابع کمک‌های مالی، افراد یا سازمان‌های همکار در انجام این پژوهش

● **منابع:** منابع به ترتیب حروف الفبا شماره‌گذاری شده (منابع فارسی ابتدا و بعد منابع انگلیسی) و به صورت زیر آورده می‌شوند.

منابع فارسی:

مقاله: نام خانوادگی نویسنده (ها)، نام کو چک نویسنده (ها)، عنوان مقاله، نام کامل مجله، شماره‌ی جلد، شماره‌ی صفحه، محل برگزاری، شهر، ماه، سال.

مثال: شفیع، مسعود، ارتباط دانشگاه و صنعت: موانع اساسی و راهکارهای توسعه‌ای، مجموعه مقالات هشتمین کنگره سراسری همکاری‌های دولت، دانشگاه و صنعت برای توسعه ملی، صفحات ۵۰-۴۱، دانشگاه صنعتی امیرکبیر، تهران، آذر، ۱۳۸۳.

کتاب: نام خانوادگی نویسنده (ها)، نام کو چک نویسنده (ها)، نام کتاب، شماره چاپ، نام ناشر، محل انتشار، سال انتشار.

مثال: شفیع، مسعود، ارتباط صنعت و دانشگاه: آینده‌ای تابناک، پیشینه‌ای تاریک، چاپ هشتم، انتشارات دانشگاه صنعتی امیرکبیر، تهران، ۱۳۸۶.

منابع انگلیسی:

مقاله: نام خانوادگی نویسنده (ها)، نام کو چک نویسنده (ها)، عنوان مقاله، نام کامل مجله، شماره‌ی جلد، شماره صفحه، سال انتشار.

مثال:

Antonelli, C, "The evolution of the Industrial organization of the production of Knowledge". Cambridge Journal of Economics, 1999, 23, pp.243-260, 1999.

کتاب: نام خانوادگی نویسنده (ها)، نام کوچک نویسنده (ها)، نام کتاب، شماره چاپ، نام ناشر، محل انتشار کتاب، سال انتشار.

۱. مجله صنعت و دانشگاه به صورت فصلنامه منتشر می‌شود. این فصلنامه حاوی مقالاتی در زمینه‌های گوناگون می‌باشد.

۲. نوع مطالبی که در فصلنامه چاپ می‌شود عبارتند از:

● مقالات مروری که معمولاً توسط سردبیر از صاحب‌نظران درخواست می‌شود.

● مقالات تحقیقاتی

● مقالات کوتاه

۳. مقاله باید در مجلات دیگر به چاپ نرسیده و هم‌زمان برای چاپ به نشریه‌ی دیگری ارسال نشده باشد.

۴. مسئولیت صحت مطالب مندرج در مقاله به عهده‌ی نویسنده (ها) است.

۵. مقاله‌ی ارسال شده، توسط هیأت تحریریه مورد بررسی قرار خواهد گرفت و فصلنامه در ویرایش ادبی و محتوایی و در صورت لزوم حذف بخش یا بخش‌هایی از مقاله مجاز است.

۶. زبان فصلنامه فارسی است، لذا حتماً بایستی یک چکیده انگلیسی هم داشته باشد و حتی المقدور از واژه‌های فارسی برای بیان مطالب علمی استفاده شود. لازم است مقاله فاقد اشکالات املائی یا نکات دستوری باشد.

۷. تمامی مطالب متن و منابع باید با فاصله یک خط در میان با نرم افزار word تایپ شده و دارای حاشیه‌ی ۲ سانتی‌متر از هر طرف باشد. قلم به کار رفته نازنین و اندازه آن ۱۲ باشد.

۸. تمامی مقالات باید مشتمل بر بخش‌های زیر باشد:

● **عنوان مقاله:** عنوان مقاله با قلم سیاه تایپ شود، آنگاه نام نویسنده یا نویسندگان، رتبه‌ی علمی، نشانی (شامل نام دانشگاه یا دانشکده، مؤسسه و واحد تحقیقاتی مرتبط و ...) قید شود.

● **چکیده مقاله:** چکیده‌ی فارسی ساختارمند باید پس از مقدمه‌ای کوتاه هدف از تحقیق، روش تحقیق، یافته‌ها و نتیجه‌گیری را به طور اختصار بیان نماید (حداقل ۱۵۰ کلمه و حداکثر ۲۵۰ کلمه). این نکته برای چکیده‌ی مقاله به زبان انگلیسی نیز صادق است. در پایان چکیده مقاله، کلیدواژه باید شامل تعدادی کلمات کلیدی (حداقل ۳ و حداکثر ۵ کلمه)، در چکیده‌ی فارسی به زبان فارسی و در چکیده‌ی انگلیسی به زبان انگلیسی، باشد.

● **مقدمه:** مقدمه باید ضمن بیان هدف و مسأله‌ی مورد تحقیق، حاوی خلاصه‌ای از مطالعات و مشاهدات مرتبط با تحقیق مورد نظر (داخلی و خارجی) در چند سال اخیر همراه با یادآوری منابع آن‌ها باشد. لازم به یادآوری است که نباید در این قسمت داده‌ها و یا نتیجه‌گیری کار گزارش شود.

● **روش برر سی:** به نحوی باید نوشته شود که هر خواننده‌ای بتواند با استفاده از آن، تجربه‌ی نویسنده مقاله را تکرار نماید و

مثال:

Etzkowitz, H. and Leydesdorff, L. "Universities in the Global Economy: A triple Helix of university-industry-government relations, Cassell Academic, London, 1997.

آوردن اسامی تمامی نویسندگان کتابها یا مقالات الزامی است.

۹. شماره‌گذاری بخش‌ها: تمامی بخش‌های مقاله، به غیر از بخش‌های ستاره خورده بالا به صورت نمونه شماره‌گذاری شود.

۲. مبانی نظری مرتبط با کیفیت در آموزش عالی

۱،۲ جایگاه و نقش آموزش عالی در نظام نوآوری ملی

۱،۱،۲ سیر تکاملی الگوهای نوآوری

▪ نگاره‌ها، نمودارها و جدول‌ها: نسخه‌ی اصلی نگاره‌ها، نمودارها و جدول‌ها هر کدام در صفحات جداگانه و در کاغذ A4 (حتی‌الامکان

گلاسه) از سال گردد. آوردن شماره‌ی هر کدام، نام نویسنده‌ی اول و جهت درج تصویر، در پشت هر صفحه ضروری است. لازم است تعداد نگاره‌ها، نمودارها و جدول‌ها با حجم کلی مقاله متناسب باشد و عکس‌ها به صورت سیاه و سفید تهیه شده باشند.

۱۱. زیرنویس شکل‌ها و نمودارها: در این بخش زیرنویس شکل‌ها و نمودارها در صفحه‌ای جداگانه با آوردن شماره‌ی آنها به دقت شرح داده می‌شود. لازم است اختصارات موجود در نگاره‌ها در زیرنویس فارسی توضیح داده شود.

۱۲. آر سال مقاله: نویسنده‌ی مسئول باید یک نسخه از مقاله کامل را، به آدرس دفتر مجله و یا به صورت فایل ضمیمه با پست الکترونیکی به آدرس پست الکترونیکی مجله ارسال نماید.

معرفی جمعیت ایرانی پیشبرد ارتباط صنعت و دانشگاه

اهداف

- جمعیت ایرانی پیشبرد ارتباط صنعت و دانشگاه در سال ۱۳۸۳ با اهداف زیر تشکیل شد:
- کمک به پیشبرد برنامه‌های توسعه صنعتی کشور از طریق ارتباط دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی با صنعت.
 - حمایت از گسترش فعالیت‌های تحقیق و توسعه صنعتی در بخش‌های دولتی و خصوصی.
 - مشارکت در برنامه‌های توسعه ملی از طریق بازنگری مسائل، طرح موانع و ارائه راهبردها و راهکارها

وظایف

- ایجاد و تقویت زمینه‌های همکاری بین مراکز علمی تحقیقاتی و صنایع کشور
- ارائه خدمات آموزشی، پژوهشی، علمی و مشاوره‌ای به بخش‌های مختلف صنعتی
- تشکیل هسته‌های تخصصی برای بررسی نیازهای صنایع مسئله‌یابی و تلاش در جهت رفع آنها با کمک دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی
- اجرای بازدیدهای علمی و صنعتی در جهت همکاری‌های متقابل
- برگزاری همایش‌های علمی از جمله کنگره سراسری همکاری‌های دولت، دانشگاه و صنعت برای توسعه ملی
- تلاش در جهت انطباق برنامه‌های آموزشی دانشگاه‌ها با نیازهای واقعی صنعت
- تلاش در جهت ایجاد تسهیلات کارآموزی دانشجویان و کارورزی دانش‌آموختگان در بخش‌های اقتصادی و صنعتی و فرصت‌های مطالعاتی اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها در صنایع
- تلاش در جهت ایجاد زمینه‌های مناسب جذب دانش‌آموختگان دانشگاه‌ها در صنایع
- همکاری مؤثر با دیگر حلقه‌های واسط بین دانشگاه و صنعت نظیر شهرک‌های علمی تحقیقاتی، مراکز رشد فناوری، واحدهای تحقیق و توسعه، صندوق‌های مالی توسعه فناوری و مراکز تجاری‌سازی فناوری
- همکاری با نهادهای سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و اجرایی کشور در جهت حمایت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آنها از جمعیت و برنامه‌های توسعه ارتباط دانشگاه و صنعت
- حمایت از انتخاب و اجرای پایان‌نامه‌های دوره‌های تحصیلات تکمیلی در جهت مسائل و مشکلات مبتلا به صنعت
- ایجاد ارتباط مؤثر با انجمن‌ها، تشکلهای سازمان‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی مشابه
- انجام مطالعات امکان‌سنجی در اجرای پروژه‌های مشترک در حوزه‌های مرتبط با فعالیت‌های جمعیت از جنبه‌های گوناگون اقتصادی، اجتماعی، علمی و فرهنگی
- انتشار فصلنامه و خبرنامه و اشاعه اطلاعات مرتبط در حوزه‌های علمی تحقیقاتی و صنعتی و به ویژه عرضه و تقاضای فناوری

برنامه‌ها

جمعیت به‌منظور تحقق اهداف خود، برنامه‌های زیر را در اولویت فعالیت‌هایش قرار داده است:

- ترویج و توسعه فرهنگ پژوهش و فرهنگ صنعتی در کشور
- افزایش کارایی تحقیقات و وارد کردن نتایج تحقیقات در چرخه برنامه‌های تولیدی و صنعتی کشور
- کمک به ایجاد فضایی مناسب برای بروز ابتکارات، نوآوری و پیشرفت فناوری از طریق تقویت علائق بین دولت، دانشگاه و صنعت و تأمین آن به جامعه‌ی تجاری و عامه مردم
- سازگارسازی آموزش‌ها و پژوهش‌های دانشگاهی با نیازهای صنعت ملی و نیز همگامی با برنامه‌ها و سیاست‌های توسعه صنعتی کشور
- آشنا سازی صنعت و دانشگاه با نیازها و توانایی‌های یکدیگر و ایجاد فضای مناسب گفت و شنود و تبادل نظر بین متخصصین صنعت و دانشگاه در جهت رفع موانع و تنگناها موجود

کمیته‌های اجرایی جمعیت

- کمیته مالی و پشتیبانی
- کمیته عضویت و اطلاع‌رسانی
- کمیته آموزش و پژوهش
- کمیته ارتباط با دانشگاه
- کمیته ارتباط با صنعت
- کمیته ارتباط با دولت و مجلس

از کلیه اندیشمندان، اساتید دانشگاه، پژوهشگران، کارشناسان، دانشجویان و نهادهای دولتی و خصوصی دعوت می‌شود با عضویت در جمعیت، ما را در تحقق اهداف والای آن یاری نمایند.

نشانی دبیرخانه:

تهران - خیابان حافظ - دانشگاه صنعتی امیرکبیر - ساختمان ابوریحان - طبقه ششم - اتاق ۶۱۲.

تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۸۵۸۵۶ ، تلفکس: ۰۲۱-۶۶۴۹۵۴۳۳

برگه اشتراک

هزینه اشتراک:

هزینه اشتراک یکساله:	پست عادی: ۱۲,۰۰۰ تومان	پست پیشتاز: ۱۶,۰۰۰ تومان
هزینه اشتراک دوساله:	پست عادی: ۲۰,۰۰۰ تومان	پست پیشتاز: ۲۸,۰۰۰ تومان

اطلاعات متقاضی:

● عضویت حقیقی:	نام و نام خانوادگی:
رشته و مقطع تحصیلی:	سمت:
نام محل تحصیل:	نام متقاضی:
● عضویت حقوقی:	نام شرکت / سازمان:
سمت:	تعداد نسخه درخواستی از هر شماره:
نسخه شروع اشتراک از شماره:	اشتراک جدید ☐
	تمدید اشتراک ☐
	(شماره اشتراک قبلی:

نشانی:

آدرس:		
استان:	شهر:	کدپستی:
تلفن:	همراه:	پست الکترونیک:

از علاقه‌مندان به اشتراک فصلنامه‌ی «صنعت و دانشگاه» درخواست می‌نماییم برگ اشتراک را به دقت و با خط خوانا تکمیل نموده و وجه اشتراک را براساس تعرفه، به حساب جاری شماره ۵۶۷۶۲۴۱۸ نزد بانک تجارت، شعبه کارگر شمالی، به نام جمعیت ایرانی پیشبرد ارتباط صنعت و دانشگاه واریز کرده و اصل فیش بانکی و فرم اشتراک را به یکی از دو شیوه‌ی زیر برای ما ارسال نمایند.

۱. از طریق دورنگار با شماره ۶۶۴۹۵۴۳۳-۰۲۱

۲. از طریق پست به آدرس: تهران، دانشگاه صنعتی امیرکبیر، ساختمان ابوریحان، طبقه ششم، اتاق ۶۱۲

- اعضای جمعیت از ۲۰ درصد تخفیف برخوردار می‌شوند.
- خواهشمند است، مشترکان محترم در صورت تغییر نشانی، امور مشترکین را مطلع فرمایند.
- باتوجه به اینکه تنها عدم وصول مجلاتی که به صورت پیشتاز ارسال می‌شوند قابل پیگیری است لذا توصیه می‌شود از خدمات پست پیشتاز استفاده شود.

فرم سفارش آگهی

گرامی ارجمند

احتراماً به استحضار می‌رساند مجله علمی - ترویجی «صنعت و دانشگاه» توسط جمعیت ایرانی پیشبرد ارتباط صنعت و دانشگاه بصورت فصلنامه و با تیراژ یک هزار نسخه انتشار می‌یابد.

انتظار می‌رود با سفارش چاپ آگهی ضمن معرفی توانمندی‌های آن سازمان به خبرگان صنعت، نخبگان، دانشگاه‌ها و نیز مدیران اجرائی باعث پیشبرد اهداف این جمعیت گردد.

سمت:

شرکت:

نام سفارش دهنده:

شماره تماس:

نشانی کامل:

ضمن قبول شرایط مندرج در این فرم تقاضای قرار گرفتن در نوبت آگهی به شرح ذیل می‌باشم:

نوع سفارش	تعرفه چاپ سیاه و سفید	تعرفه چاپ رنگی	ابعاد
	-	همت عالی	پشت جلد
	-	۲۵۰۰۰۰	داخل جلد
	۱۰۰۰۰۰۰	۱۵۰۰۰۰۰	یک صفحه کامل
	۵۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰۰	نیم صفحه
	۲۵۰۰۰۰	۵۰۰۰۰۰	یک چهارم صفحه
	۱۰۰۰۰۰	-	کادر راهنما ۶×۴ (حداقل برای سه ماه)

دفعات چاپ:

شماره درخواستی:

شرایط:

- طرح آگهی بر عهده سفارش دهنده می‌باشد و می‌بایست همراه فرم ارسال گردد.
- ۲۰٪ تخفیف برای شرکت‌های حقوقی عضو جمعیت.
- ۱۰٪ تخفیف برای ۴ شماره چاپ متوالی.
- ۲۰٪ تخفیف برای ۸ شماره چاپ متوالی.
- جهت تخصیص کادر سفارش حداقل چهار شماره متوالی لازم می‌باشد.

لطفاً جهت هماهنگی بیشتر و رزرو با شماره تلفن ۶۶۴۸۵۸۵۶ تماس حاصل فرمایید و پس از تکمیل فرم آنرا به شماره ۶۶۴۹۵۴۳۳ فاکس نمایید.

مهر و امضاء

«فرم درخواست عضویت حقیقی»

لطفاً در این قسمت چیزی ننویسید

شماره عضویت:

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

۱- مشخصات فردی:

نام خانوادگی:

نام:

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

نام خانوادگی (به انگلیسی):

نام (به انگلیسی):

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

روز ماه سال

جنس: مرد زن تاریخ تولد:

--	--	--

شماره شناسنامه: محل تولد:

شماره ملی: سمت: سابقه کار:

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

۲- سوابق تحصیلی:

آخرین مدرک تحصیلی: تاریخ فارغ التحصیلی:

رشته تحصیلی: دانشگاه: کشور:

۳- نشانی محل کار (تحصیل):

تلفن ثابت: تلفن همراه: نامبر:

پست الکترونیکی: وب سایت:

۴- نوع عضویت:

پیوسته وابسته دانشجویی

حق عضویت سالانه

نوع عضویت	پیوسته	وابسته	دانشجویی
مبلغ	۲,۰۰۰,۰۰۰ ریال	۲,۰۰۰,۰۰۰ ریال	۵۰۰,۰۰۰ ریال
شماره حساب: حساب جاری ۳۶۶۱۱۱۴۴۴ بانک تجارت، شعبه امیراکرم، بانه دانشگاه امیرکبیر بنام جمعیت ایرانی پیشبرد ارتباط صنعت و دانشگاه شماره کارت مجازی ۵۸۵۹۸۳۷۰۰۱۵۴۸۴۵			

لطفاً فرم تکمیل شده را با فیش واریزی به همراه یک قطعه عکس رنگی ۳×۴ برای دبیرخانه جمعیت ارسال نمایید.

امضا:

تاریخ:

عضویت پیوسته: مؤسسان جمعیت و کلیه افرادی که حداقل دارای درجه کارشناسی ارشد در یکی از رشته‌های دانشگاهی باشند.

تبصره: افراد دارای درجه کارشناسی با سابقه درخشان مدیریتی (حداقل ۵ سال) می‌توانند با تصویب هیأت مدیره به عضویت پیوسته جمعیت درآیند.

عضویت وابسته: اشخاصی که دارای درجه کارشناسی باشند.

عضویت دانشجویی: کلیه افرادی که در یکی از رشته‌های دانشگاهی به تحصیل اشتغال دارند.

«فرم درخواست عضویت حقوقی»

لطفاً در این قسمت چیزی ننویسید

شماره عضویت:

«جمعیت ایرانی پیشبرد ارتباط صنعت و دانشگاهی» در ادامه یک دهه فعالیت‌های کمیته دائمی «کنگره سراسری همکاری‌های دولت، دانشگاه و صنعت برای توسعه ملی» و به منظور ارتقاء سطح همکاری‌های فی مابین صنعت و دانشگاه در سال ۱۳۸۳ تأسیس شده است.

۱- مشخصات مؤسسه:

نام دانشگاه / شرکت / سازمان: تعداد کارکنان:
نوع فعالیت: سال تأسیس:
نشانی:
تلفن ثابت: دورنگار:
پست الکترونیکی: وب سایت:

۲- مشخصات رییس /مدیر:

نام خانوادگی: نام:
آخرین مدرک تحصیلی: دانشگاه: کشور:
رشته تحصیلی: تاریخ فارغ التحصیلی: سابقه کار:

۳- مشخصات فرد رابط مؤسسه با جمعیت:

نام خانوادگی: نام: سمت:
تلفن ثابت: تلفن همراه: پست الکترونیکی:
نشانی:

۴- حق عضویت:

حق عضویت سالانه برای عضویت حقوقی حداقل ده میلیون ریال می باشد. مؤسسات دارای امکانات مالی مناسب می توانند مبلغ بیشتری جهت توسعه جمعیت پرداخت نمایند شماره حساب: ۲۶۶۱۱۱۴۴۴ بانک تجارت، شعبه امیراکرم، بانه دانشگاه امیرکبیر و شماره کارت مجازی ۵۸۵۹۸۳۷۰۰۱۵۴۸۴۵
مبلغ پیشنهادی:
*مؤسسات می توانند با تکمیل این فرم و پرداخت حق عضویت، درخواست عضویت حقوقی خود را اعلام نمایند.

مضاء و مهر مدیر مؤسسه:

تاریخ:

نشانی دبیرخانه: تهران- خیابان حافظ- دانشگاه صنعتی امیرکبیر- ساختمان ابوریحان- طبقه ششم- اتاق ۶۱۲. تلفن: ۶۶۴۸۵۸۵۶ - ۰۲۱ ، تلفکس: ۶۶۴۹۵۴۳۳ - ۰۲۱

Contents

<ul style="list-style-type: none"> • Investigating the Sociological Causes of the Tendency to Use Mobile Social Networks Saeed Mohammadi Sadegh, Hossein Ebrahimzadeh Asmin 	1
<ul style="list-style-type: none"> • The Identification of The Factors Affecting Credentialism in the Higher Education System of Iran Nasrin KarimiAsl, Hamidreza Arasteh, Kamran Mohammad khani, Mostafa Edjtehadi 	25
<ul style="list-style-type: none"> • Explanation of the Ssocial Factors of Work Ethic(Case of Study: Academic Staff Members of Universities in Tehran Abazar Ashtarimehrjerdi 	47
<ul style="list-style-type: none"> • The Contexts and Components of Transformation in the Eorks of Mirza Fatali Akhundzade Ali Sadeghi, Firouz Rad, Hossein Aghajani marsa 	59
<ul style="list-style-type: none"> • Criminological Legal-Sociological Analysis of Street Children's Delinquency (From Family to Society and Industry Zahra Aghababa, Fahim Mostafa zade, Alireza Mohammadbeyki 	79
<ul style="list-style-type: none"> • Etiology of Robot Crimes: With Emphasis on Rational Choice Theory Mahboob Afrasyab,Kamran Shirzad 	93
<ul style="list-style-type: none"> • The Impact of Economic Indicators on The Development of The Rural Tourism Industry in Rudbar Qasran Masoumeh Nazari 	111
<ul style="list-style-type: none"> • Sovereignty of The Elites, Meritocracy and Modern Islamic Civilization MohammadMahdi Ansari 	129
<ul style="list-style-type: none"> • From Introduction to Consumer Behavior: Investigating the Moderator Role od OLE Aesthetic Risk and Percived Economic Omid behboodi, Zahra mohammadzadeh, Tayebeh ramezani 	153
<ul style="list-style-type: none"> • Using Fuzzy Values in the Whale Method to Solve the Problem of Locating Terminal Locations Mehdi Fazli, Hasan Hoseinzadeh 	173
<ul style="list-style-type: none"> • Strategies and Developments of the Internet of Everything Ecosystem in Malaysia Seyed Omid Azarkasb, Hossein Khasteh 	187
<ul style="list-style-type: none"> • The Model of Barriers for Machine-Made Carpet Supply Chain Resilience Esmaeil Mazroui Nasrabadi, Amirhossein Fallahinezhad 	205